

ISSN 2663-9114

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

ВІСНИК

Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка

Випуск 7 (163)

Серія: ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Чернігів
2020

**ВІСНИК НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка**

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ СЕРІЇ «ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ»

Голова редакційної колегії		Chairman of the editorial board	
<i>Носко М. О.</i>	д-р пед. наук, проф., акад. НАПН України	<i>Nosko M. O.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of the NAPS of Ukraine (<i>Ukraine</i>)
<i>Вільчковський Е. С.</i>	д-р пед. наук, проф., чл.-кор. НАПН України (<i>Польща</i>)	<i>Vilchkovskiy E. S.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresp. Member of the NAPS of Ukraine (<i>Poland</i>)
<i>Гаркуша С. В.</i>	д-р пед. наук, проф.	<i>Harkusha S. V.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Горошко Ю. В.</i>	д-р пед. наук, проф.	<i>Horoshko Yu. V.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Грищенко С. В.</i>	д-р пед. наук, проф.	<i>Hryshchenko S. V.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Густавсон Н.</i>	д-р філос. наук, проф. (<i>Фінляндія</i>)	<i>Gustavson N.</i>	Doctor of Philosophical Sciences, Professor (<i>Finland</i>)
<i>Давиденко А. А.</i>	д-р пед. наук, проф.	<i>Davydenko A. A.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Дорошенко Т. В.</i>	д-р пед. наук, проф.	<i>Doroshenko T. V.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Жила С. О.</i>	д-р пед. наук, проф.	<i>Zhyly S. O.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Завацька Л. М.</i>	канд. пед. наук, проф.	<i>Zavatska L. M.</i>	PhD in Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Костюченко А. О.</i>	канд. пед. наук	<i>Kostiuchenko A. O.</i>	PhD in Pedagogical Sciences (<i>Ukraine</i>)
<i>Кузьменко Н. М.</i>	д-р пед. наук, доцент	<i>Kuzmenko N. M.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Лазаренко М. Г.</i>	канд. пед. наук, доцент	<i>Lasarenko M. G.</i>	PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Лонг С.</i>	PhD з пед. наук (<i>Ірландія</i>)	<i>Long S.</i>	PhD in Pedagogical Sciences (<i>Ireland</i>)
<i>Матвійчук Л. А.</i>	канд. пед. наук, доцент	<i>Matviichuk L. A.</i>	PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Міненко А. О.</i>	д-р пед. наук, проф.	<i>Minenok A. O.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Носовець Н. М.</i>	канд. пед. наук, доцент	<i>Nosovets N. M.</i>	PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Пліско В. І.</i>	д-р пед. наук, проф.	<i>Plisko V. I.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Проніков О. К.</i>	д-р пед. наук, проф.	<i>Pronikov O. K.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Савченко В. Ф.</i>	канд. пед. наук, проф.	<i>Savchenko V. F.</i>	PhD in Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Стрілець С. І.</i>	д-р пед. наук, проф.	<i>Strilets S. I.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Терентьєва Н. О.</i>	д-р пед. наук, проф.	<i>Tetentieva N. O.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Тимошко Г. М.</i>	д-р пед. наук, проф.	<i>Tymoshko H. M.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Торубара О. М.</i>	д-р пед. наук, проф.	<i>Torubara O. M.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Третяк О. С.</i>	д-р пед. наук, проф.	<i>Tretiak O. S.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Трояновська М. М.</i>	канд. пед. наук, доцент	<i>Troianovska M. M.</i>	PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Янченко Т. В.</i>	д-р пед. наук, проф.	<i>Yanchenko T. V.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)

Відповідальний за випуск доктор педагогічних наук, професор **Терентьєва Н. О.**

Заснований 30 листопада 1998 р.

(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 23743-13583 ПР від 06.02.2019 р.)

Адреса редакційної колегії:

14013, м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53, тел. (04622) 3-20-09

Рекомендовано до друку вченою радою Національного університету «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка (Протокол № 7 від 04 березня 2020 року)

Збірник наукових праць

«Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка» (Серія: Педагогічні науки)
включено до Переліку наукових фахових видань України, категорія «Б».

Наказ МОН України № 409 від 17 березня 2020 р.

© Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, 2020
© Автори, 2020

РОЗДІЛ

1 ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

УДК 377.031

Дороніна О. В.

ORCID 0000-0003-3470-4172

Аспірант Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди,
викладач кафедри англійської мови
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(Харків, Україна) E-mail: olya2310x@gmail.com

ФЕНОМЕН ТРЕТЬОГО ВІКУ: ТЕРМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Стаття має на меті дослідити тенезу поняття третього віку як феномену ХХ сторіччя та визначити важливість активного способу життя людей третього віку та його форми. У процесі написання статті використано такі загальнонаукові методи дослідження, як аналіз, узагальнення та ілюстративний метод. **Наукова новизна** роботи полягає у встановленні передумов до появи концепції третього віку та складанні портрету людини третього віку.

У сучасному світі питання, пов'язані з демографічними процесами, є глобальними та не втрачають своєї актуальності. Люди похилого, або третього, віку є зростаючою демографічною групою. В умовах сьогодення, з'являється потреба в їхній адаптації до швидкоплинних потреб суспільства для того, щоб вони залишалися його активними учасниками. Визначається, що старіння є не тільки біологічним, а й соціальним процесом.

Поява такої категорії як третій вік та була зумовлена критичним підходом до поділу віку за хронологічним критерієм та існуючих теорій відчуження людей похилого віку від суспільного життя. Автор вікової періодизації наголошує, що суб'єктивна оцінка свого віку є вирішальним чинником у активному старінні та зберіганні громадянської активності. Він вважає третій вік найважливішим періодом суб'єктивного віку.

Визначаються існуючі проблеми, з якими можуть зіткнутися люди перед та після виходу на пенсію. На прикладі австралійської організації СОТА, виділяються ключові моменти у всебічній підтримці людей похилого віку. Основоположні програми ООН та її спеціалізованих установ по відношенню до людей похилого віку наголошують на важливості включення питань старіння до національних програм розвитку країн. Акцентовано увагу на те, що університети третього віку є основною формою освіти

людей третього віку та сприяють стимулюванню їх активності, суспільній інтеграції та поліпшенню якості життя.

У результаті проведеного дослідження зроблено **висновок**, що люди третього віку можуть сприяти покращенню стандартів життя в країні, принести користь державі на багатьох рівнях у подальшій перспективі, та приймати безпосередню участь у боротьбі з дискримінацією за віковою ознакою в усіх її формах.

Ключові слова: третій вік, люди третього віку, вікова періодизація, активне старіння.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасному світі питання, пов'язані з демографічними процесами, є глобальними та не втрачають своєї актуальності. У порівнянні з минулим століттям, можна стверджувати, що світове населення не тільки росте, а й стрімко старіє. За прогнозами ООН, до 2050 року населення світу становитиме майже 10 мільярдів людей, а вік кожної шостої людини буде перевищувати 65 років [7, 16]. Такі зміни мають своє відображення в змінах у суспільстві: люди похилого, або третього, віку стають зростаючою демографічною групою. Із збільшенням кількості людей похилого віку з'являється потреба в їхній адаптації до швидкоплинних потреб суспільства шляхом освіти для того, щоб вони залишалися його активними учасниками. Останні дослідження доводять, що у третьому віці є можливості для реалізації особистості. Для досягнення цієї мети треба мати розуміння не тільки про поняття людей похилого віку або людей третього віку, а й про функції формальних та неформальних установ у допомозі даній соціальній групі.

Стаття має на меті дослідити поняття третього віку як феномену ХХ сторіччя та визначити важливість активного способу життя людей третього віку та його форми. **Завданнями** статті визначено:

- дослідження генези поняття третього віку;
- узагальнення образу людини третього віку;
- обґрунтування важливості продовження людьми третього віку активного способу життя;
- дослідження досвіду Австралії у підтримці людей третього віку як соціальної групи.

Під час дослідження були використані **методи** узагальнення, аналізу, а також ілюстративний метод.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У дослідженні спираємося на праці українських та зарубіжних дослідників: Б. Ньюгартен, П. Ласлетт (вікова періодизація); Е. Каммінг, В. Хенрі (роль людей похилого віку у суспільстві); В. Лемон, В. Бенгстон, Д. Пітерсон (адаптація до процесів старіння); П. Веллас (генеза Університетів третього віку); Н. Чаграк (модель освітнього середовища людей похилого віку).

Виклад основного матеріалу. У загальному розумінні, вік – це період розвитку людини, який характеризується певними особливостями її фізичного та особистісного становлення; це етап життєвого шляху людини, який розкриває зміни, набуття досвіду та навичок. Старіння – біологічний процес, однак, оцінки та характеристики цього процесу є результатом соціального формування, адже старіння представляє своєрідний соціальний період.

Довгий час увага приділялася саме зміні чисельності людей похилого віку в цілому, то з середини ХХ сторіччя вченими почали досліджуватися питання трансформації усередині групи, що зумовило виділення нових вікових груп.

Психолог Берніс Ньюгартен виділила такі два етапи старіння як молодший похилий вік (55–75 років) та старший похилий вік (старше 75 років) [6]. У своїх подальших роботах Ньюгартен запропонувала критичний підхід до поділу віку за хронологічним критерієм у процесі оцінки досвіду, закликаючи дослідників розглядати вік зважаючи на культурні універсалиї.

У 1989 році англійський історик Пітер Ласлетт, який пропагував освіту, зокрема для людей старшого віку, запропонував концепцію вікової періодизації.

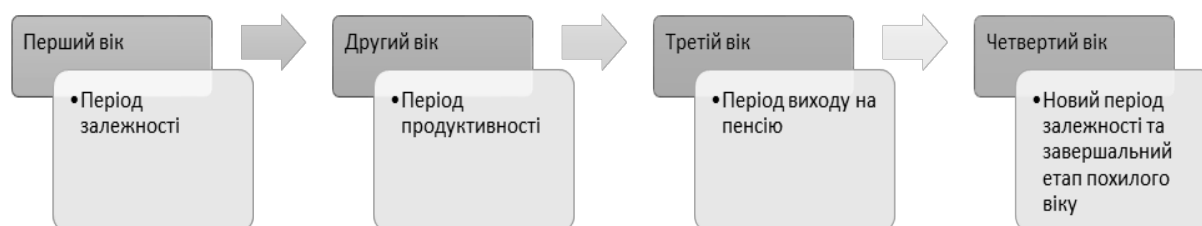

Рис. 1. Вікова періодизація Пітера Ласлетта (1989)

Пітер Ласлетт розподіляє життя на перший, другий, третій та четвертий вік. Під першим віком він розуміє період залежності від оточуючих, процес формування особистості та підготовку до ролі дорослого. Це вік від народження до закінчення отримання освіти.

Другий вік – період продуктивності. У цій віковій категорії у людини є робота, адже вона бере участь у активному робочому житті, прибуток; створюється сім'я та подружні відносини, у людини з'являються діти та майно.

Третій вік – це період виходу на пенсію. Ласлетт називає цей період вершиною, розквітом життя. Хоча люди цієї вікової групи не беруть участь у активній роботі, вони отримують свободу (середовище та час) задовольняти свої особисті потреби та займатися улюбленими справами через скорочення або припинення домашніх та сімейних обов'язків.

Четвертий вік це новий період залежності та завершальний етап похилого віку, де немає надії жити звичним життям перед смертю [4].

Ласлетт виокремлює саме третій вік як період особистого задоволення, і наголошує, що цей вік є найважливішим періодом суб'єктивного віку (вік, у якому відчуває себе сама людина). У цей період люди можуть відчувати себе молодше/старіше за свій хронологічний вік (вік, що визначається загальною кількістю прожитих років) і ця оцінка є вирішальним чинником у їх активному старінні та зберіганні громадянської активності [4, 193].

На думку Ласлетта, третій вік не можна визначати як хронологічний, адже він є найважливішим періодом суб'єктивного віку та різниться від одного суспільства до іншого, від однієї людини до іншої. Третій вік відноситься до періоду, під час якого люди насолоджуються більш довгим виходом на пенсію через подальшу очікувану тривалість життя та ще мають високий рівень доходів. Разом із тим, Ласлетт заявляє, що після закінчення другого віку, із виходом на пенсію, багато людей стають лінивими. Автор зазначає, що у похилих третього віку все ще більше соціальної відповідальності, ніж у молоді [4, 153].

Таким чином, можемо узагальнити образ людини третього віку: це люди похилого віку, які залишили сферу своєї професійної діяльності та вийшли на пенсію; мають високий рівень освіти та відносно високий рівень матеріального добробуту, що зумовлено отриманням прибутку у вигляді пенсії та накопичених матеріальних цінностей впродовж життя. Багато з них хотіли б залишатися активними членами суспільства та продовжувати працювати після виходу на пенсію. З'являється багато вільного часу для продовження підтримки достойного рівня життя в цілому. Образ людини третього віку не відповідає існуючим уявленням про літніх людей: вони активні та енергійні. Негативні стереотипи про старіння та літніх людей сприяють дискримінації за віковою ознакою у робочій сфері – через це людям передпенсійного та пенсійного віку складно знайти роботу, що порушує звичний устрій життя.

Ще 1961 році у своїй праці «Growing old: The process of disengagement» соціологи Елейн Каммінг та Вільям Хенрі виклали суперечливу «Теорію відчуження» про людей похилого віку та їх роль у суспільстві. Вони стверджували, що старіння є неминучим процесом відчуження, що призводить до зменшення взаємодії між людиною, що старіє, та іншими в соціальній системі, до якої вона належить. У теорії вони вказували на те, що соціальний відхід є природньою реакцією на очікування смерті. Каммінг та Хенрі визнавали, що існують люди, які не бажають миритися з перспективою відчуження та називали їх такими, що йдуть всупереч «нормальному» перебігу речей [3]. Теорія була піддана критиці не тільки всередині академічної спільноти, а й широкою громадськістю.

У свою чергу, у «Теорії активності» 1972 року її автори Брюс Лемон, Верн Бенгстон та Джеймс Пітерсон привернули увагу до того, що активність та участь у різних видах діяльності є важливими чинниками під час адаптації до процесів старіння, адже вони дозволяють проявити себе по-новому та отримати задоволення від життя. Підтримка високого рівня активності може сприяти заміненню втрачених ролей у суспільстві та підвищенню самооцінки, що, у свою чергу, буде підтримувати рівень задоволення життям. Автори теорії класифікували види діяльності на формальний, неформальний і самостійний та висунули гіпотезу, що усі три види можуть будуть пов'язані із задоволенням рівнем життя, але виділили, що саме неформальний сприятиме цьому у найбільшій мірі через більшу ввічливість надання сторонньої допомоги [5].

Теорія активності та інші концепції успішного старіння стали основою для програм ООН та її спеціалізованих установ по відношенню до людей похилого віку. У Мадридському міжнародному плані дій з питань старіння ООН були викладені його пріоритетні напрями, серед яких:

- участь людей похилого віку у розвитку суспільства: надання доступу до знань, освіти та професійної підготовки, а також до системи соціальних послуг;
- ліквідування усіх форм дискримінації у суспільстві, включаючи дискримінацію за віком;
- забезпечення професійної підготовки осіб, що займаються доглядом за людьми похилого віку;
- сприяння безперервному навчанню та пристосування системи освіти до демографічних, соціальних та економічних умов, що змінюються.

У Мадридському плані наголошується, що уряди несуть відповідальність за виконання цих рекомендацій, а включення питань старіння до національних програм розвитку є надважливим у рамках виконання плану [8].

Багато людей третього віку залишають активну працю із накопиченими за професійне життя знаннями та досвідом, які немає куди втілити у подальшому житті. Це призводить до свого роду зупинки та перешкоди до розкриття потенціалу, передачі досвіду та вкладу в життя суспільства, а також ізоляції. Люди третього віку можуть бути сприятливі покращенню стандартів життя в країні, бути потужним чинником у боротьбі з дискримінацією за віковою ознакою, яка заборонена у багатьох розвинених країнах на законодавчому рівні. Підтримка з боку держави, профільних організацій та громадських установ забезпечила б захист правових потреб на інтересів людей третього віку.

Австралійська рада з питань старіння COTA (Council on the Ageing), яка була створена у 1956 році, є некомерційною організацією з розробки соціальної політики, представництва та захисту австралійців похилого віку (50+), і веде діяльність у кожному штаті та території країни. За даними організації, вона представляє інтереси більш ніж 500 тисяч літніх австралійців. Вона наголошує, що старіння у Австралії – час можливостей, перспектив та впливу.

Політичні установки COTA засновуються на усуненні вікової дискримінації в усіх її формах та сприянні у користуванні правами повноцінного громадянства австралійцями похилого віку.

Рада формує свої найближчі ключові національні пріоритетні напрями наступним чином:

– реформа щодо догляду за людьми похилого віку та розвиток реформованої системи, у тому числі: реалізація поточних реформ, покращення рекомендацій та поліпшення показників якості догляду за людьми похилого віку;

– розробка адекватної, стійкої та справедливої системи пенсійних доходів (передпенсійні заходи) та підвищення показників зайнятості людей, старіших за 50 років, підвищення їх фінансової грамотності та консультування;

– реформа охорони здоров'я, що включає: боротьба з віковою дискримінацією у сфері охорони здоров'я, турбота про психічне здоров'я людей похилого віку, підвищення готовності у самостійному наданні першої медичної допомоги [2].

На підтримку теорії активності, моделі успішного старіння та появи такого феномену як люди третього віку, у 1980-х роках в Австралії та інших країнах світу почали з'являтися Університети Третього Віку (УЗА). Метою цього руху є навчання, створення освітніх програм та культурних заходів для людей похилого віку.

На сьогоднішній день університети третього віку – одна з найефективніших форм освіти людей третього віку. Основні завдання Університетів третього віку – поліпшення якості життя людей похилого віку, стимулювання їх всебічної активності та суспільна інтеграція. Важливість освіти людей похилого віку полягає не тільки у здобутті нових знань та можливостях комунікації, розвитку і самовираженні, а також у зниженні психологічної та соціальної залежності від інших. Для вироблення моделі освітнього середовища людей третього віку важливо підібрати оптимальні організаційні, наукові, кадрові і методичні ресурси з метою забезпечення ефективного та якісного навчання осіб цієї вікової категорії [1, 432].

Висновки. Третій вік вважається багатьма «золотим віком» дорослого життя. Загалом його можна охарактеризувати як проміжок часу між виходом на пенсію та початком вікового зниження розумової та фізичної діяльності. Після виходу на пенсію люди третього віку активні та енергійні. Залучення людей третього віку, які перебувають у задовільному фізичному і психічному стані та мають цінний професійний досвід, до активності та передачі свого досвіду дозволить їм залишатися активними учасниками суспільного життя, а правова підтримка та надання робочих місць зможе принести користь державі на багатьох рівнях у подальшій перспективі. Відзначимо, що освіта людей третього віку є успішним механізмом адаптації до нового етапу життя і передумовою для самореалізації особистості та можливого продовження трудової діяльності.

References

1. Чаграк Н. І. Модель освітнього середовища людей похилого віку в контексті безперервної освіти. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*, 2013. Дод. 1 до вип. 31, Том VI (48). С. 425-436. URL <http://194.44.152.155/elib/local/2348.pdf>.
Chahrak, N. I. (2013). Model osvitnoho seredovyscha liudei pohyloho viku v konteksti bezpererвної osvity [The model of older adults' educational environment]. *Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehratsiyi do yevropeys'koho osvitynoho prostoru – Higher education of Ukraine in the context of integration into the European educational space*, Ap.1 Issue 31, T. VI (48), 425-436. Retrieved from <http://194.44.152.155/elib/local/2348.pdf>.
2. COTA For older Australians. Retrieved from: <https://www.cota.org.ua>.
3. Cumming E. Henry W. (1961). *Growing Old: The Process of Disengagement*. Basic Books, New York. 293 pp.
4. Laslett P. (1989). *A Fresh Map of Life: The Emergence of the Third Age*. Weidenfeld and Nicolson, London. 213 p.

5. Lemon B. Bengtson V. Petersen J. (1972). An exploration of the activity theory of aging: Activity types and life expectation among in-movers to a retirement community. *Journal of Gerontology*, Vol. 27 (4), P. 511-523.
6. Neugarten B. (1974). Age Groups in American Society and the Rise of the Young-Old. *The Annals of the American Academy of Political Social Science*, Vol. 415, P. 187-198.
7. United Nations Department of Economic and Social Affairs (2019). World Population Prospects 2019: Highlights. Retrieved from: https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_Highlights.pdf
8. United Nations. Madrid International Plan of Action on Ageing. / Report of the Second World Assembly on Ageing. Madrid. 8–12 April 2002. New York, NY: United Nations, 2002. Pp. 1-42.

Doronina O.

ORCID 0000-0003-3470-4172

PhD student, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,
lecturer, V. N. Karazin Kharkiv National University
(Kharkiv, Ukraine) E-mail: olya2310x@gmail.com

THIRD AGE PHENOMENON: TERMINOLOGICAL ASPECTS

The article **aims** at studying the genesis of the third age concept as a XX century phenomenon and defining the importance of active lifestyle for third-age people and its forms. General research **methods** used in the process of writing include analysis, generalization and illustrative methods. The **scientific novelty** of the results is in setting forth the preconditions for the emergence of third age and giving a profile of a third-age person.

In today's world, issues related to demographical processes are global and extremely relevant. The elderly, or third-age people, are a growing demographic group. Under present-day conditions, there is a need in their adaptation to changing social processes for keeping up with their active citizenship and life satisfaction. Ageing is examined not only as a biological, but also a social process.

The emergence of third age as a category was due to the critical approach to the age assessment by chronological criteria and existing theories of disengagement of the elderly from social life. The author of the age periodization argues that the subjective assessment of one's age is a key factor in active ageing. He considers third age the most important period of the subjective age (how individuals experience themselves as younger or older than their chronological age).

Problems that people may face before and after the retirement are defined. On the example of the Australian organization COTA, which represents older Australians, key points in supporting the elderly are noted. Fundamental United Nations development programs claim the importance of tackling ageing issues by including them into all countries' development programs. It was stressed the universities of third age serve as the main form of education for the third-age people and help to stimulate their activity, improve their quality of life and contribute to their social integration.

As a result of the study, it was **concluded** that third-age people can contribute to the improvement of living standards of the country, benefit the state in the future and take direct active part in combating age discrimination in all its forms.

Keywords: third age, third-age people, age periodization, active ageing.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Л. С. Калашиник

УДК 378:37.091.12.011.3-051

Євтух М. Б.

ORCID 0000-0001-6116-4760

Доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член (академік) НАПН України,
головний науковий співробітник відділу історії та філософії освіти
Інституту педагогіки НАПН України
(Київ, Україна)

Скорик Т. В.

ORCID 0000-0002-1442-6024

Researcher ID J-2211-2016

Кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри мистецьких дисциплін
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: tamskorik@ukr.net

АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ УСПІШНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті проаналізовано сутність акмеологічного підходу у педагогічній освіті, який дозволяє розкрити зміст розвитку внутрішнього потенціалу особистості вчителя; запропоновано акмеологічну модель становлення професійної успішності вчителя, реалізація якої можлива за умови застосування акметехнологій, спрямованих на розвиток когнітивного та емотивного компонентів структури особистості, формування здатності до особистісного зростання в педагогічній діяльності.

Мета статті – проаналізувати сутнісні характеристики акмеологічного підходу у становленні професійної успішності майбутнього вчителя.

Методологія дослідження. У статті використано багаторівневий системний аналіз наукових джерел, що ґрунтується на філософському, загальнонауковому та частково-науковому рівнях пізнання. Методологічною основою дослідження є системний підхід до аналізу психолого-педагогічних джерел та педагогічних досліджень з акмеологічної педагогіки щодо професійної діяльності. Методологія дослідження дозволила виокремити зовнішні та внутрішні чинники професійної успішності; проаналізувати акмеологічні моделі педагога та на їх основі запропонувати акмеологічну модель професійної успішності вчителя.

Наукова новизна дослідження полягає у обґрунтуванні акмеологічної моделі професійної успішності вчителя, яка складається з таких компонентів: установка на професійно-особистісне зростання, здатність до самопізнання, актуалізація здатності до розвитку, здатність до самореалізації.

Висновки. Професійна успішність педагога є особистісно якісною характеристикою діяльності, яка визначається як професійними так і особистісними показниками. Акмеологічна спрямованість вчителя на постійний саморозвиток і самовдосконалення є джерелом підтримки сталості професійної успішності впродовж всього професійного шляху, визначає високу продуктивність та емоційну комфортність у професійній діяльності.

Ключові слова: акмеологія, педагогічна акмеологія, акмеологічний підхід, акмеологічна модель педагога, професійна успішність вчителя.

Постановка проблеми. Віднайдення шляхів досягнення вчителем професійного успіху, збереження можливості його розвитку на тривалий час, спрямованість на постійне самоудосконалення та самореалізацію є однією з важливих проблем сучасної педагогічної науки. Професійна успішність вчителя часто оцінюється з точки зору його професійних досягнень як от: педагогічна майстерність, результативність успішності його учнів, методична та педагогічна компетентність тощо, і, меншою мірою, як особистісний показник досягнення вершин реалізації особистісних потенцій вчителя, самореалізації. Саме з появою акмеологічної педагогіки стало можливим звернути увагу на розвиток внутрішнього потенціалу особистості вчителя, який є основою його професіоналізму та майстерності, складає основу професійного іміджу та сприяє кар'єрному зростанню.

Акмеологічний підхід до вивчення закономірностей досягнення вершин професіоналізму є одним із прогресивних та перспективних для сучасної системи освіти (О. Дубасенюк, В. Вакуленко, В. Шадріков та інші). Реалізація акмеологічного підходу в педагогічній освіті допомагає розробити індивідуально спрямовані технології, які забезпечують становлення педагога шляхом розкриття його внутрішнього потенціалу та розвиток якостей, які сприяють досягненню високого рівня професіоналізму.

Метою статті визначаємо окреслення сутнісних характеристик акмеологічного підходу у становленні професійної успішності майбутнього вчителя.

Аналіз останніх досліджень. Питання акмеологічного підходу у становленні професіоналізму є одним із важливих у проблематиці педагогічних досліджень. Основні підходи та тенденції у вивченні суті та особливостей професіоналізму в цілому розкрито у роботах з педагогічної акмеології Б. Ананьєва, А. Бодальова, В. Бодрова, Є. Іванової, Н. Терентьєвої, В. Шадрікова; професіоналізм у педагогічній діяльності проаналізовано у роботах І. Багаєвої, А. Деркач, Н. Кузьміної, В. Панчук; питання формування акмеологічної моделі сучасного педагога розглядаються в дослідженнях Г. Данилової, А. Деркача, Г. Кримської, Н. Кузьміної, В. Максимової, М. Мачинської, В. Панчук; сутність акмеологічних технологій розкрито у роботах В. Гладкової, О. Дубасенюк; теоретичні аспекти педагогічної акмеології в підготовці майбутнього вчителя розглядала Н. Носовець; акмеологічні особливості професійної готовності майбутнього вчителя аналізувала О. Лівшун; професіоналізм педагогічної діяльності вивчали І. Багаєва, Н. Кузьміна, А. Кримська, Н. Кухарев, В. Семиченко й інші. Аналіз публікацій з означеної проблематики засвідчує, що акмеологічний підхід стає провідним у педагогічній освіті, а акмеологічна модель діяльності вчителя є моделлю його професійної успішності та професійної самореалізації.

Виклад основного матеріалу. Витоки акмеології знаходять у теорії Апполодора (144 р. до н. е.), представника Александрійської школи, який розглядав максимальну досконалість, як вершину в розвитку діяльності («вершина» з старогрецької ἀκμή – «акме»). При цьому під «акме» розуміли такий стан індивідуума, за якого досягається вищий результат його діяльності («зоряна година»), а не процес руху до цього стану [3].

Сучасні дослідники Н. Кузьміна, О. Бодальов, В. Бранський, Ю. Гагін, А. Деркач, С. Пальчевський, С. Пожарський, П. Флоренський та інші характеризують «акме» як сутність, яка проявляється у таких властивостях: вищий ступінь будь-чого; вищий ступінь розвитку; вершина, квітуча сила, досконалість; вершина як зрілість усього; вершина досконалості у людині; вершина, розквіт здібностей людини; вершина як фізична, особистісна і суб'єктивна зрілість людини; вершина в обраній професійній діяльності; вершина як результат діяльності; вершина як реалізація творчих здібностей; вершина досконалості і могутності [8].

Акмеологія як наукова дисципліна вивчає закономірності й феномени розвитку людини до ступеня її зрілості та досягненні найбільш високого рівня в цьому розвитку; аналізує розвиток людини, як індивіда, особистості, суб'єкта праці у процесі високопрофесійної діяльності; як суб'єкта життєдіяльності, який є здатним до саморозвитку і творчості, до самоорганізації свого життя й професійної діяльності (К. Абульханова-Славська, А. Бодальов, А. Деркач, В. Зазикін, А. Маркова та інші) [11].

Предметом вивчення педагогічної акмеології є професійне становлення педагога, досягнення ним вершин у професійній діяльності, шляхи і способи удосконалення як професіонала. В. Вакуленко зазначає, що на сьогодні починає формуватися акмеологія вищої педагогічної освіти, предметом якої є: закономірності, умови, фактори і стимули продуктивного функціонування системи педагогічних освітніх закладів; закономірності самореалізації творчих потенціалів основних учасників освітнього процесу; фактори, що сприяють і перешкоджають досягненню найвищих результатів (вершин) в умовах обмежень і розпоряджень, що накладаються на освітні заклади [4]. З точки зору акмеологічного підходу пріоритетними у вибудові освітнього процесу в педагогічних закладах вищої освіти є підготовка і становлення педагога як професіонала, віднайдення шляхів удосконалення такої підготовки в напрямі самоствердження особистості та індивідуалізації підходів.

Аналізуючи теоретичні основи педагогічної акмеології Н. Носовець зазначає, що вона вивчає співвідношення загального особистісного розвитку людини з професійним, взаємозв'язок етапів її соціалізації і професіоналізації, виходячи з того, що вершин професіоналізму та майстерності людина досягає сама, а професійна діяльність особистості відіграє провідне місце [12]. Отже, професійна успішність впливає на всі аспекти життєдіяльності вчителя.

Акмеологічний підхід ґрунтується на сукупності принципів, прийомів, методів наукового дослідження, які дозволяють вивчати й вирішувати наукові та практичні проблеми в обсязі їх реального онтологічного буття [2]. Суть акмеологічного підходу у становленні професійної успішності майбутнього вчителя полягає у вивченні особистості як цілісного феномена в єдності її показників: єдність інтелектуального і емоційного її розвитку; її спрямованість на саморозвиток і самоосвіту; мотиваційні чинники досягнення високих результатів професійної діяльності тощо.

Розвиток професіоналізму педагога з позицій акмеологічного підходу – це процес удосконалення професійної діяльності, її результату та особистісне зростання педагога, спрямованість на формування акмеологічної позиції майбутнього вчителя. Отже, кінцевим результатом реалізації акмеологічного підходу є акмеологічна спрямованість особистості, одним із важливих компонентів якої є прагнення до професійного успіху: мотивація досягнення, прагнення до саморозвитку, готовність до творчої професійної діяльності, здатність до рефлексії та саморефлексії [7, 106]. Зважаючи, що сформованість акмеологічної позиції – це прагнення особистості досягати позитивних самозмін у професійній підготовці, ставлення до дитини як найвищої цінності, успішна реалізація особистісно-професійного потенціалу в різних видах діяльності, акмеологічна позиція є найважливішою складовою професійної успішності, що забезпечує самореалізацію особистості в професійній діяльності.

Акмеологічний підхід у педагогічній освіті визначає пріоритетним забезпечення акмеологічного розвитку педагога, суб'єктними ознаками якого є ініціативність, самостійність, цілепокладання, планування та передбачення; інтенсивна включеність у діяльність та прагнення до саморегуляції (самоконтролю, самокорекції, самокомпенсації); орієнтація на саморозвиток і самооновлення; прагнення до самореалізації у творчості; інтеграція свого професійного шляху, структурування свого професійного досвіду і досвіду інших [1].

За умов застосування акмеологічного підходу домінуючу роль відіграє проблематика розвитку педагогічних здібностей студентів з урахуванням різних аспектів їх підготовки і вдосконалення. При цьому педагогічна успішність обумовлюється як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками, серед яких провідну роль відіграють педагогічні здібності та особистісне (позитивне, гуманістично спрямоване) ставлення до професійної діяльності.

Отже, визначальними чинниками становлення професійної успішності за акмеологічного підходу можна визначити такі: здібності до педагогічної діяльності; професійну компетентність; педагогічну мотивацію (свідомий умотивований вибір професії); гуманістичну спрямованість (любов до дітей, повага, толерантність тощо); особистісні якості (чесність, справедливість, чемність, вимогливість, цілеспрямованість, працездатність, наполегливість тощо) та зовнішні чинники (безпечне освітнє середовище, співпраця і підтримка педагогічного колективу тощо).

У педагогічних наукових дослідженнях пропонують акмеологічні моделі сучасного педагога та рівні професійного зростання особистості. Акмеологічна модель педагога, розроблена Г. Даниловою, містить такі компоненти: компетентність (психолого-педагогічні й соціальні знання, теоретико-практичні й методичні знання, педагогічні вміння, педагогічні здібності); особистісну орієнтацію (самореалізацію у контексті акмеологічної моделі «Я – компетенція» в динаміці від «Я – реальний» до «Я – перспективний (ідеальний)»; морально-духовну культуру (моральну свідомість, моральну діяльність, моральні стосунки) [6, 6].

В. Максимова складовими акмеологічної моделі визначає професійну, особистісну духовну зрілість та акмеологічну позицію педагога. Професійну зрілість автор визначає як готовність педагога до інноваційної професійно-педагогічної діяльності, структура якої передбачає професійну компетентність як систему знань і умінь педагога; педагогічну майстерність як здатність до творчого, нестандартного вирішення професійних завдань; педагогічну спрямованість професійної діяльності як систему домінуючих мотивів роботи у школі, стійку мотивацію педагогічної діяльності [10, 58]. Окреслені моделі є доволі близькими за своєю сутністю.

Професійна акмеологія приділяє значну увагу визначенню та аналізу рівнів професійної діяльності та зрілості особистості фахівця [5]. У становленні професійності особистість проходить чотири етапи оволодіння професією: початковий рівень оволодіння професією (адаптація до неї, первинне засвоєння чинних норм, необхідних технологій тощо); рівень фахової майстерності (використання у своїй діяльності кращих зразків професійного досвіду, оволодіння прийомами індивідуального та особистісно-орієнтованого підходу до суб'єктів взаємодії); рівень самоактуалізації в професії (усвідомлення можливостей професії для розвитку особистості, саморозвиток за допомогою професії) та найвищий рівень – рівень творчості фахівця (особистісний творчий вклад, внесення авторських пропозицій щодо окремих завдань, прийомів, засобів, методів, форм організації процесу навчання, створення нових систем

ефективної взаємодії). На цьому рівні особистість досягає професійної успішності, її професіоналізм досягає вершин свого розвитку, а професійна діяльність перетворюється у творчу, рефлексивну та самодостатню.

На основі викладеного виокремимо основні компоненти акмеологічної моделі професійної успішності майбутнього педагога: установка на професійно-особистісне зростання; когнітивно-емотивний компонент, емпатія, рефлексія; здатність до самопізнання: самопрезентація, соціальне порівняння (власного досвіду та досвіду інших); актуалізація здатності до розвитку: саморегуляція, внутрішній самоконтроль (самомоніторинг, самоатрибуція), саморозвиток; здатність до самореалізації – самовираження, самопроекування, самопрезентація.

Становлення професійної успішності майбутнього вчителя відповідно до акмеологічної моделі успішності може здійснюватися за такими етапами:

I етап: підготовчий – формування мотиваційної сфери майбутнього вчителя – установка на професійно-особистісне зростання;

II етап: діагностичний – розвиток здатності до самоусвідомлення та самопізнання майбутнім вчителем власних потреб та здатностей;

III етап: розвиваючий – актуалізація здатності до розвитку і саморозвитку, володіння емоціями, саморегуляції внутрішнього стану;

IV етап: розвиток здатності до самовираження, самопроекування, само менеджменту та самопрезентації.

Акмеологічна модель становлення професійної успішності вчителя можлива за умови застосування акметехнологій, які передбачають розвиток когнітивного та емотивного компонентів структури особистості, забезпечують здатність до особистісного зростання в педагогічній діяльності та самореалізації в різних сферах професійної взаємодії. Науковці визначають акмеологічні технології як сукупність засобів, спрямованих на розкриття внутрішнього потенціалу особистості, розвитку властивостей і якостей, що сприяють досягненню високого рівня особистісно-професійного розвитку й професіоналізму; визначають їх як інтегровану систему, яка передбачає: технологію проектування і реалізацію програми професійно-педагогічної підготовки (освітньої програми); технологію управління організаційно-педагогічними процесами; технологію виховання духовно-морального потенціалу людини; технологію успішного навчання кожного; технологію акмеологічного супроводу педагогічного процесу [9, 9].

На нашу думку, ефективними акмеологічними технологіями можуть бути технології формування емоційного інтелекту особистості: арт технології, технологія особистісно орієнтованого розвивального навчання; технологія ситуативного моделювання; проектні технології, технологія критичного мислення; технологія вітагенного навчання; соціальна технологія; тренінги з ненасильницького спілкування.

Акметехнології спрямовані на формування мотивації до саморозвитку та самоствердження, більш глибокого розуміння себе, власних потреб та мотивів учинків. Результатом використання акметехнологій, на думку дослідників (О. Дубасенюк), є стійка здатність особистості до самореалізації, сформована соціальна та емоційна компетентність, яка дозволяє бути успішним у мінливих соціокультурних умовах.

Висновок. Професійна успішність педагога є особистісно якісною характеристикою діяльності, яка визначається як професійними, так і особистісними показниками, гуманістичними та діловими якостями, що забезпечують ефективність педагогічної діяльності, є джерелом постійного саморозвитку і самовдосконалення. Професійна успішність педагога відображає його високу професійну кваліфікацію і компетентність, здатність до використання інноваційних алгоритмів вирішення професійних завдань, визначається високою продуктивністю.

Акмеологічний підхід до становлення професійної успішності впливає на всі аспекти життєдіяльності вчителя, змінює мотиви, потреби, ціннісні установки на людиноцентровані, визначає гуманістичну спрямованість особистості. В той же час, акмеологічна спрямованість вчителя на постійний саморозвиток і самовдосконалення є джерелом підтримки сталості професійної успішності впродовж усього професійного шляху, визначає високу продуктивність та емоційну комфортність у професійній діяльності.

Перспективами подальших досліджень реалізації акмеологічного підходу в педагогічній освіті є дослідження шляхів досягнення емоційного комфорту в педагогічній діяльності через створення умов для розвитку емоційної компетентності вчителя, його емоційного досвіду.

References

1. Акмеологічна концепція розвитку професійного педагога. *Професійна педагогічна освіта: акмесинергетичний підхід*: монографія / За ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. С. 5–57.
Dubasenyuk O. A. (Ed.). (2011). Akmeologichna kontseptsiya rozvitku profesijnogo pedagoga [Akmeological concept of professional teacher development]. *Profesiynna pedagogichna osvita: akmesinergetichnyi pidhid*: monografiya. Zhitomir, Ukraine : vid-vo ZhDU im. I. Franka.

2. Бранский В. П., Пожарский С. Д. Социальная синергетика и акмеология. СПб., 2002. 220 с.
Branskiy, V. P., Pozharskiy, S. D. (2002) Sotsialnaya sinergetika i akmeologiya [Social synergetics and acmeology]. SPb., Russia.
3. Антонова О. С. Акмеологічний підхід до визначення сутності педагогічної обдарованості. *Акмеологія – наука XXI століття: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конфер.* Київ : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. С. 17–22.
Antonova, O. E. (2011). Akmeologichniy pidhid do viznachennya sutnosti pedagogichnoyi obdarovanosti [Acmeological approach to determining the essence of pedagogical talent]. *Akmeologiya – nauka XXI stoittya: materialy III Mizhnar. nauk.-prakt. konfer. Acmeology – Science of the 21st Century: Proceedings of the 3rd International Research & Practice conference.* Kyiv, Ukraine.
4. Вакуленко В. Педагогічна акмеологія: досягнення і проблеми. *Філософія освіти*, № 3 (5), 2006. С. 124–133. URL : <http://www.philosophy.ua/lib/8vakulenko-fo-3-5-2006.pdf5>
Vakulenko, V. (2006). Pedagogichna akmeologiya: dosyagnennya i problem [Pedagogical acmeology: achievements and challenges]. *Filosofiya osvitu – The philosophy of education*, 3 (5), 124-133. Retrieved from <http://www.philosophy.ua/lib/8vakulenko-fo-3-5-2006.pdf5>
5. Гладкова В. М., Пожарський С. Д. Основи акмеології: підручник. Львів : Новий Світ, 2007. 320 с.
Gladkova, V. M., Pozharskiy, S. D. (2007). Osnovi akmeologiyi [Fundamentals of acmeology]. Lviv, Ukraine : Novy svit.
6. Данилова Г. С. Акмеологічна модель педагога у XXI столітті. *Рідна школа*, 2003, № 6. С. 6-9.
Danilova, G. S. (2003). Akmeologichna model pedagoga u XXI stolitti [Acmeological model of the teacher in the XXI century]. *Ridna shkola – Native school*, 6, 6-9.
7. Деркач А. А., Кузьмина Н. В. Акмеология: пути достижения вершин профессионализма. Москва : РАУ, 1993. 280 с.
Derkach, A. A., Kuzmina, N. V. (1993). Akmeologiya: puti dostizheniya vershin professionalizma [Acmeology: ways to reach the pinnacle of professionalism]. Moskow, Russia : RAU.
8. Лівшун О. В. Акмеологічні особливості професійної готовності майбутнього вчителя. URL : <http://lib.khnu.km.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/1590/1/2.doc>.
Livshun, O. V. Akmeologichni osoblivosti profesiyanoi gotovnosti maybutnogo vchitelya [Acmeological features of future teacher's professional readiness]. Retrieved from <http://lib.khnu.km.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/1590/1/2.doc>.
9. Лях Г. М. Практичні основи акмеологічної компетентності вчителя. Методичний посібник. Бердянськ, 2014. 39 с.
Lyah, G. M. (2014). Praktichni osnovi akmeologichnoyi kompetentnosti vchitelya [Practical bases of teacher's acmeological competence]. Berdiansk, Ukraine.
10. Пальчевський, С. С. Акмеологія: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ, Кондор, 2008. 398 с.
Palchevskiy, S. S. (2008). Akmeologiya [Acmeology]. Kyiv, Ukraine.
11. Полочек В. А. «Акме», профессионализм и социальная адаптация человека: периодизация развития и типологии социальной активности человека. URL : <http://akme31.narod.ru/25.html>
Polocek, V. A. «Акме», professionalism i sotsialnaya adaptatsiya cheloveka: periodizatsiya razvitiya i tipologii sotsialnoy aktivnosti cheloveka [«Acme», professionalism and social adaptation of the person: periodization of development and typology of social activity of the person]. Retrieved from <http://akme31.narod.ru/25.html>
12. Носовець Н. М. Теоретичні основи педагогічної акмеології в підготовці майбутнього вчителя. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-in/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe
Nosovets, N. M. Teoretichni osnovi pedagogichnoyi akmeologiyi v pidgotovtsi maybutnogo vchitelya. [Theoretical foundations of pedagogical acmeology in the preparation of the future teacher]. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-in/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe

Yevtukh M.

ORCID 0000-0001-6116-4760

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Full member (academician)
of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine,
Chief Research Fellow at the Department
of History and Philosophy of Education of the Institute of Pedagogy
of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

Skoryk T.

ORCID 0000-0002-1442-6024

Researcher ID J-2211-2016

Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate professor,
Associate professor at Arts Department,
T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: tamskorik@ukr.net

ACMEOLOGICAL APPROACH TO FUTURE TEACHER'S PROFESSIONAL SUCCESS FORMATION

The article analyses the essence of the acmeological approach in pedagogical education, which allows to reveal the content of the development of the teacher 's personality internal potential; acmeological model of a teacher's professional success, implementation of which is possible provided application of acmetechologies aimed at development of cognitive and emotic components of personality's structure, formation of ability to personal growth in pedagogical activity is presented.

The purpose of the article is to analyze the essential characteristics of the acmeological approach in formation of a future teacher's professional success.

Research methodology. The article uses multilevel system analysis of the scientific sources based on philosophical, popular scientific and partially scientific levels of knowledge.

The methodological basis of the study is a systematic approach to the analysis of psychopedagogical literature and pedagogical studies on acmeological pedagogy regarding professional activity. The methodology of the study highlights external and internal factors of professional success formation; analyses the acmeological models of a teacher and suggests on their basis the acmeological model of a teacher's professional success.

The scientific novelty of the study is the justification of the acmeological model of a teacher's professional success formation, which consists of the following components: orientation on vocational and personal growth, ability to self-knowledge, actualization of capacity for development, ability to self-realization.

Conclusions. The professional success of a teacher is a personal qualitative characteristic of the activity, which is determined by both professional and personal indicators (cognitive and emotic), humanistic and business qualities that ensure the effectiveness of the pedagogical activity. The acmeological focus of a teacher on constant self-development and self-improvement is a source of maintaining the continuity of professional success throughout the professional journey, determines high productivity and emotional comfort in professional activity.

Keywords: acmeology, pedagogical acmeology, acmeological approach, teacher's acmeological model, teacher's professional success.

Стаття надійшла до редакції 03.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор **О. К. Проніков**

Доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри практичної психології та педагогіки
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
(Львів, Україна) E-mail: elena-krivopishina@ukr.net

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПОЧУТТЯ САМОТНОСТІ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті відповідно до **мети дослідження** подано результати емпіричного аналізу психологічних особливостей розвитку почуття самотності творчої особистості.

Методологічну основу дослідження формують положення системного та міждисциплінарного підходу щодо розуміння творчості як діяльності, в результаті якої виникає щось нове, чого досі ще не існувало; про ціннісне зрівнювання творчого результату й творчого процесу та необхідності вивчення проблеми розвитку творчої особистості у її взаємодії зі світом.

Наукова новизна полягає у тому, що уточнено та поглиблено сутність та зміст поняття самотності; емпірично виявлено наявність взаємозв'язку між рівнем розвитку переживання самотності та індивідуальними властивостями творчої особистості, креативністю, особливостями розвитку ціннісної сфери.

З'ясовано, що творчі особистості, які схильні песимістично оцінювати майбутнє та майже не вірять у можливість досягнення поставлених цілей, мають високий рівень розвитку актуального переживання самотності, розвинена здатність позитивного очікування від власного майбутнього корелює з низьким рівнем переживання самотності. Встановлено, що творчі особистості, що прагнуть реалізації у сферах професійного, сімейного, суспільного життя та освіти, не приймають самотність та намагаються уникати ситуацій усамітнення, високо цінують міжособистісні зв'язки, розвиток власної індивідуальності; негативні очікування щодо майбутнього та недостатньо виражена цінність саморозвитку сприяють виникненню почуття самотності та відчуженості; вплив на формування почуття позитивної самотності чинять фактори збереження індивідуальності та активних соціальних контактів.

Висновки: емпірично доведено наявність впливу особливостей розвитку ціннісної сфери, оптимізму та песимізму на переживання та ставлення до самотності творчих особистостей.

Ключові слова: самотність, усамітнення, творча особистість, ціннісна сфера, креативність, саморозвиток, оптимізм, песимізм.

Постановка проблеми. У зв'язку з ускладненням буття людини в умовах швидко мінливого світоустрою проблема самотності актуальна для фахівців різних наукових напрямів: філософів, соціологів, педагогів, психологів, психіатрів та інших. Складність самовизначення та самореалізації особистості в сучасному світі, втрата відчуття причетності до інших, напруженість міжособистісних та міжпоколінних зв'язків актуалізує необхідність дослідження проблеми самотності саме психологічною наукою. Незважаючи на те, що феномен самотності з давніх давен турбував людство, у простір дослідницької уваги психологів потрапив у минулому столітті.

З огляду на зростаючу важливість дослідження зазначеної проблеми та з урахуванням нової конфігурації проблемного поля психологічної науки, що визначається сучасними реаліями, можна констатувати тенденцію позитивного зрушення у вивченні самотності як соціально-психологічного феномена (К. А. Абульханова-Славська, Л. І. Старовойтова, Г. М. Тихонов, Ж. В. Пузанова та ін.), як феномена, що супроводжує процес становлення людини в онтогенезі та на різних його стадіях (І. С. Кон, О. Б. Долгінова, Н. В. Перешіна); вивчаються феномени близькі самотності (ізоляція, усамітнення) (О. Н. Кузнецов, В. І. Лебедев, А. У. Хараш), самотність в умовах соціальної ізоляції (Т. Ю. Лапшина).

Сучасні дослідники проблему самотності відносять до числа глобальних гуманітарних проблем нашого часу, що потребує нових емпіричних розвідок, зміни траєкторії наукового пошуку, відповідно до зміни парадигми розвитку психології у XXI столітті.

Методологічні засади дослідження. Вважаємо за необхідне проблему розвитку самотності творчої особистості вивчати у межах системного підходу, а також у межах синтетичного, міждисциплінарного підходу та із врахуванням сучасного стану гуманітарної науки, спираючись на розуміння творчості В. О. Моляко (діяльність, в результаті якої виникає щось нове, чого досі ще не існувало, а продукти творчості – це не тільки матеріальні вироби, але й окремі ідеї, рішення, просто думки, плоди фантазії, які можуть і не віднаходити матеріального втілення) [6, 21].

Логічний розвиток твердження В. О. Моляко про ціннісне зрівнювання творчого результату й творчого процесу, про однакову можливість включення їх у категорію «творчого» неминує приводить до необхідності включити в коло розглянутих проблем проблему розвитку творчої особистості (з акцентом на слові «особистість») у її взаємодії зі світом.

Мета: емпіричний аналіз психологічних особливостей розвитку почуття самотності творчої особистості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поняття самотності відноситься до таких категорій, життєвий сенс яких здається зрозумілим і прозорим, що пов'язано з тим, що даний феномен присутній у житті майже кожної людини, у різних формах та ступенях прояву.

Дослідники даного феномена вважають, що самотність в найзагальнішому наближенні пов'язана з переживанням людиною її відірваності від спільноти людей, сім'ї, історичної реальності або від гармонійної природної світобудови [1]. Існує й інша точка зору, згідно з якою переживання самотності на відміну від об'єктивної ізоляваності людини, яка може бути наслідком трагічних подій, є добровільною, сповненою внутрішнім особистісним сенсом, що відображає тяжкий розлад, дисгармонію особистості, страждання, кризу «Я». Все життя забарвлюється у трагічний тон і починає сприйматися малозначущим, позбавленим сенсу і цінності [4].

Представники міждисциплінарного підходу У. Садлер і Т. Джонсон у книзі «Від самотності до аномії» визначають самотність, як «переживання, що викликає комплексне і гостре відчуття, яке виражає певну форму самосвідомості й показує розкол основної реальної мережі відносин і зв'язків внутрішнього світу особистості» [5, 27]. Дослідники вважають, що «самотність – це почуття, яке виявляється у формі потреби бути включеним в якусь групу або бажання цього, або потреби просто бути у контакті з людьми. Самотність є комплексним почуттям, яке пов'язує у сукупність усі втрачені внутрішнім світом особистості можливості самореалізації у соціумі» [5, 40]. Тобто, за визначенням У. Садлера і Т. Джонсона, самотність виступає як своєрідний симптом несприятливих змін, що відбуваються з людиною, як негативне переживання, що викликає «стрес у головних сферах внутрішнього світу людини» [5, 95].

У дослідженні С.Г. Трубікової презентовано самотність як психічний феномен, який являє собою переживання людиною суб'єктивної неможливості або небажання мати адекватний відгук і прийняття себе іншими людьми. Ці переживання можуть мати як негативне (відчуження), так і позитивне (вивільнення, усамітнення) суб'єктивне забарвлення. Також дослідниця запропонувала видову класифікацію самотності: відчужена самотність, самовідчужена самотність, усамітнення. Якщо в особистості переважає тенденція до відокремлення, зауважує дослідниця, то наслідком буде відчуження людини від інших людей і переживання стану відчуженої самотності [7].

Летиція Енн Пепло, Марія Міцеліо і Брюс Мораш стверджують, що люди можуть бути щасливі на самоті, тому й не обов'язково перейматися емоційним станом самотності. За думкою дослідників: «...самотність – це складне відчуття, що опановує особистістю в цілому – її почуттями, думками, вчинками» [4, 169].

Вивчаючи самотність у часо-просторовому контексті, К. Голдберг зазначав, що «... самотність – це відмова від моменту сьогодення, від його можливостей і вимог. Втрата цього справжнього і призводить до порушеного погляду на час: відчуття того, що справжнє завмерло, воно нескінченно і не має майбутнього. Це порушене сприйняття часу послаблює здатність суб'єкта до міжособистісного спілкування, що ще більше посилює відчуття самотності» [8].

Ця теза співзвучна поглядам на проблему самотності представників школи екзистенційної філософії, що розглядають самотність як сутність буття людини. Згідно їх поглядів кожна людина приходить у світ поодинокі, подорожує життям як окрема людина і врешті-решт помирає одна.

Як відомо, Ж.-П. Сартр виокремив епістемічну самотність, в якій самотність є засадотворчою частиною людського стану через існування парадоксу між свідомістю людини, яка бажає сенсу в житті, і замкнутістю та небуттям Всесвіту. І навпаки, інші екзистенційні мислителі стверджують, що люди активно взаємодіють один з одним і всесвітом, коли вони спілкуються і творять, а самотність – це лише відчуття відсічення від цього процесу [2].

Переживання самотності розглядається в одних дослідженнях, як негативне явище в розвитку особистості: незадоволеність потреби в спілкуванні, в приналежності до соціальної групи, в інших, як результат обособлення, процесу самопізнання, росту суб'єктності.

Проблема самотності є однією з найбільш парадоксальних у просторі психологічного знання, тому що практично неможливо провести грань між самотністю та діалогічністю внутрішнього мислення, неможливо пережити самотність іншої людини, тому що у кожній особистості самотність наповнена

індивідуальним змістом. І. С. Кон назвав самотність «багатоликою», і в цій метафорі відбивається неможливість перелічити повністю її види та дати їм однозначне визначення. На думку І. С. Кона, відтінки самотності такі мінливі, що оцінити її в категоріях «добре – погано», «благотворно – згубно» і т. д. неможливо [3].

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ми поділяємо думку дослідників творчості, що самотність супроводжує розвиток творчої особистості, переживання почуття самотності виступає необхідним механізмом процесу творчості. Аналіз автобіографічної літератури, спогадів, біографічних розвідок життєтворчості видатних поетів, письменників, музикантів та художників дозволив дійти висновку, що переживання почуття самотності є індивідуальною властивістю творчих особистостей та може виступати в якості тригера творчої діяльності.

Відповідно до мети дослідження здійснено емпіричний аналіз психологічних особливостей розвитку почуття самотності творчих особистостей юнацького віку. Загальна вибірка дослідження складала 30 респондентів у віці 18-21 рік, студентів/курсантів ЛДУБЖД (Львівського державного університету безпеки життєдіяльності). До загальної вибірки дослідження увійшли творчі особистості, відібрані за критерієм наявності продуктів творчої діяльності (літературно, образотворчо, музично обдаровані). Відповідно до завдань емпіричного дослідження проведено діагностику респондентів з використанням наступних психодіагностичних методик: діагностика рівня суб'єктивного відчуття самотності Д. Рассела і М. Фергюсона; схильність до самотності (А. Личко); вивчення змістовних орієнтацій (Д. Леонт'єв); диференційний опитувальник переживання самотності; тест творчих характеристик особистості.

Згідно з результатами діагностики рівня розвитку суб'єктивного відчуття самотності для порівняльного аналізу загальну вибірку поділено на дві підгрупи: з низьким рівнем загального показника переживання самотності – «несамотні» (далі група А) та з високим рівнем загального показника переживання самотності – «самотні» респонденти (далі група А1).

Здійснивши кореляційний аналіз за t-критерієм Стьюдента встановлено, що існують статистично значущі відмінності за рівнем оптимізму ($p = 0,003$) та песимізму ($p = 0,00$) між підгрупами респондентів: у респондентів групи А1 рівень оптимізму знаходиться на рівні низьких значень, рівень песимізму на рівні високих значень у порівнянні з респондентами групи А. Виявлено, що самотні творчі особистості мають негативні очікування щодо свого майбутнього, їхні дії щодо будь-яких змін у житті пасивні, що поглиблює переживання самотності.

За результатами порівняльного аналізу показників вираженості термінальних цінностей та значущості основних сфер життя для респондентів групи А та групи А1 встановлено наступне.

Виявлено, що такі термінальні цінності як «активні соціальні контакти», «саморозвиток», «досягнення», «духовне задоволення» та сфера «суспільне життя» у самотніх творчих особистостей виражені у меншій мірі, ніж у несамотніх. Визначено, що респонденти, які переживають самотність, схильні у більшій мірі уникати соціальної взаємодії, у них недостатньо розвинена мотивація до пізнання власних індивідуальних особливостей та до вирішення важливих життєвих завдань.

З метою перевірки гіпотези, що полягає у припущенні щодо наявності взаємозв'язку між рівнем розвитку переживання самотності та розвитком індивідуальних властивостей творчої особистості, креативністю, особливостями розвитку ціннісної сфери, проведено кореляційний аналіз. За результатами аналізу отримано наступні результати: наявність значущих зв'язків між рівнем загального переживання самотності та рівнем оптимізму – $r = 0,36$ (помірна зворотня кореляція) при $p \leq 0,05$; та рівнем песимізму – $r = 0,455$ (помірна пряма кореляція) при $p \leq 0,05$.

Таким чином, отримані результати кореляційного аналізу підтвердили висунуту гіпотезу: творчі особистості, що схильні песимістично оцінювати своє майбутнє та мало вірять у можливість досягнення поставлених цілей, мають високий рівень актуального переживання самотності, для яких характерними є недостатність близького спілкування з іншими людьми та усвідомлення себе самотніми, ізольованими. Виявлено, що респонденти з розвиненими позитивними очікуваннями від власного майбутнього мають низький рівень переживання самотності. Ці дані додатково підтверджуються наявністю помірних та середніх кореляцій між показниками за субшкалами «Ізоляція», «Самовідчуття» та «Відчуження» та рівнем вираженості творчого оптимізму (0,38; 0,27; 0,38 відповідно) та песимізму і креативності (0,5; 0,4 та 0,34 відповідно).

За результатами кореляційного аналізу зв'язків між показниками трьох основних шкал переживання самотності та вираженості термінальних цінностей і життєвих сфер респондентів отримано наступне:

1) загальний рівень переживання самотності має обернені помірні та слабкі кореляції з такими цінностями як «активні соціальні контакти» (0,22), «саморозвиток» (0,28), «духовне задоволення» (0,25), а також з показником значущості сфери «суспільного життя» (0,24);

2) показники залежності від спілкування прямо корелюють (слабко та помірно) з показниками вираженості цінностей «престиж» (0,33), «матеріальне становище» (0,23), «активні соціальні контакти» (0,44), «саморозвиток» (0,4), «духовне задоволення» (0,27) та показниками значущості сфер «професійне життя» (0,24), «освіта» (0,27), «сімейне життя» (0,26) та «суспільне життя» (0,3);

3) показники за шкалою «Позитивна самотність» прямо (слабко та помірно) корелюють з показниками вираженості цінності «збереження власної індивідуальності» (0,34) та сфери життя «захоплення» (0,22).

Таким чином, отримані дані дозволили підтвердити гіпотезу про те, що переживання та ставлення до самотності взаємопов'язані з особливостями розвитку ціннісної сфери творчих особистостей.

Визначено, що рівень актуального переживання самотності (ізоляції та відчуження) знаходиться у зворотній залежності від того, наскільки важливими для респондентів є встановлення соціальних зв'язків та відносин, розвиток духовних потреб та власної особистості. Тобто, респонденти, які високо цінують власну незалежність та багато уваги приділяють сфері особистих захоплень, позитивно ставляться до самотності та використовують ситуації усамітнення як ресурс для самовдосконалення та творчості.

Результати аналізу щодо ставлення респондентів до факту самотності виявили наступне. Творчі особистості, що прагнуть реалізації у сферах професійного, сімейного, суспільного життя та освіти, не приймають самотність та намагаються уникати ситуацій усамітнення, високо цінують міжособистісні зв'язки, розвиток власної індивідуальності. Респонденти, що негативно ставляться до самотності та хворобливо її переживають, на перший план ставлять цінності пов'язані зі спілкуванням з іншими людьми.

Для визначення характеру впливу показників творчості, термінальних цінностей та сфер життя на переживання та ставлення до самотності було проведено регресійний аналіз та побудовано три регресійні моделі для кожного з трьох основних показників самотності:

У першому випадку в якості залежної змінної виступив показник загального рівня самотності, у другому – залежності від спілкування, а у третьому – позитивної самотності. Незалежними змінними (факторами) було обрано диспозиційні риси – оптимізм та песимізм, а також термінальні цінності – престиж, матеріальне становище, креативність, активні соціальні контакти, саморозвиток, досягнення, духовне задоволення, збереження індивідуальності та сфери життя – професійна, освітня, сімейна, суспільна сфери та захоплення.

Проаналізувавши показники коефіцієнтів регресії було визначено ступінь впливу кожного з факторів на залежні змінні: вплив на формування рівня відчуття самотності чинять фактори песимізму та цінності саморозвитку, зокрема, творча діяльність.

Встановлено, що негативні очікування щодо майбутнього та слабо виражена цінність саморозвитку сприяють виникненню почуття самотності та відчуженості.

Виявлено, що на формування рівня залежності від спілкування впливають фактори оптимізму, цінностей саморозвитку, збереження індивідуальності та активних соціальних контактів. При чому, найбільший вплив має вираженість цінності саморозвитку. Це означає, що висока значущість цінностей, пов'язаних з розвитком власної особистості та здатності до соціальної взаємодії разом з низьким рівнем оптимістичних очікувань щодо результатів творчої діяльності та прагненням залежності від інших впливають на формування негативного ставлення до самотності та уникнення ситуацій усамітнення.

Визначено, що вплив на формування позитивної самотності чинять фактори збереження індивідуальності та активних соціальних контактів. Тобто, високий рівень незалежності та слабо виражене прагнення мати широке коло соціальних зв'язків сприяють виникненню позитивного ставлення до ситуацій усамітнення. Таким чином, було підтверджено гіпотезу щодо наявності впливу особливостей розвитку ціннісної сфери, оптимізму та песимізму на переживання та ставлення до самотності творчих особистостей.

Висновки. За результатами емпіричного дослідження встановлено, що існує взаємозв'язок між рівнем розвитку рис оптимізму та песимізму на особливості переживання самотності особистістю та творчого розвитку. Виявлено, що ставлення до самотності залежить від особливостей розвитку ціннісної сфери творчої особистості. Емпірично доведено наявність впливу особливостей розвитку ціннісної сфери, оптимізму та песимізму на переживання та ставлення до самотності творчих особистостей.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні соціально-психологічних чинників формування почуття самотності, а також визначення ефективних засобів подолання та профілактики деструктивного переживання самотності творчою особистістю.

References

1. Вейс Р. Вопросы изучения одиночества. Лабиринты одиночества. Москва : Прогресс, 1989. С. 14–40.
Vejs, R. (1989). Voprosy izucheniya odinochestva. Labirinty odinochestva [*Questions of studying loneliness. Labyrinths of loneliness.*], Moscow, USSR : Progress.
2. Гусарова Е. А. Одиночество как социально-философская и социологическая проблема. *Проблемы деятельности ученого и научных коллективов: междунар. ежегодник*. Санкт-Петербург, 1999. С. 115–120.
Gusarova E. A. (1999). Odinochestvo kak sotsial'no-filosofskaya i sotsiologicheskaya problema [*Loneliness as a socio-philosophical and sociological problem.*]. *Problemy deyatel'nosti uchenogo i nauchnykh kolektivov – Problems of the activities of scientists and research groups*, 115–120.
3. Кон И. Многоликое одиночество. Популярная психология: Хрестоматия / Сост. В. В. Мироненко. Москва : Просвещение, 1990. 399 с.
Kon I. (1990). Mnogolikoe odinochestvo. Populyarnaya psihologiya: Hrestomatiya [*Variety of loneliness. Popular psychology: Chrestomathy.*]. Moscow, USSR : Prosveshenie.

4. Пепло Л., Мицелии М., Морали Б. Одиночество и самооценка. В кн.: Самосознание и защитные механизмы личности. Самара : Издательский Дом «Бахрах», 2003. С. 261–281.
Peplo L., Micelii M., Morali B. (2003). Odinochestvo i samoocenka [Loneliness and self-assessment]. In: Samosoznanie i zashitnye mehanizmy lichnosti [Self-consciousness and protective mechanisms of personality]. Samara, Russia : izdatel'skiy dom «Bahrah», 261–281.
5. Садлер У. А. и Джонсон Т. Б. От одиночества к аномии. Лабиринты одиночества / Пер. с англ. Сост., общ. ред. и предисл. Н. Е. Покровского. Москва : Прогресс, 1989. 524 с.
Sadler U. A., Dzhonson T. B. (1989). Ot odinochestva k anomii. Labirinty odinochestva [From Loneliness to anatomy. Labyrinths of Loneliness]. N.E. Pokrovskiy (Ed.). Moscow, Russia : Progress.
6. Творча діяльність в ускладнених умовах / В. О. Моляко, А. Б. Коваленко, Л. А. Мойсеєнко, В. А. Семиченко, Т. М. Третяк та ін. [за заг. ред. В. О. Моляко]. Київ, 2007. 308 с. [Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України].
Molyako V. O., Kovalenko A. B., Mojseyenko L. A., Semichenko V. A., Tretyak T. M. (2007). Tvorchia diyalnist v uskladnениh umovah [Creative activities in complicated conditions]. V.O. Molyako (Ed.). Kyiv, Ukraine : G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine.
7. Трубникова С. Г. Психология одиночества: генезис, виды, проявления : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. Москва, 1999. 197 с.
Trubnikova S. G. (1999) Psikhologiya odinochestva: genezis, vidy, proyavleniya [Psychology of loneliness: genesis, species, manifestations]. *Candidate's thesis*. Moscow, Russia : Lomonosov Moscow State University.
8. Goldberg K. (2001). Loneliness as a violation of the perception of time. *Journal of Contemporary Psychotherapy*, vol. 31, № 4, pp. 18–26.

Kryvoplyshyna O.

ORCID 0000-0002-7768-1356

*Doctor of Psychological Sciences, Professor,
Professor at the Department of Practical Psychology and Pedagogy
of the Educational and Research Institute of Psychology and Social Security,
Lviv State University of Life Safety
(Lviv, Ukraine) E-mail: elena-krivoplyshyna@ukr.net*

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF CREATIVE PERSON LONELINESS FEELING DEVELOPMENT

*According to the research **purpose**, the article presents the results of an empirical analysis of the psychological peculiarities of creative person loneliness feeling development. **The methodological basis** of the study is formed by the provisions of a systematic and interdisciplinary approach to understanding creativity as an activity, which results in something new that has not yet existed, about the value alignment of the creative result and creative process and the need to study the problem of creative personality development in its interaction with the world. **Scientific novelty** is that the loneliness concept essence and content are specified and deepened; empirically revealed the relationship between the level of loneliness experience development and the creative personality individual properties, creativity, value sphere development features.*

*It has been found that creative individuals who are pessimistic about the future and have little faith in achieving their goals have a high level of actual loneliness experience development, a developed positive expectation ability from their own future correlates with a low level of loneliness experience. It is established that creative personalities seeking to gain prestige in the professional fields, family, social life and education, do not accept loneliness and try to avoid loneliness situations, highly value interpersonal connections, development of their own personality; negative expectations about the future and a low value of self-development contribute to the feeling of loneliness and alienation; factors of individuality preservation and active social contacts influence the positive loneliness feelings formation. **Conclusions:** empirically proved the influence of value sphere development peculiarities, optimism and pessimism on the experience and attitude to the creative personalities loneliness.*

Keywords: *solitude, loneliness, creative personality, value sphere, creativity, self-development, optimism, pessimism.*

Стаття надійшла до редакції 02.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Т. В. Дорошенко

УДК 378.2:004

Mekhed K. M.

ORCID 0000-0003-4599-4099

Аспірант кафедри математики та економіки
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: ekaterina.mekhed@gmail.com

ГЕЙМІФІКАЦІЯ НАВЧАННЯ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті виокремлено основні напрямки модернізації та удосконалення освітнього процесу у закладах вищої освіти. Проаналізовано вплив гейміфікації на формування ключових компетентностей здобувачів вищої освіти, підвищення їх внутрішньої та зовнішньої мотивації під час гейміфікованого навчання. Визначено відмінність гейміфікації від навчання на основі гри. З'ясовано позитивні та негативні прояви впровадження гейміфікації у різних гендерних групах. Обґрунтовано доцільність подальшого дослідження застосування засобів гейміфікації з урахуванням правильного добору способів їх інтеграції у різні форми навчання.

Мета роботи – дослідження основних можливостей гейміфікації під час навчання у ЗВО.

Методологічною основою дослідження є положення теорії пізнання; теорія компетентнісного підходу до результатів навчання; теорія діяльності та теорія мотивації діяльності.

Наукова новизна. Запропоновані нові інноваційні форми навчання, досліджено основні властивості і можливості гейміфікації як засобу формування ключових компетентностей здобувачів вищої освіти, з'ясовано вплив гейміфікації на різні демографічні групи.

Висновки. Гейміфікація як інноваційний інструмент здатна підвищити ефективність освіти через більше залучення і умотивованість здобувача вищої освіти. Досліджуване явище дає можливість застосовувати інформацію не примусово, зацікавлювати студентів до вивчення дисциплін. Дослідження сприяло розумінню демографічних відмінностей в сприйнятті явища гейміфікації. Новітня для України гейміфікація навчального процесу є перспективним засобом формування ключових компетентностей у ЗВО і сприяє підвищенню якості освітнього процесу.

Перспективним напрямком подальшого дослідження вважаємо виокремлення найбільш доцільних засобів гейміфікації для формування ключових компетентностей ЗВО з урахуванням особливостей їх застосування і інтеграції у різні форми навчання.

Ключові слова: гейміфікація, ключові компетентності, заклад вищої освіти, демографічні відмінності, здобувачі вищої освіти

Постановка проблеми. Актуальність роботи. На сьогоднішній день інформатизація суспільства відкриває нові можливості для розвитку країни та покращення якості життя всіх її громадян. Швидка цифровізація пронизує всі галузі людського життя, і освіта не є винятком. Використання сучасних інформаційних технологій в освіті дає можливість зробити навчання більш інтенсивним, цікавим, продуктивним та забезпечити оперативним зворотним зв'язком. До ключових компетентностей сучасного здобувача освіти належить вміння швидко і якісно працювати з інформацією. Об'єктивна реальність є такою, що використання нових інформаційних технологій охоплює як культурно-дозвіллеву діяльність, так і навчальну, трудову.

Україна як і переважна більшість європейських країн впроваджує інформаційні технології в систему освіти. Сьогодні використання смартфонів, планшетів, комп'ютерів та інтернету сприяє навчальному процесу, зміцнює та посилює тягу до нових знань. Перед сучасним педагогом постає завдання перевести педагогічні прийоми та майстерності в простір звичних, зрозумілих та повсякденних для сучасної молоді пристроїв та технологій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Враховуючи зростаюче прагнення до практичної спрямованості та творчого підходу до навчання, а також його оновлення і модернізації, застосування

ефективних технологій у викладанні і навчанні, гейміфікація є одним із способів організації навчально-виховного процесу в умовах бурхливого розвитку сучасних інформаційних технологій. Левова частина дослідження питання гейміфікації в цілому, а також безпосередньо гейміфікації в освіті висвітлена в працях саме зарубіжних науковців (Christo Dichev, Matthew Farber, Mario Herger, Karl M. Kapp, Jonna Koivisto, Janaki Mythily Kumar, Dan Lok, M. Matera, J. McGonigal, Neil A. Niman, Wang A. I, Yu-kai Chou, Zarzycka-Piskorz, E).

Мета статті – дослідження основних можливостей гейміфікації під час навчання у ЗВО.

Методологія. Методологічною основою дослідження є положення теорії пізнання; теорія компетентнісного підходу до результатів навчання; теорія діяльності та теорія мотивації діяльності.

Наукова новизна. Запропоновано нові інноваційні форми навчання, досліджено основні властивості і можливості гейміфікації як засобу формування ключових компетентностей здобувачів вищої освіти, з'ясовано вплив гейміфікації на різні демографічні групи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним напрямком реформування вітчизняної освіти і науки у 2019 році МОН України обрано вектор, направлений на її модернізацію з метою створення сучасної і привабливої освіти. Сучасна молодь охарактеризується доволі високим рівнем діджиталізації. Здобувачі вищої освіти вже живуть у смартфоні, споживають інформацію з Вікіпедії та YouTube, спілкуються і взаємодіють в ігровому просторі та соцмережах. Ми не зможемо і не повинні їх звідти витягувати. Навпаки – ми маємо прийти до них у цифрові джунглі й побудувати там нове освітнє середовище для навчання і розвитку [1]. Інноваційним інструментом створення «освіти у смартфоні» є гейміфікація.

Зазвичай гейміфікацію визначають як інтеграцію ігрових елементів у неігрове середовище [4; 6; 9]. Важливо відрізнити гейміфікацію від навчання на основі гри (ігрове навчання). Ці терміни можуть здаватися схожими та взаємозамінними. Принципова відмінність полягає в тому, як саме ігрові елементи інтегруються у процес навчання. Ігрове навчання – це тип активного навчання в ігровому середовищі, який має конкретні цілі і вимірні результати. Це вид діяльності в умовах ситуацій, спрямованих на відтворення і засвоєння навчального досвіду. В той час як гейміфікація – це процес додавання ігрових елементів або механіки в досвід. У процесі гейміфікації ігрові елементи диференціюються з навчальним контентом. В результаті отримуємо не ігрову навчальну діяльність з використанням ігрових принципів. Виокремлено, що на відміну від ігрового навчання, в процесі якого гра є досвідом, в процесі гейміфікації ігрові компоненти інтегруються у традиційне навчання.

Будучи вперше застосованою у маркетингу, гейміфікація поступово реалізовувалась у менеджменті, спорті, охороні здоров'я та навколишнього середовища, машинобудуванні, психології та, нарешті, навчанні. На сьогоднішній день гейміфікація є інноваційним інструментом із значним потенціалом, за допомогою якого ЗВО в повній мірі залучається у навчально-виховний процес. Використання гейміфікації стимулює інтерес студентів до навчання, підвищує рівень їх мотивації, що в свою чергу позитивно сприяє успішності. Такий вид навчальної діяльності сприяє продуктивній взаємодії студентів, розвитку здатності бачити і оцінювати позицію іншого, формувати власну точку зору і вміти її відстоювати. Використання гейміфікації здатне підвищити мотивацію і сприяти успішності і наполегливості у навчанні на всіх рівнях і в будь-якому віці [8; 10; 11].

Застосування гейміфікації як засобу мотивації студентів до активної участі в освітньо-навчальному процесі є досить перспективним питанням і потребує наукового дослідження. Існують обґрунтовані докази, що показують зв'язок між грою і підвищенням мотивації і наполегливості [11]. Використання платформ гейміфікації дозволяє формувати у студента стратегічне бачення, креативність, творчий підхід до справи, здатність до обґрунтованого ризику, самостійність і рішучість у прийнятті рішень; активувати у студента комунікаційні якості та навички до командної роботи, посилювати самодисципліну та самоорганізацію, сприяє формуванню навичок цільового пошуку та опрацювання інформації; підвищує рівень мотивації студента до вивчення дисциплін завдяки наявності у нього відчуття зацікавленості та азарту, чіткого розуміння доцільності витрати часу на вивчення дисципліни, набуття вміння використовувати отримані знання на практиці [2]. Гейміфікація є чудовим способом отримання викладачем зворотного зв'язку від студента. Зарубіжний досвід колег із США та Європи показав, що гейміфікація навчання є одним із прогресивних підходів до підвищення ефективності освіти, адже з першої хвилини заняття ми повинні захопити увагу студента та надихнути до роботи.

Важливим фактором успішного та ефективного впровадження явища гейміфікації у освіту є правильний добір способів її інтеграції у різні форми навчання. Викладач має чітко розуміти які елементи гейміфікації в якому порядку і обсязі слід включати у різні форми навчання та до яких результатів це може привести. Зокрема, є ризик того, що вся увага студента може фокусуватися не на навчанні, а на кінцевому результаті у вигляді перших місць, балів, значків, інших винагород, виконанні максимальної кількості завдань, тощо. Внутрішня мотивація передбачає, що навчання саме собою є винагородою. Однак, стимулювання зовнішньою винагородою студента, що діє під впливом внутрішньої мотивації, призводить до того, що він стає менш умотивованим, оскільки змінюється характер мотивації. Якщо не підтримувати на високому рівні зростаючі вимоги до зовнішнього мотиватора, студент може проявляти менше ентузіазму в навчанні.

Слід враховувати новий напрям досліджень – вплив гейміфікації на різні демографічні групи. Зокрема, дослідники L. Pedro, A. Lopes, B. Prates виокремили, що ігрова механіка має менший вплив на мотивацію і продуктивність студенток. Здобувачі вищої освіти чоловічого роду перевершили результати жіночих груп саме під час гейміфікованого навчання. У той час як в жіночих групах показники були нижче через тиск, який відчували студентки. Автори експерименту підкреслюють доцільність використання гейміфікації під час навчання «чоловічих предметів», бо саме чоловіки більш мотивовані гейміфікованим середовищем [7]. Ці результати відповідають висновкам у працях J. Koivisto, J. Namari, де більш в загальному контексті показано, що жінки мотивовані більше, коли гейміфікація містить соціальні аспекти (визнання, взаємовигода), а чоловіки, коли відбувається свого роду конкуренція [5]. Відтак, результати дослідження зарубіжних колег K. Christy, J. Fox показали, що жінки у групі з домінуванням їх кількості демонструють вищі показники успішності у навчанні в таблицях лідерів, ніж у контрольних групах з домінуванням кількості чоловіків [3]. Ці результати дають змогу зробити висновок, що використання списків лідерів під час навчання, можуть, в деяких випадках, по-різному впливати на успішність і вмотивованість різних демографічних груп.

Під час складання методичних вказівок із застосуванням засобу гейміфікації потрібно враховувати гендерні відмінності сприйняття даного явища, звертати увагу на різний відгук студентів на нього [7]. Це допоможе зробити більш точніші висновки про вплив гейміфікації на формування компетентностей здобувачів вищої освіти, сприяти їх успішності і вмотивованості. В багатьох працях поширена думка, що існує універсальний підхід застосування гейміфікації, який підходить всім. Але без знання того, як різні люди реагують і сприймають гейміфікацію, важко адаптувати й орієнтувати гейміфіковані рішення для різних сегментів. Існує ризик застосування та впровадження інструменту гейміфікації не дивлячись на відсутність послідовних емпіричних досліджень.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У майбутніх дослідженнях планується виокремити найбільш перспективні для впровадження гейміфікації галузі знань і працювати над доцільністю застосування її саме в цій галузі. Крім того потрібно враховувати потенційний ефект новизни в гейміфікації. В праці [5] виокремлено, що чим довше буде застосування гейміфікації, тим менше відчуватиметься отримання вигоди від неї, тобто інтерес з часом знижується. Але, з іншого боку, більш тривалий час використання сервісів гейміфікації зменшує негативний тиск, користувач стає більш обізнаним з ігровими функціями. У міру того, як користувачі отримують особистий досвід роботи з сервісом, вони потенційно можуть більше покладатися на власну думку, а не на прийняту від групи. Також [5] відмічено, що вік не чинив істотного впливу на будь-які прямі вигоди від гейміфікації, що дозволяє зробити припущення, що гейміфікація сприймається однаково вигідно у різних вікових групах. Однак, що не дивно, вік надав незначний негативний вплив на сприйняття простоти використання сервісу.

Гейміфікація – один із трендів сучасної освіти, інноваційний інструмент, направлений на модернізацію навчання, сучасну систему його організації. Гейміфікація сьогодні – один із способів модернізації системи викладання з урахуванням діджиталізації освіти. Слід зазначити, що хоча за останні 10 років дослідження в області гейміфікації набувають своєї популярності в галузі освіти завдяки її потенціалу для підвищення ефективності навчання, тим не менше, більшість доступних праць зосереджені в якості ключових залежних змінних на мотивації та залученні. *Подальша робота має на меті* огляд доступних праць з використання гейміфікації у навчанні з акцентом на особливості її застосування та на формування компетентностей студентів, з урахуванням правильного добору способів її інтеграції у різні форми навчання.

References

1. Ганна Новосад представила команду МОН: пріоритетами роботи стануть дошкілля, пришвидшення нущ, реформа пто, підтримка кращих у вищій освіті та науці. *Міністерство освіти і науки*. 2019. URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/ganna-novosad-predstavila-komandu-mon-prioritetami-roboti-stanut-doshkilliya-prishvidshennya-nush-reforma-ptu-pidtrimka-krashih-u-vishij-osviti-ta-nauci>.
Ganna Novosad predstavila komandu MON: prioritetami roboti stanut doshkilliya, prishvidshennya nush, reforma pto, pidtrimka krashih u vishij osviti ta nauci. Ministerstvo osviti i nauki. 2019 [Anna Novosad introduced the team of the Ministry of Education of Ukraine: the priorities of the work will be preschools, accelerating the nuts, reforming vocational schools, supporting the best in higher education and science. Ministry of Education and Science. 2019]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/news/ganna-novosad-predstavila-komandu-mon-prioritetami-roboti-stanut-doshkilliya-prishvidshennya-nush-reforma-ptu-pidtrimka-krashih-u-vishij-osviti-ta-nauci>.
2. Захарова О. В., Грузд А. В. Підвищення якості послуг вищої освіти за допомогою гейміфікації. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. Кропивницький, 2017, № 32. С. 113–122.
Zaharova, O. V., & Gruzd, A. V. (2017) Pidvishennya yakosti poslug vishoyi osviti za dopomogoyu gejmfifikaciyi [Improving the quality of higher education services through gamification]. *Naukovi praci Kirovogradsgo nacionalnogo tehnicnogo universitetu. Ekonomichni nauki – Scientific papers of Kirovograd National Technical University. Economic sciences*, 32, 113–122.

3. Christy, K., & Fox, J. (2014). Leaderboards in a virtual classroom: a test of stereotype threat and social comparison explanations for women's math performance. *Computers & Education*, 78, Pp. 66–77.
4. Dichev, C., & Dicheva, D. (2017). Gamifying education: what is known, what is believed and what remains uncertain: a critical review. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. Retrieved from: <https://link.springer.com/article/10.1186/s41239-017-0042-5>.
5. Koivisto, J., & Hamari, J. (2014). Demographic differences in perceived benefits from gamification. *Computers in Human Behavior*, 35, Pp. 179–188. doi: 10.1016/j.chb.2014.03.007.
6. Ortiz, M., Chiluiza, K., & Valcke, M. (2014). Gamification and learning performance: A systematic review of the literature. *11th European Conference on Games Based Learning*. URL : https://www.researchgate.net/publication/320372825_Gamification_and_learning_performance_A_systematic_review_of_the_literature.
7. Pedro, L., Lopes, A., & Prates, B. (2015). Does Gamification Work for Boys and Girls? An Exploratory Study with a Virtual Learning Environment. *Proceedings of the 30th Annual ACM Symposium on Applied Computing*, 15, Pp. 214–219.
8. Prensky, M. (2003). Digital game-based learning. *ACM Computers in Entertainment*, 1, Pp. 1–3.
9. Silva, R., & Rodrigues, R. (2019). Gamification in Management Education: A Systematic Literature Review. *Brazilian Administration Review*, 16(2), Pp. 1–31. doi: 10.1590/1807-7692bar2019180103.
10. Wang, A., & Lieberoth, A. (2016). The effect of points and audio on concentration, engagement, enjoyment, learning, motivation, and classroom dynamics using Kahoot!. *Conference: 10th European Conference on Game Based Learning (ECGBL 2016)*. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/309292067_The_effect_of_points_and_audio_on_concentration_engagement_enjoyment_learning_motivation_and_class_room_dynamics_using_Kahoot.
11. Zarzycka-Piskorz, E. (2016). Kahoot! it or not? Can games be motivating in learning grammar? *Teaching English with Technology*, 16, Pp. 17–36.

Mekhed K.

ORCID 0000-0003-4599-4099

*Ph.D. Student at the Department of mathematics and economics
of T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: ekaterina.mekhed@gmail.com*

GAMIFICATION IN EDUCATION AS AN INNOVATIVE MEANS OF REALIZING THE COMPETENCY APPROACH AT HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

The article highlights the main directions of modernization and improvement of the educational process at higher educational establishment. The author analyzes the influence of gamification on the formation of the main «key» competencies of the students, increasing their internal and external motivation in gamified learning. The article describes the differences between gamification and game-based learning. Considered in the article is the issue of the positive and negative manifestations of the introduction of gamification in various gender groups. The feasibility of further research on the use of gamification tools justified by taking the correct ways to integrate them into various forms of learning.

Articles purpose. *The article focused on the study of the basic possibilities of gamification at higher educational establishment.*

Methodology *of the research is the theory of knowledge; the theory of competency approach to learning outcomes; the theory of the activities and the theory of motivation activities.*

Scientific novelty. *The article proposes new innovative forms of training, explores the basic properties and possibilities of gamification as a means of forming the main «key» competencies of applicants for higher education, analyzes the impact of gamification on various demographic groups.*

Conclusions. *Gamification as an innovative tool can increase the effectiveness of education through greater involvement and motivation of a higher education applicant. The phenomenon of gamification makes it possible to apply information informally and can interest students in the learning disciplines. The study contributed to understanding the demographic differences in the perception of gamification. The latest gamification of the educational process for Ukraine is a promising means of forming key competencies in a higher educational institution and helps to improve the quality of the educational process.*

Keywords: *gamification, key competencies, higher educational institution, demographic differences, higher education applicant*

Стаття надійшла до редакції 03.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, доцент Ю. М. Ткач

УДК 613:37.091.12.011.3 – 051

Носко М. О.

ORCID 0000-0001-9903-9164
Researcher ID C-6263-2017
Scopus-Author ID 56880089100

Дійсний член (академік) НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор, ректор
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: rektor@chnpu.edu.ua

Жа́ра Г. І.

ORCID 0000-0002-8092-542X
Researcher ID R-7389-2017

Кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри біологічних основ
фізичного виховання, здоров'я і спорту
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: zhannafarm@gmail.com

КОМПЕТЕНТНІСТЬ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ ВЧИТЕЛЯ ЯК СКЛАДОВА ОСВІТНІХ СТАНДАРТІВ

У статті розглядається проблема внесення питань індивідуального здоров'язбереження до професійних стандартів підготовки вчителів різних предметних спеціальностей.

Мета роботи – практичне узагальнення заходів з реалізації змісту компетентності індивідуального здоров'язбереження вчителів у системі неперервної педагогічної освіти, які б могли стати основою для розробки відповідних складових освітніх стандартів підготовки майбутніх учителів.

Методологія. Використано методи системного узагальнення результатів попередніх експериментальних досліджень, аналітико-синтетичного переусвідомлення та інтерпретації отриманих даних, схематично-графічного представлення узагальненої інформації.

Наукова новизна. Обґрунтовано практичні шляхи реалізації змісту компетентності індивідуального здоров'язбереження у підготовці майбутніх учителів. Показано можливі ролі і напрями діяльності у цих процесах педагогічного закладу вищої освіти в цілому, а також викладачів та кураторів академічних груп зокрема.

Висновки. Впровадження професійних стандартів у підготовку сучасного вчителя потребує практичної узгодженості і забезпечення наступності між закладом вищої освіти і закладом загальної середньої освіти, де відбуватиметься професійна соціалізація молодого фахівця. Цілісність організації освітнього середовища закладу вищої освіти і системність дій викладачів у напрямі формування компетентності індивідуального здоров'язбереження студентів – майбутніх учителів – є необхідними складовими їхньої підготовки. Представлені у роботі напрями діяльності викладачів з формування компетентності індивідуального здоров'язбереження студентів педагогічного закладу вищої освіти є прикладом для впровадження, що забезпечує реалізацію професійного стандарту через внесення відповідних доповнень до освітніх програм підготовки майбутніх учителів різних спеціальностей.

Ключові слова: вчитель, здоров'я, компетентність індивідуального здоров'язбереження, освітній стандарт, професійна підготовка.

Постановка проблеми. Останніми роками питання розробки професійних стандартів в Україні обговорюється на різних рівнях. Цінності, пропоновані Європейською спільнотою у відповідних стандартах та вказівках [1; 2; 6; 11; 12; 13], зорієнтовані на узгодження запитів ринку праці, цілей освітніх програм закладів вищої освіти (ЗВО), та реальних компетентностей, які отримують здобувачі вищої освіти. Також гостро постає питання досягнення кращої якості освіти, особливо в аспекті якості підготовки вчителя [4; 5; 6; 7]. Розробка стандартів підготовки сучасних учителів є невід'ємною складовою трансформації вищої освіти в Україні. Водночас часто поза увагою залишаються питання, пов'язані з набуттям майбутніми учителями компетентностей і компетенцій, які забезпечують їх здатність до збереження власного здоров'я у процесі професійної діяльності [16; 26]. У реальній практиці наслідком недостатньої сформованості компетентності індивідуального здоров'язбереження у вчителів є порушення різних складових здоров'я, раннє професійне вигорання, а також зміна професії на іншу [2; 3; 7; 10; 14; 22].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання профілактики захворювань учителів, обумовлених професійними чинниками, розглядаються науковцями різних країн [2; 3; 4; 7; 9; 10; 14; 22]; здійснюється аналіз наявних проблем здоров'я вчителів та пошук шляхів їх усунення. Втім, нагальними залишається багато питань – чому потрібно здійснювати профілактику, наприклад, професійного вигорання, чи порушень голосового апарату, постфактум, тоді, коли у вчителя вже наявні їх ознаки, а іноді – й незворотні наслідки, і коли вже сформований власний стиль викладання? Чи не набагато легше і простіше ввести профілактичні засоби у систему підготовки майбутнього вчителя як складову його професійної компетентності і педагогічної майстерності? Адже чинники ризику здоров'я легше долати у період найбільшої сенситивності – у студентському віці [16; 26; 27; 28].

Ще наприкінці 80-х років ХХ століття лікарем О. О. Дубровським було написано «Відкритий лист лікаря вчителю», який викликав неабиякий резонанс й обговорення у медичній і педагогічній спільноті; натомість він не втрачає своєї актуальності й сьогодні. Поряд із детальним обґрунтуванням причин дидактогенних неврозів у дітей і ролі вчителя у цих процесах, автор наголошує на необхідності «починати виховання і освіту майбутнього вчителя з найголовнішого: з уміння постійно охороняти здоров'я своїх вихованців і своє власне» [15, 17].

Позитивним кроком у вирішенні питання, яке розглядається, стало введення до професійного стандарту підготовки вчителів початкових класів [27] компетенцій, пов'язаних з організацією здоров'язбережувального освітнього середовища та запобіганням професійного вигорання. Втім практичних кроків у змісті підготовки вчителів інших предметних спеціальностей у даному напрямі зроблено недостатньо. Пошук відповідей на означені вище запитання спрямував нашу дослідницьку діяльність на застосування комплексного підходу до формування компетентності індивідуального здоров'язбереження майбутніх учителів і вчителів-практиків у системі неперервної педагогічної освіти [22]. Отримані раніше експериментальні результати [15; 18; 19; 21] дали підстави окреслити можливості для внесення пропозицій щодо стандартизації змісту і вимог до підготовки майбутніх учителів у напрямі їх індивідуального здоров'язбереження.

Метою роботи є практичне узагальнення заходів з реалізації змісту компетентності індивідуального здоров'язбереження вчителів у системі неперервної педагогічної освіти, які б могли стати основою для розробки відповідних складових освітніх стандартів підготовки майбутніх учителів.

Методологія дослідження ґрунтується на системному узагальненні результатів попередніх експериментальних досліджень, аналітико-синтетичному переусвідомленні та інтерпретації отриманих даних, схематично-графічному представленні узагальненої інформації.

Виклад основного матеріалу. Експериментальне дослідження, спрямоване на формування у майбутніх учителів та учителів-практиків компетентності індивідуального здоров'язбереження у системі неперервної педагогічної освіти, проводилось протягом 2014–2019 рр. [15; 18; 19; 21; 22]. Зрозуміло, що на кожному етапі необхідно було передбачити відбір певного освітнього змісту і розробити низку заходів, які б у цілому забезпечували не тільки формування і розвиток усіх складових даної компетентності (психофізичної, емоційно-чуттєвої, ментально-когнітивної, соціально-свідомої, колективно-креативної, соціально-ієрархічної, світоглядної [22; 23; 24]), а й відображали б її практичне втілення. У процесуальному плані це зумовило необхідність формулювання низки часткових завдань, а саме:

- створення здоров'язбережувального освітнього середовища як підґрунтя і передумови для формування та розвитку компетентності індивідуального здоров'язбереження вчителя;
- сприяння збереженню здоров'я студентів-першокурсників під час їх адаптації до умов освітнього процесу педагогічного закладу вищої освіти;
- ретельний відбір змісту навчання, спрямованого на формування компетентності індивідуального здоров'язбереження вчителя;
- етапність і мультиформність впровадження змісту компетентності індивідуального здоров'язбереження вчителя у систему професійної підготовки та перепідготовки вчителя;
- практикоорієнтованість освітнього змісту на індивідуальне здоров'язбереження вчителя у процесі навчання та професійної діяльності;

- організація освітнього процесу з урахуванням вимог до здоров'язбереження його учасників;
- забезпечення наступності змісту навчального матеріалу, спрямованого на формування компетентності індивідуального здоров'язбереження вчителя;
- здійснення валеологічного супроводу студентів у процесі професійної підготовки та учителів-практиків у процесі професійного саморозвитку.

Схематично реалізацію змісту компетентності індивідуального здоров'язбереження вчителів у процесі її формування в системі неперервної педагогічної освіти представлено на рис. 1.

Як видно з рис. 1, основою для формування компетентності індивідуального здоров'язбереження вчителів є здоров'язбережувальне освітнє середовище педагогічного закладу вищої освіти, в якому повинні здійснюватися: адаптація студентів-першокурсників до умов навчання, а також їх первинне знайомство з майбутньою професією; виховний вплив на формування індивідуального здоров'язбереження і здорового способу життя студентів; розробка змісту навчання, спрямованого на формування компетентності індивідуального здоров'язбереження майбутніх учителів; апробація отриманого досвіду індивідуального здоров'язбереження на моделях, наближених до реальної педагогічної діяльності; валеологічний супровід студентів у вигляді індивідуального психовалеологічного консультування.

Рис. 1. Схема реалізації змісту компетентності індивідуального здоров'язбереження вчителів у процесі її формування в системі неперервної педагогічної освіти

Узагальнено діяльність куратора академічної групи з формування усіх складових компетентності індивідуального здоров'язбереження студентів педагогічних ЗВО зображено на рис. 2.

Рис. 2. Напрями роботи куратора академічної групи з формування компетентності індивідуального здоров'язбереження студентів – майбутніх учителів

Примітки. На рисунку (тут і далі) позначені складові компетентності індивідуального здоров'язбереження вчителя: 1 – психофізична; 2 – емоційно-чуттєва; 3 – ментально-когнітивна; 4 – соціально-свідома; 5 – колективно-креативна; 6 – соціально-ієрархічна; 7 – світоглядна, які, відповідно, впливають на розвиток фізичного, психічного, розумового, соціального, професійного, морального і духовного здоров'я [22; 23].

Як показано на рис. 2, під час процесу адаптації студентів-першокурсників до умов освітнього процесу педагогічного ЗВО куратор має можливість впливати на формування у них усіх складових компетентності індивідуального здоров'язбереження. Різні форми роботи та засоби виховного впливу можуть бути спрямовані як на розвиток усіх складових одночасно, так і спеціально орієнтуватись на корекцію окремої складової у разі потреби. Загалом правильно організована робота куратора є одним із важелів здоров'язбережувального освітнього середовища, який прямо або опосередковано допомагає студентові спрямувати свою активність на свідому турботу про власне здоров'я. Розроблений нами методичний посібник для кураторів академічних груп педагогічних ЗВО [20] висвітлює особливості діяльності та основні функції куратора академічної групи; допомагає визначитись з напрямками здоров'язбереження майбутніх учителів, які належать до сфери його виховної роботи; вміщує практичні поради з моніторингу стану здоров'я студентів і методичні розробки тематичних кураторських годин для студентів педагогічних спеціальностей, які є, з одного боку, діагностичними для куратора, а, з іншого – допомагають студентові у самопізнанні і саморозвитку.

Окрім роботи куратора, виховний вплив на формування індивідуального здоров'язбереження і здорового способу життя студентів створюється самим освітнім середовищем педагогічного ЗВО. Якщо це середовище організовано як здоров'язбережувальне, то у ньому створюються умови для формування усіх складових компетентності індивідуального здоров'язбереження майбутнього вчителя, а саме:

- дотримання оптимальних санітарно-гігієнічних норм освітлення, теплового та повітряного режиму, вологого прибирання, шумового навантаження тощо;
- виконання правил безпеки життєдіяльності;
- естетичне оформлення навчальних та допоміжних приміщень;
- створення позитивного емоційного фону під час навчальних занять та між ними;
- урахування динаміки працездатності студентів під час навчальних занять – проведення рухових пауз, релаксаційних хвилинок тощо;
- використання активних та інтерактивних форм і методів навчання;
- забезпечення психологічного і валеологічного супроводу студентів протягом усього періоду навчання;
- організація цікавого й різноманітного активного дозвілля студентів;

- організація і проведення заходів, що сприяють вторинній профорієнтації, цілеспрямованому працевлаштуванню;
- допомога тим, хто навчається, у виборі індивідуальної освітньої траєкторії;
- застосування стилів взаємодії викладачів, студентів, керівництва підрозділів та ЗВО в цілому на засадах педагогіки співробітництва;
- провадження здоров'язбережувальної діяльності у межах задекларованих місії, візії та цінностей закладу вищої освіти.

Зрозуміло, що повноцінне створення таких умов є спільною задачею усього колективу ЗВО. Водночас у межах навчального підрозділу (факультету, інституту) значна частка цієї задачі має вирішуватись педагогічним колективом; успішність її реалізації великою мірою залежить від активності кожного викладача. Напрями діяльності викладачів педагогічного ЗВО з формування складових компетентності індивідуального здоров'язбереження студентів – майбутніх учителів показано на рис. 3.

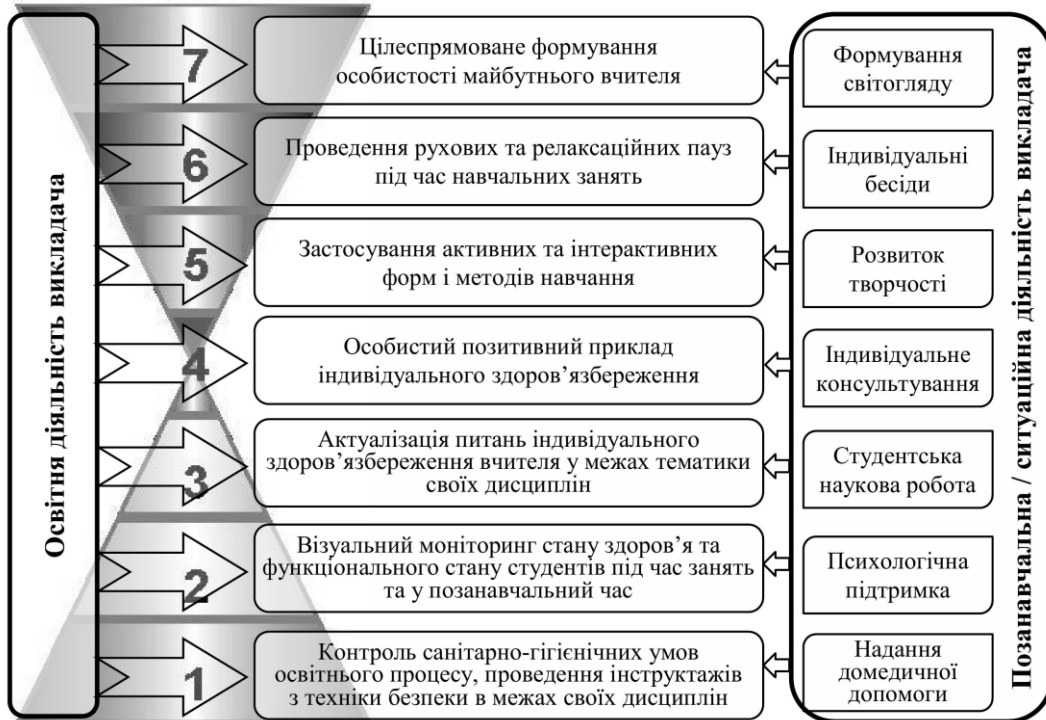

Рис. 3. Напрями роботи викладача педагогічного ЗВО з формування компетентності індивідуального здоров'язбереження студентів – майбутніх учителів

Формування кожної складової компетентності індивідуального здоров'язбереження майбутніх учителів можливе у межах викладання будь-якої дисципліни (рис. 3). Тут викладач не тільки виконує функцію суб'єкта освітнього середовища, але й сам стає безпосередньою складовою цього середовища, яка здійснює здоров'язбережувальний та мотиваційний вплив на студента шляхом валеологізації навчальних дисциплін.

Саме викладач привчає студентів до забезпечення ними комфортних умов навчання для себе: провітрювання аудиторій перед заняттям або на занятті, регуляції освітлення, контроль теплого режиму тощо. Динамічний стереотип, який формується у майбутнього вчителя під час регулярного акцентування уваги на елементарних засобах збереження і зміцнення здоров'я, є основою для подальшого набуття ним здоров'язбережувальної компетентності, вплив якої буде спрямований і на його учнів.

Обов'язковим елементом здоров'язбережувальної діяльності викладача ЗВО є візуальний моніторинг стану здоров'я та функціонального стану студентів під час занять та у позанавчальний час. Він полягає у відстеженні можливих зовнішніх проявів преморбідних станів (від лат. *prae* – перед і *morbus* – хвороба) або ранніх ознак захворювання під час перевірки присутніх на занятті та спілкування на перервах. Іноді уважність викладача також дозволяє вчасно виявити ознаки девіацій, пов'язаних із вживанням психоактивних речовин, що може бути загрозливим для здоров'я студента. Нехтувати принципом «подивись кожній дитині в очі перед початком уроку» у жодному разі не можна, оскільки він допомагає уникнути непередбачуваних ситуацій, пов'язаних з небезпекою для здоров'я студента.

Суттєвим внеском викладача у формування компетентності індивідуального здоров'язбереження майбутнього вчителя є навчання студента відчувати сигнали власного тіла, прислухатись до них і вчасно реагувати на тілесні «запити». Мається на увазі рухове зняття напруження і перенапруження м'язів після тривалого сидіння, вчасне вживання питної води для тамування спраги, зняття психофізіологічних

симптомів алоstaticного навчального навантаження, зменшення втоми очей тощо. Для цього корисним є використання рухових (динамічних), релаксаційних та / або активізаційних пауз (залежно від ситуації) безпосередньо під час заняття.

Практика показує, що найкращим засобом формування практичних здоров'язбережувальних навичок у майбутніх вчителів є щоденне відпрацювання їх під час навчальних занять у вигляді динамічних пауз. Витративши 3–5 хвилин на виконання однієї вправи за заняття, студент не тільки фактично формує у себе відповідну навичку, але й отримує досвід створення здоров'язбережувальної навчальної атмосфери, емоційне задоволення, стимул до активного подальшого навчання.

Серед профілактичних і терапевтичних заходів, спрямованих на відвернення професійно обумовлених захворювань, найбільше уваги слід приділяти попередженню порушень опорно-рухового апарату, зору і слуху, серцево-судинної, дихальної і нервової систем, оскільки вони найчастіше зустрічаються у вчителів. Відповідно повинні цілеспрямовано формуватися світоглядна, соціально-ієрархічна, колективно-креативна і соціально-свідома складові компетентності індивідуального здоров'язбереження вчителя. Розвиток емоційного інтелекту, оптимістичного світосприйняття, забезпечення позитивної емоційної атмосфери в освітньому середовищі, а також залучення до творчої діяльності, яка викликає позитивні емоції, сприятливо позначається на показниках професійного вигорання і знижує темпи старіння. Водночас це сприяє формуванню емоційно-чутевої складової компетентності індивідуального здоров'язбереження. Розвиток ментально-когнітивної складової компетентності індивідуального здоров'язбереження вчителя потрібно здійснювати шляхом надання студентам можливостей критичного переосмислення власного стилю і способу життя, професійних відносин, професійного самоставлення тощо на основі надання знань про індивідуальне здоров'я як систему та його зв'язок із системою соціальних відносин людини.

Освітньо-професійні програми підготовки майбутніх учителів-предметників повинні коректуватись з огляду на специфіку спеціалізації. Так, студентам усіх педагогічних спеціальностей, окрім вчителів фізичної культури, потрібно надавати допомогу у формуванні психофізичної складової компетентності індивідуального здоров'язбереження для зниження біологічного віку. Це пов'язано з підвищенням рухової активності, зміцненням кардіореспіраторної системи, застосуванням тілесної терапії. Для майбутніх учителів історії, природничих спеціальностей (хімії, біології, географії) та початкового навчання потрібно сприяти зниженню психологічного віку шляхом привнесення новизни у повсякденну і професійну діяльність, розширення зони комфорту, формування колективно-креативної і світоглядної складових компетентності індивідуального здоров'язбереження. Істотну увагу потрібно приділяти заходам зі зниження біологічного віку і рівня емоційного вигорання у вчителів філологічних спеціальностей (іноземної мови, зарубіжної літератури та української мови і літератури), оскільки специфіка їхньої діяльності супроводжується явищами гіподинамії, деперсоналізації та емоційного виснаження. Для студентів цих спеціальностей корисним буде підвищення рухової активності, вправи для розвитку опорно-рухового апарату, профілактики порушень хребта та серцево-судинних захворювань, психоемоційне розвантаження тощо. Для вчителів фізичної культури бажано більше уваги приділяти корекції психологічного віку і рівня вигорання, оскільки біологічний вік у них, як правило, нижче паспортного, а темпи психологічного старіння вищі.

Висновки і пропозиції. Впровадження професійних стандартів у підготовку сучасного вчителя потребує практичної узгодженості і забезпечення наступності між закладом вищої освіти і закладом загальної середньої освіти, де відбуватиметься професійна соціалізація молодого фахівця. Цілісність організації освітнього середовища ЗВО і системність дій викладачів у напрямі формування компетентності індивідуального здоров'язбереження студентів – майбутніх учителів – є необхідними складовими їхньої підготовки до виконання таких трудових функцій, як «Створення освітнього середовища», «Рефлексія і професійний саморозвиток» (якщо спиратись на формулювання стандарту [27]).

Представлені у даній роботі напрями діяльності викладачів з формування компетентності індивідуального здоров'язбереження студентів педагогічного ЗВО є прикладом для впровадження, що забезпечує реалізацію професійного стандарту через внесення відповідних доповнень до освітніх програм підготовки майбутніх учителів різних спеціальностей.

References

1. Common European Principles for Teacher Competences and Qualifications. European Commission, 2005. 5 p. URL : <http://www.pef.uni-lj.si/bologna/dokumenti/eu-common-principles.pdf>
2. ETUCE (European Trade Union Committee for Education) (2008). Teacher Education in Europe. An ETUCE Policy Paper. Brussels : ETUCE, 170 p.
3. Munn, C. (2013). Mental Health and Becoming a Teacher: A Narrative on the Experiences and Identities of Teacher Candidates. Degree: Department of Graduate and Undergraduate Studies in Education, Brock University. URL: <http://hdl.handle.net/10464/4349>
4. Oruç, N. (2013). Early Teacher Identity Development. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. Volume 70. 25 January. Pp. 207–212. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.01.056>

5. Panggabean, M. S., & Himawan, K. K. (2016). The Development of Indonesian Teacher Competence Questionnaire. *Journal of Educational, Health and Community Psychology*, 5(2), 1. <https://doi.org/10.12928/jehcp.v5i2.5134>
6. Rasmussen, J. & Dorf, H. (2009). Quality in Teacher Education. *Teacher Education Policy in Europe (TEPE) Conference*. Umea University, Sweden. P. 48–59.
7. Richter, D., Kunter, M., Klusmann, U., Lüdtke, O. & Baumert, J. (2011). Professional development across the teaching career: Teachers' uptake of formal and informal learning opportunities. *Teaching and Teacher Education*. 27 (1), 116-126. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tate.2010.07.008>
8. Russell, E. M., Williams, S. W., & Gleason-Gomez, C. (2010). Teachers' Perceptions of Administrative Support and Antecedents of Turnover. *Journal of Research in Childhood Education*, 24(3), 195–208. <https://doi.org/10.1080/02568543.2010.487397>
9. Sathyanarayan, M., Boominathan, P., & Nallamuthu, A. (2019). Vocal Health Practices Among School Teachers: A Study From Chennai, India. *Journal of Voice*, 33(5), 812.e1-812.e7. <https://doi.org/10.1016/j.jvoice.2018.04.005>
10. Scheuch, K., Haufe, E. & Seibt, R. (2015). Teachers' Health. *Deutsches Ärzteblatt International*; 112 (20): 347-356; DOI: 10.3238/arztebl.2015.0347
11. Schratz, M. (2014). The European teacher: transnational perspectives in teacher education policy and practice. *CEPS Journal*, 4, Pp. 11–27. URN: urn:nbn:de:0111-pedocs-100570
12. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). K. : CS Ltd., 2015. 32 p.
13. Standardy kształcenia nauczycieli : Rozporządzenie ministra edukacji narodowej i sportu z dnia 7 września 2004 r. Dz. U. z dnia 22 września 2004 r. URL : <http://www.oswiata.abc.com.pl/akt/-/akt/dz-u-2004-207-2110>
14. Travers, C. J., & Cooper, C. L. (1993). Mental health, job satisfaction and occupational stress among UK teachers. *Work & Stress*, 7(3), 203–219. <https://doi.org/10.1080/02678379308257062>
15. Zhara, H. (2015). Interrelation of future teachers' health and their professional comfort zone: analysis of the problem. *European Humanities Studies: State and Society_4* 2014-2015. Slupsk. 207 p. Pp. 136–149. URL : <http://www.ehs-ss.pl/pl/archiwum/2014-2015/nr4>
16. Гаркуша С. В. Сучасні тенденції у стані здоров'я дітей і молоді в умовах навчання. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту* : зб. наук. пр. [за ред. Єрмакова С. С.]. Харків : ХДАДМ (XXIII), 2013. № 10. С. 7–11.
Harkusha, S. V. (2013). Suchasni tendentsii u stani zdorovia ditei i molodi v umovakh navchannia [Current trends in the health status of children and young people in educational conditions]. *Pedahohika, psykhohiia ta medyko-biologichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu – Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports*, 10, 7–11.
17. Дубровский А. А. Открытое письмо врача учителю: Здоровье детей – будущее народа. : Учеб. изд. М. : Просвещение, 1988. 30 с.
Dubrovskiy, A. A. (1988). Otkryitoe pismo vracha uchitelyu: Zdorove detey – buduschee naroda. [An open letter from the doctor to the teacher: Children's health is the future of the people]. Moscow, Russia : Prosveschenie.
18. Жара Г. І. Динаміка показників індивідуального здоров'я майбутніх учителів у процесі бакалаврської підготовки. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науковопедагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*: зб. наукових праць / За ред. О. В. Тимошенка. К. : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2019. Випуск 5 К (113)19. 345 с. С. 122–126.
Zhara, H. I. (2019). Dynamika pokaznykiv individualnoho zdorovia maibutnikh uchyteliv u protsesi bakalavrskoi pidhotovky [The dynamics of future teachers' individual health indexes on the stage of bachelor's training]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Naukovopedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport) – M. P. Drahomanov NPU Scientific Bulletin. Series 15. Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sport)*, Vol. 5 K (113)19, 122–126.
19. Жара Г. І. Динаміка стану здоров'я і зони професійного комфорту майбутніх учителів на етапі магістерської підготовки. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки*, 2019, № 2. С. 185–190. DOI 10.31651/2524-2660-2019-2-185-190.
Zhara, H. I. (2019). Dynamika stanu zdorovia i zony profesiinoho komfortu maibutnikh uchyteliv na etapi mahisterskoi pidhotovky [The dynamics of future teachers' health status and their professional comfort zone on the stage of master's training]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii: Pedahohichni nauky – Bulletin of the Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University. Series: Pedagogical Sciences*. Vol. 2, 185–190. DOI: 10.31651/2524-2660-2019-2-185-190.

20. Жара Г. І. Порадник для куратора, або Як навчити студента бути здоровим та успішним : методичний посібник для кураторів академічних груп педагогічних ЗВО. Чернівці : Десна Поліграф, 2019. 100 с.
Zhara, H. I. (2019). Poradnyk dlia kuratora, abo Yak navchyty studenta buty zdorovym ta uspishnym : metodychnyi posibnyk dlia kuratoriv akademichnykh hrup pedahohichnykh ZVO [Counselor for the Curator, or How to Teach a Student to Be Healthy and Successful: A methodical guide for curators of academic groups of pedagogical higher educational institutions]. Chernihiv, Ukraine : Desna Polihraf.
21. Жара Г. І. Динаміка показників індивідуального здоров'я учителів в умовах педагогічного експерименту. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* : наук. журнал, 2019, № 3 (87). С. 233–249. DOI 10.24139/2312-5993/2019.03/233-249.
Zhara, H. I. (2019). Dynamika pokaznykiv indyvidualnoho zdorovia uchyteliv v umovakh pedahohichnoho eksperymentu [Dynamics of teachers' individual health parameters in terms of pedagogical experiment]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, Vol. 3(87), 233–249. DOI 10.24139/2312-5993/2019.03/233-249.
22. Жара Г. І. Системні детермінанти процесу формування компетентності індивідуального здоров'язбереження вчителя у неперервній педагогічній освіті. *Інноваційна педагогіка* : науковий журнал, 2019, Випуск 11. Том 1. С. 137–141.
Zhara, H. I. (2019). Systemni determinanty protsesu formuvannia kompetentnosti indyvidualnoho zdoroviazberezhenia vchytelia u neperervnii pedahohichnii osviti [System determinants of the process of formation of teacher's individual health preservation competence in the continuous pedagogical education]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative Education*, Vol. 11. Issue 1, 137–141.
23. Жара Г. І. Структура індивідуального здоров'я людини з позицій причинно-системного підходу. *Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження* : колективна монографія / за заг. ред. проф. Ю. Д. Бойчука. Харків : Вид. Рожко С. Г., 2017. С. 26–33.
Zhara, H. I. (2017). Struktura indyvidualnoho zdorovia liudyny z pozytsii prychnynno-systemnoho pidkhodu [The structure of individual human health from the standpoint of a causal systemic approach]. *Zahalna teoriia zdorovia ta zdoroviazberezhenia – General Health Theory and Health Preservation: A Collective Monograph*. Yu. D. Boichuk (Ed.). Kharkiv, Ukraine : Vyd. Rozhko S. H.
24. Жара Г. І. Форми і методи реалізації змісту компетентності індивідуального здоров'язбереження майбутніх учителів. *Наука і освіта: Науково-практичний журнал Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*, 2016, № 8/CXXXXIX. С. 52–57. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2016-8-11>
Zhara, H. (2016). Formy i metody realizatsii zmistu kompetentnosti indyvidualnoho zdoroviazberezhenia maibutnykh uchyteliv [Forms and methods of the realization of future teachers' individual health preservation competence content]. *Nauka i osvita – Science and education*, 8/CXXXXIX, 52–57. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2016-8-11>
25. Концепція розвитку педагогічної освіти. Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 16 липня 2018 року № 776. URL : <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> (дата звернення: 23.10.2019).
Kontseptsiiia rozvytku pedahohichnoyi osvity. Zatverdzheno nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 16 lypnia 2018 roku № 776 [The concept of development of teacher education. Approved by the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of July 16, 2018 № 776]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>.
26. Носко М. О., Гаркуша С. В. & Вертель А. В. Сучасні фактори ризику для здоров'я учнів і студентів. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*, Вип. 3 (159), 2019. С. 267–273. DOI: 10.5281/zenodo.3477775
Nosko, M. O., Harkusha, S. V. & Vertel, A. V. (2019). Suchasni faktory ryzyku dlia zdorovia uchniv i studentiv [Current risk factors for pupils' and students' health]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka. Seriya: Pedahohichni nauky – Bulletin of the T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»*. Series: *Pedagogical Sciences*, 3 (159), 267–273. DOI: 10.5281/zenodo.3477775
27. Носко М. О., Гаркуша С. В., Воеділова О. М. Здоров'язберезувальні технології у фізичному вихованні : монографія. Київ : СПД Чалчинська Н. В., 2014. 300 с.
Nosko, M. O., Harkusha, S. V., Voiedilova, O. M. (2014). Zdoroviazberezhuvalni tekhnologii u fizychnomu vykhovanni [The health-preserving technologies in physical training education]. Kyiv, Ukraine : SPD Chalchynska N. V.
28. Носко М. О., Грищенко С. В., Носко Ю. М. Формування здорового способу життя: навчальний посібник. К. : «МП Леся», 2013. 160 с.
Nosko, M. O., Hryshchenko, S. V., Nosko, Yu. M. (2013). Formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia [A healthy lifestyle forming]. Kyiv, Ukraine: «MP Lesia».
29. Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти». Затверджено Наказом Міністерства соціальної політики України 10.08.2018 року № 1143. URL: <http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2018/08/20180815.pdf>

Profesiinyi standart «Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity». Zatverdzheno Nakazom Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy 10.08.2018 roku № 1143 [Professional standard «Primary School Teacher Of Secondary Educational Institution». Approved by the Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine, August 10, 2018 № 1143.]. Retrieved from URL: <http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2018/08/20180815.pdf>

Nosko M.

ORCID 0000-0001-9903-9164
 Researcher ID C-6263-2017
 Scopus-Author ID 56880089100

Full member (academician) of the NAPS of Ukraine,
 Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Rector of
 T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
 (Chernihiv, Ukraine) E-mail: rektor@chnpu.edu.ua

Zhara H.

ORCID 0000-0002-8092-542X
 Researcher ID R-7389-2017

PhD in Pedagogical science, Associate Professor,
 Associate Professor at the Department of
 Biological Bases of Physical Education, Health and Sports,
 T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
 (Chernihiv, Ukraine) E-mail: zhannafarm@gmail.com

TEACHER'S INDIVIDUAL HEALTH PRESERVATION COMPETENCE AS A COMPONENT OF EDUCATIONAL STANDARDS

The article deals with the problem of individual health preservation competence issues introducing into the professional standards of various subject teachers training.

The purpose is to summarize practically the measures for the implementation of the content of teacher's individual health preservation competence in the system of continuous pedagogical education, which could become the basis for the development of appropriate components of educational standards of future teachers' training.

Methodology. Methods of systematic generalization of the results of previous experimental studies, analytical and synthetic re-awareness and interpretation of the obtained data, schematic and graphical representation of the generalized information were used.

Scientific novelty. Practical ways of realization the content of individual health preservation competence in future teachers training are substantiated. Possible roles and directions of activity in these processes of pedagogical higher educational institution as a whole, as well as of teachers and curators of academic groups in particular are shown.

Conclusions. The introduction of professional standards into the modern teachers' professional training requires practical coherence and continuity between higher educational institutions and general secondary educational institutions, where the professional socialization of the young specialist will take place. The integrity of the educational environment organization in a higher educational institution and the systematic actions of university teachers in the development of individual health preservation competence in students – future teachers – are necessary components of their training. The directions of university teachers' activity on individual health preservation competence forming in students of pedagogical higher educational institutions, presented in the article, are an example for implementation, which ensures the realization of the professional standard by introducing appropriate additions to the educational programs of future teachers of different specialties training.

Keywords: teacher, health, individual health preservation competence, educational standard, occupational training.

Стаття надійшла до редакції 02.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор С. В. Гаркуша

НОВИЙ УЧИТЕЛЬ У ПАРАДИГМІ ВИКЛИКІВ СУСПІЛЬСТВА ХХІ СТОЛІТТЯ

Учитель для школи – це те саме, що сонце для всесвіту. Він джерело тієї сили, яка надає руху всій машині. Остання заіржавіє в мертвому заціпенінні, якщо він не зуміє вдихнути в неї життя й рух...

Ф. В. А. Дістервег

У статті розкрито специфіку роботи вчителів ХХІ століття. Особливу увагу приділено вимогам до сучасного випускника школи в контексті світових глобалізаційних процесів, зокрема, комп'ютеризації суспільства, глибоких перетворень інформаційного простору, змін у майбутніх професіограмах. Наголошується, що сучасний випускник школи – відповідальний громадянин, патріот, багатогранна цілісна особистість, відкрита до інновацій, конкурентоспроможної на ринку праці, готова до навчання протягом усього життя.

Метою статті визначено – схарактеризувати моделі вчителя ХХІ століття у контексті сучасного дискурсу, яким має бути сучасний учитель.

Методологія дослідження ґрунтується на таких підходах: акмеологічний, аксіологічний, діяльнісний, компетентнісний та передбачає комплекс загальнонаукових та конкретно-наукових методів.

Автор конкретизує та надає глибокий аналіз моделей викладачів, які найчастіше використовуються в навчальному процесі: вчитель-тренер, вчитель-наставник, викладач-наставник, вчитель-фасилітатор, вчитель-модератор, що становить наукову новизну роботи. Схарактеризовано особливості кожної моделі та головну місію вчителя. У роботі витлумачено об'єднаний парадигму цих моделей та пріоритетні висловлювання: вчитель не є безперечним авторитетом, єдиним джерелом і передавачем знань, вони не викладають у класичному значенні, їх стиль – співпраця та творчість, вони активно беруть участь у розробці індивідуальної навчальної траєкторії студента, враховуючи його індивідуальні особливості, здібності, потреби, мотивації, асоціації. Вчитель організовує свою роботу на основі орієнтованого на дітей навчання, компетентності, поведінкового, аксіологічного, гендерно-підхідного підходу; працює у просторі індивідуально орієнтованої педагогіки, вибудовує партнерські, конструктивні стосунки з учнями, колегами, батьками на рівні співробітництва, співпраці, взаємної довіри та поваги.

Як висновок зазначимо, що вчителі ХХІ століття мають поєднувати компетентності тренера, наставника, вихователя, фасилітатора, модератора; бути кваліфікованими, професійно мобільними, мотивованими та полікультурними; це патріотичні громадяни, кваліфіковані професіонали, творчі та самомотивовані особистості, готові до постійного саморозвитку та вдосконалення.

Зауважено, що будь-яка модель вчителя передбачає певний вплив своєї епохи, але все ще зберігає незмінний стрижень: любов та повагу до дітей.

Ключові слова: випускник сучасної школи, модель учителя ХХІ сторіччя, учитель-коуч, учитель-ментор, учитель-тьютор, учитель-фасилітатор, учитель-модератор, парадигма моделей учителя.

Постановка проблеми. «Учителем школа стоїть», – писав далекого 1892 року Іван Франко. Ця наповнена педагогічною глибини думка не втрачає актуальності й у наш час. Громадські діячі, журналісти, психологи, учителі та інші представники передової української спільноти послідовно й переконливо відстоюють роль та значення педагога у XXI столітті. Це яскраво підтверджують такі матеріали сайту «Освіторія–медія»: *Зоя Литвин (засновниця громадської спілки «Освіторія», організаторка премії Global Teacher Prize Ukraine)*: «найголовніша риса у вчителя, як і сто років тому, – це любов до дітей. Вони навчаються в того, кого люблять. Друга, і не менш важлива риса, – здатність відійти від авторитарного формату і бути на рівні з дітьми. Це вирізняє класного вчителя. Якщо сприймати дітей на одному рівні із собою, то можна навчитися від них не менше, ніж вони навчаються від вас...» [6].

Наталка Мосейчук (телеведуча каналу 1+1, куратор проєкту Global Teacher Prize Ukraine): «Філософія вчителя і вимоги до нього змінюються разом із реформою освіти. Проте цей процес змін триватиме роки... Вчителю важливо підтримувати форму завжди. Я теж вчуся. Я закінчила педагогічний інститут 20 років тому. Мені дуже пощастило, бо в мене була чудова професорка з методики викладання англійської мови. Після випуску з інституту я мала кілька папок з наочними матеріалами – купу малюнків, фотографій. Володіла методиками, як можна швидко навчити дитину. Однак 20 років минуло – з'явилися гаджети, нові технології. І я так само відстала на 20 років, бо змінила професію. Тому дуже прислухаюся до того, що кажуть вчителі про інтегровані уроки, багато читаю сама, – хочу розуміти сучасні тенденції в освіті. І для мене дуже багато речей є новими, хоч я і маю невеличке педагогічне минуле...» [6].

Паул Пиєнічка (переможець премії Global Teacher Prize Ukraine 2017): «Учитель може володіти найрізноманітнішими навичками, але насамперед має бути особистістю. Тоді він зможе сконсолідувати дітей навколо себе. Також він має чудово знати свій предмет, позитивно ставитися до дітей і мати внутрішній стрижень...» [6].

Світлана Ройз (дитячий та сімейний психолог, член журі конкурсу Global Teacher Prize Ukraine): «Вчитель має бути дуже глибоким, бо він працює зі своїм світом. Саме цей світ він ретранслює на учнів. Також – живим, емоційним, мати контакт зі своєю внутрішньою дитиною. Бо якщо вчитель надто серйозний – діти його не сприйматимуть. Та водночас він має бути авторитетним... Ми плутаємо авторитетність та авторитарність. Знаємо вчителів авторитарних, а нам потрібні авторитетні вчителі, які б могли спокійно та переконливо, але за допомогою своєї внутрішньої організації, вести за собою» [6].

Про вчителів-новаторів написано сонмище досліджень. Над цією проблемою працювали й активно працюють багато вчених-педагогів, секретами свого педагогічного досвіду щедро діляться вчителі-практики.

Метою пропонованої розвідки визначено – схарактеризувати моделі вчителя XXI століття у контексті сучасного дискурсу, яким має бути сучасний учитель.

Результати дослідження. На поставлене питання зможемо дати відповідь, коли зрозуміємо, яким має бути випускник сучасної української школи з огляду на глобалізаційні процеси у світі: комп'ютеризація всіх сфер життя, техногенізація соціуму, кардинальна трансформація інформаційного простору, зміна карти професій майбутнього тощо.

Як зазначає експерт з альтернативної освіти, директор та співавтор альтернативної школи DEC Life School Світлана Залужна, питання ключових навичок та вмій, попит на які зростатиме до 2022 року, активно обговорювалося на World Economic Forum у 2019 році. Майже 50% професій зникнуть до 2040 року через роботизацію та автоматизацію виробництва [1]. «Жорсткі навички» (Hard skills), як суто професійні, відійдуть на периферію. Натомість затребуваними стануть «гнучкі навички» (Soft skills) – універсальні компетенції, які не залежать від професії, а тісно пов'язані з особистісними якостями людини, її соціальними навичками й менеджерськими здібностями. Soft skills неможливо замінити роботом, вони не є доступні машинам, це метанавички, які вже сьогодні потрібно розвивати в учнів, а саме: здатність навчатися впродовж життя, критично і креативно мислити, готовність до лідерського та соціального впливу, емоційний інтелект, здатність до адаптивності, вміння продукувати нові ідеї і знаходити оптимальні шляхи розв'язання конкретних проблем тощо.

Реагуючи на такі виклики суспільства, випускник сучасної школи має бути:

1. *Адаптований* до життя в «суспільстві життєво-компетентних громадян» [3].
2. *Готовий* навчатися впродовж життя.
3. *Цілеспрямований*, здатний критично мислити.
4. *Усебічно розвинений, освічений, креативний.*
5. *Комунікабельний*, готовий працювати в команді, здатний до емпатії й лідерства.
6. *Ініціативний*, здатний ухвалювати відповідальні рішення.
7. *Компетентний* у спілкуванні в багатокультурному середовищі, готовий комунікувати іноземними мовами.
8. *Відкритий* до інновацій.

Отже, сучасний учень – це відповідальний громадянин і патріот, усебічно розвинена, цілісна особистість, відкрита до інновацій, здатна конкурувати на ринку праці, готова вчитися впродовж життя і змінювати світ на краще.

Сформуванню такого учня покликаний учитель нової формації, якого має підготувати суспільство XXI століття. З боку Міністерства освіти і науки України, наукової педагогічної спільноти, передового вчителства, громадських активістів проводиться велика робота щодо консолідування спільних зусиль для трансформації освіти через розвиток учителя та його творчого потенціалу, пошуку нових ролей і моделей у контексті викликів XXI століття. Це – *семінари, тренінги, майстер-класи для педагогів*: «Нова українська школа: стратегія змін навчально-виховного процесу» [5]; «Учитель вальдорфської школи», «Учитель-коуч», «Учитель-тьютор», «Учитель-фасилітатор» у рамках проекту «Нова українська школа» Київського міського будинку вчителя [2]; «Нові ролі вчителя української школи: у пошуках балансу» [4] та ін.; *наукові зібрання*: Міжнародна науково-практична конференція «Коучинг в освіті: від реформи до еволюції» (Київ, 30 жовтня 2018 року); IV конгрес коучів і фасилітаторів освіти «Новітні технології навчання через розвиток особистості, взаємодію і управління командами» (Київ, 18-21 червня 2019 року) (організатори – Асоціація коучів і фасилітаторів освіти, школа освітнього коучингу «EdCoach School»); *науково-практична конференція* «Педагогіка партнерства як основа розвитку суб'єктів освітньої діяльності в умовах НУШ» (Житомир, 15 травня 2019 року) (тематичний напрям роботи – «Нові сучасні ролі вчителя в індивідуальній освітній траєкторії учня (тьютор, модератор, коуч, фасилітатор)» та ін.

На сьогодні в дискурсі досліджуваної проблеми обговорюється чимало моделей учителя XXI століття – «Учитель-коуч», «Учитель-тьютор», «Учитель-фасилітатор», «Учитель-модератор», «Учитель-ментор», «Учитель-ігропрактик», «Учитель-ігротехнік», «Учитель-новатор», «Учитель вальдорфської школи», «Учитель-експерт», «Учитель-дослідник», «Учитель-майстер», «Учитель-координатор освітньої платформи» та ін. Зупинимося на тих, які найчастіше застосовуються в освітньому просторі, – «Учитель-коуч», «Учитель-ментор», «Учитель-тьютор», «Учитель-фасилітатор», «Учитель-модератор».

Учитель-коуч (від англ. coach – тренер). Це вчитель, головне завдання якого – допомогти учневі шляхом тренування, вишколу знайти відповіді на власні запитання, розв'язати завдання навчання, позбутися душевних хвилювань, страхів, переживань, відпрацювати до автоматизму різні життєві і професійні ситуації, розвивати свої сильні сторони для досягнення успіху й перемог. Коуч не навчає, не оцінює, не дає готових рішень, він створює комфортну обстановку (середовище), де учень може розкрити свої здібності, можливості, потенціал і якомога швидше досягти поставленої мети та успіху.

Основна місія вчителя-коуча – виховання чемпіона, переможця.

Учитель-ментор (від англ. mentor – наставник, куратор, інструктор). Це вчитель, який має власний досвід професійного успіху (теоретичні знання та практика) і готовий ним поділитися з учнями на етапі підготовки й реалізації освітнього проекту, «запуску» освітньої справи, розроблення презентації тощо. Ментор не тренує, не навчає в класичному розумінні, не надає готових рішень проблем, не вимагає від учнів чітко прямувати за його вказівками й не пропонує конкретного алгоритму дій. Він працює з конкретною ситуацією й націлений на перспективу. Ментор надихає, мотивує учня, допомагає розробити план та знайти шляхи досягнення поставлених цілей, рекомендує літературу для загального розвитку, допомагає об'єктивно оцінити ситуацію, зважити ризики й підготуватися до них, надає конкретні поради, створює умови для розкриття внутрішнього потенціалу та досягнення індивідуального зростання. Через свій досвід ментор допомагає учневі поглянути на ситуацію з боку, віддзеркалюючи її.

Основна місія вчителя-ментора – особисте кураторство учня, забезпечення його від помилок і невдач, створення можливості ефективно й успішно розвиватися.

Учитель-тьютор (від англ. tutor – наставник, репетитор, консультант). Сьогодні це найпоширеніша педагогічна посада в освітньому просторі. Як і зарубіжні практики, тьютори навчають за спеціальністю (індивідуальні або групові заняття) й виховують у позаурочний час або на уроці. Тьюторство спрямоване насамперед на дітей, які потребують підвищеної педагогічної уваги (учні інклюзивних класів і груп). Тьютор – це, образно кажучи, освітній адвокат дитини. Його робота зорієнтована на виявлення мотивів, запитів, інтересів учня, визначення мети й завдань, проектування його освітньої діяльності, допомогу в пошуковій навчальних ресурсів для реалізації індивідуального освітнього маршруту, роботу з освітнім замовленням родини, створення комфортного середовища, у якому учень зможе самостійно здобути знання й навички у зручному для нього режимі. Тьютор організовує роботу на рівні суб'єкт-суб'єктної навчально-виховної співбесіди, сприяє розвитку мотивації й інтересу до навчання, формує гнучкість та нестандартність мислення, бажання поповнювати знання тощо.

Основна місія вчителя-тьютора – допомога, координація, підтримка в навчанні й вихованні, персональний супровід у самоосвіті.

Учитель-фасилітатор (від англ. facilitation – допомога, полегшення, сприяння). Найсутніше завдання його – підтримати учня в його навчальній діяльності, забезпечити успішну групову комунікацію, створити в класі відповідну емоційну та інтелектуальну обстановку, комфортну атмосферу психологічної підтримки для спільної конструктивної роботи. Фасилітатор організовує і скеровує процес обговорення питань, налагоджує ефективний обмін думками, учить співпрацювати в команді, схвалює й

підбадьорює учня, ставиться для нього з оптимістичною гіпотезою, приймає його з усіма достоїнствами та недоліками, не критикує, допомагає в самостійному пошуку інформації, живить допитливість учня, сприяє розкриттю його потенційних здібностей, особистісних якостей і под.

Основна місія вчителя-фасилітатора – полегшення і стимулювання процесу самостійного пошуку знань (інформації) та спільної діяльності учнів, підтримка їхнього саморозвитку, самореалізації й самовдосконалення.

Учитель-модератор (від англ. moderator – координатор). Це наставник, керівник, організатор групового обговорення проблеми або проведення колективної творчої роботи для засвоєння учнями нового матеріалу в процесі практичної діяльності. Організація гурткової роботи може бути прикладом того, як під час спільного групового аналізу чи обговорення власних дій, виправлення помилок учні швидше засвоюють навчальний матеріал. Модератор лише контролює поведінку аудиторії, допомагає учням порадою, організовує за потреби дискусію, стримує конфліктні ситуації, запобігає їхній появі, роз'яснює помилки, допущені учнями під час роботи, допомагає знайти шляхи їхнього подолання, сприяє створенню комфортного спілкування учасників групи й т. ін.

Основна місія вчителя-модератора – контроль, підтримка й організація інтерактивної роботи учнів, сприяння реалізації їхніх освітніх можливостей та резервів.

Отже, об'єднувальною парадигмою вирізнених моделей слугує те, що вчитель:

- не є беззаперечним авторитетом, єдиним джерелом і ретранслятором знань, не навчає в класичному розумінні;

- працює в алгоритмі дій учителя-наставника, радника, тренера, інструктора, репетитора, організатора, консультанта, куратора, його позиція – «поряд з учнем», його стиль – «співробітництво» і «співтворчість», його слоган – «система знань вибудовується через активність учнів, їхню діяльність і практику»;

- бере активну участь у розвитку індивідуальної освітньої траєкторії учня, урахувавши його особливості, можливості, потреби, мотивації, уподобання і здібності;

- ставить smart-мету – чітку, реальну, вимірювальну, окреслену в часі;

- здатний до професійно-рольової варіативності (тьютор, коуч, фасилітатор, ментор, модератор й ін.) залежно від ситуації та обставин;

- керується принципами емпатії, толерантності, відкритості, рефлексії, конгруентності;

- організовує роботу на засадах дитиноцентризму, компетентнісного, діяльнісного, аксіологічного, гендерного підходів;

- працює в парадигмі особистісно орієнтованої педагогіки; будує партнерські, конструктивні взаємини з учнями, колегами, батьками на рівні співтворчості і співробітництва, взаємодовіри та поваги.

Викладене дає підстави твердити, що новий учитель поєднує в собі компетенції коуча, ментора, тьютора, фасилітатора, модератора й має бути:

1. *Кваліфікований*, із достатнім рівнем знань у своїй галузі, готовий будувати для дітей індивідуальні освітні траєкторії в руслі розбудови «Європи знань»; здатний володіти мовленнєвою, цифровою, комунікаційною, інклюзивною компетенціями.

2. *Професійно-мобільний*, готовий оперативно реагувати й адаптуватися до мінливих умов інформаційно-глобального світу, відкритий до інновацій та позитивних змін.

3. *Умотивований, креативний*, здатний до постійного саморозвитку й «саморуку».

4. *Соціально відповідальний*, готовий утілити в навчальний процес гуманістичні принципи добра і справедливості, будувати роботу на основі педагогіки співробітництва.

5. *Соціально і психологічно компетентний*, здатний створити у шкільному колективі мікроклімат відкритості, взаємодовіри і взаємоповаги, готовий запобігти дискримінації, насильству та знуцанням, закласти основи партнерства між учнем, учителем, батьками.

6. *Мультикультурний*, здатний визнавати культурний плюралізм, створити атмосферу толерантності й поваги до дітей різних національностей та культур.

Формула успіху у вихованні такого вчителя – модернізація професійної підготовки педагогічних кадрів, що забезпечує їхній особистісний і фаховий розвиток. Цей процес передбачає:

- виховання вчителя-громадянина й патріота, готового будувати педагогічну роботу на засадах гуманізму, демократії, толерантності, поваги;

- формування високого рівня культури особистості, яка прагне до неперервної освіти та самоосвіти впродовж життя;

- підготовку висококваліфікованих фахівців у своїй галузі, які ґрунтовно володіють основами психології;

- підготовку нових учителів іноземної, зокрема англійської, мови;

- підготовку фахівців за інтегрованими програмами (і за подвійними спеціальностями на рівні професійного магістра також);

- підготовку вчителів до оволодіння сучасними комп'ютерними та дистанційними технологіями навчання;

– підготовку вчителів до використання інноваційних інтерактивних форм і методів навчальної діяльності.

Висновки. Отже, сучасний учитель – це громадянин-патріот, кваліфікований фахівець, креативна ініціативна особистість, готова до постійного саморозвитку і вдосконалення. Тьютори, коучі, фасилітатори, ментори, модератори – це нові вчительські професії, які з'являються в педагогічній практиці закладів освіти. Будь-яка модель учителя несе на собі відбиток часу й освітніх реформ, незмінним же залишається осердя вчительської професії – любов і повага до дітей. Тільки вчитель виховує своєю особистістю, своїм прикладом, своїм знанням і ставленням до світу. І в цьому його окремішність та міць. Перспективами подальших досліджень вбачаємо окреслення специфіки роботи сучасного вчителя в умовах реалізації нових стандартів.

References

1. Залужна С. Hard Soft skills: 5 навичок, які допоможуть дитині стати затребуваною у майбутньому. *DEC life school*. URL : <http://declifeschool.com.ua/hard-soft-skills-5-navichok-yaki-dopomozhut-ditini-stati-zatrebuvanoju-u-majbutnomu/> (дата звернення 29.02.2020).
Zaluzhna, S. (2020). Hard Soft skills: 5 navychok, yaki dopomozhut dytyni staty zatrebuvanoju u maibutnomu [Hard Soft Skills: 5 Skills that Help a Child to Become Competitive in the Future]. *DEC life school*. Retrieved from <http://declifeschool.com.ua/hard-soft-skills-5-navichok-yaki-dopomozhut-ditini-stati-zatrebuvanoju-u-majbutnomu/>.
2. Майстер-класи «Вчитель вальдорфської школи», «Вчитель-коуч», «Вчитель-тьютор», «Вчитель-фасилітатор» в рамках проекту «Нова українська школа» Київського міського будинку вчителя. *Департамент освіти і науки виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації)*. URL : <https://don.kyivcity.gov.ua/news/4701.html> (дата звернення 01.03.2020).
Maister-klasy «Vchytel valdorfskoi shkoly», «Vchytel-kouch», «Vchytel-tiutor», «Vchytel-fasyliator» v ramkakh proektu «Nova ukrainska shkola» Kyivskoho miskoho budynku vchytelia [Master Classes *Teacher of Waldorf School, Teacher-Coach, Teacher-Tutor, Teacher-Facilitator* in the Framework of the Project New Ukrainian School of The Kyiv City Teacher House]. *Departament osvity i nauky vykonavchoho orhanu Kyivskoi miskoi rady (Kyivskoi miskoi derzhavnoi administratsii) [Department of Education and Science of the executive branch of the Kyiv City Council (Kyiv City State Administration)]*. Retrieved from <https://don.kyivcity.gov.ua/news/4701.html>.
3. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2020 роки. *Вища школа*, 2013, № 2. С. 90.
Natsionalna stratehiia rozvytku osvity v Ukraini na 2012–2020 roky [National Strategy of Education Development in Ukraine for 2012-2020] (2013). *Vyshcha shkola – High School*, 2, 90.
4. Нові ролі вчителя української школи: у пошуках балансу. *Академія інноваційного розвитку освіти*. URL : <http://www.airo.com.ua/novi-rol-i-vchytelya-ukrayinskoyi-shkoly-u-poshukah-balansu/> (дата звернення 01.03.2020).
Novi roli vchytelia ukrainskoi shkoly: u poshukah balansu [New Roles of the Ukrainian School Teacher: Searching the Balance] (2020). *Akademiia innovatsiinoho rozvytku osvity – Academy of Innovative Development of Education*. Retrieved from <http://www.airo.com.ua/novi-rol-i-vchytelya-ukrayinskoyi-shkoly-u-poshukah-balansu/>.
5. Розробка майстер-класу для педагогів «Нова українська школа: стратегія змін навчально-виховного процесу». *Osvita.ua. Методика та технологія*. URL : http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/61269/ (дата звернення 01.03.2020).
Rozrobka maister-klasu dlia pedahohiv «Nova ukrainska shkola: stratehiia zmin navchalno-vykhovnoho protsesu» [A Masterclass Plan for Pedagogues *New Ukrainian School: Strategy of Changes in the Educational Process*] (2020). *Osvita.ua. Metodyka ta tekhnolohiia – Methods and technology*. Retrieved from http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/61269/.
6. Тищенко Р. Яким має бути сучасний учитель? *Освіторія*. URL : <https://osvitoria.media/experience/yakym-maye-buty-suchasnyj-vchytel/> (дата звернення 28.02.2020).
Tyshchenko, R (2020). Yakym maie buty suchasnyi uchytel? [What Should the Modern Teacher Be Like?] *Osvitoria – Education*. Retrieved from <https://osvitoria.media/experience/yakym-maye-buty-suchasnyj-vchytel/>.

Stepanenko M.

ORCID 0000-0002-6727-1265

Doctor of Philological Sciences, Full Professor,
Rector of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University,
(Poltava, Ukraine) E-mail: allmail@pnpu.edu.ua

THE MODERN TEACHER IN THE PARADIGM OF THE TWENTY-FIRST CENTURY SOCIETY CHALLENGES

The article substantiates the statement about the specificity of a teacher job of the 21st century. Special attention is given to ascertaining the requirements to the modern school-leaver in the context of the world globalization processes, specifically, computerization of the society, profound transformations of the information space, changes in the future professions. The article accentuates that the modern school-leaver is a responsible citizen, a patriot, a many-sided integral personality open to innovations, competitive in the job market, ready for life-long learning.

The purpose of the article is to characterize the 21st century teacher models in the context of contemporary discourse that a modern teacher should be. The methodology of the research is based on such approaches as: activity, acmeological, axiological, competence and provides a set of general scientific and specific scientific methods.

The main bulk of the paper covers the models of the 21st century teacher. It specifies and provides a profound analysis of the teacher models most commonly used in the education process: teacher-coach, teacher-mentor, teacher-tutor, teacher-facilitator, teacher-moderator – this is the scientific novelty of the article. Specific features of each model and the teacher's main mission have been characterized. The paper has interpreted the uniting paradigm of these models and the priority statements: a teacher is not an undisputable authority, the only source and retransmitted of knowledge, they do not teach in the classical meaning, their style is cooperation and co-creativity, they actively participate in the development of the individual educational trajectory of the student considering the latter's individual specific features, abilities, needs, motivations, associations. The teacher organizes their work based on child-centered learning, competence, behavioral, axiological, gender-based approaches; they work in the space of the individual-oriented pedagogy, builds partner, constructive relationships with students, colleagues, parents on the level of co-creativity, co-operation, mutual trust and respect.

As a conclusion, we note that the teacher of the 21st century should combine competences of a coach, a mentor, a tutor, a facilitator, a moderator. They should be qualified, professionally mobile, motivated, and multicultural. The article has presented a professional image of the modern teacher: they are patriotic citizens, qualified professionals, creative and self-motivated personalities ready for constant self-development and improvement.

It has been elucidated that any teacher model includes a certain influence of its era, but still preserves an unchanged core: love and respect to children.

Keywords: *modern school-leaver, model of a 21st century teacher, teacher-coach, teacher-mentor, teacher-tutor, teacher-facilitator, paradigm of teacher roles.*

Стаття надійшла до редакції 03.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України М. Б. Євтух

РОЗДІЛ 2 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

УДК 37:159.9:316.6

Antoci D.

ORCID 0000-0002-7018-6651

*Ph.D. in Psychological Sciences, Associate Professor at the Department
of Psycho-Pedagogy and Preschool Education,
Tiraspol State University,
(Chisinau, Republic of Moldova) E-mail: antocid@yahoo.com*

VALUE ORIENTATIONS AND ATTITUDES: SPECIFIC OF MANIFESTATION AND RELATIONSHIP AT ADOLESCENCE AND YOUTH AGES

Study of value orientations and attitudes comprises an analysis of the scientific approaches of various theories in the field of philosophy, psychology, pedagogy regarding the definitions of the concepts: value, value orientation, attitudes. There are highlighted various scientific positions regarding attitudes in relationship with other elements of personality, the structural components of value orientation, the process of their formation and functioning.

The purpose of research. *Determination of manifestation and relationship particularities of value orientations and attitudes at adolescence and youth ages.*

Methodology. *The following tools were used in the experiment to diagnose attitudes – «Attitudes most frequently adopted» by Fabrice Lacombe and value orientation – the technique of identifying the value orientations.*

Novelty of research. *The data obtained permitted to determine relationship of attitudes and values from structural content perspective; to establish the specific of manifestation and relationship between values and attitudes from structural perspective of their functioning, particularities of their manifestations and relationship at contemporary adolescents and youths.*

Conclusions. *The study realized from theoretical and experimental perspectives allowed: to highlight the process of values shaping focused on attitudes formation and the reverse of functioning, manifestation of attitudes subordinated to personality's value system; to establish the specificity of manifestation and correlation of values and attitudes at contemporary adolescents and youths. The coherent and structured formation of attitudes through the organization and development of behaviors, cognition, affective sphere, convictions, and consequently the values shaping of the subject involved in the educational process will ensure the progressive evolution of the personality development beginning from adolescence and youth ages.*

Keywords: *value orientation, value, attitude, adolescence, youth.*

Introduction. In various sources of information, in daily life we have accustomed to visualizing, hearing and using such notions as «value», «value orientation», «attitude» that have already become part of our whole life. However, for most people it is difficult to explain, to define these concepts, to establish tangential aspects between them, but in an attempt to interpret, it is called a concrete value or it describes the state, the position of the subject in its affective or cognitive perspective.

Theoretical review. The concept of ‘value orientation’ has a close connection with the concept of value which can be explained from the structuralist perspective and from the position of functionality. In order to understand the complexity of the concept ‘value’ it is useful to examine the scientific positions from the point of view of the various fields.

The concept of ‘value orientation’ has a close connection with the concept of value which can be explained from the structuralist perspective and from the position of functionality. In order to understand the complexity of the concept ‘value’ it is useful to examine the scientific positions from the point of view of the various fields.

A. Petre affirming the fundamentality of the notion of value for philosophy discovers its educational essence, because philosophy not only explains the world through logical values, but transforms it, in accordance with human ethical ideals. The value, according to the same author, «is neither an attribute of the subject nor of the object, but a functional relation of both ... in the phenomenon of value we have two constituent elements: the subject and the object. The subject of value is the person, and the object is the thing. Value is the result of a process of knowledge. By culture itself we must understand the realization of all values ... Culture is an objectification of the human spirit in activity, in works» [1].

Examining the multiple conceptual approaches with regard to values we find the rallying to culture, correspondingly the interest given to the definition given to the notion of culture by T.Vianu being more complete and far from being exhaustive, it is limited to the human activity of value creation. T.Vianu inscribes pedagogy in the axiology of culture due to the fact that it constitutes that domain of human activity which is essentially a domain of creating human values. Viewed from this angle, culture is an axiology of education, because the student (the educated) does not only acquire values created by mankind, but, by appropriating them, he creates his own knowledge, capacities, attitudes, which, on the one hand, they are values themselves, and on the other hand, they are the potential mechanisms for creating new objectified values in science, literature, art, etc. [5].

From a psychological perspective, values are the subjective product of a person, his/her psychological states, feelings, emotions or volition and represents the relationship between a verifying consciousness and an object, a relationship in which the subject objects his/her psychological predispositions to value. Any representation or impression is related to feelings of pleasure / displeasure, approval / disapproval, soul states that impose themselves as feelings accompanying values.

A. Meeinong stresses the absolute role of feeling in determining value but, not every feeling constitutes the condition of the genesis of value, but only that through which one attends to objects, «one thing has value when it satisfies our need» [as cited in 1].

G. Schmöller and the representative of contemporary pragmatism, R. Perry, identify value with utility, with something that satisfies human interests: «what is good for life appears as value, what is harmful, is worthless» [as cited in 1].

The representatives of logical empiricism (A.J. Ayer, B. Russell, etc.) distinguish the values from tastes, preferences, desires and do not attribute them to the objective truth. B. Russell in the work «Human knowledge and its limits» approaches the validations of the cognitive-affective sphere of personality, pointing to the problem of axiology outside the field of knowledge: «When we say that something has value we do not seek an independent fact of personal feelings, but give expression to our own emotions ... Those who speak of the objective nature of value, are confused because the desire is particular, whereas what we want is universal» [as cited in 6].

Representatives of the existentialist current (R. Richter, J. Köhler, W. Wundt, L. Lavelle etc.) deduce the value from the human volition; the psychological condition that generates values is the contribution of the respective value bearer to human happiness. What is desired and becomes value.

In W. Wundt’s vision, exposed in the work «Logic and Ethics», the source of value is only volition in the initial stage of its psychological development; it reveals three characteristics: value determination, goal setting, and life affirmation. If according to R. Richter the value is confused with the purpose, with all that is desired, N. Hartman goes further, conditioning the quality of the value to the quality of purpose [as cited in 1].

V. Sopov and L. Karpushina define the notion of value as an attitude of the subject towards various facts, events of life, the object and the subject and their recognition as being important in life. The authors analyze the following values and spheres of life: self-development; spiritual satisfaction; creativity; social contacts; personal prestige; the high material situation; skills; personal level of individuality; the sphere of professional life; the sphere of studies, education; the sphere of family life; the sphere of social life; the sphere of fun; the sphere of physical activity [8, 61-66].

Personal values represent one of the most important subsystems of the sphere of personality content. Based on the classification of the psychological nature of the individual values proposed by D. Leontiev, the authors L. Karpushina and A. Kaptsov assume that personal values have a double essence. On the one hand, this implies the relationship (the relationship, the attitude) that has the function of directing and structuring, on the

other hand the values are located in the same line with the needs and reasons, presenting in themselves the value education, which shows power of stimulation, that is they have orientation and motivation function [9].

T. Parsons defined values as the ultimate motive of the actions of individuals and communities, as defining elements for social life. From here, the way to identify their manifestations results, both through behaviors, and especially through attitudes, the latter being the direct expression of values [as cited in 4].

For M. Rokeach the values are similar to the attitudes. But attitudes are more elementary and values are deeper, determining attitudes [as cited in 2]. This is the generally accepted viewpoint in sociology today. The distinction between the two concepts becomes clearer if we note that the attitudes refer rather to specific objects and situations, while the values represent orientations associated with more general classes of objects and situations.

B. Voicu mentions the fact that, from a psychological perspective, values represent elements of orientation of individuals in the surrounding world [7]. They present decoding of the possible actions that allow the identification of potential gratifications, benefits derived from the scales of each one's preferences, depending on their personal motivations, needs and aspirations.

Value orientations and values are of major importance in the personality system having an impact on our life, penetrating in all layers: social, economic, political, etc.

Cl. Kluckhohn defines value orientation as an «organized and generalized conception, influencing the behavior, with respect to nature, the place of man in it, to human relations with others and to the desirable and undesirable, as they may be related to the environment, and inter-human relations». As an example of the value orientation can serve religiosity, as a value in the given example is the religious ritual, which manifests itself through attitudes towards going to church, prayers, fasting, etc. [as cited in 7].

D. Antoci defines *value orientation* as a process of monitoring by a value or by set of values of the assembly of beliefs, attitudes, behaviors that are in hierarchical interrelation within the personality system. Whole unitary that combines correlation of hierarchically placed values according to the preferences and current situations of personality constitutes a *system of values*, which is in continuously static changing for a certain period (relatively short) of subject's life and dynamic development over a longer period of life with reaching the points of transcendence.

P. Andrei mentions that the fourth fundamental property of values concerns the knowledge of values through the analysis of their manifestations, either attitudes, beliefs or behaviors [1].

Attitudes, unlike knowledge and capacities, are less understood and less followed in educational action, although they are just the main acquisitions of educators. The attitudes constitute significant relations of the human being towards the phenomena of the world outside of it and towards the phenomena of its intimate universe. Pedagogically, the student's attitudes encompass his knowledge and abilities.

Attitudes can be evaluated if their concrete manifestations are known. These are: in the emotional sphere: emotions, feelings, soul states (including literary characters); in desirable sphere: desires, aspirations, ideals; in the volitional sphere: acts of will; in the field of evaluation: opinions, assessments / self-assessments, evaluative acts; in the conceptual sphere: beliefs, ideas, principles, personal concepts, etc.

A special sphere of attitudes manifestation is the behavioral one, in which the first five types of attitudes manifestations occur, but it does not represent a sum of them, the human behaviors having their own particular value as attitudes.

A. Chircev analyzing the scientific positions in the field of psychology regarding the interpretation of attitudes found that they are characterized by elaborating definitions appropriate to the notion 'attitude', by identifying structural variables that condition them and trying to transpose the attitudes through the schemes established for their classification [3].

A. Chircev highlights some definitions of the scholars with regard to attitude. E.g:

Cantril after G. Allport: an attitude is a more or less permanent state of readiness / readiness of a mental organization, which predisposes an individual to react in a characteristic way to an object and situation with which he is in relation [as cited in 3, 24-25];

Bernard: an attitude is a process of adapting behavior, essentially incomplete or potential. It is a disposition of the organism towards the object or a situation ... when adaptation is made, the attitude disappears being retained in memory or in the habitual disposition of the organism [as cited in 3, 24-25].

Fulfilling an analysis of the multiple definitions of the notion of attitude, A. Chircev [3, 22-25] concludes that to itself is assigned an adaptive postural organization, a neuromuscular disposition, a process of mental preparation for action and a complex of emotional experiences.

The indispensable factor in the initial formation of attitudes is that of socialization, which takes place in the socio-cultural-historical environment within the educational process. The attitudes formed have a relatively defined object / subject / situation / reference phenomenon and of a conceptual or empirical nature. The relatively definitive determination and the change of attitude occurs through the accumulation of experiences and the continuous interrelation with reference objects. It is very important to realise that everybody of us is a product of our environment, environment where we grown up, studied and were educated. Our environment directly or indirectly influence our thoughts, actions, and behaviours. The choice of environment is possible from a certain period, when we understand and realize that the environment promotes our development and directs us towards success.

Thus, the attitude constitutes a relatively determined and contoured internal position from the affective and cognitive perspective within the socialization process in the socio-cultural-historical environment through education, personal experience with the object / subject / situation / phenomenon that was in direct interrelation process. with the person concerned and manifested / expressed through various ways of outsourcing.

Experimental research design. *The purpose of research:* determination of manifestation and relationship particularities of value orientations and attitudes at adolescence and youth ages.

Methodology: the following tools were used in the experiment to diagnose attitudes – «Attitudes most frequently adopted» by Fabrice Lacombe, and value orientations – the technique of identifying the value orientations.

The research was undertaken in April-May, 2019, in frame of general and higher education institutions at the north, central, and south part of the Republic of Moldova. In the investigation 374 adolescents and young people between the ages of 14/15-18/19 and 20-35 years were involved.

Results and discussions. In order to achieve the purpose of the research, one of the objectives was to study the attitudes of adolescent subjects and young people. Applying the diagnostic tool to Fabrice Lacombe allows us to analyze how the subjects are interrelated. The data obtained are the result of the self-evaluation of the subject's own position towards something, the mode of action based on the evaluation of the proposed statements from 0 to 3 points. The results obtained describe the internal state of the subjects, which requires a multidimensional analysis with possible subsequent intervention. Figure 1 shows the average indices of the attitudes of adolescents obtained from the application of Lacombe's instrument.

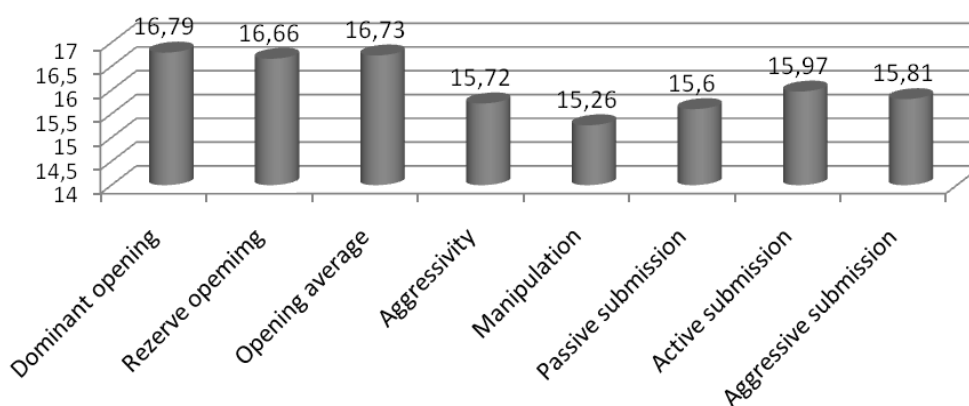

Figure 1. Average indices of adolescents' attitudes according to «Attitudes most frequently adopted» by Fabrice Lacombe (points)

Data analysis illustrates the quality of the way subjects are positioned from the perspective of six relational trends. The highest indices are found in the attitude of openness which is calculated on the basis of two types of openness: dominant and reserve. The attitude of dominant opening (with the highest index of 16.79 p.) is characterized by free, uncontrolled exposure, safe manifestation, determined relatively definitively by the subject through accumulated knowledge and experiences. At the same time, the indication of the attitude of the reserve opening is not much lower, the difference constitutes 0,10 points (16.66 p.), Which means that the subjects also have some unclear, reservations in order to expose some reactions to those that happened from the outside, the fact it can be explained by the lack of knowledge or the presence of counter-experiences, which require clarification, awareness, characteristic of the adolescent age. Correspondingly, the average opening attitude is equal with 16.73 p., that can be described by asserting one's self, empathy, understanding of the other, trust, functional clarity.

Indice of 15.26 p. placed at the lower limit of the average level refers to the manipulation attitude that is characterized by diminishing the distraction of attention, confusion, pursuit of a hidden objective.

Figure 2 shows the results of young people's attitudinal tendencies.

After examining the data of the young people, we distinguish some indices that stand out on the background of others. The highest result (16.87 p.), as in the case of adolescent subjects, is noticeable in the average attitude of openness, which is characterized by the free way of relating, communicability, although some moments remain to be materialized, clarified in order to determine clear and stable attitude. Compared with the attitudinal tendencies manifested we highlight the aggressive submission (16.47 p.) which can be described by withdrawing itself into a passive opposition, cynicism, laughter, which demonstrates the subject's opposition to the situation or reality, which indicates on the gradual contouring. of the internal position of young people. Some of the lowest results are highlighted by passive submission (13.9 p.) which less manifests itself through withdrawal itself, acceptance without discernment, passive flight.

Another objective of the research was the study of the value orientations of adolescents and young people. For this we applied the technique of identifying the value orientations. The obtained results are shown in Figure 3.

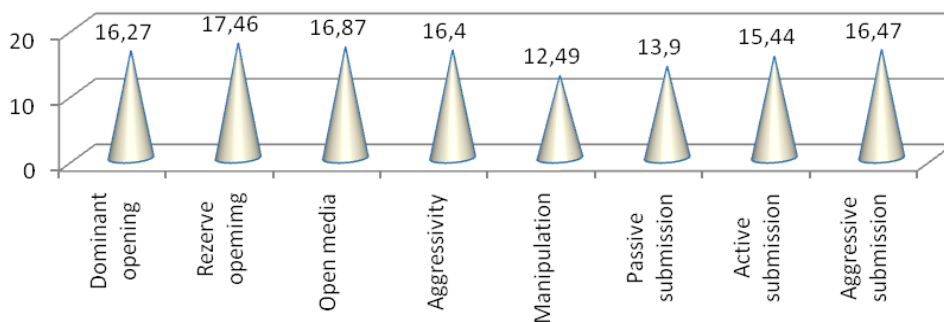

Figure 2. Average indices of young people’s attitudes according to «Attitudes most frequently adopted» by Fabrice Lacombe (points)

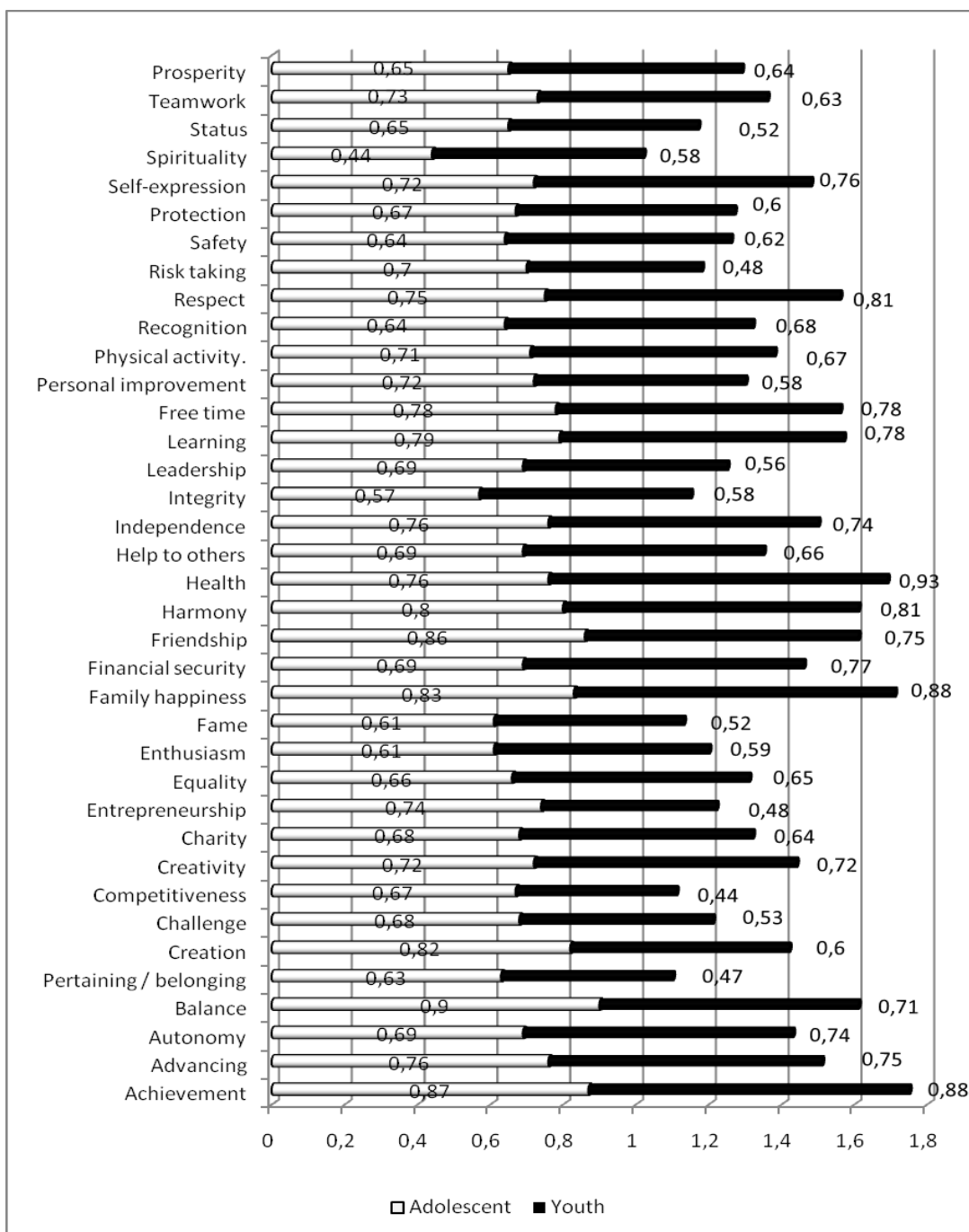

Figure 3. Average indices of value orientations of adolescents and young people according to Identification of Value Orientation Instrument (points)

Examining presented indices gives us opportunity to highlight the first place of such value orientations as achievement / fulfillment (0.87 p. – for teenagers and 0.88 – for young people) and family happiness (0.83 p. – for teenagers; 0.88 p. – in young people) who are almost identical at both ages of the subjects of the experimental group. Comparative analysis of the data shows the change of the indices to the health variable from 0.76 p. in adolescence with growth up to 0.93 p. in young people, which means that with the age, the meaning of health becomes more and more current. Changes to growth from adolescence to youth are observed with respect from 0.75 p. at 0.81 p. At the same time, the learning variable changes from 0.70 p. to 0.78 p. which confirms the gradual recovery of the studies during the maturation. The desire to be independent is becoming stronger towards the young and, correspondingly, the autonomy increases from 0.69 p. up to 0.74 p. During the maturation the researched subjects increasingly value the financial security and at the young age it constitutes 0,77 p. (increasing from 0.69 p.).

Following comparative analysis of the data, we observe the variables which values are diminished towards youth: friendship (0.75 p.), Balance (0.71 p.), Teamwork (0.63 p.), Leadership (0.56 p.), entrepreneurship (0.48 p.).

To determine the particularities of the relation of the value orientation and the attitudes we determined the Pearson correlation coefficient (r).

Pearson statistical test through SPSS program application allowed us to determine the following correlations between values and attitudes presented in table 1.

Table 1

Pearson correlation coefficients (r) between value orientations and attitudes of adolescents and youths

<i>Attitudes</i> <i>Values</i>	<i>Dominant opening</i>	<i>Rezerve opening</i>	<i>Opening media</i>	<i>Aggressivity</i>	<i>Manipulation</i>	<i>Passive submission</i>	<i>Active submission</i>	<i>Aggressive submission</i>
Balance	-0,121	-,230, p=0,000	-,203, p=0,001	-0,076	-0,103	0,019	-,123, p=0,049	-0,091
Creation	-0,061	-,128, p=0,041	-0,11	-,134, p=0,032	-,185, 0,003	-0,043	-0,069	-0,083
Competitive ness	-,132, p=0,035	-,141, p=0,024	-,156, p=0,012	-0,057	-0,122	-,145, p=0,020	-0,08	-,131, p=0,035
Charity	-,185, p=0,003	0,021	-0,089	-0,055	-0,029	-0,044	-0,076	-0,054
Entrepreneur ship	-0,051	-0,103	-0,089	-0,037	-,147, p=0,019	-0,093	-,154, p=0,013	-0,078
Fame	-0,08	-,136, p=0,030	-,125, p=0,046	-0,115	-,143, p=0,22	-,132, p=0,034	-,146, p=0,019	-,154, p=0,014
Learning	-,146, p=0,019	-0,1	-,140, p=0,025	-,147, p=0,018	-0,121	-0,03	-0,103	-,151, p=0,016
Free time	0,004	-,129, p=0,039	-0,074	-0,017	-0,048	0,055	-0,032	-0,046
Personal improvement	-0,051	-,134, p=0,032	-0,107	-,154, p=0,013	-,186, p=0,003	-,155, p=0,013	-0,085	-0,095
Safety	-0,015	-,136, p=0,029	-0,089	-0,074	-0,028	-0,041	-0,115	-0,112
Protection	-,128, p=0,040	-0,069	-0,111	-,161, p=0,010	-0,119	-,131, p=0,013	-,213, p=0,001	-,168, p=0,007
Self-expression	-,174, p=0,005	-,144, p=0,021	-,181, p=0,004	-,131, p=0,036	-0,082	-0,099	-,169, p=0,007	-0,095
Status	-0,075	-,148, p=0,017	-,130, p=0,038	-0,086	-0,054	-0,091	-0,061	-0,02

According to correlation coefficients, we find the dominant presence of the significant negative relationship of medium and high intensity. The negative ratio is established between creation: reserve opening ($r = -0,128$, $p \leq 0,041$), which means that any creativity requires clarity, understanding, the imagination of the final result, correspondingly, the higher the attitude of the reserved opening, the higher the creativity it is lower, it is difficult to conceive of ideas, to initiate something. The negative relationship is also noted with aggressiveness aggressivity ($r = -0,134$, $p \leq 0,032$), which means that the creative process cannot exist in aggression, it requires freedom of expression, the favorable psychological climate. We observe a negative correlation with manipulation ($r = -0,185$, $p \leq 0,003$), which indicates that in the position of distraction, confusion, unclear the subject is not willing to create something.

A negative correlation is found between competitiveness and several attitudinal tendencies: dominant opening ($r = -0,132$, $p \leq 0,035$), reserve opening ($r = -0,141$, $p \leq 0,024$), opening ($r = -0,156$, $p \leq 0,012$), passive submission ($r = -0,145$, $p \leq 0,020$), aggressive submission ($r = -0,131$, $p \leq 0,035$), which means that a high level of competitiveness implies a low level of attitudinal tendencies of openness, manifested by empathy, understanding of others; low level whose type of submission, manifested by withdrawal itself, acceptance without discernment of events, situations, passive flight.

At the same time, we find a significant negative relationship between hunger and reserve opening ($r = -0,136$, $p \leq 0,030$), aggressivity ($r = -0,134$, $p \leq 0,032$), opening ($r = -0,125$, $p \leq 0,046$), manipulation ($r = -0,143$, $p \leq 0,022$), passive submission ($r = -0,132$, $p \leq 0,034$), active submission ($r = -0,132$, $p \leq 0,034$), aggressive submission ($r = -0,146$, $p \leq 0,019$), which may be explained by the fact that maximum highlighting and renown cannot be established in the social environment by manifesting aggressive attitudes, by manipulating with people, by aggressive submission.

The significant negative ratio is established between protection and dominant opening ($r = -0,128$, $p \leq 0,040$), aggressivity ($r = -0,161$, $p \leq 0,010$), passive submission ($r = -0,131$, $p \leq 0,013$), active submission ($r = -0,213$, $p \leq 0,001$), aggressive submission ($r = -0,168$, $p \leq 0,007$). Which means that the defense against fear, anxiety or danger cannot be achieved by manifesting an open attitude; a guarantee of the fulfillment of a commitment; anticipation is opposed with aggression, with aggressive submission, active flight.

Conclusions. Therefore, the process of forming values is a whole mechanism, presented by a continuous process, which starts from the externalization of the internalized behaviors, involving the entire psychic sphere of the subject, after forming attitudes and beliefs in which the corresponding value takes shape and is developed perpetually through interactions with others. values. Thus, value orientations encompass the set of attitudes, beliefs, behaviors monitored by a value or a number of values.

Attitude always has a reference object, more or less determined, which can be exposed by the attitude of a person towards the object, person, event, institution, etc. Attitude requires the presence of the reference object of a conceptual or empirical nature, which is based on affective tendencies of pleasure or repulsion, directed towards or against this object.

The shaping of values takes place in the social environment in the favorable psychological climate based on tendencies and attitudinal directives suitable for the proper positioning of the person towards a thing.

Adolescence is a relatively unstable period in the attitudes manifestation, in the appreciation and establishment of the causal relations between the subject and the unfolded ones. The evolution of the attitudinal tendencies is outlined towards youth, which was confirmed by higher indices compared to the indices of the subjects.

Significant negative relationships indicate that values with aggressive attitudes, manipulation, aggressive and active submission are not possible. The formation of values (and not non-values) requires the presence of positive prosocial attitudes and the favorable environment.

References

1. Andrei, P. *Filosofia valorii*. Iași: Polirom, 1997. 240 p.
2. Antoci, D. Valorile civice: conceptualizare, structură, evaluare. *Acta et Commentationes, seria Științe ale educației*, 2018, № 2 (13), Pp. 131–141.
3. Chircev, A. Psihologia atitudinilor sociale: cu privire specială la români. București: Editura Institutului de Psihologie al Universității din Cluj din Sibiu, 1941. Retrieved from : https://www.academia.edu/11037411/Chircev-1941_atitudini [online: 20.01.2020]
4. Șchiopu, U. *Dicționar de psihologie*. București: Editura Babel, 1997. 740 p.
5. Vianu, T. *Teoria valorilor*. București 1979. 485 p.
6. Vidam, T. Experiență și valoare. *Cercetări filosofico-psihologice. Academia Română Institutul de Filosofie și Psihologie «Constantin Rădulescu-Motru», Societatea Germano-Română de Filosofie*, 2013, Vol. V, № 1, Pp. 41–50. Retrieved from : [http://www.institutuldefilosofie.ro/e107_files/downloads/CFP/Cercetari%20filosofico-psihologice%20anul%20V%20nr.%201%20\[8\]%202013.pdf](http://www.institutuldefilosofie.ro/e107_files/downloads/CFP/Cercetari%20filosofico-psihologice%20anul%20V%20nr.%201%20[8]%202013.pdf) [online: 25.01.2020]
7. Voicu, B. *Valorile și sociologia valorilor*. Iași, 2008.
8. Карпушина, Л., Капцов, А. Структура личностных ценностей. *Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия «Психология»*, 2007, № 1, С. 61–67.

Karpushina, L., Kaptsov, A. (2007). *Struktura lichnostnykh tsennostey* [The structure of personal values]. *Vestnik Samarskoy gumanitarnoy akademii. Seriya: Psikhologiya – Bulletin of the Samara Humanitarian Academy. Series: Psychology*, 1, 61–67.

9. Карпушина, Л., Капцов, А. Социокультурные детерминанты отношения к жизни современного подростка. *Aspecte psihosociale ale procesului educational*. Chişinău. 2006. Pp. 109–111.
 Karpushina, L., Kaptsov, A. (2006). Sotsiokul'turnyye determinanty otnosheniya k zhizni sovremennogo podrostka [Sociocultural determinants of the attitude to the life of a modern teenager]. *Aspecte psihosociale ale procesului educational*, 109–111.

Анточ Д. І.

ORCID 0000-0002-7018-6651

Доктор психологічних наук,
 доцент кафедри психопедагогіки та дошкільної освіти,
 Тираспольський Державний Університет,
 (Кишинів, Республіка Молдова) E-mail: antocid@yahoo.com

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ТА ВІДНОСИНИ: ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ У ПІДЛІТКОВОМУ ТА МОЛОДІЖНОМУ ВІЦІ

Вивчення ціннісних орієнтацій та поглядів передбачає аналіз наукових підходів і різних теорій у галузі філософії, психології, педагогіки щодо визначень понять: значення, ціннісна орієнтація, установка. Окреслено різні наукові положення щодо інших елементів особистості, структурних компонентів ціннісної орієнтації, процесу їх формування та функціонування.

Мета дослідження: визначити особливості прояву та взаємозв'язку ціннісних орієнтацій та установок у підлітковому та юнацькому віці.

Методологія. Для експериментальної діагностики відносин використовувались такі інструменти: «Ставлення, яке найчастіше приймають» за Фабрісом Лакомбом, та ціннісна орієнтація – методика визначення ціннісних орієнтацій.

Наукова новизна. Отримані дані дозволяють визначити співвідношення відносин та цінностей з точки зору структурного змісту; встановити специфіку прояву та взаємозв'язку між ціннісними відносинами та поглядами зі структурної точки зору їх функціонування, особливості їх проявів та стосунків у сучасних підлітків та юнаків.

Висновки. Дослідження, здійснене з теоретичної та експериментальної перспектив, дозволило: виокремити процес формування цінностей, орієнтований на формування настроїв та зворотне функціонування, прояв поглядів, підпорядкованих системі цінностей особистості; встановити специфіку прояву та співвідношення цінностей та поглядів у сучасних підлітків та юнаків. Злагожене та структуроване формування світогляду шляхом організації та розвитку поведінки, пізнання, афективної сфери, переконань, а отже, ціннісних формувань суб'єкта, що бере участь в освітньому процесі, забезпечить прогресивну еволюцію розвитку особистості починаючи з підліткового та юнацького віку.

Ключові слова: ціннісна орієнтація, цінність, ставлення, юність, молодь.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Н. О. Терентьєва

УДК 796.325-055.2:796.012.266

Кравчук К. В.

ORCID 0000-0001-8738-9917

Аспірантка кафедри спорту
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: kkravchuk74@gmail.com

Кравчук Т. В.

ORCID 0000-0002-6906-9992

Студентка 4 курсу факультету фізичного виховання
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: taisiyakravchuk935@gmail.com

Ілюшко О. В.

ORCID 0000-0002-8062-4002

Аспірантка кафедри спорту
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: aleksandrakolenko491@gmail.com

БІОМЕХАНІЧНІ ПОКАЗНИКИ СТАТОДИНАМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ТІЛА ВОЛЕЙБОЛІСТОК НА ЕТАПІ ПОЧАТКОВОЇ ПІДГОТОВКИ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАЛЬНО-ТРЕНУВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Сучасний навчально-тренувальний процес починаючих волейболістів не можливий без застосування засобів об'єктивізації знань тренера-педагога щодо функціонального стану спортсмена та його здатності до формування рухової навички. Проблема отримання та аналізу інформації є досить актуальною для вирішення питань відбору як для гравців з визначеним ігровим амплуа, так і для новачків.

Навчально-тренувальний процес на етапі початкової підготовки спортсменів вимагає високої організації та планування різносторонньої підготовки, що характеризується науково-практичним пошуком, який неможливий без використання останніх досягнень науки і техніки для одержання інформації про діяльність спортсменів.

У статті окреслено можливості застосування методики електронної стабілографії, яка дозволяє оцінювати індивідуальну стійкість тіла до переміщення загального центру мас у двох площинах. Наведенно найбільш значущі показники частотно-амплітудних характеристик коливань ЗЦМ для утримання стійкості тіла при виконанні двох проб Ромберга.

Мета статті – вивчити стан вестибуляромоторики дівчат-волейболісток на етапі початкової підготовки при виконанні двох варіантів проби Ромберга.

Методологія. Для отримання найбільш значущих результатів дослідження та їх інтерпретації застосовувалися такі методи: теоретичний аналіз, порівняння, зіставлення. Для вивчення статодинамічної стійкості тіла спортсменок використовувався метод електронної стабілографії, зокрема тест Ромберга для оцінки функцій рівноваги волейболісток.

Наукова новизна полягає у визначенні показники статодинамічної стійкості тіла волейболісток на етапі початкової підготовки.

Висновки. Застосування інструментальних засобів та методів комп'ютерного контролю в навчально-тренувальному процесі дозволяє тренеру-педагогу керувати процесом формування правильної рухової дії, вдосконалювати техніку виконання вправи як індивідуально, так і на рівні команди. Узагальнення отриманих даних дозволяє зробити висновок, що вестибулярна система є однією з основних систем, що визначають положення, рівновагу тіла у просторі його стійкість та здійснює його корекцію.

Ключові слова: метод стабілографії, біомеханічні параметри, волейболістки, частотно-амплітудні характеристики.

Постановка проблеми. Актуальність роботи. Навчально-тренувальний процес на етапі початкової підготовки спортсменів вимагає високої організації та планування різносторонньої підготовки, що характеризується науково-практичним пошуком, який є неможливим без використання досягнень науки і техніки для одержання інформації про діяльність спортсменів [2]. В ігрових видах спорту, у тому числі й у волейболі, недостатню увагу приділено вивченню функціональної стійкості та удосконалення вестибулярної сенсорної системи спортсменів на етапі початкової підготовки з метою

підвищення ефективності оволодіння виконанням технічних прийомів, використання даних з метою діагностики підготовленості спортсменів [1; 2].

Результати дослідження тренер-педагог може використовувати на етапі початкової підготовки для управління фізичною та технічною підготовкою, впливати на системи органів, які обслуговують апарат рухів. Вивчення функціонального стану організму та структури рухових дій у навчально-тренувальному процесі починаючих волейболісток, на сучасному етапі, є актуальною проблемою та вимагає детального дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Рухова діяльність у багатьох випадках вимагає від волейболіста здатності економічно та з високим робочим ефектом утримувати певні робочі пози, видозмінювати їх, зберігаючи рівновагу свого тіла в просторі, а також максимально швидко переходити з стійкого стану в нестійкий. Біомеханічно раціональні рухи та пози найчастіше визначають кінцевий результат певної діяльності волейболіста, і тому є предметом детального дослідження фахівців. Оцінка вертикального положення тіла при стоянні є важливим індикатором функціонального стану організму людини, його здоров'я [4].

Для оцінки умов рівноваги тіла людини досить широко застосовується методика стабілографії. Методика стабілографії в останні роки, окрім дослідження біомеханічних основ стійкості, застосовується і для вивчення функціонального стану організму людини, переносимості ними фізичних навантажень статичного характеру, оцінки координаційних можливостей людини в інтересах професійного відбору [2; 4].

М. О. Носком [4] здійснено дослідження особливостей структури рухів за допомогою реєстрації біомеханічних показників рухової діяльності волейболістів різних вікових груп, проведено аналіз залежностей стабілографічних показників в простих умовах і в умовах гіпергравітації.

О. О. Спесивих та І. М. Соронович [5] досліджували особливості статодинамічної стійкості кваліфікованих та висококваліфікованих спортсменів-танцюристів, ними встановлено відмінні якості функції рівноваги у чоловіків і жінок у спорті вищих досягнень, розроблено шкалу їх оцінки.

Метою дослідження Ю. В. Литвиненко визначено вивчення взаємозв'язків між показниками статодинамічної стійкості тіла кваліфікованих спортсменок, які спеціалізуються в синхронному плаванні та відповідним спортивним результатом. Встановлено, що між показниками статодинамічної стійкості тіла та спортивним результатом спортсменок 10–11 років існує зв'язок, що відображає кореляцію, відповідно до якої при підвищенні спортивного результату зменшуються показники амплітуди коливань загального центру тиску тіла на опорі, збільшується якість функції рівноваги [3]. Тому, дослідження стабілографічних показників та реєстрації статодинамічної стійкості тіла спортсменів є актуальною проблемою на різних етапах навчально-тренувального процесу в різних видах спорту.

Мета роботи. Вивчити стан вестибуляромоторики дівчат-волейболісток на етапі початкової підготовки при виконанні двох варіантів проби Ромберга.

Методологія. Для отримання найбільш значущих результатів дослідження та їх інтерпретації застосовувалися такі методи: теоретичний аналіз, порівняння, зіставлення. Для вивчення статодинамічної стійкості тіла спортсменок використовувався метод електронної стабілографії, зокрема тест Ромберга для оцінки функції рівноваги волейболісток.

Наукова новизна полягає у визначенні показників статодинамічної стійкості тіла волейболісток на етапі початкової підготовки.

Результати дослідження. Особливі вимоги до статодинамічної стійкості висувуються спортивними іграми, а саме грою у волейбол, де постійна зміна ігрових обставин вимагає швидкої орієнтації у просторі, точності рухових реакцій. Окрім того, ігрові ситуації пов'язані з постійною зміною рухових дій і технічних прийомів гри. Таким чином, можна передбачити, що підвищення функціональної стійкості вестибулярної сенсорної системи стане важливим фактором покращення збереження рівноваги тіла у складних ігрових ситуаціях, що, без сумніву, матиме позитивний вплив на виконання технічних прийомів у гри в волейбол [1].

Для вивчення стану вестибуляромоторики волейболісток на етапі початкової підготовки досліджувалися частотно-амплітудні характеристики коливань загального центру маси (ЗЦМ) тіла при виконанні проби Ромберга з розплющеними та заплющеними очима (основна стійка, стопи паралельні одна одній, руки вперед, долоні донизу). У дослідженні взяли участь дівчата-волейболістки початкового етапу навчання загальною кількістю 30 осіб.

При виконанні проби із зоровим контролем у волейболісток виявлено такі показники: середнього зміщення ЗЦМ по фронтальній осі ($MO(x)$) складає 0,579 мм, середнього зміщення ЗЦМ по сагітальній осі ($MO(y)$) складає -0,327 мм, розкиду коливань по фронтальній осі ($Q(x)$) – 3,338 мм, розкиду коливань по сагітальній осі ($Q(y)$) – 4,441 мм, середнього розкиду ЗЦМ (R) – 5,005 мм, оцінки руху (OD) – 44,081, довжини траєкторії центру тяжіння (ЦТ) по фронтальній осі ($L(x)$) – 101,283 мм, довжини траєкторії ЦТ по сагітальній осі ($L(y)$) – 145,943 мм, площі еліпсу (EIS) – 198,24 кв. мм, коефіцієнту (якості) функції рівноваги ($KФР$) – 79, 857 %.

При виконанні проби без зорового контролю у волейболісток виявлено такі показники: середнього зміщення ЗЦМ по фронтальній осі ($MO(x)$) складає 0,344 мм, середнього зміщення ЗЦМ по сагітальній осі ($MO(y)$) складає -0,778 мм, розкиду коливань по фронтальній осі ($Q(x)$) – 3,863 мм, розкиду коливань по сагітальній осі ($Q(y)$) – 5,593 мм, середнього розкиду ЗЦМ (R) – 5,946 мм, оцінки руху (OD) – 60,884, довжини траєкторії ЦТ по фронтальній осі ($L(x)$) – 182,643 мм, довжини траєкторії ЦТ по сагітальній осі ($L(y)$) – 257,97 мм, площі еліпсу (EIS) – 310, 078 кв. мм, коефіцієнту (якості) функції рівноваги ($KФР$) – 55,402 %.

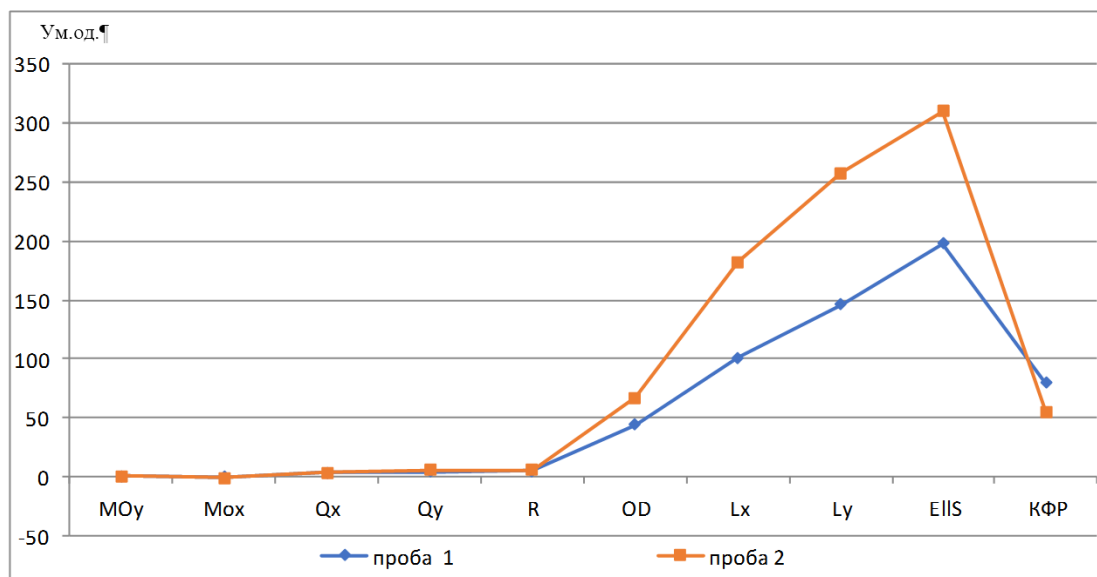

Рис. 1. Стабілографічні показники тіла волейболісток під час виконання проби Ромберга

Встановлено, що між частотно-амплітудними характеристиками, які відображають особливості регуляції обраної пози, існують позитивні кореляційні зв'язки. Їх аналіз дозволив виявити внесок найбільш значущих стабілографічних характеристик у збереження стійкості та координаційної структури рухів волейболісток.

Основний внесок в обох положеннях належить показнику коефіцієнту (якості) функцій рівноваги (КФР). Чим вищим є значення КФР, тим краще спортсмен утримує рівновагу. Порівнюючи КФР при виконанні обох спроб засвідчуємо, що при виконанні проби без зорового контролю відсоток є на 24,455 % меншим, що обумовлюється складністю умов виконання. Такому ж обґрунтуванню підлягають показники площі еліпсу, різниця яких складає 111,838 кв.мм.

Висновки. Застосування інструментальних засобів та методів комп'ютерного контролю в навчально-тренувальному процесі дозволяє тренеру-педагогу керувати процесом формування правильної рухової дії, вдосконалювати техніку виконання вправи як індивідуально, так і на рівні команди. Узагальнення отриманих даних дозволяє зробити висновок, що вестибулярна система є однією з основних систем, які визначають положення, рівновагу тіла у просторі, його стійкість та здійснює відповідну корекцію. Зазначимо, що при виконанні проби Ромберга без зорового контролю показники стійкості тіла волейболісток погіршується, що обґрунтовується значним впливом зорового аналізатора на процес регуляції стійки тіла дівчат.

Перспективами подальших досліджень вбачаємо вивчення статодинамічної стійкості та функціонального стану волейболісток на різних етапах підготовки за допомогою біомеханічних методів контролю.

Reference

- Жула Л. В. Біомеханічні параметри статодинамічної стійкості тіла волейболісток високої спортивної кваліфікації. *Молода спортивна наука України. Актуальні проблеми підготовки спортсменів*, 2007, том III. С. 121–125.
Zhula, L. V. (2007). Biomechanichni parametry statodynamichnoi stiikosti tila voleibolistok vysokoi sportyvnoi kvalifikatsii [Biomechanical parameters of statodynamic body stability of volleyball players of high sports qualification] *Moloda sportyvna nauka Ukariny. Aktualni problemy pidhotovky sportsmeniv – Young sports science of Ukraine. Actual problems of training athletes*, T. III, 121–125.
- Лапутин А. Н., Гамалий В. В., Архипов А. А., Кашуба В. А., Носко Н. А., Хабинец Т. А. Практическая биомеханика. Киев : Науковий світ, 2000. 298 с.
Laputin, A. N., Gamaliy, V. V., Arhipov, A. A., Kashuba, V. A., Nosko, N. A., Habinets, T. A. (2000). *Prakticheskaya biomehanika [Practical biomechanics]* Kyiv, Ukraine : Naukoviy svit.
- Литвиненко Ю. В. Влияние показателей статодинамической устойчивости тела спортсмена на технику двигательных действий в сложных условиях водно-воздушной среды. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації: Збірник наукових праць*, 2016, Вип. 1. С. 348–353.
Litvinenko, Yu. V. (2016). Vliyanie pokazateley statodinamicheskoy ustoychivosti tela sportsmena na tehniku dvigatelnykh deystviy v slozhnykh usloviyah vodno-vozdushnoy sredy [The influence of the statodynamic stability indicators of an athlete's body on the technique of motor actions in difficult conditions of a water-air environment]. *Fizichna kultura, sport ta zdorov'ya natsiy – The physical culture, sports and health of the nation*, 1, 348–353.
- Носко Н. А. Педагогические основы обучения молодежи и взрослых движениям со сложной биомеханической структурой : монография. Київ : Науковий світ, 2000. 336 с.

Nosko, N. A. (2000). *Pedagogicheskie osnovy obucheniya molodezhi i vzroslyih dvizheniyam so slozhnoy biomehanicheskoy strukturoy: monografiya* [Pedagogical foundations of teaching youth and adult movements with a complex biomechanical structure: monograph]. Kyiv, Ukraine : Naukoviy svit.

5. Спесивих О. О., Соронovich I. М. Особливості статодинамічної стійкості спортсменів, які займаються спортивними танцями. *Вісник ЧНПУ. Серія: педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт*, 2014, Вип. 118 (1). С. 338–340.

Spesyvykh, O. O., Soronovych, I. M. (2014). *Osoblyvosti statodynamichnoi stiikosti sportsmeniv, yaki zaimaiutsia sportyvnyumu tantsiamy* [Features of statodynamic stability of sportsmen engaged in sports dancing]. *Visnyk ChNPU. Serii: pedahohichni nauky. Fizychnе vykhovannia ta sport – Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences. Physical education and sports*, 118 (1), 338–340.

Kravchuk K.

ORCID 0000-0001-8738-9917

Postgraduate Student of the Sports Department,
Т.Н. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: kkravchuk74@gmail.com

Kravchuk T.

ORCID 0000-0002-6906-9992

4th year Student of Physical Education Faculty,
Т.Н. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: taisiyakravchuk935@gmail.com

Ilyushko O.

ORCID 0000-0002-8062-4002

Postgraduate Student of the Sports Department,
Т.Н. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: aleksandrakolenko491@gmail.com

THE VOLLEYBALL PLAYERS BIOMECHANICAL INDICATORS OF STATIC DYNAMIC STABILITY AT THE INITIAL PREPARATION STAGE BECAUSE OF THE TRAINING EFFECTIVENESS

The first level volleyball players modern training process is not possible without the use of the teacher`s knowledge objectification means about the functional state of the athlete and his ability to develop motor skills. The problem of obtaining and analyzing information is actual to solve the selection issues about volleyball position of players. The initial stage of athletes training process requires high organization and planning of versatile training and it is characterized by a scientific and practical search that is impossible without using the achievements of science and technology to obtain information about the activities of athletes.

The article presents the possibility of using the electronic stabilogram technique, which allows evaluating the individual stability of the body to move the common center of mass in two flatness. The most significant parameters of the frequency-amplitude characteristics of the vibrations for maintaining the body`s stability during the Romberg test performance are given.

The goal of the work – to study the volleyball players` girls state of vestibular motor skills at the initial preparation stage during the two options of Romberg test implementation.

Methodology. The methods such as theoretical analysis and comparison were used to obtain the most significant study results and their interpretation. The method of electronic stabilography was used for studying the stat dynamic stability of the female athletes` body, in particular the Romberg test for evaluating the equilibrium functions of volleyball players.

Scientific novelty is the Indicators of the volleyball players body`s stat dynamic stability at the initial preparation stage were determined.

Conclusions. The use of computer control tools and methods during the training process allows to the teacher to manage the process of forming the correct motor action, technique of exercise, both individually and at the team level.

The generalization of the obtained data leads to the conclusion that the vestibular system is one of the main systems that determine the position and the equilibrium of the body in space its stability and carries out and also its correction.

Keywords: stabilization method, biomechanical parameters, volleyball players, frequency-amplitude characteristics.

Стаття надійшла до редакції 02.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України **М. О. Носко**

УДК 373.2.091:613

Лавріненко Л. І.

ORCID 0000-0002-2666-3924

Кандидат історичних наук, доцент кафедри педагогіки та психології
Чернігівського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського
(Чернігів, Україна) E-mail: Lidlav@ukr.net

СТВОРЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В СУЧАСНОМУ ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Мета дослідження полягає в розкритті загальних підходів до створення здоровазбережувального середовища, принципів та пріоритетів здоров'язбережувальної діяльності в сучасному закладі дошкільної освіти.

Методологія роботи розкриває методи, форми й засоби створення здоров'язбережувального середовища із застосуванням традиційних та інноваційних здоров'язбережувальних технологій у закладі дошкільної освіти з метою надання можливості сформувати в дошкільнят спеціальні знання, вміння й навички збереження й зміцнення свого здоров'я на довгі роки.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження визначається постановкою й комплексним розробленням актуальної теми, яка досі залишається недостатньо вивченою та базується на результатах експериментальної роботи в закладі дошкільної освіти № 2 санаторного типу туберкульозного профілю м. Придубки Чернігівської області з проблеми «Створення здоров'язбережувального простору для формування культури здоров'я дітей дошкільного віку». В експериментальному закладі чітко визначені пріоритети здоров'язбереження і здоров'яформування: зміст навчання (програми, методичні рекомендації); оздоровчі технології та весь зміст освітньої роботи; простір навколо педагогічних працівників (лікарі, психологи тощо).

У системі формування здорового способу життя в колективі закладу дошкільної освіти, виокремлюються такі напрями діяльності: 1. Створення здоров'язбережувального освітнього середовища. 2. Використання здоров'язбережувальних і здоров'яформуючих технологій у процесі навчання. 3. Освіта в галузі здоров'я.

Педагог має стати головною постаттю в формуванні культури здоров'я як свого, так і дошкільнят; бути зразком гармонійно розвиненої, соціально активної особистості, яка володіє знаннями в галузі культури здоров'я.

Важливо, і це підтверджено експериментально, формувати здоровий спосіб життя у такій послідовності: знання, усвідомлення, ставлення, упевненість у спроможності змінювати власну поведінку, навички та вміння, поведінка.

Висновки. Отже, однією з альтернативних форм вирішення проблеми збереження й зміцнення здоров'я вихованців у сучасному закладі дошкільної освіти є створення здоров'язбережувального середовища.

Ключові слова: здоров'я, здоров'язбережувальне середовище, дошкільнята, заклад дошкільної освіти.

Постановка проблеми. Актуальність роботи в умовах демократизації освітнього процесу в сучасному закладі дошкільної освіти, розвитку особистісно орієнтованих педагогічних технологій полягає в першочерговому значенні педагогічної проблеми забезпечення здоров'я вихованців. Щоб навчити дітей жити, успішно діяти в світі, самовизначитися в ньому, необхідно сформувати в них, починаючи з дошкільного віку, ціннісне ставлення до себе, свого образу «Я», одним із компонентів якого є «Я – здоровий».

Здоров'язбережувальне середовище в закладі дошкільної освіти, з одного боку, має надати можливість сформувати в дошкільнят спеціальні знання, вміння, навички збереження й зміцнення свого здоров'я, створити підґрунтя для наступного індивідуального здорового способу життя, а з іншого – передбачити в педагогічних технологіях можливість здійснення самостійних спроб удосконалення себе, свого тіла, психіки, емоцій, працювати над розвитком своїх комунікативних здібностей, виховувати гуманне ставлення до світу, до оточення, до самого себе. Водночас залишається недостатньо вивченою проблема організації освітнього процесу з формування в дошкільників ціннісного ставлення до власного здоров'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пошуку шляхів зміцнення фізичного здоров'я дошкільнят присвячено праці О. Богініч, Е. Вільчковського, Л. Волкова, Н. Денисенко, О. Дубогай, Н. Левінець, В. Логінової, Л. Лохвицької, Л. Сварковської, Г. Хухлаєвої та інших. Науковці

виокремлюють такі функції здоров'язбережувального середовища як: координаційну, інтеграційну, адаптивну, соціокультурну, орієнтаційну, пропедевтичну, стимулюючу та інші. Проблему формування ціннісного ставлення до власного здоров'я та психічного здоров'я в дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку досліджували І. Бех, Л. Божович, Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Кононко, В. Котирло, В. Кузьменко, С. Кулачківська, С. Ладивір, О. Марінушкіна та інші.

Мета дослідження полягає в розкритті загальних підходів до створення здоров'язбережувального середовища, принципів та пріоритетів здоров'язбережувальної діяльності в сучасному закладі дошкільної освіти.

Методологія роботи розкриває методи, форми й засоби створення здоров'язбережувального середовища із застосуванням традиційних та інноваційних здоров'язбережувальних технологій у закладі дошкільної освіти з метою надання можливості сформувати в дошкільнят спеціальні знання, вміння й навички щодо формування, збереження й зміцнення свого здоров'я на довгі роки.

Наукова новизна. Висвітлення процедури експериментального дослідження базується на результатах експериментальної роботи в закладі дошкільної освіти № 2 санаторного типу туберкульозного профілю м. Прилуки Чернігівської області й зумовлена упровадженням у практику роботи ЗДО педагогічної здатності використання здоров'язбережувальних технологій, опанування нових оздоровчих технологій роботи з дітьми з метою формування культури здоров'я та створення здоров'язбережувального середовища.

Результати дослідження. У Національній доктрині розвитку освіти в XXI столітті серед пріоритетів державної освітньої політики визначено «формування особистості через освіту здорового способу життя», що має здійснюватись шляхом розвитку валеологічної освіти, медико-санітарного просвітництва, активних форм збереження, зміцнення та розвитку індивідуального здоров'я кожної дитини.

Законодавство України, в цілому, забезпечує необхідні правові засади для формування здорового способу життя дітей та молоді. Існуючі медичні доктрини передбачають досягнення здоров'я двома шляхами: перший – відтворення, збереження й зміцнення здоров'я; другий – лікування хвороб [5, 33].

Основний кадровий, фінансовий і матеріальний потенціал вітчизняної системи охорони здоров'я сконцентрований на лікуванні хвороб. Але практичний досвід указує на хибність цього шляху. Адже навіть розвинуті, всебічно забезпечені системи охорони здоров'я не в змозі протистояти поширенню захворювань лише лікуванням. Доцільно змінити підходи до вирішення проблем здоров'я. Крім, лікування захворювань, своєчасній їх діагностиці, попередженню ускладнень, необхідно всі сили сконцентрувати на активній профілактиці, а саме: підтримці первинного рівня й зміцнення здоров'я на основі коригування способу життя й оздоровчих заходів, управління здоров'ям та його конструюванням. Найголовніше – це усвідомлення того, що іншого шляху збереження та поліпшення здоров'я дітей та всього населення, крім впровадження здорового способу життя, бережливого ставлення до власного здоров'я, не існує [4, 43–44].

Умінню бути здоровим треба не втомно й систематично вчити й навчатися. Українські вчені дослідили, що здоров'я людини на 10 % залежить від успішного функціонування системи охорони здоров'я, на 20 % – від спадковості, на 20 % – від соціоекологічних факторів, а на 50 % – від способу життя людини. Незаперечним фактом є те, що спосіб життя кожної людини формується в молодому віці. Саме тому важливою є роль закладу дошкільної освіти в створенні здоров'язбережувального середовища для формування культури здоров'я дошкільнят.

Здоров'язбережувальне середовище є своєрідним проявом освітнього середовища, в просторі якого взаємодіють педагоги-вихователі, дошкільники, батьки, спрямовуючи свої зусилля на зміцнення здоров'я дітей, формування здоров'язбережувальних компетенцій.

Довгий час найбільш популярною моделлю формування здорового способу життя в дитячому колективі було надання інформації про здоров'я й негативний вплив шкідливих звичок. Сьогодні існує інше уявлення про те, яким чином можна досягти позитивних результатів у профілактичній роботі. Тільки створення середовища в ЗДО, дружнього до дитини, середовища, що підтримує здоров'я, середовища, в центрі уваги якої є дитина, її здоров'я, комфорт, самоутвердження, освіта, дасть змогу навчати здоровому способу життя молоде покоління [1, 9].

Педагоги – це фахівці, що найбільше впливають на здоров'я дітей, організовуючи освітній процес. Педагоги це ті люди, що можуть навчити кожну дитину, а через неї й членів сім'ї зберігати й зміцнювати своє здоров'я. У закладі дошкільної освіти № 2 санаторного типу туберкульозного профілю м. Прилуки на Чернігівщині, де відбувався регіональний експеримент з проблеми «Створення здоров'язбережувального простору для формування культури здоров'я дітей дошкільного віку» (науковий керівник – Лаврінченко Л. І.), чітко визначені пріоритети здоров'язбереження і здоров'яформування: зміст навчання (програми, методичні рекомендації); оздоровчі технології та весь зміст освітньої роботи; простір навколо педагогічних працівників (лікарі, психологи тощо).

Здоров'я дитини є метою й результатом освітнього процесу. Народна мудрість каже: «Щоб виростити Людину, треба протягом дня говорити з нею про Здоров'я, Любов, Мудрість і Працю». Розробляючи систему формування здорового способу життя в колективі експериментального дошкільного закладу освіти, виокремлюємо такі напрями діяльності:

1. Створення здоров'язбережувального освітнього середовища.
2. Використання здоров'язбережувальних і здоров'яформуючих технологій у процесі навчання.
3. Освіта в галузі здоров'я [6, 15].

Отже, сучасний заклад дошкільної освіти має відігравати провідну роль у формуванні в дітей життєво важливих компетенцій, необхідних для збереження власного здоров'я.

Важливою умовою формування здорового способу життя в дітей є усвідомлення ними, що здоров'я – це не лише стан організму людини, при якому відсутні захворювання та фізичні порушення, а й стан повного благополуччя, яке об'єднує фізичну, духовну, психічну та соціальну сфери життя й самопочуття людини. Тобто здоров'я – це гармонійне поєднання всіх чотирьох складових, які лише разом становлять здоров'я особистості.

Іншими словами, здоров'я, з одного боку, ідеальний стан організму, якого особистість мала б досягти з перших днів свого свідомого життя, а з іншого – це один з найважливіших показників якості життя, ресурс, який визначає, як особистість може впоратися з повсякденними складнощами життя, задовольнити свої потреби задля досягнення фізичного, психічного й соціального благополуччя [3, 32].

«Щоб бути здоровим, потрібні особисті зусилля, постійні та значні, замінити їх не можна нічим», – так зазначав академік М. Амосов. Ця теза втілюється в закладі дошкільної освіти № 2 м. Прилуки, яку повинна прийняти для себе кожна дитина: для фізичного здоров'я – я можу; для психічного здоров'я – я хочу; для духовного, соціального – я повинен [6, 6].

Отже, виходячи з розуміння важливості здоров'я в системі загальнолюдських цінностей, у цьому закладі дошкільної освіти виокремлюється нагальна потреба в зміні ставлення дитини до власного здоров'я та створення й упровадження в життя здоров'язбережувальних та здоров'яформуючих оздоровчих технологій. Увесь освітній простір ЗДО має працювати на розвиток здоров'я дитини.

Що необхідно робити педагогу? На нашу думку, педагог має стати головною постаттю в формуванні культури здоров'я як свого, так і дошкільнят; бути зразком гармонійно розвиненої, соціально активної особистості, яка володіє знаннями в галузі культури здоров'я. Важливо, і це підтверджено експериментально, формувати здоровий спосіб життя у такій послідовності: знання; усвідомлення; ставлення; упевненість у спроможності змінювати власну поведінку; навички та вміння; поведінка.

Здоров'язбережувальне середовище – це середовище, сприятливе для життя та діяльності людини, а також оточуючі її суспільні, матеріальні та духовні умови, що позитивно впливають на здоров'я особистості. Створення здоров'язбережувального середовища дасть змогу в системі освіти на кожному етапі дозрівання дитини забезпечити реалізацію її базових потреб. Дитина найбільш повно розвиватиме свої здібності, усвідомлюватиме власну унікальність, самовизначатиметься, у неї будуть формуватися основні компоненти здоров'я.

Тільки в такому середовищі в дітей формуватиметься потреба бути здоровим, відбуватиметься усвідомлення суті здорового способу життя та вироблятиметься індивідуальний спосіб обґрунтованої здоров'язбережувальної поведінки. У нашому випадку здоров'язбережувальне середовище передбачає:

- дотримання санітарно-гігієнічних вимог (дотримання норм освітлення, опалювання, забезпечення меблями відповідно до антропометричних даних дітей);
 - забезпеченість медичного кабінету необхідним оснащенням;
 - організація оздоровчого режиму в ЗДО;
 - упровадження нетрадиційних видів оздоровлення та новітніх технологій;
 - активні форми роботи з педагогами й батьками;
 - проведення різних форм роботи з дітьми з формування основ здоров'я та безпеки життєдіяльності;
 - поповнення груп та методичного кабінету дидактичними іграми, посібниками, наочністю, спортивним інвентарем, атрибутами до ігор, розробками форм роботи з дітьми з формування основ здоров'я та безпеки життєдіяльності;
 - створення нестандартного фізкультурного обладнання.
- Серед завдань формування здоров'язбережувального середовища виокремимо такі:
- створення екологічної й психологічної комфортності освітньо-ігрового середовища;
 - виконання умов щодо зміцнення здоров'я й загартування організму кожного вихованця;
 - забезпечення безпеки життєдіяльності дітей [6, 9].

Функціонування здоров'язбережувального середовища будується на принципах: гуманізації освітнього процесу; врахуванні індивідуальних вікових особливостей дитини; орієнтації на вивчення та розвиток особистості; врахуванні інтересів дитини; реалізації права дитини на вибір діяльності, прояву власної позиції; створення ситуації педагогічної підтримки; співпраці з родинами вихованців; систематичності й послідовності в організації освітнього процесу.

Ураховуємо, що збереження та зміцнення здоров'я дітей дошкільного віку залежить не тільки від достатньої матеріально-технічної бази, обов'язковому поєднанні її з відповідними за розміром і призначенням приміщеннями, груповими кімнатами й територією, що є важливим як для фізичного, так і для психічного розвитку дошкільників, але й естетичне оформлення групових кімнат, інших приміщень і території ЗДО, отримання дітьми раціонального харчування відповідно їх віку та додаткової вітамінізації тощо.

При створенні здоров'язбережувального середовища необхідно враховувати місцезнаходження закладу дошкільної освіти. Якщо це село, окраїна міста чи полісу, то є можливість проведення туристичних походів, відпочинку на лоні природи, екскурсій тощо. При близькості промислової зони, автодоріг, магістралей акцентуємо увагу на чистоті повітря, наявності шуму, звуку тощо [2, 3].

Таким чином, весь освітній процес має бути підпорядкований провідній меті – збереження здоров'я дітей. Саме за таких умов проведення роботи з дітьми з усіх напрямів, у першу чергу, має містити оздоровчу спрямованість. У той же час застосування всіх складових компонентів здоров'язбережувального середовища в роботі з дітьми в поєднанні з особистісно-орієнтованим підходом, тобто

врахування стану здоров'я дітей, їх вікових, психологічних, статевих, індивідуально-типологічних особливостей, особистісних здібностей, інтересів та досягнень у будь-якій сфері, сприятиме збереженню всіх видів їх здоров'я.

За нашим переконанням процес формування, зміцнення й збереження здоров'я дітей залежить не тільки від урахування вищезазначених умов оздоровчої роботи з дітьми. Досить важливо, щоб педагоги вміли доцільно застосовувати нетрадиційні заходи – сучасні оздоровчі технології.

З огляду на зазначене, нам імпонують погляди О. Богиніч, Н. Денисенко, О. Дубогай та інших науковців, що вихователь має добре орієнтуватися в усіх досягненнях дошкільної освіти та вміло впроваджувати ті освітні технології, які містять у собі оздоровчу спрямованість і формують життєві навички.

Життєві навички за визначенням ВООЗ – це здатність людини справлятися з вимогами та проблемами повсякденного життя, а за потреби – надати допомогу іншим. Набуваючи у дошкільному закладі життєвих навичок, діти розвивають і вдосконалюють їх в реальному житті. Вони вчаться розуміти й задовольняти власні потреби – фізіологічні (у повноцінному харчуванні, руховій активності, відпочинку, чистому повітрі, воді, достатньому рівні безпеки й комфорту), соціальні (у спілкуванні, належності до групи, дружбі, любові), інтелектуальні й емоційні (у самореалізації, повазі, визнанні).

У закладі дошкільної освіти № 2 м. Прилуки весь освітній процес спрямований на формування життєвих навичок усіх складових здоров'я:

- соціального здоров'я: ефективне спілкування, співпереживання, розв'язання конфліктів;
- фізичного здоров'я: раціональне харчування, рухова активність, загартування, культурно-гігієнічні навички
- психічного й духовного здоров'я: самооцінка, аналіз проблем і прийняття рішень, навички самоконтролю.

Вироблення таких необхідних життєвих навичок у створеному здоров'язбережувальному середовищі дає змогу дітям виявити нові ресурси здоров'я, а саме креативність, толерантність, інтелектуальну витривалість, емоційну компетентність та готовність до подолання перешкод [3, 34–35].

Здійснення експериментальної роботи в закладі дошкільної освіти № 2 м. Прилуки Чернігівської області дало можливість нам виокремити визначальні чинники створення та формування здоров'язбережувального освітнього середовища:

- орієнтація на повноцінне життя і здоров'я;
- установка на фізичне, соціальне, психічне й духовне вдосконалення;
- гуманістична спрямованість освітнього процесу;
- створення сприятливих умов для розвитку власного потенціалу кожної дитини, стимулювання її творчого зростання;
- тісна взаємодія закладу освіти, сім'ї та громадськості щодо пропаганди здорового способу життя, проведення оздоровчих та профілактичних заходів;
- виконання санітарно-гігієнічних норм (освітлення, маркування меблів, якісне харчування, обладнання груп, спортивний, музичний зал);
- проведення моніторингових досліджень, спрямованих на вивчення умов та способу життя дошкільників;
- моніторинг показників стану здоров'я дітей за результатами медоглядів, стану фізичної підготовки, пропусків через хворобу;
- ставлення педагогів, батьків до свого здоров'я та способу життя;
- технології побудови організованої пізнавальної діяльності, що забезпечує збереження здоров'я дошкільників (режим провітрювання, позитивний психологічний мікроклімат, уникнення стресових ситуацій, перевантаження);
- розробка традиційних та інноваційних освітніх технологій [6, 13–14].

Висновки. Отже, розв'язання проблеми збереження й зміцнення здоров'я вихованців у сучасному закладі дошкільної освіти можливе шляхом формування здоров'язбережувального середовища. Основними педагогічними умовами його створення, ефективність яких перевірялась в експериментальній роботі на базі закладу дошкільної освіти санаторного типу туберкульозного профілю № 2 м. Прилуки на Чернігівщині визначені: пріоритетність оздоровчого спрямування освітнього процесу; комплексність реалізації компонентів здоров'язбережувального середовища; оптимальність вибору оздоровчих технологій у роботі з дітьми дошкільного віку.

Функціонування здоров'язбережувального освітнього середовища в закладі дошкільної освіти надало змогу здійснювати моніторинг показників індивідуального розвитку, прогнозувати можливі позитивні зміни здоров'я та проводити відповідні психолого-педагогічні, корегувальні, реабілітаційні заходи для забезпечення здоров'я всіх учасників освітнього процесу.

References

1. Баранова В. Дослідно-експериментальна робота навчального закладу. *Методист*, 2012, № 7. С. 8–14.
Baranova V. (2012). Doslidno-eksperymentalna robota navchalnoho zakladu [Experimental work of the educational institution]. *Metodyst – Methodist*, 7, 8–14.
2. Іллюшина О., Шапаренко Г. Організація педагогічного експерименту регіонального рівня. *Завуч*, 2009, № 9. С. 3.
Illiushyna O., Shaparenko H. (2009). Orhanizatsiia pedahohichnoho eksperymentu rehionalnoho rivnia [Organization of pedagogical experiment at regional level]. *Zavuch – Head teacher*, 9, 3.

3. Лаврінєнко Л. І. Здоров'язбережувальні технології в початковій школі: навчально-метод. посібник. Чернігів : Чернігівський національний технологічний університет, 2015. 144 с.
Lavrinenko L. I. (2015). Zdoroviazberezhuvalni tekhnolohii v pochatkovii shkoli: navchalno-metod. Posibnyk [Health-saving technologies at an elementary school: a manual of teaching methods]. Chernihiv, Ukraine : Chernihivskiy natsionalnyi tekhnolohichnyi utsniversytet,
4. Лаврінєнко Л. І. Охорона здоров'я на Чернігівщині (1960–1980-ті роки). Чернігів : ПАТ «ПВК «Десна», 2018. 200 с.
Lavrinenko L. I. (2018). Okhorona zdorovia na Chernihivshchyni (1960–1980 Roky) [Health care in Chernihiv Region (1960–1980s)]. Chernihiv, Ukraine : PAT «PVK Desna».
5. Низковська О. Нормативні засади діяльності експериментальних ДНЗ. *Дитячий садок*, 2009, № 29–31. С. 33-35.
Nyzkovska O. (2009). Normatyvni zasady diialnosti eksperymentanykh DNZ [Regulatory principles of experimental preschool establishments' activity]. *Dytiachyi sadok – Kindergarten*, 29–31, 33-35.
6. Савченко М., Половецька С. Моніторинг проведення роботи з формування здорового способу життя дошкільників (Альтернативний підхід до реалізації дослідно-експериментальної роботи в ДНЗ): метод. рекомендації. Прилуки : метод. центр управління освіти Прилуцької міської ради Чернігівської області, 2016. 29 с.
Savchenko M., Polovetska S. (2016). Monitrynh provedennia roboty z formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia doshkilnykiv (Alternatyvnyi pidkhid do realizatsii doslidno-eksperymentalnoi roboty v DNZ) metod. rekomendatsii. [Monitoring on formation of healthy way of life of preschoolers (An alternative approach to the implementation of experimental and experimental work in preschool establishments)]: tutorial. Pryluky, Ukraine : metod. tsentr upravlinnia osyty Prylutskoï miskoi rady Chernihivskoi oblasti.

Lavrinenko L.

ORCID 0000-0002-2666-3924

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor at at Psychology and Pedagogy Department,
Chernihiv Regional Institute of Postgraduate
Pedagogical Education of K. D. Ushynskiy
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: Lidlav@ukr.net

CREATING A HEALTHY ENVIRONMENT IN A MODERN PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTION

The purpose of the study is to uncover general approaches to creating a health-care environment, principles and priorities for health-care activities in a modern preschool setting.

The methodology reveals methods, forms and means of creating a health-saving environment with the use of traditional and innovative health-saving technologies in preschool education in order to provide special knowledge and skills to preschoolers to shape, maintain and strengthen their health for many years ahead.

The scientific novelty of the obtained research results is determined by the formulation and comprehensive development of the topical issue, which still remains insufficiently studied. It is based on the results of experimental work in a preschool establishment № 2 of a sanatorium type for children with tuberculosis situated in Pryluky, Chernihiv region, on the problem of «Creating a health-saving environment for health education of preschool children».

The experimental establishment clearly identifies the priorities for health and wellbeing: the content of the training (programs, guidelines); wellness technologies and the content of general education; assistance for the teaching staff (doctors, psychologists, etc.).

The system of health education in the indicated establishment is based on the following activities: 1. Creating a health-saving education environment. 2. Use of health-saving and health-forming technologies in the learning process. 3. Training in healthy lifestyle.

The teacher should become a major figure in the formation of a cult of healthy lifestyle for preschoolers; to be an example of a harmoniously developed, socially active person who possesses knowledge in the field of health culture. It is important, and it is confirmed experimentally, to form a healthy lifestyle in such a sequence: knowledge, awareness, attitude, confidence in the ability to change one's own behavior, skills, behavior.

Conclusions. Therefore, one of the solutions to the problem of maintaining and improving wellbeing in a modern preschool setting is to create a health-saving environment.

Keywords: health, health care environment, preschool, preschool education institution.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор С. Б. Пономарєвський

УДК 373.2:372.3

Mislitchi V.

ORCID 0000-0001-7868-4439

Ph.D. in Pedagogical Sciences,

Associate Professor at Department of Psycho-Pedagogy and Preschool Education,

Tiraspol State University,

(Chişinău, Republic of Moldova) E-mail: mislitchi.valentina@ust.md

EVALUATION OF CHILDREN'S LINGUISTIC COMPETENCES – DESIDERATUM OF PRE-SCHOOL AND PRIMARY SCHOOL TEACHERS

The evaluation of children's linguistic competences is a desideratum of the teachers from the pre-school and primary education institution, concerned with ensuring the formal, non-formal, informal contexts that lead to the increase of the linguistic education quality.

The purpose of the research. *In the problem research of ensuring continuity in the process of training children's linguistic competences, the purpose of the stage of the pedagogical experiment carried out by us was to evaluate the level of preschool and young children's linguistic competence, based on a special type of language proficiency - that of the use of the Roumanian noun grammatical forms.*

Methodology. *In the paper there are specified the evaluation criteria, there are described the research methods: conversation, testing, analysis of children's activity products, statistical processing of experimental data, generalization, deduction; there are specified the instruments applied in the investigation, there are presented the results obtained regarding the level of training the preschoolers and small schoolers' linguistic competence.*

The novelty and originality of the investigation *derives from the elaboration and implementation of the evaluation method of preschool and small school children's linguistic competence.*

Conclusions. *The processing and interpretation of the experimental data allowed the conclusions to be drawn: the development and implementation of the methods for assessing the level of training the children's linguistic competence facilitated the identification of the current reality regarding the particularities of contemporary children's use of noun forms in various expression contexts; with age, the level of children's linguistic competence increases.*

Keywords: *evaluation, linguistic competence, evaluation criteria, evaluation tools, attested results, preschool age, primary school age.*

Introduction. The formation of the linguistic competences represents a request of significant resonance for the instructive-educational activity of the subject at different age stages, detached from the prerogatives of the contemporary educational policies, which aim to progressively form personalities with a high linguistic culture.

Ensuring continuity in children's linguistic competences training is a pressing concern of teachers from the pre-school and primary education, which facilitates the effective interaction between the educational agents in formal, non-formal and informal contexts, ensuring both the dynamics of children's language development and the design of the educational process, so as to create optimal conditions for the coherent formation of the respective competences.

Conceptual landmarks. The linguistic competence of a person concerns all the possibilities put exclusively in the fact that he/she controls the language, which implies his/her ability to construct and recognize the infinity of grammatically correct sentences, to interpret those with meaning, to identify ambiguous phrases, to feel that some phrases, possibly very different in sound structure, nevertheless have an obvious grammatical similarity, while others, phonetically close, are totally grammatically different, etc. [1, 192].

V. Pâslaru considers that in relation to the general classification of competences, which establishes general competences and specific competences, the communicative linguistic competence is at the same time a general competence, because it is indispensable to any human activity, and a communicative specific competence. The author defines the communicative linguistic competence, adapted according to the formula of X. Roegiers, as an integrated set of linguistic and communicative knowledge, abilities to explore the values of the language systems and to train them in various contexts of communication and attitudes towards the phenomena of language, communication and of the messages communicated/received, spontaneously practiced, that allow the activity of general and special communication [3, 36–37].

V. Mîslîţchi states that the linguistic competence has two interpretative perspectives: general and special. From a general perspective, the linguistic competence represents an immanent integrality of the phonetic, lexical and grammatical system of the language, which requires the motivated mobilization of a structured set of knowledge, skills and attitudes that are in an interdependence relationship and are manifested by mutual influences since the personality aims to reach the purpose of communication.

From a special perspective, the linguistic competence represents an immanent integrality of the acquisitions specific to the linguistic phenomenon selected by the subject (knowledge, skills, attitudes) that are in an interdependence relation and manifest in a unique way since the subject intends to code exactly and precisely the message [2, 103–104].

Knowledge, skills and attitudes, as indispensable elements of the linguistic competence, involve, besides the phonetic and lexical dimension, the grammatical dimension as well, in the center of which the noun holds a significant position. The incorrect use of the noun grammatical forms by the subjects has a negative influence on the whole process of forming the grammatical aspect of the speech, and as a result we cannot speak about the quality of the linguistic competences.

Experimental design. In order to identify the level of training the children's competence of using the grammatical forms of the noun, we initiated the ascertain pedagogical experiment, which aimed to achieve the following objectives: to determine the criteria for evaluating the initial level of the preschool and primary school children's competence of using the noun grammatical forms; to elaborate the methods of initial evaluation of the preschool and primary school children's linguistic competences; to apply the methods of evaluating the initial level of the formation of the children's competence of using the noun grammatical forms; to process and interpret the experimental data.

The research methods applied during the ascertain pedagogical experiment were: conversation, testing, analysis of children's activity products, statistical and mathematical processing of experimental data, generalization, deduction.

The experimental sample comprised 105 children of preschool age (53 preschoolers constituted the experimental group and 52 children formed the control group) and 214 children of primary school age, as follows: first grade – 57 children (28 children constituted the experimental group and 29 children formed the control group), second grade – 53 children (25 children formed the experimental group and 28 children formed the control group), third grade – 53 children (the experimental group consisted of 26 children, and the control group consisted of 27 children) and fourth grade – 51 children (26 children formed the experimental group and 25 children formed the control group).

One of the objectives pursued during the stage of the ascertain pedagogical experiment was the elaboration and implementation of the initial assessment method of the level of preschool and primary school children's competence of using the grammatical forms of the noun.

The criteria for identifying the initial level of the formation of the linguistic competence aimed: *the use of the noun number form* – the use of nouns that have a form for the singular and a form for the plural; the use of identical singular and plural noun forms; the use of nouns from the category of singular or plural tantum; the use of nouns with several plural forms; *the use of the noun gender form* – the use of mobile nouns; applying the masculine and feminine form expressed by two different nouns; the use of epicene nouns; *the use of the case form of the noun* – the use of the noun in the objective case; the use of the noun forms in the possessive case.

For the children of preschool age (children in the preparatory group) and the pupils of the first grade, we developed the methodology for evaluating the initial level of the children's competence of using the noun forms, which included eight tests, designed and implemented according to the degree of complexity of the proposed tasks.

We would like to mention that we evaluated the level of special linguistic competence – the children's competence to use the grammatical forms of the noun specific to the Romanian language.

Through the first test we aimed to evaluate the ability to use the nouns that have forms for both numbers, to use the nouns of the singular tantum.

The instructions given to the children were: Use *many/much* for...

The suggested words: dog, snake, ox, tiger, man, house, strap, doll, sister, key, treasure, day, fox, sparrow, bank, parrot, frog, hour, crate, refrigerator, tractor, character, aquarium, sign, t-shirt, egg, needle, wardrobe, hammer (nouns with forms for both numbers in the Roumanian language), pepper, honey, gray (the children were asked the question: Do you know what the gray is? The children offered one of the answers: Yes. No.), pea, milk, blood (nouns in singularia tantum in the Roumanian language).

The second test focused on assessing the children's ability to use identical nouns as a form for both numbers, to use nouns in pluralia tantum.

The instructions given to the children were: I say two, you say one.

The suggested words: glasses, trousers, applauses (nouns which belong in the Roumanian language to the category of pluralia tantum), knee, hedgehog, fox, duck, frog, chicken, saleswoman (nouns identical in singular and plural forms in the Roimanian language).

The third test aimed at assessing the children's ability to use the correct grammatical form, imposed by the norms of the literary language.

The instruction given to the children was: Choose the correct version.

The children were proposed to choose the correct variant in terms of the Romanian literary language for the words : ball of wool, cabbage, tie, match, acorn, wing, quilt, salad.

The objective of the fourth test was to evaluate the ability of children to use nouns with several forms of plural, belonging to different genders and having different meanings.

Assessing the children's ability to use the gender of nouns was the objective of the fifth test. The instructions given were: Find the pair for the following beings.

The suggested words: friend, doctor, student, tailor, wolf, fox, turkey, ox, horse, goat, ram, cat, father, sister, elephant, butterfly, giraffe, squirrel, ant.

The sixth test aimed at assessing the children's ability to use the grammatical forms of the noun in the objective case. Based on a picture (The bear is calling his friends), the children have been able to answer the questions asked, using the proposed words.

The instructions given to the children were: Answer the questions using the proposed words.

a) Who is the bear calling? The words used according to the picture: boy, Dan, girl, Emily, butterfly, hedgehog, wolf, rabbit, snake, squirrel, owl, fox, frog.

b) Who is the bear calling? The words used: boys, girls, butterflies, hedgehogs, wolves, rabbits, snakes, squirrels, foxes, frogs.

The objective of the seventh test was to evaluate the children's ability to use the grammatical forms of the noun in the possessive case.

The given tasks: Answer the questions using the words below.

a) Whose table is it? The words used: Mihaela, Daniel, mother, boy, girls, brothers.

b) Whose locker is it? The words used: Tudor, Cristina, father, aunts, sisters, grandparents.

c) Whose pants are they? The words proposed in the Roumanian language: Beatrice, Mihai, sister, friend, girls, children.

d) Whose toys are they? The words proposed in the Roumanian language: Alexandru, Maria-Eliza, child, sister, little girls, friends.

The test number eight was a complex one and aimed at assessing the competence of using the noun grammatical forms, coming from a concrete context of expressing a message. The task proposed: Look and make up a story according to the picture presented.

In order to identify the initial level of the linguistic competences, for the pupils of the second, third and fourth grades, we developed four tests, which included three categories of items: at the level of knowledge, application and integration.

The first test aimed at diagnosing the level of the children's ability to use the number of the noun, and the second test focused on the gender of the noun. By elaborating the third test we aimed at determining the level of the preschool and primary school children's competence of using the case of the noun. The fourth test had as objective the complex diagnosis of the initial level of the competence of using the forms of the noun.

We present below some types of items included in the elaborated tests:

1. Change the shape of the words so that they can express more objects: guest, chick, sharp, glass, fir, foam, french, shepherd, fairy, bitch, helmet, coffee, saddle, butter, quarrel, stripe, meadow, factory, cup, morning, station, aunt, sister, daughter, stew, ship, pan, zipper, earth, incident, luggage, car, lock, doll, jacket, example, window, dew, knife, snake, radio, gold, crow, honor, lipstick, oxygen.

2. Compare the forms of the words that follow. Circle the correct form:

I write *many*.

3. Relate what you observed to the transformation of the words.

4. Determine which words you can use to show more objects. Include the identified words (only those that show more objects) in developed statements, so as to render as many meanings as possible.

5. Include the identified words (only those that show more objects) in the statements, so that you can render as many meanings as possible.

6. Determine the pair of the following beings: friend, camel, doctor, student, cousin, tailor, brother, elephant, painter, butterfly, reader, laugh, nephew, cook, city, wolf, squirrel, lion, translator, ant, turkey, hawk, chinese, dutch, prince, trainer, masor, leopard, giraffe.

7. Make up a composition with the title «At the Zoo».

8. Imagine the bear is calling his friends. Answer the question completely: Who is the bear calling? using the words: boy, Dan, girl, Emilia, butterfly, hedgehog, wolf, rabbit, snake, squirrel, owl, fox, frog. Change the form of words to express more beings.

9. Answer the question *Whose house is it?* using the words: grandmother, Maria, Andrei, child, fairies, hunters.

10. Build word combinations, putting the words of both columns in the correct form. Examples of words from the first column: beauty, kindness, courage, sweetness. Examples of words from the second column: young, autumn, honey, grandparents.

11. Form sentences in which the word that shows the address is located: a) at the beginning of the statement; b) inside the statement; c) at the end of the statement.

12. Make up a poem of four lines using names of beings that answer the question Who?

In accordance with the criteria and tests developed, we placed the children on four levels of training the competence of using the grammatical forms of the noun, as follows:

Excellent level: The children use correctly the singular and plural form of the given nouns, recognize and apply the singular and plural tantum nouns, use the nouns with several forms in the plural number having the same or different meanings. The children use correctly the gender forms of the noun: the use of mobile nouns; applying the masculine and feminine form expressed by two different nouns; the use of epicene nouns. Also, the children use correctly the case forms of the nouns which refer to the application of the noun in the nominative case; the use of the noun forms in the objective case; the use of the possessive forms of the noun.

Good level: The children use correctly the nouns with both forms of number, they use the identical nouns as the singular and plural form, as a rule, they do not have difficulties in applying the nouns of the singular and plural tantum category, but they make mistakes in the use of nouns with several forms of plural. From the perspective of using gender forms, the children use correctly mobile and epicene nouns, but encounter difficulties in using two-gender nouns, having different meanings. The children make mistakes in using the forms specific to the possessive case.

Satisfactory level: The children use correctly nouns that have a singular and plural form. Also, they use correctly the identical nouns as the singular and plural form, but have difficulties in applying the nouns in the singularia and pluralia tantum category, they do not always use the grammatical form of the nouns accepted by the norms of the literary language. They use correctly the mobile nouns, the nouns that render the gender in different words, but they make mistakes in using epicene nouns and those that have two different genders and meanings. Regarding the case category, the children use correctly the nouns in the nominative case, but they make grammatical mistakes in using the noun forms in possessive and objective cases.

Low level: The children mostly use correctly the nouns that have a singular and plural form, but frequently use incorrectly the nouns with several plural forms; most of the times they use incorrectly the nouns in the singular and plural tantum categories; they use correctly, mainly, mobile nouns, but they frequently use inadequate epicene nouns, they make multiple mistakes in using the nouns that have two different genders and meanings; they use correctly the forms specific to the nominative case, they use incorrectly the forms of the noun in the possessive and objective cases.

The sample involved in the experiment included 105 preschoolers and 214 children of small school age.

We specify that from the total number of 105 preschoolers, 53 children formed the experimental group and 52 children constituted the control group.

Research results. The processing of the experimental data allowed the placement of preschool children on four levels: excellent, good, satisfactory and low. The experimental data regarding the initial level of the preschool children's competence of using the grammatical forms of the noun are presented in Figure 1 and allow the following situations to be ascertained: at low level 11 children were registered (20.8 %), 28 children (52.8 %) were placed at a satisfactory level, 11 children (20.8 %) were registered at a good level, and only 3 children (5.6 %) of the total number were placed at the excellent level from the total number of 53 preschoolers.

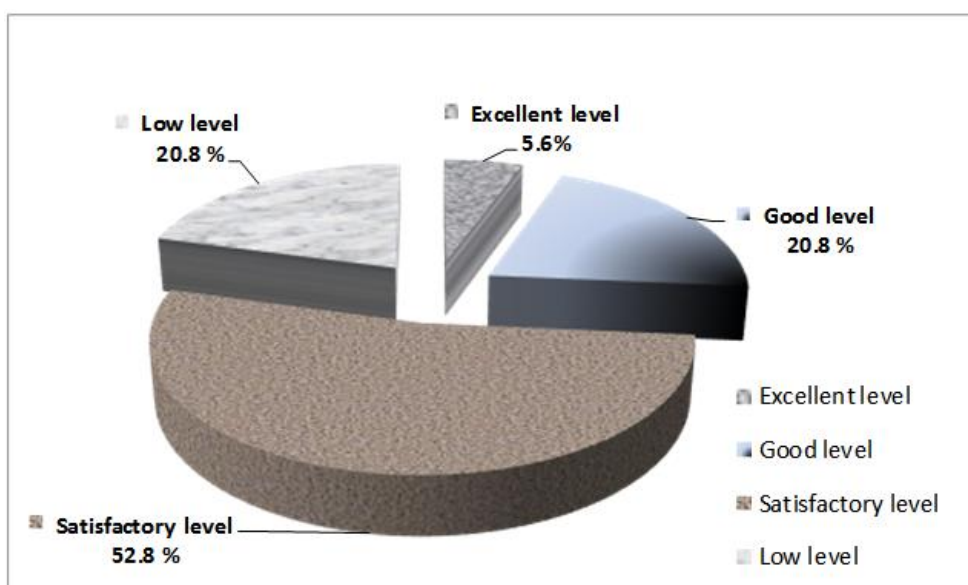

Figure 1. The level of the preschoolers' linguistic competence in the experimental group

In the control group the situation is as follows: 10 preschoolers (19.3%) have a low level of the competence in using the grammatical forms of the noun; with a satisfactory level there were 26 preschoolers (49.9%), the good level was seen at 12 preschoolers (23.1%), 4 preschoolers (7.7%) of the 52 subjects included in the control group possess an excellent level of the linguistic competence formation.

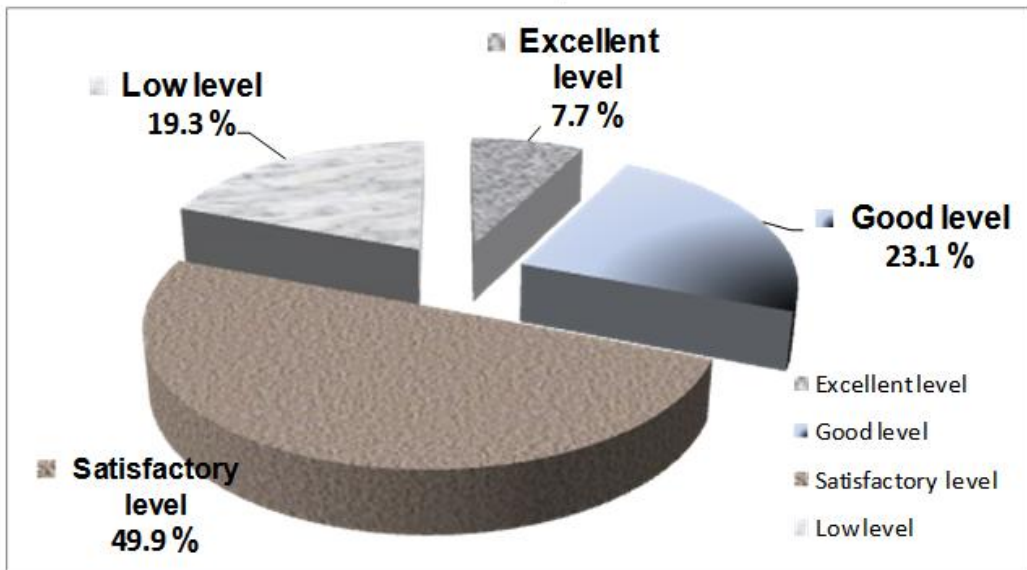

Figure 2. The level of the linguistic competence of the preschoolers included in the control group

Figure 3 shows the comparative data regarding the level of the preschoolers' linguistic competence included in the experimental and control groups.

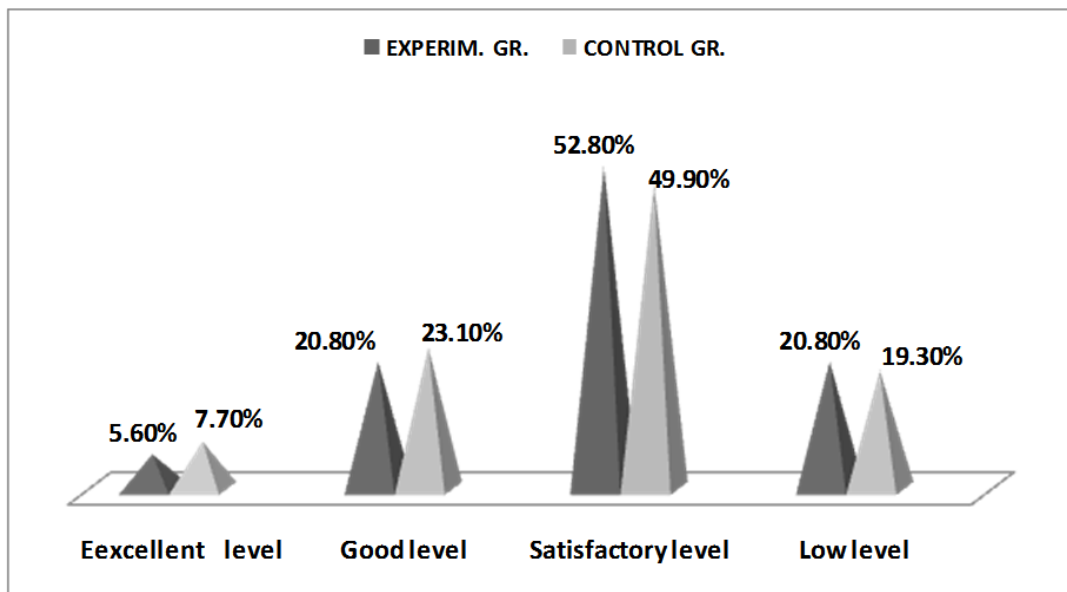

Figure 3. Comparative results regarding the level of the formation of the preschoolers' linguistic competence in the experimental and control groups

We aimed at identifying the level of the formation of the competence of using the noun grammatical forms, special linguistic competence, and in the case of children of young school age.

The interpretation of the experimental data allowed the placement of the children of the primary school according to the four levels of the formation of the competence of using the noun grammatical forms: excellent, good, satisfactory and low.

Table 1

Level of the linguistic competence of primary school pupils organized by grades

Grade / Levels	Experimental sample				Control sample			
	Excellent level	Good level	Satisfactory level	Low level	Excellent level	Good level	Satisfactory level	Low level
Grade I	2 pupils 7.1 %	5 pupils 17.9 %	15 pupils 53.6 %	6 pupils 21.4 %	2 pupils 6.9 %	5 pupils 17.3 %	15 pupils 51.7 %	7 pupils 24.1 %
Grade II	2 pupils 8 %	5 pupils 20 %	11 pupils 42.3 %	7 pupils 28 %	2 pupils 7.2 %	6 pupils 21.4 %	14 pupils 50 %	6 pupils 21.4 %
Grade III	2 pupils 7.7 %	6 pupils 23.1 %	11 pupils 42.3 %	7 pupils 26.9 %	3 pupils 11.1 %	7 pupils 25.9 %	12 pupils 44.5 %	5 pupils 18.5 %
Grade IV	2 pupils 7.7 %	7 pupils 26.9 %	11 pupils 42.3 %	6 pupils 23.1 %	2 pupils 8 %	6 pupils 24 %	12 pupils 48 %	5 pupils 20 %

The analysis of the experimental data highlights the fact that with age, the level of the linguistic competence of the children of small school age increases. Both in the experimental and in the control groups, the number of pupils of grades III and IV increased at a good and satisfactory level, compared to that of pupils of grades I and II. At the same time, at the level of the third and fourth grades there was a decrease in the number of pupils with a low level of linguistic competence.

Figure 4 illustrates the situation recorded on the entire sample of small school children included in the experimental and control groups.

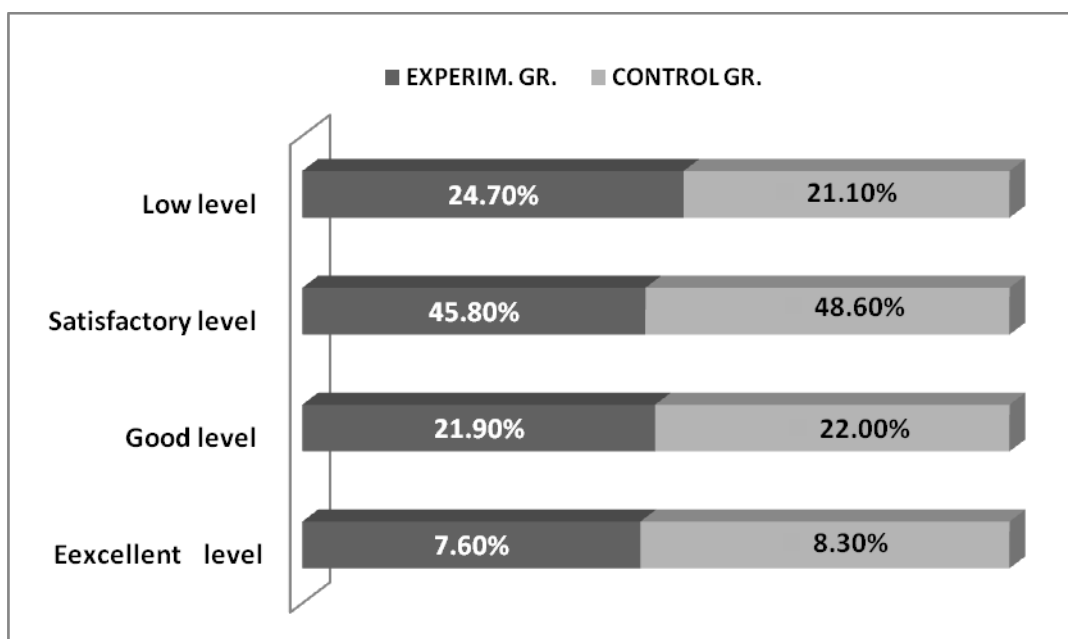

Figure 4. Comparative results regarding the level of the linguistic competence of the small school children in the experimental and control groups

The processing and interpretation of the experimental data after the implementation of the four tests allowed the identification of the initial level of the formation of the competence of using the grammatical forms of the noun as follows: in the experimental group at a low level, there were registered 26 pupils (24,7 %), 48 children (45.8 %) were placed at a satisfactory level, 23 schoolchildren (21.9 %) were identified at a good level, and 8 subjects were designated at an excellent level, (7.6 %) out of the total number of 105 pupils of small school age.

The control sample obtained the following positioning of the initial level of the competence formation of using the noun forms by the children of small school age: at a low level there were 23 children (21.1 %), at a satisfactory level – 53 children (48.6 %), at a good level – 24 children (22 %), and at an excellent level there were 9 children (8.3 %) out of the total number of 109 children of small school age.

Conclusions. The analysis of the investigation data allowed the following conclusions to be drawn:

– The elaboration and implementation of the method of evaluating the level of the linguistic competence formation of the preschool and primary school pupils ensured the identification of the current reality regarding the particularities of the use of the noun forms in different expression contexts.

– The results obtained from the implementation of the methodology for assessing the level of the linguistic competence of the children involved in both samples, experimental and control, do not show major differences, being almost equivalent.

– The significant number of children attesting a low and satisfactory level of linguistic competence implies the need to identify and implement the relevant teaching technologies to ensure continuity in the formation of the respective competence in preschool and primary school children.

References

1. Ducrot O., Schaeffer J.-M. Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului. București: Editura Babel, 1996. 532 p.
Ducrot, O., Schaeffer, J.-M. (1996). The new encyclopedic dictionary of language sciences. Bucharest : Babel Publishing House.
2. Mîslișchi V. Formarea continuă a competențelor lingvistice la viitoarele cadre didactice. *Limba. Etnie. Comunicare*. Culeg. de art. elab. în baza comunic. la Conf. Șt. Intern. Ed. a 3-a. Comrat : Universitatea de Stat din Comrat. 2016. Pp. 101-108.
Mîslișchi, V. (2016). Continuous training of linguistic competences in future teachers. *Language. Ethnicity. Communication*. Collection of art. elaborated on the basis of the communication at the Conf. 3rd ed. (pp. 101-108). Comrat : Comrat State University.
3. Pâslaru V. Introducere în teoria educației literar-artistice. Ed. a II-a. București: Sigma, 2013. 198 p.
Pâslaru, V. (2013). *Introduction to the theory of literary-artistic education*. 2nd ed. București : Sigma.

Мисліцкі В. Ф.

ORCID 0000-0001-7868-4439

Доктор педагогічних наук,
доцент кафедри психопедагогіки та дошкільної освіти,
Тираспольський Державний Університет,
(Кишинів, Республіка Молдова) E-mail: mislitchi.valentina@ust.md

ОЦІНЮВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ – ДЕЗИДЕРАТ ДИДАКТИЧНИХ КАДРІВ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Оцінка мовних компетентностей дітей – це дезидерат вчителів дошкільної та початкової освіти, що стосується забезпечення формального, неформального, неофіційного контексту, та спричиняє підвищення якості мовної освіти

Мета дослідження. У проблемному дослідженні забезпечення наступності у процесі формування мовних компетентностей дітей метою проведеного нами педагогічного експерименту визначено: оцінити рівень мовної компетентності дошкільників та дітей у початковій школі на основі спеціального типу володіння мовою – вживання граматичних форм румунських іменників.

Методологія. У роботі визначено критерії оцінювання, застосовано такі методи дослідження: бесіда, тестування, аналіз продуктів діяльності дітей, статистична обробка експериментальних даних, узагальнення, дедукція. Стандартизовані інструменти, застосовані в дослідженні, дозволили представити отримані результати щодо рівня сформованості мовної компетентності у дошкільників та молодших школярів.

Новизна та оригінальність дослідження спричинена розробкою та впровадженням методу оцінювання мовної компетентності дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Висновки. Обробка та інтерпретація експериментальних даних дозволила зробити висновки: розробка та впровадження методів оцінювання рівня підготовки мовної компетентності дітей сприяли виявленню сучасного стану та особливостей сучасного використання сучасними дітьми іменникових форм у різних контекстах вираження; з віком рівень мовної компетентності дітей зростає.

Ключові слова: оцінка, мовна компетентність, критерії оцінювання, інструменти оцінювання, атестовані результати, дошкільний вік, молодший шкільний вік.

Стаття надійшла до редакції 03.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор **Н. О. Терентьева**

УДК 373.3/.5:33(477) 2012/2019

Пронікова І. В.

ORCID 0000-0001-6911-0433

Кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри природничо-математичних дисциплін та інформаційно-комунікаційних технологій в освіті Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського (Чернігів, Україна) E-mail: irinapronikova@gmail.com

МОДЕРНІЗАЦІЯ ЗМІСТУ ШКІЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (2012–2019 рр.)

У статті проаналізовано модернізацію змісту шкільної економічної освіти в Україні в 2012–2019 рр. **Мета** роботи – схарактеризувати та окреслити розвиток шкільної економічної освіти в Україні в 2012–2019 рр. й обґрунтувати можливості використання продуктивних ідей та досвіду в сучасних закладах загальної середньої освіти. **Методологічною основою** дослідження є наукові праці, дисертаційні дослідження, архівні матеріали, нормативно-правові документи за якими здійснювалась модернізація змісту шкільної економічної освіти в Україні. **Наукова новизна** отриманих результатів полягає в тому, що в окреслених хронологічних межах визначено напрями розвитку шкільної економічної освіти (основи економіки, виховання підприємливості, основи споживчих знань, фінансова грамотність) в освітньому процесі. Зазначено, що зміст шкільної економічної освіти забезпечував базові знання здобувачів освіти з основ економічної науки, знайомив їх із основними тенденціями розвитку економіки, дозволяв отримати спеціалізацію з обраного профілю.

Проведене дослідження дозволяє зробити **висновок**, що зміст шкільної економічної освіти у 2012–2019 рр. забезпечував базові знання здобувачів освіти з основ економічної науки, знайомив їх із основними тенденціями розвитку економіки (науки і господарства), дозволяв отримати спеціалізацію з обраного профілю. Шкільна економічна освіта почала забезпечувати: розвиток економічної культури й економічного мислення здобувачів освіти, спрямований на критичний аналіз процесів і результативність діяльності; формування умінь самостійно набувати, засвоювати і застосовувати економічні знання, спостерігати і пояснювати сучасні економічні явища; розширення уявлень про професійну діяльність у сфері економіки, отримання і закріплення навичок обраного профілю; необхідний рівень економічної підготовки, що дозволить випускникам ЗЗСО продовжити навчання у закладах вищої освіти.

Ключові слова: шкільна економічна освіта, здобувачі освіти, заклади загальної середньої освіти, освітній процес, нова українська школа.

Постановка проблеми. Інтеграція України в європейський освітній простір, соціально-економічні та політичні зміни, що відбулися в Україні, передбачають вирішення комплексу проблем, серед яких найважливішою є досягнення сталого економічного зростання. Досвід успішних країн світу безперечно доводить, що вирішальна роль у економічному зростанні належить якості людських ресурсів, зокрема, достатньому рівню економічної свідомості особистості. Призначення шкільної економічної освіти – виховати молоду людину, здатну не лише сприймати, а й застосовувати економічні знання, перетворюючи їх на основний ресурс суспільно-економічного розвитку.

Актуальність. Виконання положень Закону України «Про освіту» (2017) спонукають до перегляду основних напрямів розвитку та модернізації шкільної економічної освіти. Напрями розвитку шкільної економічної освіти окреслено такими освітніми нормативно-правовими документами як: «Національна доктрина розвитку освіти» (2002), «Концепція розвитку економічної освіти в Україні»

(2003), «Концепція профільного навчання в старшій школі» (2003), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. (2012), Стратегія реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012 – 2017 рр. (2012), Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року (2016), Закон України «Про освіту» (2017). Зазначеними державними документами визначено пріоритети освітньої політики в Україні, напрями подальшого наукового пошуку щодо забезпечення належної підготовки здобувачів освіти до життя.

Мета і завдання. Схарактеризувати та окреслити розвиток шкільної економічної освіти в Україні в 2012–2019 рр. й обґрунтувати можливості використання продуктивних ідей та досвіду в сучасних закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО). Шкільна економічна освіта є необхідною умовою адаптації учнів до вимог Нової української школи. Вона потребує оновлення змісту навчання здобувачів освіти, що супроводжується активізацією історико-педагогічних пошуків, спрямованих на дослідження історичного досвіду шкільної економічної освіти з метою творчого впровадження конструктивних ідей у освітній процес.

Аналіз досліджень і публікацій. У педагогічній теорії та практиці питання розвитку шкільної економічної освіти залишається недостатньо розробленим. Окреслена проблема українського суспільства потребує вивчення, узагальнення накопиченого досвіду вітчизняної шкільної економічної освіти з подальшим оновленням та адаптацією до сучасних умов. Окремі аспекти шкільної економічної освіти аналізували Г. Авер'янова, О. Аксьонова, Н. Бескова, М. Вачевський, С. Волянська, І. Климчук, І. Лисенко, В. Мадзігон, О. Овчарук, Н. Пасічник, О. Плахотник, Н. Примаченко, В. Терес, О. Юхимович. Підготовці та підвищенні кваліфікації вчителів, які викладають предмети економічного спрямування у школі присвячено окремі публікації І. Жорової, І. Прокопенко, О. Романовського, О. Шапран.

Виклад основного матеріалу. Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. (2012) окреслено, що модернізація змісту освіти передбачає створення оптимальних умов для профілізації старшої школи, забезпечення індивідуальної освітньої траєкторії розвитку учнів відповідно до їх особистісних потреб, інтересів та здібностей. Це потребує забезпечення системного підвищення якості освіти на інноваційній основі, створення сучасного психолого-педагогічного та науково-методичного супроводу навчально-виховного процесу; посилення інформаційної, економічної, правової підготовки учнів [2].

Аналіз наративно-правових документів і наукових джерел дозволив визначити етап розвитку шкільної економічної освіти у 2012–2019 рр. як *модернізаційний*. У цих умовах особливу роль відведено шкільній економічній освіті, яка формує економічне мислення і прищеплює навички раціональної економічної поведінки, створює передумови для подальшого професійного навчання й ефективної практичної діяльності майбутнього покоління. На жаль, реальний рівень володіння економічними знаннями молодого покоління засвідчує гостроту проблеми, що зумовлено необхідністю формування пізнавального інтересу школярів до економічних знань, оскільки Концепція профільного навчання в старшій школі визначає одним із напрямів профілізації економічний. У контексті профільного навчання, вивчення предметів і курсів за вибором економічного спрямування забезпечувалось оновлення змісту освіти, що вимагало особливої уваги до форм і методів реалізації економічних знань у освітньому процесі в умовах профільного навчання ЗЗСО.

Розв'язання цього завдання потребувало аналізу набутого досвіду щодо форм і методів розвитку шкільної економічної освіти. Саме в цей період учителя активно створювали експериментальні майданчики та впроваджували наукові розробки й інновації на кожному з етапів профільної підготовки (допрофільна, профільна), щоб успішно розв'язувати проблему формування інтересу до економічних знань на практиці.

У 2011 році за підтримки Міністерства освіти і науки України розпочалася спільна реалізація ініціатив Національного банку України, Університету банківської справи НБУ та проекту USAID Агентства США з міжнародного розвитку «Розвиток фінансового сектору» (FINREP), щодо підвищення рівня фінансової грамотності населення України [1]. Тісна співпраця сприяла створенню та впровадженню в освітній процес цільової програми підвищення рівня фінансової грамотності учнів, розрахованої на учнів 10-х класів ЗЗСО.

Новацією в шкільній економічній освіті стала реалізація проекту «Фінансова грамотність», який стартував у 2011 році. Науковим керівником проекту призначено Т. Смовженко – доктора економічних наук, професора, ректора ДВНЗ «Університет банківської справи» [1]. Реалізація проекту розпочалася зі створення навчальної програми курсу за вибором «Фінансова грамотність» для учнів 10 класів, спрямованої на реалізацію допрофільної підготовки школярів відповідно до «Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» (2011). З 2012 році курс «Фінансова грамотність» включено до переліку курсів за вибором у 10-х класах ЗЗСО [4; 5].

Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України було видано накази № 828 від 19.07.2012 року «Про проведення дослідно-експериментальної роботи на базі загальноосвітніх навчальних закладів І-ІІ рівнів акредитації України на 2012–2019 роки» [6] та № 776 від 17.06.2013 року «Про розширення

бази для проведення дослідно-експериментальної роботи. Науково-методичні засади впровадження фінансової грамотності у навчально-виховний процес навчальних закладів на 2012–2019 роки» [7]. Внаслідок вжитих заходів у ЗЗСО України починає викладатись курс за вибором «Фінансова грамотність», як варіативний, призначений формувати у здобувачів освіти основи економічного мислення, сприяти їх адаптації до ринкових економічних умов, розвивати вміння робити аргументовані судження з питань економічної політики держави, допомагати учням набувати навички прийняття ефективних економічних рішень [7].

Навчальну програму курсу розраховано на повний академічний рік (2 семестри). Її зміст передбачає 4-х блоки: «Введення до власних фінансів», «Заощадження та інвестування», «Запозичення», «Страховання та власний бюджет» та розрахований на 35 годин. Крім того, укладено програму для поглибленого вивчення курсу – на 105 годин [3].

Загальними цілями, які реалізуються при вивченні фінансової грамотності у класах усіх профілів навчання, визначено: засвоєння фундаментальних знань про фінансове життя суспільства (основних економічних категорій, законів, закономірностей); формування світогляду цивілізованої людини, що визнає такі загальнолюдські цінності як свобода діяльності та вибору, право приватної власності, дотримання законності; сприяння розвитку навичок раціональної економічної та фінансової поведінки людини як споживача фінансових послуг, платника податків; підтримка інтересу до вивчення предметів економічного спрямування; формування фінансової культури [3].

У 2013–2014 н. р. курс «Фінансова грамотність» уведено як вибірккову дисципліну до навчальних планів ЗЗСО та впроваджено у 450 школах 25 регіонів України; загалом курсом було охоплено понад 14000 школярів віком 16 років. У 2014–2015 н. р. курс викладався у понад 600 шкіл; його вивчали 20000 школярів віком 16 років у всіх регіонах України. У 2019 році курс впроваджено у ЗЗСО I–II рівнів акредитації [7].

Успішне впровадження курсу «Фінансова грамотність» для учнів 10-х класів дозволило МОН України ввести дисципліну в освітній процес початкової та основної школи, з метою ознайомлення учнів різного віку з сучасними фінансовими продуктами та послугами, а також допомогти молодим громадянам розвинути необхідні навички у сфері фінансів.

Важливим етапом дослідно-експериментальної роботи стало укладення у 2015 році навчальних програм для початкової школи («Фінансова абетка» (2 кл.), «Фінансова арифметика» (3 кл.), «Фінансова поведінка» (4 кл.)), які отримали гриф Міністерства освіти і науки України «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» [13]; навчальних програм для основної школи («Родинні фінанси» (5 кл.), «Фінансово-грамотний споживач» (6 кл.), «Фінансова культура» (7 кл.), «Прикладні фінанси» (8 кл.), «Економіка & Фінанси» (9 кл.)), які отримали гриф «Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах» [14].

Враховуючи актуальність формування фінансових компетенцій здобувачів освіти, впровадження курсу «Фінансова грамотність» та його навчально-методичне забезпечення дозволило починати їх формування в початковій школі, продовжувати в основній та завершувати в старшій, забезпечуючи наступність у їх формуванні.

Впровадження та викладання курсу «Фінансова грамотність» вимагало застосування певних форм та методів роботи з учителями. Залучення вчителів до участі у семінарах, творчих групах, узагальнення передового педагогічного досвіду сприяло популяризації фінансових знань та формуванню економічної свідомості самого вчителя, зростанню вмотивованості вчителя до поширення фінансової освіти. Саме тому на інститути післядипломної педагогічної освіти, у першу чергу, покладено роботу щодо проведення навчання вчителів із фінансової грамотності.

У 2015 році в рамках проекту «Фінансова грамотність» започатковано турнір юних знавців фінансових знань. І Всеукраїнський Турнір юних знавців курсу «Фінансова грамотність» відбувся у місті Дніпропетровськ. Участь у змаганні брали 14 збірних команд старшокласників з різних областей України. Турнір проведено за підтримки МОН України, НБУ, Університету банківської справи НБУ, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. У змаганнях приймали участь збірні команди старшокласників з усіх областей України.

Важливим етапом дослідно-експериментальної роботи було розроблення та запровадження у 2016 році навчальних програм спецкурсів для підвищення кваліфікації вчителів. Мета полягала в підготовці вчителів до впровадження курсу «Фінансова грамотність» у початковій та основній школі та створення системи фінансової освіти й виховання в навчальному закладі [12]. Навчальні програми спецкурсів «Фінансова грамотність» у початковій школі та «Фінансова грамотність» у основній школі для слухачів курсів підвищення кваліфікації, в системі післядипломної педагогічної освіти, було розроблено відповідно до державної програми «Стратегія реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012–2017 роки» (2012 р.) [6; 11]. Метою визначено підготовку вчителів до впровадження предмету «Фінансова грамотність» у початковій та основній школі та створення системи фінансової освіти й виховання у ЗЗСО.

У досліджуваній період з'явилися перші приклади позитивних змін в методичній підготовці вчителів. Наприклад, у Чернігівському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського з 2012–2013 н. р. для слухачів курсів підвищення кваліфікації з усіх предметів є обов'язковим спецкурс «Основи фінансових знань та практичні навички їх застосування», який викладає автор даного дослідження. Курс було розроблено з метою формування освіченого фінансового споживача та підготовки його до взаємодії з існуючою фінансовою системою.

Мета спецкурсу – сформувати систему знань про сучасні фінансові продукти та послуги. В результаті чого слухач повинен знати: фундаментальні економічні категорії; явища, властиві фінансовій сфері; основні види фінансових послуг та їх юридичні аспекти; уміти: знаходити інформацію про конкретні види фінансових послуг, що надаються різними фінансовими установами; визначити доцільність користування тими чи іншими фінансовими послугами; оцінювати переваги та недоліки різних фінансових продуктів. Курс розраховано на 10 годин, з них 8 лекційних та 2 практичних [10].

Модернізація змісту шкільної економічної освіти в Україні в 2012-2020 рр. дозволило окреслити можливості використання набутого досвіду на трьох рівнях:

– *загальнодержавному*: розробка концепції шкільної економічної освіти; оновлення змісту навчальних планів, програм та підручників з предметів економічного спрямування для роботи зі здобувачами освіти з врахуванням сучасних змін в освітньому законодавстві, педагогічної теорії і практики, досвіду розвитку шкільної економічної освіти в Україні кінця ХХ – початку ХХІ століття; забезпечити відповідність змісту освіти потребам і викликам сучасного суспільства, створити умови для постійного оновлення змісту освіти, перетворити освіту на рушій економіки знань; забезпечення безперервності економічної освіти (охоплення системою економічних знань усіх рівнів навчання); відновлення та активізація діяльності національних і регіональних асоціацій викладачів та вчителів економічних предметів; введення єдиних вимог щодо впровадження підготовки й перепідготовки вчителів економіки в закладах вищої і післядипломної педагогічної освіти);

– *регіональному*: активна участь педагогічних працівників у вдосконаленні організації та модернізації змісту шкільної економічної освіти на національних засадах з урахуванням регіональних особливостей і передового досвіду; використання потенціалу активних і інтерактивних методів навчання, які допомагають учням набутти економічні знання та вміння і сформувати навички в умовах ринкової економіки;

– *галузевому*: створення умов для ефективного навчання викладачів та учителів економічних предметів на курсах підвищення кваліфікації у закладах вищої освіти (розробити та запровадити навчально-методичне забезпечення); залучення до навчання здобувачів освіти представників громади, підприємств, зацікавлених осіб, які мають досвід підприємництва в широкому значенні цього поняття; проведення просвітницької роботи зі здобувачами освіти, вчителями та батьками щодо зв'язку рівня сформованості ключової компетентності «підприємливість та фінансова грамотність» з майбутніми можливостями молоді входження на ринок праці.

Аналіз нормативно-правових документів, наукових джерел та практика освітнього процесу в ЗЗСО дозволяє зробити висновок, що шляхами модернізації шкільної економічної освіти в Україні були: створення станом на 2016–2017 навчальний рік системи шкільної економічної освіти; запровадження предметів економічного циклу; формування економічної культури та мислення здобувачів освіти, як передумови їх майбутньої успішної самореалізації; підготовка у системі післядипломної педагогічної освіти вчителів здатних виховувати конкурентоспроможних випускників, які в нових економічних реаліях зможуть приймати ефективні рішення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У процесі дослідження встановлено, що зміст шкільної економічної освіти у 2012–2019 рр. забезпечував базові знання здобувачів освіти з основ економічної науки, знайомив їх із основними тенденціями розвитку економіки (науки і господарства), дозволяв отримати спеціалізацію з обраного профілю. В Україні в 2016/2017 навчальному році сформовано систему шкільної економічної освіти. Шкільна економічна освіта почала забезпечувати: розвиток економічної культури й економічного мислення здобувачів освіти, спрямований на критичний аналіз процесів і результативність діяльності; формування умінь самостійно набувати, засвоювати і застосовувати економічні знання, спостерігати і пояснювати сучасні економічні явища; розширення уявлень про професійну діяльність у сфері економіки, отримання і закріплення навичок обраного профілю. З метою вирішення цих завдань, предмети з економічних знань повинні стати обов'язковими для всіх здобувачів освіти у ЗЗСО.

Проведене дослідження не висчерпує всіх аспектів проблеми розвитку шкільної економічної освіти в Україні початку ХХІ століття. Подальшого дослідження потребують проблеми формування в здобувачів освіти компетентності «підприємливість та фінансова грамотність»; підготовки вчителів економічних дисциплін; дослідження зарубіжного досвіду шкільної економічної освіти.

References

1. Курс «Фінансова грамотність». URL : <https://imzo.gov.ua/kurs-finansova-gramotnist/> (дата звернення: 10.02.2020).
Kurs «Finansova hramotnist'» [Financial Literacy Course]. Retrieved from <https://imzo.gov.ua/kurs-finansova-gramotnist/>.
2. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, схвалено Указом Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення: 10.02.2020).
Natsional'na stratehiya rozvytku osvity v Ukrayini na period do 2021 roku, skhvaleno Ukazom Prezydenta Ukrayiny vid 25 chervnya 2013 roku № 344/2013. [National Strategy for the Development of Education in Ukraine for the Period up to 2021, approved by Presidential Decree of June 25, 2013, No. 344/2013]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.
3. Програма курсу за вибором для загальноосвітніх навчальних закладів: фінансова грамотність: 10 клас / за заг. ред. д-ра екон. наук, професора Т. С. Смовженко. URL : <https://drive.google.com/file/d/1amJaS-sW4aYCYM1HJOSpUW5ARrcV-q-b/view> (дата звернення 01.02.2020).
Smovzhenko T. S. (Ed.) Prohrama kursu za vyborom dlya zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv: finansova hramotnist': 10 klas [Optional Course Program for General Education Institutions: Financial Literacy: Grade 10. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1amJaS-sW4aYCYM1HJOSpUW5ARrcV-q-b/view>.
4. Про включення курсу «Фінансова грамотність» до переліку курсів за вибором, лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 29 лютого 2012 р. №1/9-156. URL : <https://imzo.gov.ua/kurs-finansova-gramotnist/normativno-pravove-zabezpechennya/> (дата звернення 15.02.2020).
Pro vkluychennya kursu «Finansova hramotnist'» do pereliku kursiv za vyborom, lyst Ministerstva osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrayiny vid 29 lyutoho 2012 r. №1/9-156 [On the inclusion of the course «Financial Literacy» in the list of optional courses, letter of the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine dated February 29, 2012 № 1/9-156]. Retrieved from <https://imzo.gov.ua/kurs-finansova-gramotnist/normative-pravove-zabezpechennya/>.
5. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 р. № 14. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/24-2004-%D0%BF> (дата звернення 15.02.2020).
Pro zatverdzhennya Derzhavnoho standartu bazovoyi i povnoyi zahal'noyi seredn'oyi osvity, postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 14 sichnya 2004 r. № 14. [On approval of the State Standard of Basic and Complete General Secondary Education, Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 14, 2004. No. 14]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/24-2004-%D0%BF>.
6. Про проведення дослідно-експериментальної роботи на базі загальноосвітніх навчальних закладів I–II рівнів акредитації України на 2012–2019 роки, наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 19.07.2012 року № 828. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0828736-12> (дата звернення 15.02.2020).
Pro provedennya doslidno-eksperymentalnoyi roboty na bazi zahal'noosvitnikh navchalnykh zakladiv I-II rivniv akredytatsiyi Ukrayiny na 2012–2019 roky, nakaz Ministerstva osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrayiny vid 19.07.2012 roku № 828 [On conducting experimental work on the basis of comprehensive educational institutions of the I-II levels of accreditation of Ukraine for 2012-2019, the order of the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine. 19.07.2012 No. 828]. Retrieved from <https://law.rada.gov.ua/rada/show/v0828736-12>.
7. Про розширення бази для проведення дослідно-експериментальної роботи. Науково-методичні засади впровадження фінансової грамотності у навчально-виховний процес навчальних закладів на 2012–2019 роки, наказ МОН України від 17.06.2013 року № 776. URL : <https://imzo.gov.ua/kurs-finansova-gramotnist/normativno-pravove-zabezpechennya/> (дата звернення 15.02.2020).
Pro rozshyrennya bazy dlya provedennya doslidno-eksperymentalnoyi roboty. Naukovo-metodychni zasady vprovadzhennya finansovoyi hramotnosti u navchalno-vykhovnyy protses navchalnykh zakladiv na 2012–2019 roky, nakaz MON Ukrayiny vid 17.06.2013 roku № 776 [On the extension of the base for experimental work. Scientific and methodological principles of the introduction of financial literacy in the educational process of educational institutions for 2012-2019, the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from June 17, 2013. № 776]. Retrieved from https://imzo.gov.ua/kurs-finansova-gramotnist/normative-pravove-zabezpechennya.

8. Про схвалення інтерактивного електронного посібника «Фінансова грамотність», лист Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України від 28.03.2014 № 14.1/12-Г-480. URL : <https://imzo.gov.ua/kurs-finansova-gramotnist/normativno-pravove-zabezpechennya/> (дата звернення 15.02.2020).
Pro skhvalennya interaktyvnoho elektronnoho posibnyka «Finansova hramotnist'», lyst Instytutu innovatsiynykh tekhnolohiy i zmistu osvity MON Ukrayiny vid 28.03.2014 № 14.1/12-H-480 [About the approval of the interactive electronic manual «Financial Literacy», letter of the Institute of Innovative Technologies and Content of Education of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated March 14, 2014 № 14.1/12-G-480]. Retrieved from <https://imzo.gov.ua/kurs-finansova-gramotnist/normative-pravove-zabezpechennya/>.
9. Про схвалення навчальних матеріалів з курсу «Фінансова грамотність» для видання, лист Інституту інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 26 липня 2012 р. № 14.1/10-2168. URL : <https://imzo.gov.ua/kurs-finansova-gramotnist/normativno-pravove-zabezpechennya/> (дата звернення 15.02.2020).
Pro skhvalennya navchal'nykh materialiv z kursu «Finansova hramotnist'» dlya vydannya, lyst Instytutu innovatsiynykh tekhnolohiy i zmistu osvity Ministerstva osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrayiny vid 26 lyupna 2012 r. № 14.1/10-2168 [On approval of educational materials from the course «Financial Literacy» for publication, letter of the Institute of Innovative Technologies and Content of Education of the Ministry of Education, Science and Youth and Sports. July 26, 2012 № 14.1/10-2168]. Retrieved from <https://imzo.gov.ua/kurs-finansova-gramotnist/normative-pravove-zabezpechennya/>.
10. Пронікова І. В. Засади шкільної економічної освіти в Україні початку XXI століття. *Особливості формування соціально активної та професійно зорієнтованої особистості*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Ніжин, 28 березня 2018 р.); за заг. ред. Булавенко С. Д. Ніжин : Вид. ПП Лисенко М.М., 2018. С. 265–268.
Pronikova I. V. (2018). *Zasady shkil'noyi ekonomichnoyi osvity v Ukrayini pochatku XXI stolittya* [Principles of School Economic Education in Ukraine at the Beginning of the 21st Century]. *Osoblyvosti formuvannya sotsial'no aktyvnoyi ta profesiyno zoriyentovanoi osobystosti: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. – Features of formation of socially active and professionally oriented personality: Proceedings of the All-Ukrainian Research and Practice Conference (Nizhyn, March 28, 2018)*. Nizhyn, Ukraine.
11. Стратегія реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012–2017 роки, розпорядження КМУ від 31 жовтня 2012 р. № 867-р. УПЛ : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/867-2012-%D1%80> (дата звернення 17.02.2020).
Stratehiya reformuvannya systemy zakhystu prav spozhyvachiv na rynkakh finansovykh posluh na 2012–2017 roky, rozporядzhennya KМУ vid 31 zhovtnya 2012 r. № 867-r. [Strategy for reforming the system of consumer rights protection in the financial services markets for 2012-2017, CMU Order № 867-p. October 31, 2012]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/867-2012-%D1%80>.
12. Фінансова грамотність у початковій школі: навч. програма спецкурсу для слухачів курсів підвищення кваліфікації / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2016. 42 с.
Smovzhenko T. S. (Ed.). (2016). *Finansova hramotnist' u pochatkoviy shkoli: navch. prohrama spetskursu dlya slukhachiv kursiv pidvyshchennya kvalifikatsiyi* [Financial Literacy in Elementary School. Educ. special training program for students of advanced training courses]. Kyiv, Ukraine.
13. Фінансова грамотність. Збірник програм курсів за вибором: 2–10 класи: частина 1 / за заг. ред. Т.С. Смовженко. *Економіка в школах України*, 2015, № 8. 80 с.
Smovzhenko T. S. (Ed.). (2015). *Finansova hramotnist'. Zbirnyk program kursiv za vyborom: 2-10 klasy: chastyna 1* [Financial literacy. Selected course syllabus: 2–10 grades: part 1]. *Ekonomika v shkolakh Ukrayiny – Economics in Ukrainian schools*, 8.
14. Фінансова грамотність. Збірник програм курсів за вибором: 2-10 класи: частина 2; за заг. ред. Т.С. Смовженко. *Економіка в школах України*. 2015. № 9. 108 с. *Kyiv, Ukraine*.
Smovzhenko T. S. (Ed.). (2015). *Finansova hramotnist'. Zbirnyk program kursiv za vyborom: 2–10 klasy: chastyna 2* [Financial literacy. Selected course syllabus: 2–10 grades: part 2]. *Ekonomika v shkolakh Ukrayiny – Economics in Ukrainian schools*, 9.

Pronikova I.

ORCID 0000-0001-6911-0433

Ph.D. in Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Natural Sciences
and information and communication technologies in education,
Chernihiv Region Postgraduate Institute teacher education of K. D. Ushinskyi
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: irinapronikova@gmail.com

MODERNIZATION OF THE CONTENT OF SCHOOL ECONOMIC EDUCATION IN UKRAINE (2012–2019)

The article analyzes the modernization of the content of school economic education in Ukraine in 2012–2019. The purpose of the work is to characterize and determine the development of school economic education in Ukraine in 2012–2019. And justify the possibility of using productive ideas and experience in modern institutions of general secondary education.

The methodological basis of the research is scientific works, dissertations, archival materials, regulatory documents on which the content of school economic education in Ukraine was modernized.

The scientific novelty of the obtained results lies in the fact that, in a certain chronological framework, the directions of development of school economic education (the foundations of the economy, the development of entrepreneurship, the basics of consumer knowledge, financial literacy) in the educational process are determined.

It is noted that the content of school economic education provided the basic knowledge of applicants for education on the basics of economic science, introduced them to the main trends in economic development, and made it possible to obtain specialization in the chosen profile. It is noted that the content of school economic education provided the basic knowledge of applicants for education on the basics of economic science, introduced them to the main trends in economic development, and made it possible to obtain specialization in the chosen profile. An analysis of regulatory documents, scientific sources and the practice of the educational process allows us to conclude that the ways to modernize school economic education in Ukraine were: creating a school economic education system for the 2016–2017 school year; introduction of subjects of the economic cycle; the formation of an economic culture and thinking of educational applicants as a prerequisite for their future successful self-realization; training in the system of postgraduate teacher education teachers capable of raising competitive graduates who, in the new economic realities, will be able to make effective decisions.

Conclusions. The study found that the content of school economic education in 2012–2019. He provided the basic knowledge of educational applicants on the basics of economic science, introduced them to the main trends in the development of the economy (science and economy), and made it possible to obtain specialization in the chosen profile. School economic education began to provide: the development of an economic culture and the economic thinking of education applicants, aimed at a critical analysis of processes and performance; the formation of skills to independently acquire, assimilate and apply economic knowledge, observe and explain modern economic phenomena; the expansion of ideas about professional activities in the field of economics, the acquisition and consolidation of skills of the selected profile; the necessary level of economic training.

Keywords: school economic education, applicants for education, institutions of general secondary education, educational process, new Ukrainian school.

Стаття надійшла до редакції 02.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України М. Б. Євтух

УДК 373.3.016:51

Сарієнко В. В.

ORCID 0000-0002-0876-9872

Кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри природничо-математичних дисциплін
та інформатики у початковій освіті
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
(Слов'янськ, Україна) E-mail: vsar@ukr.net

Сарієнко В. К.

ORCID 0000-0001-9882-8524

Кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри природничо-математичних дисциплін
та інформатики у початковій освіті
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
(Слов'янськ, Україна) E-mail: sarienko@ukr.net

Чайченко В. Ф.

ORCID 0000-0002-1046-5018

Кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та методики початкового навчання
Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова
(Київ, Україна) E-mail: chaychenko@ukr.net

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ ПРИ ВИВЧЕННІ ВЕЛИЧИН У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті розглядається актуальне питання з інформативного компоненту методики вивчення величин у початковій школі – коректне використання термінології. Звертається увага на проблеми визначення поняття «величина» та на наслідки термінологічних помилок, які з цього випливають. Описується сутність скалярних величин, здійснюється опис процедури вимірювання і на її ґрунті визначається зміст поняття величини як міри об'єкта. Відповідно до цього у статті коригується термінологія щодо вимірювання об'єктів і обчислення їх величин, наводяться у коректній формі означення величин, які вивчаються у початковій школі, а саме, довжини, площі, об'єму, маси, часу. Як на спосіб виправлення цих помилок, звертається увага на чисельні дослідження вчених, які зазначають два значення поняття – загальнонаукове і предметне, та наводяться коректні формулювання означень величин, які вивчаються у початковій школі.

Мета роботи – розкрити інформативний компонент методики вивчення величин у новій українській школі.

Методологія – дослідження вчених, які зазначають два значення поняття «величина» – загальнонаукове і предметне.

Наукова новизна – наводяться коректні формулювання означень величин, які вивчаються у новій українській школі.

Висновки – важливість коректного відношення до мовних аспектів представлення навчального матеріалу як при формулюванні математичних понять і відношень, так і при вживанні у практичній діяльності.

Кожний термін має чітко визначений зміст і потребує свого адекватного використання. Вільне ж його трактування формує в учнів викривлене розуміння про зміст об'єктів пізнання, їх класифікацію, логіко-структурну супорядність, сутність практичного використання, породжує істотні перепони в розвитку математичного мислення і мовлення.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом наукового наповнення змісту сучасних підручників з математики та особливостей використання загальноприйнятої математичної термінології.

Ключові слова: величина, термінологія, означення, мовлення, навчальний процес, початкова школа, вимірювання, обчислення.

Постановка проблеми. Реформування системи освіти у контексті нової української школи актуалізувала для вирішення низку освітніх проблем, зокрема, питання якості шкільних підручників. Науково-методична експертиза основним критерієм оцінювання проектів підручників для закладів загальної середньої освіти передбачає науковість змісту та використання загальноприйнятої наукової термінології.

Характерними ознаками змістового наповнення сучасного підручника має бути повна відповідність навчального матеріалу сучасним науковим концепціям; точний і зрозумілий виклад наукових понять; однозначність понятійно-термінологічного апарату; поступове нарощування термінів та їх взаємопов'язаність.

При навчанні молодших школярів математиці засвоєння математичних знань зводиться в кінцевому рахунку до засвоєння своєрідної системи математичних понять і закономірних зв'язків між ними, котрі об'єктивно відбивають характеристичні властивості математичних структур і родів структури, зокрема, кількісні відносини і просторові форми реального світу. Зміст наукових понять і знаків не залежить від мови, на якому ведеться навчання. Однак їх мовні форми вираження відрізняються одна від одної, відбивають специфіку тієї чи іншої мови. Тому, як відзначають багато вчених (Л. Виготський, В. Давидов, А. Фетисов), у процесі навчання необхідно враховувати ці мовні особливості понять і термінів, тісно пов'язуючи роботу із засвоєння математичних знань з роботою по опануванню знаковими системами математичної мови.

До числа понять, похідних від поняття «знак» або безпосередньо з ним зв'язаних, ми можемо віднести поняття «мова». Найчастіше поняття мови вживається двояко: по-перше, мова, як система знаків, термінів, понять взагалі, які виконують функцію пізнання і спілкування. По-друге, мова, як система знаків, понять і термінів основного, так званого, природного, національного за формою мови. Мова, як система знаків, понять, термінів і правил їх вживання, завжди забезпечує згортання, збереження і відтворення інформації, а сама ця інформація може бути інтерпретована на іншій мові [7].

Розвиток молодших школярів під час навчання математики в значній мірі залежить від засвоєння ними таких спеціальних понять, якими є поняття числа і величини, поняття геометричної фігури та ін. Ці поняття є основними для формування сучасних уявлень про світ і для практичної діяльності, тому їх вже в початковій школі слід вивчати в більш багатосторонньому і одночасно більш абстрагованому вигляді.

Аналіз існуючих програм різних освітніх ліній початкової школи показує, що поняття величини є, з одного боку, сполучною ланкою між абстрактними уявленнями учнів і реальним світом, а з іншого – загальнонауковим поняттям, і тому може бути покладено в основу професійної підготовки вчителів початкової школи.

Формування загальнонаукових понять є складним процесом послідовного розкриття якісних і кількісних особливостей предметів і явищ навколишнього світу. Кожне поняття має свій термін і свою дефініцію (означення), яка чітко окреслює його значення. У цій дефініції відображаються усі істотні ознаки поняття. З цих позицій цілком зрозумілим є важливість мовного відображення змісту дефініції, основою якої є термінологія.

Термінологія кожної галузі знань будується на основі понятійних зв'язків професійних знань. Отже, термінологія, як системний набір термінів, обмежує та вербально закріплює систему понять тієї чи іншої галузі знань. За словами А. Реформатського, «Термінологія і терміни є інструментом, за допомогою якого формуються наукові теорії, закони, принципи, положення» [6, 88]. Особливість математичної термінології полягає в її однозначності, тобто, кожний термін має лише одне значення і позначає лише одне поняття і навпаки, кожному поняттю відповідає лише один термін. Ця особливість зумовлює найвищий рівень відповідальності за використання термінів. Тут не допускається зміна змісту дефініції, зміна форми допускається як вимушене виключення, скажімо, у методичних цілях, але при цьому зміст поняття не повинен змінюватись. Він повинен бути еквівалентним науковому. Довільне трактування термінів неприпустиме, оскільки зміна іноді не тільки слова, а й букви в ключовому слові може впливати на зміст терміну. Чітке дотримання зазначених правил використання термінології є однією з головних умов розвитку математичного мислення і математичного мовлення. На відміну від математичної галузі, термінології інших галузей, особливо мовних, у більшості своєї багатозначні, мають низку синонімів.

Учні не одразу опановують поняттям, а поступово засвоюють його зміст, обсяг, зв'язки і відношення з іншими поняттями. Традиційно в практиці навчання математики в початковій школі матеріал з величин вважається найбільш важким для засвоєння учнями. Причиною такого явища є, по-перше, високий рівень абстрактності цього поняття, а по-друге, неоднозначність визначення поняття «величина» в різних наукових джерелах [8]. Тому в навчальному процесі в початковій школі поняття величини в свідомості учнів формується без визначення в процесі виконання ними практичних завдань, пов'язаних з вимірюванням і заснованих на спостереженнях та на особистому життєвому досвіді учнів. Відповідно до цього відсутнє й мовне вираження змісту поняття величини. Усе це призводить до формування хибних уявлень як про само поняття величини, так і до помилок у практичному використанні вимірювальних операцій з конкретними об'єктами.

Отже, уточнення змісту поняття «величина» й упорядкування відповідної термінології є *актуальним* для виправлення зазначених помилок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як свідчить наука, поняття «величина» є одним з фундаментальних загальнонаукових понять, яке виходить далеко за межі математики. Саме тому дослідженню цього поняття, його місця в різних наукових галузях, а отже й у математиці вченими присвячена велика кількість робіт. Перші відомості про величини, як основу математичних відношень, представлені ще у працях Аристотеля (Метафізика), Евкліда (Начала), Евдокса. Значний внесок в дослідження цього поняття був зроблений у роботах Кавальєрі. Його ідея щодо вимірювання площ полягає в порівнянні даної фігури з відомою площею – з іншою фігурою, площа якої теж відома. Ця теорія отримала завершення в працях Г. Лейбніца та І. Ньютона.

Найбільш вагомі дослідження поняття величини викладені в роботах науковців ХХ століття В. Кагана [2], А. Колмогорова [3], А. Лебега [4]. У роботах цих авторів сформульоване найбільш адекватне означення поняття «величина», визначена система аксіом, сформульовані й доведені властивості величин, визначена логічна структура і супідрядність видів величин.

На сучасному етапі поряд з дослідженнями фундаментальних властивостей поняття «величина» (І. Депман, М. Джеммер, С. Ляпін) значне місце посідають методичні розробки щодо вивчення цього поняття у школі, оскільки у шкільному курсі математики це поняття разом з поняттям числа складає одну з головних змістових ліній як арифметики у початковій школі, так і геометрії в усіх ланках шкільного навчання, а також при вивченні природничих дисциплін (фізики, хімії, географії) у середній та старшій ланках.

Зокрема, цьому напрямку присвятили свої дослідження О. Митник, В. Сарієнко, А. Тихоненко, А. Ткачов, М. Урбан та інші. О. Митник [5] досліджує питання особливостей розкриття змісту поняття молодшим школярам, А. Тихоненко [9] – методичку навчання молодших школярів видам скалярних величин (довжина, площа, маса, об'єм, час та ін.). М. Урбан [10], досліджував вивчення маси та системи одиниць її обчислення на основі загальної моделі для групи основних величин. Питанню мовних аспектів вивчення математичних понять і відношень присвятив дослідження й автор [8].

На сьогодні проблемним питанням практично в усіх методичних дослідженнях залишається питання мовних особливостей використання термінології, яке тягне за собою проблеми усвідомлення і засвоєння як поняття величини у цілому, так і конкретних величин зокрема.

Мета статті полягає у розкритті питань, пов'язаних з мовними особливостями викладання поняття величини та їх відображенням у науковій термінології та в професійному мовленні вчителя нової української школи.

Виклад основного матеріалу. Знання, будучи ідеальним відображенням об'єктивної дійсності, разом з тим мають матеріальну, тобто мовну форму вираження. Людина не може інакше як через мову передати сутність предметів і явищ. Тому з введенням математичних понять у навчання з'являється термінологія і символіка, що збагачує лексику математичної мови і сприяє свідомому оволодінню математикою. Отже, робота над словом-терміном представляє собою методичний прийом для встановлення тісного зв'язку між словом, символом, поняттям, його описом, визначенням, тому що знання цього зв'язку сприяє більш свідомому засвоєнню мовної форми поняття – *терміна*.

Вивчення величин у початковій школі обмежується множиною *скалярних величин*, тобто таких, які характеризуються лише числовим значенням. Векторні величини представлені лише *швидкістю*. Обчислення скалярних величин на основі вимірювання кардинально впливає на розвиток молодших школярів. Це обумовлене тим, що через поняття величини описуються реальні властивості предметів і явищ оточуючої дійсності, а знайомство з залежностями між величинами допомагає створити у дітей цілісне уявлення про навколишній світ. Вивчення процесу вимірювання та знаходження значення величини сприяє формуванню практичних умінь та навичок, які необхідні в повсякденному житті. Крім того знання та уміння, про величини, які діти отримали в початкових класах, є основою для подальшого вивчення математики в середній та старшій ланках школи.

Для виявлення і розгляду термінологічних особливостей поняття величини логічним є визначення його логіко-структурного змісту. Формування уявлень, а потім і понять про величини та їх обчислення практично виходить за межі курсу математики і має загальнокультурне, загальнонаукове значення, оскільки дані уявлення та поняття широко використовуються при вивченні інших навчальних предметів, при ознайомленні дитини з навколишнім світом, а далі й у практичній діяльності дорослої людини. Цей факт є причиною багатозначності представлення змісту цього поняття у довідникових джерелах, що в свою чергу є витоком різних варіантів його визначення [7; 9].

Строкатість визначення тягне за собою низку термінологічних помилок. Такий стан створює значні труднощі як в усвідомленні та засвоєнні поняття величини у цілому, так і в методах його викладання. Результатом такої строкатості є змішування понять, які суперечать одне одному. Зокрема, у практиці роботи сучасної початкової школи не розмежовуються поняття «число», «величина», «міра». Це призводить до того, що учні, студенти, а часто й вчителі ототожнюють такі поняття, як «площа», «поверхня» і «площина», «площа прямокутника» і «прямокутник», порівнюють числа «за їх величиною», «вимірюють величину маси» і т. д. Таким чином, властивості величин приписуються об'єктам, які їх не мають. Студенти, учні та навіть вчителі часто неправильно користуються термінами «величина», «число», «кількість», «значення величини»: вбачають однаковий зміст в термінах «величина» і

«кількість»; говорять про «величину площі фігури», вживають словосполучення «збільшити величину», «покажи величину»; використовують термін «величина числа» і т.д. Уся ця плутанина виникає в результаті некоректного використання адекватної до цього поняття термінології [7].

Наведемо декілька кричущих прикладів некоректного використання термінології в системі викладання величин, яка, на жаль, знайшла відображення у шкільних підручниках математики початкової школи.

Відповідно до логіки пізнавального процесу ключовим елементом предметної лінії «величини» є зміст цього поняття. На жаль, як ми вище зазначали, у довідковій літературі немає однозначного визначення поняття «величини» і це є пусковим моментом до подальших помилок у використанні змістових термінів, які впливають зі змісту цього поняття, що знаходить своє відображення й у шкільних підручниках. Суть помилок полягає в тому, що окремим операціям присвоюються властивості, яких вони не мають. Наприклад, вислів «виміряйте довжину» або будь-яку іншу величину. Згідно означення величини, наданого А. Лебегом та В. Каганом¹ [9] й признаного математичною наукою найбільш адекватним, основою цього поняття є операція вимірювання певних реальних об'єктів: відрізків, поверхонь, ємностей, речовини, інтервалів між подіями та ін. Операція вимірювання визначається як порівняння двох елементів *однієї й тієї ж множини, одному з яких за домовленістю ставиться у відповідність число 1*. Цей елемент називається *міркою*, а результат порівняння (число з вказівкою мірки) – *мірою*. Ця міра й є те, що називається величиною. Для множини відрізків ця міра називається *довжиною*, для множини поверхонь – *площею*, для ємностей – *об'ємом*, для речовини – *масою* й т. д.

Отже, у множині певних об'єктів *міра* (величина) представляється як числова характеристика цих об'єктів. Число, отримується в результаті порівняння, називається *числовим значенням величини*. В залежності від мірки, числове значення величини одного й того ж елемента може бути різним. Скажімо, якщо для відрізків мірка є 1 дм, то числовим значенням довжини вимірюваного відрізка буде число, скажімо, число 50. Якщо ж за мірку буде прийнятий 1 м, то числовим значенням довжини вимірюваного відрізка буде число 5. З цього випливає висновок, що *вимірюється* не довжина, а відрізок, а довжина *обчислюється*, тобто визначається числове значення заданого відрізка при вибраній мірці. Аналогічно, поверхня вимірюється, а площа обчислюється. Це розповсюджується й на елементи інших множин. Якщо ж прийняти за істинну термінологію, викладену в підручниках, скажімо, «виміряти довжину», то з цього випливає накладання висловів «виміряти довжину» і «виміряти відрізок», з чого за законами логіки випливає ототожнення довжини і відрізка. Аналогічно й поверхня та площа та ін. У результаті в учнів з одного боку формується неправильне уявлення про зміст та властивості об'єктів оточуючого світу, а з іншого - утруднюється усвідомлення й засвоєння учнями змісту й властивостей поняття величини.

Поняття величини, як й інші поняття математики, формувалося поступово в результаті абстрагування від якісних властивостей реальних об'єктів. Тому величина – це не сама реальність, а відображення властивостей об'єктів навколишньої дійсності. З цієї тези випливають два значення поняття «величина», на які звертає увагу А. Лебег [4]:

1-е значення. Під поняттям «величина» розуміється *властивість об'єкта* бути вимірним, тобто порівняним з іншим об'єктом цієї ж множини. Саме в цьому сенсі досліджується поняття величини в роботі А. Лебега «Вимірювання величин». У цьому значенні поняття величини розглядається як родове поняття, яке має загальнонауковий смисл, і термін «виміряти величину» є правомірним.

2-е значення. «Величина» – це характеристика об'єкта, виражена в одиницях виміру (*міра*). У цьому значенні слово «величина» вживається для вираження числового значення величини як властивості предметів: для відрізків – *довжина*, для поверхонь – *площа*, для ємностей – *об'єм*, для руху – *швидкість* та ін. У цьому значенні термін «величина» є видовим поняттям відносно до загального (родового), представленого у першому значенні, тобто, «довжина», «площа», «маса», «час», «швидкість», «робота», та інші є видовими поняттями загальнонаукового родового поняття «величина».

З наведеного випливають два термінологічні наслідки. Суть їх полягає в тому, що коли йдеться про вимірювання величини, то мається на увазі, що вимірювання стосується загальної властивості об'єкта – бути вимірним. Коли ж мова йде про знаходження числового значення видового поняття, наприклад, довжини відрізка або площі поверхні, то тут визначальним є вже термін не «вимірювання», а «обчислення» (довжини відрізка, площі поверхні фігури...). Саме ж обчислення є не що інше, як знаходження *міри* об'єкта. Отже, коректною буде термінологія, згідно якої *відрізок вимірюється*, а *довжина його обчислюється, поверхня вимірюється, а площа обчислюється* і т.д.

Загальне поняття величини (у першому значенні) є поняттям високого рівня абстракції, який учням початкової школи ще не досяжний. Тому воно розглядається у початковому курсі математики у другому значенні, а саме, у розумінні визначення числового значення властивості об'єкта, тобто *міри*. Отже, на основі цього, а також із загального означення величини, поданого вище, можна (у другому

¹ *Величиною називається загальна властивість елементів певної множини, між якими можна встановити відношення рівності і нерівності* [9, с. 22].

значенні) сформулювати означення деяких величин так: «*Довжиною називається міра відрізка* [9] (мірка – одиничний відрізок)». Це розуміється так: є відрізок, який треба виміряти, й інший, який ми приймаємо за одиницю вимірювання, тобто ставимо йому у відповідність число 1 (*мірка*). Шляхом порівняння встановлюється *міра*, тобто числова характеристика вимірюваного відрізка у порівнянні з міркою. Ця *міра* (число з вказаною міркою) і є *довжина*. За аналогією:

Площею називається міра поверхні (мірка – одинична поверхня).

Об'ємом називається міра місткості певної ємності (мірка –одинична ємність).

Маса. Означення цієї величини дослівно сформульоване І. Ньютоном як *міра кількості матерії, що міститься в речовині* (мірка – кількість речовини, що знаходиться в стані покою і має певну щільність та вагу). Пізніше у фізичному значенні І. Ньютоном маса була визначена як *міра інертності тіла*. Інше визначення маси для учнів початкової школи, які ще не знають понять «інерція», «матерія», доцільно вживати просто термін «речовина», тобто: *Масою називається міра кількості речовини* (тіла, рідини).

Час – міра чергування подій (мірка – одиничний інтервал між двома певними подіями).

Вартість – міра грошового еквіваленту речі (послуги) (мірка– грошовий еквівалент одиниці речі або послуги, тобто – ціна) [9].

У початкових класах окрім зазначених величин вивчають ще такі як *кількість* – міра наявності об'єкта у множині; на уроках природознавства діти знайомляться з *температурою*, як мірою теплового стану речовини.

У контексті наведеного означення поняття величини іншим фактом, який потребує коректування, є визначення поняття *однорідні величини*.

З терміном «однорідні величини» ми часто зустрічаємося як у деяких публікаціях математичного характеру, так і в шкільних підручниках, у тому числі й підручниках математики початкової школи. Наприклад, у підручнику «Математика» для 4 класу (автори: М.В. Богданович, Г.П. Лишенко. К., Генеза, 2015 р.), за яким й нині навчаються учні, на стор. 173 автор пише: «Будь-які величини одного роду або рівні, або одна менша за іншу. Величини одного роду можна додавати і в результаті буде величина того самого роду». Для усвідомлення цього виразу висвітливо логіко-структурний аналіз родо-видової конструкції поняття величини.

Як ми вже зазначали, поняття «величина» розглядається у двох значеннях: загальнонауковому і предметному. Загальнонаукове значення цього поняття є родовим для предметного і означає властивість елементів певної предметної множини бути вимірними. Друге – предметне значення, постає у вигляді конкретних класів величин, або величин, які є базовими для конкретних елементів певної множини. Розглянемо схему родо-видових відношень в теорії величин (рис. 1).

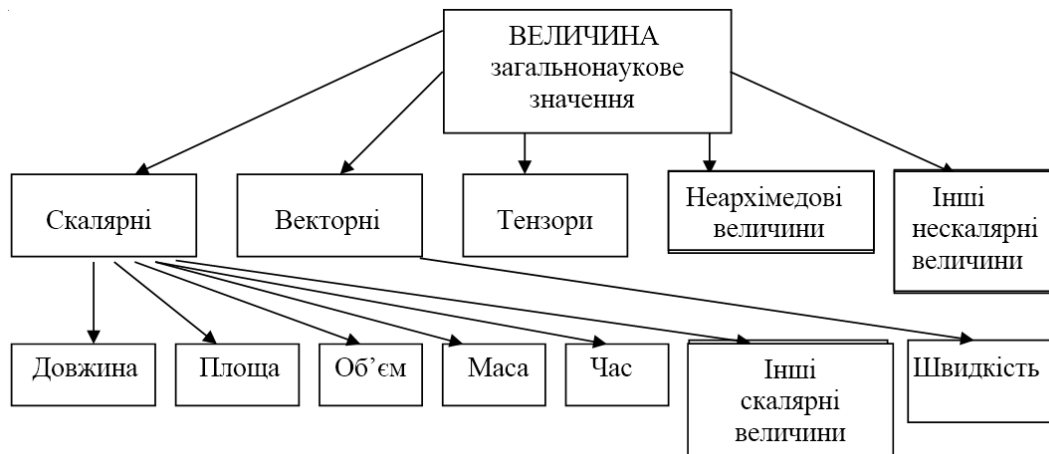

Рис. 1. Схема родо-видових відношень в теорії величин

У свою чергу кожна з цих величин вже не є родовою для інших величин, нижчих за класом, оскільки таких величин вже не існує. Зазначені предметні величини є найнижчим щаблем в ієрархії величин і родових властивостей не мають, а мають лише видові властивості. Вони самі є властивостями, які кількісно характеризують елементи певної, цілком визначеної множини об'єктів. Наприклад, «довжина» є властивістю всіх відрізків, «площа» – поверхонь, «об'єм» – ємностей і т.д. Термін же «однорідні величини» має сенс лише на рівні скалярних величин. На рівні же конкретних предметних величин мова може йти лише про величини одного *виду* (одновидових). На рівні таких величин здійснюється перехід до множини конкретних об'єктів, у яких існує своя родо-видова ієрархія підпорядкованості. Скажімо, поняття «відрізок» є родовим поняттям до таких видів відрізків, як

прямолінійні та криволінійні. Поняття «поверхня» є родовим до таких видів поверхонь, як крива та плоска. Таким чином, елементи *однорідні*, а їх величини одного *виду*. З наведеної же фрази у підручнику випливає, що до довжини можна додавати масу, а до температури – площу та ін., оскільки вони є однорідними, тому що належать роду скалярних величин. З того, що автори наділяють предметну величину, скажімо, довжину, родовими якістьми, елементи множини, які вимірюються, наділяються видовими якістьми величини цього роду тобто, наприклад, виходить, що відрізок є видовим поняттям родового поняття довжини. Так отожднюються довжина і відрізок, що є грубою помилкою, яка формує неправильне уявлення у школярів про величини. Те ж саме й іншими об'єктами.

Отже, фраза, що наведена в підручнику, буде коректною, якщо її сформулювати так: «*Будь-які величини одного виду або рівні, або одна менша за іншу. Величини одного виду можна додавати і в результаті буде величина того самого виду.* ...». На конкретному прикладі це виглядає так: *будь-які дві площі або рівні, або одна менша за іншу. Площі можна додавати і в результаті отримаємо теж площу.*

Висновки і пропозиції. З викладеного у статті випливає виключна важливість коректного відношення до мовних аспектів представлення навчального матеріалу як при формулюванні математичних понять і відношень, так і при вживанні у практичній діяльності. Кожний термін має чітко визначений зміст і потребує свого адекватного використання. Вільне ж його трактування формує в учнів викривлене розуміння про зміст об'єктів пізнання, їх класифікацію, логіко-структурну супідрядність, сутність практичного використання, породжує істотні перепони в розвитку математичного мислення і мовлення.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом наукового наповнення змісту сучасних підручників з математики та особливостей використання загальноприйнятої математичної термінології.

References

1. Затула Н. І., Зуб А. М., Кобернік Г. І., Нещадим А. Ф. Математика: навчальний посібник. Київ : Кондор, 2006. 560 с.
Zatula, N. I., Zub, A. M., Kobernik, G. I. Neshhadym A. F. (2006). Matematyka : navchalnyj posibnyk [Mathematics: a tutorial]. Kyiv, Ukraine : Kondor.
2. Каган В. Ф. Очерки по геометрии. М. : МГУ, 1963. 572 с.
Kagan, V. F. (1963). Ocherky po geometry [Essays on geometry]. Moscow, Russia : MGU.
3. Колмогоров А. Н. Величина. М. : БСЭ, Т. 4. 3-е изд., 1971.
Kolmogorov, A. N. (1971). Velychyna [Value]. Vol. 4. Moscow, Russia : BSE.
4. Лебег А. Вимірювання величин. М. : Учпедгиз, 1960. 204 с.
Lebeg, A. (1960). Vymiryuvannya velychyn [Measurement of value]. Moscow, Russia : Uchpedgiz.
5. Митник О. Я., Сарієнко В. К. Величини: особливості розкриття поняття молодшим школярам. *Учитель початкової школи*, 2018, № 3. С. 18–22.
Mytnyk, O. Ya. & Sarienکو, V (2018). Velychyny: osoblyvosti rozkryttya zmistu ponyattya molodshym shkolyarom [Values: features of the disclosure of the concept of the concept of junior schoolchildren]. *Uchytel' pochatkovoyi shkoly – Elementary school teacher*, 3, 18–22.
6. Реформатський А. Термин как член лексической системы языка. Проблемы структурной лингвистики. М. : МГУ, 1968.
Reformatskyj, A. (1968). Termyн kak chlen leksycheskoj systemy yazyka. Problemy strukturnoy lingvistiki [The term is a member of the lexical language system. Problems of Structural Linguistics]. Moscow, Russia : MGU.
7. Сарієнко В. К. Мовні особливості використання математичних понять і термінів у процесі навчання. *Гуманізація навчально-виховного процесу : збірник наукових праць*, 2014, Вип. LXIX. С. 338–345.
Sarienko V. K. (2014). Movni osoblyvosti vykorystannya matematychnyh ponyat' i terminiv u procesi navchannya [Specifics usage of terminology teaching dimensions at primary school]. *Humanizatsiya navchal'no-vykhovnoho protsesu – Humanization of the educational process*, 59, 338–345.
8. Сарієнко В. К. Про коректне використання термінології при вивченні величин у початковій школі. *Молодь і ринок*, 2019, № 5. С. 115–121.
Sarienko V. K. (2019). Pro korektnе vykorystannya terminologiyi pryvivchenni velychyn u pochatkovij shkoli. [About the correct usage of terminology teaching dimensions at primary school]. *Molod' i ryнок – Youth and the market*, 5, 115–121.
9. Тихоненко А. В., Сарієнко В. К., Сарієнко В. В., Чайченко В. Ф., Ляшова Н. М. Величини у початковій школі : навч.-метод. посібник / за заг. ред. В. К. Сарієнка. Слов'янськ : ДДПУ, 2018. 152 с.
Tyhonenko, A. V., Sarienko V. V., Chaichenko V. F., Lyashova N. N. (2018). Velychyny u pochatkovij shkoli : navch.-metod. posibnyk [The values of the cob schools: textbook]. Slovyansk, Ukraine : DDPU.
10. Урбан М. А. Изучение массы и системы единиц измерения массы на основе общей для группы основных величин модели. *Начальная школа*, 2009, № 11. С. 22–28.
Urban M. A. (2009). Yzuchenye massy u systemy edynycz yzmerenyua massy na osnove obshhej dlya gruppi osnovnyh velychyn modely [Study of the mass and the system of units of mass measurement on the basis of the total for the group of basic values]. *Nachal'naya shkola – Primary School*, 11, 22–28.

Sarienko V.

ORCID 0000-0002-0876-9872

Ph.D. in Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department
of Natural and Mathematical Disciplines and Informatics in Primary Education,
Donbass State Pedagogical University
(Sloviansk, Ukraine) E-mail: vsar@ukr.net

Sarienko V.

ORCID 0000-0001-9882-8524

Ph.D. in Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department
of Natural and Mathematical Disciplines and Informatics in Primary Education,
Donbass State Pedagogical University
(Sloviansk, Ukraine) E-mail: sarienko@ukr.net

Chaychenko V.

ORCID 0000-0002-1046-5018

Ph.D. in Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department
of Pedagogy and Methods of Primary Education,
National Pedagogical Dragomanov University
(Kyiv, Ukraine) E-mail: chaychenko@ukr.net

LINGUISTIC FEATURES OF USING TERMINOLOGY WHILE STUDYING VALUES AT PRIMARY SCHOOL

The notion «Dimension» is one of system-forming lines of Mathematic course at primary school. In the article it is mentioned, that the idea and notion formation of dimensions and their calculating practically goes beyond Math course and has general cultural value, because imagination and notion data are widely used in studying other subjects, in familiarization the child with surrounding world and further in the practice of the adult. This fact is a reason of polysemy of this notion, that is a turn of different ways of its notion and makes difficulties both in the awareness of the notion dimension and in the methods of its teaching. The result of such variegated is the mixing of notions, that contradict one another and so break the correctness of terminology, that corresponds the real content of the theory of dimension notion, in fact, that is the actuality of the work.

In the article, on the basis of the world level scientists' researches, the notion of dimension is studied in two meanings – general scientific and substantive. It is mentioned, that in general scientific sense «dimension» is the object property to be measured, namely compared with another object of the same plurality. In this sense, the expression «dimension of size» is correct. In substantive meaning «dimension» is the characteristics of the object's property, that is signified in units (measure). In this sense, the notion dimension means giving quantitative characteristics of the measured object. That's why the expression «calculating of dimension» is correct here.

In the article the essence of scalar quantities is described, the description of measuring procedure is done and on its basis the content of the dimension definition as the unit of object is defined. According to this, in the article the terminology accordingly the objects' measuring and calculating their dimensions is corrected, the definitions of the dimensions, that are studied at primary school, namely length, square, size, mass, time are given in the correct form.

As a result, a unique opportunity of the correct attitude toward the terminology both in formulation Mathematic notions, relations and in usage in practice are marked.

The purpose of the work is to reveal an informative component of the methodology of studying values in a new Ukrainian school.

The methodology includes the research of the scientists who point out the two meanings of the concept «value» – the general scientific and subject one.

Scientific novelty – the correct formulations of definitions of quantities studied in the new Ukrainian school are given.

Conclusions – the importance of correct attitude to the linguistic aspects of the presentation of educational material both while formulating mathematical concepts and relations, and while using them in practical activities.

Keywords: language, dimension, terminology, definition, speech, learning process, primary school, measurement, calculation.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор **О. В. Матвієнко**

Аспірант кафедри мов і методики їх викладання
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка,
(Чернігів, Україна) E-mail: leonardodavinci7@ukr.net

ЧУТТЄВИЙ ДОСВІД В КОНТЕКСТІ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ ПРАКТИК У РОБОТІ З УЧНЯМИ

*Мистецтво не підробляє і не замінює реальний світ,
а пояснює його, розширює і продовжує.*

К. Юон

У статті проаналізовано значення чуттєвого досвіду, зокрема зосереджено увагу на важливості арт-терапевтичних практик у роботі з учнями. Досліджено погляди на питання самоідентифікації у фотографічних зображеннях як формі соціалізації особистості, де фотографія може виступати своєрідним психологічним портретом. Подальших наукових досліджень набуває питання фототерапії як терапевтичної комунікації, адже відображення себе та навколишньої дійсності через малюнки, картини та фотозображення — це яскрава форма комунікації. Вплив візуальної інформації (картин, фотозображень) на психіку людини мало досліджений, тому подальших наукових розвідок набуває саме це питання.

Мета роботи — проаналізувати вплив мистецтва та арт-терапевтичних практик на організм людини, зокрема можливості арт-терапії у роботі з учнями. Дослідити окремі аспекти творчого потенціалу можливостей людини. Зокрема зацентрувати увагу на художньому мисленні, творчій інтуїції, чуттєвому досвіді співпереживання через арт-об'єкти, окреслити важливість розуміння сприйняття навколишньої дійсності за допомогою арт-терапевтичного досвіду.

Методологічною основою дослідження є положення теорії пізнання; культурологічний підхід до розгляду мистецтва та арт-терапевтичних практик у роботі з учнями.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше досліджується вплив візуальних стимулів на актуалізацію чуттєвого досвіду, що являє собою підґрунтя синестезії та естетичного катарсису, пов'язаного з метаноїєю як ціннісною трансформацією свідомості. Вперше в наукових студіях мистецтво розглядається на прикладі арт-терапевтичного досвіду, що дає змогу глибоко проаналізувати питання арт-терапевтичних практик у роботі з неповносправними учнями.

Висновки. Арт-терапія є дієвим інструментом у роботі з неповносправними учнями, у роботі з родиною та роботі зі шкільним колективом. Комплексне вирішення питань арт-терапевтичних практик має великі перспективи розвитку. Використання арт-терапії в навчальному процесі потребує подальших наукових розвідок.

Ключові слова: арт-терапевтичні практики, чуттєвий досвід, художнє мислення, фотозображення як «дзеркало пам'яті».

Постановка проблеми. Актуальність роботи. Розвиток художніх інтересів, художньо-творчої активності, виховання емоційно ціннісного ставлення до мистецтва, — це ті напрями, які дозволять розкрити творчий потенціал майбутнього педагога.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема підготовки майбутніх педагогів до впровадження мистецтва в освітній процес. На досягнення цієї мети спрямовано і державну освітню політику, що знайшло відображення в Законах України «Про освіту» (2020), «Про вищу освіту» (2019), Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року (2012), Концепції загальної мистецької освіти (2003), Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах (2004) та інших документах, в яких наголошується на необхідності якісної підготовки майбутніх педагогів.

Проблема невключеності сучасного мистецтва в дискурс суспільства постає комплексно, як відсутність якісного твору зі сторони митця, що, у свою чергу, негативно позначаються на розвиткові арт-терапії, оскільки представники одного з напрямків арт-терапії використовують вже готові твори (картини, музику тощо) професійних митців. Арт-терапія в даному контексті є засобом переважно невербального спілкування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значення та роль арт-терапії стала предметом наукових дискурсів та теоретичних розвідок багатьох науковців у галузі психології, педагогіки (Р. Гудман, Е. Крамер, Д. Євстигнеєва, Л. Інжиєвська, Т. Колошина, Е. Келліш, М. Кисельова, В. Кокоренко, О. Копитіна, Л. Лебедева, А. Лоуен, Р. Мартін, Л. Мова, Є. Морозова, Л. Наумбург, Д. Подель, Л. Подкоритова, Н. Роджерс, К. Росс, О. Скар, М. Сидоркіна, Ю. Соболев, Г. Ферс, Г. Хульбут, К. Тисдейл, Д. Уеллер та ін.). Дослідниками арт-терапії, її теоретичних і методологічних основ є М. Андерсен-Уорен, І. Бреусенко-Кузнецов, М. Бурно, І. Вачков, О. Вознесенська.

Мета роботи – проаналізувати вплив мистецтва та арт-терапевтичних практик на організм людини, зокрема використання арт-терапії у роботі з учнями. Дослідити деякі аспекти творчого потенціалу можливостей людини. Зокрема зацентувати увагу на художньому мисленні, творчій інтуїції, чуттєвому досвіді співпереживання через арт-об'єкти, окреслити важливість розуміння сприйняття навколишньої дійсності за допомогою арт-терапевтичного досвіду.

Методологія. Методологічною основою дослідження є положення теорії пізнання; культурологічний підхід до розгляду мистецтва та арт-терапевтичних практик у роботі з учнями.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше досліджується вплив візуальних стимулів на актуалізацію чуттєвого досвіду, що являє собою підґрунтя синестезії та естетичного катарсису, пов'язаного з метаноєю як ціннісною трансформацією свідомості. Вперше в наукових студіях мистецтво розглядається на прикладі арт-терапевтичного досвіду, що дає змогу глибоко проаналізувати питання арт-терапевтичних практик в роботі з неповносправними учнями.

Результати дослідження. Наприкінці 30-х – на початку 40-х років минулого століття в дослідженнях А. Хілла, засновника Британської школи арт-терапії з'явився термін «арт-терапія». А. Хілл стає відомим завдяки роботам щодо використання арт-терапії у медичних закладах. Засновники арт-терапії зверталися до засобів масової інформації та професійної аудиторії для поширення мистецтва. Педагоги й художники, психіатри й психологи працювали у різних добровільних організаціях, соціальних проєктах і медичних установах для того, щоб нові методики набули вагомого суспільного значення [2].

У цілому арт-терапія – це зцілення за допомогою будь-якої художньої творчості [2]. В сучасній арт-терапії дослідники О. Вознесенська, Л. Мова зазначають, що науковці, які займаються питаннями арт-терапії виокремлюють два основні напрями. Представники першого використовують уже готові твори (картини, музику тощо) професійних митців. Представники другого – самостійну творчість клієнтів або учасників груп. Позитивним моментом є саме власна творчість [2].

До кінця XIX століття багато людей проживали в селах, де традиційна культура була частиною життя – усі з дитячого віку співали, малювали та займалися творчістю. З часом міська культура все більше перетворювала громадян на споживачів мистецтва, а саме мистецтво, за визначенням старшого викладача кафедри образотворчого мистецтва Інституту мистецтв Київського Університету імені Бориса Грінченка, Людмили Волкової, на мистецтво другого вжитку (секонд-хенду і плагіату). Проте потреба у творчості залишилася, отож арт-терапія і тут стає в нагоді [2].

Створювати простір для змін за допомогою мистецтва – ефективний спосіб комунікації. Наші думки та слова, все, що ми виражаємо засобами мистецтва, впливає на нас і на те, як ми рухаємося у життєвому просторі. Кожен унікальний спосіб руху у просторі впливає на те, як ми мислимо, а наші думки впливають на те, що ми створюємо. Зі світу музики та мистецтва ми знаємо, що кожна комбінація музичних символів, фарб та відтінків продукує зовсім іншу гармонію, сприйняття реальності. Деякі комбінації, що приємні для одних – зовсім не сприймаються іншими як насолода. Теж саме можемо сказати й про слова. Різні комбінації спричиняють різний вплив. Образотворче мистецтво також сприймається по-різному, комбінація фарб та відтінків несе в собі певне емоційно-сміслові значення. Колір по-різному впливає на пізнавальні можливості людей, на те, що ми можемо використовувати в арт-терапевтичних практиках.

Індійський філософ Інаят Хан (Inayat Khan) стверджує, що людина може «прочитати» іншу людину за рухами, які вона здійснює. Викладач міжнародної професійної програми з танцювально-рухової терапії Prof. DMT BioSoft, ментор Міжнародної школи невербального коучінгу та Міжнародної Академії глибинних трансформацій Оксана Белова доповнює думку індійського музиканта та філософа Інаята Хана, стверджуючи, що ми реагуємо на досвід індивідуальної гармонії стосовно інших людей, з якими спілкуємося. Деякі гармонії та стилі зближують нас, деякі відштовхують. Спілкування відбувається через мистецтво, і ми можемо зрозуміти переживання людини теж через мистецтво. З одними людьми почуваємо себе комфортно, нас сповнює відчуття гармонії, з іншими ж навпаки – відчуваємо напругу та дисгармонію. Мистецтво допомагає краще зрозуміти світ іншої людини. Людина розкривається за допомогою мистецтва та арт-терапевтичних практик. Слова, рухи в просторі і часі

надають певну інформацію щодо внутрішніх процесів мислення та емоційного стану людини, що можемо використати під час проведення арт-терапевтичних практик.

Важливо проаналізувати вплив мистецтва та арт-терапевтичних практик на організм людини, зокрема використання арт-терапії у роботі з учнями.

«Мистецтво є максимально універсальною мовою – мовою образів. Воно знищує всі мовні бар'єри, даючи змогу спілкуватись на міжнародному рівні навіть знищуючи часові бар'єри...» [4-5]. Навчання мистецтва розширює можливості пізнання навколишньої дійсності. *Чуттєвий досвід + художнє пізнання + творче світосприйняття + художнє мислення – це комплексне занурення в океан творчості.*

Арт-терапевтичні практики включають: арт-терапію у роботі з родиною, арт-терапію в роботі з травмою, музико-арт-терапію та фото-арт-терапію. Людина фіксує реалії свого життя за допомогою фото. Фото оточують на та набувають особливого значення як джерело інформації, спосіб комунікативного зв'язку через візуалізацію набутого досвіду. Тобто, фотографія може багато розповісти про людину та суспільство в цілому. Варто зазначити, що фотографія стає для людини свого роду автопортретом, «дзеркалом пам'яті», в якому відображаються моменти минулого. Науковцями майже не досліджено вплив зображення на психіку людини, а фототерапія може виступати способом сприйняття чужого досвіду. Використання фото-арт-терапії та арт-терапевтичних практик у роботі з учнями набувають подальшого комплексного дослідження в теоретичних та практичних дослідженнях. Подальших наукових розвідок в контексті розглянутої теми вимагає посилення уваги до дії того чи іншого візуального стимулу (фотографії, картини, арт-об'єкти) на психологію особистості.

Картина – це безсловесний, емоційно-чутливий співрозмовник, який звертається до нас своєю візуальною мовою, мовою символів та знаків, мовою фарб та відтінків, мовою ліній та штрихів, тобто мовою візуально-художньої комунікації. Твір мистецтва має власний комунікативно-пізнавальний простір та є своєрідним мовчазним співрозмовником з глядачем. Образи й уявлення, які викликає той чи інший твір мистецтва або фотозображення діють на наші пізнавальні можливості, пам'ять, мовлення, мислення. Чуттєвий досвід розширюється, збагачується внутрішній світ, завдяки чому розкриваються особливості особистості, її світогляд тощо. Мистецький твір (фотозображення) є втіленням інформації в художньому образі. Варто підкреслити, що твір мистецтва – це не просто зображення на площині, твір мистецтва – це своєрідний комунікативний зв'язок між поколіннями, «генератор» творчих ідей, поширювач естетичних орієнтирів певної історичної диспансії.

Педагоги покликані передати дітям через мистецтво красу створеного світу та закласти в їх серця насіння любові. А любов, як добре відомо, – це головне в житті людини, що має вічну цінність. «Любов ніколи не перестає» читаємо ми в Слові Божому (1 Коринтян 13 розділ 8 вірш) [1]. Це місце Священного Писання названо гімном Любові, тільки любов змінює дитину на краще [4].

Осягнення реальності через мистецтво – це комплексне занурення в творчий процес, який одночасно охоплює прийняття людиною емоційно-інформаційних імпульсів, що надсилає мистецький твір. Емоції, почуття, переживання – вся ця багатогранна палітра передається глядачеві і здатна певним чином через візуальну мову зцілювати, зміцнювати, приносити радість або напакі. Доводиться констатувати той факт, що мистецтво майже не розглядається в контексті власного арт-терапевтичного досвіду науковців-практиків. Окремі наукові розвідки з цього питання безперечно є, проте комплексного наукового дослідження поки немає. Одні автори подають безперечно змістовні теоретичні відомості без належного практичного підтвердження останніх, інші ж, маючи власний практичний арт-терапевтичний досвід у роботі з неповносправними дітьми, не описують це науково. В них просто не вистачає на це часу. Нами поставлено за мету в наукових студіях описати власний арт-терапевтичний досвід у поєднанні з практичною його реалізацією, де практика збагачує теорію, а теорія набуває більш глибокого наукового підтвердження практикою в контексті арт-терапевтичної комунікації.

Чуттєвий досвід в царині мистецтва відіграє надзвичайно важливу роль. Що спонукає художника до індивідуально-чуттєвого сприйняття дійсності, та відображення її в творі мистецтва? Мистецтво потрібно відчувати, розуміти, занурюватися в його безмежні і вічні глибини, знайти той ключ, який розкриє великі можливості цілющої сили живопису. Чуттєвий досвід світосприйняття збагачується через комунікативні можливості живопису. На думку науковця О. Комаровської, з чим справедливо можна погодитися в таких твердженнях: «У житті постала проблема міжособистісного спілкування. Тотальна інформатизація занурює у віртуально-уявний світ, несе небезпеку відторгнення дитини від міжособистісного спілкування, занурюючи її у віртуальну реальність та вир інформаційних потоків, що несуть і високохудожній, і квазі мистецький та особистісно руйнівний зміст» [3, 3]. Комунікація через мистецтво надзвичайно важлива і малодосліджена наукова проблема.

Мистецтво розкриває величезний потенціал можливостей неповносправних учнів (учнів з особливими освітніми потребами), адже кожна картина є унікальним відображенням внутрішніх переживань, мрій та прагнень її автора. «Ми повинні приймати дітей такими, якими вони є, включаючи всі їхні недоліки», – стверджує Росс Кембл (Ross Campbell) [7].

К. Ушинський писав: «педагогіка – це не наука, а найбільше, найскладніше, найвище і найнеобхідніше з усіх мистецтв, яке спирається на безліч обширних і складних наук (фізіологію, психологію та логіку) і крім знань, потребує здібності й нахилу, і як мистецтво ж, прагне до ідеалу» [6].

Педагог, маючи багатий чуттєвий досвід, здатний до співпереживання, яке відіграє надзвичайно важливу роль у нашому житті. Живопис розкриває систему цінностей, саме через нього можемо пізнати психологічні особливості особистості. Чуттєвий досвід пов'язаний з художнім пізнанням, а останнє дає дитині зрозуміти певні речі, які не можна пояснити, їх можна тільки відчувати та передати в картині за допомогою художніх образів через художню комунікацію.

Чуттєвий досвід сприйняття навколишньої реальності діти передають через малюнки візуально-чуттєву мову мистецтва. У своїх попередніх наукових розвідках ми дійшли такого висновку: «Патологічний стан дитячих малюнків, брудні кольори, їх дисгармонійне співвідношення, домінування чорних мотивів, схильність до копіювання, а не висловлювання свого – все це може свідчити про певну хворобу психіки дитини, пов'язану або із сім'єю, дитячим садком, школою або з товаришами. І, навпаки, досконалість малюнку, причому власного, а не скопійованого, довершеність композиції, ліній і пропорцій, яскрава палітра, чистота кольорів та їх естетичне співвідношення – усе це свідчить про внутрішнє здоров'я, чистоту, гармонію духовних і фізичних сил дитини» [4-5].

Одним з малодосліджених та майже не розкритих у наукових студіях є питання можливостей арт-терапії та особливостей виявлення емоційного стану людини через дихання. Кожен рух тіла людини є віддзеркаленням її внутрішнього стану. Якщо розглядати будь-який тілесний рух як контрапункт дихання, можна стверджувати, що дихання має можливість спілкуватися. Воно може виразити любов, радість або тривожність. занепокоєння. До цього вважаємо за доцільне додати, що ритмічний рух дихання корелює з арт-терапевтичною практикою. Людина, яка постійно знаходиться в стані нервового потрясіння, завдає непоправної шкоди своєму організму. І дихання тут відіграє важливу роль. Ритмічний рух дихання змінює форму і простір черевної та грудної порожнини, сприяє їхній взаємодії. Відсутність руху нівелює ритм та спотворює форму, розділяючи грудну порожнину від черевної. Вільний рух дихання впливає на швидкість тілесних взаємозв'язків і, тим самим, – на наповнення якості життя.

Висновки. Арт-терапевтичні практики відіграють надзвичайно важливу роль в процесі гармонійного розвитку особистості, розширюючи її творчі та пізнавальні можливості. Подальші наукові студії мають бути спрямованими на дослідження впливу зображення та візуальних стимулів на пізнавальні можливості людини. Арт-терапія дозволяє отримати інформацію про травму та переживання учня. Дитина може малювати травмівну подію. Арт-терапія – це система психологічної та педагогічної допомоги, заснована на мистецтві та творчості. Вона поєднує низку специфічних методів, що сприяють зціленню людини засобами мистецтва, де зцілення – це досягнення учням цілісності – у першу чергу психічної: лікування й попередження психічних розладів.

References

1. Біблія (Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту). Київ : Вид-ня місійного тов-ва «Нове життя Україна, Кемпус Крусейд фор Крайст», 1992. 959 с.; 296 с.
Bibliya (Knigi Svyatogo Pisma Starogo i Novogo Zapovitu) [The Bible (Old and New Testament Scriptures)]. (1992). Kyiv, Ukraine : Vid-nya misiynogo tov-va «Nove zhittya Ukrayina, Kempus Kruseyd for Krayst».
2. Вознесенська О. Л., Мова Л. В. Арт-терапія в роботі практичного психолога. Використання арт-технологій в освіті : Науково-виробниче видання. Київ : «Шкільний світ», 2002. С. 7–8.
Voznesenska O. L., Mova L. V. (2002). Art-terapiya v roboti praktichnogo psihologa Viktoristannya art-tehnologiy v osvitu [Art therapy in the work of a practical psychologist. Use of art technologies in education]. Kyiv, Ukraine : Shkilniy svit.
3. Комаровська О. А. Мистецькі досягнення учнів: що і як оцінюємо. *Мистецтво та освіта. Науково-методичний журнал*. 2018. № 4. С. 3–5.
Komarovska O. A. (2018). Mistetski dosyagnennya uchniv: scho i yak otsinyuyemo [Students' artistic achievements: what and how we evaluate]. *Mystetstvo ta osvita. Naukovo-metodichniy zhurnal – Arts and education. Scientific and methodological journal*, 4, 3–5.
4. Субботенко І. Ю. Художнє мислення в педагогічній комунікації вчителя початкової школи. Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст. : Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 24-25 січня 2020 року). Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнот», 2020. Ч. 2. С. 129–133.
Subbotenko I. Yu. (2020). Hudozhne mislennya v pedagogichniyi komunikatsiyi vchitelya pochatkovoyi shkoly [Artistic thinking in pedagogical communication of elementary school teacher]. *Klyuchovi pitannya naukovih doslidzhen u sferi pedagogiky ta psihologiyi u XXI st.: Zbirnik tez naukovih robot uchasnikiv mizhnarodnoyi naukovo-praktichnoyi konferentsiyi (Lviv, 24-25 sichnya 2020 roku) – Key issues of scientific*

research in the field of pedagogy and psychology in the XXI century : Proceedings of scientific papers of participants of the international scientific-practical conference (Lviv, January 24-25, 2020). Lviv, Ukraine.

5. Субботенко І. Ю., Мамчич О. Б. Взаємодія педагогіки і мистецтва в контексті творчого розвитку вчителя початкової школи. *Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference «Scientific Horizon in the Context of Social Crises» (February 26-28, 2020). Tokyo, Japan : Otsuki Press, 2020. Pp. 63–72.*
Subbotenko I. Yu., Mamchich O. B. (2020). Vzayemodiya pedagogiky i mystetstva v kontekstI tvorchoho rozvitku vchitelya pochatkovoyi shkoly. *Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference «Scientific Horizon in the Context of Social Crises» (February 26-28, 2020). Tokyo, Japan : Otsuki Press.*
6. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології. Вибрані педагогічні твори: у 6-ти т. Т. 1. Київ : Радянська школа, 1982. 339 с.
Ushinskiy K. D. Lyudina yak predmet vihovannya. Sproba pedagogichnoyi antropologiyi. Vibrani pedagogichni tvori: u 6-ti t. T. 1. Kyiv: Ukraine : Radyanska shkola.
7. Campbell R. How to Really Love Your Child. Chariot Victor Publishing A Division of Cook Communications, 4050 Lee Vance View, Colorado Springs, Colorado 1992. P. 149.

Subbotenko I.

ORCID 0000-0003-3314-3377

*Ph.D. Student of the Department of languages and methods of their teaching,
T.H Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: leonardodavinci7@ukr.net*

SENSITIVE EXPERIENCE IN THE CONTEXT OF ART-THERAPEUTIC PRACTICES IN WORKING WITH STUDENTS

*Art does not forge or replace the real world,
but explains, expands, and continues.*

K. Yuon

The article analyzes the significance of sensual experience, namely the attention of the article is focuses on the importance of art-therapeutic practices in working with students. The article examines the views on the issue of self-identification in photographic images as a form of socialization of a person, where a photo can act as a kind of psychological portrait. A vivid form of communication is the reflection of oneself and the surrounding reality through drawings, paintings and photo images. This led to the choice of further studies on phototherapy as therapeutic communication. The influence of visual information (paintings, photos, images) on the human psyche has not been studied enough, so this is the question that is gaining further scientific research.

*The **articles purpose** is to analyze the impact of art and art therapeutic practices on the human body, in particular the possibilities of art therapy in working with students. To explore some aspects of the creative potential of human capabilities. In particular, to focus on artistic thinking, creative intuition, the sensory experience of empathy through art objects, to determine the importance of understanding the perception of reality with the help of art-therapeutic experience.*

***Methodology** of the research is the provisions of the theory of knowledge; cultural approach to the study of art and art therapeutic practices in working with students.*

***Scientific novelty** lies in the fact that for the first time in scientific research, art is considered on the example of art-therapeutic experience, which allows a deeper analysis of the issue of art-therapeutic practices in working with disabled students.*

***Conclusions.** Art therapy is an effective tool in working with students, in working with the family and working with the school team. A comprehensive solution to issues of art therapy practices has great development prospects. The use of art therapy in the educational process requires further research.*

***Keywords:** art-therapeutic practices, sensory experience, artistic thinking, photography as a «mirror of memory».*

Стаття надійшла до редакції 01.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор С. В. Грищенко

РОЗДІЛ 3 ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

УДК 37.015.3:004

Арабаджи А. Ю.

ORCID 0000-0002-4072-2804

Викладач кафедри фізичного виховання
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»
(Харків, Україна) E-mail: annaarabadzhy20@gmail.com

Тимченко Г. М.

ORCID 0000-0001-7745-0817

Кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри валеології
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(Харків, Україна), E-mail: annatymchenko@karazin.ua

Арабаджи Т. Д.

ORCID 0000-0002-8702-4480

Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичного виховання
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»
(Харків, Україна) E-mail: tymurarabadzhy12@gmail.com

ТЕХНОЛОГІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАНЯТЬ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ВРАХУВАННЯ ДИНАМІКИ ПУЛЬСОМЕТРІЇ

Мета роботи – розробка та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій під час опанування курсу з фізичного виховання, вивчення та аналіз пульсометрії студентів задля створення стійкої мотивації для здоров'язбережувальної діяльності.

Методологія. Створення технології організації занять з фізичного виховання з використанням ІКТ для збору, аналізу та автоматичного обліку динаміки пульсу з використанням форми «ПУЛЬС» на базі прикладної програми Excel для врахування індивідуальних особливостей тренувального процесу. Авторами роботи розроблено електронну форму «ПУЛЬС», яка містить стислу аналітичну інформацію про учасників навчально-тренувального процесу (вік, стать, дані пульсу під час тренування та у спокої (вільний час), антропометричні дані та дані показників здоров'я). Впроваджено під час занять з фізичного виховання зі студентами 1-3 курсів НТУ «ХПІ» (переважну більшість учасників тренувального процесу складають дівчата).

Наукова новизна. Авторами роботи вперше розроблено систему збору аналітичної інформації про учасників навчально-тренувального процесу (вік, стать, дані пульсу під час тренування та у спокої (вільний час), антропометричні дані та дані показників здоров'я), адаптовану до проведення занять з фізичного виховання на базі НТУ «ХПІ», яка враховує індивідуальні особливості кожного учасника навчально-тренувального процесу та надає можливість здійснювати моніторинг стану здоров'я.

Висновки. На сучасному етапі розвитку суспільства інформаційні технології застосовуються у буденному житті та сприяють вільному користуванню в умовах повсякденного буття задля підтримки працездатності, профілактики стресових навантажень, зменшення метеотропних реакцій та зберігання у хмарному просторі даних про стан здоров'я. Дослідження дало можливість створювати закриті освітні групи з урахуванням індивідуальних особливостей (типи кровообігу та показники артеріального тиску). Авторами впроваджено анкету «Анкета студента» та власну електронну форму «ПУЛЬС» на базі прикладної програми Exell, систему збору аналітичної інформації, технологію збору та моніторингу діяльності серцево-судинної системи за методом пульсометрії та з використанням ІКТ, що дозволяє підвищити якість навчально-тренувального процесу.

Ключові слова: інноваційні технології, пульсометрія, студенти, оздоровлення, фізичне виховання.

Постановка проблеми. Сучасне молоде покоління зростає в епоху інформаційних технологій. Це обумовлює залежність від мережі інтернет, звідки молодь черпає необхідну для себе частину інформації та де проводить багато часу. Зазначене значно знижує рухову активність, відповідно всі функціональні системи організму починають працювати недостатньо якісно, що унеможливує формування здорової людини нашого суспільства. Життєвий пріоритет «Здоровий спосіб життя» відходить на другий план, оскільки молоддю йому приділено недостатньо уваги та часу. За останній час спостерігається погіршення здоров'я студентів, зумовлене несприятливими соціальними та екологічними факторами [2].

Освіта є діяльністю, процесом руху від мети до результату, процесом суб'єктного та об'єктного, взаємодії педагогів зі студентами. Педагогічний процес здійснюється в організаційних формах, які поділяють на індивідуальні, групові та колективні. Засобами освіти визначають методичні та навчальні тести, наочні посібники, різні технічні засоби навчання [1].

Освітній процес має специфічну спрямованість. В організаційному та освітньому аспектах він залежить від поставленої мети та очікуваного результату освітньої діяльності. Однією з ознак освіти є технологія, оскільки діяльність викладача є детермінованою, зумовленою визначеними цілями [8].

Організація спортивно-орієнтованого фізичного виховання відкриває величезні перспективи освоєння цінностей фізичного і спортивного виховання в умовах масової фізичної підготовки підростаючого покоління. Як вважають дослідники, основоположні принципи організаційно-методичної концепції навчального тренування студентів повинні стати теоретико-методичною основою нових форм організації занять з фізичної культури [7].

На сьогоднішній день педагог з фізичної культури стикається з проблемою зниження рівня рухової, пізнавальної активності студентів, переважає небажання до навчання. Одним із сучасних способів розвитку рухової і пізнавальної активності студентів визначають показ відеофільмів, використання мультимедіа та комп'ютерних технологій [5]. ІКТ допомагають візуалізувати та зберігати надані практичні завдання, необхідні для використання у моніторингу здоров'я.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Аналіз основних концептуальних підходів вітчизняних і зарубіжних дослідників до сучасного фізичного виховання засвідчує, що в цілому вже проведено значну роботу щодо визначення важливих напрямів, цільових установок, «керівних ідей», інноваційних форм і методів так званої нової теорії фізичного виховання [9].

Автори інноваційних підходів і програм ґрунтуються на положеннях загальновідомої концепції фізичного виховання, згідно з якою фізичне виховання – це навчання рухам (руховим діям) і виховання фізичних якостей. Важливий вклад у розробку інноваційних підходів до організації навчання та проектування системи освіти внесли: Л. І. Даниленко, О. А. Дубасенюк, В. Г. Кремень, В. С. Лазарев, Д. В. Чернілевський; інноваційних педагогічних технологій: Г. П. Грибан, І. М. Дичківська, О. Т. Кузнецова, О. М. Пехота, К. В. Прогтенко, С. О. Сисоєва; інноваційної педагогічної діяльності: Н. В. Кузьміна, М. М. Скаткін та інші. Поняття «освітня технологія», «педагогічна технологія», «технологія навчання», «технологічний підхід», «педагогічні інновації» зустрічаються доволі часто у наукових і методичних джерелах. Вони застосовуються для опису авторських методик, нетрадиційних педагогічних систем та підходів до організації освітнього процесу [6].

С. М. Футорний та В. А. Кашуба наголошують, що розроблені концептуальні основи формування здорового способу життя в процесі фізичного виховання з використанням інноваційних технологій обґрунтовують вирішення пріоритетної проблеми загальнодержавного значення збереження генофонду нації, захисту національних інтересів забезпечення безпеки здоров'язбереження країни і населення України як найвищої соціальної цінності на шляху інтеграції в європейське співтовариство [4].

У Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна впроваджено відкритий дистанційний курс Центру електронного навчання «Мое здоров'я», обумовлений повсякденною турботою про збереження здоров'я та подовження тривалого повноцінного життя в умовах різкого загострення екологічних проблем; підвищенням нервово-емоційних напружень в усіх сферах діяльності людини та поширенням різних хвороб [3]. Спираючись на дослідження науковців сучасності інноваційних технологій в сфері фізичного виховання, питань збереження та зміцнення здоров'я

молодого покоління і було створено курс, який відповідає затвердженій навчальній програмі з фізичного виховання НТУ «ХП».

Мета роботи – обґрунтувати створення власної технології збору інформації та моніторингу діяльності серцево-судинної системи за методом пульсометрії та з використанням ІКТ.

Об'єкт дослідження – електронні форми для збору аналітичної інформації учасників навчально-тренувального процесу. **Предмет дослідження** – технології організації освітнього процесу з використанням ІКТ в системі фізичного виховання.

Теоретико-методологічне та експериментальне дослідження. На базі НТУ «ХП» впроваджено розроблену технологію організації занять з фізичного виховання з використанням ІКТ для збору, аналізу та автоматичного обліку динаміки пульсу з використанням форми «ПУЛЬС» на базі прикладної програми Excel для врахування індивідуальних особливостей навчально-тренувального процесу. Авторами розроблено електронну форму «ПУЛЬС», яка містить стислу аналітичну інформацію про учасника навчально-тренувального процесу (вік, стать, дані пульсу під час тренування та у спокої (вільний час), антропометричні дані та дані показників здоров'я). Форму впроваджено в роботу під час занять з фізичного виховання зі студентами 1-3 курсів НТУ «ХП» (переважну більшість учасників тренувального процесу складають дівчата).

Методи дослідження. Застосовано метод анкетування за допомогою Google-форм, які не потребують додаткових реєстрацій та установки додатків, а надають можливість використовувати різноманітні браузері для виконання входу до системи з будь-якого портативного пристрою, що дозволило спростити анкетування та скоротити час на збір необхідної інформації, яка автоматично оновлювалась в хмарному просторі; та математичної обробки результатів «Анкети студента» (завдяки зберіганню анкети в хмарному просторі проводився моніторинг здоров'я кожного студента); метод варіаційної пульсометрії для відслідкування динаміки пульсу у студентів впродовж усього заняття. Отримані дані вносились в Google форму на базі прикладної програми Excel.

Дослідження спрямоване на пошук сучасних підходів підвищення ефективності занять фізичною культурою у закладах вищої освіти та залучення студентської молоді до активних занять з фізичного виховання в межах та поза межами навчальної програми, підвищення рівня фізичного здоров'я студентів, які не систематично займаються фізичними навантаженнями. Це дає змогу долучити студентів до занять з фізичної культури, навчити самостійно використовувати отримані знання, підвищити рівень фізичної підготовленості, сформувати позитивне ставлення до систематичних занять фізичними вправами, зберегти та підвищити рівень здоров'я людей, що займаються.

Основний матеріал дослідження із викладенням результатів. Рівень фізичного здоров'я молоді, яка вступає до ЗВО, знижується з кожним роком, що спричиняє необхідність створення умов для впровадження індивідуального підходу до навчальних занять та контролю самопочуття студентів до і під час всього заняття з фізичного виховання.

Дослідження проводилося на базі НТУ «ХП» з використанням ІКТ. У хмарному просторі даних в Google диску складено «Анкета студента» (рис. 1), яка допомагає індивідуально оцінити стан студента та підібрати необхідне навантаження для підняття рівня фізичного стану та здоров'я в цілому. Для обміну інформацією зі студентами використано соціальну мережу Facebook, на сторінці якої опубліковано посилання з анкетною, щоб студенти у зручний час заповнили форму з особистими даними, яка автоматично відправляється на хмарне зберігання на Google диск.

Рис. 1. Анкета «Анкета студента»

Під час проведення дослідження розроблено програму занять з фізичного виховання з використанням методу кругового тренування з елементами різних видів спорту та фітнесу.

Виходячи з даних анкетування складено та розіслано на електронну пошту кожному студенту індивідуальні програми тренувань у вигляді посилання. У процесі тренувального заняття студенти заміряли та заповнювали дані пульсометрії в окремій формі (рис. 2), яка автоматично додавалася у хмарне зберігання на Google диск. Таким чином, аналіз цих даних дозволяв вносити корективи в план тренувань кожного студента.

1	"ПУЛЬС"												
2													
3	Інститут/факультет	→											
4	Учебна група	→											
5	Стать студента	→											
6	Прізвище, ім'я, по батькові	→											
7	Вік (роки)	→											
8	Зріс (см)	→											
9	Вага (кг)	→											
10													
11	ІНДИВІДУАЛЬНА ПУЛЬСОМЕТРІЯ												
12													
13	ПОКАЗНИКИ ПУЛЬСУ (ударів за хвилину)												
14	ДАТА тренування	САМОПОЧУТТЯ (від 0 до 5), СКАРГИ	Перед ПОЧАТКОМ тренування	Після КАРДІО навантаження	Після СИЛОВОГО навантаження, перше коло	Після СИЛОВОГО навантаження, друге коло	Після навантаження ЛЕЖАЧИ	Після СТРЕЙЧІНГУ та ДИХАЛЬНИХ ВПРАВ					
15													
16													
17													
18													
19													
20													

Рис. 2. Електронна форма «Пульс»

Усім студентам запропоновано заповнити форму «Анкета студента» для підбору індивідуального навантаження, після чого їм надавався доступ до електронної форми «Пульс». У підготовчій частині тренування виконувались кардіо навантаження; в основній частині застосовувався метод кругового тренування; у заключній частині тренування виконувалися вправи на відновлення та розслаблення. Після кожного виду навантаження відбувався замір ЧСС за одну хвилину за допомогою хронометра. Заповнена електронна форма «ПУЛЬС» додавалася в хмарне зберігання, що дозволяло відстежувати показники пульсометрії та індивідуально коригувати навантаження, здійснювати облік кардіо особливостей кожного студента.

Для оптимального дозування навантаження з метою підвищення функціональних можливостей серцево-судинної системи ЧСС має бути не нижче 130 уд./хв. Цей показник відповідає найнижчому порогу тренувального навантаження. Верхньою межею ЧСС є показник 170 уд./хв.

Діапазон фізичного навантаження умовно становить три рівні:

- низька інтенсивність – ЧСС 130-150 уд./хв;
- середня інтенсивність – ЧСС 150-160 уд./хв;
- висока інтенсивність – ЧСС 160-170 уд./хв.

Отже, найбільший загально-зміцнюючий оздоровчий ефект на заняттях зі студентами досягається вправами аеробної спрямованості середньої і високої інтенсивності.

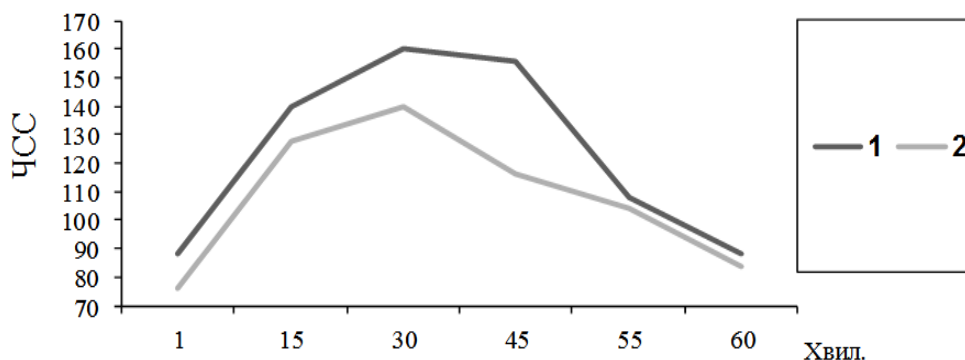

Рис. 3. Порівняльний графік середніх показників пульсометрії у студентів

- 1 – середній показник пульсу у студентів з показниками тиску у нормі
- 2 – середній показник пульсу у студентів з ознаками гіпотонії

Загальна динаміка інтенсивності пульсу в групі студентів з показаннями тиску в нормі та з ознаками гіпотонії зображена на рисунку 3 у вигляді графіку даних варіаційної пульсометрії. З графіку видно, що крива пульсу в продовж тренувального заняття змінюється, тому необхідний облік та контроль ЧСС потрібен для підбору індивідуальної програми тренування. Для студентів з показниками тиску у нормі більш виразний загально-зміцнюючий оздоровчий ефект, ніж у студентів з ознаками гіпотонії. Для підвищення у гіпотоніків загально-зміцнюючого оздоровчого ефекту, їм необхідно приділяти тренувальним заняттям більше часу, ніж студентам з показниками тиску у нормі.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Використання хмарних технологій дає можливість подання якісної освітньої інформації про здоров'я, його підтримку та корекцію предпатологічних станів. Дане дослідження дало можливість створювати закриті освітні групи з врахуванням індивідуальних особливостей (типи кровообігу та показники артеріального тиску). Авторами розроблено «Анкета студента» та електронну форму «ПУЛЬС» на базі прикладної програми Excel, систему збору аналітичної інформації про учасників навчально-тренувального процесу (вік, стать, дані пульсу під час тренування та у спокої (вільний час), антропометричні дані та дані показників здоров'я). Програму адаптовано до проведення занять з фізичного виховання зі студентами 1–3 курсів НТУ «ХПІ» з урахуванням індивідуальних особливостей кожного учасника, що надає можливість здійснювати моніторинг і контроль стану здоров'я. Створена технологія збору та моніторингу діяльності серцево-судинної системи за методом пульсометрії та з використанням ІКТ повністю відповідає навчальній програмі НТУ «ХПІ». Перспективами подальших досліджень вбачаємо здійснення та аналіз результатів моніторингу стану здоров'я студентів.

References

1. Ананьев Б. Г. Теория ощущений. Л. : Изд-во ЛГУ, 1991. 201 с.
Ananyev B. G. Teoriya oshusheniy [Sensation theory]. (1991). Leningrad, Russia : Izd-vo LGU.
2. Бабанский Ю. К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований, 2002. 192 с.
Babansky Y. K. (2002). Problemy povyshenie effektivnosti pedagogicheskikh issledovaniy. [Problems of increasing the effectiveness of pedagogical research]. Russia.
3. Бондаренко О. В., Тимченко Г. М. Аналіз стану здоров'я студентів з використанням відкритого дистанційного курсу «Мое здоров'я» : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. Харків, 2018. С. 71-72.
Bondarenko O. V., Timchenko G. M (2018). Analiz stanu zdorov'ya studentiv z vykorystanniam vidkrytogo dystantsiynogo kursu «Moe zdorovie»: materialy IV mizhnarodnoyi vseukrains'koyi naukovo-praktychnoyi konferenciyi z mizhnarodnou uchastu [Student Health Analysis Using the Open Distance Course «My Health»: Proceedings of the IV All-Ukrainian International Conference on International Participation]. Kharkiv, Ukraine.
4. Кашуба В. А. Футорный С. М. Моделирование и интегрирование информационной среды формирования здорового образа жизни в образовательный процесс высших учебных заведений. *Научно-методичні основи використання інформаційних технологій в галузі фізичної культури та спорту*, 2017, Вип. 1. С. 46–49.
Kashuba V. A. Futornyy S. M. (2017). Modelirovanie u integrirovaniye informacionnoy sredy formirovaniya zdorovogo obraza zhizni v obrazovatelnyy process vyshix uchebnyx zavedeniy [Modeling and integration of the information environment for the formation of a healthy lifestyle in the educational process of higher education institutions]. *Naukovo-metodychni osnovy vykorystannya informatsiynyx tekhnologiy v galuzi fizychnou kul'tury ta sportu – Scientific and methodological bases of the use of information technologies in the field of physical culture and sports*, 1, 46–49.
5. Кленикова В. А. Интегрированная система обучения как средство подготовки студентов к исследовательской деятельности : дис. ... канд. пед. наук 13.00.08. МГИУ, 2003. 150 с.
Klenikova V. A. (2003) Integrirovannaya Sistema obucheniya kak sredstvo podgotovki studentov k issledovatel'skoy deyatelnosti [An integrated learning system as a means of preparing students for research]. *Candidate's thesis*. Moscow, Russia.
6. Мартинюк О. Інноваційні технології в фізичному вихованні студентської молоді. *Спортивний вісник Придністров'я: наук.-теорет. журнал*, 2006, № 2. С. 113–116.
Martinyuk O. (2006). Innovaciyni tekhnologiyi v fizychnomu vykhovanni students'koyi molodi [Innovation technologies in the physical and vigorous student youth]. *Sportyvnyy visnyk Prydnistrov'ya – Sports newsletter of Pridnestrovia*, 2, 113–116.
7. Матвеев Л. П. Основы общей теории спорта и системы подготовки спортсменов. Киев, 1999, 205 с.
Matveev L. P. (1999). Osnovy obshey teorii sporta i sistemy podgotovki sportsmenov. [Fundamentals of the general theory of sports and the training system for athletes]. Kyiv, Ukraine.
8. Сухогозова А. К. Инновационные технологии в области преподавания физической культуры: выпускная квалификационная работа Рос. гос. проф.-пед. ун-т, Ин-т гуманитар. и соц.-экон. образования, каф. теории и методики физ. культуры. Екатеринбург, 2018. 60 с.
Sukhoguzova A. K. (2018). Innovacionnye tekhnologii v oblasti prepodavaniya fizicheskoy kul'tury. Vypusknaya kvalifikacionnaya rabota. Ros. gos. prof. ped. un-t, In-t gumanitar. i soc.-econ.obrazovaniya, Kaf teorii i metodiki fiz. kul'tury [Innovative technologies in the field of physical education – qualification work]. Ekaterinburg, Russia.
9. Фирсин С. А. Инновационные формы и методы современного физического воспитания. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*, 2013, № 12. С. 132–136.
Firsin S. A. (2013). Innovacionnye formy i metody sovremennogo fizicheskogo vospitaniya. [Innovative forms and methods of modern physical education]. *Mezhdunarodnyy zhurnal prikladnykh i fundamental'nykh issledovaniy – International Journal of Applied and Fundamental Research*. 12, 132–136.

Arabadzhy A.

ORCID 0000-0002-4072-2804

Lecturer at the Department of Physical Education,
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»
(Kharkiv, Ukraine) E-mail: annaarabadzhy20@gmail.com

Тымченко А.

ORCID 0000-0001-7745-0817

Candidate of Biological Sciences (PhD in Biology), Associate Professor,
Associate Professor at Valeology Department,
V. N. Karazin Kharkiv National University
(Kharkiv, Ukraine), E-mail: annatymchenko@karazin.ua

Arabadzhy T.

ORCID 0000-0002-8702-4480

PhD in Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Physical Education,
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»
(Kharkiv, Ukraine) E-mail: tymurarabadzhy12@gmail.com

PHYSICAL EDUCATION TRAINING TECHNOLOGIES USING INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES TO CONSIDER THE PULSOMETRY DYNAMICS

Purpose of the work is development and implementation of information technologies in the course of physical education, the study and analysis of the pulsometry of students, the creation of sustainable motivation for the development of their health.

Methodology. Creation of technology for the organization of physical education using ICT for the collection, analysis and automatic accounting of the dynamics of the pulse using the form «PULSE» based on the application Excel to take into account the individual features of the training process. The authors developed the electronic PULS form, which includes brief analytical information about the participant of the training process (age, sex, pulse data during training and at rest (leisure), anthropometric data and health indicators). The form is introduced into work during physical education classes with students of 1-3 courses of NTU «KPI». The vast majority of participants in the training process are girls.

Scientific novelty. The author developed his own system of gathering analytical information about participants of the training process (age, sex, pulse data during training and at rest (leisure), anthropometric data and data of health indicators), adapted to conducting physical education classes based on NTU KPI, which takes into account the individual characteristics of each participant in the training process and provides the opportunity to monitor health.

Conclusions. At the current stage of society, information technology is being used in everyday life and promotes free use in everyday life to support good working habits, prevent stress, reduce meteorotropic reactions and store in the cloud the health data. This study made it possible to create closed educational groups taking into account individual characteristics (types of blood circulation and blood pressure indicators). The authors have introduced a questionnaire «Student Questionnaire» and its own electronic form «PULSE» based on the application Exell, a system of analytical data collection, technology for the collection and monitoring of cardiovascular system by the method of pulsometry and using ICT, which improves the quality of training and training.

Keywords: innovative technologies, pulsometry, students, health improvement, physical education.

Стаття надійшла до редакції 03.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Ю.Д. Бойчук

УДК 378.091.12:159.9-051

Білик В. Г.

ORCID 0000-0002-6860-7728

Кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри медико-біологічних та валеологічних основ охорони життя та здоров'я
Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова
(Київ, Україна) E-mail: valya-bilyk@bigmir.net

КОНЦЕПЦІЯ ПРИРОДНИЧО-НАУКОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Мета та методологія дослідження. Зазначено, що метою дослідження є модернізація природничо-наукової підготовки майбутніх психологів у ЗВО, перегляд концептуальних підходів до її реалізації та окреслення напрямків контролю якості такої підготовки. Відповідно до поставленої мети виокремлено та обґрунтовано цілеформувальну складову концепції природничо-наукової підготовки майбутніх психологів у ЗВО, завданням якої є конкретизація її мети та провідної ідеї; теоретико-методологічну складову, що передбачає теоретичний аналіз основних положень фундаментальних теорій сучасної освіти, визначення понятійно-категоріального апарату, методологічних підходів і принципів; змістово-технологічну – характеризує змістове наповнення і стратегію Концепції та аналітико-результативну – представляє емпіричні дані, що свідчать про істинність теоретичних положень.

Наукова новизна дослідження. Сформульовано основні положення Концепції відповідно до яких, природничо-наукова підготовка майбутніх психологів у ЗВО повинна бути підґрунтям їх професійної підготовки, відповідати основним положенням фундаментальних теорій сучасної освіти, сучасним природничо-науковим досягненням, мати професійне спрямування; реалізовуватись за допомогою методологічних підходів філософського, загальнонаукового, конкретно-наукового і технологічного рівнів пізнання та дотримуючись відповідних принципів; термінологія загального контексту та спеціальна наукова термінологія природничо-наукової підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти повинна відображати її специфіку в системі природничо-наукової підготовки майбутніх фахівців інших галузей; змістове наповнення процесу природничо-наукової підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти передбачає розширення існуючого навчального курсу такої підготовки за рахунок інтегративного навчального курсу «Основи сучасної нейробіології»; організація природничо-наукової підготовки майбутніх психологів повинна здійснюватися відповідно до схарактеризованих когнітивних стратегій вищого рівня.

Висновки. Зазначено, що контроль якості природничо-наукової підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти повинен орієнтуватися, з одного боку, на перевірку знань отриманих студентами-психологами під час такої підготовки та умінь використовувати отримані знання на практиці, а з другого – на виявлення недоліків природничо-наукової підготовки з метою швидкої їх корекції.

Ключові слова: концепція, природничо-наукова підготовка, майбутні психологи, заклад вищої освіти.

Постановка проблеми. Актуальність роботи. Інтенсифікація процесів інтеграції України до європейського співтовариства, зокрема до створення єдиного освітнього простору, зумовлює необхідність приведення вітчизняної системи вищої освіти у відповідність до світових стандартів. Одним з напрямків її модернізації є перегляд концептуальних підходів до підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти України, в тому числі і до природничо-наукової підготовки майбутніх психологів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальновідомо, що виклад матеріалу будь-якого дослідження потребує уточнення понять, які становлять його предмет. Тому, враховуючи неоднозначність тлумачення поняття «концепція» в сучасній довідниковій та науковій літературі, вважаємо за необхідне з'ясувати його сутність та структурно-змістове наповнення.

У довідниковій літературі, у найбільш загальному розумінні поняття «концепція» (від лат. «conceptio» – розуміння, система) розглядається як «система доказів певного положення, система

поглядів на те чи інше явище, ідейний задум» («Словник української мови: в 11 томах») [10, 275], а у педагогічному аспекті – як «система поглядів на те чи інше педагогічне явище, процес; спосіб розуміння, тлумачення якихось педагогічних явищ, подій; провідна педагогічна теорія («Український педагогічний словник») [14, 177].

У наукових джерелах зазначене поняття трактується як теоретико-методологічна й емпірична система поглядів, міркувань та ідей, яка обумовлює цілісне розуміння й інтерпретацію педагогічних явищ та процесів, розкриває їх сутність, структурно змістові особливості, механізми та загальні правила їх цілеспрямованої реалізації, організації та перетворення, операціоналізує передбачувані в них зміни через розкриття суті технологічного шляху перетворення (С. В. Бобришов) [3, 35–47]; як сукупність наукових знань про об'єкт, репрезентованих і оформлених спеціальним чином (М. М. Василенко) [5, 240] та ін.

Як бачимо, наведені приклади визначення поняття «концепція», підтверджують наші припущення про відсутність чітко встановленого його тлумачення та спонукають до уточнення розуміння даного поняття в межах презентованого дослідження.

Таким чином, поняття «концепція» будемо розуміти як системний теоретичний підхід до досліджуваної проблеми, основу якого складають сукупність провідних ідей, принципів і положень, що забезпечують теоретичне обґрунтування і вказують шляхи практичного вирішення поставлених завдань, за авторством С.С. Старостіної [12, 44].

Немає у науковців і єдиної думки щодо структурування концепції. Наприклад, Т.Ю. Ломакіна вибудовуючи концепцію неперервної професійної освіти (НПО), виокремлює в її складі такі структурні компоненти: сучасний стан освітньої системи, тенденції та чинники її розвитку; поняття і теоретичні основи (передумови) безперервної освіти; наукові підходи до формування та розвитку НПО: напрямки, фактори, принципи побудови системи НПО; завдання і структура НПО; основні напрями реалізації концепції НПО [7, 69–77].

Дещо інший підхід до структурування концепції виявлено у наукових працях Г. Білецької. Зокрема, розробляючи концепцію природничо-наукової освіти (ПНО) майбутніх екологів Г. Білецька вбачає за доцільне виокремлення трьох основних блоків, зокрема: теоретичного блоку, який, на думку ученої «включає основні положення концепції, цілі ПНО, принципи ПНО, методологічні підходи до організації ПНО [1, 38]; моделі – «відображення системи ПНО» [1, 38] та прикладного блоку, компонентами якого, як зазначає науковець, є: «навчальна дисципліна (робоча програма, електронний курс у Moodle), цикл дисциплін математичної та природничо-наукової підготовки, інформаційне освітнє середовище Moodle, педагогічні умови реалізації ПНО» [1, 38].

Метою дослідження є модернізація природничо-наукової підготовки майбутніх психологів у ЗВО, перегляд концептуальних підходів до її реалізації та окреслення напрямків контролю якості такої підготовки.

Відповідно до поставленої мети окреслюємо **завдання** дослідження: провести теоретичний аналіз літературних джерел щодо проблеми нових концептуальних підходів до підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти; сформулювати основні положення концепції природничо-наукової підготовки майбутніх психологів у ЗВО; окреслити напрямки здійснення контролю якості природничо-наукової підготовки у ЗВО.

Для досягнення мети та розв'язання поставлених завдань нами було використано комплекс **методів**, а саме: аналіз наукової та науково-методичної літератури – із метою з'ясування стану вивченості досліджуваної проблеми; компаративний аналіз, порівняння та узагальнення – для систематизації результатів дослідження, формулювання висновків і визначення напрямів подальших наукових розвідок.

Результати дослідження. Отже, врахувавши результати проведеного теоретичного аналізу літературних джерел в структурі концепції природничо-наукової підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти виокремлюємо чотири взаємопов'язані складові, а саме: цілеформувальну (її завданням є конкретизація мети та провідної ідеї Концепції); теоретико-методологічну (передбачає теоретичний аналіз основних положень фундаментальних теорій сучасної освіти, визначення понятійно-категоріального апарату, методологічних підходів і принципів реалізації природничо-наукової підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти); змістово-технологічну (характеризує змістове наповнення та стратегію Концепції); аналітико-результативну (представляє емпіричні дані, що свідчать про істинність теоретичних положень).

Враховуючи, що мета є обов'язковим компонентом будь-якої концепції, та той факт, що у науковій літературі немає чітко окреслених дефініцій цього поняття (зокрема, мету розуміють як «детально відпрацьоване, узгоджене, лаконічне формулювання бачення майбутнього; коротке визначення того, який позитивний результат буде отримано від реалізації проекту; основа тих завдань, на виконання яких буде спрямована діяльність організації; позитивний кінцевий результат, який планується і буде здобутий, після вирішення поставленої проблеми» (О. В. Чернявська) [15, 76]; як «запланований результат, який має бути конструктивним, тобто спрямованим на вироблення суспільно корисного продукту з кращими, ніж були раніше, показниками якості або процесу її досягнення» (Н. М. Малюга) [9,

91] та ін.), під час визначення мети концепції природничо-наукової підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти скористаємося рекомендаціями А. О. Старостіної та В. А. Кравченко, про те, що «мета наукового дослідження має включати три змістовні частини: 1) чого необхідно досягти в теорії проблеми, що досліджується; 2) які розробити практичні рекомендації; 3) вказати реальну проблему, яка буде вирішена в результаті дослідження» [11, 329].

Таким чином, метою концепції природничо-наукової підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти є розроблення таких теоретичних і методичних засад, які сприятимуть приведенню її у відповідність до світових освітніх стандартів та забезпечать формування всебічно розвинутого, логічно-дієвого, висококваліфікованого, конкурентоспроможного на вітчизняному та світовому ринках праці, здатного до постійного самовдосконалення майбутнього психолога.

Далі, взявши до уваги тези С. Е. Важинського і Т. І. Щербак, які стверджують, що «ідея – відображає зв'язки та закономірності дійсності й спрямована на її перетворення, а також поєднує істинне знання про дійсність і суб'єктивну мету її перетворення» [4, 34], та думку Д. М. Стеченко і О. С. Чмир, які вважають, що в методології наукових досліджень доцільніше використовувати поняття «наукова ідея», що розглядається ними як «інтуїтивне пояснення явища без проміжної аргументації, без усвідомлення всієї сукупності зв'язків, на основі яких робиться висновок та базується на набутих знаннях, але розкриває раніше не виявлені закономірності» [13, 79], сформулюємо провідну ідею концепції природничо-наукової підготовки майбутніх психологів у ЗВО.

Отже, провідною ідеєю Концепції є зміна традиційного устрою природничо-наукової підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти, та переведення його в режим ноосферної освіти, яка передбачає зміщення акценту з вузькопредметної природничо-наукової підготовки, що призводить до формування знань умінь і навичок в межах окремо взятої навчальної дисципліни, на цілеспрямоване мотивоване формування цілісної природничо-наукової компетентності майбутніх психологів.

Враховуючи, що змістово-технологічна складова Концепції повинна віддзеркалити її змістове наповнення та стратегію, нами проведено аналіз науково-педагогічної та методичної літератури з окресленої проблематики і встановлено відсутність єдиних наукових думок та підходів як до формування змістового наповнення концепції так і до вибудовування стратегії її реалізації. На думку С. В. Яковлева та Н. О. Яковлевої змістовим наповненням концепції можуть бути етапи реалізації досліджуваного процесу, його педагогічна модель або система, функції, технологія або метод реалізації, управлінський цикл, педагогічний проект тощо [16, 123]. І. Іваній вважає, що до змістового наповнення концепції доцільно включати «методи, засоби побудови педагогічного процесу, механізми реалізації і технології» [6, 17], С. Е. Старостіна в змістово-технологічному блоці концепції виокремлює педагогічні умови, дидактичні засоби та методи навчання [12, 48].

Під поняттям «стратегія» О. В. Малихін та А. О. Галла розуміють «узгодження індивідуальних особливостей суб'єкту діяльності й актуальних умов виконання цієї діяльності, об'єднання в єдине ціле дій та процесів відповідно до мети діяльності, визначення факторів досягнення успіху в будь-якій діяльності» [8, 120]. Американський дослідник Теун А. ван Дейк визначає поняття «стратегія» як певний суб'єктивний план здійснення діяльності, який повинен вибудовуватися на основі когнітивних і комунікативних операцій [19, 10–11].

У «Педагогічній Конституції Європи» педагогічна стратегія визначається як філософія освіти педагога, що обумовлює його 1) план досягнення довгострокових результатів; 2) принципи діяльності та здійснення моделей і технологій освіти; 3) позицію, що розкривається в різноманітності дій; 4) перспективу професійного зростання і розвитку життєдіяльності; 5) прийоми мотивації навчання учнів і студентів та формування в них конкурентних переваг.

Чеський дослідник Іржі Мареш, розробляючи структуру педагогічної стратегії, виокремлює: аспект завдання (кожне завдання повинне мати певний обсяг, структуру, операційні вимоги), перцепційний аспект (кожна ситуація повинна сприймається як ситуація навчальна), аспект інтенціональний (становлення наміру і плану), аспект вирішувальний (вибір методу), реалізаційний (використання тактичних кроків на основі здібностей і навичок), контрольний і керуючий (оцінювання успішності) і результативний (форма досягнутого результату) [18, 186].

Хочемо відзначити, що аналізування різних освітніх концепцій дало нам можливість встановити, що в основі їхніх стратегій прослідковуються елементи грецької пайдейї (грец. παιδεία – формування дитини, освіченість, вихованість, культурність; загальна освіченість як сутність людини) [17, 93].

Виявлений факт спонукав нас до проведення детального теоретичного аналізу ідей грецької пайдейї. Отримані результати дослідження та сучасні знаннями в галузі природничих наук і філософії, дали нам можливість сформулювати стратегії Концепції, які ми позиціонуємо як когнітивні стратегії вищого рівня [17, 93–97].

Відповідно до запропонованих нами стратегій, взаємозв'язок між викладачем та студентом набуває гармонії і забезпечує спільне сходження до образу вищої ідеї, або універсальної свідомості, якщо: 1) викладач не дає знання, а ставить завдання і координує їх вирішення студентом; 2) самореалізація студента залежить від самореалізації викладача; 3) вибираючи викладача, студент вибирає свій спосіб життя.

Зазначимо, що в основі першої когнітивної стратегії вищого рівня «викладач не дає знання, а ставить завдання і координує їх вирішення студентом» лежать філософські уявлення Платона про освіту, відповідно до яких, основою освіти повинно бути «проблемне навчання». Кожне нове завдання (проблемна ситуація), запропоноване викладачем, передбачає придбання нових навичок і компетентностей. Така стратегія забезпечує не формальне набуття знань, а новий якісний рівень розвитку, при якому знання реалізуються на практиці, а бажанням студента вирішити завдання, розвивають умінням знаходити шляхи його вирішення.

Відповідно до когнітивної стратегії вищого рівня «самореалізація студента залежить від самореалізації викладача», викладач, щоб допомогти студенту в онтогенезі його самореалізації, перш за все, повинен сам мати власний досвід самореалізації. Для успішної реалізації окресленої стратегії викладач повинен бути всебічно розвиненим, мати глибокі знання, лідерські якості, психологічну стійкість та стабільність.

Третя когнітивна стратегія «вибираючи викладача, студент вибирає свій спосіб життя», розглядається нами як стратегія найвищого рівня. Вона потребує такого професіоналізму викладача, при якому викладач, залишаючись в тіні, створює умови для самостійного сходження студента до вершини свого розвитку та прояву своєї індивідуальності та унікальності.

Отже, стратегію концепції природничо-наукової підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти будемо формувати з урахуванням вищезазначених досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених та дотримуючись постулатів когнітивних стратегій вищого рівня, заснованих на переосмислених та модернізованих досягненнях грецької пайдейї.

Аналітико-результативна складова, як з'ясовано у попередніх наших дослідженнях, є обов'язковим компонентом будь-якої педагогічної концепції, та передбачає отримання емпіричних даних, що свідчать про істинність теоретичних положень [2, 14]. Результати цих досліджень будуть нами враховані під час розроблення концепції природничо-наукової підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти.

Таким чином, враховуючи вище зазначене, сформулюємо основні положення концепції природничо-наукової підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти:

– природничо-наукова підготовка майбутніх психологів у закладах вищої освіти повинна бути підґрунтям їх професійної підготовки, відповідати основним положенням фундаментальних теорій сучасної освіти, сучасним природничо-науковим досягненням, мати професійне спрямування; реалізовуватись за допомогою методологічних підходів філософського, загальнонаукового, конкретно-наукового і технологічного рівнів пізнання та дотримуючись відповідних принципів;

– термінологія загального контексту та спеціальна наукова термінологія природничо-наукової підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти повинна відображати її специфіку в системі природничо-наукової підготовки майбутніх фахівців інших галузей;

– змістове наповнення процесу природничо-наукової підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти передбачає розширення існуючого навчального курикулуму такої підготовки за рахунок інтегративного навчального курсу «Основи сучасної нейробіології»;

– організація природничо-наукової підготовки майбутніх психологів повинна здійснюватись відповідно до схарактеризованих нами когнітивних стратегій вищого рівня.

Висновки. Контроль якості природничо-наукової підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти повинен орієнтуватись, з одного боку, на перевірку знань отриманих студентами-психологами під час такої підготовки та умінь використовувати отримані знання на практиці, а з другого – на виявлення недоліків природничо-наукової підготовки з метою швидкої їх корекції.

Перспективами подальших досліджень вбачаємо необхідність розроблення моделі реалізації запропонованих ідей концепції природничо-наукової підготовки майбутніх психологів у ЗВО України.

References

1. Білецька Г. А. Обґрунтування концепції природничо-наукової освіти майбутніх екологів. *Педагогіка і психологія професійної освіти*, 2014, № 1. С. 37–46.
Bileczka G. A. (2014). Obg'runtuvannya koncepciyi pry'rodny'cho-naukovoyi osvity' majbutnix ekologiv [Conception of Natural Science Education of Future Environmentalists]. *Pedahohika i psykholohiya profesynnoyi osvity – Pedagogy and Psychology of Professional Education*, 1, 37–46.
2. Білик В. Г. Про педагогічний моніторинг рівнів сформованості готовності майбутніх учителів до здоров'яформувальної діяльності в початковій школі. *Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології*, 2015, № 10 (54). С. 10–17.
Bilyk V. H. (2015). Pro pedahohichnyy monitorynh rivniv sformovanosti hotovnosti maybutnikh uchyteliv do zdorovyafornuvальної diyal'nosti v pochatkoviy shkoli. [On pedagogical monitoring of levels of future teachers' readiness for health educational in primary school]. *Pedahohichni nauky : teoriya, istoriya, innovatsiyini tekhnolohiyi – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 10 (54), 10–17.

3. Бобрышов С. В. Историко-педагогическое исследование развития педагогического знания: методология и теория. *Историко-педагогический журнал*, 2013, № 2. С. 35–47.
Bobryshov S. V. (2013). Istoriko-pedagogicheskoye issledovaniye razvitiya pedagogicheskogo znaniya: metodologiya i teoriya [Conception of Natural Science Education of Future Environmentalists]. *Istoriko-pedagogicheskii zhurnal Historical and pedagogical journal*, 2, 35–47.
4. Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. Суми : СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2016. 260 с.
Vazhyns'kyu S. E., Shcherbak T. I. (2016). Metodyka ta orhanizatsiya naukovykh doslidzhen': navchal'nyu posibnyk [Methods and organization of research: Tutorial]. Sumy, Ukraine : A. S. Makarenko SumDPU.
5. Василенко М. М. Професійна підготовка майбутніх фітнес-тренерів у закладах вищої освіти: теорія та методика. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 495 с.
Vasylenko M. M. (2018). Profesiyna pidhotovka maybutnikh fitnes-treneriv u zakladakh vyshchoyi osvity: teoriya ta metodyka [Professional preparation of future fitness coaches in higher education institutions: theory and methods]. Kyiv, Ukraine : Center for Educational Literature.
6. Іваній І. В. Фізкультурна освіта: концептуальні засади формування професійнопедагогічної культури студентів. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*, 2016, Вип. 1–2. С. 16–21.
Ivaniy I. V. (2016). Fizkul'turna osvita: kontseptual'ni zasady formuvannya profesiynopedagogichnoyi kul'tury studentiv [Physical education: conceptual principles of formation of students' professional and pedagogical culture]. *Neperervna profesiyna osvita: teoriya i praktyka – Continuing Professional Education: Theory and Practice*, 1–2, 16–21.
7. Ломакіна Т. Ю. Концептуальные подходы формирования образовательной траектории личности в системе непрерывного образования. *Отечественная и зарубежная педагогика*, 2013, № 6 (15). С. 69–77.
Lomakina T. Ye. (2013). Kontseptual'nyye podkhody formirovaniya obrazovatel'noy trayektorii lichnosti v sisteme nepreryvnogo obrazovaniya [Conceptual approaches to the formation of the educational trajectory of the personality in the system of continuing education]. *Otechestvennaya i zarubezhnaya pedagogika – Domestic and foreign pedagogy*, 6 (15), 69–77.
8. Малихін О. В., Галла А. О. Сутність феномену «стратегії навчання» у фаховій підготовці студентів філологічних спеціальностей. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки*, 2016, Вип. 133. С. 120–123.
Malykhin O. V., Halla A. O. (2016). Sutnist' fenomenu «stratehiyi navchannya» u fakhoviy pidhotovtsi studentiv filolohichnykh spetsial'nostey [The essence of the phenomenon of «learning strategy» in the professional training of students of philological specialties]. *Visnyk Chernihivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu. Seriya : Pedahohichni nauky – Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences*, 133, 120–123.
9. Малуґа Н. М. Наукові дослідження в бухгалтерському обліку: навч. пос. Житомир : ПП «Рута», 2003. 476 с.
Malyuha N. M. (2003). Naukovi doslidzhennya v bukhhalters'komu obliku [Scientific research in accounting]. Zhytomyr, Ukraine : PP Ruta.
10. Словник української мови: в 11 томах / ред. колег. І.К. Білодід (головна) та ін. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 4. С. 275.
Bilodid I. K. (Ed.) (1970–1980). Slovnyk ukraïns'koyi movy: v 11 tomakh [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes]. T. 4. Kyiv, Ukraine : Naukova dumka.
11. Старостіна А. О., Кравченко В. А. Визначення мети, завдань, предмета та об'єкта кваліфікаційної наукової роботи. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*, 2013, № 2 (3). С. 326–337.
Starostina A. O., Kravchenko V. A. (2013). Vyznachennya mety, zavdan', predmeta ta ob'yekta kvalifikatsiynoyi naukovoyi roboty [Determination of the purpose, tasks, subject and object of qualification scientific work]. *Zbirnyk naukovykh prats' Tavriys'koho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu – Proceedings of the Tavrida State Agrotechnological University*, 2(3), 326–337.
12. Старостіна С. Е. Концепция профессионально направленного естественнонаучного образования студентов гуманитарных специальностей. *Вестник ЗабГУ*. 2010. № 6. С. 44–46.
Starostina S. Yu. (2010). Kontseptsiya professional'no napravlennogo yestestvennonauchnogo obrazovaniya studentov gumanitarnykh spetsial'nostey [The concept of professionally directed natural science education of students in humanities]. *Vestnik ZabGU – Bulletin of ZabSU*, 6, 44–46.
13. Стеченко Д. М., Чмир О. С. Методологія наукових досліджень. К. : Знання, 2007. 317 с.
Stechenko D. M., Chmyr O. S. (2017). Metodolohiya naukovykh doslidzhen' [Methodology of scientific researches]. Kyiv, Ukraine : Znannya.

14. Український педагогічний словник : уклад. С. У. Гончаренко. К. : Либідь, 1997. 374.
Honcharenko S.U. (1997). *Ukrayinskyu pedahohichnyu slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]*. Kyiv, Ukraine : Lybid'.
15. Чернявська О. В., Соколова А. М. Фандрайзинг: навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2013. 188 с.
Chernyavs'ka O. V., Sokolova A. M. (2013). *Fandrayzynh: navchalnyu posibnyk [Fundraising: a textbook]*. Kyiv, Ukraine : Tsentr uchbovoyi literatury.
16. Яковлев Е. В., Яковлева Н. О. Педагогическая концепция: методологические аспекты построения. Москва, 2006. 239 с.
Yakovlev Ye.V., Yakovleva N.O. (2006). *Pedagogicheskaya kontseptsiya: metodologicheskiye aspekty postroyeniya [Pedagogical concept: methodological aspects of construction]*. Moscow, Russia.
17. Bilyk V, Sheremet I. (2019). A New View of the Nature of Reality and the Teaching Higher-Level Cognitive Strategies. *Philosophy & cosmology*. 22, 92–100.
18. Mareš J. (1998). *Styly učení žáků a studentů*. Praha : Portál, Pp. 142–197.
19. Teun A. Van Dijk (1983). *Strategies of Discourse Comprehension*. New York: Academic Pres, 389.

Bilyk V.

ORCID 0000-0002-6860-7728

Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Medical Biological and Valeological Fundamentals of Health and Safety, National Pedagogical M. P. Dragomanov University (Kyiv, Ukraine) E-mail: valya-bilyk@bigmir.net

CONCEPT OF FUTURE PSYCHOLOGISTS' SCIENCE PREPARATION IN UKRAINIAN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Article's purpose and methodology. *It is stated that intensification of the processes of Ukraine integration into the European community and in particular to creation of a united educational space makes it necessary to bring the national higher education system in line with world standards. It is pointed out that one of the directions of its modernization is revision of conceptual approaches to the future specialists preparation in Ukrainian higher education institutions, including science preparation of future psychologists. The goal-forming component of the concept of future psychologists' science preparation in higher education institutions has been isolated and substantiated aimed at specifying the purpose and main idea of the Concept developed by the author; theoretical and methodological component, which provides theoretical analysis of the basic of fundamental theories of modern education, the definition of conceptual and categorical apparatus, methodological approaches and principles of the Concept; content-technological – characterizes the content scope and strategy of the Concept and the analytic-productive, which presents empirical data that testify the truth of theoretical statements.*

Scientific novelty. *The main statement of the Concept was formulated according to which future psychologists science preparation in higher education institutions should be the basis of professional preparation, correspond to the basic statements of the fundamental theories of modern education, modern scientific achievements, have a professional direction; to be implemented with the help of such methodological approaches, principles and concepts that would reflect its specificity in the system of future specialists of other fields science preparation.*

Conclusions. *It is noted the expediency of expanding the existing educational curriculum of such kind of preparation abe means of the integrative training course «Fundamentals of Modern Neurobiology» and the necessity of its implementation in accordance with the author's higher level cognitive strategies based on rethought and modernized achievements of Greek ideas. It is stated that the quality control of science preparation of psychology students should be aimed at checking the knowledge they received during such training, the ability to use knowledge they obtained in practice, and to identify possible shortcomings in the process of science preparation implementation in order to quickly correct them.*

It is stated that the presented research implies the necessity of developing a model of realization of the proposed ideas of future psychologists' science preparation optimization in higher education institutions of Ukraine.

Keywords: *concept, science preparation, future psychologists, higher educational institutions.*

Стаття надійшла до редакції 01.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Л. П. Сущенко

УДК 378:373.3.091.12.011.3-051

Дорошенко Т. В.

ORCID 0000-0002-8751-421X

Доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри мистецьких дисциплін
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: tatjanadoroshenko25@gmail.com

ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ МОТИВАЦІЇ ДО МИСТЕЦЬКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті актуалізовано необхідність формування у майбутніх учителів початкової школи мотивації до мистецько-педагогічної діяльності. З цією метою проаналізовано наукові тенденції та сучасні вимоги до початкової освіти, що спрямовані на актуалізацію культуротворчих факторів формування особистості, підвищення ролі мистецтва у становленні самосвідомості учнів, інтеграцію, як один із основних принципів реформування освіти.

У зв'язку із цим, обґрунтовано актуальність спрямування діяльності вищої школи на підготовку нової генерації вчителів, спроможних усвідомити й досягнути особливості мистецтва як відображення цілісності уявлень про світ, здатних залучити учнів до сфери прекрасного засобами мистецтва.

Результати наукового пошуку дали змогу виявити, що якісною підготовка майбутніх учителів буде тоді, коли вона поєднуватиме в собі особистісні й суспільні інтереси особистості людини, тому особливою актуальністю набуває розвиток внутрішніх, особистісних резервів підготовки студентів. Таким внутрішнім джерелом активності у здійсненні мистецько-педагогічної діяльності є мотивація.

Розглянуто суб'єктність як особистісну якість, що характеризує цілеспрямованість людини й визначає усвідомлення мотивації та потреби власної активності, зумовлює необхідність усвідомлення себе як активного діяча, який прагне до активної діяльності.

Мета роботи – розкрити мотиваційні чинники навчально-професійної діяльності майбутніх учителів початкової школи, визначити компонентну структуру мотивації студентів до мистецько-педагогічної діяльності та обґрунтувати важливість актуалізації суб'єктності у формуванні мотивації до мистецько-педагогічної діяльності в майбутніх учителів початкової школи.

Методологія. Методологічну основу дослідження становлять: загально-філософські положення про розвиток особистості; філософські положення щодо особистості як творця, суб'єкта культури та культурно-освітньої діяльності; філософія мистецької освіти; концептуальні ідеї професійної педагогічної підготовки фахівця; гносеологічні основи наукового пізнання, зокрема, теорія про формування мотиваційної сфери особистості, теорія формування мотивів навчально-пізнавальної діяльності, загальнонаукові та педагогічні підходи сучасної теорії освітнього процесу у закладах вищої освіти, провідні ідеї психології стосовно активної ролі суб'єкта у перетворювальній діяльності.

Наукова новизна полягає в тому, що уточнено сутність понять «мистецько-педагогічна діяльність учителя початкової школи», «мотивація до мистецько-педагогічної діяльності»; визначено компонентну структуру мотивації студентів до мистецько-педагогічної діяльності та обґрунтовано важливість актуалізації суб'єктності у формуванні мотивації до мистецько-педагогічної діяльності в майбутніх учителів початкової школи.

Висновки. Зроблено висновки, що актуальність вивчення й вирішення проблеми формування у майбутніх учителів початкової школи мотивації до мистецько-педагогічної діяльності зумовлена її теоретичною і практичною значущістю для підготовки майбутніх фахівців, потребою сучасних закладів освіти у висококваліфікованих фахівцях. Суб'єктність у навчальному процесі є детермінантою результативності змін у власній особистості, забезпечує формування мотивації до мистецько-педагогічної діяльності. Таким чином, підготовка студентів як суб'єктів власної мистецько-педагогічної

діяльності створює мотивацію до здійснення ними цієї діяльності та зумовлює зміни в їхньому особистісному розвитку.

Подальшого вивчення потребують питання визначення й наукового обґрунтування критеріїв діагностики сформованості у майбутніх учителів початкової школи мотивації до мистецько-педагогічної діяльності, розроблення й апробація моделі формування мотивації до мистецько-педагогічної діяльності у майбутніх учителів початкової школи. Перспективним науковим напрямом дослідження є поглиблення змісту психолого-педагогічних дисциплін і методик викладання дисциплін мистецького циклу за рахунок розкриття суб'єктно-особистісного сенсу підготовки майбутнього вчителя початкової школи.

Ключові слова: учитель початкової школи, мистецько-педагогічна діяльність, мотивація, мотиви, суб'єктність.

Постановка проблеми. *Актуальність роботи.* Пошуки шляхів удосконалення процесу професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи спрямовані на підвищення ролі гуманістичних пріоритетів у соціальному просторі; актуалізацію культуротворчих факторів формування особистості; підвищення ролі мистецтва у становленні самосвідомості учнів із самого початку навчання в школі.

Такі завдання спрямовують діяльність вищої школи на підготовку нової генерації вчителів, спроможних усвідомити й досягнути особливості мистецтва як відображення цілісності уявлень про світ, здатних залучити учнів до сфери прекрасного засобами мистецтва.

Перед учителем початкової школи висуваються актуальні завдання, зокрема вчитель повинен уміти організувати й забезпечити освітній простір Нової української школи, в якому у школярів мають бути сформовані основні компетентності, серед яких виокремлюється «обізнаність та самовираження у сфері культури». Вчитель повинен сформувати у дитини здатність розуміти твори мистецтва, розвивати власні мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття прекрасного [10].

Як зазначає С. Гончаренко, гуманітаризація вищої освіти наполягає на переорієнтації з предметно-змістового принципу навчання основ наук на вивчення цілісної картини світу, на трансляцію не «чистих», а «олюднених» знань з опорою на базові цінності людства [4].

Відповідно до наукових тенденцій та сучасних вимог початкова освіта все активніше рухається в напрямку інтеграції, що задекларовано в Законі України «Про освіту», Концепції нової української школи. Це вимагає від учителя будувати освітній процес на засадах «реалізації змісту освіти через предмети або інтегровані курси» [11], серед яких дисципліни мистецького спрямування відіграють одну з найважливіших ролей. Тож учитель початкової школи має працювати не в площині монопредметного змісту, що «зумовлює формування фрагментарної мозаїчної художньої картини світу, дискретної моделі культури, а в духовно-світоглядній спорідненості образів різних видів мистецтв» [9, 38-39].

Проте, підготовка фахівців зі спеціальності «Початкова освіта» до мистецько-педагогічної діяльності в школі має свою специфіку, що викликає необхідність розробки навчальної стратегії, яка б урахувала як зрослі потреби загальної мистецької освіти молодших школярів у сучасних умовах, так і порівняно обмежені можливості наявної системи мистецької підготовки студентів – майбутніх учителів початкової школи.

Вимоги до підготовки вчителя початкової школи в аспекті зазначеної проблеми закладені Державним стандартом початкової освіти, в якому метою мистецької освітньої галузі передбачено формування культурної та інших компетентностей, цінностей у процесі пізнання мистецтва та художньо-творчого самовираження в особистому та суспільному житті, поваги до національної та світової мистецької спадщини [6].

Специфікою підготовки майбутніх учителів початкової школи є її педагогічна спрямованість, що зумовлює здійснення педагогічної діяльності як системи організованого впливу на учнів з метою навчання, виховання й розвитку.

Мистецька діяльність учителя початкової школи є показником його мистецької культури і виявляється у творчості, виконавстві, сприйманні, мистецько-освітній діяльності.

Мистецько-педагогічна діяльність учителя початкової школи визначається нами як діяльність, що спрямована на використання педагогічного потенціалу мистецтва у формуванні та розвитку особистості молодшого школяра шляхом залучення його до творів мистецтва, мистецько-творчої діяльності. Вчитель створює в педагогічному процесі оптимальні умови для розвитку духовного потенціалу, формування ціннісних орієнтирів учнів та їх творчого самовираження. Готовність до цієї діяльності формується у майбутніх учителів початкової школи в процесі організованої мистецько-педагогічної підготовки шляхом освоєння системи мистецьких і педагогічних знань та набуття досвіду, формування компетентностей, особистісних якостей та художньо-творчого потенціалу.

Результати наукового пошуку дали змогу виявити різні підходи до розв'язання проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до мистецько-педагогічної діяльності. При цьому вчені зазначають, що якісною підготовка майбутніх учителів буде лише тоді, коли вона поєднуватиме в собі особистісні й суспільні інтереси особистості людини. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває розвиток внутрішніх, особистісних резервів підготовки студентів. Таким внутрішнім джерелом

активності у здійсненні мистецько-педагогічної діяльності є мотивація. Таким чином, актуалізується проблема формування у майбутніх учителів початкової школи мотивації до мистецько-педагогічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні аспекти проблеми професійної підготовки вчителя початкової школи, зокрема визначення її змісту, форм і методів, розвитку провідних компетентностей майбутніх фахівців досліджували Н. Бібік, О. Біда, М. Васьуленко, Л. Коваль, Я. Кодлюк, А. Коломієць, О. Комар, С. Мартиненко, Н. Мар'євич, О. Матвієнко, Б. Нестерович, Н. Пахальчук, О. Савченко, С. Скворцова, Т. Совік, С. Стрілець, О. Хижна, Л. Хомич, Л. Хоружа та інші.

Значення мистецької освіти в системі професійно-педагогічної підготовки розглядається в низці сучасних наукових досліджень. Учені О. Дем'янчук, С. Коновець, Л. Масол, О. Отич, В. Орлов, Г. Падалка, О. Рудницька, Н. Сидорчук, О. Хижна, Г. Шевченко, Б. Юсов здійснили обґрунтування теоретичних і методичних засад професійної підготовки майбутніх учителів до викладання мистецьких дисциплін та естетичного виховання учнів.

Предметом дослідження вчених Н. Белявіна, М. Букача, М. Дергача, П. Ніколаєнка, М. Пічура, Ю. Ростовської, О. Хомік, О. Чайковської, І. Шевченко стало висвітлення проблем упровадження нововведень у процесі професійної підготовки майбутніх учителів у галузі мистецької освіти.

Проблема формування мотивації вивчалася в науковій літературі у різних аспектах, у тому числі й мистецько-педагогічному. Теоретичні питання мотиваційної сфери особистості досліджували зарубіжні й вітчизняні психологи і педагоги – Б. Ананьєв, Л. Божович, Д. Брунер, Б. Вайнер, І. Зязюн, Г. Костюк, О. Леонтьєв, А. Маркова, Н. Нічкало, С. Рубінштейн, В. Сластьонін, В. Сухомлинський, Е. Фром, Х. Хеккаузен, Г. Щукіна, П. Якобсон та ін., які зазначили важливість сформованої мотивації у підвищенні ефективності та якості освітнього процесу.

Наукові праці вчених з теорії та методики музичної освіти (А. Козир, О. Михайличенко, О. Морозова, О. Олексюк, Г. Падалка, В. Ревенчук, О. Ростовський, О. Рудницька, А. Скопич, Г. Ципін, В. Шульгіна, О. Щербініна, О. Щолокова та ін.) опосередковано стосуються проблеми формування мотивації до мистецько-педагогічної діяльності.

О. Хижна, розкриваючи методологічні засади підготовки майбутніх учителів до забезпечення основ мистецької освіти учнів початкової школи, відзначила її складний інтегративний характер, що потребує відображення взаємодії наукових підходів до вивчення цієї проблеми, та висвітлила підготовку майбутнього вчителя з урахуванням взаємопов'язаних загальнокультурного і фахового аспектів [12]. Автор з'ясувала, що готовність майбутніх учителів до художньо-педагогічної діяльності в період навчання формується ефективно за умов цілеспрямованого виховання емоційно-позитивного ставлення студентів до сучасних художньо-педагогічних технологій. Вона наголосила на необхідності створення художньо-педагогічного середовища для професійно-особистісного розвитку вчителя, зауважила щодо необхідності сформованості професійно значущих якостей особистості майбутнього вчителя, мотивації до художньо-творчої діяльності, «яка забезпечується за рахунок активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів у партнерській взаємодії учасників освітнього процесу та діалогу як засобу й форми комунікативної діяльності» [12, 6].

Проте, аналіз наукової літератури засвідчив, що проблема формування в майбутніх учителів початкової школи мотивації до мистецько-педагогічної діяльності ще не була предметом спеціальних досліджень в українській педагогічній науці.

Мета статті – розкрити мотиваційні чинники навчально-професійної діяльності майбутніх учителів початкової школи, визначити компонентну структуру мотивації студентів до мистецько-педагогічної діяльності та обґрунтувати важливість актуалізації суб'єктності у формуванні мотивації до мистецько-педагогічної діяльності в майбутніх учителів початкової школи.

Методологія. Методологічну основу дослідження становлять: загально-філософські положення про розвиток особистості; філософські положення щодо особистості як творця, суб'єкта культури та культурно-освітньої діяльності; філософія мистецької освіти; концептуальні ідеї професійної педагогічної підготовки фахівця; гносеологічні основи наукового пізнання, зокрема, теорія про формування мотиваційної сфери особистості, теорія формування мотивів навчально-пізнавальної діяльності, загальнонаукові та педагогічні підходи сучасної теорії освітнього процесу у закладах вищої освіти, провідні ідеї психології стосовно активної ролі суб'єкта у перетворювальній діяльності.

Наукова новизна полягає в тому, що уточнено сутність понять «мистецько-педагогічна діяльність учителя початкової школи», «мотивація до мистецько-педагогічної діяльності»; визначено компонентну структуру мотивації студентів до мистецько-педагогічної діяльності та обґрунтовано важливість актуалізації суб'єктності у формуванні мотивації до мистецько-педагогічної діяльності в майбутніх учителів початкової школи.

Результати дослідження. Оптимізація освіти у вищій школі визначає цілеспрямоване формування в молоді позитивного ставлення до здобуття знань, тому особливої актуальності набуває пошук внутрішніх резервів підвищення ефективності навчально-професійної діяльності майбутніх учителів. Внутрішніми джерелами активності особистості щодо подальшого навчання, самоосвіти та майбутньої професійної самореалізації, є мотиви, потреби, інтереси до навчання.

Проблема мотивації учіння є однією з провідних у педагогічній науці. У психолого-педагогічній літературі мотивацію кваліфікують як сукупність чинників, що підтримують і спрямовують, тобто

визначають поведінку (К. Мадлен, Ж. Годфруа [3]); як сукупність мотивів, спонукання, що викликає активність організму й визначає її спрямованість (Л. Божович [1]), як процес психічної регуляції конкретної діяльності, дії мотиву й механізм, що визначає виникнення, спрямованість і способи здійснення конкретних форм діяльності (І. Джидар'ян [5]); як єдину систему процесів, що відповідають за спонукання й діяльність (В. Вілюнас [2]).

Одна група вчених розглядає мотивацію як сукупність спонукань, що викликають суб'єктну активність, тобто систему чинників, які детермінують поведінку (потреби, мотиви, цілі, наміри, прагнення тощо); друга – як процес формування мотивів, характеристику процесу, який стимулює та підтримує поведінку суб'єктну активність на певному рівні.

Аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми дає можливість стверджувати, що мотивація забезпечує спрямованість і активність навчальної та самостійної діяльності студента. Мотив як усвідомлена потреба в досягненні бажаних результатів діяльності набуває форми внутрішніх спонукань та визначає внутрішню мотивацію діяльності.

Сьогодні усталена в педагогічній теорії та практиці думка про те, що успішність навчальної діяльності переважно залежить від інтелектуального рівня розвитку особистості, спростовується сучасними дослідженнями, які дають підстави вважати, що на успішність навчальної діяльності, крім навчальних здібностей, значним чином впливає сила мотивації та її структура (В. Якунін, Н. Мешков). При цьому виявлено, що висока позитивна мотивація може грати роль компенсуючого фактору у випадку недостатньо високих здібностей; проте у зворотному напрямку цей фактор не спрацьовує – ніякий високий рівень здібностей не може компенсувати відсутність учбового мотиву чи низьку його вираженість, не може призвести до значних успіхів у навчанні [8].

Важливо зазначити, що мотивація навчально-професійної діяльності, на думку більшості дослідників, є полімотивованою, оскільки активність студента має різні джерела: внутрішні, зовнішні, особистісні. Систему спонукань складають мотиви, у ролі яких можуть виступати потреби, установки, ідеали, інтереси, емоції, норми чи цінності.

Головним стимулом здійснення мистецько-педагогічної діяльності вчителя початкової школи визначаємо сфокусовану мотивацію до професійної самореалізації, яка пов'язана з наявністю широкого спектра мистецько-освітніх заходів, що має здійснювати вчитель. Обрана проблема вирішуватиметься в умовах самореалізаційної педагогічної творчості вчителем, який за навчальним планом не отримує спеціальної мистецької освіти в період навчання в закладі вищої освіти. Ця важлива обставина вимагає додаткової потребової активності вчителя початкової школи, яка має об'єднувати педагогічну техніку та потребу додаткового спеціально-мистецького розвитку на рівні самовдосконалення.

Завдяки усвідомленню необхідності реалізації всіх складників суб'єктності як інтегративної професійної якості вчителя початкової школи (цілеспрямована суб'єктна визначеність, набуття професійної компетентності, самореалізація як вища форма прояву творчої активності особистості), його увагу необхідно сфокусувати на мотивацію особистісної відповідальності в набутті професійної компетентності та усвідомленні потребової активності кожного суб'єкта, суб'єктно-особистісної вмотивованості.

Під *мотивацією до мистецько-педагогічної діяльності* розуміємо систему спонукань (мотивів), які є рушіями активності й самостійної діяльності, визначаються сукупністю актуальних професійних надбань і спрямовують аудиторну та самостійну навчальну діяльність студентів на оволодіння знаннями, вдосконалення мистецько-педагогічних умінь та навичок, необхідних для якісного здійснення мистецько-педагогічної діяльності. На нашу думку, такими спонуканнями буде позитивно спрямована група мотивів: домінуючі мотиви професійної та мистецько-педагогічної діяльності, пізнавальні мотиви, мотиви досягнення, мотиви самодетермінації та самоудосконалення.

На основі аналізу психолого-педагогічної та методичної літератури з досліджуваної проблеми, було визначено структуру мотивації до мистецько-педагогічної діяльності за компонентами, які логічно співвідносяться зі змістовими аспектами цієї діяльності. Такими компонентами є: ціннісно-потребовий, когнітивний, творчо-діяльнісний та педагогічно-рефлексивний.

Формування мотивації до мистецько-педагогічної діяльності передбачає спрямування педагогічних зусиль на забезпечення взаємозумовленого розвитку особистісних якостей і професійної компетентності студента шляхом актуалізації його суб'єктності.

Суб'єктність у формуванні мотивації до мистецько-педагогічної діяльності в майбутніх учителів початкової школи розглядається нами як пріоритетний її напрям і стосується забезпечення автономності студента, його самостійності та ініціативності в освітньому процесі, отримання права реалізувати внутрішні передумови самостановлення.

Мотиваційні характеристики в системі забезпечення суб'єктності професійної підготовки пов'язані з усвідомленням студентами особистісного смислу самостановлення. Мотиваційно-сміслова спрямованість навчання – одна з головних умов забезпечення суб'єктності підготовки майбутнього вчителя до мистецько-педагогічної діяльності, усвідомлення сенсу пізнання мистецтва на рівні особистісного значення, а не як додатковий механізм оволодіння професією, самоусвідомленого потягу до культури, до досягнення особистісного смислу заглиблення в художні образи. Так, суб'єктність підготовки означає сформованість усвідомленої мотивації до актуалізації особистісних можливостей самореалізації в мистецтві, досягненні змістових основ його образності.

Поряд з мотиваційним забезпеченням суб'єктної ініціативності студента суттєвого значення набуває активізація *пізнавальної суб'єктності* майбутнього вчителя. Йдеться про те, що навчальний матеріал, засвоєний у контексті ініціативного, самостійного розгляду, не тільки глибше усвідомлюється, а й набуває перетворювальних функцій. Отже, суб'єктність у системі пізнавального процесу виявляється і як здатність до самостійного осягнення навчального матеріалу, і як здатність до перетворення себе в процесі навчання.

Проблема суб'єктності в підготовці вчителя до мистецько-педагогічної діяльності фокусується також навколо реалізації пізнавальної функції мистецтва. Пізнаючи мистецтво, тобто інтелектуально осмислюючи художні образи та емоційно їх переживаючи, студент як суб'єкт навчальної діяльності в багатовимірності змісту цих образів знаходить щось своє, найближче власним інтересам, власному світовідчуттю.

Ціннісно-вибіркова характеристика суб'єктності визначає увагу до забезпечення студенту свободи вибору власної навчальної траєкторії, формування в нього відповідальності за цей вибір. Свобода вибору цілепокладання і самосвідомість пов'язані між собою як два аспекти перспективного розвитку студента.

Студент має отримати можливість вільного вибору мети саморозвитку, видів діяльності, способів самоконтролю тощо. Якщо студенти суттєво обмежені у виборі завдань та шляхів професійного становлення, їхній розвиток набуває рис скутості, суб'єктність діяльності стає обмеженою.

Формування суб'єктності як характеристики особистості в контексті ціннісно-вибіркового спрямування діяльності орієнтує студентів на усвідомлення себе як унікальної, неповторної особистості. Відчуття власної гідності, відмінності себе від інших, ставлення до себе як до самостійного автора власного життя, становить основу усвідомлення цінності власного «Я». Майбутній учитель, усвідомлюючи власну неповторність, переносить це відчуття й на інших. Суб'єктність виявляється й у взаємодії з іншими, у сприйнятті їх унікальними особистостями. Суб'єктність мистецької діяльності означає здатність до порівняння й вибору художніх об'єктів у диспозиції до власного «Я». Порівняння, вибір, оцінювання творів мистецтва майбутніми вчителями, вибір оптимального методичного забезпечення мистецької освіти дітей опосередковується відчуттям суб'єктності як підґрунтям до усвідомлення неповторності власних художніх уподобань учителя так само, як і ставлення до дитячих художніх смаків як до унікальної для кожного школяра здібності.

У контексті ціннісних характеристик суб'єктності посилюється значущість рефлексії, заглиблення у внутрішній світ, формується вміння розрізняти власні переваги й недоліки, засвоюються способи самоконтролю.

Творчо-діяльнісні засади суб'єктності фокусуються навколо активності особистості, її здатності до власного перетворення, ставлення до себе як до активного діяча. Потреба в самостворенні, самореалізації визначає пріоритети суб'єктності в контексті його творчо-діяльнісних характеристик. Готовність змінювати себе відповідно до вимог діяльності в школі – чи не найістотніша характеристика суб'єктності. Студент має бути свідомим того, що не зовнішні обставини чи вимоги ініціюють його активність, а він сам створює умови для самореалізації за власним бажанням і розумінням потреби самозмін.

Важливою характеристикою суб'єктності майбутніх учителів є її *комунікативно-вольовий* аспект. Якщо інші професії потребують розвитку комунікативних якостей як бажаних, то учительська діяльність поза сформованими комунікативними вміннями й вольовими якостями неможлива. Суб'єктність у такому випадку характеризується ініціативною здатністю налагодити контакт з учнями, сприйняти їх діалоговими партнерами, які мають власну індивідуальність. Суб'єктність поведінки вчителя зумовлюється ставленням до себе як до особистості, від якої залежать умови перетворення не тільки себе, а й оточення. Розуміння іншого, прийняття його цінностей, усвідомлення взаємозалежності себе й іншого – основа до розуміння сутності суб'єктності в комунікативній взаємодії.

Збереження суб'єктності студента в спілкуванні з викладачем є запорукою освоєння також методичних канонів викладання мистецтва в початковій школі. Всупереч усій об'єктивній незалежності певних методів організації мистецької діяльності дітей, педагогічна діяльність учителя завжди забарвлена особистісним ставленням до процесу викладання. І багатозначність художнього змісту мистецьких образів, і залежні від цього способи організації мистецької діяльності учнів містять відбиток індивідуальності вчителя, віддзеркалюють його особистісне ставлення.

Висновки. Актуальність вивчення й вирішення проблеми формування у майбутніх учителів початкової школи мотивації до мистецько-педагогічної діяльності зумовлена її теоретичною і практичною значущістю для підготовки майбутніх фахівців, потребою сучасних закладів освіти у висококваліфікованих фахівцях. Суб'єктність у навчальному процесі є детермінантою результативності змін у власній особистості, забезпечує формування мотивації до мистецько-педагогічної діяльності. Таким чином, підготовка студентів як суб'єктів власної мистецько-педагогічної діяльності створює мотивацію до здійснення ними цієї діяльності та зумовлює зміни в їхньому особистісному розвитку.

Подальшого вивчення потребують питання визначення й наукового обґрунтування критеріїв діагностики сформованості у майбутніх учителів початкової школи мотивації до мистецько-педагогічної діяльності, розроблення й апробація моделі формування мотивації до мистецько-педагогічної діяльності у майбутніх учителів початкової школи. Перспективним науковим напрямом дослідження є поглиблення змісту психолого-педагогічних дисциплін і методик викладання дисциплін мистецького циклу за рахунок розкриття суб'єктно-особистісного сенсу підготовки майбутнього вчителя початкової школи.

References

1. Божович Л. И. Проблемы формирования личности : избр. психол. тр. Москва–Воронеж : Ин-т практ. психологии, 1995. 491 с.
Vozhovych L. Y. (1995). Problemy formirovaniya lychnosti [Problems of personality formation]. Moscow–Voronezh, Russia : Yn-t prakt. psykholohii.
2. Вилюнас В. К. Психологические механизмы мотивации человека. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1990. 288 с.
Viliunas V. K. (1990). Psykholohycheskye mekhanizmy motyvatsyy cheloveka [Psychological mechanisms of human motivation]. Moscow, Russia : Yzd-vo Mosk. un-ta.
3. Годфруа Жо (Jo). Что такое психология: В 2-х т. Т. 2 : Пер. с франц. М. : Мир, 1992. 376 с.
Hodfrua Zho (Jo). (1992). Chto takoe psykholohiya: V 2-kh t. T. 2 [What is psychology: in 2 vols. V. 2]. Moscow, Russia : Myr.
4. Гончаренко С. У. І все таки – гуманітаризація. *Педагогіка і психологія*, 1995, № 1. С. 3–7.
Honcharenko S. U. (1995). I vse taky – humanitaryzatsiia [And yet – humanization]. *Pedahohika i psykholohiia – Pedagogy and psychology*, 1, 3–7.
5. Джидарьян И. А. Категория активности и ее место в системе психологического знания. *Категории материалистической диалектики в психологии* / отв. ред. Л. И. Анцыферова. М., 1988. С. 56–88.
Dzhydarian Y. A. (1988). Katehoryia aktyvnosty u ee mesto v systeme psykholohycheskoho znaniya [The category of activity and its place in the system of psychological knowledge]. *Katehoryu materyalistycheskoi dyalektyky v psykholohyy – Categories of materialistic dialectics in psychology*. Moscow, Russia.
6. Державний стандарт початкової освіти. Київ, 2018. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF> (дата звернення: 15.03.2020).
Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity [State standard of primary education]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF>.
7. Дорошенко Т. В., Коновченко Ю. П. Теоретичні основи проблеми формування у майбутніх учителів початкової школи готовності до мистецько-педагогічної діяльності. *Науковий журнал «Молодий вчений»*, 2018, № 2.1 (54.1). С. 62–66.
Doroshenko T. V., & Konovchenko Yu. P. (2018). Teoretychni osnovy problemy formuvannia u maibutnix uchyteliv pochatkovoї shkoly hotovnosti do mystetsko-pedahohichnoi diialnosti [Theoretical bases of future primary school teachers' readiness for artistic and educational work]. *Naukovyi zhurnal «Molodyi vchenyi» – Scientific Journal «Young Scientist»*, 2.1 (54.1), С. 62–66.
8. Крайова О. В., Голуб Т. І. Роль мотивації в процесі інтенсивної мовної підготовки слухачів. *Modern Information Technologies in the Sphere of Security and Defence*, 2013, № 2 (17). С. 123.
Krayova O. V., & Holub T. I. (2013). Rol motyvatsii v protsesi intensyvnoi movnoi pidhotovky slukhachiv [The role of motivation in the process of intensive language training of students]. *Modern Information Technologies in the Sphere of Security and Defence*, 2 (17), С. 123.
9. Масол Л. Школа культуры выхováе людину, яка мислить і прагне творити. *Початкова школа*, 2001, № 5. С. 38–40.
Masol L. (2001). Shkola kultury vykhovuie liudynu, yaka myslyt i prahne tvoryty [The school of culture educates a person who thinks and seeks to create]. *Pochatkova shkola – Elementary school*, 5, 38–40.
10. Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої школи. Київ, 2016. URL : http://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/Anonces/2016/nova_shkola_proekt.pdf (дата звернення: 15.03.2020).
Nova ukrainska shkola: Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly [New Ukrainian school: Conceptual foundations of secondary school reform]. Retrieved from http://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/Anonces/2016/nova_shkola_proekt.pdf.
11. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом О. Я. Савченко. Київ, 2018. URL : <https://nus.org.ua/news/opublikovaly-typovi-osvitni-programy-dlya-1-2-klasiv-nush-dokumenty/> (дата звернення: 10.03.2020).
Typova osvitnia prohrama rozroblena pid kerivnytstvom O. Ya. Savchenko [A typical educational program developed by O.Ya. Savchenko]. Retrieved from <https://nus.org.ua/news/opublikovaly-typovi-osvitni-programy-dlya-1-2-klasiv-nush-dokumenty/>.
12. Хижна О. П. Теоретико-методологічні та методичні засади підготовки майбутніх учителів до забезпечення основ мистецької освіти учнів початкової школи : автореф. дис. ... докт. пед. наук. К., 2008. 41 с.
Khyzhna O. P. (2008). Teoretyko-metodolohichni ta metodychni zasady pidhotovky maibutnix uchyteliv do zabezpechennia osnov mystetskoi osvity uchniv pochatkovoї shkoly [Theoretical and methodological foundations of preparing future teachers to provide the basics of art education of primary school students]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv, Ukraine.

Doroshenko T.

ORCID 0000-0002-8751-421X

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of Arts Department,T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: tatjanadoroshenko25@gmail.com

FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS' FORMATION OF MOTIVATION FOR ARTISTIC AND PEDAGOGICAL WORK

It has been focused in the article the necessity of future primary school teachers' motivation formation for artistic and pedagogical work. Scientific tendencies and contemporary requirements towards primary school have been analysed. They target at the culture and creative factors of personality development, the raise of art's role in students' awareness integration as one of the main principles of education reformation. Thus, the importance of higher education initiative in new teachers' generation training has been proved. These teachers are to realize and grasp the peculiarities of art as the reflection of integrity of the ideas about the world, able to engage students to the sphere of the beautiful by means of art.

The results of the scientific research gave the opportunity to find out that teachers' training can be of high quality on condition that it combines personal and social interests of an individual. That is why the development of internal, personal reserves of student preparation becomes especially relevant. Motivation is such an internal source of activity in artistic and pedagogical work.

Subjectivity is considered as personal quality, which characterizes the purposefulness of the person and determines the awareness of the motivation and the need of his own activity.

The aim of the article is to disclose motivational factors of educational and professional work of future primary school teachers, to determine the component structure of students' motivation for artistic and pedagogical activity and prove the importance of subjectivity in the formation of motivation for artistic and pedagogical activity in future primary school teachers.

Methodology The basis of the study is humanitarian research on the development of personality in various spheres; philosophy of art education; conceptual ideas of professional pedagogical training; philosophical views on a personality as a creator, subject of culture and cultural and educational activity; philosophy of art education, epistemological foundations of scientific knowledge, in particular, the theory of the motivational sphere formation of personality; issues of psychology and pedagogy on humanistic education; contemporary concepts of aesthetic education; regulatory documents of higher education institutions.

Scientific novelty is that the essence of the concepts «artistic and pedagogical work», «motivation for artistic and pedagogical work» has been specified; the component structure of students' motivation for art and pedagogical work has been determined; the importance of the subjectivity in the formation of motivation for artistic and pedagogical work in future primary school teachers has been proved.

Conclusions. The following conclusions can be made. The relevance of studying and solving the problem of future primary school teachers' formation for artistic and pedagogical work is determined by its theoretical and practical significance for future primary school teachers' training as well as by the need of educational institutions in highly skilled professionals. Subjectivity in the educational process is a determinant for the efficiency of personality changes, provides the formation of motivation for artistic and pedagogical work.

The following issues require further study: the definition and scientific criteria of diagnostics of students' formation for artistic and pedagogical work; model development and approbation of motivation formation in future primary school teachers. The promising scientific area of the research is the following: to ensure the material integration of professionally oriented compulsory disciplines with the methods of teaching optional art subjects; to fill students' professional training with creative elements; to supplement the methodology of teaching the art disciplines with modern ideas; to give the preference to practical issues of mastering art subjects basing on national traditions; to deepen the content of psychological and pedagogical disciplines and methods of teaching art disciplines by revealing the subject and personal meaning of future primary school teachers' training as well as to deepen the content of psychological and pedagogical disciplines and methods of teaching the disciplines of the artistic cycle by revealing the subjective and personal meaning of future primary school teachers' training.

Keywords: primary school teacher, artistic and pedagogical work, motivation, motives, subjectivity.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор С. І. Стрілець

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА-БАНДУРИСТА ДО РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ УЧНІВ

Мета статті полягає у висвітленні теоретичних основ підготовки майбутніх педагогів-бандуристів до розвитку творчого потенціалу учнів у сучасних умовах реформування освіти України та визначенні сутності означеного процесу.

Сучасні *методологічні підходи* у професійній підготовці педагога-музиканта (антропологічний, культурологічний, етнопедагогічний, аксіологічний, системний, компетентнісний, діяльнісний (діяльнісно-особистий, синергетичний, інформаційний) є вирішальними для наукового обґрунтування ефективної підготовки майбутніх педагогів-бандуристів до розвитку творчого потенціалу учнів у процесі бандурного музикування. Певне значення щодо розгляду специфіки фахової підготовки майбутнього педагога-музиканта мають її зв'язки з провідними методологічними ідеями. Особливості розгляду проблеми підготовки майбутніх педагогів-бандуристів до розвитку творчого потенціалу учнів у процесі бандурного музикування у своєму змісті дозволяє виділити ключові *методологічні ідеї* – аксіологічну, гуманістичну, культурологічну та діяльнісну.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше визначено сутність поняття «готовність майбутнього педагога-музиканта до розвитку творчого потенціалу учнів у процесі бандурного музикування» визначаємо як складне особистісне утворення, що містить всебічні знання суті розвитку творчого потенціалу учнів у процесі бандурного музикування, характеризується застосуванням необхідних професійно-педагогічних умінь та навичок реалізації особистісно зорієнтованого творчого підходу до формування потенційних можливостей музично-педагогічного досвіду як основи професійного керівництва процесом розвитку творчого потенціалу учнів у процесі бандурного музикування, спрямованого на забезпечення розвитку внутрішніх передумов учнів до творчості, формування творчих якостей особистості; з'ясовано поняття «творчий потенціал особистості» як інтегративну цілісність природних і соціальних сил людини, що забезпечує її суб'єктивну потребу у творчій самореалізації і розвитку особистості.

Висновки. Сутність поняття «підготовка майбутнього педагога-музиканта до розвитку творчого потенціалу учнів у процесі бандурного музикування» визначаємо як цілісну, багатоструктурну систему, що відповідає меті, принципам і завданням професійно-педагогічної підготовки майбутніх педагогів-музикантів і визначає його готовність до означеного процесу. Щоб педагог зміг забезпечити успішний розвиток творчого потенціалу учнів у процесі бандурного музикування, йому необхідно оволодіти методикою та інноваційними технологіями бандурного музикування, основними видами бандурної техніки, вокально-інструментальними навичками для відображення художнього образу, самому вільно орієнтуватися в музично-творчому процесі, розвивати і реалізовувати свій творчий потенціал у практичній музично-педагогічній діяльності.

Ключові слова: творчість, здібності, розвиток, творчий потенціал, підготовка майбутнього педагога-музиканта до розвитку творчого потенціалу учнів, бандурне музикування.

Постановка проблеми. Актуальність роботи. Модернізація освіти в Україні, зростання соціальних запитів до музичної освіти, її наближення до європейських стандартів висувають нові вимоги до підготовки педагога-музиканта. Він має акумулювати в собі такі професійно-особистісні якості як креативність, професійна майстерність, бути компетентним у багатьох галузях дотичних його фаху, володіти інноваційними методами викладання, здатним об'єктивно усвідомлювати педагогічні явища і факти, вирізнятися стремлінням до розвитку творчого потенціалу і прагненням до самореалізації у професії. У мистецько-педагогічних закладах вищої освіти особливої значущості набуває впровадження інноваційних технологій підготовки педагога-музиканта до розвитку творчого потенціалу учнів у процесі бандурного музикування з урахуванням компетентнісного, діяльнісного, особистісно-розвивального та суб'єкт-суб'єктного підходів, де реалізується креативний підхід до творчого розвитку особистості, формування

активно-перетворювальної позиції, розвитку творчого потенціалу особистості. Априорі, що особистість педагога творить особистість вихованця (за В. Сухомлинським). З огляду на це актуалізується проблема професійної підготовки із застосуванням педагогічних механізмів творчого розвитку майбутніх педагогів-музикантів, здатних до розвитку творчого потенціалу учнів у процесі бандурного музикування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій засвідчив, що теоретико-методологічну основу дослідження становлять концептуальні положення теорії особистості і провідні позиції філософії та психології щодо сутності, становлення і розвитку особистості як творця (В. Андрущенко, І. Зязюн, Г. Костюк, С. Кримський, Г. Сковорода, П. Юркевич та ін.); системно-структурний і діяльнісний підходи щодо аналізу педагогічних явищ та індивідуальний і диференційований підходи до навчання в контексті сучасних теоретичних обґрунтувань інноваційного підходу до змісту та форм організації освітнього процесу у вищих закладах освіти з урахуванням сучасних тенденцій розвитку музично-педагогічної теорії та практики, методики музично-педагогічної освіти, виховання творчої особистості майбутнього педагога загалом і підготовки педагогів-музикантів зокрема (Л. Арчажнікова, Г. Падалка, Т. Рейзенкінд, О. Ростовський, О. Рудницька, В. Фрицюк та ін.). На основі аналізу джерельної бази дослідження можна зробити висновок, що творчості як процесу діяльності людини, що створює якісно нові матеріали і духовні цінності, які є виявом індивідуальності особистості, неможливо навчити (за В. Фрицюк) [7].

Мета статті полягає у висвітленні важливих теоретичних аспектів підготовки майбутніх педагогів-бандуристів до розвитку творчого потенціалу учнів у процесі бандурного музикування в сучасних умовах реформування освіти України та визначенні сутності означеного процесу.

Методологія. Сучасні методологічні підходи у професійній підготовці педагога-музиканта (антропологічний, культурологічний, етнопедагогічний, аксіологічний, системний, компетентнісний, діяльнісний (діяльнісно-особистий, синергетичний, інформаційний) є вирішальними для наукового обґрунтування ефективної підготовки майбутніх педагогів-бандуристів до розвитку творчого потенціалу учнів у процесі бандурного музикування. Певне значення щодо розгляду специфіки фахової підготовки майбутнього педагога-музиканта мають її зв'язки з провідними методологічними ідеями. Особливості розгляду проблеми підготовки майбутніх педагогів-бандуристів до розвитку творчого потенціалу учнів у процесі бандурного музикування у своєму змісті дозволяє виділити ключові методологічні ідеї – аксіологічну, гуманістичну, культурологічну та діяльнісну.

Для вирішення поставлених завдань використовувалися *методи* теоретичного аналізу психолого-педагогічної і методичної літератури. Вони уможливили визначення сутності творчого розвитку майбутніх педагогів-музикантів та здійснити аналіз їх здатності до розвитку творчого потенціалу учнів у процесі бандурного музикування в теорії та практиці на основі матеріалів досвіду роботи з професійної підготовки майбутніх педагогів-музикантів у педагогічних закладах вищої освіти. Застосування методу синтезу емпіричного матеріалу і його класифікації, конкретизації теоретичного знання, освіти допомогли визначити критерії та показники сформованості готовності майбутніх педагогів-бандуристів до розвитку творчого потенціалу учнів у процесі бандурного музикування.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше визначено сутність поняття «готовність майбутнього педагога-музиканта до розвитку творчого потенціалу учнів у процесі бандурного музикування» визначаємо як складне особистісне утворення, що містить всебічні знання суті розвитку творчого потенціалу учнів у процесі бандурного музикування, характеризується застосуванням необхідних професійно-педагогічних умінь та навичок реалізації особистісно зорієнтованого творчого підходу до формування потенційних можливостей музично-педагогічного досвіду як основи професійного керівництва процесом розвитку творчого потенціалу учнів у процесі бандурного музикування, спрямованого на забезпечення розвитку внутрішніх передумов учнів до творчості, формування творчих якостей особистості; з'ясовано поняття «творчий потенціал особистості» як інтегративну цілісність природних і соціальних сил людини, що забезпечує її суб'єктивну потребу у творчій самореалізації і розвитку особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розгляд специфіки фахової підготовки майбутнього педагога-бандуриста, заснований на існуючих наукових дослідженнях, характеризує її зміст, що передбачає: а) ґрунтовні знання з музичної педагогіки (методики) – важливих проблем методології, теорії та методики музичного виховання, шкільної програми; історії та теорії музики – стилевих та жанрових особливостей творчості композиторів різних епох; народо- (україно-)знавства і музичного фольклору – народних традицій, обрядовості, побуту, фольклору; інструментознавства; гармонії та поліфонії, значення гармонії у взаємозв'язку з іншими елементами музичної виразності; основ музикування та імпровізації; аналізу музичних форм; знання з питань хорознавства; вокально-хорової педагогіки; сценічної майстерності; знання шкільного, вокально-хорового, інструментального репертуару; б) професійні виконавські вміння та навички – досконала виконавська техніка диригування, сольного співу, хорового співу, гри на бандурі; вільне читання нот та партитур; вміння виконавської майстерності – художня інтерпретація музичних творів, імпровізація, аранжування, транспонування, гармонізація, культура гри в ансамблі, оркестрі, співу в хорі та ансамблі; ескізне засвоєння музичного матеріалу; вміння настроювати власний інструмент; уміти виступати як аккомпаніатор; в) художньо-творчі вміння та навички – створення художньо-виконавської інтерпретації; володіння навичками самостійної роботи над музичним твором; аккомпанування та підбір по слуху; внутрішнє інтонування партитури; цілеспрямований аналіз музичного твору; володіння виконавськими стилями; навички орієнтації у загальній музичній звучності (чути окремі хорові, оркестрові партії,

аналізувати якість звучання в цілому); навички визначення на слух; спів під власний акомпанемент, спів модуляцій; інструментальне виконання музичного твору з елементами диригування; спрощення складної фактури або супроводу музичного твору; керувати виконанням музичних творів учасниками ансамблю бандуристів; уміння виконувати музичні твори у широкій аудиторії, виконуючи функції педагога-просвітника; володіти навичками інтерпретації та сценічно-виконавського втілення музичного твору.

З огляду на зазначене, фахова підготовка майбутніх педагогів-музикантів до розвитку творчого потенціалу учнів у процесі бандурного музикування вважаються складовою їх професійної підготовки і розглядається як процес і результат оволодіння студентами цілісною системою професійно-педагогічних та спеціальних знань, умінь, елементів педагогічної, вокально-інструментальної виконавської техніки, що сприяє засвоєнню змісту музично-педагогічної освіти, забезпечує високий рівень їх майбутньої професійної діяльності.

Отже, виникає потреба у створенні необхідних умов для розвитку творчого потенціалу майбутнього педагога-музиканта, творча особистість якого зводиться до проблеми педагогічного таланту чи педагогічних здібностей. Звідси – вимоги до майбутнього педагога, сформований творчий потенціал якого має характеризуватися креативністю як системного (багаторівневого, багатомірного психічного утворення, що не лише включає інтелектуальний потенціал, але й пов'язане з мотивацією, емоціями, рівнем естетичного розвитку, екзистенціальними, комунікативними параметрами, компетентністю і т. д.) [1]. Основні ознаки креативності такі: активність, сконцентрованість, оригінальність, чіткість, фантазія, чутливість [2].

У контексті вивчення питання розвитку творчого потенціалу особистості вартісним є розгляд системи ціннісних орієнтацій, яка «концентрується навколо тріади – потенціал (можливість), енергія (діяльність), ентелехія (дійсність, результат), єдність яких проявляється в нерозривній взаємодії складових життєвої активності індивіда [6]. Особистісними підструктурами, що детермінують «самореалізацію творчого потенціалу майбутнього вчителя музики «зсередини» є: природні передумови (задатки, здібності, обдарованість, почуття ритму, мелодичний і гармонічний слух); музичний досвід (знання, уміння, навички); характерологічні особливості (інтелектуальна гнучкість, емоційна стабільність, мрійливість, жагуча захопленість, оригінальність, ініціативність, діяльна активність, самостійність, вольові та інші якості); мотивація (цілепокладання, самопрограмування, саморегуляція» [3, 9].

Поняття «готовність майбутнього педагога-музиканта до розвитку творчого потенціалу учнів у процесі бандурного музикування» визначаємо як складне особистісне утворення, що містить всебічні знання суті розвитку творчого потенціалу учнів у процесі бандурного музикування, характеризується застосуванням необхідних професійно-педагогічних умінь та навичок реалізації особистісно зорієнтованого творчого підходу до формування потенційних можливостей музично-педагогічного досвіду як основи професійного керівництва процесом розвитку творчого потенціалу учнів у процесі бандурного музикування, спрямованого на забезпечення розвитку внутрішніх передумов учнів до творчості, формування творчих якостей особистості.

Ми підтримуємо думку науковців, які виокремлюють такі «фактори становлення, розвитку і формування творчого потенціалу, особистості педагога: мотивація діяльності і пізнавальна активність; здатність до критичного аналізу; самооцінка; дисциплінованість; толерантність; цілеспрямованість; гнучкість мислення; образність мислення; впевненість у собі; оптимізм» [3, 9]. Вдосконалення особистості за цими напрямками сприяє формуванню всебічно розвинутого педагога-музиканта, здатного у педагогічній діяльності творчо вирішувати проблеми розвитку творчого потенціалу учнів загалом і в процесі бандурного музикування зокрема. Особливої уваги у підготовці педагога-бандуриста надаємо ансамблевому виконавству, що у педагогічному закладі вищої освіти вважається одним з основних музично-виконавських спеціальностей. Вивчення техніки ансамблевого виконавства – складний і багатогранний процес, який розвивається шляхом оволодіння студентами знаннями і практичними навичками. У відповідності до навчального плану передбачена участь студентів у народних ансамблях та оркестрах, що слугує базою для набуття студентом практичних умінь та навичок керівництва ансамблем. Специфічною особливістю кобзарського мистецтва є поєднання різновидів музичного виконавства: співу, інструментального супроводу та сольного інструментального виконавства на бандурі. Профілюючими дисциплінами в програмах музичних і музично-педагогічних факультетів закладів вищої освіти України вирізняють: хоровий клас, гру на музичному інструменті, постановку голосу, диригування, сольфеджіо, аранжування, музичний аналіз та інші. Комбінований предмет, що поєднує в собі декілька факторів – постановку голосу, хоровий клас, гру на музичному інструменті бандура, носить назву ансамблеве виконання.

Роль викладача у навчальному процесі багатогранна, тому від його майстерності, від його рівня професійної підготовки у великій мірі залежить розвиток майбутнього музиканта. З перших уроків викладач повинен виховувати любов до музики, розвивати творчу фантазію, образне мислення. Навчаючись у музично-педагогічному закладі вищої освіти, майбутній педагог-музикант повинен досконало опанувати бандуру як сольний інструмент, виконуючи професійно твори великої і малої форми; вдосконалити вокально-технічні навички бандуриста; оволодіти постановкою голосу, диханням, артикуляцією, мімікою, сценічним артистизмом педагогічною майстерністю.

У процесі комплексної підготовки педагога-бандуриста у педагогічному закладі вищої освіти водночас набуваються та розвиваються навички гри і співу в ансамблі бандуристів. Чим вища якість оволодіння основами музично-педагогічної майстерності, тим більше майбутній педагог-бандурист вільний у виборі та інтерпретації творів різноманітних жанрів для бандурного музикування, що уможливорює розвиток його творчих здібностей у професійній підготовці до розвитку творчого

потенціалу учнів. При цьому формується творча особистість педагога-музиканта, керівника ансамблю бандуристів, який прагне в процесі бандурного музикування розкривати художній задум твору і виразити своє творче ставлення до нього на основі глибокого вивчення його змісту.

Підготовка майбутнього педагога-музиканта до розвитку творчого потенціалу учнів спонукає студентів до розвитку власне творчого потенціалу, вироблення вмінь самостійно оволодівати навчально-методичною літературою, оскільки майбутній фахівець – це музикант і педагог в одній особі, його творчий потенціал містить в собі музичну та педагогічно-методичну творчість. Він часто потрапляє у нетипові педагогічні ситуації, які актуалізують здатність до педагогічної імпровізації [6]. Педагогічна імпровізація вчителя музики є «об'єктивною складовою навчально-виховного процесу, яка виступає засобом інтуїтивного пошуку оперативного розв'язання суперечностей між усталеними, традиційними прийомами музично-виконавської і виконавсько-мовленнєвої діяльності та несподіваною ситуацією взаємодії вчителя й учнів, що потребує нестандартного застосування цих прийомів» [4, 60], винахідливістю, здатністю вільно користуватися своїми знаннями, досвідом, вмінням швидко зорієнтувати учнів на творче вирішення завдання та його реалізацію у процесі бандурного музикування. Ці навички відшліфовуються під час моделювання педагогічних ситуацій, які імітують бандурне музикування учнів. Педагог-бандурист повинен бути ерудованим та мати знання в різних галузях науки і мистецтва, а також володіти цінними знаннями музично-теоретичних дисциплін, інструментом (бандурою), голосом, диригентськими навичками, методично правильно застосовувати новітні технології.

Творчий потенціал педагога-бандуриста об'єднує в собі різні види творчості: музично-виконавську, диригентську, музикознавчу, педагогічну, дослідницьку тощо. У процесі бандурного музикування формується творчий потенціал студентів, який складається з музичної та музично-виконавської діяльності. При цьому майбутній педагог-музикант, оволодівши мистецтвом бандурного музикування, сучасними технологіями та методикою навчання учнів, набуває «розвитку і реалізації свого творчого потенціалу у практичній діяльності» [3, 10]. Тим паче, у студента посилюється інтерес до бандурного мистецтва як форми вираження національної свідомості, чинника формування духовно-патріотичної культури. Особливість творчого потенціалу педагога-музиканта має два різних види психологічного процесу, один з яких є педагогічною діяльністю (психолого-педагогічна взаємодія педагога і суб'єктів навчання), а другий – специфіка художнього сприймання та виконання музичних творів (музично-психологічний процес осягнення творів мистецтва).

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, аналіз психолого-педагогічних досліджень творчості, яка є могутнім стимулом духовного життя людини, дає нам змогу стверджувати, що творчий потенціал особистості – це інтегративна цілісність природних і соціальних сил людини, що забезпечує її суб'єктивну потребу у творчій самореалізації і розвитку. Підготовка майбутнього педагога-музиканта до розвитку творчого потенціалу учнів у процесі бандурного музикування є цілісною, багатоструктурною системою, що відповідає меті, принципам і завданням професійно-педагогічної підготовки майбутніх педагогів-музикантів і визначає їх готовність до означеного процесу. Змістове наповнення навчальної програми вищого закладу освіти для майбутніх педагогів-музикантів (по класу бандури) дає різноманітний матеріал для розвитку творчої уяви, творчого ставлення до особистої виконавської і професійно-педагогічної діяльності майбутнього фахівця.

Отже, для того, щоб педагог зміг забезпечити успішний розвиток творчого потенціалу учнів у процесі бандурного музикування, йому необхідно оволодіти методикою та інноваційними технологіями бандурного музикування, основними видами бандурної техніки, вокально-інструментальними навичками для відображення художнього образу, самому вільно орієнтуватися в музично-творчому процесі, розвивати і реалізовувати свій творчий потенціал у музично-педагогічній діяльності, що передбачає активізацію інтелектуального, емоційно-почуттєвого і вольового розвитку особистості.

У подальшій роботі звернемо увагу на ефективну реалізацію здібностей і творчих сил майбутніх педагогів-бандуристів у практичній діяльності з розвитку творчого потенціалу учнів у процесі бандурного музикування.

References

1. Барышева Т. А., Жигалов Ю. А. Психолого-педагогические основы развития креативности : учеб. пособие. СПб., 2006. 268 с.
Barysheva T. A., Zhigalov Yu. A. (2006). Psychological and pedagogical foundations development of creativity: navchalnyi posibnyk [Psychological and pedagogical foundations for the development of creativity: textbook : textbook]. St. Petersburg, Russia.
2. Воєводін В. В. Педагогічні умови становлення творчого потенціалу майбутніх музикантів-виконавців в оркестровому класі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2007. 20 с.
Voyevodin V. V. (2007). Pedagogichni umovy stanovlennya tvorchoho potentsialu maybutnikh muzykantiv-vikonavtsiv v orkestrovomu klasi [Pedagogical Conditions for Creating Potential of Future Performing Musicians in Orchestra Class]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv, Ukraine.
3. Мороз В. В. Підготовка майбутнього вчителя до розвитку творчого потенціалу молодших школярів на уроках музики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2009. 22 с.
Moroz V. V. (2009). Pidhotovka maybutn'oho vchytelya do rozvytku tvorchoho potentsialu molodshykh shkoliariv na urokakh muzyky [Preparing a future teacher for developing the creative potential of younger students in music lessons]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv, Ukraine.

4. Остроменский В. Д. Формирование музыкального познания. Кишинев, 1988. 154 с.
Ostromensky V. D. (1988). Formirovaniye muzykal'nogo poznaniya [Formation of musical knowledge]. Chisinau, Moldova.
5. Смиренський В. М. Формування у майбутніх учителів музики готовності до педагогічної імпровізації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 1998. 169 с.
Smyrenskyy V. M. (1998). Formuvannya u maybutnikh uchyteliv muzyky hotovnosti do pedahohichnoyi improvizatsiyi [Formation of future teachers of music readiness for pedagogical improvisation]. *Candidate's thesis*. Kyiv, Ukraine.
6. Філософія : підручник. Київ, Харків : Консум, 2000. 548 с.
Filosofiya [Philosophy] (2000). Kyiv, Kharkiv, Ukraine : Konsum.
7. Фрицюк В. А. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2017. 40 с.
Frytsyuk V. A. (2017). Teoretychni ta metodychni zasady pidhotovky maybutnikh pedahohiv do bezperernoho profesiynoho samorozvytku [Theoretical and methodological foundations of preparing future educators for continuous professional self-development]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Vinnytsya, Ukraine.

Zadoya S.

ORCID 0000-0002-9366-875X

Ph.D. Student of the Higher Educational Institution
«Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University
named after Gregory Skovoroda»,
(Pereyaslav-Khmelnytsky, Ukraine) E-mail: Zadoyasveta1976@ukr.net

THEORETICAL BASICS OF PREPARING FUTURE BANDURA TEACHERS FOR THE DEVELOPMENT OF PUPILS' CREATIVE POTENTIAL

The purpose of the article is to highlight important aspects of preparing future Bandura educators for the development of students' creative potential in the current conditions of reforming Ukraine's education and to determine the essence of the process.

*Methodology. Modern methodological approaches in the professional training of teacher-musician (anthropological, cultural, ethno-pedagogical, axiological, systemic, competence, activity (activity-personal, synergetic, informational) are crucial for the scientific substantiation of effective training in the future process of development and development Bandura music: Some importance in considering the specific professional training of a future music teacher has its links with leading methodologists' ideas. Features address the problem of training future teachers Bandura to develop the creative potential of students in the bandura music in its content reveals the key **methodological ideas** - axiological, humanistic, cultural and activity.*

The scientific novelty of the study is that for the first time the essence of the concept of «readiness of the future musician teacher to develop students' creative potential in the bandura music process» is defined as a complex personal formation containing comprehensive knowledge of the students' creative potential in the process of bandura music playing, the necessary professional and pedagogical skills and skills of realization of personally oriented creative approach to formation of potential opportunities of music-pedagogues' experience as the basis of professional management process of creative potential of students in the bandura music aimed at the development of the domestic preconditions students to work, forming of creative personality traits; the concept of «creative potential of the personality» as an integrative integrity of the natural and social forces of a person has been clarified, which provides its subjective need for creative self-realization and development of the personality.

Conclusions. The essence of the concept of «preparation of the future teacher-musician for the development of creative potential of students in the process of bandura music» is defined as a holistic, multi-structural system that meets the purpose, principles and tasks of professional-pedagogical preparation of future teacher-musicians and determines its readiness. In order for the teacher to ensure successful development of the creative potential of students in the process of bandura music, he needs to master the methodology and innovative technologies of bandura music, basic types of bandura technique, vocal and instrumental skills for displaying artistic image, to be free to navigate the process of music, its creative potential in practical music-pedagogical activity.

Keywords: *creativity, abilities, development, creative potential, the preparation of future teacher-musician for development of creative potential of students, bandura music.*

Стаття надійшла до редакції 01.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор О. К. Проніков

УДК 37.013.8

Лі Сінъце

ORCID 0000-0003-4033-3988

Аспірант кафедри початкової, дошкільної та професійної освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(Харків, Україна) E-mail: lisingje2018@gmail.com

Цзи Фенлай

ORCID 0000-0002-5618-1125

Аспірант кафедри початкової, дошкільної та професійної освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(Харків, Україна) E-mail: jifenlai2018@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СМАКУ ЯК СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ: КОНТЕКСТ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Метою статті є теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування естетичних смаків як важливої складової підготовки вчителів в умовах інформаційного суспільства. **Методологія** дослідження містить загальнонауковий діалектичний, системний, порівняльно-правовий, історичний, соціологічний, формально-логічний підходи, що дозволило розглядати естетичний смак як категорію, що формується за допомогою зовнішніх цілеспрямованих або стихійних інформаційних впливів, а відповідно потребує особливого педагогічного інструментарію для виховання. **Наукова новизна** полягає у тому, що вперше досліджується формування моральних та естетичних якостей здобувачів освіти в умовах швидкої комп'ютеризації, збільшення частки дистанційної освіти, зменшення живого спілкування з вчителем, стрімких потоках інформації тощо. Аналізуються підходи до підготовки вчителів до формування естетичного смаку в умовах діджиталізації, засобами дистанційної освіти. Проаналізовано Державний стандарт дошкільної освіти, Державний стандарт початкової загальної освіти, Державний стандарт вищої освіти за спеціальностями «Дошкільна освіта», «Професійна освіта», «Музичне мистецтво», «Психологія», «Соціологія», з вказаних документів визначені ті компетентності, які містять компоненту естетичного смаку.

Висновки: виходячи з розуміння формування естетичних смаків як складової системи формування цілісної особистості, виникає необхідність у комплексному підході до удосконалення усіх елементів цієї системи. Первинним важливим завданням є підготовка вчителів до роботи за новими стандартами та в умовах інформаційного суспільства. Мова йде не тільки про майбутніх вчителів, які зараз навчаються у закладах вищої освіти, але й про педагогів, які вже працюють. Зрозуміло, що система підвищення кваліфікації вчителів не здатна швидко здійснити перепідготовку, отже дієвими будуть програми самоосвіти. До перспектив подальших наукових пошуків можна віднести методологію формування естетичного смаку в умовах діджиталізації освіти, а також уточнення педагогічного інструментарію для формування професійного естетичного смаку в різних галузях освіти.

Ключові слова: естетичне виховання, естетичний смак, підготовка вчителів, інформаційне суспільство, діджиталізація освіти.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та/або практичними завданнями. Подальший розвиток гуманістичних цінностей освіти у світі, в Україні зокрема, потребує змін моделі навчання виходячи із сучасних умов суспільних трансформацій. Сутнісними ознаками та актуальними потребами цього процесу є навчання і виховання особистості з максимально можливою індивідуалізацією, створення сприятливих умов для саморозвитку, висока адаптивність до змін через самонавчання і саморозкриття особистості, осмислене визначення нею свого потенціалу і життєвих цілей, наближення змісту освіти як до нагальних індивідуальних, так і до загальносуспільних потреб, які швидко змінюються. Серед пріоритетів державної політики в розвитку освіти на сьогодні є новий Державний стандарт базової освіти, який базується на ключових

компетентностях освіти впродовж життя, а також діджиталізація освіти: Інтернет та комп'ютери в усі (перш за все сільські) школи. У 2019 році у тестовому режимі запрацювала Національна освітня платформа, де розвиватиметься цифрова освітня екосистема. Зокрема, на ній розмішуватимуться справжні електронні підручники з віртуальними 3D-матеріалами, які вчителі зможуть компонувати на свій розсуд, скани підручників для завантаження, інтерактивні лабораторії, віртуальні музеї, форуми для спілкування вчителів, системи менеджменту освіти [1]. Постає питання яким чином формувати в учнів окрім предметних компетентностей моральні та естетичні якості в умовах швидкої комп'ютеризації, збільшення частки дистанційної освіти, зменшення живого спілкування з вчителем тощо. Все це обумовлює актуальність вищезазначеної проблеми.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми свідчить про брак наукових розробок з цього напрямку. Після активного дослідження проблематики естетичного виховання, зокрема й формування естетичного смаку, в 1990-х на початку 2000-х рр. (В. Галузинський, М. Гончаренко, Н. Дем'яненко, Н. Калашник, О. Плахотнік, О. Рудницька, М. Ярмаченко та інші) відбулося певне затишшя. Нині у дослідженні проблематики формування естетичного смаку в здобувачів освіти та готовності педагогів до цього виду діяльності базисом можуть стати праці педагогів і психологів, що охоплюють проблеми естетичного виховання особистості Н. Ветлугіна, Л. Виготський, Д. Єльконін, М. Казакова, Т. Комарова, В. Мухіна, Н. Сакуліна. Серед наукових розробок останніх років, на наш погляд, варто виходити з наробок Л. Одерій, А. Роздимахи, які вивчають виховання естетичного смаку особистості засобами українського мистецтва з точки зору підвищення професійного рівня викладачів [6], Н. Калашник, яка послідовно досліджує естетичний смак як складну багатокомпонентну категорію та визначає особливості його формування під впливом соціуму на різних етапах становлення та розвитку особистості [4]. З іншого боку, особливості формування естетичного смаку як складової підготовки вчителів в епоху діджиталізації є нині в Україні майже не дослідженими та потребують наукового визначення.

У XXI столітті відбуваються великі суспільно-політичні та соціально-економічні перетворення, які позначаються на інтенсифікації творчого пошуку, збагаченні та різноманітності естетичних смаків особистості. Необхідною умовою цієї зміни є свобода поглядів, прагнень, зближення культур, вільне спілкування людей, інноваційність у підходах до обробки інформації. На сучасному етапі розвитку суспільства теоретико-методологічні проблеми формування естетичних смаків особистості в освітньому процесі мають місце в естетиці, етиці, психології, соціології, педагогіці, політології, етнографії та інших науках. У цьому зв'язку набуває значення формування не тільки в здобувачів освіти естетичних смаків, але й готовність педагогів формувати естетичні смаки в умовах інформаційного суспільства. Саме тому *метою* цієї статті є теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування естетичних смаків як важливої складової підготовки вчителів в умовах інформаційного суспільства.

Процедура теоретико-методологічного та експериментального дослідження цієї статті містить спектр загальнонаукових та спеціальних методів пізнання. Застосовано загальнонауковий діалектичний, системний, порівняльно-правовий, історичний, соціологічний, формально-логічний підходи, що дозволило розглядати естетичний смак як категорію, що формується за допомогою зовнішніх цілеспрямованих або стихійних інформаційних впливів, а відповідно потребує особливого педагогічного інструментарію для виховання. Емпіричну основу дослідження складають законодавство України (зокрема чинні освітні стандарти та проекти документів), наукова література, статті періодичних фахових видань, джерела Internet.

Результати дослідження. Естетичний смак як здатність людини сприймати і відтворювати красу, формувати елементи прекрасного, освоювати дійсність у різних її проявах складається під впливом загальнолюдської культури. В широкому розумінні культура розглядається як сукупність духовних і матеріальних цінностей, створених суспільством, які й існують завдяки фізичній та розумовій праці людей. Саме на останню компоненту припадає тягар обробки безмежних потоків інформації в сучасному суспільстві. Формування естетичних смаків є не лише результатом прямого впливу масової культури, але й опосередкованого – через інші джерела суспільної оцінки – критики, культурознавства, засобів масової інформації, телебачення і тощо.

Людина є суб'єктом діяльності. Визначаючи індивід як суспільну і біологічну істоту одночасно, більшість дослідників наголошують, що найбільш повно людина може реалізуватися у певних економічних, політичних умовах, вихованні, навчанні, розвитку, а далі в трудовій діяльності людей за духом та інтересами. В цьому аспекті людина є предметом дослідження соціальних та економічних наук, соціології, соціальної психології, демографії, етнографії тощо [5]. Виходячи з цих позицій смаки людини значною мірою залежать від стандарту професії, характеру праці і побуту, моди, кола спілкування, суспільних звичаїв та норм. В сучасному суспільстві, говорячи про коло спілкування мова не йде виключно про коло знайомих, спілкування, особливо молоді, перемістилося з реальної у віртуальну площину. Ігнорувати це було б помилкою як батьків так і педагогів.

Естетичний смак становить собою діалектичну єдність індивідуального і загального. Це впливає із того, в естетичному смаку поєднується загальність естетичного ідеалу й індивідуальність естетичного почуття. Інакше кажучи, він, з одного боку, є щось неповторне, суто індивідуальне, що визначається специфічними психологічними рисами даної особистості (особливостями її відчуття, сприйняття, уявлення, її вольових властивостей, темпераменту, характеру, здібностей тощо), а також специфічними умовами її життя, соціальними функціями та ролями. З іншого боку, естетичний смак є цілком

визначеною, усталеною характеристикою сприйняття і оцінювання предметів і явищ дійсності під кутом зору властивого даному суспільству естетичного ідеалу [4, 132]. Співвідношення індивідуального і загального в естетичному смаку можна розглядати і в історичному плані. Естетичний смак проходить складний шлях розвитку, суттєво змінюючись від епохи до епохи, тобто певним епохам, як і окремим народам (спільнотам), притаманні свої смаки. Відповідно у процесі формування естетичних смаків в умовах навчальних закладів педагоги мають за орієнтир загальноприйнятну норму суспільного сприйняття явищ і мають не порушити грані між формуванням естетичного ідеалу та формуванням інноваційності як окремої компетентності, вкрай важливої для успішності в інформаційному суспільстві.

Багатомірність у деталях і загальність, одномірність в цілісно-світовому – так можна охарактеризувати співвідношення індивідуального і загального в естетичних смаках. Саме ця характеристика естетичного смаку може допомогти сформувати в учня інноваційність, толерантність, здатність вирішувати певні завдання новими способами, бажання до пошуку нового, творче мислення тощо. Але для того, щоб сформувати вказані якості та компетентності в учнів, необхідно щоб цими якостями володів педагог, міг їх розлічити та був готовий до роботи нестандартними методами.

У формуванні естетичних смаків людини велике значення має рівень її загальної культури, різноплановість обізнаності, широта світогляду, загальнотеоретична і фахова підготовка, що дозволить розуміти прекрасне і потворне не тільки в мистецькій галузі, але й в інших галузях, зовсім нових для людини. Загальноестетична підготовка включає і самоосвіту, яка набуває вирішального значення у сформованості смаків дорослої людини, і є своєрідною базою для розвитку особистості, в контексті нашого дослідження – вчителя. Результатом самоосвіти є поглиблення знань, задоволення інтересів і потреб у творчій сфері діяльності особистості.

В умовах інформаційного суспільства, стрімкого розвитку різноманітних форм і засобів комунікації у системах «людина – людина», «людина – ЗМІ», «людина-віртуальна/реальна спільнота», «людина-суспільство» вплив масової культури на індивідуалізацію естетичних смаків є надзвичайно великим, а часто навіть вирішальним. Це стосується як дорослих людей, так і молоді та дітей. Особливо вплив віртуальної спільноти є сильним в підлітковому та молодому віці. Системний підхід, як метод вивчення особистості дозволяє простежити процес формування естетичних смаків молоді у спонтанному неосмисленому русі, в якому часто є наслідування людей з витонченими смаками (з точки зору оцінювача) і людей не кращої поведінки, байдужих, невихованих так і в цілеспрямованому, спеціально організованому процесі. Контркультура і антикультура, які також є предметом дослідження і узагальнення в соціальній філософії, соціології та естетиці, стали в свій час джерелом суперечок між різними філософськими і культурознавчими школами і течіями.

Загальновідомо, що будь-яка людина має певні естетичні поняття, тобто смак, але як зробити їх якщо не доскональними, то хоча б досягти досить високого рівня? Головним методом удосконалення естетичного смаку тих, хто має відношення до навчання і виховання його є, на думку дослідника у цій сфері професора Н. Г. Калашник, самоосвіта і самовиховання [4, 241]. Треба зазначити, що це є обов'язковим для кожного педагога взагалі, проте викладачі в естетично значущій навчальній діяльності справляють найбільший вплив на своїх вихованців. І саме вони повинні володіти витонченим смаком і являти собою приклад для студентів. Як уже зазначалося вище, естетичний смак є категорією, що закріплюється у свідомості та морально-етичних установах людини, тому усталеність смаків є нормою ставлення до дійсності, а відповідно – до поведінки і оцінювання того, що є предметом творення.

Теорія самоосвіти в сфері естетичного виховання, зокрема формування естетичних смаків, спирається на глибоку когнітивну основу. Чим більше знань з предмета у викладача, чим ширший діапазон його знань взагалі, тим активніше він сприймає справжню красу, тим краще він бачить та здатен оцінити красу свого предмету та явищ навколишнього середовища. Щодо самовиховання, то поряд із спостереженням за собою, самоконтролем та самооцінкою, яка повинна мати об'єктивний характер, слід обирати свій шлях пам'ятаючи, що за ним спостерігають учні та наслідують йому. Слід користуватися випробуваними теоретичними прийомами самовиховання – самоутриманням від негативного, нав'язаного та самопримушуванням до позитивного, збагачувального. Самоутримання або самопримушування мають по суті єдиний арсенал прийомів роботи над собою. На наш погляд, ці методи формування та удосконалення естетичного смаку дають плідний результат, якщо їх використовувати не тільки у професійній діяльності чи при безпосередньому контакті з аудиторією, але і на побутовому рівні.

Естетичний смак як здатність оцінювати явища природи та соціального життя з точки зору краси є тією ланкою, через яку необхідно пройти будь-якому прояву життя для того, щоб потрапити до свідомості людини. Смак має властивість або приймати, або відкидати явище, у чому і проявляється його формуюча функція. Естетичне задоволення супроводжує не тільки творчість, яку ми називаємо художньою, але і інші види діяльності. Коли людина, створюючи суто утилітарну річ, знаходить найбільш доцільну для неї форму, майстерно використовує властивості матеріалу, досягає гармонії складових частин, то саме це означає, що вона прагне до задоволення своїх естетичних потреб [2, 17]. В таких випадках до естетичної насолоди додається ще й почуття задоволення своїх професійних естетичних потреб, бо тільки фахівець повною мірою може захоплюватися та оцінити майстерність й творчу кмітливість іншої людини, усю красу її праці.

Ці якості естетичного смаку знаходять свою запитуваність у вимогах Державних стандартів освіти [3]. Проаналізувавши Державний стандарт дошкільної освіти, Державний стандарт початкової загальної освіти, Державний стандарт вищої освіти за спеціальностями «Дошкільна освіта», «Професійна освіта»,

«Музичне мистецтво», «Психологія», «Соціологія» підсумуємо, що всі вони містять як обов'язкову для формування загальну компетентність «здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця в загальній системі знань про природу і суспільство та в розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя» [3]. Це передбачає емоційно-раціональне засвоєння дійсності, що є безпосередньою властивістю естетичного смаку.

Проект державного стандарту базової середньої освіти, виставлений для громадського обговорення у 2020 році, ще більш деталізує естетичну компоненту в освіті. Проект містить опис компетентнісного потенціалу мистецької освітньої галузі, де естетичне освоєння дійсності проявляється в усіх основних компетентностях для життя, а саме вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; математична компетентність; компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій; інноваційність; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей; культурна компетентність; підприємливість та фінансова грамотність (Додаток 19). Зазначимо, що естетична компонента присутня і в освітній галузі фізичної культури, інформативній освітній галузі, технологічній освітній галузі та інших.

Як показник важливості формування естетичного смаку в умовах розвитку інформаційного суспільства наголосимо на складових інформаційно-комунікаційної компетентності, передбаченої цим Проектом. Вона передбачає такі уміння: застосовувати цифрові технології для створення, презентації/самопрезентації й популяризації художніх образів, мистецьких ідей; визначати художню цінність цифрового контенту; добирати й опрацьовувати художню інформацію (зображення, текст, аудіо, відео) для пізнання, творення мистецтва, у пошуково-дослідницькій і соціокультурній діяльності; переводити художню інформацію з цифрового формату в нецифровий і навпаки; використовувати інформаційні технології для здобуття мистецької інформації; використовувати інформаційні технології для формування власного мистецького простору; вирізняти маніпулятивну квазімистецьку інформацію, запобігати негативним інформаційно-технологічним впливам на власний культурний розвиток; оцінювати художню якість створеного цифрового продукту. Мають бути сформовані такі ставлення: усвідомлення естетичного потенціалу цифрових технологій для художньо-творчого самовираження, обробки, поширення мистецьких творів і здійснення віртуальних мистецьких подорожей; розуміння ролі мистецьких засобів у впливі медіатекстів на свідомість людини. Використання інформаційного середовища у власній творчості та художній комунікації (Додаток 20) [7].

В якості **висновку** маємо зазначити, що, виходячи з розуміння формування естетичних смаків як складової системи виховання, виникає необхідність у комплексному підході до удосконалення усіх елементів цієї системи. Первинним важливим завданням є підготовка вчителів до роботи за новими стандартами та в умовах інформаційного суспільства. Мова йде не тільки про майбутніх вчителів, які зараз навчаються у закладах вищої освіти, але й про педагогів, які вже працюють. Зрозуміло, що система підвищення кваліфікації вчителів не здатна швидко здійснити перепідготовку, отже дієвими будуть програми самоосвіти. До *перспектив подальших наукових пошуків* можна віднести методологію формування естетичного смаку в умовах діджиталізації освіти, а також уточнення педагогічного інструментарію для формування професійного естетичного смаку в різних галузях освіти.

References

- 10 основних пріоритетів МОН на 2019 рік. Офіційний веб-ресурс Європейська освіта в Україні. 2019. URL : <https://ua.osvita.ua/news/63079/> (дата звернення 12.02.2020)
10 osnovnykh priorityetiv MON na 2019 rik. Ofitsiyni veb-resurs Yevropeiska osvita v Ukraini [Top 10 MES Priorities for 2019 The official web resource is European Education in Ukraine]. (2019). Retrieved from <https://ua.osvita.ua/news/63079/>
- Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (нова редакція). *Дошкільне виховання*, 2012, № 7. С. 4–19.
Bazovyi komponent doshkilnoi osvity v Ukraini (nova redaktsiia) [Basic component of pre-school education in Ukraine (revised)]. (2012). *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*, 7, 4–19.
- Державні стандарти. МОН. 2019. Офіційний веб-ресурс Міністерства освіти і науки України. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti> (дата звернення 22.02.2020)
Derzhavni standarty. MON. (2019). Ofitsiyni veb-resurs Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [State standards. MES. 2019. Official web-site of the Ministry of Education and Science of Ukraine]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti>
- Калашник Н. Г. Естетичні смаки: їх витoki і формування. Запоріжжя : Просвіта, 2001. 344 с.
Kalashnyk N. H. (2001). *Estetychni smaky: yikh vytoky i formuvannia* [Aesthetic flavors: their origins and formation]. Zaporizhzhia, Ukraine : Prosvita.
- Калашник Н. Г. Загально дидактичні проблеми формування естетичних смаків молоді України. Теоретичні питання культури, освіти та виховання: Збірник наукових праць. 2002, Випуск 19, С. 21–22.

- Kalashnyk N. H. (2002). Zahalno dydaktychni problemy formuvannia estetychnykh smakiv molodi Ukrainy [Generally didactic problems of formation of aesthetic tastes of youth of Ukraine]. *Teoretychni pytannia kultury, osvity ta vykhovannia: Zbirnyk naukovykh prats – Theoretical issues of culture, education and upbringing: Collection of scientific papers*, 19, 21–22.
6. Одерій Л. Є., Роздимаха А. І. Виховання естетичного смаку особистості засобами українського мистецтва. *Молодий вчений*, 2017, № 9.2 (49.2), С. 108–111.
Oderii L. Ye., Rozdymakha A. I. Vykhovannia estetychnoho smaku osobystosti zasobamy ukrainskoho mystetstva [Education of aesthetic taste of personality by means of Ukrainian art.]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 9.2 (49.2), 108-111.
7. Проект державного стандарту базової середньої освіти. 2020. Офіційний веб-ресурс Міністерства освіти і науки України. URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-derzhavnogo-standartu-bazovoyi-serednoyi-osvity> (дата звернення 12.03.2020)
Proiekt derzhavnogo standartu bazovoi serednoi osvity. 2020. Ofitsiyni veb-resurs Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [Draft State Standard for Basic Secondary Education. 2020. Official web-site of the Ministry of Education and Science of Ukraine]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-derzhavnogo-standartu-bazovoyi-serednoyi-osvity>

Li Sinje

ORCID 0000-0003-4033-3988

*Ph.D. Student of the Primary, Preschool and Professional Education Department,
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) E-mail: lisinje2018@gmail.com*

Ji Fenlai

ORCID 0000-0002-5618-1125

*Ph.D. Student of the Primary, Preschool and Professional Education Department,
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) E-mail: jifenlai2018@gmail.com*

FORMATION OF AESTHETIC TASTE AS A COMPONENT OF FUTURE TEACHERS TRAINING: THE CONTEXT OF THE INFORMATION SOCIETY

The purpose of the article is theoretical substantiation of pedagogical conditions of formation of aesthetic tastes as an important component of teachers training in the conditions of information society. The methodology of the research contains general scientific dialectical, systemic, comparative-legal, historical, sociological, formal-logical approaches, which allowed to consider aesthetic taste as a category formed by external purposeful or spontaneous informational influences, and accordingly requires special pedagogical tools.

The scientific novelty is that for the first time the formation of moral and aesthetic qualities of students is studied in the conditions of rapid computerization, increase of the share of distance education, decrease of live communication with the teacher, rapid information flows and so on. Approaches to the formation of aesthetic taste in terms of digitization, means of distance education are analyzed. There are analyzed the State standard of preschool education, the State standard of elementary general education, the State standard of higher education in the specialties «Preschool education», «Professional education», «Musical art», «Psychology», «Sociology»; the component of aesthetic taste is separated from these documents. Conclusions: based on the understanding of the formation of aesthetic tastes as a component of the personality forming system, there is a need for a comprehensive approach to the improvement of all elements of this system. The primary task is to train teachers to work according to new standards and in an information society environment. It is not only about future teachers currently studying in higher education, but also about teachers who are already work. It is clear that the teacher training system is not capable of retraining quickly, so self-education programs will be effective. The prospects for further scientific research include the methodology of formation of aesthetic taste in terms of digitization of education, as well as the refinement of pedagogical tools for the formation of professional aesthetic taste in various fields of education.

Keywords: *aesthetic education, aesthetic taste, teacher training, information society, digitization of education.*

Стаття надійшла до редакції 03.03.2020

Рецензенти: доктор педагогічних наук, професор Я. Е. Левченко

Аспірант кафедри початкової, дошкільної та професійної освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(Харків, Україна) E-mail: zhijianliu2018@gmail.com

М'ЯКІ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТРУКТУРІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ

*Метою статті є визначення структури м'яких компетентностей, що є важливим для підготовки майбутніх вчителів, зокрема і вчителів-хореографів, до формування в учнів м'яких компетентностей в освітньому процесі. **Методологія** дослідження містить загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. Основним методом при здійсненні дослідження став загальнонауковий діалектичний метод, що дозволив проаналізувати існуючі підходи до визначення м'яких компетентностей та практику їх застосування у підготовці майбутніх вчителів, зокрема вчителів-хореографів.*

***Наукова новизна** полягає у тому, що вперше досліджується співвідношення та взаємозв'язок м'яких компетентностей з іншими компетентностями, які необхідні для формування у майбутніх вчителів-хореографів. Розглядаються м'які компетентності як збірні категорії, що посилається на безліч варіантів поведінки, що допомагають людям в роботі, зокрема командній, а також успішно взаємодіяти з соціумом. М'які компетентності дозволяють бути успішним незалежно від специфіки діяльності та напрямку, в якому працює людина. Проаналізовано вітчизняний та міжнародні підходи до розуміння та переліку м'яких компетентностей. Визначені м'які компетентності, які містяться у програмних результатах навчання в закладах освіти. Проаналізована система оцінювання навчальних закладів, яка, на жаль, нині зорієнтована на контроль сформованості важких компетентностей.*

***Висновки:** відсутнє не тільки сформоване визначення категорії «м'які компетентності», але й домінуючий підхід до розуміння цієї категорії. Формування м'яких компетентностей відбувається на власний розсуд викладачів. До перспектив наукових розробок можна віднести кореляцію програмних результатів навчання (до яких входять і м'які компетентності) із підходами та компонентами м'яких компетентностей, виходячи з підходів міжнародної педагогічної спільноти.*

***Ключові слова:** компетентність, м'які компетентності, естетичне виховання, вчитель-хореограф, освітній процес.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та/або практичними завданнями. Останнє десятиріччя у світовому фаховому педагогічному середовищі формується поняття м'яких компетентностей (soft competences). Вони протиставляються жорстким – спеціальним вузькопрофесійним компетентностям (hard competences), бо не мають однозначної прив'язки до конкретного виду діяльності. Часто м'які компетентності називають також універсальними або функціональними компетенціями, а факт володіння ними – функціональною грамотністю (functional literacy). ЮНЕСКО та Європейська комісія навіть встановили мінімальний рівень такої грамотності, необхідний кожному європейцю для того, аби «вписатися» в суспільство й не бути «соціальним інвалідом», не кажучи вже про професійну самореалізацію. Відповідно, постає питання про місце м'яких компетентностей в професіограмі вчителя. Особлива увага нами буде приділена майбутнім вчителям, коли в межах вищого закладу освіти є можливість сформувані ці компетентності, а також дати майбутнім вчителям необхідний інструментарій для формування цих компетентностей в учнів.

Аналіз основних досліджень і публікацій з проблематики демонструє широкі розбіжності у трактуванні самого терміну «м'які компетентності», набору його складових, підходів до визначення. С. Нестуля, О. Нестуля, В. Карманенко та інші у своїх розробках визначають м'які компетентності як елемент лідерства особистості та складову її успішності в професійному та соціальному житті [3]. Автори роблять спробу надати перелік м'яких компетентностей, але не дають визначення самої категорії з точки зору педагогіки. А. Хуторський, аналізуючи ключові освітні компетентності, виділяє серед них і м'які компетентності, але це визначення будується більш на протизв'язі до професійних компетентностей,

ніж на всебічному аналізі самої категорії [9]. Певні кроки щодо аналізу місця м'яких компетентностей в системі професійної діяльності (професійно значущих компетентностей) робить у своїх дослідженнях Н. Філатова [8], яка аналізує взаємозв'язок креативного мислення, гнучких компетентностей та конкурентоспроможності в професійній реалізації особистості. Можна констатувати, що не дивлячись на те, що категорія «м'які компетентності» зараз перебуває на слуху педагогічної професійної спільноти, ґрунтовних розробок її місця у формуванні сучасної особистості, тим більш за напрямками професійної діяльності, є вкрай мало. Отже проблематика готовності майбутніх вчителів до формування в учнів м'яких компетентностей ще потребує дослідження.

Метою статті є визначення структури м'яких компетентностей, що є важливим для підготовки майбутніх вчителів, зокрема і вчителів-хореографів, до формування в учнів м'яких компетентностей в освітньому процесі.

Процедура теоретико-методологічного дослідження вказаної проблематики містить загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. Основним методом при здійсненні дослідження став загальнонауковий діалектичний метод, що дозволив проаналізувати існуючі підходи до визначення м'яких компетентностей та практику їх застосування у підготовці майбутніх вчителів, зокрема вчителів-хореографів. Під час дослідження були застосовані порівняльний метод для порівняння українського та зарубіжних і міжнародних підходів до розуміння м'яких компетентностей та їх складових, аналітичний метод пізнання задля розкладання певного великого процесу на більш прості дрібні складові (визначення м'яких компетентностей серед інших компетентностей); системний метод для пізнання процесу формування компетентностей загалом та в цілому як велику систему з дрібними складовими, а саме – готовність формування м'яких компетентностей майбутніми вчителями-хореографами.

Виклад основного матеріалу. Сучасні провідні найуспішніші компанії висувають для своїх співробітників вимоги, які переважно пов'язані, не з професійними, а функціональними компетентностями. Їх розвинутість свідчить про конкурентоспроможність, здатність до розбудови кар'єри, успішності в колективі, можливості швидко адаптуватися до нових умов та реагувати на виклики тощо. Наприклад, компанія Microsoft провела дослідження, де на вершині переліку компетентностей для ТОП-60 найоплачуваніших професій опинились ораторські та комунікативні здібності, володіння офісними програмами, створення презентацій, менеджмент проектів і високий рівень самоорганізації. З іншого боку, Forbes вважає найголовнішими: комунікативну компетентність, креативність, написання якісних текстів, досвід роботи у команді, базові комп'ютерні знання та здатність до «ре-інжинірингу» – готовність робити звичні речі в новий спосіб. Британська платформа Інтернет-навчання SkillsYouNeed (НавичкиВамНеобхідні) виокремлює персональні навички (тайм-менеджмент, саморозвиток, управління емоціями та навіть організацію харчування, догляду за тілом, спортивних тренувань, ефективного сну), інтерперсональні (комунікація, робота у команді, ведення переговорів, конфлікт-менеджмент), лідерські здібності, проведення презентацій, а також письменницьку майстерність і базові математичні знання.

Аналіз джерел демонструє, що зміст кожної з перелічених груп не є фіксованим або вичерпаним, він постійно розширюється. Наприклад, Європейський словник навичок та компетенцій містить більш ніж 100 найменувань і продовжує зростати [1]. Виходячи з переліку м'яких компетентностей, вони формуються не за один рік. Початок та базис їх формування припадає на дитячий вік, шкільні роки, а відшліфовування та апробація – на студентство.

Ще однією характерною рисою, на яку необхідно звернути увагу, є те, що в дидактичній літературі активно застосовуються декілька термінів щодо визначення м'яких компетентностей, найчастіше «навички» та «компетентності». Іноді в літературі вони замінюють один інший, а іноді – застосовуються як єдине словосполучення «навички та компетентності». Для вірного розуміння теми, необхідно роз'яснити та ідентифікувати ці поняття.

В українському законодавстві про освіту активним та роз'ясненим терміном є «компетентність». Закон України «Про освіту» трактує компетентність як динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [5]. Закон України «Про загальну середню освіту» не дає визначення, а відсилає до попереднього нормативного акту [4].

Міжнародні та іноземні джерела також не мають єдиної позиції щодо визначення термінологічного інструментарію щодо м'яких компетентностей. Більшість нормативних джерел тяжіють до терміну «компетентності», хоча і застосовується категорія «навички» у доповненні. Наприклад, Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» за базовий мають термін «компетентності», вже згаданий Європейський словник навичок та компетенцій (European Dictionary of Skills and Competences) застосовують терміни разом. Відповідно, ми здійснили спробу проаналізувати співвідношення категорій «компетентності» та «навички» в контексті визначення змісту м'яких компетентностей.

Сам термін «навички» зустрічається в законодавстві та дидактичній літературі досить часто, але визначення, які застосовуються, є майже ідентичними. Виходячи з законодавчого визначення, навички є невід'ємною частиною компетентностей. Характерною ознакою навичок є використання раніше набутого досвіду та певних знань. З точки зору психології, навичка – психічне новоутворення,

підконтрольне свідомості і вироблене шляхом вправ, завдяки якому індивід спроможний виконувати певну дію раціонально, з належною точністю і швидкістю, без зайвих витрат фізичної та нервово-психологічної енергії. Навички – це дії, складові частини яких у процесі формування стають автоматичними. Відповідно до видів дій розрізняють і види навичок: рухові, сенсорні, інтелектуальні. В усіх видах діяльності необхідні навички: навчальні, трудові, ігрові тощо [2; 7]. Тобто можна зробити висновок, що навички є практично спрямованою частиною компетентності. Саме в такому розумінні, ми будемо застосовувати цей термін.

Детальніше розглянемо, що є м'які компетентності. Доволі часто до нього застосовують синоніми «м'які компетентності», «функціональні компетентності» або «гнучкі компетентності». Проаналізувавши різноманітні психологічні, педагогічні, соціологічні джерела, ми дійшли визначення, що м'які компетентності – це збірний термін, який посилається на безліч варіантів поведінки, що допомагають людям в роботі, зокрема командній, а також успішно взаємодіяти з соціумом. М'які компетентності дозволяють бути успішним незалежно від специфіки діяльності та напрямку, в якому працює людина. На протиставлення поняття м'які компетентності виступає поняття важкі/професійні компетентності. До останніх відносяться компетентності, пов'язані з діяльністю в області формалізованих технологій, тобто це безпосередньо професійно важливі компетентності (які складають основу професійної діяльності). Так як названі навички стійкі, добре доступні для визначення, вимірювання, вони містяться у переліку вимог, викладених в посадових інструкціях. Відповідно, ці компетентності починають формувати вже у більш дорослому віці, коли відбувається професіоналізація освіти. Також ці компетентності досить легко можна визначити в межах програмних результатів навчання.

Актуальним є питання яким чином формування м'яких компетентностей вкладається в програмні результати навчання в процесі підготовки майбутніх вчителів. Нагадаємо, що результати навчання – це знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, набуті у процесі навчання, виховання та розвитку, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів [2; 7]. Отже, як і у випадку з компетентностями (як м'які так і важкі) є складовою результатів навчання.

Оскільки м'які компетентності – це збірний термін, який посилається на безліч варіантів поведінки, а також є важко вимірюваним, в процесі роботи, ми будемо концентруватися більше на зміст цієї категорії та перелік її складових. Задля формування м'яких компетентностей необхідно розуміти, що саме ми формуємо та визначити для цього засоби. Отже, необхідно визначити види м'яких компетентностей, і відповідно до класифікації визначити методи та засоби формування.

Під час симпозиуму Ради Європи на тему «Ключові компетентності для Європи» визначено такий орієнтовний перелік ключових компетентностей та їх структурних компонентів:

Вивчати: уміти витягати користь із досвіду; організовувати взаємозв'язок своїх знань і впорядковувати їх; організовувати свої власні прийоми вивчення; уміти вирішувати проблеми; самостійно займатися своїм навчанням.

Шукати: запитувати різні бази даних; опитувати оточення; консультуватись в експерта; одержувати інформацію; уміти працювати з документами та класифікувати їх.

Думати: організовувати взаємозв'язок минулих і дійсних подій; критично ставитись до того чи іншого аспекту розвитку нашого суспільства; уміти протистояти непевності та труднощам; займати позицію в дискусіях і виконувати свої власні думки; бачити важливість політичного й економічного оточення, в якому проходять навчання та робота; оцінювати соціальні звички, пов'язані зі здоров'ям, споживанням, а також із навколишнім середовищем; уміти оцінювати твори мистецтва й літератури.

Співробітничати: уміти співробітничати та працювати у групі; приймати рішення – улагоджувати розбіжності та конфлікти; уміти домовлятися; уміти розробляти та виконувати контракти.

Прийматися за справу: включатись у проект; нести відповідальність; входити до групи або колективу та робити свій внесок; доводити солідарність; уміти організувати свою роботу; уміти користуватись обчислювальними та моделюючими приладами.

Адаптуватись: уміти використовувати нові технології інформації та комунікації; доводити гнучкість перед викликами швидких змін; показувати стійкість перед труднощами; уміти знаходити нові рішення [6].

Як бачимо, усі перелічені компетентності з переліку м'яких компетентностей. Відповідно, їх формування безпосередньо не залежить від професійного спрямування освітнього процесу. У межах Концепції Нової Української Школи розроблений список компетентностей, яких набуватимуть учні, його закріплено законом «Про освіту». Він створювався з урахуванням «Рекомендації Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя»: вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; математична компетентність; компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій; інноваційність; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей; культурна компетентність; підприємливість та фінансова грамотність [6; 7].

З перелічених одинадцяти компетентностей сім можна віднести до м'яких компетентностей. Виходячи з нормативного базису організації освітнього процесу у навчальних закладах України, до програмних результатів навчання, перш за все увійдуть саме ці м'які компетентності.

З точки зору формування готовності майбутніх вчителів до набуття вказаних компетентностей та допомоги учням/студентам їх набути, можна зазначити, що на сьогодні формування м'яких компетентностей віддано на розсуд самих вчителів. Система оцінювання навчальних закладів, на жаль, нині зорієнтована на контроль сформованості важких компетентностей.

Висновки з дослідження і перспективи подальших наукових розвідок. Аналіз наукових розробок з тематики, міжнародних та вітчизняних нормативних джерел демонструє, що сучасна система освіти до програмних результатів навчання відносить такі компетентності, які можуть бути класифіковані як м'які: здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; інноваційність; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей; культурна компетентність; підприємливість та фінансова грамотність. Відсутнє не тільки сформоване визначення категорії «мякі компетентності», але й домінуючий підхід до розуміння цієї категорії. Формування м'яких компетентностей відбувається на власний розсуд викладачів. До перспектив наукових розробок можна віднести кореляцію програмних результатів навчання (до яких входять і м'які компетентності) із підходами та компонентами м'яких компетентностей, виходячи з підходів міжнародної педагогічної спільноти.

References

1. Європейський словник навичок та компетенцій. DISCO European Dictionary of Skills and Competences. URL : http://disco-tools.eu/disco2_portal/ (дата звернення 20.02.2020)
Ievropeiskiy slovnyk navychok ta kompetentsii. DISCO European Dictionary of Skills and Competences. Retrieved from http://disco-tools.eu/disco2_portal/
2. Короткий словник актуальних педагогічних термінів / упор. Н.М. Флегонтова К. : КНУТД, 2013. 55 с.
Flehontova N. M. (Ed.). (2013). Korotky slovnyk aktualnykh pedahohichnykh terminiv [Concise Dictionary of current pedagogical terms]. Kyiv, Ukraine : KNUTD.
3. Нестуля С. І., Нестуля О. О., Карманенко В. В. Основи лідерства. Тренінг лідерських якостей та практичних навичок менеджера: навч. посіб. Київ : Знання, 2013. 287 с.
Nestulia S. I., Nestulia O. O., Karmanenko V. V. (2013). Osnovy liderstva. Treninh liderstvykh yakostei ta praktychnykh navychok menedzhera: navch. posib. [Fundamentals of leadership. Training leadership skills and practical skills of the manager]. Kyiv, Ukraine : Znannia.
4. Про загальну середню освіту; Закон України від 13.05.1999 № 651-XIV зі змінами від 09.08 2019 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14> (дата звернення 20.02.2020)
Pro zahalnu seredniu osvitu; Zakon Ukrainy vid 13.05.1999 № 651-XIV zi zminamy vid 09.08 2019 roku [About general secondary education; Law of Ukraine, May 13, 1999, No. 651-XIV, August 9, 2019]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14>
5. Про освіту; Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/card2#Card> (дата звернення 20.02.2020)
Pro osvitu; Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 № 2145-VIII [About education; Law of Ukraine, 05.09.2017 № 2145-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/card2#Card>
6. Рамкова програма оновлених ключових компетентностей для навчання протягом життя. Європейський парламент і Рада Європейського Союзу 17 січня 2018 року. URL: <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/15/53#1> (дата звернення 10.03.2020)
Ramkova prohrama onovlenykh kliuchovykh kompetentnostei dlia navchannia protiahom zhyttia. Yevropeiskiy parlament i Rada Yevropeiskoho Soiuzu 17 sichnia 2018 roku [Framework for updated key competences for lifelong learning. The European Parliament and the Council of the European Union on January 17, 2018]. Retrieved from <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/15/53#1>
7. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року. Recommendation 2006/962/EC. URL : <https://publicsearch.coe.int/#k=On%20core%20competences%20for%20lifelong%20learning%22%20of%2018%20December%2020> (дата звернення 25.02.2020)
Rekomendatsiia 2006/962/IeS Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady (IeS) «Pro osnovni kompetentsii dlia navchannia protiahom usoho zhyttia» vid 18 hrudnia 2006 roku. Recommendation 2006/962/EC [Recommendation 2006/962/EC of the European Parliament and of the Council on basic competences for lifelong learning, December, 18, 2006. Recommendation 2006/962/EC]. Retrieved from <https://publicsearch.coe.int/#k=On%20core%20competences%20for%20lifelong%20learning%22%20of%2018%20December%2020>

8. Філатова Н. В. Креативне мислення, «гнучкі навички» і конкурентоспроможність на ринку праці військовослужбовців, випускників курсів у межах проекту «Україна – Норвегія». URL : <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/2158/1/Creative%20thinking.pdf> (дата звернення 24.02.2020)
Filatova N. V. Kreatyvne myslennia, «hnuchki navychky» i konkurentospromozhnist na rynku pratsi viiskovosluzhbovtiv, vypusknikov kursiv u mezhakh proektu «Ukraina – Norvehiiia» [Creative Thinking, Flexible Skills and Competitiveness in the Labor Market of Servicemen, Graduates of the Ukraine-Norway Project]. Retrieved from <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/2158/1/Creative%20thinking.pdf>
9. Хуторської А. Ключові освітні компетентності. Osvita.ua. URL : <https://osvita.ua/school/method/2340/> (дата звернення 24.02.2020)
Khutorskoi A. (2009). Kliuchovi osvitni kompetentnosti. Osvita.ua. Retrieved from <https://osvita.ua/school/method/2340/>

Liu Zhijian

ORCID 0000-0002-8246-5754

Ph.D. Student

of the Primary at Preschool and Professional Education Department,
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) E-mail: zhijianliu2018@gmail.com

SOFT COMPETENCES IN THE STRUCTURE OF FUTURE TEACHERS TRAINING

The purpose of the article is to determine the structure of soft competencies that is important for future teachers, including choreographers, training for the formation of soft competences in the educational process. Research methodology contains general scientific and special methods of scientific knowledge. The basic method in conducting the research is the general dialectical method, which allowed to analyze the existing approaches to the identification of soft competencies and the practice of their application in the future teachers training, choreographers particularly.

The scientific novelty is that, for the first time, the relationship and interrelation of soft competencies with other competencies that are needed for future teachers to learn is explored.

Soft competencies are considered as a collective category, which refers to many behaviors that help people at work, including teamwork, as well as successfully interact with society. Soft competencies allow you to be successful regardless of the specific activity and direction in which the person works. Domestic and international approaches to understanding and listing soft competencies are analyzed. Soft competencies identified in programmatic learning outcomes in educational institutions have been identified. The system of evaluation of educational institutions is analyzed, which, unfortunately, is now focused on controlling the formation of hard competencies.

Conclusions: There is not only a well-defined definition of the «soft competence» category, but also a dominant approach to understanding this category. Formation of soft competences is at the discretion of the teachers. Prospects for scientific development include the correlation of programmatic learning outcomes (which include soft competences) with approaches and components of soft competences, based on the approaches of the international pedagogical community.

Keywords: *competence, soft competence, aesthetic education, choreographer, educational process.*

Стаття надійшла до редакції 01.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Л. С. Калашиник

УДК 371.72+378.17

Мехед О. Б.

ORCID 0000-0001-9485-9139

ScopusAuthor ID 6506181994

Кандидат біологічних наук, доцент, завідувач кафедри біології
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: mekhedolga@gmail.com

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ ТА ОСНОВ ЗДОРОВ'Я ДО СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З МЕТОЮ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

У статті здійснено аналіз особливостей підготовки майбутніх вчителів біології та основ здоров'я до соціально-педагогічної діяльності з метою ефективної популяризації здорового способу життя серед молоді.

Метою статті є визначення особливостей підготовки майбутніх педагогів до соціально-педагогічної діяльності, направленої на дотримання молоддю здорового способу життя та формування в учасників освітнього процесу мотивації до збереження і зміцнення власного здоров'я.

Методологія. Методологічною основою дослідження є системний та особистісно-орієнтований підходи до аналізу психолого-педагогічної літератури та педагогічного досвіду з питань соціально-педагогічної діяльності майбутніх вчителів біології та здоров'я людини щодо мотивації молоді до формування здорового способу життя. У роботі використано багаторівневий системний аналіз наукових джерел, що ґрунтується на філософському, загальнонауковому та частково-науковому та конкретно-науковому рівнях пізнання.

Наукова новизна полягає у встановленні основних підходів до підготовки майбутніх вчителів біології та основ здоров'я до соціально-педагогічної діяльності з метою формування мотивації до здорового способу життя, що ґрунтуються на аналізі основних факторів впливу освітнього середовища та залежить від єдності навчання та виховання, якості формування здоров'язберезувальної парадигми у педагогічній діяльності.

Висновки. Соціально-педагогічна діяльність вчителя як різновид його професійної діяльності, має на меті створення належних умов для успішної соціалізації учнів у соціально-виховному середовищі школи, засвоєння ними соціокультурного досвіду задля підготовки до самореалізації в суспільстві, надання допомоги дітям, а також їхнім сім'ям у випадках негативного впливу соціально-педагогічних чинників та має значний вплив на формування здорового способу життя у молоді. Учнівській та студентській молоді в закладах освіти необхідно створити мотиваційне та практичне підґрунтя для свідомої здоров'язберезувальної поведінки, яке б дозволило сформувати стійкі переконання пріоритетності питань індивідуального здоров'я, високої працездатності та довголіття. Соціально-педагогічна діяльність вчителя біології та основ здоров'я, що має на меті популяризацію здорового способу життя, забезпечує формування мотивації до підтримання здоров'я населення на різних рівнях (особистісному, сімейному, груповому, колективному, національному, глобальному) означає залучення до розв'язання цієї проблеми не лише галузі охорони здоров'я, але й освіти, культури, соціальної роботи тощо.

Ключові слова: здоров'язберезувальна парадигма, здоров'язберезувальне освітнє середовище, здоровий спосіб життя, мотиваційна діяльність, молодь, соціально-педагогічна діяльність.

Постановка проблеми. На сучасному етапі реформаційних перетворень в Україні здоров'я населення є одним із основних складників національного розвитку та процвітання країни. У зв'язку з цим збереження та зміцнення здоров'я молоді є одним із головних завдань соціальної програми нашої держави. Для розв'язання цього завдання необхідно сформувати у молоді стійку мотивацію до здорового способу життя, систематично здійснювати комплекс здоров'язберігаючих заходів, спрямованих на усвідомлення всіма учасниками освітнього процесу цінності власного здоров'я. На законодавчому рівні це закріплено Законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Національно

доктриною розвитку освіти України у XXI столітті», Державними Програмами «Діти України», «Здоров'я нації на 2009-2013 роки», «Репродуктивне здоров'я нації на 2006–2015 рр.».

Завданнями школи на даному етапі є: формування в учнів свідомого ставлення до життя і здоров'я; вироблення в учнів навичок здорового способу життя; формування здоров'язберігаючої компетентності школярів.

Головною умовою покращення здоров'я учнів є створення здоров'язберігаючого середовища, основними ознаками якого є: оптимальне поєднання методів, форм, засобів навчання та виховання, їх відповідність віковим особливостям школярів; дослідження впливу нових навчально-методичних засобів навчання на здоров'я учнів; дотримання режиму рухової активності, поєднання рухового і статичного навантаження; забезпечення емоційно сприятливої атмосфери навчання; формування в учнів та їх батьків культури здоров'я.

У той же час функціонально-змістове спрямування процесу професійної підготовки майбутніх учителів біології та основ здоров'я до соціально-педагогічної діяльності як складової відкритої соціально-педагогічної системи, що детермінує високий соціально-виховний потенціал мікросередовища навчального закладу, передбачає перспективи вказаного виду діяльності у питанні популяризації здорового способу життя серед учнівської молоді та батьків.

Здоровий спосіб життя визначається як спосіб життєдіяльності, спрямований на збереження та покращення здоров'я людей; людська діяльність зі збереження і зміцнення здоров'я, що сприяє здійсненню людиною своїх функцій через посередництво діяльності щодо оздоровлення умов життя – праці, відпочинку, побуту [1; 2; 3].

У той же час орієнтація системи охорони здоров'я України на здійснення профілактичної діяльності, що передбачає її активну співпрацю із закладами освіти, вимагає усвідомлення підвищення відповідальності кожної людини за своє здоров'я. В контексті вищезазначеного, популяризація здорового способу життя в ході здійснення соціально-педагогічної діяльності вчителя передбачає зменшення або взагалі усунення дії факторів ризику здоров'я, підвищує актуальність мотивації до здорового способу життя, його доцільності та необхідності, а отже, повинна формуватися протягом життя, починаючи з дитячого віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних умовах реформування освіти значно розширилися професійні функції вчителя як суб'єкта соціально-педагогічної діяльності, предметом якої є не лише соціокультурне виховання учнів в руслі інноваційного підходу та гуманістичної парадигми та створення умов для їх ефективної адаптації до навчально-виховного процесу, розвиток особистісно значущих цінностей для успішної соціалізації в школі та в суспільстві, запобігання асоціальним явищам і вчинкам, своєчасне подолання кризових ситуацій, а також сприяння формуванню соціально активної особистості, яка розуміє цінність власного здоров'я та активно діє в напрямку створення здоров'язбережувального середовища шляхом активізації педагогічного потенціалу соціуму. Тому вирішення вказаних соціально-виховних завдань вважаємо важливою складовою діяльності вчителя біології та основ здоров'я. На різних етапах розвитку суспільства вивченню проблем здоров'я завжди приділялася велика увага, марно здоров'я беззаперечно входить до числа найвищих цінностей. Представники різних наук та фахів робили спроби проникнути в таємниці феномена здоров'я, визначити його сутність для того, щоб навчитися вміло керувати ним, економно використовувати протягом усього життя та знаходити засоби для його збереження [6; 7].

У медико-біологічних дослідженнях здоровий спосіб життя трактується як комплекс оздоровлювальних та профілактичних заходів, що забезпечують гармонійний розвиток особистості, її працездатність, сприяють зміцненню здоров'я. Психолого-педагогічний напрям визнає, що здоровий спосіб життя – це спосіб життєдіяльності людини, метою якого є формування, збереження і зміцнення здоров'я. У формуванні здорового способу життя важливим чинником є мотивація особистості, її психологічна установка на збереження здоров'я [4; 8]. Освітнє середовище, що базується на принципах збереження і розвитку здоров'я вихованців та стимулювання позитивних процесів фізичного, інтелектуального, психічного, духовного розвитку дитини, отримало назву здоров'язбережувальне, а показниками його якості в системі освіти є динаміка стану здоров'я учнів, рівень навченості та виховання.

Теоретичні основи соціально-педагогічної діяльності у контексті мети щодо створення сприятливих умов соціалізації та всебічного розвитку зростаючої особистості окреслили в своїх роботах такі науковці: О. Безпалько, В. Бочарова, Р. Вайнола, А. Капська, Л. Коваль, С. Пальчевський та ін. Основні підходи до визначення поняття «здоровий спосіб життя» виокремлено у роботах С. Вайнера, А. Волик, А. Изуткіна, Ю. Лісіцина, Л. Сущенко та інших. Питання формування здорового способу життя з позицій медицини розкрито у працях М. Амосова, Н. Артамонова, Г. Апанасенка, А. Леонтєва, Ю. Лісіцина та інших. Психолого-педагогічні аспекти виховання у дітей і молоді прагнення до здорового способу життя розглянуті в дослідженнях В. Беспалька, Т. Бойченко, Ю. Бойчука, Г. Голобородько, М. Кобринського, Т. Круцевич, С. Лапасько, М. Носка, В. Оржеховської, С. Страшка. Важливий внесок у теорію вирішення проблеми здоров'я як у теоретичному, так і в практичному плані зробили О. Балакірева, В. Бобрицька, О. Вакулєнко, В. Войтенко, Л. Жаліло, Н. Комарова, О. Яременко, якими

проведено низку соціологічних досліджень щодо багатьох проблем, пов'язаних із здоров'ям молоді (формування здорового способу життя; наслідки вживання в молодіжному середовищі тютюну, алкоголю, наркотиків; репродуктивне здоров'я молоді тощо).

Сучасний стан здоров'я молоді потребує нових підходів до формування принципів здорового способу життя, активізації пропаганди здорового способу життя. Соціальна значущість визначеної проблеми та її недостатнє вивчення обумовили вибір теми дослідження.

Мета статті – визначення особливостей підготовки майбутніх педагогів до соціально-педагогічної діяльності, направленої на дотримання молоддю здорового способу життя та формування у неї мотивацію до збереження і зміцнення власного здоров'я.

Методологія. Методологічною основою дослідження є системний та особистісно-орієнтований підходи до аналізу психолого-педагогічної літератури та педагогічного досвіду з питань соціально-педагогічної діяльності майбутніх вчителів біології та здоров'я людини щодо мотивації молоді до формування здорового способу життя. У роботі використано багаторівневий системний аналіз наукових джерел, що ґрунтується на філософському, загальнонауковому та частково-науковому та конкретно-науковому рівнях пізнання.

Наукова новизна полягає у встановленні основних підходів до підготовки майбутніх вчителів біології та основ здоров'я з метою здійснення ними соціально-педагогічної діяльності для формування мотивації у учнів до здорового способу життя, що ґрунтуються на аналізі основних факторів впливу освітнього середовища та залежить від єдності навчання та виховання, якості формування здоров'язбережувальної парадигми у педагогічній діяльності.

Результати дослідження. Підготовка майбутніх учителів до соціально-педагогічної діяльності є складовою цілісної моделі системи професійної підготовки у вищих навчальних закладах, що уможливить підвищення рівня їх готовності до вирішення соціально-виховних завдань у роботі з учнями зокрема у питаннях формування здоров'язбережувального середовища та популяризації здорового способу життя. Формування цієї готовності у студентів спеціальності Середня освіта (Біологія та здоров'я людини) передбачає реалізацію низки підходів, зокрема формування на різних етапах розвитку особистості нагального пріоритету здоров'я, виховання у молодих людей мотивації до здорового способу життя, а також уміння використовувати одержані знання у повсякденній діяльності. Активна мотивація здорового способу життя безпосередньо залежить від єдності навчання та виховання, тому особливо актуальним є формування здоров'язбережувальної парадигми у педагогічній діяльності.

Потрібно зазначити, що для ефективного спрямування професійної підготовки студентів як майбутніх фахівців відповідно до окресленої мети необхідно визначити конкретні педагогічні умови розвитку культури здоров'я студентів в освітньому середовищі вищого навчального закладу: здоров'язбережувальне спрямування професійної підготовки студентів; формування в студентів системи здоров'язбережувальних знань; оволодіння студентами здоров'язбережувальними технологіями та вміннями розробляти індивідуальну оздоровчу програму; упровадження комплексної програми розвитку культури здоров'я студентів у процесі фахової підготовки. Урахування всіх зазначених педагогічних умов може забезпечити ефективний і цілеспрямований процес розвитку культури здоров'я студентів в освітньому середовищі закладу вищої освіти.

Реалізація вказаних завдань передбачає запровадження розвитку культури, спрямованої на охорону і збереження здоров'я – здоров'язбережувальну культуру – і водночас активне залучення до цієї справи кожного з учасників освітнього процесу. Основними показниками ефективності функціонування здоров'язберігаючого середовища є наступні: матеріально-технічна забезпеченість здоров'язберігаючого середовища, їх відповідність санітарно-гігієнічним нормам; відповідність організації системи харчування чинним санітарним правилам та нормам; міжособистісні взаємини між суб'єктами навчально-виховного процесу; стан фізичного та психічного здоров'я студентів та викладачів; показники рухової підготовленості учнів, рівень професійної компетентності педагогів, цілісність оздоровчих впливів та стабільність результатів.

Ціннісні орієнтації щодо власного здоров'я, що домінують у молодіжному середовищі, змінюються залежно від характеру ідеалів та авторитетів, що визначають вектори спрямувань у духовному світі конкретної групи молодих людей. Незаперечним є факт, що фізична культура є запорукою здорового способу життя. У сучасних умовах зниження духовного потенціалу та здоров'я молоді, особливо підлітків, стає відчутною реальністю необхідність формування у них здорових звичок, фізичного загартування, в цілому здорового способу життя – одного з пріоритетних напрямів діяльності сучасної освіти України. Сучасні наукові дослідження впливу на здоров'я молоді людини системних засобів фізичної культури та спорту свідчать про те, що сьогодні це один із найперспективніших напрямів, який ефективно та кардинально вирішує питання покращення здоров'я. Можливість фізичної культури та різних видів спорту позитивно впливати на зміцнення здоров'я, корекцію статури і постави, підвищення загальної працездатності, психічної стійкості, нарешті у самоствердженні дуже великі.

Формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя має бути невід'ємною складовою діяльності і професійної компетентності вчителя (викладача ЗВО) [5]. Під впливом мотиваційної роботи вчителя основ здоров'я людини, біології, фізичної культури, досягнутих успіхів на уроках фізичної

культури, формується інтерес і звичка до самостійного ведення здорового способу життя, які ґрунтуються на значущості їхнього здоров'я, творчого довголіття, гармонійного розвитку особистості, фізичної підготовленості, громадської активності та інших цінностей здорового способу життя.

У забезпеченні виконання цієї умови важливу роль відіграє особистість вчителя (викладача), його позитивний приклад і прагнення до створення здоров'язбережувального освітнього середовища під час навчальних занять. За наявності у вчителя (викладача) таких якостей і систематичного передавання досвіду індивідуального здоров'язбереження у учнів (студентів) також поступово формується динамічний стереотип до самоорганізації власного здоров'язбережувального освітнього і життєвого простору.

Актуальним та перспективним є залучення молоді до самостійного ведення здорового способу життя, яке формує їх ціннісну систему та зміцнює здоров'я. Успішна діяльність щодо інформованості молоді про стан власного здоров'я пов'язана з потребами пошуку нетрадиційних, оригінальних ідей, розроблення інформаційних матеріалів, пошуку методів і форм доведення інформації.

Висновки. Соціально-педагогічна діяльність вчителя як різновид його професійної діяльності, має на меті створення належних умов для успішної соціалізації учнів у соціально-виховному середовищі школи, засвоєння ними соціокультурного досвіду задля підготовки до самореалізації в суспільстві, надання допомоги дітям, а також їхнім сім'ям у випадках негативного впливу соціально-педагогічних чинників та має значний вплив на формування здорового способу життя у молоді. Учнівській та студентській молоді в закладах освіти необхідно створити мотиваційне та практичне підґрунтя для свідомої здоров'язбережувальної поведінки, яке б дозволило сформуванню стійкі переконання пріоритетності питань індивідуального здоров'я, високої працездатності та довголіття. Соціально-педагогічна діяльність вчителя біології та основ здоров'я, що має на меті популяризацію здорового способу життя, забезпечує формування мотивації до підтримання здоров'я населення на різних рівнях (особистісному, сімейному, груповому, колективному, національному, глобальному) означає залучення до розв'язання цієї проблеми не лише галузі охорони здоров'я, але й освіти, культури, соціальної роботи тощо.

References

1. Воскобойнікова Г. Л. Інноваційно орієнтовані технології і методики навчання здорового способу життя в системі професійної підготовки майбутніх учителів основ здоров'я. *Педагогічні науки* : зб. наук. пр., 2011, № 3. С. 67–72.
Voskoboinikova, H. L. (2011). Innovatsiino oriientovani tekhnolohii i metodyky navchannia zdorovoho sposobu zhyttia v systemi profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv osnov zdorovia [Innovative Oriented Technologies and Techniques for Teaching Healthy Life style in the Future Professional Teachers of Health Fundamentals]. *Pedahohichni nauky – Pedagogical sciences*, 3. 67–72.
2. Воскобойнікова Г. Л. Медико-валеологічна компетентність майбутнього учителя початкової школи: теоретичні та методичні основи формування : моногр. К. : Нестроевий А.І., 2012. 416 с.
Voskoboinikova, H. L. (2012). Medyko-valeolohichna kompetentnist maibutnoho uchytelia pochatkovoї shkoly: teoretychni ta metodychni osnovy formuvannia [Medical valeological competence of the future elementary school teacher: theoretical and methodological bases of formation]: monograph. Kyiv, Ukraine : Nestroievyi A.I.
3. Воскобойнікова Г. Л. Психолого-педагогічні аспекти формування оздоровчого середовища в процесі професійної підготовки майбутніх учителів основ здоров'я. *Наука і освіта*, 2010, № 8. С. 4–6.
Voskoboinikova, H. L. (2010). Psykholoho-pedahohichni aspekty formuvannia ozdorovchoho seredovyscha v protsesi profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv osnov zdorovia [Psychological pedagogical aspects of forming the health environment in the process of professional training of future teachers of the basics of health]. *Nauka i osvita – Science and education*, 8, 4–6.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
Kremen V. H. (Ed.). (2008). Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of Education] Acad. pedagogical. Sciences of Ukraine. Kyiv, Ukraine : Yurinkom Inter.
5. Концепція формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді (Затверджена наказом МОН України від 21 липня 2004 року № 605). *Директор школи*, 2004, № 40 (328), жовтень. С. 23–29.
Kontseptsiia formuvannia pozytyvnoi motyvatsii na zdorovyi sposib zhyttia u ditei ta molodi (Zatverdzhena nakazom MON Ukrainy vid 21 lypnia 2004 roku № 605) [The concept of positive motivation forming for healthy life style in children and youth (Approved by the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 605 of July 21, 2004)]. (2004). *Dyirektor shkoly – School Director*, 40 (328), 23–29.

6. Носко М. О., Гаркуша С. В., Воеділова О. М. Здоров'язбережувальні технології у фізичному вихованні: монографія. К. : СПД Чалчинська Н.В., 2014. 300 с.
Nosko, M. O., Harkusha, S. V., Voiedilova, O. M. (2014). Zdoroviazberezhuvalni tekhnolohii u fizychnomu vykhovanni [Health-saving technologies in physical education]: monograph. Kyiv, Ukraine : SPD Chalchinska N. V.
7. Носко М. О., Грищенко С. В., Носко Ю. М. Формування здорового способу життя: навчальний посібник. Київ : Леся, 2013. 160 с.
Nosko, M. O., Hryshchenko, S. V., Nosko, Yu. M. (2013). Formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia: navchalnyi posibnyk [Shaping a healthy lifestyle: a textbook]. Kyiv, Ukraine : Lesya.
8. Тимошенко В. М. Психолого-педагогічні умови формування мотивації досягнення. *Проблема личности в современной науке: результаты и перспективы исследований*, 2000. С. 118–119.
Tymoshenko, V. M. (2000). Psykholoho-pedahohichni umovy formuvannia motyvatsii dosiahnennia [Psychological pedagogical conditions of formation of achievement motivation]. *Problema lichnosti v sovremennoy nauke: rezultaty i perspektivy isledovaniy* – *The problem of personality in modernscience: results and prospects of research*, 118–119.

Mekhed O.

ORCID 0000-0001-9485-9139
ScopusAuthor ID 6506181994

Ph.D. in Biological Sciences, Associate professor,
Head of the Biology Department,
Т.Н. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: mekhedolga@gmail.com

TRAINING OF FUTURE BIOLOGICAL AND HEALTH BASICS TEACHERS FOR SOCIAL AND PEDAGOGICAL ACTIVITIES AIMED TO PUBLISH A HEALTHY WAY OF LIFE

The article analyzes the features of the preparation of future biology teachers and the basics of health for social and pedagogical activities in order to effectively promote healthy lifestyles among young people.

The purpose of the article is to determine the features of future educators' preparation for social and pedagogical activity, aimed at maintaining a healthy lifestyle for young people and forming a motivation for preserving and promoting their own health.

Methodology. The methodological basis of the study is a systematic and personality-oriented approach to the analysis of psychological and pedagogical literature and pedagogical experience on the issues of socio-pedagogical activity of future teachers of biology and human health in motivating young people to form a healthy lifestyle. Based on the philosophical, general scientific, partially scientific and specific scientific levels of knowledge.

Scientific novelty establishes the basic approaches to the preparation of future biology teachers and the basics of health for social and pedagogical activities in order to form motivation for a healthy lifestyle, based on the analysis of the main factors of influence of the educational environment and depends on the unity of education and upbringing, quality of formation health saving paradigm in pedagogical activity.

Conclusions. The socio-pedagogical activity of the teacher as a kind of his professional activity, aimed at creating the proper conditions for successful socialization of students in the social and educational environment of the school, assimilating their socio-cultural experience in order to prepare for self-realization in society, to assist children and their families in cases of negative impact of socio-pedagogical factors and has a significant impact on the formation of healthy lifestyles among young people. Student and student youth in educational institutions need to create a motivational and practical basis for conscious health-saving behavior, which would allow them to form persistent beliefs about the priority of individual health, high performance and longevity. Socio-pedagogical activity of the teacher of biology and the basics of health, aiming to promote a healthy lifestyle, provides the formation of motivation to maintain the health of the population at different levels (personal, family, group, collective, national, global) means involvement in the development not only health care but also education, culture, social work and more.

Keywords: health-saving paradigm, health-saving educational environment, healthy lifestyles, motivational activity, youth, social and pedagogical activity.

Стаття надійшла до редакції 02.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України М. О. Носко

УДК 613:[001.891:37

Носко М. О.

ORCID 0000-0001-9903-9164

Researcher ID C-6263-2017

Scopus-Author ID 56880089100

Дійсний член (академік) НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор, ректор
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: rektor@chnpu.edu.ua

Гаркуша С. В.

ORCID 0000-0002-7120-1446

ResearcherID AAC-7275-2020

Scopus-Author ID 57195972217

Доктор педагогічних наук, професор,
декан факультету фізичного виховання,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: biotex@ukr.net

Воеділова О. М.

ORCID 0000-0003-0771-8325

Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки,
психології та методики фізичного виховання,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: voiedilovaid@gmail.com

АНАЛІЗ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ

Мета: обґрунтування проблеми формування здорового способу життя людини.

Методологія: базується на загальних принципах філософії, базових сучасних положеннях педагогічної науки, фізичного виховання і відображає взаємозв'язок методологічних підходів до вивчення проблеми формування здорового способу життя людини. Для вирішення завдань дослідження використано методи порівняння, аналізу, синтезу, абстракції. **Наукова новизна:** розкрито науково-педагогічні підходи до розв'язання проблеми формування здорового способу життя людини, обґрунтовано шляхи та способи організації життєдіяльності, що забезпечують збереження та зміцнення здоров'я.

Висновки: Розкрито поняття здоров'я, здоровий спосіб життя, сутність проблеми формування здорового способу життя людини, що обумовлена найскладнішою соціально-економічною і демографічною ситуацією в країні, негативними тенденціями щодо стану здоров'я людей.

Узагальнення наукових підходів спонукає до висновку, що здоров'я є складним станом людини, який потребує пильної уваги через контроль власного способу життя, сформованості належної культури та світоглядної зорієнтованості на здоров'язбереження на фізичному, психологічному, духовному й соціальному рівнях. Поняття «здоровий спосіб життя» може бути найбільш повно схарактеризоване шляхом синтезу міждисциплінарних галузей науки – філософії, психології, педагогіки та фізичного виховання.

Ситуація сьогодення потребує кардинальних змін у сфері молодіжної та соціальної політики, де головним із напрямків має стати формування здорового способу життя населення країни. Назріла необхідність створення освітнього середовища, зорієнтованого на збереження, зміцнення і формування здоров'я учнівської та студентської молоді. Таке середовище має ґрунтуватися на активній співпраці не тільки профільних міністерств, але й самої молоді, родинного оточення та представників громадського самоврядування. Завданнями такої взаємодії має стати напрацювання технологій щодо мотивації та активного залучення дітей і молоді до здорового способу життя.

Ключові слова: здоровий спосіб життя, фізичне виховання, оздоровчі заходи, урок фізичної культури.

Постановка проблеми. Проблема формування здорового способу життя людини досить ретельно висвітлюється в багатьох соціально-філософських, педагогічних, соціологічних та медичних працях [4, 17, 23]. Особливої актуалізації ця проблематика набула наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть як у світі в цілому, так і в Україні [3, 5, 16, 18, 26]. Перспектива успішного становлення української нації пов'язана з пошуком оптимальних шляхів розв'язання проблеми збереження та зміцнення здоров'я населення, зокрема дітей і молоді, формування навичок здорового способу життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У психолого-педагогічній літературі проблему зміцнення та збереження здоров'я, формування ЗСЖ висвітлювали у працях Л. Волков, Г. Власюк, С. Гаркуша, О. Дубогай, М. Зубалій, М. Носко, І. Петренко, О. Худолій (формування ЗСЖ засобами фізичної культури); Г. Голобородько (формування поняття ЗСЖ в учнів основної школи); С. Свириденко (формування ЗСЖ молодших школярів у позакласній роботі); А. Турчак, В. Оржеховська (запобігання шкідливим звичкам, девіантній поведінці школярів); О. Вакуленко (ЗСЖ як соціально-педагогічна умова становлення особистості у підлітковому віці); Т. Бойченко, Г. Зайцев, М. Гончаренко, Л. Татарникова, С. Юрочкіна (валеолого-педагогічні основи забезпечення здоров'я людини в системі освіти, створення валеологічної освіти в загальноосвітніх закладах, валеологічне виховання у дошкільних закладах); І. Бех, С. Лапаєнко (виховна робота в школі з формування ЗСЖ і створення сприятливих психолого-педагогічних умов для реалізації особистісно зорієнтованого виховання дітей та учнівської молоді).

Під час подальшого визначення понятійно-термінологічного апарату дослідження і виділення якісних характеристик ЗСЖ проаналізовано підходи і дискурси щодо сутності ЗСЖ: медико-гігієнічні (М. Амосов, А. Ізуткін, А. Лаптев, Ю. Лісцін, А. Степанов, Г. Царегородцев та ін); соціально-філософські (В. Бальсевич, В. Пономарчук, Л. Філіппов та ін), психолого-педагогічні (М. Віленський, О. Дубогай, М. Носко, Л. Лубишева та ін), валеологічні (І. Брехман, Г. Зайцев, Л. Татарникова та ін.). Ученими констатується, що в останній третині минулого століття відбулася еволюція в суспільній свідомості, пов'язана, по-перше, з осмисленням здорового способу життя як похідної багатьох складових в їх діалектичному взаємозв'язку, з віднесенням його до розряду міждисциплінарної проблеми, що вимагає для свого вирішення інтегративних заходів соціально-економічного, правового, освітнього, лікувально-профілактичного, культурно-просвітницького порядку, і, по-друге, з переходом від еталонізації до індивідуалізації ЗСЖ.

Мета дослідження – обґрунтування проблеми формування здорового способу життя людини.

Результати дослідження. Здоровий спосіб життя (ЗСЖ) в широкому розумінні – це еталонно-узагальнений конструкт, продукт розвитку цивілізації в цілому, ідеальна модель того, якою має бути життєдіяльність сучасної людини, що забезпечує виживання і розвиток виду. У вузькому значенні про ЗСЖ особистості можна говорити як про відображення зовнішнього світу (еталонної моделі ЗСЖ) у свідомості суб'єкта. Однак це менш продуктивно, тому що на рівні особистості значущий процес інтеграції цих уявлень у повсякденне життя, практика реалізації культурних зразків ЗСЖ в індивідуальній життєдіяльності суб'єкта [1].

Для того, щоб вберегтися від хвороб та згубних чинників, слід усвідомити, що таке взагалі здоровий спосіб життя. Багато хто розуміє під цим поняттям просто відмову від шкідливих звичок і початок занять спортом. Насправді, здоровий спосіб життя – це набагато глибше поняття, це стиль життя і мислення. Для кожної людини – це щось особливе. Саме думки людини є основою у здорового способу життя [7].

Відомо, що поняття «здоров'я» тісно пов'язане з поняттям «спосіб життя». Із філософської точки зору, зокрема С. Блажей вважає, що спосіб життя є способом існування і розвитку діяльності, формування та задоволення потреб людей. У «Філософському енциклопедичному словнику» [22] це поняття визначено як сукупність типових видів життєдіяльності індивіда, соціальних груп, суспільства, що дає можливість комплексно, у взаємозв'язку розглядати основні сфери життєдіяльності людей.

Аналіз педагогічної літератури свідчить про те, що «спосіб життя» є біосоціальною категорією, яка, на думку С. Шендельової, інтегрує уявлення про певний тип життєдіяльності людини і пов'язана з особливостями повсякденного життя людини, що охоплюють її діяльність, буття, форми використання дозвілля, задоволення матеріальних та духовних потреб, участь у суспільному житті, норми і правила поведінки; за твердженням О. Фурманова, є біосоціальною категорією, що характеризується працею людини, буттям, формою задоволення матеріальних і духовних потреб, правилами індивідуальної та громадської поведінки; інтерпретується Н. Башавець як сполучення трьох аспектів: рівень життя (ступінь задоволення людиною своїх матеріальних, духовних та культурних потреб), якість життя (задоволення соціальних потреб щодо комфорту), стиль життя (індивідуальні поведінкові особливості життя людини) [3].

У валеологічних дослідженнях «спосіб життя» трактують як режим обмежень і навантажень: обмеження стосуються їжі й одягу, навантаження – фізичних вправ (М. Амосов); історично усталений спосіб самореалізації людини в матеріальній і духовній життєдіяльності (С. Горчак) [7].

Соціологи трактують «спосіб життя» як сукупність наявних рис, що характеризують спосіб життєдіяльності людей у конкретному суспільстві (ті норми та цінності, що стають взірцем життя конкретного суспільства) [1, 18]; як «систему життєдіяльності суспільства» в умовах соціально-економічного буття [17]).

Культурологи в енциклопедії «Культурологія ХХ сторіччя» під способом життя розуміють системну й нормовану сукупність форм повсякденної життєдіяльності людей та способів їхнього щоденного буття. Отже, спосіб життя людини безпосередньо залежить від її культури.

Цікавою є думка науковців [4] стосовно того, що спосіб життя пов'язаний із культурою його ведення через такі аспекти, як культура праці й побуту, людські взаємини, людина і природа, задоволення основних життєвих потреб, багатство духовного життя.

Керуючись завданнями наукового пошуку, схарактеризуємо поняття «здоровий спосіб життя». Дослідники [3; 4; 16; 25] зауважують, що в науковій літературі немає єдиного усталеного визначення, вчені аналізували його в різних галузевих проекціях, прагнучи знайти шляхи покращення стану здоров'я молоді та якості її життя. Хоч проблема формування здорового способу життя молоді є гострою, напрацювання науковців не призвели до створення єдиної неперервної системи оздоровлення молоді «ЗВО–школа–сім'я», що передбачає процес поетапного оволодіння знаннями про безпеку життя і здоров'я, формування культури здоров'я. Формування здорового способу життя молоді в освітньому процесі навчального закладу слід аналізувати як чинник професійної придатності, соціальної захищеності та невід'ємної частини професійної культури [3; 6; 15; 28].

Автори популярної енциклопедії «Здоров'я» під здоровим способом життя розуміють таку організацію праці, відпочинку, творчого самовираження, розвитку культурних потреб людини, що забезпечує виконання біосоціальних функцій, фізичне та психічне здоров'я, активне довголіття і гармонійний розвиток [9].

Представники валеологічної галузі знань, зокрема В.М. Артамонов, кваліфікують ЗСЖ як реалізацію комплексу єдиної науково обґрунтованої медико-біологічної й соціально-психологічної системи профілактичних заходів; І.П. Березин – як цілісний світогляд молоді через ставлення до себе, свого здоров'я, свого життя; як спосіб життєдіяльності, спрямований на збереження здоров'я; Л.П. Цювх – як спосіб організації виробничого, побутового і культурного аспектів життєдіяльності, що дозволяє реалізувати свій творчий потенціал; М.Я. Віленський – як типову сукупність форм і способів культурної життєдіяльності особистості, що поєднує норми, цінності, суть регульованої ними діяльності; Ю.П. Лісіцин – як особистісно-мотиваційне втілення індивідами своїх соціальних, психічних і фізичних можливостей та здібностей; Б.М. Чумаков – як типові форми й способи життєдіяльності людини, які зміцнюють і вдосконалюють резервні можливості організму; Е.М. Казин – як систему, що складається з трьох взаємопов'язаних культур: культури харчування, культури рухів, культури емоцій [10].

Науковці-соціологи переконливо доводять, що ЗСЖ є культурним способом життя, цивілізованим, із турботою про здоров'я як найвищу цінність [26].

У медичній літературі ЗСЖ інтерпретується як індивідуальна система поведінки людини, що спрямована на раціональне задоволення вроджених біологічних та соціальних потреб [15; 23].

На думку Н.А. Башавець, ЗСЖ – це сукупність способів і форм життєдіяльності особистості, спрямованих на щоденне збереження та зміцнення свого здоров'я, складниками якого є раціональне харчування, безпечний побут, якісні умови праці й відпочинку, оптимальна фізична активність, безпечна сексуальна поведінка, гігієна, загартування, відсутність шкідливих звичок, володіння необхідними знаннями, вміннями та навичками зі збереження і зміцнення свого здоров'я й усвідомлення людиною важливості дій у цьому напрямі. Лише особи з високим рівнем свідомості та сформованої світоглядної орієнтації стосовно здорового способу життя прагнуть діяти заради власного здоров'я [3].

Узагальнення наукових підходів спонукає до висновку, що здоров'я є складним станом людини, який потребує пильної уваги через контроль власного способу життя, сформованості належної культури та світоглядної зорієнтованості на здоров'язбереження на фізичному, психологічному, духовному й соціальному рівнях. Поняття «здоровий спосіб життя» може бути найбільш повно схарактеризоване шляхом синтезу міждисциплінарних галузей науки – філософії, психології, педагогіки та валеології [3; 16].

З позицій викладеного розуміння феномена здоров'я людини, походить ще одне визначення поняття здорового способу життя: це система поведінки людини, що включає раціональне харчування, культуру рухів, гігієну, творчу активність, періодичну зміну оточення, повноцінне сімейне життя, високоморальне ставлення до людей і до природи, це все в людській діяльності, що стосується збереження і зміцнення здоров'я, все, що сприяє виконанню людиною своїх людських функцій через діяльність з оздоровлення умов життя – праці, відпочинку, побуту [17].

Звіт ВООЗ про здоров'я у світі 1995 р. підтверджує ці дані і свідчить, що захворювання та стани, пов'язані зі способом життя людини, є причиною 70–80 % смертності у розвинутих країнах і приблизно 40 % – в країнах, що розвиваються. Передбачається, що і в країнах, що розвиваються, ситуація погіршуватиметься. Кількість захворювань, пов'язаних із способом життя, зростатиме через те, що мають місце негативні зміни в харчуванні та поведінці середнього класу. Розвиток цивілізації породжує такі зміни в способі життя, які підвищують ступінь ризику виникнення так званих «хвороб сучасної цивілізації», що найбільш розповсюджені в індустріально розвинутих країнах. Це, зокрема, захворювання серцево-судинної системи, окремі типи онкологічних захворювань та ожиріння. Багато з них зумовлені цілою низкою чинників [21; 27].

Поведінкові чинники можуть бути як сприятливими, так і шкідливими для здоров'я, що залежить від вибору способу життя конкретною особою. Поведінка людини важлива для здоров'я, оскільки впливає на нього безпосередньо через спосіб життя або опосередковано – через економічні чи соціоекономічні умови, які, безперечно, є основною детермінантою здоров'я. Щоб вплинути на поведінку людини, необхідні зусилля з боку самої людини, сім'ї та суспільства.

ВООЗ чітко визначила основні *елементи* здорового способу життя:

– *Оптимальний руховий режим*, який зміцнює і розвиває кісткову мускулатуру, руховий апарат, серцевий м'яз, судини, дихальну систему і багато інших органів, що значно полегшує роботу апарату кровообігу та позитивно впливає на нервову систему [6; 21].

Оптимальний руховий режим – найважливіша умова здорового способу життя. Його основу становлять систематичні заняття фізичними вправами й спортом, під час яких ефективно вирішуються завдання зміцнення здоров'я й розвитку фізичних здібностей дітей і молоді, формування рухових навичок [24], посилення профілактики несприятливих вікових змін. При цьому фізична культура й спорт виступають як найважливіший засіб виховання [11; 16; 25; 28].

У теперішній час фізичну активність у вигляді виконання різних фізичних вправ необхідно розглядати як життєву потребу сучасної людини. Крім того, слід ураховувати, що позитивні результати дуже швидко втрачаються у разі припинення цих занять. Тому фізична культура і спорт повинні стати невід'ємним елементом способу життя більшості людей [8].

– *Раціональне харчування*, особливо це стосується учнів і студентства. Харчування забезпечує правильний ріст і формування організму, сприяє збереженню здоров'я, високій працездатності і продовженню життя. Коли мова йде про раціональне харчування, вважає О. М. Кудрявцева, варто запам'ятати два основні закони, порушення яких є небезпечним для здоров'я.

Перший закон – рівновага одержуваної й витраченої енергії. Якщо організм одержує енергії більше, ніж витрачає, тобто якщо ми одержуємо їжі більше, ніж це необхідно для нормального розвитку людини, для роботи й гарного самопочуття, – у результаті збільшується вага тіла. Більше третини населення нашої країни, включаючи дітей, має зайву вагу. Основною причиною є надлишкове харчування, що в результаті призводить до атеросклерозу, ішемічної хвороби серця, гіпертонії, цукрового діабету, цілому ряду інших недуг.

Другий закон – відповідність хімічного складу раціону фізіологічним потребам організму в харчових речовинах. Харчування повинне бути різноманітним і забезпечувати потреби в білках, жирах, вуглеводах, вітамінах, мінеральних речовинах, харчових волокнах. Багато з цих речовин неможливо замінити, оскільки не утворюються в організмі, а надходять тільки з їжею. Відсутність хоча б одного з них, наприклад, вітаміну «С», призводить до захворювання, і навіть смерті. Вітаміни групи «В» людина отримує головним чином із хлібом з борошна грубого помелу, а джерелом вітаміну «А» й інших жиророзчинних вітамінів є молочна продукція, риба, жир, печінка.

Не кожний з нас знає, що потрібно навчитися культурі розумного споживання. Будь-яке відхилення від законів раціонального харчування призводить до порушення здоров'я. Організм людини витрачає енергію не тільки в період фізичної активності (під час роботи, занять спортом тощо), але й у стані відносного спокою (під час сну, відпочинку лежачи), коли енергія використовується для підтримки фізіологічних функцій організму збереження постійної температури тіла. Встановлено, що в здоровій людині середнього віку та нормальної маси тіла витрачається 7 кілокалорій за годину на кожний кілограм маси тіла.

Головними правилами у будь-якій природній системі харчування повинні бути такі: прийом їжі тільки у разі відчуття голоду; відмова від прийому їжі під час болю, розумового і фізичного нездужання, лихоманки й підвищеної температури тіла; відмова від прийому їжі безпосередньо перед сном, а також до й після серйозної роботи, фізичної або розумової.

Прийом їжі повинен складатися зі змішаних продуктів, що є джерелами білків, жирів і вуглеводів, вітамінів і мінеральних речовин. Тільки в цьому випадку вдається досягти збалансованого співвідношення харчових речовин і факторів харчування, які неможливо замінити, забезпечити не тільки високий рівень переварювання й усмоктування харчових речовин, але і транспортування до тканин і клітин, повне їх засвоєння на клітинному рівні [12].

– *Загартовування* – потужний оздоровчий засіб. Воно дозволяє уникнути багатьох хвороб, продовжити життя на довгі роки, зберегти високу працездатність. Воно здійснює загальнозміцнювальний вплив на організм, підвищує тонус нервової системи, поліпшує кровообіг, нормалізує обмін речовин [2; 13].

Широко відомі різні способи загартовування – від повітряних ванн до обливання холодною водою. Користь цих процедур не викликає сумнівів. З незапам'ятних часів відомо, що ходьба босоніж – чудовий засіб, що загартовує. Зимове плавання – вища форма загартовування. Щоб її досягти, людина повинна пройти всі стадії загартовування [2].

Ефективність загартовування зростає під час використання спеціальних температурних впливів і процедур. Основні принципи їх правильного застосування повинні знати всі: систематичність і послідовність; урахування індивідуальних особливостей, стану здоров'я й емоційних реакцій на процедуру.

Ще одним діючим засобом загартовування повинен бути контрастний душ. Він здійснює тренувальний вплив на серцево-судинну систему і нервово-м'язовий апарат, шкіру й підшкірні клітини, вдосконалюючи фізичну терморегуляцію, здійснюючи стимулюючий вплив і на центральні нервові механізми. Досвід показує високу дію й оздоровчу цінність контрастного душу, що загартовує, як дорослих, так і дітей. Добре діє він і як стимулятор нервової системи, знімаючи втому й підвищуючи працездатність.

– *Заняття фізичними вправами*. Регулярні заняття фізичними вправами, які раціонально входять у режим праці й відпочинку, сприяють не тільки зміцненню здоров'я, але й істотно підвищують ефективність виробничої діяльності. Однак не всі рухові дії, які виконуються в побуті й процесі роботи, є фізичними вправами. Ними можуть бути тільки ті рухи, які вирішують конкретні педагогічні завдання (розвиток фізичних якостей, корекція дефектів статури, формування навичок тощо) [6; 16; 24; 28].

Під час виконання фізичних вправ організм людини реагує на задане навантаження відповідними реакціями. Активізується діяльність усіх органів і систем, у результаті чого витрачаються енергетичні ресурси, підвищується рухливість нервових процесів, зміцнюється м'язова й кістково-зв'язкова системи.

Таким чином, поліпшується фізична підготовленість людини й у результаті цього досягається такий стан організму, коли навантаження переносяться легко, а результати, які були раніше недоступними, в різних видах фізичних вправ стають нормою [24; 28].

Зміни фізіологічних функцій викликаються й іншими факторами зовнішнього середовища й залежать від пори року, наявності в продуктах харчування вітамінів і мінеральних солей. Сукупність всіх цих факторів здійснює або стимулюючий, або пригноблюючий вплив на самопочуття людини й протікання життєво важливих процесів у його організмі. Природно, що людині варто пристосовуватися до явищ природи й ритму їх коливань. Психофізичні вправи й загартовування організму допомагають людині зменшити залежність від метеоумов і зміни погоди, сприяють її гармонійному єднанню з природою.

Фізичні вправи впливають не ізольовано на будь-який орган або систему, а на весь організм у цілому. Однак удосконалення функцій різних його систем відбувається нерівномірно. Особливо виразними є зміни в м'язовій системі, що виражаються в збільшенні обсягу м'язів, посиленні обмінних процесів, також удосконалюється функція апарату дихання. У тісній взаємодії з органами дихання вдосконалюється й серцево-судинна система. Заняття фізичними вправами стимулюють обмін речовин, збільшують силу м'язів, підвищують рухливість і врівноваженість нервових процесів. Зростає гігієнічне значення фізичних вправ, якщо вони проводяться на відкритому повітрі. У цих умовах підвищується їх загальний оздоровчий ефект. При цьому поліпшуються такі показники фізичного розвитку, як екскурсія грудної клітки, життєва ємність легенів. Під час проведення занять в умовах зниженої температури вдосконалюється теплорегуляційна функція, знижується чутливість до холоду, зменшується можливість виникнення простудних захворювань. Фізичні навантаження повинні дозуватися відповідно до вікових особливостей, метеорологічних факторів, рівня фізичної підготовленості [2; 15; 24; 28].

– *Особиста гігієна й режим дня.* Важливим елементом здорового способу життя є особиста гігієна, яка містить у собі: раціональний добовий режим, догляд за тілом, гігієну одягу й взуття. Особливе значення має й режим дня. У разі правильного й суворого його дотримання виробляється чіткий ритм функціонування організму. А це, у свою чергу, створює найкращі умови для роботи й відновлення [14].

Неоднакові умови життя, праці й побуту, індивідуальні розходження людей не дозволяють рекомендувати один варіант добового режиму для всіх. Однак його основні положення повинні дотримуватися всіма: виконання різних видів діяльності в суворо визначений час, правильне чергування роботи й відпочинку, регулярне харчування. Особливу увагу потрібно приділяти сну. Постійне недосипання може викликати виснаження нервової системи, ослаблення захисних сил організму, зниження працездатності, погіршення самопочуття.

Режим має не тільки оздоровче, але й виховне значення. Суворе його дотримання виховує такі якості, як дисциплінованість, акуратність, організованість, цілеспрямованість. Режим дозволяє людині раціонально використовувати години і хвилини свого часу, що значно розширює та урізноманітнює життєдіяльність [13].

Дуже прикро, що спосіб життя значної частини населення не відповідає названим ознакам. Тільки третина тих, хто працює, займається фізичними вправами, близько 30% населення має надлишкову вагу, також шкодить здоров'ю людини невміння раціонально організувати і проводити вільний час. Фізичної, психічної, моральної, економічної шкоди суспільству завдають пияцтво, наркоманія, куріння.

Сучасне життя сповнене непримностей, високими вимогами, розчаруваннями, конфліктними ситуаціями. Для багатьох людей стрес є настільки звичним, що став способом життя. Людство не замислюється над тим, що причинами стресу є не тільки тяжкі стосунки між людьми, а й такі чинники, як перегляд телепередач, комп'ютерні ігри, витрачання часу на соціальні мережі, тривала фізична і розумова робота без відпочинку. Ці фактори призводять до тяжких наслідків зі здоров'ям людини.

Перегляд телепередач. Сьогодні широко розповсюджено твердження про те, що сучасні засоби масової інформації (ЗМІ), особливо телебачення, являють собою своєрідну «інформаційно-розважальну наркоманію», яка насаджує певні стереотипи сприйняття, мислення і поведінки. Психологи вважають, що масова комп'ютеризація скорочує потребу в міжособистісному спілкуванні, робить його більш поверхневим і формальним. Загроза надмірного використання телевізійної продукції і комп'ютерних технологій негативно відбивається на розвитку творчих здібностей, індивідуальності і соціальної активності особистості, що формується. Соціологи відмічають стабільне лідируюче положення перегляду телепередач у позанавчальний час дітей, підлітків і молоді як найбільш доступної і універсальної форми організації дозвілля. За даними соціологічних досліджень установлено, що 22% підлітків приділяють перегляду телевізора більше ніж 6 годин на добу, 30% – 4–6 годин на добу, 34% – 2–4 години і тільки 14% – менше 2 годин [5].

Про згубний вплив свідчать і зарубіжні вчені. М. Хюсман з групою дослідників відстежували кореляцію між переглядом телепередач і агресивністю протягом 20-ти років. Вони виявили, що тяжкість скоєних злочинів у 30-річних безпосередньо пов'язана з існуючими у них в дитинстві уподобаннями в телепередачах.

Багатьма дослідженнями (К.А. Тарасов, 1996; І.В. Сергета, Л.В. Подрігало, Н.В. Малачкова, 2009) доведено, що перегляд телепередач агресивного характеру сприяє зростанню особистісної агресії, може стати наслідком короткочасного збудження і так званих «ефектів моделювання», тобто спроб телеглядачів повторити побачене на екрані в реальному житті [19].

Під час перегляду телепередач сильно напружується зоровий та слуховий аналізатори. У людини складається хибне відчуття відпочинку і, коли вона приступає до розумової праці, в неї швидко настає перевтома. Сьогодні по телебаченню транслюють безліч аморальних і шкідливих для здоров'я

відеофрагментів та роликів. Це призводить до соціальних та психічних розладів дітей і молоді, знеціненню моральних якостей людей та пропаганді нездорового способу життя [14; 26].

У дослідженні, проведеному агентством MNS (1998 р.), доведено, що в 28 % дитячих телепередачах демонструється більше 4 сцен насильства; також встановлено, що дитина буде вести себе більш агресивно, залежно від кількості переглянутих нею телепередач, які демонструють сцени насильства. Руйнівний вплив на дитячу психіку здійснюють відеосюжети, які рекламують алкоголь, тютюнопаління і сцени сексуальної розпусти [19].

Комп'ютерні ігри. Одна з небезпек для дітей і молоді криється в надмірній залежності від комп'ютера – Інтернету, комп'ютерних ігор, соціальних мереж. Про небезпечні аспекти надмірного захоплення комп'ютерними іграми говорять психологи та педагоги. Комп'ютерні ігри витісняють традиційну гру (колективну). В активних геймерів відзначається неадекватність поведінки, відсутність контролю за часом, бажання збільшити час гри («дозу»), постійна роздратованість, агресивність, виникають проблеми у стосунках з оточуючими. Надмірне захоплення комп'ютером порушує фізичне здоров'я, лишає сну і відпочинку, сприяє формуванню надмірної ваги. Соціально-активна, навчальна, професійна, домашня діяльність відходять на другий план, поступаючись грі. Комп'ютерні ігри призводять до психологічної залежності. Людина перестає жити реальним життям і все більше втягується у віртуальну прірву [14; 19].

Віртуальні соціальні мережі. У наш час діти і молодь багато уваги приділяє спілкуванню в соціальних мережах. За їх допомогою дитина намагається компенсувати нестачу уваги і спілкування, а насправді втрачає свій час перед комп'ютером замість того, щоб розвиватись розумово, фізично, спілкуватись з реальними людьми [19].

Результати досліджень [5; 14; 15] свідчать про те, що тільки 7,7 % студентів не витрачають час на спілкування в соціальних мережах у будні дні і 13,4 % у вихідні. 55,9 % студентів витрачають приблизно 1–2 години на спілкування в соціальних мережах у будні дні і 47,6 % у вихідні дні. 3–4 години на день і більше на спілкування в соціальних мережах у будні дні витрачає 18,1 % студентів, а у вихідні дні – 27,1 %. Весь вільний час на спілкування в соціальних мережах або інші розваги в Інтернеті у будні дні витрачає 18,3 % студентів, а у вихідні – 11,9 % студентів.

Витрачання вільного часу на спілкування в чатах призводять до нервових розладів, психічних виснажень і деградації особистості [19].

Тривала фізична і розумова праця. Для збереження здоров'я, бадьорості і працездатності велике значення має помірність у всьому, в тому числі й у праці та відпочинку. Тривала праця без відпочинку також шкідлива, вона призводить до розсіяної уваги, нездатності учня чи студента зосередитися на сприйнятій інформації, нервових зривів і психічних виснажень. Мозок і м'язи, які відпочили достатньо часу, виконують ту ж роботу краще і швидше.

Кожна людина сама повинна слідкувати за чергуванням роботи і відпочинку. Головним завданням учителів з фізичної культури та основ здоров'я є сформулювати правильне уявлення про відпочинок та ЗСЖ учнів і студентської молоді.

– Викорінення шкідливих звичок. Складний перебіг соціально-економічних реформ у державі зумовив зниження рівня життя, криміналізацію суспільства, деградацію виховної функції багатьох сімей, дитячу бездоглядність. Проблеми шкільного і сімейного виховання, недостатній рівень профілактики негативних проявів у поведінці підлітків і молоді, цікавість, допитливість, пошук нових відчуттів у поєднанні з відсутністю критичного ставлення до психоактивних речовин, несформованістю культури збереження здоров'я призводять до збільшення кількості учнів і студентів, які курять, вживають алкоголь, наркотичні речовини. В уявленні багатьох підлітків алкоголь і наркотики є атрибутом «дорослого життя», і саме бажання бути дорослим спонукає молодих людей до вживання цих психоактивних речовин. Поступово алкоголь і наркотики стають способом життя підлітків, молоді, невід'ємним елементом їхньої культури, завдають шкоди близьким, оточуючим, суспільству в цілому [5; 14; 16].

Паління є одним із основних факторів ризику для здоров'я у світовому масштабі, спричинюючи 71 % випадків смерті від раку легенів, 42 % – внаслідок хронічних хвороб органів дихання і близько 10 % серцево-судинних смертей. Воно посідає друге місце в переліку основних чинників ризику за кількістю обумовлених смертей у країнах з середнім рівнем доходу на душу населення, до яких належить і Україна.

Україна значно випереджає країни Європи за кількістю курців. В Україні 12 млн. курців (3,6 млн. жінок і 8,4 млн. чоловіків) – це 40 % населення працездатного віку, кожна третя-четверта жінка репродуктивного віку (20–30 років). Куріння спричиняє в Україні приблизно 110 тис. смертей щорічно [20].

Іншою формою аддикції є вживання алкогольних засобів. За даними ВООЗ алкоголь є причиною майже 4 % всіх смертей у світі. Від зловживання спиртним гине більше людей, ніж від СНІДу, туберкульозу, війн. В Україні існує проблема безвідповідального ставлення батьків до споживання алкоголю їхніми дітьми. Більше 70 % перших вживань алкоголю дітьми – це вживання, які відбулися з дозволу батьків [27].

Основними причинами алкоголізації молоді є засвоєння алкогольних звичаїв в сім'ї, виховання у нездоровій та неповноцінній сім'ї, зловживання батьків алкоголем, орієнтація на вживання алкоголю як реальне подорослішання, «маскулінізація» поведінки дівчат, низькі цінності орієнтації мікросоціуму, велика кількість вільного часу, надмір інформативно-комунікативного хобі, дефіцитність мотиваційно-установчої сфери, соціальна пасивність, недостатня впевненість впоратися з життєвими труднощами без етанолової та нікотинової «підпитки», емоційна нестійкість [5; 14].

Аналіз результатів дослідження рівня поширеності вживання будь-яких алкогольних напоїв учнівською молоддю 15–16 років у динаміці за останні п'ятнадцять років свідчить, що у 2007 році спостерігався пік поширеності, коли більше 90 % вказали, що мають досвід уживання алкоголю. Дані результатів опитування 2011 р. зафіксували невелике зниження цього показника до 85 %. Однак уже у 2012 р. статистика ВООЗ свідчить, що Україна посідає п'яте місце в світі за споживанням алкоголю (у 2011-му – шосте) і друге – за рівнем смертності від цієї соціальної недуги в Європі. Це складає 15,6 л на душу населення на рік. Сучасна ситуація легкого доступу дітей та молоді до алкогольних напоїв й відсутність належного контролю за дотриманням норм обмеженого доступу вимагає посилення заходів, спрямованих на зменшення доступності алкоголю для підлітків. У Норвегії та Швеції алкоголь і тютюн продають дуже рідко – існує лише по одному спеціалізованому магазину на область (округ); причому весь «товар» дорожче нашого алкоголю й тютюну в 50-100 разів [18].

Результати дослідження серед студентської молоді свідчать, що аж 82,1 % з них мали досвід уживання алкогольних напоїв, з них 27,6 % уживають нерегулярно, 44,7 % уживають алкогольні напої регулярно (1–2 рази на місяць), 9,8 % зловживають (1–2 рази на тиждень), і тільки 17,9 % студентів негативно реагують на вживання алкоголю і навіть ніколи його не пробували.

За останні роки значно знизився вік дітей, які вперше вживали наркотики. До основних факторів, що сприяють залежності від наркотиків і токсичних речовин, належать: зловживання батьків алкоголем, девіантна поведінка в дитинстві, низький культурно-освітній рівень сім'ї, соціально-педагогічна занедбаність, високий рівень конфліктності в сім'ї та в мікросоціумі, недостатність внутрішньо сімейної прихильності. У підлітків та молоді значно інтенсивніше відбувається перехід від психічної залежності (потреба відчутти за допомогою психотропних засобів незвичайний приємний стан) до фізичної залежності (потреба позбутися від відчуття дискомфорту і напруги). За результатами анкетування 87% студентів негативно відносяться до наркотичних препаратів, але 9,5 % молоді мали досвід вживання наркотичних речовин, а 3,5 % вживають їх регулярно [23].

Висновки. Узагальнюючи результати досліджень, викладених у статті, маємо всі підстави зробити висновок, що у теперішній час в Україні склалася тривожна ситуація, яка є великою загрозою національній безпеці, соціальній і демографічній сферам.

Показники стану здоров'я, сформованість компонентів здорового способу життя й основні тенденції поширення негативних явищ (наркозалежності, вживання алкоголю, тютюнопаління) у дитячому, підлітковому і молодіжному середовищі залишаються незадовільними. Вищезначене потребує кардинальних змін у сфері молодіжної та соціальної політики, де головним з напрямків має стати формування здорового способу життя населення країни.

Назріла необхідність створення освітнього середовища, зорієнтованого на збереження, зміцнення і формування здоров'я учнівської та студентської молоді. Таке середовище має ґрунтуватися на активній співпраці не тільки профільних міністерств, але й самої молоді, родинного оточення та представників громадського самоврядування. Завданнями такої взаємодії має стати напрацювання технологій щодо мотивації та активного залучення дітей і молоді до здорового способу життя, що й становить перспективу подальших досліджень.

References

1. Авчинникова С. О. Профессиональная подготовка специалистов социальной работы к формированию здорового стиля жизни клиентов : автореф. дис. ...д-ра. пед. наук : 13.00.08. М., 2010. 40 с.
Avchynnykova, S. O. (2010). Professyonalnaia podhotovka spetsyalystov sotsyalnoi raboty k formirovaniyu zdorovoho styliia zhyzny klyentov [Professional training of social work specialists to form a healthy lifestyle of clients]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Moscow, Russia.
2. Ареф'єв В. Г., Єдинак Г. А. Фізична культура в школі (молодому спеціалісту) : навч. посіб. для студ. навч. закл. II–IV рівнів акредитації, 2-ге вид., перероб. і доп. Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О.А., 2007. 248 с.
Arefiev, V. H., Yedynak, H. A. (2007). Fizychna kultura v shkoli (molodomu spetsialistu) : navch. posib. dlia stud. navch. zakl. II – IV rivniv akredytatsii, 2-he vyd., pererob. i dop. [Physical Education at School (for Young Specialist) : textbook]. Kamianets-Podilskyi, Ukraine : PP Buinytskyi O. A.
3. Башавець Н. А. Теоретико-методичні засади формування культури здоров'язбереження як світоглядної орієнтації студентів вищих економічних навчальних закладів : дис. д-ра пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2012. 554 с.
Bashavets, N. A. (2012). Teoretyko-metodychni zasady formuvannia kultury zdoroviazberezhennia yak svitohliadnoi oriientatsii studentiv vyshchyykh ekonomichnykh navchalnykh zakladiv [Theoretical and methodological foundations of forming a culture of health saving as a worldview orientation of students of higher economic educational institutions]. *Doctor's thesis*. Odesa, Ukraine.
4. Воронін Д. Є., Окса М. М. Загальнопедагогічний і психологічний аналіз сутності компонентів здорового способу життя студентів економічних спеціальностей. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*, 2005, № 6. С. 3–20.
Voronin, D. Ye., Oksa, M. M. (2005). Zahalnopedahohichnyi i psykhologichnyi analiz sutnosti komponentiv zdorovoho sposobu zhyttia studentiv ekonomichnykh spetsialnostei [General pedagogical and psychological analysis of the essence of components of healthy lifestyle of students of economic specialties]. *Pedahohika, psykhohohiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu – Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports*, 6, 3–20.

5. Гаркуша С. В. Аддиктивна поведінка як основний чинник відхилення від культури здоров'язбереження. *Проблеми фізическої культури населення, проживаючого в умовах небагаторпратных факторов отружающей среды: Матеріали Х Міжнародної научно-практичної конференції, 3–4 окт. 2013 з.: в 2 ч. Ч. 1: / редкол.: О. М. Демиденко [и др.]. Гомель : ГГУ ім. Ф. Скорини, 2013. С. 40–42*
Harkusha, S. V. (2013). Addyktyvna povedinka yak osnovnyi chynnyk vidkhylennia vid kultury zdoroviazberezhennia [Addictive behavior is a major factor in deviating from a health culture]. *Problemy fizycheskoi kultury naseleniya, prozhyvaiushcheho v uslovyiakh neblahopryiatnykh faktorov okruzhaiushchei sredy: Materyaly X Mezhdunarodnoi nauchno-praktycheskoi konferentsyy (Oktober, 3–4, 2013) – Problems of physical culture of the population living in conditions of adverse environmental factors: Proceedings of the 10th International Scientific and Practical Conference (October, 3–4, 2013)*. Homel, Republic of Belarus : F. Skoryna HSU. Part 1. 40–42.
6. Гаркуша С. В. Здоров'єсберегаючий потенціал двигательної активності. *Здоров'є для всіх. Научно-практичний журнал*, 2014, № 1. С. 15–21.
Harkusha, S. V. (2014). Zdorovesberehaiushchy potentsyal dvyhatelnoi aktyvnosti [Health-saving potential of motor activity]. *Zdorove dlia vseh. Nauchno-praktycheskyi zhurnal – Health for all. Scientific and practical journal*, 1, 15–21.
7. Горчак С. И. К вопросу о дефиниции здорового образа жизни. *Здоровый образ жизни: Социально-философские и медико-биологические проблемы*. Кишинев, 1991. 184 с.
Gorchak, S. I. (1991). K voprosu o definicii zdorovogo obraza zhizni [On the definition of a healthy lifestyle]. *Zdorovyj obraz zhizni: Social'no-filosofskie i mediko-biologicheskie problemy – Healthy lifestyle: Socio-philosophical and biomedical problems*. Kishinev, Moldova.
8. Демінська Л. О. Фізичне здоров'я учня як головна цінність педагогічного процесу. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*, 2012, № 6. С. 54–58.
Deminska, L. O. (2012). Fizychno zdorovia uchnia yak holovna tsinnist pedahohichnoho protsesu [Physical health of the student as the main value of the pedagogical process]. *Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biologichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu – Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports*, 6, 54–58.
9. Здоров'є: попул. енцикл. Белорус. сов. енцикл. / редкол. Е. Я. Безносиков и др. Мн. : БелСЭ, 1990. 670 с.
Beznosikov E. Ja. et al (Ed.). (1990). Zdorovie: populjarnaja jenciklopedija. Belorusskaja sovetskaja jenciklopedija [Health: a popular encyclopedia. Belorussian Soviet Encyclopedia]. Minsk, Belarus : BelSJe.
10. Казин Э. М., Блинва Н. Г., Литвинова Н. А. Основы индивидуального здоровья человека : Введение в общую и прикладную валеологию : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений. Москва : Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2000. 192 с.
Kazin, Je. M., Blinva, N. G., Litvinova, N. A. (2000). Osnovy individual'nogo zdorov'ja cheloveka : Vvedenie v obshhuju i prikladnuju valeologiju : ucheb. posob. dlja stud. vyssh. ucheb. zavedenij [Fundamentals of individual human health : Introduction to general and applied valueology : textbook]. Moskva, Russia : Gumanitarnyj izdatel'skij centr VLADOS.
11. Кириленко С. В. Соціально-педагогічні умови формування культури здоров'я старшокласників : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ., 2004. 21 с.
Kyrylenko, S. V. (2004). Sotsialno-pedahohichni umovy formuvannia kultury zdorovia starshoklasnykiv [Social-pedagogical mindful form the culture of health's senior high school student]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv, Ukraine.
12. Конышев В. А. Питание и регулирующие системы организма. Москва : Медицина, 1985. 224 с.
Konyshev, V. A. (1985). Pitanie i regulirujushhie sistemy organizma [Nutrition and regulatory systems of the body]. Moskva, Russia : Medicina.
13. Лисенко О. М. Фізкультурно-оздоровчі заходи в режимі дня. *Фізичне виховання в школах України*, 2008, № 3. С. 21–23.
Lysenko, O. M. (2008). Fizkulturno-ozdorovchi zakhody v rezhymi dnia [Physical and fitness activities in the day mode]. *Fizychno vykhovannia v shkolakh Ukrainy – Physical education in schools of Ukraine*, 3, 21–23.
14. Носко М. О., Гаркуша С. В., Вертель О. В. Сучасні фактори ризику для здоров'я учнів і студентів. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*, 2019. Вип. 3 (159). С. 267–273. URL : <http://doi.org/10.5281/zenodo.3477775>
Nosko, M. O., Harkusha, S. V., Vertel, O. V. (2019). Suchasni faktory ryzyku dlia zdorovia uchniv i studentiv [Modern risk factors for the health of students and students]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskyi kolehium» imeni T. H. Shevchenka – Bulletin of the T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»*, 3 (159), 267273. Retrieved from <http://doi.org/10.5281/zenodo.3477775>
15. Носко М. О., Гаркуша С. В., Воеділова О. М. Здоров'язбережувальні технології у фізичному вихованні : монографія. Київ : СПД Чалчинська Н. В., 2014. 300 с.
Nosko, M. O., Harkusha, S. V., Voiedilova, O. M. (2014). Zdoroviazberezhualni tekhnolohii u fizychnomu vykhovanni [The health-preserving technologies in physical training education]: monograph, Kyiv, Ukraine : SPD Chalchynska N.V.
16. Носко М. О., Грищенко С. В., Носко Ю. М. Формування здорового способу життя: навчальний посібник. К. : «МП Леся», 2013. 160 с
Nosko, M. O., Hryshchenko, S. V., Nosko, Yu. M. (2013). Formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia: navchalnyi posibnyk [A healthy lifestyle forming : textbook]. Kyiv, Ukraine : MP Lesia.

17. Омельченко С. О. Взаємодія соціальних інститутів суспільства у формуванні здорового способу життя дітей та підлітків : монографія. Луганськ : Альма-матер, 2007. 352 с.
Omelchenko, S. O. (2007). Vzaiemodiia sotsialnykh instytutiv suspilstva u formuvanni zdorovoho sposobu zhyttia ditei ta pidlitkiv [Interaction of social institutions of society in formation of healthy lifestyle of children and adolescents]: monograph. Luhansk, Ukraine : Alma-mater.
18. Проект Концепції загальнодержавної цільової соціальної програми «Формування здорового способу життя молоді України» на 2013–2017 роки. URL : http://www.meduniv.lviv.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1493:n110112&catid=1:latest-news&Itemid=50&lang=en
Proekt Kontseptsii zahalnodержavnoi tsilivoi sotsialnoi prohramy «Formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia molodi Ukrainy» na 2013-2017 roky [Draft Concept of the National Target Social Program «Forming a Healthy Lifestyle of Youth of Ukraine» for 2013-2017]. Retrieved from http://www.meduniv.lviv.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1493:n110112&catid=1:latest-news&Itemid=50&lang=en
19. Сергета И. В., Подригало Л. В., Малачкова Н. В. Офтальмо-гигиенические аспекты современного визуального окружения детей, подростков и молодежи : монография. Винница : Издательство-типография «Діло», 2009. 176 с.
Sergeta, I. V., Podrigalo, L. V., Malachkova, N. V. (2009). Oftal'mo-gigienicheskie aspekty sovremennoogo vizual'nogo okruzheniya detej, podrostkov i molodjozhi [Ophthalmic-hygienic aspects of the modern visual environment of children, adolescents and youth]: monograph. Vinnica, Ukraine : Izdatelstvo-tipografija «Dilo».
20. Страшной А. П. Трезвость – норма жизни. Алкоголь, здоровье, работоспособность. *Фізичне виховання – здоров'я студентів : матеріали наук.-метод. конф.* Донецьк, 2003. С. 98–102.
Strashnoi, A. P. (2003). Trezvost – norma zhyzny. Alkohol, zdorove, rabotosposobnost [Sobriety is the norm of life. Alcohol, health, performance]. *Fizyczne vykhovannia – zdorovia studentiv : materialy nauk.-metod. konf. – Physical Education – Student Health: Materials Science Method. Conf.* Donetsk, Ukraine.
21. Устав (Конституция) Всемирной организации здравоохранения / Всемирная Организация здравоохранения: Основные документы, 39-е изд. М. : Медицина, 1995. 208 с.
Ustav (Konstitucija) Vsemirnoj organizacii zdravoochraneniya [Charter (Constitution) of the World Health Organization] (1995). *Vsemirnaja Organizacija zdravoochraneniya: Osnovnye dokumenty – World Health Organization: Basic documents*, 39-e izd. Moskva, Russia : Medicina.
22. Философский энциклопедический словарь / ред. кол. : С.В. Аверинцев и др., 2-е изд. М. : Сов. энциклопедия, 1989. 815 с.
Averincev S. V. et al (Ed.). (1989). *Filosofskij jenciklopedicheskij slovar'* [Philosophical Encyclopedic Dictionary]. Moskva, Russia : Sov. Jenciklopedija.
23. Формування здорового способу життя молоді: навч.-метод. посіб. для працівників соц. служб для сім'ї, дітей та молоді / Т.В. Бондар, О.Г. Карпенко, Д.М. Дикова-Фаворська та ін. К. : Український ін-т соц. дослідж., 2005. 116 с.
Bondar, T. V., Karpenko, O. H., Dykova-Favorska, D. M. et al. (2005). *Formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia molodi : navch.-metod. posib. dlia pratsivnykiv sots. sluzhb dlia simi, ditei ta molodi* [Promoting healthy lifestyles for young people: a guide for social service workers for families, children and youth]. Kyiv, Ukraine : Ukrainian Institute of Social Sciences Research.
24. Худолій О., Капкан О., Гаркуша С., Марченко С., Веремеєнко В. Формування рухових навичок: оптимізація режиму навчання стійки силою на голові і руках хлопців 15 років. *Теорія та методика фізичного виховання*, 2020, 20 (1). С. 42–48. URL : <https://doi.org/10.17309/tmfv.2020.1.06>
Khudolii, O., Kapkan, O., Harkusha, S., Marchenko, S., Veremeienko, V. (2020). *Formuvannia rukhovyykh navychok: optymizatsiia rezhymu navchannia stiiky syloiu na holovi i rukakh khloptsiv 15 rokov* [Motor skills formation: optimization of the mode of training of a rack by force on a head and hands of guys of 15 years]. *Teoriia ta metodyka fizychnoho vykhovannia – Theory and methodology of physical education*, 20 (1), 42–48. Retrieved from <https://doi.org/10.17309/tmfv.2020.1.06>
25. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів : навчальна книга, ч. 2. Тернопіль : Богдан, 2006. 248 с.
Shyian, B. M. (2006). *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia shkolariv: navchalna knyha* [Theory and methods of physical education of students: textbook]. Vol. 2. Ternopil, Ukraine : Bohdan.
26. Яременко О., Балакірєва О., Вакуленко О. та ін. Формування здорового способу життя молоді: проблеми і перспективи. К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2000. С. 188–191.
Iaremenko, O., Balakirieva, O., Vakulenko, O. ta in. (2000). *Formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia molodi: problemy i perspektyvy* [Forming a healthy lifestyle for young people: problems and perspectives]. Kyiv, Ukraine : Ukrainyskyi in-t sotsialnykh doslidzhen.
27. Global status report on alcohol and health 2014. – Geneva: World Health organization, 2014. (2014). Retrieved from: http://www.who.int/iris/bitstream/10665/112736/1/9789240692763_engpdf, accessed 12 May 2014.
28. Ivashchenko, O., Khudolii, O., Iermakov, S., & Harkusha, S. (2017). Physical exercises' mastering level in classification of motor preparedness of 11–13 years old boys. *Journal of Physical Education and Sport (JPES)*, 17 (3), 1031–1036. Retrieved from <https://doi.org/10.7752/jpes.2017.03158>

Nosko M.

ORCID 0000-0001-9903-9164
ResearcherID C-6263-2017
Scopus-Author ID 56880089100

Full member (academician) of the NAPS of Ukraine,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Rector of
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: rektor@chnpu.edu.ua

Harkusha S.

ORCID 0000-0002-7120-1446
ResearcherID AAC-7275-2020
Scopus-Author ID 57195972217

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Dean of the Faculty of Physical Education,
T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail:biomex@ukr.net

Voiedilova O.

ORCID 0000-0003-0771-8325

Ph.D. in Pedagogical Sciences,
Associate Professor at Pedagogy,
Psychology and Methodology of Physical Education Department,
T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail:voiedilovaid@gmail.com

THE ANALYSIS OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL INVESTIGATIONS OF THE PROBLEM HOW TO FORM PERSON'S HEALTHY LIFESTYLE

Objective: To prove the problem of forming a healthy lifestyle.

Methodology: it is based on the general principles of philosophy, the basic modern aspects of pedagogics, physical education and depicts the relationship of methodological approaches to the study of the formation of a healthy lifestyle. Such methods as a comparative analysis, synthesis and abstraction are used to solve the aims of the research.

Scientific innovation: scientific and pedagogical approaches to solving the problem of forming a healthy way of life are revealed, ways and types of organizing a vital activity to ensure the safety and health promotion are grounded.

Conclusions: the article clarifies the concept of health, healthy way of life, the essence of the problem of person's healthy lifestyle that is caused by the most complicated socio-economic and demographic situation in the country, negative trends on human medical status.

The synthesis of scientific approaches leads to the conclusion that health is a complex human condition that needs attention by controlling their own lifestyle, formation of proper culture and ideological orientation to health maintenance on the physical, psychological, spiritual and social levels. The concept of «healthy lifestyle» may be more determined by synthesizing the interdisciplinary fields of science – philosophy, psychology, pedagogics and physical education.

Nowadays the situation requires fundamental changes in the field of youth and social policy, where one of the main directions should be a healthy lifestyle of the population.

There is a necessity to develop the educational environment oriented to the preservation, strengthening and formation of pupils and students' health. This environment should be based on active cooperation not only specialized ministries but also the young, their families and representatives of public authorities. The objectives of this interaction should be technology development due to motivation and active involvement of children and young people to a healthy lifestyle.

Keywords: a healthy lifestyle, physical education, recreational activities, physical education class.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор **О. К. Проніков**

Стаття надійшла до редакції 02.03.2020

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ІЗ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ВИКЛАДАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті проведено аналіз інноваційних технологій з проблеми професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до викладання фізичної культури. Професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів до викладання фізичної культури залишається актуальною педагогічною проблемою.

Мета дослідження – проаналізувати, узагальнити інноваційні технології із проблеми професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до викладання фізичної культури.

Методологія. Для отримання найбільш значущих результатів дослідження та їх інтерпретації застосовувались такі методи: теоретичний аналіз і синтез, систематизація, узагальнення інформації викладеної у науковій літературі. Разом із тим, здійснити узагальнення, яке має визначити перспективи вдосконалення авторської технології креативно-оздоровчого фізичного виховання учнів закладів початкової освіти.

Наукова новизна. Здійсненням науково-теоретичного аналізу педагогічних новаторських розробок зроблено спробу якомога більше збагатити і глибше обґрунтувати необхідність впровадження, розробленої педагогічної технології креативно-оздоровчого фізичного виховання учнів початкових класів. Адже заклад початкової освіти є складовою загальної системи діяльності школи і має бути логічним початком і продовженням у діяльності всієї середньої школи.

Висновки, що зроблено внаслідок звернення до здобутків педагогів, чий інноваційні педагогічні розробки відомі педагогічній громадськості, як такі, що здійснювали своєрідний вихід освіти на новий, значно більш вищий рівень звичайних досягнень, надихнули на підвищення наукового інтересу до проблеми професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до викладання фізичної культури. Кожен урок фізичної культури повинен в тій чи іншій мірі задовольняти весь спектр потреб дитини, а не тільки будь-якого одного чи ще якогось.

Ключові слова: інноваційні технології, професійна підготовка, заклад початкової освіти, майбутній учитель початкових класів, фізична культура.

Постановка проблеми. Однією із найбільш важливих ознак сучасних інноваційних процесів у сфері навчання і виховання є їх технологізація. За визначенням ЮНЕСКО це «системний процес створення, застосування й визначення сутності змісту і організації всього процесу навчання і засвоєння знань людиною з урахуванням застосування нею різноманітних ресурсів та їх взаємодії» [5]. Доцільність даного процесу визначається тим, що він, як вказує І. Дичківська, ставить своїм завданням оптимізацію освіти, яка полягає у неухильному дотриманні змісту і послідовності етапів впровадження нововведень [5].

Здійснюючи науковий аналіз сутності технологізації В. Безпалько до основних ознак технології відносить стандартизацію, уніфікацію, відтворюваність відповідно до заданих умов впровадження інновації [5].

Оскільки розвиток цивілізації завжди – це прогрес, то з кожним новим витком її розвитку закономірно зростають вимоги до освітніх як соціальних технологій, учасником яких є учень. Серед них найбільш значимим є гуманістична концепція освіти, Закони України «Про освіту» система безперервної освіти та багато інших [6]. Не менш важливими є й інноваційні педагогічні технології, які, на переконання С. Гончаренка, Ю. Мальованого відображають їх у реалізації освітніх гуманістичних ідей у освітньому процесі [3].

Серед інноваційних педагогічних технологій фізичного виховання у закладі початкової освіти (ЗПО) доцільно здійснити науковий аналіз тих технологій мета і завдання яких, відповідають нашим намірам системного впровадження у практичній діяльності учителів фізичного виховання гуманістичної креативно-оздоровчої технології. Саме ці технології мають стати джерелом ідей і найбільшою цінністю для вдосконалення та обґрунтування авторської технології.

Мета дослідження – проаналізувати, узагальнити інноваційні технології із проблеми професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до викладання фізичної культури.

Методи дослідження. Для отримання найбільш значущих результатів дослідження та їх інтерпретації застосовувались такі методи: теоретичний аналіз і синтез, систематизація, узагальнення інформації викладеної у науковій літературі. Разом із тим, здійснити узагальнення, яке має визначити перспективи вдосконалення авторської технології креативно-оздоровчого фізичного виховання учнів ЗПО. Слід також визначити і наміри вдосконалення Концепції та технології креативно-оздоровчої освіти, вносячи належні корективи до їх змісту та передбачаючи внесення змін до організації науково-педагогічної роботи з майбутніми вчителями фізичного виховання креативно-оздоровчої освіти учнів початкових класів.

Результати дослідження. Майбутнім учителям початкової школи, які здійснюють фізичне виховання треба мати на увазі, що запропонована авторська технологія як інноваційна креативно-оздоровча система початкової освіти відрізняється від існуючих подібних тим, що вона орієнтує учителя, не тільки на створення умов творчої діяльності учнів, а й на розвиток їх креативності. В умовах сучасної освіти недостатньо створити умови активної зайнятості учня, а й умови ефективного розвитку. Бо ж, орієнтація педагога на створення умов творчої діяльності – це не тотожне умовам розвитку креативності. У першому випадку «творчої діяльності» вчитель задовольняється лише активною чи навіть дуже активною діяльністю і піклується щоб вона була візуально помітною і фізично динамічною. А в другому випадку – «крапкового» ефективного розвитку креативності, творча діяльність учнів може бути необов'язково візуально виразною, але є плідною у розвитку креативності. Треба повсякденно домагатися ефективного глибинного переживання і включення у пошук кожного окремого учня, а в окремих випадках і групи учнів, щоб сприяти розумінню сутності проблеми та природньому виявленню системної і вже наявної, хоч якогось рівня, креативності учня чи групи учнів. В цьому і є відмінність між «показово-ефектною» педагогікою нашого недалекого минулого та розвивальною креативно-оздоровчою педагогічною діяльністю.

Здійсненням науково-теоретичного аналізу педагогічних новаторських розробок зробимо спробу якомога більше збагатити і глибше обґрунтувати необхідність впровадження, розробленої педагогічної технології креативно-оздоровчого фізичного виховання учнів початкових класів. Адже останні є складовою загальної системи діяльності школи і вона, як початкова, має бути логічним початком і продовженням у діяльності всієї середньої школи.

В. Сухомлинський фізичному вихованню у початковій школі надавав велике значення, а тому у свої роздумах він повертався до цього неодноразово. Так наприклад, говорячи про велике значення фізичного виховання він писав: «При виконанні таких вправ, як біг, ходьба на лижах, плавання, ми надаємо велике значення естетичні насолоді. З інших видів спорту у нас стало правилом проводити змагання з першості по красі, витонченості, гармонії руху, а швидкість вважається другорядним елементом. Тут не тільки демонструється, але й створюється краса, фізична досконалість, тобто досягається головна мета фізичного виховання» [7].

Виходячи з цього вислову видатного педагога-гуманіста, очевидне намагання розмежувати завдання фізичної виховання учнів і спорту. Бо ж, перше, за визначенням С. Гончаренка, передбачає «соціально-педагогічний процес, спрямований на зміцнення здоров'я й загартування організму, гармонійний розвиток форм, функцій і фізичних можливостей людини, формування життєво важливих рухових навичок та умінь» [2]. А спорт в школі «поряд із зміцненням здоров'я та загальним розвитком дітей слугує досягненню ними високих результатів і перемог у спортивних змаганнях» [2].

Порівнюючи мету і завдання фізичної культури на уроці і спорту, очевидна їх, не тільки схожість, а й різне. Останнє має спрямовувати діяльність учителя на створення сприятливого психологічного клімату, унеможливує конкуренцію учнів, як рівноправних учасників навчально-виховного процесу. З цієї причини, навіть естафетні змагання, що викликають в частини учнів початкових класів позитивні емоції не можна вважати універсальним засобом фізичного виховання, адже вони не в рівній мірі кожному створюють комфортний психологічний клімат. Саме тому, вчитель фізичного виховання і особливо закладів початкової освіти, має гнучко і тонко дозувати використанні ним змісту естафет та всіх можливих методів, прийомів, засобів, як таких, що повинні обов'язково сприяти радості і гармонії здорового тіла і здорового духа учнів початкової школи. Бо ж, поразка у естафеті, в силу надзвичайної вразливості нервової системи дітей молодшого шкільного віку, розцінюються як його особисте непоправне лихо.

Подальший аналіз робіт, вказаних вище видатних педагогів, спрощується. Їх великий і визначний внесок у розвиток ідеї інтелектуального, духовного, емоційного розвитку людини відомий науково-

педагогічній спільноті. Але вони у всіх своїх розробках у визначенні умов особистісного розвитку людини не надають важливості необхідності гармонізації всі зазначених факторів у єдності із фізичним.

Ці переконання ставлять у альтернативну позицію, оскільки концепція креативно-оздоровчого фізичного виховання учнів ЗПО, навпаки ґрунтується на органічному поєднанні умов розумового та фізичного розвитку. Саме таке філософське розуміння сутності дитини, як єдності біологічного, соціального і творчого, що сформульовано у «Філософії» вітчизняних вчених І. Надольного, В. Андрущенка, І. Бойченка, В. Розумного та багатьох інших [8]. Відповідно даного принципу, сформульованого групою відомих в країні філософів, у якості мір посилення наукової обґрунтованості умов фізичного виховання учнів початкової школи, слід виходити із ідеї органічного поєднання умов креативного, фізичного та емоційного розвитку.

Аналізуючи внесок найбільш відомих зарубіжних вчених-гуманістів з проблеми освіти молодших школярів, які можуть бути враховані у трансформації і практичній реалізації завдань фізичного виховання учнів початкових класів на концептуальних засадах креативно-оздоровчої освіти, однією із найперших розглянемо технології розвивального навчання.

Однією з перших спроб практичної реалізації ідеї розвивального навчання, як стверджує І. Дичківська, обґрунтував Л. Занков [5]. Згідно з його концепцією, загальний розвиток тлумачився як розвиток здібностей, що полягав у розвитку спостережливості, абстрактного мислення та практичних дій. Вчений обґрунтував основні принципи розвивального навчання, що мали суттєві відмінності від традиційних і орієнтувалася на досягнення оптимального рівня загального розвитку школярів, що залежить від успішності навчання. Вони мали здійснюватися за принципами: високому рівні складності, швидким темпом, за провідної ролі теоретичних знань, усвідомлення процесу учіння, цілеспрямованості, систематичності.

Виходячи із зазначених принципів, зміст розвивального навчання слугував пізнанню загальної картини світу засобами науки, літератури, мистецтва. Фізичне виховання здійснювалося традиційно з врахуванням вікових анатомо-фізіологічних особливостей, але масово достатньо примітивно.

Розвиток психології 80-90 років ХХ століття в роботах О. Леонт'єва, П. Гальперіна, О. Запорожця створив умови трансформації теорії розвивального навчання Л. Занкова у теорію особистісно-розвивального Д. Ельконіна, В. Давидова

Д. Ельконін відмовився від визнання розвитку дитини, як головної мети і віддавав перевагу вирішенню завдання становлення особистості школяра, як суб'єкта різноманітних видів і форм людської діяльності. Тому вчений вважав, що у середній освіті найбільш важливо не засвоєння знань, а вирішення проблеми самозміни школяра [9]. А. Давидов, обґрунтував способи відбору змісту навчання у початковій школі, який має забезпечувати в учнів теоретичного мислення. А навчальна діяльність відповідно головній меті мала забезпечувати досягнення завдань: активність дитини спрямовується на зміну самого учня; змістом навчання повинні бути загальні способи розв'язання різноманітних завдань; визначення походження понять тощо [4].

Концепція розвивального навчання Ельконіна-Давидова, як така, що спрямована на розвиток творчості як основи особистості в більшій мірі, чим інші, що узгоджується з деякими положеннями авторської Концепції креативно-оздоровчого фізичного виховання. Тому застосування змісту, методів, форм, засобів, прийомів можуть, хоч і не повністю, але співпадати. Оскільки, орієнтація освітнього процесу на забезпечення умов творчості не відповідає умовам розвитку креативності. Бо ж, створюючи умови творчої діяльності вчитель відповідає тільки за те, щоб вона була, але не відповідає наскільки це ефективно. А в умовах освітнього процесу не так складно її здійснити. Достатньо поставити питання про ефективність творчого процесу і визначити, що зроблено і чи воно має властивості оригінального об'єкту. Та й визначити характер творчої діяльності і вияву ним гнучкості, швидкості, асоціативності тощо мислення та ретельності у розробці ідеї, завдання, проекту тощо.

В організації особистого самостійного фізичного виховання ЗПО з перших кроків співпраці вчителя з учнями він має орієнтувати їх на особливий її вид – співтворчість. Вона може бути присвячена самостійній розробці учнями Програми та конкретних Планів позашкільної самостійної оздоровчої діяльності. Зрозуміло, що це об'ємна і хоч складна, але посильна при деякій допомозі батьків робота, вимагає часу, терпіння, креативності учня і батьків, усвідомлення значимості тих чи інших форм діяльності. Це й педагогічний процес, що спрямований на розробку власної системи життєдіяльності учня на засадах свідомого і здорового способу життя безцінний. Адже в творчих співбесідах батька та матері з дитиною, як колегою, поступово і невинно здійснюється «народження» креативної і фізично здорової особистості, яка має неповторно велику соціальну цінність творця суспільного розвитку і життєвого успіху. Така креативна особистість творця, що створює себе, для себе і рідних, близьких і співвітчизників завжди моральна, а тому духовна і душевна.

На початку ХХ століття однією із пропонованих педагогічній спільноті педагогічних новацій виявився «Йена-план-школа» П. Петерсена, який концептуально протиставлявся традиційній школі з її класно-урочною системою, жорстокою регламентацією режиму дня, дисципліною тощо. Автор концепції вважав школу громадою, «в якій окремі особи поєднуються абсолютно вільно заради духовних цілей на засадах усвідомленої потреби» [5]. Школа Петерсена ґрунтувалася на 20 основних принципах серед яких

декілька висвітлюють її творчу зорієнтованість. Перший – кожний має право бути новатором, а другий – школа, як структура постійно перебуває у пошуку і змінюється.

Творча зорієнтованість школи П. Петерсена має спорідненість із концептуальною сутністю деяких положень нашої авторської технології креативно-оздоровчого фізичного виховання учнів початкової школи. На жаль, П. Петерсен фізичному вихованню у своїй технології не приділяє належної уваги.

С. Френе – відомий французький педагог-новатор, автор «Школи успіху і радості», заснованій на ідеї гуманізму і самовідданої любові до особистості дитини, що вирішувала проблеми оригінального розв'язання проблеми організації життя дітей. У якості методів освітньої технології французький педагог-новатор широко застосовував різноманітні експерименти, які суттєво сприяли активізації пізнавальної діяльності учнів та їх виховання. Створена С. Френе модель нової школи поєднувала різні за функціями елементи: шкільну типографію, шкільний кооператив, «вільні тексти», робочу бібліотеку тощо. Всі форми роботи здійснювалися в умовах ділової, але радісної атмосфери, яка панувала і в першій, як навчальній і другій половині навчального дня – виховній. Остання присвячувалася заняттям спортом, різноманітним іграм та роботі у майстернях [5].

Як засвідчує навіть короткий огляд впроваджуваної авторської технології, С. Френе сповідує ідеї гуманістичної педагогіки і практично втілює пошукову роботу учнів, що в повній мірі відповідає ідеї і положенням креативної освіти. Як вже зазначалося вище, вона неминуче сприяє розвитку в учнів властивостей мислення оригінальності, гнучкості, швидкості, асоціативності мислення та й формування здатності до ретельної розробки ідей.

Без сумніву технологія С. Френе викликає велику повагу, як достатньо сучасна, хоча була розроблена ще на початку ХХ століття, оскільки в ній знайшлося почесне місце для пошукової роботи, але фізичному розвитку, на наш погляд, приділяється недостатньо уваги. Бо ж останній має бути не лише як можливий відпочинок, а й системним і обов'язковим, але психологічно прийнятним, учнями. А особливо ця умова має дотримуватися у початковій школі, коли в учнів молодшого шкільного віку ще тільки формуються життєві стереотипи.

Особливої уваги, відповідно до обраної теми дослідження, заслуговують і пошуки та відкриття бельгійського вченого Ж.-О. Декролі. Його ідеї «Нового виховання» відображали потребу суспільства у підготовці всебічно розвинених ініціативних людей, готових до активної діяльності у різних сферах життя. Показово, що автор технології ліквідував дроблення і відокремлення окремих галузей знань, «запропонувавши принцип концентрації освітньої програми навколо центрів інтересів, згідно з яким педагогічна робота повинна концентруватися навколо дитини та її потреб» [5].

Виходячи із зазначеного, Ж.-О. Декролі вважав центральною проблемою – визначення інтересів особистості навчання її задовольняти в процесі спостережень. У зв'язку з цим, особливого значення автор педагогічної технології надавав: спостереженням як визначному елементу; ролі асоціацій в процесі діяльності; вираженню думок дитини [5].

Таким чином, за системою автора вивчення навчального матеріалу здійснюється за участю наочності, накопичення особистого досвіду та формування понять, які закріплюються у пам'яті дитини разом з відповідними навичками та вміннями.

Осмилення технології Ж.-О. Декролі приводить до переконання про ідейну спорідненість Концепції «Школи для життя, через життя» з авторською Концепцією креативно-оздоровчого фізичного виховання учнів початкової школи. Оскільки в кожній з них, автори розглядають творчу діяльність дитини, як засіб поглиблення її пізнавального інтересу, активної творчої діяльності та духовного розвитку.

Фізичне виховання в умовах вітчизняної школи, в першу чергу, полягало у русі. А інше, як наприклад діалог вчителя і учня, або учнів між собою – це допоміжні засоби спілкування, які застосовуються вкрай рідко. У технології креативно-оздоровчої освіти діалогове спілкування є достатньо широко застосований засіб, що сприяє принциповій зміні її якості. Завдяки діалогу вчителя і учнів та й останніх між собою у процесі уроку фізичного виховання, що почалося на уроці за участю вчителя трансформується у позакласне, а то й позашкільне заняття. Саме діалог визначає фізичне виховання, за технологією креативно-оздоровчої освіти, як неперервний освітній процес, що має особливу цінність, як оздоровчого.

Щоб більш детально показати форми діалогового спілкування на уроках креативно-оздоровчого виховання і його значення належить звернутися до теоретичних засад концепції шкільної освіти за педагогічної технології «Школа діалогу культур» В. Біблера, І. Берлянд, С. Курганова [1]. Методологічною основою Школи є положення про те, що мислення особистості, яка формується, повинна вступати в діалогове спілкування з попередніми формами культури. Відповідно даного положення діалог постає як центральна форма організації навчання і як принцип визначення його змісту. Серед них на увагу дитини має заслуговувати як античність і середньовіччя так і Нового часу, а також представники різних поколінь, які взаємодіють у єдиному часовому просторі. На думку авторів технології, вимога діалогового спілкування учнів є обов'язковою умовою їх навчальної діяльності, як це є у щоденному житті людей різних поколінь сьогодення.

Особливо важливо відзначити, що спорідненість наших поглядів і авторів Концепції «Школи діалогу культур» полягає в тому, що діалог в їх технології, як і в нашій є не метою, а дієвим і головним засобом гуманістичної освіти, виховання і навчання та «прилучення дитини до культури, формування певного бачення світу, а й розвиток і збереження особистісної логіки, творчої уяви вихованця і педагога» [1]. А відмінність наших Концепцій в тому, що Концепція креативно-оздоровчої освіти вимагає від учителя, не тільки створення умов творчої діяльності учнів, як це вимагає «Школа діалогу культур», а й використати їх для цілеспрямованого досягнення кінцевої мети навчально-виховного процесу – одночасного розвитку як креативності та і фізичного здоров'я. А вони у поєднанні, як перша так і друга складова, обумовлюють загальний рівень розвитку дитини та її самопочуття і чуттєву задоволеність власною життєдіяльністю. Бо ж, органічне поєднання умов навчально-виховного процесу, як цього вимагає природна сутність дитини (біологічної, соціальної і творчої істоти) сприяє розвитку її інтелекту, емоцій, почуттів та піднесенню рівня духовності учня.

Висновки. Зроблено внаслідок звернення до здобутків педагогів, чії інноваційні педагогічні розробки відомі педагогічній громадськості, як такі, що здійснювали своєрідний вихід освіти на новий, значно більш вищий рівень звичайних досягнень, надихнули на підвищення наукового інтересу до проблеми професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до викладання фізичної культури. Кожен урок фізичної культури має тією чи іншою мірою задовольняти весь спектр потреб дитини.

References

1. Библер В. С. Школа диалога культур. Основы программы. Кемерово. 1992. 96 с.
Bibler, V.S. (1992). Shkola dialoga kultur. Osnovy programmy [School of cultures dialogue. The basics of the program.]. Kemerovo, Russian.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Вид. 2, допов. й виправ. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.
Goncharenko, S.U. (2011). Ukrayinskij pedagogichnij enciklopedichnij slovník [Ukrainian pedagogical encyclopedic dictionary]. Rivne, Ukraine : Volinski oberegy.
3. Гончаренко С. У., Мальований Ю. І. Гуманітаризація загальної середньої освіти: проект концепції. К., 1994. 36 с.
Goncharenko, S. U., Malovaniy, Yu. I. (1994). Gumanitarizaciya zagalnoyi serednoyi osviti: proekt koncepciji [Humanities in general secondary education: draft concept]. Kyiv, Ukraine.
4. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения. М. : Педагогика. 1986. 240 с.
Davydov, V. V. (1986). Problemy razvivayushogo obucheniya [Problems of developing learning]. Moscow, Russia : Pedagogika.
5. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. К. : Академвидав, 2004. 352 с.
Dychkivska, I. M. (2004). Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii: Navchalnyi posibnyk [Innovative pedagogical technologies: Textbook]. Kyiv, Ukraine : Akademvydav.
6. Про загальну середню освіту : Закон України від 13.05.1999 р. № 651-XIV. Дата оновлення: 09.08.2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14>.
Pro zagalnu serednyu osvitu : Zakon Ukrayini vid 13.05.1999 r. № 651-XIV. Data onovlennya: 09.08.2019. [On general secondary education: Law of Ukraine of May 13, 1999 No. 651-XIV. Updated: 09/08/2019]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14>.
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5 т. К., 1977. Т. 1. 559 с.
Suhomlinskij, V. O. (1977). Vibrani tvory: V 5 t. [Selected Works: In 5 vol.]. Kyiv, Ukraine.
8. Надольний І., Андрущенко В., Бойченко І., Розумний В. та ін. Філософія: Навчальний посібник / за ред. І.Ф. Надольного. К. : Вікар, 1997. 584 с.
Nadolnij, I. (Ed.), Andrushenko, V., Bojchenko, I., Rozumnij, V. & etc. (1997). Filosofiya: Navchalnij posibnik [Philosophy: Textbook]. Kyiv, Ukraine : Vikar.
9. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды. М. : Педагогика, 1989. 560 с.
Elkonin, D. B. (1989). Izbrannye psihologicheskie trudy [Selected psychological works]. Moscow, Russia : Pedagogika.

Nosko Yu.

ORCID 0000-0003-1077-8206
Scopus-Author ID 56880366900

Ph.D. in Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of preschool and primary education,
T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: ulianosko5@gmail.com

**INNOVATIVE TECHNOLOGIES
ON THE PROBLEM OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER'S
PROFESSIONAL TRAINING
TO TEACH PHYSICAL EDUCATION**

The article analyzes innovative technologies on the problem of future primary school teacher's professional training to teach physical education. Professional training of primary school teachers to teach physical education remains relevant pedagogical problem.

Article's purpose – to analyze, summarize innovative technologies on the problem of primary school teacher's professional training to teach physical education.

Research methods. To obtain the most significant results of the study and their interpretation, the following methods were used: theoretical analysis and synthesis, systematization, generalization of information in the scientific literature. However, to make generalizations, which should determine the prospects of improvement author's creative technology and health physical education students in primary education.

Scientific novelty. The implementation of scientific and theoretical analysis of pedagogical innovation made an attempt to enrich and deepen the necessity for the implementation of the developed pedagogical technology of creative primary school children's physical education. After all, the institution of primary education is an integral part of the overall school system activity and should be a logical beginning and continuation in the activity of the entire secondary school.

The conclusions reached as a result of submitting to the achievements of educators whose innovative pedagogical development pedagogical known to the educational community as having carried out the kind of output of education in the new, much higher level achievements, has inspired the rise of scientific interest in the problem of future primary school teacher's professional training to teach physical education. Every physical culture lesson should in one or another measure satisfy the full child's range of needs, but not only anyone or yet some.

Keywords: innovative technologies, professional training, an institution of primary education, future primary school teacher, physical education.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України М. О. Носко

УДК 796.011.3:371.71:321.91

Оленів Д. Г.

ORCID 0000-0001-9685-725X
Researcher ID AАН-7472-2020

Кандидат педагогічних наук, доцент,
викладач кафедри теорії, методики та організації фізичної підготовки і спорту
Національного університету оборони України
(Київ, Україна) E-mail: kaf.fo.dut@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ ЗВО У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Метою роботи є висвітлення особливостей формування здоров'язбережувальної компетентності студентів технічних закладів вищої освіти під час освітнього процесу з фізичного виховання.

Прискорення розвитку науки і технологічних процесів у сфері виробництва вимагають значного кількісного зростання висококваліфікованих кадрів. При цьому зростає значення всебічної підготовки, тому що її рівень здійснює значний вплив на скорочення періоду опанування фахом, на підвищення продуктивності праці, на підвищення професійної мобільності. У зв'язку з цим підвищується соціально-економічне значення якісної підготовки спеціалістів вищої кваліфікації, чия праця в умовах сучасного науково-технічного прогресу має особливе значення.

Методологія. Внаслідок проведеного аналізу науково-методичної літератури виявлено недостатню ефективність навчально-виховного процесу з фізичного виховання у закладах вищої освіти України. Разом з тим, впродовж усіх років незалежності України постійно фахівцями у галузі фізичного виховання піднімаються питання щодо проведення досліджень та пошуку нових шляхів удосконалення навчально-виховного процесу з фізичного виховання студентської молоді у закладах вищої освіти. Підвищення ефективності занять із фізичного виховання дає можливість уникнути значних фінансових витрат, пов'язаних із забезпеченням здоров'я та безпеки студентської молоді.

До переліку завдань діяльності закладів вищої освіти як державних, так і приватних установ належать: вирішення проблеми підтримки та зміцнення здоров'я студентської молоді, створення атмосфери здоров'язбереження в системі їхнього навчання, надання соціально-психологічної та фізкультурно-оздоровчої допомоги, тобто вдосконалення системи заходів з упровадження і забезпечення прав молоді, що чітко визначено в Конституції України та Закону України «Про вищу освіту».

Наукова новизна роботи полягає у визначенні основних складових формування здоров'язбережувальної компетентності студентів та особливості кожної із них.

Висновки. Виходячи із вище наведеного необхідно відмітити, формування здоров'язбережувальної компетентності студентів у сучасній Україні видається однією із ключових проблем, вирішення якої можливе лише через розуміння усіма суб'єктами освітнього процесу необхідності підтримки обов'язкового фізичного виховання студентів і, зокрема, у технічних закладах вищої освіти України.

Ключові слова: компетентність, фахівці, студентська молодь, здоров'я, знання, вміння, навички, рекреаційно-оздоровча діяльність, технічні заклади вищої освіти.

Постановка проблеми. Закон України «Про вищу освіту» вимагає забезпечити не тільки збереження та зміцнення здоров'я студентської молоді у навчальному середовищі, але й його формування. Вирішення цього завдання можливе не лише шляхом виховання і розвитку навичок здорового способу життя, але й переконання, впевності у власній спроможності досягти певного рівня здоров'я, усвідомленого ставлення щодо формування здоров'язбережувальної компетентності студентів [4; 5; 9; 11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині поняття «якість підготовки фахівця» тлумачать як сукупність його найбільш стійких рис, що обумовлюють придатність до професійної діяльності: знання і вміння у професійній сфері суспільно-політичних якостей, психофізіологічну підготовленість. Разом з тим доведено, що успішність навчання і підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності певною мірою залежить від рівня їхньої всебічної підготовленості, в тому числі і фізичної, на момент

вступу до закладу вищої освіти, оскільки можливість підвищення, наприклад, загальної і прикладної фізичної підготовленості студентів за роки навчання у закладі освіти має свої обмеження у часі (А. В. Домашенко, С. О. Полієвський, В. О. Кабачков, С. М. Канишевський, Р. Т. Раєвський, А. Г. Рибковський та ін.).

Молоду людину необхідно не тільки заздалегідь і активно готувати до обраного ним фаху за спеціальними предметами, а й цілеспрямовано розвивати ті фізичні і психічні якості, які у першу чергу визначають його успіх у майбутній професійній діяльності. Недостатня фізична підготовленість майбутніх випускників технічних закладів вищої освіти для виконання всього комплексу своїх функціональних обов'язків у подальшій професійній діяльності може спричинити різні негативні ситуації. Здебільшого це виявляється в обмеженні працевлаштування таких випускників технічних закладів вищої освіти за спеціальністю чи їх недостатній професійній «віддачі», що призводить до певних економічних і моральних витрат у підготовці фахівців [9; 12].

Унаслідок аналізу наукових та науково-методичних джерел виявлено деякі прогалини у дослідженні даної теми. Наявні лише поодинокі праці з певних означеної проблеми, зокрема: медичного забезпечення (Н. А. Башовець, Н. В. Белкін, І. В. Бельський); формування здоров'язбережувальної компетентності студентів закладів вищої освіти (О. Є. Воронін, Є. І. Глебова, Г. П. Грибан, В. М. Єфімова, Н. Н. Завидівська); загальних та приватних аспектів проблеми функціональних резервів адаптації організму студентів до м'язової діяльності (Д. Н. Давиденко, О. Ю. Давидов, Л. Долженко, О. В. Дрозд).

Необхідно відзначити, що технічний заклад вищої освіти – це система, в якій відбуваються водночас як процеси формування, так і процеси реалізації здоров'язбереження в межах навчальної діяльності студентів з урахуванням щорічних періодів адаптації щодо змісту навчання, який зазнає поступового ускладнення. Крім того, багато теоретичних і практичних аспектів формування здоров'язбережувальної компетентності студентів технічних закладів вищої освіти у процесі фізичного виховання є недостатньо висвітленими, а здебільшого й суперечливими.

Мета дослідження. Метою даної статті є окреслення особливостей формування здоров'язбережувальної компетентності студентів технічних закладів вищої освіти під час освітнього процесу з фізичного виховання. Серед переліку завдань, основним визначаємо виокремлення специфіки цього процесу в умовах відповідного закладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Здоров'язбережувальну компетентність студентів технічних закладів вищої освіти розглядаємо як важливу складову їхньої життєвої компетентності, одним із важливих засобів формування професійної підготовки майбутніх фахівців [9]. Здоров'язбережувальна компетентність знаходить свій прояв у знаннях і навичках, ґрунтовній мотивації студентства до систематичних занять фізичною культурою та масовим спортом, активній рекреації та руховій активності. Про це, зокрема, і наголошується в Указі Президента України від 09.02.2016 року № 42/2016: «Метою Національної стратегії є формування у суспільстві умов до оздоровчої рухової активності та здорового способу життя для формування здоров'я громадян як найвищої соціальної цінності в державі; формування ціннісного ставлення юнацтва та молоді до власного здоров'я, покращення фізичного розвитку та фізичної підготовленості з урахуванням вимог майбутньої професійної діяльності; модернізація в навчальних закладах системи фізичного виховання, яка має бути органічно поєднана з іншими компонентами здорового способу життя; посилення відповідальності керівників навчальних закладів за забезпечення, розвиток і модернізацію фізичного виховання та належний рівень рухової активності» [11, 4-5].

Формування здоров'язбережувальної компетентності студентів технічних закладів вищої освіти України відбувається під час практичних занять з фізичного виховання та професійно-прикладної фізичної підготовки та у вільні від навчання години в процесі занять оздоровчо-фізкультурною та спортивною діяльністю (секції з видів спорту, змагання, самостійні заняття фізичними вправами тощо).

На наш погляд, необхідно визначити основні складові формування здоров'язбережувальної компетентності та особливості кожної з них:

1. Ознайомлення студентів зі змістом та основними формами навчальної дисципліни «Фізичне виховання», її понятійним апаратом, досягненнями спортсменів університету на різних змаганнях; зустрічі із видатними спортсменами та учасниками бойових дій на Донбасі. Ці заходи плануються як у навчальний, так і у позанавчальний час.

2. Ознайомлення студентів з особливостями підготовки щодо здачі нормативів загальної фізичної підготовленості, передбачених навчальною програмою та Порядком проведення щорічного оцінювання фізичної підготовленості населення України (Постанова Кабінету Міністрів України від 09 грудня 2015 року № 1045).

3. Підвищенню мотивації, зацікавленості й упевненості студента у виконанні конкретних нормативів при проведенні практичних і контрольних занять з навчальної дисципліни «Фізичне виховання» з психологічної точки зору сприяє зразковий показ виконання тих чи інших фізичних вправ особисто науково-педагогічним працівником або найбільш підготовленим студентом.

4. Формування у студентів потреби щодо фізичного самовдосконалення, підвищення особистого рівня рухової активності.

5. Усвідомлення студентом значення застосування різних форм активного відпочинку як під час занять із теоретичних дисциплін, так і під час практичних занять.

Виходячи з означеної проблеми необхідно відмітити, що підготовка майбутніх фахівців у технічному закладі вищої освіти завжди здійснювалась з обов'язковим вивчення навчальної дисципліни «Фізичне виховання», що сприяло формуванню здорової нації, дотриманню здорового способу життя студентською молоддю, а також профілактиці багатьох видів захворювань. У п. 4 статті 26 Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.) зазначено, що завдання вищої школи полягають у формуванні особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя.

У чинному Законі України «Про фізичну культуру і спорт» від 11 грудня 2009 року № 1724-VI у розділі III «Фізична культура» статті 26 «Фізична культура у сфері освіти» зазначено: «Фізична культура у сфері освіти має на меті забезпечити розвиток фізичного здоров'я учнів та студентів, комплексний підхід до формування розумових і фізичних здібностей особистості, вдосконалення фізичної та психологічної підготовки до активного життя, професійної діяльності на принципах індивідуального підходу, пріоритету оздоровчої спрямованості, широкого використання різноманітних засобів та форм фізичного виховання і масового спорту, безперервності цього процесу протягом усього життя. ... Фізична культура шляхом проведення обов'язкових занять у дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладах здійснюється відповідно до навчальних програм, затверджених у встановленому порядку».

У рекомендаціях МОН України (лист від 25.09. 2015 року № 1/9-454) щодо організації фізичного виховання у вищих навчальних закладах запропоновані можливі моделі системи фізичного виховання (секційна, професійно орієнтована, традиційна та індивідуальна) зі збереженням його у змісті підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» [13]. Важливий принцип невичерпності запропонованих форм залишає елемент креативності та дещо розширює можливість для активізації діяльності і в межах навчально-виховного процесу, і в поза аудиторній роботі. Необхідно звернути увагу на те, що у листі передбачається індивідуальна форма роботи, яка реалізується шляхом закріплення за кожним студентом працівника кафедри фізичного виховання чи іншого спеціалізованого підрозділу, який би виконував роль тьютора з питань оздоровлення та фізичного розвитку.

Крім цього у рекомендаціях МОН України щодо організації фізичного виховання у вищих навчальних закладах пропонується застосовувати різного роду стимули, для активної участі студентів денної форми навчання. Зокрема:

1. **Рейтинг.** Врахування спортивної активності в рейтинговому оцінюванні освітніх, науково-дослідницьких та інноваційних досягнень учасників освітнього процесу, яке має проводитись відповідно до статті 32 Закону.

2. **Стимул.** Визначення вимоги фізкультурно-спортивної активності як обов'язкової чи дуже пріоритетної для висування студентів для участі в програмах академічної мобільності та доступу до обмежених ресурсів навчального закладу, надання знижок в оплаті додаткових освітніх послуг.

3. **Змагання.** У разі розширення спектру університетських спортивних змагань (на рівнях країни, регіону, міста, закладу вищої освіти, факультету, інституту, студентського містечка тощо) постане можливість мотивувати більше студентів до регулярної організованої фізичної активності. Зазначені заходи можуть бути підтримані органами студентського самоврядування у самих різних формах, включаючи матеріальне стимулювання переможців.

4. **Сертифікати та кваліфікації.** Фіксація успіхів студентів у заняттях фізичною культурою та спортом шляхом видачі відповідних сертифікатів про досягнення, а в більш просунутих випадках присвоєння додаткової кваліфікації із записом у додаток до диплома, навіть видача закладом вищої освіти диплома власного зразка про додаткову фізкультурно-спортивну або прикладну кваліфікацію (тренери та судді аматорських змагань, парамедики тощо) за умови виконання відповідних офіційних вимог з видів спорту.

5. **Медійна підтримка,** яка може формувати культуру фізичної активності, ставлення до власного тіла та формування фізичного здоров'я, рекламувати успіхи студентів-спортсменів на змаганнях усіх рівнів тощо.

Проведення практичних занять з фізичного виховання повинно враховуватись в основних видах навчальної роботи та обліковуватись відповідно до Норм навчальної роботи.

На наш погляд, позитивного у пропозиції МОН України мало що є, крім того, у зв'язку зі скороченням кількості науково-педагогічних працівників кафедр фізичного виховання та не поодиноким випадкам, ліквідації їх, виконання державних та відомчих документів унеможливується.

Висновки. Виходячи із наведеного необхідно відмітити, формування здоров'язбережувальної компетентності студентів у сучасній Україні видається однією із ключових проблем, вирішення якої можливе лише через розуміння усіма суб'єктами освітнього процесу необхідності підтримки обов'язкового фізичного виховання студентів і, зокрема, у технічних закладах вищої освіти України. Маємо на увазі чиновників різних рівнів, керівників закладів освіти, науково-педагогічних працівників профільних кафедр, студентів. Зменшення аудиторного навчального навантаження не повинно відбиватися на такій важливій сфері діяльності сучасної студентської молоді і майбутнього конкурентоспроможного фахівця. Даний процес, на наш погляд, буде ефективним за умови здійснення професійно-прикладної фізичної підготовки у закладах вищої освіти та розширення системи поза навчальної діяльності рекреаційного та оздоровчого спрямування.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямі вважаємо виявлення та уточнення сукупності організаційних, психолого-педагогічних та дидактичних умов на усіх етапах реалізації підходів до формування здоров'язбережувальної компетентності студентів технічних закладів освіти засобами фізичного виховання.

References

1. Апанасенко Г. Л. Здоров'я, яке ми вибираємо. Київ : Т-во «Знання» УРСР, 1989. 48 с.
Apanasenko, G. L. (1989). *Zdorovya, yake my vybyrayemo* [Health we choose]. Kyiv, Ukraine : Znannia.
2. Белкин А. С. Компетентность. Профессионализм. Мастерство. Челябинск : Юж.-Урал. кн. изд-во, 2004. 176 с.
Belkin A. S. (2004). *Kompetentnost'. Professionalizm. Masterstvo* [Competence. Professionalism. Mastery]. Chelyabinsk, Russia : South Ural. Prince Publishing House.
3. Бернштейн Н. А. Очерки по физиологии движений и физиологии активности. М. : Наука, 1966. 248 с.
Bernstein N. A. (1966). *Ocherki po fiziologii dvizheniy i fiziologii aktivnosti* [Essays on the physiology of motion and physiology of activity]. Moscow, Russia : Science.
4. Воронін Д. С. Формування здоров'язбережувальної компетентності студентів вищих навчальних закладів засобами фізичного виховання : дис. ... наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 : Херсон. держ. ун-т, 2006. С. 174–193.
Voronin D. E. (2006). *Formuvannya zdorovyazberezhuval'noyi kompetentnosti studentiv vyshchikh navchal'nykh zakladiv zasobamy fizychnoho vykhovannya* [Formation of health and saving competence of students of higher educational institutions by means of physical education]. *Candidate's thesis*. Kherson, Ukraine.
5. Грибан Г. П. Технологія формування фізкультурно-оздоровчих компетентностей у студентів засобами особистісно-орієнтованого підходу до фізичного виховання. *Фізичне культура, спорт та здоров'я нації*, 2016, Вип. 2. С. 18–25.
Griban G. P. (2016). *Tekhnolohiya formuvannya fizkul'turno-ozdorovchykh kompetentnostey u studentiv zasobamy osobystisno-orientovanoho pidkhodu do fizychnoho vykhovannya* [Technology of formation of physical-fitness competences in students by means of the personality-oriented approach to physical education]. *Fizychna kultura, sport ta zdorovya natsiyi – The physical culture, sports and health of the nation*, 2, 18–25.
6. Муравов И. В. Возможности использования динамической структуры двигательного акта для повышения оздоровительной эффективности физических упражнений. *Актуальные проблемы дальнейшего развития массовой физической культуры, повышения спортивного мастерства: Тезисы республ. научно-практич. конференции*. Черкассы. 1982. С. 137–140.
Muravov I. V. (1982). *Vozmozhnosti ispol'zovaniya dinamicheskoy strektury dvigatel'nogo akta dlya povysheniya ozdorovitel'noy effektivnosti fizicheskikh uprazhneniy* [The Possibilities of Using Dynamic Stroke of a Motor Act to Improve the Wellness Efficiency of Exercise]. *Aktual'nyye problemy dalneyshego razvitiya massovoy fizicheskoy kul'tury, povysheniya sportivnogo maysterstva – Actual problems of the further development of mass physical education, increasing sporting skills: Proceedings of Republican Scientific and Practical Conference*. Cherkasy, Ukraine.
7. Петрица П. Фізична підготовленість як компонент особистої фізичної культури. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія № 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2016. Випуск 3 К 2 (71) 16. С. 132–135.
Petritsa P. (2016). *Fizychna pidhotovlenist' yak komponent osobystoyi fizychnoy kul'tury* [Physical fitness as a component of personal physical culture]. *Naukovyy chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seriya № 15: Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoy kul'tury (fizychna kul'tura i sport) – Scientific journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 15: Scientific and Pedagogical Problems of Physical Culture (Physical Culture and Sports)*. Vol. 3 K 2 (71) 16, 132–135.
8. Присяжнюк С. І. Проблема рухової активності студентів вищих навчальних закладів телекомунікаційних технологій. *Вісник ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка. Серія: педагогічні науки, фізичне виховання та спорт*, 2015, Вип. 129, Т. 3. С. 267–270.
Prisyazhnyuk S. I. (2015). *Problema rukhovoyi aktyvnosti studentiv vyshchikh navchal'nykh zakladiv telekomunikatsiynykh tekhnolohiy* [Problem of motor activity of students of higher educational establishments of telecommunication technologies]. *Visnyk CHNPU imeni T.H. Shevchenka, Seriya: pedahohichni nauky, fizychno vykhovannya ta sport – Bulletin of the National Technical University named after TG Shevchenko, Series: pedagogical sciences, physical education and sport*, 129, T. 3, 267–270.
9. Присяжнюк С. І., Оленев Д. Г., Парчевський Ю.М. Оздоровча фізична культура студентів вищих навчальних закладів ІТ-технологій : Підручник. К. : НУБіП України, 2016. 508 с.
Prisyazhnyuk S. I., Olenyev D. H., Parchevskyy Yu.M. (2016). *Ozдорovcha fizychna kul'tura studentiv vyshchikh navchal'nykh zakladiv IT-tekhnohohiy* [Wellness Physical Culture of Students of Higher Educational Institutions of IT Technologies]. Kyiv, Ukraine : NULES of Ukraine.
10. Раевский Р. Т., Канишевский С. М. Здоровье, здоровый и оздоровительный образ жизни студентов. Одесса : Наука и техника, 2008. 556 с.
Rayevsky R. T., Kanishevsky S. M. (2008). *Zdorovye, zdorovy i ozdorovitel'nyy obraz zhizni studentov* [Health, Healthy and Wellness Lifestyle of Students]. Odessa, Ukraine : Science and Technology.

11. Указ Президента України від 9 лютого 2016 року № 42/2016 «Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація».
Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 9 lyutoho 2016 roku № 42/2016 «Pro Natsional'nu stratehiyu z ozdorovchoyi rukhovoyi aktyvnosti v Ukraini na period do 2025 roku «Rukhova aktyvnist' – zdorovyvy sposib zhyttya – здорова natsiya» [Presidential Decree of February 9, 2016 No. 42/2016 «On the National Strategy for Healthy Movement Activity in Ukraine for the Period up to 2025 «Motor Activity – Healthy Lifestyle – Healthy Nation»].
12. Фурманов А. Г., Юспа М. Б. Оздоровительная физическая культура: Учебник для студентов вузов. Минск : Тесей, 2003. 528 с.
Furmanov A. G., Yuspa M. B. (2003). Ozdorovitel'naya fizicheskaya kul'tura: Uchebnik dlya studentov vuzov [Wellness Physical Culture: A Textbook for University Students]. Minsk, Belarus : Theseus.
13. Лист Міністерства освіти і науки України № 1/9-454 від 25 вересня 2015 року «Щодо організації фізичного виховання у вищих навчальних закладах».
Lyst Ministerstva osvity i nauky Ukrainy № 1/9-454 vid 25 veresnya 2015 roku «Shchodo orhanizatsiyi fizychnoho vykhovannya u vyshchyykh navchal'nykh zakladakh» [Letter from the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1/9-454 of September 25, 2015 «On the organization of physical education in higher education institutions»].
14. Prysiazhniuk S., Tolubko V., Olevniev D., Parczevskyy Y., Prontenko K., Griban G., Zhyrnov O. (2018). The influence of physical activities on the biological age parameters of first-year female students from the special medical department. *Journal of Physical Education and Sport* ® (JPES), 18 (2), Art 81, Pp. 561–564.

Oleniev D.

ORCID 0000-0001-9685-725X
Researcher ID AAH-7472-2020

Candidate of Pedagogical Sciences (Ph.D. in Pedagogical Sciences), Associate Professor,
Lecturer at the Department of Theory,
Methodology and Organization of Physical Training and Sports,
National University of Defense of Ukraine
(Kyiv, Ukraine) E-mail: kaf.fe.dut@gmail.com

FORMATION OF HEALTH-SAVING COMPETENCE OF STUDENTS OF TECHNICAL INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION IN THE PROCESS OF PHYSICAL EDUCATION

The **purpose** of this work is to highlight the peculiarities of formation of health-saving competence of students of technical institutions of higher education during the educational process of physical education. Accelerating the development of science and technology in production area require considerable quantitative growth of highly qualified personnel. The importance of comprehensive training increases simultaneously, since its level has a significant effect on reducing the period of mastering the profession, as well as increase in labor productivity and the professional mobility too. The socioeconomic value of qualitative training of higher qualification specialists, whose work extremely important in modern science and technology environment, is rising respectively. **Methodology.** The insufficient efficiency of the physical education process in higher educational institutions of Ukraine has been discovered after analysis of scientific and methodological literature. However, during the years of Ukraine independence, physical education experts are making requests for researches and new ways of improving the educational process development of physical education of students in higher education institutions. The list of higher educational institutions tasks (both public and private), consists: solving the problem of supporting and the strengthening of youth student's health, creating the health preservation atmosphere in the system of their education, providing socio-psychological fitness and health care support, means improving the system of implementation and provision of youth rights, which is clearly defined in The Constitution of Ukraine and the Law of Ukraine «On Higher Education». **The scientific novelty** of the work is to determine the main components of the students' health-saving competence formation and the peculiarities of each of them.

Conclusions. Based on the above, it should be noted that the formation of health-saving competence of students in modern Ukraine seems to be one of the key problems, which can be solved only through the understanding by all subjects of the educational process of the need to support compulsory physical education of students and, in particular, technical institutions of higher education of Ukraine.

Keywords: Competence, specialists, professional, youth student's, health, knowledge, skills, ability, rest and health, technical institutions of higher education.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор С. І. Присяжнюк

Кандидат історичних наук,
доцент кафедри педагогіки та психології
Чернігівського обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського
(Чернігів, Україна) E-mail: oksmos78@ukr.net

УМОВИ ТА ЧИННИКИ НЕПЕРЕРВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ ВЧИТЕЛІВ

Знаходячись на будь-якому етапі своєї професійної діяльності учитель не може вважати себе повністю професійно сформованим. Знання, індивідуальний досвід, професійні та духовні цінності у поєднанні впливають на його професійне зростання, яке обумовлюється мірою активності спрямованої на вдосконалення. Просте споглядання власної професійної діяльності, стійкість професійних навичок, відсутність прагнення та потреби до перетворень характеризує неготовність фахівця до професійного зростання.

Мета статті полягає у визначенні та дослідженні організаційно-педагогічних умов, за яких відбувається процес неперервного професійного зростання вчителів та чинників, які впливаючи на вказані умови, актуалізують професійний розвиток педагога.

Методологічною основою статті є філософські, психологічні, педагогічні теорії та положення, які розкривають концептуальні підходи щодо досліджуваної проблематики.

Наукова новизна полягає у визначенні та дослідженні сутності організаційно-педагогічних умов процесу неперервного професійного зростання вчителів та чинників, що впливають на означені умови. Професійне зростання педагога є процесом якісних і кількісних перетворень його професійного потенціалу, що обумовлені як внутрішніми так і зовнішніми умовами та керованими і некерованими чинниками як мають вплив на означені умови. Умови можна визначити елементами системи на яких ґрунтується педагогічний процес та які забезпечують досягнення конкретної мети. В основі професійного розвитку педагога лежить детермінована активність особистості, адже він пов'язаний з перетвореннями складових професійного потенціалу, появою нових якостей на кожній сходинці та обумовлений певними чинниками. Можна виділяти зовнішні та внутрішні чинники професійного зростання, ті які мають позитивний або негативний вплив.

Висновки. Розуміння теоретичних основ неперервного професійного зростання педагога, організаційно-педагогічних умов на етапі навчання у закладі вищої освіти, вивчення чинників професійного розвитку вчителя, дає можливість охарактеризувати організаційно-педагогічні умови які забезпечують його неперервний професійний розвиток.

Ключові слова: умови, організаційно-педагогічні умови, майбутній вчитель, неперервне професійне зростання, чинники професійного зростання.

Постановка проблеми. Знаходячись на будь-якому етапі своєї професійної діяльності учитель не може вважати себе повністю професійно сформованим. Знання, індивідуальний досвід, професійні та духовні цінності, у поєднанні, впливають на його професійне зростання, яке обумовлюється мірою активності спрямованої на вдосконалення. Просте споглядання власної професійної діяльності, стійкість професійних навичок, відсутність прагнення та потреби до перетворень характеризує неготовність фахівця до професійного зростання. Як визначав А. Маслоу, «тенденції до скорочення потреб та захисні механізми виявляє не тенденції зростання, а захисту» [6, 238].

Аналіз актуальних досліджень та публікацій. Як засвідчує аналіз низки наукових досліджень, понятійний базис дефініції «умова» є доволі ємним та знаходиться на перетині дослідницьких полів філософії, психології та педагогіки. Професійний розвиток педагога обумовлений внутрішніми і зовнішніми умовами та керованими і некерованими чинниками які впливають на означені умови. Різні аспекти понять «умова», «педагогічні умови» та «організаційно-педагогічні умови», хоча і не повною мірою, але розкриті у працях В. Андреева, Ю. Бабанського, В. Белікова, Р. Гуревич, В. Загвязинського, М. Звереві, І. Зязюна, А. Дьоміна, Н. Іпполітової, В. Клочко, М. Козяр, В. Монахова, А. Найна, І. Підласого, О. Пехоти, С. Рубінштейна, В. Сластьоніна, А. Хуторського, Л. Філіппова, Н. Яковлевої. А. Дьомін, В. Лузан розглядають педагогічні умови підготовки фахівців у ЗВО; Р. Гуревич, В. Клочко,

М. Козяр, В. Монахов – педагогічні умови застосування інформаційних технологій у процесі навчання у закладах вищої освіти. Ю. Бабанський визначає педагогічні умови як обставини або чинники, які визначають ефективність функціонування педагогічної системи. Чинники професійного зростання педагога розглядають В. Лізінский, А. Щербаков, В. Петрушин, Л. Виноградова, Т. Ларіна, Н. Степанченко, С. Избаш, О. Перехейда.

Т. Ларіна зазначає, що поряд із зовнішніми умовами існують внутрішні чинники, які забезпечують ефективність організації професійного розвитку вчителів. С. Избаш як на чинник, що має позитивний вплив на професійне зростання вчителів, вказує на керування вказаним процесом у формі сприяння. Більшість дослідників зазначає, що чинниками, які впливають на професійну сферу педагога, можуть бути як зовнішні, так і внутрішні. Н. Степанченко у своєму доробку розглядає зовнішні і внутрішні чинники професійного розвитку особистості вчителя фізичного виховання. Слід зауважити, що використовуючи вказане поняття, науковці та практики дотримуються доволі різних позицій щодо його трактування. Загалом, педагогічні умови та чинники, що впливають на процес неперервного професійного зростання вчителів потребують подальшого ґрунтовного дослідження.

Мета статті полягає у визначенні та дослідженні організаційно-педагогічних умов, за яких відбувається процес неперервного професійного зростання вчителів та чинників, які впливають на відповідні умови, актуалізують професійний розвиток педагога.

Методологічною основою статті є філософські, психологічні, педагогічні теорії та положення, які розкривають концептуальні підходи щодо досліджуваної проблематики.

Наукова новизна полягає у визначенні та дослідженні сутності організаційно-педагогічних умов процесу неперервного професійного зростання вчителів та чинників, що впливають на означені умови.

Виклад основного матеріалу. Професійне зростання педагога є процесом якісних і кількісних перетворень його професійного потенціалу, що обумовлені як внутрішніми так і зовнішніми умовами та керованими і некерованими чинниками які мають вплив на означені умови. Умови можна визначити елементами системи на яких ґрунтується педагогічний процес та які забезпечують досягнення конкретної мети. Організаційно-педагогічні умови як комплекс взаємопов'язаних та взаємообумовлених компонентів, які забезпечують неперервність професійного зростання педагога. Структура комплексу умов має бути доволі гнучкою, динамічною, розвиватись залежно від характеристик та складових процесу неперервного професійного зростання вчителя.

В основі професійного розвитку педагога лежить детермінована активність особистості, адже він пов'язаний з перетвореннями складових професійного потенціалу, появою нових якостей на кожній сходинці та обумовлений певними чинниками. Чинники є причинами, рушійними силами які характеризують, стимулюють прояви та реалізацію професійного потенціалу педагога, актуалізують його професійний розвиток. Виокремлюють зовнішні та внутрішні чинники професійного зростання, ті, що мають позитивний або негативний вплив.

Серед чинників, які мають позитивний вплив виокремлюють такі зовнішні та внутрішні: колектив який характеризується концептуальною та ціннісно-орієнтаційною єдністю; гуманістичне середовище навчального закладу; організація навчання як процесу фасилітації; система об'єктивних вимог до професійних якостей педагога; вирішення нестандартних педагогічних задач; підтримка з боку адміністрації; особистісна спрямованість; професійна рефлексія; суб'єктивний професійний контроль; професійна самооцінка та професійне самоусвідомлення.

О. Перехейда досліджуючи чинники професійного зростання педагога зауважує, що для організації роботи педагогічного колективу щодо підвищення професійної майстерності його членів, необхідно враховувати: рівень професійної підготовки кожного педагогічного працівника, його здібності та коло інтересів; наявність у педагогічному колективі атмосфери взаємоповаги та довіри, уваги до його потреб та запитів; сприяння ствердженню педагога серед колег, підвищенню його професійної підготовки; допомогу педагогові в усвідомленні та узагальненні його власного досвіду ґрунтуючись на поєднанні теорії та практики [9].

Одним із зовнішніх чинників, що позитивно впливають на професійне зростання педагога, дослідники називають педагогічний колектив. Внутрішній потенціал професійного розвитку вчителя є результатом взаємодії особистості саме з соціально-професійною групою, тобто з педагогічним колективом, у процесі якої відбувається збагачення психіки, створюються матеріальні і духовні цінності [3, 15]. Ще одним чинником, який визначає професійний розвиток педагога, є наявність гуманістичного середовища навчального закладу. Створення у школі психологічного середовища, яке має гуманістичну спрямованість, забезпечує найбільш ефективний професійний розвиток, оскільки сприяє оптимізації взаємодії соціуму та особистості [8].

Визначальним чинником професійного розвитку педагога є навчання яке організоване у вигляді процесу фасилітації. Фасилітація проявляється у такій побудові процесу навчання, за якого формується атмосфера психологічної підтримки, завдяки якій підвищується рівень навчальної мотивації, відповідальності. У педагогічній діяльності вона надає стимулюючий, розвиваючий та підтримуючий вплив. Як стиль викладання, є можливою завдяки перебудові особистості вчителя через його особистісне зростання. За умови такого навчання, з одного боку, особа вчиться будувати перетворюючі моделі

поведінки, з іншого, навчається способам розширення суб'єктності, що складає основу професійного зростання, розвитку професійно-значущих якостей, неперервного розвитку [1; 2, 43–47].

Об'єктивні професійні вимоги до особистості, детерміновані професійною діяльністю, у процесі якої формуються та розвиваються нові професійні педагогічні якості, також є одними з провідних чинників професійного зростання вчителя [3, 16]. Потужним чинником професійного зростання дослідники визначають характер професійної діяльності, зокрема слід зауважити, що вирішення нестандартних ситуацій та задач у процесі педагогічної діяльності стимулює самоорганізацію та розвиток особистості. Процеси самоорганізації та саморозвитку, своєю чергою, створюють умови для професійного розвитку вчителя [11].

Не останню роль серед чинників, які мають позитивний вплив на професійний розвиток педагогічного працівника, відіграють міжстатусні та міжпоколінні взаємини, що складаються у процесі професійного спілкування та діяльності у педагогічному колективі. Позитивний вплив відіграє і сприяння з боку адміністрації закладу освіти у процесі управління професійним розвитком педагогічного працівника [4; 10, 25–31].

Більшість вказаних чинників є зовнішніми щодо процесу неперервного професійного зростання педагога, такими, які супроводжують внутрішні та чинять вплив на їх активізацію. Як на один з визначальних чинників професійного розвитку педагога дослідники вказують на особистісну спрямованість, адже потреба у професійному вдосконаленні проявляється тоді, коли професійна діяльність набуває усвідомленої особистісної цінності [5, 163–168; 15]. Не останню роль у професійному розвитку вчителя відіграють такі чинники як професійна рефлексія, за допомогою якої відбувається осмислення власної професійної діяльності; професійна самооцінка, завдяки якій професійні смисли трансформуються у професійні цінності та професійне усвідомлення як здатність до довільної професійної діяльності та поведінки. Суб'єктивний професійний контроль є тим чинником професійного розвитку вчителя, який має визначальний вплив на успішність педагогічної діяльності, стійкість щодо зовнішніх факторів стресу, надійність педагога у професійній взаємодії. Рівень сформованості суб'єктивного контролю визначається педагогічною відповідальністю та рівнем сформованості індивідуального стилю професійної діяльності.

З метою повноти висвітлення проблематики неперервного професійного зростання педагога слід визначити і ті чинники, які мають негативний вплив на ефективність його професійного розвитку. До таких належать: соціальні бар'єри, професійні бар'єри та особистісні бар'єри. Дослідники проблематики особистісного росту виділяють низку чинників, які мають негативний вплив на професійний розвиток особистості. Серед них: прагнення до переваги, яке виникає як результат невпевненості щодо можливості ефективного функціонування та конструктивної взаємодії разом із колективом; включення захисного механізму у вигляді тривожності або так званого «захисного панцира»; скутість у поведінці та переоцінка рольової поведінки [16, 22–25].

Дослідники психологічних бар'єрів професійного зростання, одне з перших місць відводять емоційно-особистісним. Крім того, негативний вплив чинять соціальні бар'єри, спровоковані зовнішніми причинами, такі як незадовільний рівень оплати праці або неухвага суспільства до проблем педагогів; професійні бар'єри, такі як відсутність умов для професійного розвитку, відсутність підтримки з боку адміністрації навчального закладу або професійні ускладнення; особистісні бар'єри пов'язані з внутрішніми суб'єктивними причинами, такі як низький рівень мотивації досягнень, невпевненість у власних силах, розчарування у професії [12, 60–75].

Однією з умов неперервного професійного зростання вчителів у процесі підвищення кваліфікації на базі інститутів післядипломної педагогічної освіти або педагогічних та класичних університетів є створення спеціально організованого середовища. Найбільш ефективно ця умова реалізується за рахунок створення групи слухачів, яку складають педагоги з різним стажем роботи або з різною предметною спрямованістю. У процесі взаємодії, обміну досвідом між членами групи створюється атмосфера взаємної підтримки, доброзичливості, яка зберігається у подальшій професійній діяльності вчителя. Взаєморозуміння, усвідомлення важливості й актуальності тем, співтворчість і синергія педагогічної майстерності сприяють подальшому саморозкриттю та самореалізації педагога.

Маємо зазначити, що для професійного розвитку педагога важливими є взаємини, що зародились у процесі діалогового спілкування як між членами групи, так і з лектором–спікером. Науково-педагогічний працівник, який виступає у ролі спікера, повинен створювати на занятті такі умови, за яких виникає можливість усвідомлення проблемних питань, утруднень та їх спільного обговорення. Увага групи має концентруватись на спільній конгруентній взаємодії та взаємодії, в основу якої покладено принцип фасилітації [13].

Важливою умовою професійного розвитку вчителя у процесі підвищення його кваліфікації є особистість викладача, який є спікером під час проведення навчальних занять та консультантом. Перш за все, викладач (науково-педагогічний працівник), що здійснює підвищення кваліфікації вчителів, має відповідати тим вимогам, що висуваються до педагога, який здійснює навчання дорослих, тобто андрога. Викладач має володіти високим рівнем педагогічної майстерності, володіти предметом, мати високі комунікативні якості, бути здатним до професійного розвитку, вміти створити мотиваційні умови

для професійного розвитку вчителів. Він має володіти широким спектром форм, методів та засобів навчання, розуміти вимоги та можливості конкретної категорії вчителів, які підвищують кваліфікацію, вміння скорегувати план заняття та технологію його проведення відповідно до цих вимог та потреб, бути консультантом-координатором. Його діяльність має спрямовуватись на активізацію мисленевих процесів вчителя, забезпечення розуміння та сприйняття інформації як предмету обміну, індивідуалізацію педагогічної взаємодії, досягнення суб'єкт-суб'єктної взаємодії лектора та вчителя, який підвищує кваліфікацію [14, 4].

Як на одну з умов неперервного професійного зростання вчителів слід вказати на процесуальний компонент підвищення кваліфікації, тобто на характер організації навчального процесу, його форми, методи, способи навчання, створення можливостей для співпраці. Обираючи форми, методи та способи організації занять необхідно додержуватись принципу «гнучкості», відповідності поставленій меті та змістовній складовій. Серед форм навчання, у процесі підвищення кваліфікації слід звернути увагу на ті, які є найбільш популярними та результативними, а саме: лекційні, семінарські та практичні заняття, вебінари, семінари-тренінги, «круглі столи», консультації як групові, так і індивідуальні, самостійну роботу.

Важливою умовою неперервного професійного зростання вчителів є змістовний компонент процесу підвищення кваліфікації у закладах вищої та післядипломної педагогічної освіти. Підвищення кваліфікації вчителів організовується шляхом навчання за програмами підвищення кваліфікації та у вигляді стажувань. В їх основу покладено компетентнісний підхід. Отже, сьогодні однією з визначальних складових системи неперервної освіти є розвиток професійної компетентності вчителя. Компетентність означає готовність до високого рівня виконання своїх посадових та фахових обов'язків відповідно до сучасних світових стандартів та вимог, теоретичних знань та практичного досвіду.

Покладений в основу процесу підвищення кваліфікації вчителів компетентнісний підхід, спрямований на набуття нових, вдосконалення наявних компетентностей (знань, вмінь, навичок і якостей). Сьогодні компетентність означає готовність до високого рівня виконання своїх посадових та фахових обов'язків відповідно до сучасних світових стандартів та вимог, теоретичних знань та практичного досвіду [7].

Висновки. Серед чинників, які перешкоджають професійному розвитку педагога, є проблеми особистісного розвитку або ж чинники, які за своїм контекстом визначаються як протилежні позитивним. Їх виявлення надає можливість знівелювати або блокувати негативний вплив. Розуміння теоретичних основ неперервного професійного зростання педагога, організаційно-педагогічних умов на етапі навчання у закладі вищої освіти, вивчення чинників професійного розвитку вчителя, дає можливість охарактеризувати організаційно-педагогічні умови які забезпечують його неперервний професійний розвиток. Перспективи подальших досліджень пов'язані з подальшим аналізом педагогічних та організаційно-педагогічних умов та чинників неперервного професійного розвитку педагога у процесі підвищення кваліфікації.

References

1. Волошко Г. Фасиліативний підхід у діяльності викладача як сучасний напрям реформування вищої освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2016, № 9 (63). С. 96–106.
Voloshko H. (2016). Fasyliatyvnyi pidkhid u diialnosti vykladacha yak suchasnyi napriam reformuvannya vyshchoi osvity. [Facilitative approach in teacher activity as a modern direction of higher education reform]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies. Sumy, Ukraine* : Vydavnytstvo SumDPU imeni A. S. Makarenka.
2. Врублевская Е. Г. Развитие способности педагогов к фасилитирующему общению : Учебное пособие. Хабаровск : Колорит, 2001. 182 с.
Vrublevskaia E. G. (2001). Razvitiie sposobnosti pedagogov k fasilitiruyush'emu obsh'eniyu: Uchebnoe posobie. [Developing facilitators' facilitative communication ability: a training manual]. Habarovsk, Russia : Kolorit.
3. Зеер Э. Ф. Психология профессий : учебное пособие для студентов вузов. М. : Академический Проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2003. 336 с.
Zeer E. F. (2003). Psihologiya professii : uchebnoe posobie dlya studentov vuzov [Psychology of professions : a textbook for university students]. Moscow, Russia : Akademicheskii Proekt; Ekaterinburg, Russia : Delovaya kniga.
4. Избаш С. С., Бутурліна Ю. О. Управлінська підтримка зростання професійної майстерності педагога. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*, 2009, № 3. С. 56–59.

- Izbash S. S., Buturlina Yu. O. (2009). Upravlinska pidtrymka zrostannia profesiinoi maisternosti pedahoha. [Managerial support for teacher professional skill growth]. *Pedahohika, psykhologhiia ta medyko-biologichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu – Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports*, 3, 56–59.
5. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. М. : Высшая школа, 1990. 238 с.
Kuzmina N. V. (1990). Professionalizm lichnosti prepodavatelya i mastera proizvodstvennogo obucheniya. [Professionalism of the personality of the teacher and master of vocational training]. Moscow, Russia : Visshaya shkola.
 6. Маслоу А. Психология бытия. М. : Педагогика, 1997. 304 с.
Maslou A. (1997). Psihologiya bitiya [Psychology of being]. Moscow, Russia : Pedagogika.
 7. Михайлишин Р. Р. Професійно компетентнісний підхід у системі післядипломної освіти. URL : [https://pedcollege.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/Професійно компетентнісний підхід у системі післядипломної освіти.pdf](https://pedcollege.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/Професійно_компетентнісний_підхід_у_системі_післядипломної_освіти.pdf).
Mykhailyshyn R. R. Profesiino kompetentnisnyi pidkhid u systemi pislidyplomnoi osvity. [Professionally competent approach in the system of postgraduate education]. Retrieved from [https://pedcollege.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/Profesiinokompetentnisnyi pidkhid u systemi pislidyplomnoi osvity.pdf](https://pedcollege.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/Profesiinokompetentnisnyi_pidkhid_u_systemi_pislidyplomnoi_osvity.pdf)
 8. Панова Н. В. Социально-психологические факторы профессионального развития педагога. *Человек и образование*, 2009, № 2. С. 48–53.
Panova N. V. (2009). Socialno-psihologicheskie faktori professionalnogo razvitiya pedagoga. [Socio-psychological factors of the teacher's professional development]. *Chelovek i obrazovanie – Man and education*, 2, 48–53.
 9. Перехейда О. Стимулювання професійної майстерності педагога – важливий чинник управління. *Рідна школа*, 2004, № 5. С. 30–32.
Pereheida O. (2004). Stimulyuvannya profesiinoyi maisternosti pedagoga – vazhliivii chinnik upravlinnya. [Promoting the professional skill of the teacher is an important factor in management]. *Ridna shkola – Native school*, 5, 30–32.
 10. Перспективы и механизмы развития воспитательного потенциала российского учительства / под ред. Н. Л. Селивановой, П. В. Степанова. М., 2011. 176 с.
Selivanova N. L., Stepanova P. V. (2011). Perspektivi i mehanizmi razvitiya vospitatelnogo potentsiala rossiiskogo uchitelstva. [Prospects and mechanisms for the development of the educational potential of Russian teachers]. Moscow, Russia.
 11. Петренко А. А. Педагогические факторы и условия становления и развития профессионализма педагога-руководителя в системе непрерывного образования. *Российский научный журнал*, 2010, № 18. С. 163–168.
Petrenko A. A. (2010). Pedagogicheskie faktori i usloviya stanovleniya i razvitiya professionalizma pedagoga-rukovoditelya v sisteme neprerivnogo obrazovaniya. [Pedagogical factors and conditions of formation and development of professionalism of the teacher-leader in the system of continuing education]. *Rossiiskii nauchnii zhurnal – Russian scientific journal*, 18, 163–168.
 12. Подымов Н. А. Психологические барьеры в профессиональной деятельности учителя: дис. ... д-ра психол. наук. Москва, 1999. 390 с.
Podimov N. A. (1999). Psihologicheskie bareri v professionalnoi deyatelnosti uchitelya. [Psychological barriers in the professional activity of a teacher]. *Doctor's thesis*. Moscow, Russia.
 13. Родина Н. В. Роль его-конгруентности личности в подоланні стресових ситуацій та забезпеченні суб'єктивного відчуття безпеки. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Психологія*, 2014, Т. 19, Вип. 2(32). С. 270–281.
Rodina N. V. (2014). Rol eho-konhruentnosti osobystosti v podolanni stresovykh sytuatsii ta zabezpechenni sub'iektyvnogo vidchuttia bezpeky. [The role of the ego-congruence of the individual in overcoming stressful situations and providing a subjective sense of security]. *Visnyk ONU im. I. I. Mechnykova. Psykhologhiia – Bulletin of I. I. Mechnikov ONU. Psychology*, T. 19, Vol. 2 (32), 270–281.
 14. Сисоева С. О. Интерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник. НАПН України, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих. К. : ВД «ЕКМО», 2011. 324 с.
Sysoieva S. O. (2011). Interaktyvni tekhnolohii navchannia doroslykh: navchalno-metodychnyi posibnyk. NAPN Ukrainy, In-t pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh. [Interactive Adult Learning Technologies: A Toolkit. National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Institute of Teacher Education and Adult Education]. Kyiv, Ukraine : VD «ЕКМО».

15. Тарасова О. А. Самообразование как важнейший фактор личностного и профессионального роста современного вузовского преподавателя. *Международный научно-исследовательский журнал*, 2013, № 7 (14), Ч. 4. С. 93–94.
Tarasova O. A. (2013). Samoobrazovanie kak vazhneishii faktor lichnostnogo i professio-nalnogo rosta sovremennoogo vuzovskogo prepodavatelya. [Self-education as the most important factor in the personal and professional growth of a modern university teacher]. *Mezhdunarodnii nauchno-issledovatel'skii zhurnal – International research journal*, 7 (14), Issue 4, 93–94.
16. Щербакoва Т. Н. Субъективный контроль как фактор личностного роста учителя : дис. ... канд. психол. наук. Ростов-на-Дону. 1994. 193 с.
Sh'erbakova T. N. (1994). Subektivnii kontrol kak faktor lichnostnogo rosta uchitelya. [Subjective control as a factor in the personal growth of a teacher]. *Candidate's thesis*. Rostov, Russia.

Sahach O.

ORCID 0000-0002-4504-3405

Ph.D. in Historical Sciences,
Assistant Professor of Psychology and Pedagogy Department,
Chernihiv Regional Institute of Postgraduate
Pedagogical Education of K. D. Ushynskiy
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: Oksmos78@ukr.net

CONDITIONS AND FACTORS OF CONTINUOUS PROFESSIONAL TEACHERS' GROWTH

*Being at any stage of the professional activity, the teacher cannot be fully professionally formed. Knowledge, individual experience, professional and spiritual values in general, influence his or her professional growth, which is conditioned by a measure of activity aimed at perfection. Pure contemplation of one's professional activity, the stability of professional skills, the lack of desire, and the need for transformations describe the expert's unpreparedness for professional growth. **The purpose of the article** is to identify and study the organizational and pedagogical conditions which influence the process of continuous professional teachers' growth, and factors that impact on these conditions and actualize the professional development of the teacher. **The scientific novelty** is to determine and study the nature of organizational and pedagogical conditions of the process of continuous professional growth of teachers and factors that influence these conditions. **Academic novelty** is to determine and study the essence of organizational and pedagogical conditions in the process of continuous professional growth of future teachers. The professional growth of the teachers is a process of qualitative and quantitative transformations of their professional prospects, which have a result both by internal and external conditions and by managed and unmanaged factors as influencing the specified requirements. They can be defined by the elements of the system on which the pedagogical process is based and which ensures the achievement of specific goals. The teacher's professional development is based on the deterministic activity of the individual, because it is connected to the transformation of the components of professional prospects, and the emergence of the new qualities at each stage due to certain factors. It is possible to distinguish the external and internal factors of professional growth, those that have positive or negative consequences.*

Conclusions. *Theoretical foundations of continuous teachers' professional growth, organizational and pedagogical conditions at the stage of higher education, as well as studying the factors of teachers' professional development, allows characterizing the regulatory and educational requirements. That all ensure their continuous professional development.*

Keywords: *conditions, organizational and pedagogical conditions, future teacher, continuous professional growth, factors of professional growth.*

Стаття надійшла до редакції 03.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України М. О. Носко

УДК 378.011.3-051:373.3]:378.6:37(477.53)

Сулаєва Н. В.

ORCID 0000-0001-5066-8605
Researcher ID AAG-9002-2020

Доктор педагогічних наук, професор,
декан психолого-педагогічного факультету
Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка
(Полтава, Україна) E-mail: sula_polt@ukr.net

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НУШ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Освітнє середовище розглядається автором як важливий чинник фахової підготовки майбутніх педагогів. На прикладі одного з вітчизняних закладів вищої освіти України – Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка – представлено оптимальний варіант творення освітнього середовища для підготовки майбутнього вчителя початкових класів. Метою статті визначено обґрунтування доцільності створеного освітнього середовища в ПНПУ імені В. Г. Короленка як важливого чинника якісної підготовки майбутніх учителів для Нової української школи. В основу методології покладено положення теорії пізнання, загальнотеоретичні положення про єдність теорії і практики, середовище як детермінанту розвитку особистості. У статті актуалізовано зміст понять «освітнє середовище», «освітнє середовище закладу вищої освіти», «компоненти й функції освітнього середовища».

*Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні доцільності творення освітнього середовища ПНПУ імені В. Г. Короленка з оперттям на конвергентність у ньому формального та неформального складників освітньої діяльності студентів спеціальності «Початкова освіта». У статті детально представлено опис просторово-предметного та соціально-суб'єктного компонентів освітнього середовища ЗВО. Наголошено, що підвищенню рівня надання формальної фахової освіти майбутнім учителям початкових класів сприяє функціонування в університеті класу початкової школи відповідно до вимог НУШ. Підкреслено, що це дає можливість ефективно працювати над динамічними компонентами освітнього середовища: соціально-культурним, навчально-виховним та інформаційно-комунікаційним та реалізувати освітньо-професійну, освітньо-соціалізаційну та освітньо-культурну функції освітнього середовища. У статті вказується, що суттєвим фактором у ПНПУ імені В. Г. Короленка, який позитивно впливає на формування професійної компетентності майбутніх учителів є надання студентам неформальної мистецької освіти. **Висновки.** У Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка сформоване освітнє середовище, в якому створені всі умови для якісної фахової підготовки майбутніх учителів Нової української школи.*

Ключові слова: освітнє середовище, підготовка майбутніх учителів, Нова українська школа, фахова підготовка.

Постановка проблеми. Українська педагогічна освіта впродовж останніх десятиліть знаходиться в ситуації постійних змін. Це викликано пошуком вітчизняної стратегії фахової підготовки майбутніх учителів, яка б корелювала з реформами в системі загальної середньої освіти. Особливо актуальним сьогодні є оновлення її початкової ланки, яке розпочалося з оприлюднення в серпні 2016 року першої версії «Концептуальних засад реформування середньої освіти». Саме нові вимоги до змісту шкільної освіти, процесу виховання учнів, управління, структурування та фінансування діяльності Нової української школи зумовлюють оновлення підходів до формування учителя початкових класів у закладах вищої педагогічної освіти.

Важливим чинником якісної підготовки педагога є відповідне освітнє середовище, яке на думку вітчизняних науковців (О. Артюхіна, Г. Беляєва, Є. Васильєва, Е. Галтмова, В. Мастерова, Г. Полякова, Л. Радько) має прямиий та опосередкований вплив на становлення, формування та розвиток особистості в умовах ЗВО. Пошук механізмів підвищення якості освіти студентів спеціальності «Початкова освіта» в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка призвів до усвідомлення нагальної потреби збагачення освітнього середовища вишу за рахунок оновлення просторово-

предметного та соціально-суб'єктного компонентів і на цій основі реалізації поліфункційного підходу до підготовки майбутніх фахівців.

Відтак, *мета* нашої публікації – з урахуванням компонентів та функцій освітнього середовища закладу вищої освіти обґрунтувати доцільність створеного освітнього середовища в ПНПУ імені В. Г. Короленка як важливого чинника якісної фахової підготовки майбутнього вчителя Нової української школи.

Досягнення визначеної мети передбачає вирішення низки завдань, зокрема, актуалізацію змісту понять «освітнє середовище», «освітнє середовища закладу вищої освіти», «компоненти й функції освітнього середовища закладу вищої освіти» та характеристика освітнього середовища Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка як закладу з високою якістю підготовки майбутніх учителів початкових класів для Нової української школи.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових джерел останнього десятиліття дає змогу констатувати факт посилення інтересу вітчизняних науковців і практиків до проблеми творення освітнього середовища закладу вищої освіти. На увагу, на наш погляд, заслуговують дослідження К. Дубич щодо особистісно орієнтованого виховання студентів в умовах соціокультурного середовища вищого навчального закладу (2009 р.), О. Матвієнко, яка висвітлює теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня (2010 р.), О. Ярошинської, котра обґрунтовує теоретичні і методичні засади проектування освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи (2015 р.), А. Смолюка, як дослідника особливостей професійного саморозвитку майбутніх учителів початкової школи в освітньому середовищі педагогічного коледжу (2018 р.) тощо.

Особливо ретельно, на нашу думку, проблема творення та управління освітнім середовищем вищу висвітлюється в дисертаційній роботі М. Братко (2019 р.). Опрацювання досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців та використання методології системного та середовищного підходів дало змогу авторці встановити, що «освітнє середовище – це багаторівнева система умов / обставин / чинників / можливостей, яка забезпечує оптимальні параметри освітньої діяльності певного освітнього суб'єкта в усіх аспектах – цільовому, змістовому, процесуальному, результативному, ресурсному» [1, 4]. Саме такий підхід до розуміння освітнього середовища видається нам найбільш прийнятним з огляду на тему нашої статті.

З-поміж визначень поняття «освітнє середовище вищого закладу освіти» найбільшу увагу в ході дослідження привернуло його висвітлення як сукупності умов, які впливають на цілеспрямовану взаємодію суб'єктів освіти і забезпечують ефективне функціонування форм, методів та засобів освітнього процесу з метою досягнення цілей його суб'єктів [8, 65]. Водночас для нашої статті важливим є визначення поняття «освітнє середовище професійної підготовки майбутніх учителів», яке представлено в дослідженні О. Ярошинської як «цілісна педагогічно організована система умов, що забезпечують активну взаємодію суб'єктів освітнього процесу в межах освітнього простору закладу, спрямовану на професійний і особистісний розвиток майбутнього вчителя та формування його готовності до професійної діяльності» [8, 66]. Саме на творення освітнього середовища, яке б дало змогу формувати сучасного учителя початкових класів для Нової української школи, спрямована діяльність одного з кращих педагогічних закладів вищої освіти України – Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Оновлення освітнього середовища у виші відбувається з урахуванням теоретичних і практичних здобутків минулого й сьогодення. Зокрема, особлива увага надається компонентному й поліфункційному аспекту підготовки майбутніх учителів. Оскільки єдиного підходу до визначення компонентів освітнього середовища сьогодні не існує, нами були обрані класифікації, наближені до суб'єктів освітнього процесу – студента та викладача. Водночас ми не випускали з поля зору й більш глобальні макро-, мікро-, мезо компоненти (Н. Гонтаровська, Л. Панченко). Тож найбільш прийнятним для нас стало обґрунтування освітнього середовища професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи, висвітлене в працях професора О. Ярошинської. Науковець наголошує на важливості опертя на просторово-предметне та соціально-суб'єктне структурування освітнього середовища ЗВО з урахуванням соціально-культурного, навчально-виховного та інформаційно-комунікаційного компонентів [8], які б існували в тісному взаємозв'язку та взаємопроникненні.

Планування оновлення освітнього середовища Полтавського педагогічного здійснювалося з урахуванням важливості конвергенції професійної орієнтованості формального (у навчальному процесі) та неформального (у позанавчальному процесі) складників освітньої діяльності майбутніх фахівців. Перш за все, на досить потужному підґрунті, яке сформувалося в Полтавському педагогічному за більш ніж столітню історію, було сплановано осучаснення формального складника підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Усвідомлення того, що оновлення процесу навчання студентів спеціальності «Початкова освіта» не можливе без удосконалення просторово-предметного середовища, яке характеризується насиченістю сенсорними стимулами (дизайном приміщень, їх естетичністю, обладнанням і загальною організацією предметного простору тощо), спонукало до відкриття на психолого-педагогічному факультеті навчально-методичної лабораторії інноваційних освітніх рішень. Її створення мало на меті удосконалити підготовку

студентів та вплинути на формування готовності майбутніх учителів початкової школи до запровадження нового змісту освіти відповідно до проекту Державного стандарту початкової загальної освіти. Саме на базі цієї лабораторії було відтворено клас початкової школи відповідно до вимог НУШ з необхідним обладнанням та осередками для навчально-пізнавальної, художньо-творчої, ігрової діяльності, для проведення дослідів, для відпочинку, створено дитячу бібліотеку, простір для змінних навчальних осередків, для роботи учителя тощо.

Повноцінне просторово-предметне наповнення дало змогу заглибитися в роботу над динамічними компонентами освітнього середовища, тобто тими, які залежать від діяльності суб'єктів освітнього процесу. Такими стали соціально-культурний, навчально-виховний та інформаційно-комунікаційний компоненти. У новоствореному освітньому просторі – класі НУШ – вони характеризуються комплексністю впливу на майбутнього вчителя за рахунок їхнього взаємопроникнення, взаємодії та взаємозбагачення. Зокрема, у ньому створені всі умови для задоволення соціально орієнтованих потреб студентів (у спілкуванні та спільній діяльності, самоактуалізації, визнанні, підвищенні самооцінки, творчості тощо), що визначає соціально-культурний компонент. У процесі взаємодії на практичних та лабораторних заняттях студенти мають змогу розкрити особистісний потенціал, сформувати компетентності, необхідні для майбутньої професійної діяльності (йдеється про навчально-виховний компонент). Достатнє інформаційно-ресурсне наповнення новоствореного класу сприяє вирішенню найрізноманітніших завдань, пов'язаних із якісною підготовкою студента до роботи в умовах сучасної школи.

Таким чином, створюються всі умови для формування компетентностей майбутніх учителів початкової школи, отже, реалізується одна з основних функцій освітнього середовища закладу вищої педагогічної освіти – освітньо-професійна. Це відбувається, перш за все, в осередку навчально-пізнавальної діяльності, в якому поряд з одномісними шкільними партами, дошкою звичайною та стендами для розміщення інформації, встановлено комплект мультимедійного обладнання, що відповідає вимогам МОН України. На практичних та лабораторних заняттях студенти мають можливість послуговуватися Інтерактивною дошкою INTBOARD з метою використання розроблених учителями-практиками інтерактивних завдань та створення власних вправ для молодших школярів з математики, української мови, літературного читання, природознавства, основ здоров'я тощо. Формуванню вмінь використовувати інноваційні освітні технології сприяє також робота майбутніх фахівців із короткофокусним проектором ViewSonic PA503S та документ-камерою Eloam VH800AF.

Обладнання лабораторії сприяє оновленню змісту й форм підготовки майбутніх учителів початкової школи. Викладач може вільно виконувати роль консультанта-радника, тьютора, мотиватора, діагностика, який створює умови для виникнення дослідницьких та проблемних ситуацій, засвоєння навчального матеріалу в активній формі та творчій роботі. Особливо яскраво це виявляється у науково-дослідницькій зоні осередку навчально-пізнавальної діяльності. У ній для студентів створені умови для формування професійних компетентностей: набір м'яких літер-іграшок, виготовлених студентами; створений ними куточок живої природи з декоративним акваріумом; флораріуми «пустеля» та «гори» зі зразками ґрунтів і рослин; кімнатні тропічні рослини, вирощені з насіння (фінікова пальма, лимон, авокадо); колекції гірських порід, корисних копалин та ґрунтів, насіння і плодів, комах; муляжі овочів і фруктів; приладдя для дослідів (склянки, барвники, коробки, секундомір, мікроскоп, лупа, термометр тощо).

Важливим завданням освітнього середовища Полтавського педагогічного є підготовка педагога, здатного на основі комунікації з дітьми розвивати в них позитивну навчальну мотивацію, сприяти актуалізації емоційно-чуттєвої сфери, розкривати творчий потенціал особистості. Формуванню таких компетентностей сприяє просторово-предметне середовище лабораторії. У ньому студенти залучаються до розробки та заповнення змінного тематичного осередку, де креативно підходять до представлення найскладніших завдань процесу навчання учнів початкових класів з усіх галузей: мовно-літературної, іншомовної діяльності, математичної, природничої, технологічної, інформативної, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської, історичної, мистецької.

Водночас більш творчо насиченим є осередок гри та відпочинку, який складається з мистецького і технологічного центрів. На сьогодні в них представлено унікальну колекцію ляльок, виготовлених студентами психолого-педагогічного факультету, яка налічує понад 40 найменувань та видів. Також у названих центрах функціонують предметна абетка для початкових етапів опанування грамоти у 1 класі та міні-музей гудзиків і розвивальних гудзикових ігор «Мозаїка», «Шнурівка», «Лото», «Запам'ятай і повтори» тощо. У цих центрах майбутні вчителі задіюються й до роботи у змінній локації педагогічної пісочної терапії, мета якої полягає у формуванні в учнів ключових компетентностей шляхом активізації позитивних емоцій та включення дітей в ігрову діяльність. Результати творчої роботи студентів представлені на постійно діючій змінній виставці творчих досягнень.

Проведення практичних та лабораторних занять з опертям на складники мистецького й технологічного центрів дають можливість викладачам реалізувати діяльнісний, інтеграційний і тематичний підходи, активізувати ініціативність, індивідуальність і колективну творчість усіх без винятку учасників освітнього процесу. Це є свідченням того, що в умовах лабораторії освітньо-професійна функція тісно переплітається з освітньо-культурною, що характеризується здатністю особистості послуговуватися засвоєним тезаурусом культури та культуротворчих навичок [1, 16].

Освітньо-професійна функція створеного в Полтавському педагогічному середовища реалізується й за рахунок створення умов для формування наукового мислення майбутніх учителів початкових класів. Лише за одне півріччя 2019-20 навчального року на базі лабораторії інноваційних освітніх рішень (класу НУШ) було проведено близько десяти заходів наукового спрямування. Для прикладу, студенти спеціальності «Початкова освіта» були організаторами та учасниками науково-методичного скайп-семінару «Актуальні питання сучасної початкової освіти у контексті нової української школи», Всеукраїнської науково-практичної конференції «Інноваційні рішення у початковій освіті: досвід впровадження концепції НУШ», мультимодального семінару на тему «Мережева проектна технологія у тьюторській діяльності», семінару-практикуму «Використання цифрових технологій у освітньому просторі НУШ».

Новостворений клас також є майданчиком для проведення дослідно-експериментальної частини наукових робіт. Однією з таких є дослідження студентки IV курсу для участі у II турі Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт зі спеціальності «Початкова освіта». Майбутній педагог внесла корективи в простір класу НУШ з позицій ергономічного підходу. Зокрема, в організацію зони експлуатації меблів-сховищ для наочних об'єктів дидактичного призначення, систему зберігання та розміщення навчально-методичного забезпечення тощо. Робота студентки підтвердила відповідність нормам розміщення робочих місць учня та вчителя щодо забезпечення достатності й комфортності інформаційних, зорових і слухових зв'язків, вільного руху та раціонального використання наочного обладнання і технічних засобів навчання.

Таким чином, аналіз формального складника надання освітніх послуг студентам спеціальності «Початкова освіта» у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка свідчить про створення необхідного просторово-предметного та соціально-суб'єктного освітнього середовища для якісної підготовки майбутніх фахівців початкової ланки Нової української школи.

Важливим доповненням до формальної педагогічної освіти у ПНПУ імені В. Г. Короленка є надання майбутнім учителям початкових класів неформальної освіти у позанавчальний час. Для цього в університеті реалізуються різноманітні сертифікатні програми, спрямовані на поглиблення знань, засвоєння інноваційних технологій, форм і методів роботи майбутніх педагогів. Такими, наприклад, є: «Підготовка вчителя початкової школи до формування комунікативної компетентності молодших школярів в умовах НУШ», «Хмарні сервіси в професійній діяльності педагога», «Теорія і методика мистецької освіти», «Організація освітньо-дозвілєвої діяльності в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку» тощо.

Суттєвим чинником збагачення професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи є неформальна мистецька освіта, яка в Полтавському педагогічному надається в близько тридцяти художньо-творчих колективах, які діють на постійній основі, та безлічі тимчасових мистецьких об'єднань. Неформальну мистецьку освіту в системі професійної підготовки вчителя визначаємо як добровільну мистецьку діяльність особистості, що здійснюється поза формальним навчанням у вищому педагогічному закладі освіти, реалізується здебільшого в художньо-творчих колективах і не супроводжується видачею диплома офіційного зразка [7, 75].

У художньо-творчих колективах, які діють на постійній основі, найбільш здібні студенти спеціальності «Початкова освіта» отримують неформальну музичну освіту в народному хорі «Калина», камерному хорі імені П. Лиманського, жіночому вокальному ансамблі «Свічадо», естрадно-музичному центрі «Вікторія» тощо. Неформальну хореографічну освіту вони здобувають в ансамблях народного танцю «Весна», бального танцю «Грация», ансамблі сучасного балету «Марія». Майбутні педагоги залучаються до отримання неформальної образотворчої освіти в художньо-творчих лабораторіях «Лялькарство», «Розпис», «Писанкарство». Мистецько-освітня діяльність в таких осередках суттєво підвищує якість підготовки майбутніх учителів початкових класів. Оскільки саме в таких колективах вони із задоволенням опановують традиції різних видів народного мистецтва України, мають змогу продемонструвати власні мистецькі досягнення під час концертів, виставок, майстер-класів тощо.

Особливо цінним є залучення всіх без винятку студентів до тимчасово створених мистецьких осередків з метою проведення різноманітних заходів на факультеті, в університеті й місті. На психолого-педагогічному, для прикладу, впродовж сорока років проводяться конкурси-фестивалі студентської творчості «Театр казок» і «Зорепад». Постійним є залучення студентів до проведення філологічних читань, приурочених видатним педагогам, поетам чи письменникам на кшталт «Без поваги, без любові до рідного слова не може бути ні всебічної людської вихованості, ні духовної культури» (на вшанування Василя Сухомлинського), «Вона в віки майбутні йти повинна...» (присвячена Лесі Українці) тощо. Частими є виїзди майбутніх учителів початкових класів до Полтавських шкіл з ляльковими виставами українською та англійською мовами, майстер класами з виготовлення м'яких іграшок, писанок, оригамі тощо. У процесі підготовки до участі в цих дійствах майбутні учителі початкових класів долучаються до драматичної, літературної, музичної, хореографічної, образотворчої мистецько-освітньої діяльності.

Існування конвергентності формального й неформального складників у підготовці майбутніх учителів початкових класів у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка є свідченням існування потужного поєднання соціально-культурного, навчально-виховного та інформаційно-комунікаційного компонентів освітнього середовища з реалізацією освітньо-

професійної, освітньо-соціалізаційної та освітньо-культурної функцій. Це дає підстави говорити про те, що якість вищої освіти у виші може визначатися на основі оцінювання за принципом доданої вартості, оскільки освітня діяльність у ньому не обмежується лише наданням знань, а «зосереджується на формуванні позицій студентів, прагнучі збагатити їх особистість через нематеріальну, таку, що важко піддається визначенню та обчислюванню, але й таку, що чітко виявляється, «додану вартість» [5, 250].

Висновки. Реформування в системі початкової освіти України потребує підвищення якості підготовки майбутніх учителів початкової школи. Одним із визначальних чинників формування компетентного педагога є створення в закладі вищої педагогічної освіти відповідного освітнього середовища. Прикладом вітчизняного вишу, в якому на основі оновлення просторово-предметного та соціально-суб'єктного компонентів з потужною реалізацією поліфункційного підходу до підготовки майбутніх учителів початкових класів створене відповідне освітнє середовище, є Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. У ньому употужнено формальний та неформальний складники освітньої діяльності студентів спеціальності «Початкова освіта». Із метою підвищення рівня надання формальної фахової освіти майбутнім учителям початкових класів в університеті оновлено просторово-предметне середовище. Це здійснено за рахунок створення навчально-методичної лабораторії інноваційних освітніх рішень та відкриття на її базі класу початкової школи відповідно до вимог НУШ. Новостворений клас дав змогу викладачам ефективно працювати над динамічними компонентами освітнього середовища: соціально-культурним, навчально-виховним та інформаційно-комунікаційним. Це стало основою для реалізації функцій освітнього середовища: освітньо-професійної, освітньо-соціалізаційної та освітньо-культурної. Суттєвим фактором в ПНПУ імені В. Г. Короленка, який позитивно впливає на формування професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів, є розгалужена мережа художньо-творчих колективів, у яких студенти отримують неформальну мистецьку освіту. Отже, у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка сформоване освітнє середовище, в якому створені всі умови для якісної фахової підготовки майбутніх учителів Нової української школи.

References

1. Братко М. В. Теоретичні і методичні засади управління професійною підготовкою фахівців в освітньому середовищі університетського коледжу : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04, 13.00.06. Київ, 2019. 598 с.
Bratko M. V. (2019). *Teoretychni i metodychni zasady upravlinnya profesynoyu pidhotovkoyu fakhivtsiv v osvitniomu seredovyshchi universytetskoho koledzhu* [The theoretical and methodical foundations of management of professional specialists training in the educational environment of the university college]. *Doctoral thesis*. Kyiv, Ukraine.
2. Гонтаровська Н. Б. Освітнє середовище як фактор розвитку особистості дитини : монографія. Київ : Дніпро-VAL, 2010. 623 с.
Hontarovs'ka N. B. (2010). *Osvitnye seredovyshche yak faktor rozvytku osobystosti dytyny* : monohrafiya [An educational environment as a factor in the development of a child's personality]. Kyiv, Ukraine : Dnipro-VAL.
3. Дубич К. В. Особистісно орієнтоване виховання студентів в умовах соціокультурного середовища вищого навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Луганськ, 2009. 20 с.
Dubych K. V. (2009). *Osobystisno oriyentovane vykhovannya studentiv v umovakh sotsiokulturnoho seredovyshcha vyschoho navchal'noho zakladu* [Personally oriented upbringing of students in the socio-cultural environment of higher educational institution]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Luhansk, Ukraine.
4. Матвієнко О. В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2010. 496 с.
Matviyenko O. V. (2010). *Teoretyko-metodychni zasady pidhotovky maybutnikh uchyteliv do pedahohichnoyi vzayemodiyi u navchal'no-vykhovnomu seredovyshchi shkoly pershoho stupenya* [Theoretical-methodical bases of preparation of future teachers to pedagogical co-operation in an educational-educate space of initial school]. *Doctoral thesis*. Kyiv, Ukraine.
5. Сафонова В. Є. Управління якістю освіти: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Вища освіта України*, 2006, № 3. С. 245–254.
Safonova V. Ye. (2006). *Upravlinnya yakisty osvity: vitchyznyanyu ta zarubizhnyy dosvid* [Educational quality management: national and foreign experience]. *Vyshcha osvita Ukrayiny – Higher Education of Ukraine*, 3, 245–254.
6. Смолюк А. І. Професійний саморозвиток майбутніх учителів початкової школи в освітньому середовищі педагогічного коледжу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2018. 24 с.
Smolyuk A. I. (2018). *Profesynnyy samorozvytok maybutnikh uchyteliv pochatkovoyi shkoly v osvitniomu seredovyshchi pedahohichnoho kolledzhu* [Professional Self-Development of Primary School Teachers in the Pedagogical College Educational Environment]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv, Ukraine.

7. Сулаєва Н. В. Неформальна мистецька освіта майбутніх учителів у художньо-творчих колективах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2014. 591 с.
Sulayeva N. V. (2014). Neformal'na mystets'ka osvita maybutnikh uchyteliv u khudozhn'o-tvorchykh kollektyvakh [Non-formal art education of future teachers in artistic and creative groups]. *Doctoral thesis*. Kyiv, Ukraine
8. Ярошинська О. О. Теоретичні і методичні засади проектування освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Умань, 2015. 544 с.
Yaroshynska O. O. (2015). Teoretychni i metodychni zasady proektuvannya osvitnoho seredovyscha profesiiynoyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv pochatkovoyi shkoly [Theoretical and methodological principles of designing the educational environment in future primary school teachers' training]. *Doctoral thesis*. Uman, Ukraine

Sulaieva N.

ORCID 0000-0001-5066-8605

Web of Science ResearcherID AAG-9002-2020

Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor
Dean of the Faculty of Psychology and Pedagogy
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University
(Poltava, Ukraine) E-mail: sula_polt@ukr.net

TRAINING OF FUTURE TEACHERS FOR THE NEW UKRAINIAN SCHOOL IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF HIGHER PEDAGOGICAL INSTITUTIONS

An educational environment is considered by the author as a significant factor in the vocational training of future teachers. On the example of one of the Ukrainian universities – Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University – the optimal variant of creation of the educational environment for the training of future primary school teachers is presented. The paper aim is to justify the feasibility of the educational environment created in Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University as an important factor of qualitative professional training of future teachers for the New Ukrainian School. The methodology is based on the principle of the knowledge theory, general theoretical principle of the theory and practice unity, and principle of considering the environment as a determinant of personality development. The content of the concepts «educational environment», «educational environment of higher education institution», and «components and functions of the educational environment» is actualized in the article.

The scientific novelty of the research is that the author has substantiated the feasibility of creating the educational environment in Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University based on the convergence of formal and non-formal components of education of students of specialty «Primary education». The article describes in detail the spatial-object and social-subject components of the educational environment of the university. It is emphasized that the higher level of provision of formal vocational education to future primary school teachers is facilitated by the functioning of the primary school classroom in the university following the requirements of the New Ukrainian School. It is highlighted that it allows working efficiently on dynamic components of the educational environment: social and cultural, educational and upbringing, informational and communicative ones, and to provide educational and professional, educational and social, and educational and cultural functions of the educational environment. Conclusion. The educational environment is created in Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, and there are all the conditions for qualitative vocational training of future teachers for the New Ukrainian School.

Keywords: educational environment, training of future teachers, New Ukrainian school, professional training

Стаття надійшла до редакції 01.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Н. О. Терентьєва

УДК 613:378.018.43

Тимченко Г. М.

ORCID 0000-0001-7745-0817

Кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри валеології
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(Харків, Україна), E-mail: annatymchenko@karazin.ua

Літвінова А. М.

ORCID 0000-0002-2513-0632

Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри валеології
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(Харків, Україна) E-mail: anastasia.tymchenko@karazin.ua

Левчук В. Г.

ORCID 0000-0001-6868-6924

Кандидат філософських наук, доцент,
директор Інституту післядипломної освіти та заочного (дистанційного) навчання
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(Харків, Україна) E-mail: levchuk.vic@gmail.com

Закревський А. М.

ORCID 0000-0001-6986-9351

Кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри неонатології
Харківської медичної академії післядипломної освіти
(Харків, Україна) E-mail: andreyzakrevskyu@gmail.com

ТЕХНОЛОГІЇ СТВОРЕННЯ ВІДКРИТИХ ОСВІТНИХ РЕСУРСІВ ТА ВІДЕОСЕРВІСІВ НАВЧАННЯ ОСНОВ ЗДОРОВ'Я

Усвідомлення та дотримання принципів здорового способу життя є одним із важливих питань сьогодення. Соціальна криза, яка є наслідком економічної нестабільності в державі впродовж останніх десятиліть негативно вплинула на здоров'я української нації. В сучасних умовах дуже складним та актуальним є збереження певного рівня якості життя, невід'ємною складовою якого є здоров'я. Сучасний високотехнологічний етап розвитку суспільства вимагає від людини надшвидкого та гармонійного розвитку своїх фізичних, психічних можливостей, вдосконалення адаптаційних механізмів за допомогою виховання нового ставлення до самої себе, до свого здоров'я.

Мета статті – вивчення технологій створення та особливостей використання відкритих освітніх ресурсів та відеосервісів навчання основ здоров'я. **Методологія роботи** передбачає використання діяльнісного та інтегративного підходів, які дозволили обґрунтувати створення нових відкритих освітніх ресурсів та відеосервісів, створення освітнього каналу в YouTube, імплементацію відеосервісів у відкриті освітні дистанційні курси навчання основ здоров'я на базі LMS Moodle та аналіз особливостей використання в освітньому процесі. **Наукова новизна** – вперше узагальнено дані про сучасні технології створення відкритих освітніх ресурсів та відеосервісів навчання основ здоров'я; розроблено алгоритм створення відкритих освітніх ресурсів та відеосервісів на базі LMS Moodle задля впровадження засобів електронної діагностики в розвиток системи відкритого навчання на базі класичного університету, а також здійснення профілактичної допомоги населенню. **Висновки:** визначено переваги використання відкритих освітніх ресурсів навчання основ здоров'я в системі класичної освіти, до яких належить: якість, доступність, наявність діагностичного компоненту, наявність аудіовізуального супроводу навчання.

Ключові слова: відкриті освітні відеосервіси, дистанційні курси, освітні технології.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та/або практичними завданнями. Відповідно до ключових компетентностей Нової української школи (НУШ) саме питання про здоров'я займають ланку екологічної грамотності та здоров'я, підкреслюючи «здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя». Але актуальним постає питання навчання основам здорового способу життя задля реалізації базової компетентності Нової української школи.

Одним із можливих шляхів вирішення цього питання на нашу думку є реалізація навчання здоров'ю крізь інформаційно-цифрову компетентність, яка передбачає впевнене, а водночас критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні [1; 4]. Інформаційна й медіа-грамотність, основи програмування, алгоритмічне мислення, роботи з базами даних, навички безпеки в Інтернеті та кібербезпеці є одними із базових трендів сучасності. Розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо), а також крізь призму компетентності «Уміння навчатися впродовж життя», яка відокреслена як здатність до пошуку та засвоєння нових знань, набуття нових вмій і навичок, організації навчального процесу (власного і колективного), зокрема через ефективне керування ресурсами та інформаційними потоками, вміння визначати навчальні цілі та способи їх досягнення, вибудовувати свою навчальну траєкторію, оцінювати власні результати навчання і становить основу освіти та навчання впродовж життя.

На сайті МОН України зазначено, що «НУШ – це школа, до якої приємно ходити учням. Тут прислухаються до їхньої думки, вчать критично мислити, не боятися висловлювати власну думку та бути відповідальними громадянами. Водночас батькам теж подобається відвідувати цю школу, адже тут панують співпраця та взаєморозуміння» (Концепція Нової української школи). Саме тому на сьогодні актуальним постає питання технологій створення освітніх ресурсів навчання здоров'я як для дітей, так і для батьків задля реалізації Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, де турбота про здоров'я молоді, виховання в неї культури здорового способу життя визначається як одне з пріоритетних завдань.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Здоровий спосіб життя є важливою складовою культури, сприяє формуванню здоров'я майбутнього фахівця. Його вагомою рисою є гармонійне виявлення фізичних і духовних можливостей студентів, пов'язаних зі соціальною та психологічною активністю в навчально-трудова, суспільній та інших сферах діяльності. Під здоровим способом життя розуміють такі форми повсякденного життя, які відповідають гігієнічним принципам, розвивають адаптивні можливості організму, сприяють успішному відновленню, підтримці та розвитку його резервних можливостей, повноцінному виконанню особистістю соціально-психологічних функцій [2; 7]. Кожному сучасному фахівцю необхідно володіти засобами, які сприяють формуванню здорового способу життя та відкривають у нашому організмі приховані резерви, що дозволяють почуватися здоровим, працездатним, стресостійким та повним сил. Поряд із цим завдяки науково-технічному прогресу та розвитку інноваційних технологій ми спостерігаємо підйом і розвиток неформального навчання [3; 8], що пов'язано, в першу чергу з бурхливим розвитком e-Learning – джерелом неформального навчання, із зростанням величезної кількості інновацій, які користуються попитом в бізнес-індустрії з метою підвищення її продуктивності. Неформальне навчання забезпечує не лише рентабельність передачі знань та формування компетенцій, але й сприяє підвищенню організаційної ефективності.

Дослідження засвідчують [2; 4], що 70 % навчання є неформальним, а 30 % формальним. Таким чином при правильній організації неформального навчання можна скоротити і витрати на навчання. Поява соціальних сервісів та розвиток теорій навчання показує, що поєднання формального й неформального видів навчання дозволяє зробити процес навчання успішним за наступних умов [5]: не все навчання організоване в курсі; існує безліч підходів для доставки курсів; при необхідності використовуються змішані рішення; навчання вбудовано у процес роботи; тренери виконують функції «керівництво на сторони», а не «мудрець на сцені».

Одними з найпопулярніших технологій сьогодення стали змішані підходи до навчання, бо саме вони дозволяють скористатися гнучкістю і зручністю дистанційного курсу з перевагами традиційного класу. Існує велика ймовірність, що з певним перебігом часу змішане навчання може перевершити традиційні методи навчання. До основних рекомендацій з використання МООС – масових відкритих он-лайн курсів для університетів [2; 6] належать: досвід якісного навчання в форматі он-лайн, інвестиції та підтримка розвитку цифрових компетенцій, використання та створення відкритих освітніх ресурсів. Нажаль, на сьогодні кількість українських ресурсів, присвячених вивченню основ здоров'я відсутня. Саме тому виникає потреба у створенні відкритих сервісів та ресурсів навчання основам здоров'я в системі класичної освіти, особливо в осередках формування знань про здоров'я та здоровий спосіб життя.

Мета статті полягає у вивченні технологій створення, розробці та впровадженні відкритих освітніх ресурсів навчання основ здоров'я в системі класичної освіти. Для досягнення поставленої мети були використані наступні завдання: провести аналіз технологій створення відкритих освітніх ресурсів навчання основ здоров'я; визначити переваги використання відкритих освітніх ресурсів навчання

здоров'ю в системі класичної освіти; створити ефективні технології створення відкритих ресурсів навчання здоров'ю в системі сучасного електронного навчання з використанням відеоелементів.

Об'єкт дослідження – відкриті освітні ресурси навчання здоров'ю. Предмет дослідження – технології створення відкритих освітніх ресурсів з використанням відеоелементів.

Теоретико-методологічне та експериментальне дослідження. Впровадження системи відкритого навчання дає змогу здійснювати навчання протягом життя для осіб різного віку, фаху, профілю спеціальності, отримувати інформацію про сучасну наукову проблематику та спеціалізовану фахову консультацію, аналізувати думку експертів та спеціалістів з цього приводу. Подальше вивчення даної проблеми дозволить впровадити відкриті електронні освітні сервіси в практику освітніх центрів, які надають допомогу різним верствам населення. Саме тому нами вперше узагальнено дані про сучасні технології створення відкритих освітніх ресурсів навчання основ здоров'я. Розроблений алгоритм створення відкритого освітнього ресурсу на базі LMS Moodle дає змогу впроваджувати засоби електронної діагностики в розвиток системи відкритого навчання та здійснювати профілактичну допомогу населенню.

Дослідження відкритих навчальних ресурсів та джерел проводили на базі безкоштовних відкритих інтернет-платформах MOOC таких, як Coursera, Khanacademy, Canvas, Udey та Eliademy, Prometheus, МДУ та Банку відкритих дистанційних курсів Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серед всіх відкритих навчальних ресурсів були відокремлені елементи та курси, які безпосередньо стосуються питань здоров'я та здорового способу життя.

Педагогічне дослідження щодо оцінки ефективності навчання проводили на базі відкритих курсів Центру електронного навчання, а саме в курсах «Моє здоров'я» та «Навчання основ електроенцефалографії», доступ до яких вільний для користувачів мережі. Дані курси мають відкриту систему реєстрації та автоматизовані форми контролю навчання, що надає змогу слідкувати за навчальною траєкторією слухачів в курсах та за навчальними розділами, розробленими фахівцями з профільних кафедр з питань здоров'я та здорового способу життя.

У зв'язку із можливістю проведення діагностичних досліджень у відкритому курсі «Моє здоров'я» існує можливість оцінки стану здоров'я та компонентів здоров'я завдяки наявності системи автоматичного збору даних, їх узагальненню та систематизації. Всі результати анкетних даних та питальників були зібрані за добровільної згоди та власного бажання учасників освітнього процесу.

Завдяки наявності в курсах відеоконтенту, який розміщений на каналі E-learning Open Karazin Інституту післядипломної освіти та заочного (дистанційного) навчання в мережі YouTube, що в свою чергу дозволяє здійснювати аналітичний збір даних серед користувачів (кількість переглядів, хвилини переглядів, країни, з яких входили на сайт для перегляду тощо).

У роботі використовували такі методи емпіричного дослідження: спостереження, вивчення та узагальнення творчого досвіду, педагогічне спостереження. Педагогічне спостереження – метод, в основі якого лежить цілеспрямоване сприйняття дослідником певних аспектів і явищ педагогічної практики. Спостереження планують, у плані враховують кількість об'єктів спостережень, час, характеристики педагогічних ситуацій та ін.

Основний матеріал дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Результати проведеного аналітичного пошуку вказують на те, що технології дистанційного навчання – це інформаційні технології створення, передачі та збереження навчальних/освітніх матеріалів, організації й супроводу освітнього процесу в системі дистанційного навчання за допомогою телекомунікаційного зв'язку.

Основні технології дистанційного навчання:

– мережева технологія – різновид дистанційної освітньої технології, що базується на використанні телекомунікаційних мереж та засобів Internet для забезпечення студентів навчально-методичними матеріалами, інтерактивної взаємодії з викладачами-тьюторами та організації дистанційного педагогічного контролю;

– кейс-технологія – різновид дистанційної освітньої технології, що базується на використанні наборів (кейсів) текстових, аудіовізуальних та мультимедійних навчально-методичних матеріалів для самостійного вивчення студентами (слухачами) при організації регулярних консультацій з викладачами та контролю знань дистанційним або традиційним способами;

– ТВ-технологія – різновид дистанційної освітньої технології, що базується на використанні систем телебачення для доставки студентам навчально-методичних матеріалів та організації регулярних консультацій у викладачів-тьюторів та контролю знань дистанційним або традиційним способами.

Інформаційно-комунікаційні освітні технології дистанційного навчання використовують в значній мірі веб-ресурси навчальних дисциплін та можуть містити в собі: методичні рекомендації щодо їх використання, послідовність виконання завдань, особливостей контролю тощо; документи планування освітнього процесу (навчальні програми, навчально-тематичні плани, розклади тощо); відео- та аудіо-записи лекцій, семінарів тощо; мультимедійні презентації; термінологічні словники; практичні та лабораторні роботи віртуальні роботи з інтерактивним компонентом; пакети тестових завдань для

проведення контрольних робіт із автоматизованою перевіркою результатів та/або із перевіркою викладачем; електронні бібліотеки та посилання на них; посилання на відкриті освітні ресурси. У таблиці 1 узагальнено дані, що наочно ілюструють кількість доступних в мережі відкритих освітніх ресурсів, присвячених питанням здоров'я та біології людини.

Таблиця 1

Співвідношення відкритих освітніх ресурсів, адаптованих до навчання при підготовці спеціалістів за напрямом «Здоров'я людини» (%)

Назва платформи/ресурсу	Кількість ресурсів	Адаптованих до освітнього процесу	Видача сертифікату про навчання
Англомовні із субтитрами			
Coursera	9	44%	+/-
Khan Academy	55	36%	+/-
Canvas Network	11	45%	+/-
Udemy	8	62,5%	+/-
Eliademy	12	17%	+/-
Російськомовні			
Prometheus	3	30%	+/-
Університет без кордонів	6	75%	+/-
Банк відкритих курсів ХНУ	2	100%	+/-

Узагальнені результати дозволили створити узагальнюючу модель формування здорового способу життя в системі відкритого дистанційного навчання [3-5] на базі класичного університету з використанням власних відкритих освітніх ресурсів та сервісів (рис. 1).

Рис. 1. Узагальнююча модель формування здорового способу життя в системі відкритого дистанційного навчання

Усі курси, створені на базі Центру електронного навчання Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та присвячені навчанню основ здоров'я та формуванню здорового способу життя в системі відкритого дистанційного навчання побудовані за алгоритмом (рис. 2).

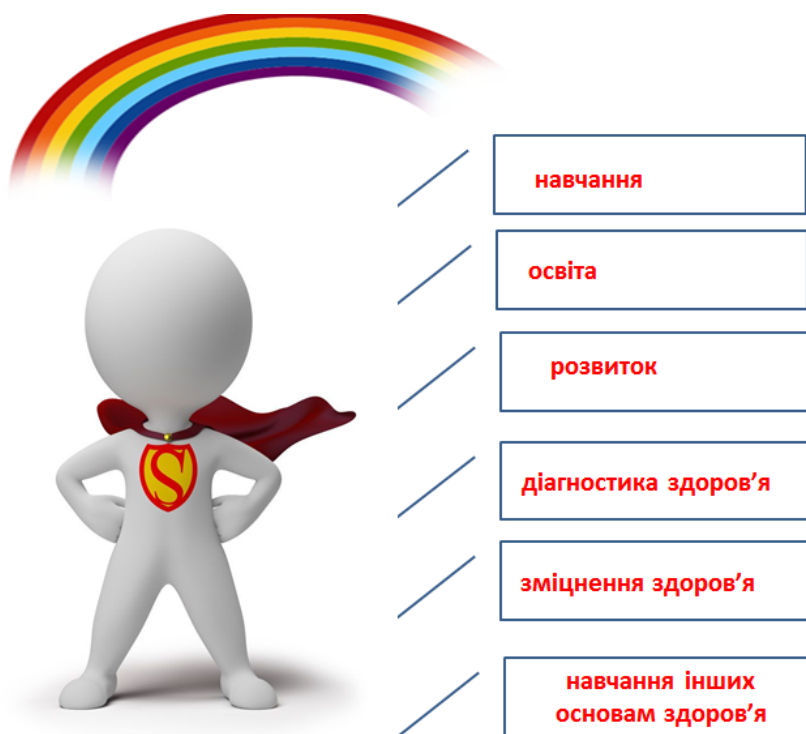

Рис. 2. Алгоритм формування здорового способу життя в системі відкритого дистанційного навчання

У зв'язку з тим, що метою роботи є вивчення технологій створення відкритих освітніх ресурсів навчання здоров'ю, то здійснено педагогічний експеримент в дистанційних курсах Банку web-ресурсів Центру електронного навчання, який працює на платформі LMS Moodle.

Першим відкритим дистанційним курсом навчання здоров'ю став курс «Моє здоров'я» (викладач Г. М. Тимченко). Цей курс створено з метою діагностики та профілактики здоров'я студентів з використанням сучасних електронних засобів діагностики та навчання, а також з метою пропаганди знань про здоров'я та здоровий спосіб життя серед молоді [6-8]. Курс складається з таких розділів: «Рухова активність», «Добові ритми», «Сезонні ритми», «Добові енерговитрати та харчування», «Діагностика та моніторинг здоров'я», «Стратегії розвитку особистості в професії». Кожний розділ має інтерактивну складову, яка допомагає здійснити в дистанційному режимі діагностику шляхом відповідей на запитання анкети/тесту та визначити певний показник діяльності.

Аналіз даних, отриманих в результаті педагогічного експерименту, проведеного у відкритому дистанційному курсі «Моє здоров'я» показав, що серед 183 учасників, які зареєстровані на курс (за станом на 01.10.2019 р.), 150 виконали всі розділи та навчальні завдання, тобто успішність навчання склала 82 %. Результати експерименту показали, що рівень активності користувачів в курсі за розділами складає наступну динаміку: рухова активність – 82 %, біоритми та здоров'я – 80 %, добові енерговитрати та харчування – 80 %, діагностика і моніторинг здоров'я – 76 %.

Зазначимо, що завдяки розташуванню електронного паспорта здоров'я та відеопідказчика щодо проведення діагностики здоров'я в домашніх умовах (кількість переглядів відеоролику за результатами аналітики YouTube становила 230) питання електронної валеологічної діагностики стає можливим для широкого кола користувачів.

Наступним курсом, що прийняв участь в педагогічному експерименті став курс «Навчання основ електроенцефалографії», призначений для лікарів, фізіологів та тих, хто придбав обладнання компанії «Tredex» в якості діагностичного обладнання.

Дистанційний курс «Навчання основ електроенцефалографії» за методикою побудови є відеокурсом, який складається із 8 навчальних тем, які містять теоретичні матеріали, відеолекції до тем курсу та завдання до самостійної роботи. Підсумковою формою контролю є залік та/або індивідуальне завдання.

На курс підписано 45 користувачів, однак завдяки розміщеним відеофайлам з тематики електроенцефалографії, яка є популярною темою серед лікарів та фізіологів, кількість переглядів відео лекції «Особливості реєстрації ЕЕГ. Монтаж електродів» за аналітикою YouTube становить 12 597 хвилин та 4401 перегляд.

Узагальнені результати переглядів відеолекцій за темами наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

**Узагальнені результати переглядів за темами навчального курсу
з ЕЕГ на каналі YouTube**

№ Теми	Назва відеофайлу	Тривалість, хв.	Кількість переглядів
1. Загальна інформація про ЕЕГ	Теоретичні основи ЕЕГ	10:49	3086
2. Особливості проведення ЕЕГ-дослідження	Особливості реєстрації ЕЕГ. Монтаж електродів	9:17	4401
	Інтерпретація результатів ЕЕГ	4,17	449
3. Розшифрування ЕЕГ	Ритми здорової бадьорі людини	10:47	956
4. Діагностичні можливості ЕЕГ	Ритми циклу «сон – бадьорість»	6:52	327
6. Спеціальні види ЕЕГ	Що являє собою сучасний електроенцефалограф	29:10	170
	Формування ЕЕГ-сигналу та його спектральні компоненти	8:33	217
8. Вікові особливості ЕЕГ	Практичні особливості використання сучасних електроенцефалографів	27:01	117

Отримані дані свідчать, що даний курс користується попитом серед мережевих користувачів ресурсу YouTube, на який заходять зацікавлені користувачі з України, Росії, Казахстану, Об'єднаних Арабських Еміратів, Голандії, Канади, Іспанії та Італії. Таким чином, завдяки домінуючій кількості переглядів даного відеоконтенту за результатами аналітики YouTube, можемо висунути припущення, що тема електроенцефалографії, зокрема монтажу електродів та теоретичних основ електроенцефалографії, є актуальною та користується попитом. На нашу думку це пов'язано із відсутністю якісних освітніх відео-ресурсів, пов'язаних із навчанням та популяризацією знань про основи електроенцефалографії та власне стислою інформацією про даний метод дослідження головного мозку людини.

Таким чином, завдяки творчим зусиллям викладачів та науковців, які приймали участь у розробці відеоконтенту, створено інноваційні навчальні технології, які добре себе зарекомендували серед мережевих користувачів. Перевага аудіовізуальних засобів навчання, якими в даному випадку є розроблені відеолекції з електроенцефалографії, створені фахівцями з біології, медицини, валеології, психології та інформатики, об'єднаними спільною ідеєю зробити якісне навчання доступним для користувачів, полягають у підвищенні можливостей сприйняття інформації та при наявності субтитрів допоможуть подолати мовленеві бар'єри.

Саме алгоритми технологій створення відкритих освітніх ресурсів в системі сучасного електронного навчання з аудіовізуальним супроводом, які нададуть можливість навчання особам з особливими освітніми потребами та особам з мовленевими бар'єрами (особи з інших країн, які прагнуть здобути освіту), отримати якісну освіту від кращих вишів країни. Перевагами використання відкритих освітніх ресурсів навчання здоров'ю на базі Банку web-ресурсів Центру електронного навчання визначаємо: якість, доступність, наявність діагностичного компоненту, наявність аудіовізуального супроводу навчання.

Узагальнені результати побудови технологій відкритих освітніх ресурсів навчання здоров'ю в системі класичної освіти наведені у таблиці 3.

У зв'язку з відсутністю стандартів до відкритих курсів та освітніх ресурсів у системі відкритого навчання особливої уваги набуває факт розміщення відкритих освітніх ресурсів саме у кращих брендових закладах вищої освіти країни. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна напрацював певний алгоритм створення доступної дистанційної освіти:

- розміщення каталогу відкритих інформаційних джерел за фахом та спеціалізаціями;
- створення каталогу відеолекцій провідних фахівців Каразінського університету Karasin Universarim на каналі YouTube;
- створення власного каналу Інституту із розміщенням відеозаписів семінарів, тренінгів, науково-популярних роликів та навчальних відеофільмів;
- створення системи відкритого навчання Каразінського університету.

**Принципи побудови технологій відкритого навчання здоров'ю
в системі класичної освіти**

№ з/п	Необхідна складова	Основні принципи побудови		
		діагностичний курс	відео-курс	курс вивчення наукової проблематики за принципом «додаткова освіта»
1.	Вимоги до структури	Послідовність, доступність (мовою розміщення), ілюстративність,	Послідовність, доступність аудіовізуальними засобами, можливість ілюстрування процесів та явищ, можливість суфльора та субтитрів	Послідовність, доступність на мові замовника /мові, яку розуміють всі розробники/учасники, ілюстративність, додаткові можливості з обраної проблематики
2.	Вимоги до інструктивного розділу	Правила навчання, інтенсивність навчання, мотиваційний компонент	Правила навчання, інтенсивність навчання, зворотній зв'язок	Правила навчання, інтенсивність навчання, зворотній зв'язок з викладачем та між учасниками освітнього процесу
3.	Вимоги до тематичних розділів	Актуальні теми із чіткими практичними порадами та поясненнями фахівців	Актуальні теми із ілюстративним супроводом та коментарями фахівців	Актуальні теми із ілюстративним супроводом та коментарями фахівців
4.	Вимоги до тестів	Типові, використання в якості діагностичного інструментарію	Типові, використання в якості оцінки ефективності базової освіти	Типові, використання в якості вирішення порівняння та співставлення
5.	Вимоги до завдань	В якості практичних завдань із можливістю завантаження файлів та форм автоматизованого обрахунку даних	Типові, використання в якості навчання та набуття практичних навичок	Типові, використання в якості навчання та набуття практичних навичок та форм автоматизованого обрахунку даних
6.	Вимоги до Підсумкового розділу	Результат навчання, сертифікат	Результат навчання, сертифікат про проходження курсу та/або рівень засвоєння	Результат навчання, сертифікат про проходження курсу та/або рівень засвоєння
7.	Зворотній зв'язок	Із тьютором, обговорення певних питань	Із викладачем та між учасниками	Із викладачем та між учасниками
8.	Інтенсивність навчання	Не є необхідною, доступна мова викладання	Обов'язкова	Обов'язкова
9.	Доступність навчання	Мовою розміщення	Можливість суфлера та субтитрів	Можливість суфлера та субтитрів при наявності аудіовізуального супроводу
10.	Обмеження в освіті (базова, відсутність базової, додаткова)	Відсутність базової	Базова та/або додаткова	Базова

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Аналіз технологій створення відкритих освітніх ресурсів навчання здоров'ю показав, що технології побудови відкритих освітніх ресурсів побудовані за принципами: діагностичного курсу, відео-курсу, вивчення наукової проблематики в системі додаткової освіти. Визначені переваги використання відкритих освітніх ресурсів навчання здоров'ю в системі класичної освіти, до яких належить: якість, доступність, наявність діагностичного компоненту, наявність аудіовізуального супроводу навчання. Розроблені ефективні технології створення відкритих ресурсів навчання здоров'ю в системі сучасного електронного навчання з аудіовізуальними засобами навчання, які дають можливість навчання особам з особливими освітніми потребами та особам, які можуть завдяки субтитрів подолати мовленеві бар'єри. Перспективним напрямом розвитку та пропаганди знань про здоров'я в системі відкритого навчання є створення відеоресурсів та відеокурсів провідними фахівцями, які займаються питаннями здоров'я та здорового способу життя з метою пропаганди знань про електронне освітнє середовище та освітню мережу, яка сьогодні є найбільш природною для сучасної молоді.

References

1. Васильєва М. П. Формування комунікативних умінь як компонента педагогічної культури майбутнього вчителя : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 1997. 23 с.
Vasylyjeva M. P. (1997). Formuvannja komunikatyvnykh uminj jak komponenta pedaghoghichnoji kuljтуры majbutnjogho vchytelja [Formation of communicative skills as a component of pedagogical culture of future teacher]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv, Ukraine.
2. Кухаренко В. М., Рибалко О. В., Сиротенко Н. Г. Дистанційне навчання: Умови застосування : навч. посіб. / за ред. В. М. Кухаренка. Харків : НТУ «ХПІ», 2002. 320 с.
Kukharenko V. M., Rybalko O. V., Syrotenko N. Gh. (2002). Dystancijne navchannja: Umovy zastosuvannja [Distance Learning: Terms of Use]. Kharkiv, Ukraine : NTU «KhPI».
3. Лодатко Є. О. Педагогічні моделі, педагогічне моделювання і педагогічні вимірювання: that is that? *Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології*, 2011, Вип. 3, Т. 1, С. 339–344.
Lodatko Je. O. (2011). Pedaghoghichni modeli, pedaghoghichne modeljuvannja i pedaghoghichni vymirjuvannja: that is that? [Pedaghoghika vyshhoji shkoly: metodologhija, teoriya, tekhnologhiji]. *Pedahohika vyshchoyi shkoly: metodolohiya, teoriya, tekhnolohiyi – Pedagogy of higher education: methodology, theory, technologies*, Т. 1, V. 3, 339–344.
4. Педагогічні аспекти відкритого дистанційного навчання / за ред. : О. О. Андрєєва, В. М. Кухаренко. Харків: Міськдрук, 2013. 212 с.
Andrijeva O. O., Kukharenko V. M. (Ed.). (2013). Pedaghoghichni aspekty vidkrytogho dystancijnogho navchannja [Pedagogical aspects of open distance learning]. Kharkiv, Ukraine : Mis'kdruk.
5. Рафальська О. О. Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво. *Науковий журнал*, 2013, Вип. 11. С. 113–128.
Rafals'ka O. O. (2013). Komp'juterno-integhrovani tekhnologhiji: osvita, nauka, vyrobnyctvo [Computer-integrated technologies: education, science, production]. *Naukovyj zhurnal – Scientific journal*, 11, 113–128.
6. Тимченко Г. М. Здоров'я та здоровий спосіб життя шляхом створення тематичних курсів у LMS MOODLE для студентів класичного університету. *Безпека людини у сучасних умовах : матеріали VII Міжнародної науково-методичної конференції (3-4 груд. 2015, Харків)*. Харків, С. 152–155.
Tymchenko Gh. M. (2015). Zdorov'ja ta zdorovyj sposib zhyttja shljakhom stvorennya tematychnykh kursiv u LMS MOODLE dlja studentiv klasychnogho universytetu [Healthy and healthy lifestyles by creating thematic courses at LMS MOODLE for students of Classical University]. *Bezpeka ljudyny u suchasnykh umovakh: Materialy VII Mizhnarodnoji naukovo-metodychnoji konferenciji – Human Security in Modern Conditions: Proceedings of the VII International Scientific and Methodological Conference (3-4.12.2015)*. Kharkiv, Ukraine.
7. Тимченко Г. М., Іваненко Л. О., Левчук В. Г., Бережна Н. І. Формування здорового способу життя студентів класичного університету шляхом створення тематичних курсів у LMS MOODLE. *Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (3 груд. 2015, Суми)*. Суми, 2015. Ч. 3. С. 164-167.
Tymchenko Gh. M., Ivanenko L. O., Levchuk V. Gh., Berezhna N. I. Formuvannja zdorovogho sposobu zhyttja studentiv klasychnogho universytetu shljakhom stvorennya tematychnykh kursiv u LMS MOODLE. *Osvitni innovaciji: filosofija, psykholohija, pedaghoghika: Materialy II Mizhnarodnoji naukovo-praktychnoji konferenciji* [Formation of a healthy lifestyle for students of classical university by creating thematic courses in LMS MOODLE. Educational Innovations: Philosophy, Psychology, Pedagogy: Proceedings of the Second International Scientific and Practical Conference (3.12.2015)]. Sumy, Ukraine.
8. Тимченко Г. М., Левчук В. Г., Бережна Н. І., Закревський А. М. Впровадження електронних діагностичних систем в практику дистанційного навчання. *Дискурс здоров'я в освіті: філософія, педагогіка, антропологія, психологія : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, присвяченої 120-річчю з дня народження Миколи Олександровича Бернштейна (16-17 верес. 2016, Вінниця)*. Вінниця, 2016. Т. 3. С. 190.
Tymchenko Gh. M., Levchuk V. Gh., Berezhna N. I., Zakrevs'kyj A. M. Vprovadzennja elektronnykh diagnostychnykh system v praktyku dystancijnogho navchannja. *Dyskurs zdorov'ja v osviti: filosofija, pedaghoghika, antropologhija, psykholohija: materialy Vseukrajins'koji naukovo-praktychnoji konferenciji z mizhnarodnoju uchastju, prysvjachenoji 120-richnyci z dnja narodzhennja Mykoly Oleksandrovycha Bernshtejna* [Introduction of electronic diagnostic systems into the practice of distance learning. Health Discourse in Education: Philosophy, Pedagogy, Anthropology, Psychology: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference with International Participation, dedicated to the 120th Anniversary of Mykola Alexandrovich Bernstein's Birthday (16-17.09.2016)]. Vinnycja, Ukraine.

Тымченко А.

ORCID 0000-0001-7745-0817

*Ph.D. in Biological Sciences (PhD in Biology), Associate Professor,
Associate Professor at Valeology Department,
V. N. Karazin Kharkiv National University
(Kharkiv, Ukraine) E-mail: annatymchenko@karazin.ua*

Літвінова А.

ORCID 0000-0002-2513-0632

*Ph.D. in Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogics),
Associate Professor at Valeology Department,
V. N. Karazin Kharkiv National University
(Kharkiv, Ukraine) E-mail: anastasia.tymchenko@karazin.ua*

Левчук В.

ORCID 0000-0001-6868-6924

*Ph.D. in Philosophical Sciences (PhD in Philosophy), Associate Professor,
Director of the Institute of Postgraduate Education and Distance Education
V. N. Karazin Kharkiv National University
(Kharkiv, Ukraine) E-mail: levchuk.vic@gmail.com*

Закревський А.

ORCID 0000-0001-6986-9351

*Ph.D. in Medical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at Neonatology Department,
Associate Professor at the Kharkiv Medical Academy of Post-Graduate Education
(Kharkiv, Ukraine) E-mail: andreyzakrevskyy@gmail.com*

TECHNOLOGIES OF CREATION THE OPEN EDUCATIONAL RESOURCES AND VIDEO SERVICES FOR LEARNING THE BASICS OF HEALTH

Awareness and adherence to the principles of a healthy lifestyle is one of the important issues of today. The social crisis that is a result of economic instability in our country in recent decades has negatively affected the health of the Ukrainian nation. In today's environment it is very difficult and relevant to maintain a certain level of quality of life, an integral part of which is health. The modern high-tech society requires a human being of super-fast and harmonious development of his physical, mental abilities, improvement of adaptation mechanisms by nurturing a new attitude towards yourself, your personal health.

***The goal** is to study the technologies of creation and the features of using open educational resources and video services for learning the basics of health. **The methodology** of the work involves the use of action and integrative approaches, which allowed to justify the creation of new open educational resources and video services, create an educational channel on YouTube, implement video services into open educational distance learning basics of health based on LMS Moodle and analyze the features of use in the educational process. **Scientific novelty** – for the first time, generalized data on modern technologies of creation of open educational resources and video services for learning the basics of health; the algorithm of creation of open educational resources and video services on the basis of LMS Moodle was developed in order to introduce electronic diagnostics into the development of the open learning system based on classic university, as well as to provide preventive assistance to the population. **Conclusions:** the advantages of using open educational resources learning the basics of health in the classical education system are identified, which include: quality, availability, diagnostic component, audiovisual training support.*

Keywords: *open educational video services, distance courses, educational technologies.*

Стаття надійшла до редакції 01.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Ю. Д. Бойчук

УДК 502.131.1:[378.016:796

Цигура Г. О.

ORCID 0000-0002-2998-7537
ResearcherID AAC-3508-2019

Кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
докторант кафедри педагогіки, психології та методики фізичного виховання
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: zygura.g@ukr.net

КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ В СФЕРІ ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ РЕКОМЕНДАЦІЙ ЄЕК ООН

Мета роботи: висвітлити зміст компетентностей майбутнього фахівця фізичної культури і спорту у сфері освіти для сталого розвитку, відповідно до рекомендацій експертної групи ЄЕК ООН, і проаналізувати можливість їх формування за умов сучасної системи освіти в Україні.

Методологія. Роботу виконано на основі компетентнісного підходу до підготовки випускника закладу загальної середньої освіти та професійної підготовки майбутнього фахівця фізичної культури і спорту; цілісного підходу до реалізації освітньої діяльності з питань сталого розвитку. Використано загальнологічні методи аналізу, систематизації й узагальнення інформації.

Наукова новизна. Вперше зміст компетентностей у сфері освіти для сталого розвитку, запропонований експертною групою ЄЕК ООН для підготовки працівників освіти, адаптовано до підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту.

Висновки. Європейська концепція освіти для сталого розвитку не знайшла широкої підтримки в освітніх колах України. В законі України «Про освіту» метою освіти визнано підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору. Сучасна система освіти України орієнтована на концепцію Нової української школи (НУШ). Ідеї та основні підходи сталого розвитку є складовою частиною концепції НУШ. Проте вона передбачає значно менший масштаб, ніж концепція Освіти для сталого розвитку, і спрямована тільки на формальну освіту молоді.

Компетентності у сфері освіти для сталого розвитку, запропоновані ЄЕК ООН для підготовки працівників освіти, мають 39 позицій. Ці компетентності можна наповнити відповідним змістом для підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту до освітньої діяльності з питань сталого розвитку. На даному етапі розвитку системи освіти в Україні, наведені компетентності не можуть бути сформовані у повному обсязі внаслідок недостатньої підтримки освіти для сталого розвитку в нашій країні.

Перспективою подальших досліджень є виокремлення й обґрунтування компетентностей майбутніх фахівців фізичної культури і спорту у сфері освіти для сталого розвитку з позицій концепції Нової української школи та стандартів вищої освіти України.

Ключові слова: освіта для сталого розвитку, компетентності, майбутні фахівці фізичної культури і спорту.

Постановка проблеми. З 1992 року Україна є підписантом міжнародних угод з питань сталого розвитку суспільства. Попри те, що основною рушійною силою сталого розвитку було визнано освіту (Конференція ООН з питань навколишнього середовища і розвитку, Ріо-де-Жанейро, 1992 р.), в Україні концепція Освіти для сталого розвитку, яку підтримують країни ЄС [13], не набула достатньої підтримки на державному рівні [5, 172]. Незважаючи на те, що питаннями освіти для сталого розвитку в Україні переймається низка науковців (В. Боголюбов, Г. Непегіна, О. Пометун, О. Бондар, Н. Пустовіт, В. Карамушка, О. Кононенко, Ю. Скиба, та ін.), це не вплинуло на вибір шляху реформування української освіти.

Сучасна реформа освіти в країні розпочалася із закладів загальної середньої освіти і відбувається відповідно до концепції Нової української школи (НУШ) [4]. Незважаючи на те, що вона відрізняється від концепції Освіти для сталого розвитку, вона містить ідеї й положення сталого розвитку й інші схожі складові [2, 20]. Як приклад – це: 10 ключових компетентностей випускника, які були розроблені з

урахуванням «Рекомендацій Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» [6]; набір якостей випускника, які він повинен отримати у школі під час навчання і виховання: соціальна активність, відповідальність, екологічна свідомість, готовність брати участь у вирішенні питань збереження довкілля і розвитку суспільства, розуміння принципів і механізмів функціонування суспільства, здатність дотримуватися здорового способу життя і формувати безпечне життєве середовище, усвідомлення важливості сталого розвитку для майбутніх поколінь та ін. У 2017 році відповідно до концепції НУШ були оновлені освітні програми з усіх предметів [3], у тому числі з фізичної культури, які тепер мають спільні наскрізні змістові лінії: «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність». Ці змістові лінії корелюють з 10-ма ключовими компетентностями і повинні послідовно розкриватися у процесі навчання й виховання учнів. Вони покликані формувати вище вказані якості випускника та сприяти забезпеченню сталого розвитку України, про що йдеться в законі «Про освіту» [1]. Метою освіти визнано: всебічний розвиток людини, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору.

У галузі вищої освіти відбуваються свої зміни – створюються і затверджуються стандарти вищої освіти з різних спеціальностей. Проаналізувавши чинний стандарт вищої освіти України за спеціальністю 017 «Фізична культура і спорт» [7], можна констатувати, що серед компетентностей випускника вже немає такої чітко сформульованої компетентності «прагнення до збереження навколишнього середовища, реалізації концепції сталого розвитку людства», яка була присутня у проєкті цього ж стандарту у вигляді загальної компетентності ЗК 10. В остаточному варіанті затвердженого стандарту вищої освіти України за спеціальністю 017 «Фізична культура і спорт» ця компетентність істотно змінена, роздроблена і не має попередньої чіткості: ЗК 2. «Здатність реалізовувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні»; ЗК 3. «Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і примножувати досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій».

Питання підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту до освітньої діяльності з питань сталого розвитку підіймалося нами неодноразово [8, 9]. Про важливе значення спорту у досягненні сталого розвитку згадують у своїх роботах також Я. Імас та О. Ярмолюк (2017), О. Погонцева та О. Гуйда (2018). Виникає необхідність формулювання компетентностей майбутніх фахівців фізичної культури і спорту, які сприятимуть здійсненню освітньої діяльності з питань сталого розвитку, про що йдеться у навчальних програмах для закладів загальної середньої освіти, і які є необхідними для формування ключових компетентностей школярів і дотримання змістових ліній навчальних програм з фізичної культури.

Мета роботи: висвітлити зміст компетентностей майбутнього фахівця фізичної культури і спорту у сфері освіти для сталого розвитку, відповідно до рекомендацій експертної групи ЄЕК ООН, і проаналізувати можливість їх формування за умов сучасної системи освіти в Україні.

Методологія. Роботу виконано на основі компетентнісного підходу до підготовки випускника закладу загальної середньої освіти та професійної підготовки майбутнього фахівця фізичної культури і спорту; цілісного підходу до реалізації освітньої діяльності з питань сталого розвитку. Використано загальнонаукові методи аналізу, систематизації й узагальнення інформації.

Наукова новизна. Вперше зміст компетентностей у сфері освіти для сталого розвитку, запропонований експертною групою ЄЕК ООН для підготовки працівників освіти, адаптовано до підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту.

Результати дослідження. Відколи проголошено Декаду освіти для сталого розвитку [13], науковцями країн ЄС здійснювався активний пошук необхідних компетентностей для забезпечення сталого розвитку, що неодноразово описано у наукових працях закордонних та українських вчених: Ph. Hallinger, S. Sterling, M. Shriberg, K. Warburton, M. Rieckmann, C. Chinedu, Л. Загвойська, І. Коренева та ін.

Для подальшого розгляду нами було обрано остаточний розроблений ЄЕК ООН документ, в якому зазначено всі положення щодо компетентностей викладачів у сфері освіти в інтересах сталого розвитку [12]. Згідно з цим документом всі компетентності згруповані відповідно до основних характеристик освіти для сталого розвитку, таких, як: цілісний підхід, передбачення змін, реалізація перетворень. Вони об'єднані у такі чотири групи: навчатися, щоб знати (викладач розуміє...), навчатися, щоб робити (викладач здатен...), навчатися, щоб жити разом (викладач працює з іншими...), навчатися, щоб бути (викладач – це людина, яка...) [12, 6]. Також наголошується, що представлені компетентності є компетентностями учителя, а не учня. Вони є набагато ширшими, ніж компетентності викладача-предметника, не є мінімумом, а швидше метою, до якої повинні прагнути всі викладачі й основою для підвищення професійної кваліфікації викладачів [12, 2]. З формулюванням цих компетентностей повинні ознайомитися усі викладачі й мати можливість їх обговорення й адаптації до місцевих умов [12, 4].

У зв'язку з тим, що питання реалізації освіти для сталого розвитку підіймалося фахівцями фізичної культури і спорту Австралії, Японії, Китаю, Іспанії та інших країн [10; 11] та зважаючи на те,

що у 2018 році спорт визнано однією з рушійних сил сталого розвитку нарівні з освітою, ми пропонуємо змістове наповнення цих компетентностей для майбутніх фахівців фізичної культури і спорту.

Компетентності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту у сфері освіти для сталого розвитку (на основі положень про компетентності працівників освіти для сталого розвитку [12, 6]).

Компетентність: *учитися, щоб знати.*

1) застосовуючи цілісний підхід, в основі якого лежить інтеграційне мислення і практика – майбутній фахівець розуміє:

* існування глибинних зв'язків між окремими і зовні незалежними ситуаціями в галузі фізичної культури і спорту та інших сфер людської діяльності, які розділені у просторі і часі;

* місце фізичної культури і спорту у функціонуванні природних, соціальних та економічних систем та взаємозв'язки між ними;

* взаємозалежний характер зв'язків між майбутнім фахівцем фізичної культури і спорту, учнями та їх батьками, між тренером і вихованцями; між людьми різного достатку, які займаються спортом і їх впливом на природу;

* можливість одночасного існування альтернативних світоглядних і культурних уявлень щодо різних видів спорту чи рухової діяльності;

* зв'язок між сталим майбутнім та думками і діями усіх учасників освітнього процесу в особистому і професійному аспектах;

2) враховуючи передбачення змін, яке базується на вивченні альтернативних варіантів майбутнього, врахуванні попереднього досвіду та прагнення брати участь у поточній діяльності – фахівець розуміє:

* глибинні причини несталого розвитку різних галузей, в т.ч. галузі фізичної культури і спорту;

* концептуальність сталого розвитку в еволюційному плані і спорту як одну з його рушійних сил;

* обов'язкову необхідність переходу від несталої практики у фізичній культурі і спорті (яка стосується техногенних, екологічних, економічних, соціальних ризиків) до покращення якості життя, рівності, солідарності та екологічної стійкості в галузі фізичної культури і спорту;

* важливість трансдисциплінарного вирішення проблем представниками фізичної культури і спорту разом з представниками інших галузей; критичного осмислення, передбачення і творчого мислення під час планування майбутнього та здійснення перетворень в галузі фізичної культури і спорту;

* важливість готовності до непередбачених обставин в галузі фізичної культури і спорту, які базуються на прийнятті заходів безпеки;

* важливість використання доказової бази в галузі фізичної культури і спорту як засобу підтримки сталого розвитку суспільства;

3) для реалізації перетворень, які є метою змін способів навчання та освітніх систем, майбутній фахівець розуміє:

* можливість трансформувати освітні системи, які є основою навчання учнів фізичної культури;

* важливість робити зміни способів навчання, вводити інноваційні методи навчання учнів фізичної культури;

* необхідність готувати учнів та студентів до прийняття нових рішень;

* важливість використання досвіду молоді як основи для перетворень;

* взаємозв'язок участі у розв'язанні реальних проблем галузі фізичної культури і спорту та покращення результатів навчання і допомагає молоді досягати практичних результатів [12, 7].

Компетентність: *учитися робити.*

1) на основі цілісного підходу майбутній фахівець здатен:

* створювати можливості для обміну ідеями та досвідом у контексті різних дисциплін (спортивного, природничого, соціально-гуманітарного циклу); місць (аудиторна, позааудиторна робота); поколінь (робота з учнями, студентами та їх батьками);

* працювати з людьми, які мають різні погляди на дилеми, проблеми, конфлікти;

* поєднувати для учня/студента його локальну і глобальну сферу впливу – навчання, тренування, участь у змаганнях, побут – із глобальними проблемами людства.

2) враховуючи передбачення змін, майбутній фахівець здатен:

* критично оцінювати процеси змін в суспільстві, особливо в межах галузі фізичної культури і спорту, й створювати концепцію сталого майбутнього;

* інформувати учнів, студентів, фахівців фізичної культури і спорту про необхідність змін і мотивувати на їх позитивне сприйняття;

* допомагати в оцінці потенційних наслідків різних рішень і дій в галузі фізичної культури і спорту;

* використовувати природне, соціальне і міське середовище, враховуючи свій заклад освіти, як джерело навчання фізичної культури;

3) для реалізації перетворень учитель здатен:

* сприяти розвитку партнерської та орієнтованої на учня/студента освіти, яка розвиває критичне мислення і формує активну громадянську позицію з питань сталого розвитку суспільства, фізичної культури і спорту;

* оцінювати результати навчання фізичної культури з точки зору змін і досягнень, які мають відношення до сталого розвитку.

Компетентність: вчитися жити разом.

1) на основі цілісного підходу майбутній фахівець працює таким чином, щоб:

* активно взаємодіяти з населенням різних вікових груп незалежно від місця перебування (навчання, тренування, змагання тощо).

2) враховуючи передбачення змін, майбутній фахівець:

* сприяє появі нових поглядів, орієнтованих на сталий розвиток суспільства, фізичної культури і спорту;

* сприяє заохоченню до альтернативних варіантів майбутнього в галузі фізичної культури і спорту.

3) для реалізації перетворень майбутній фахівець працює таким чином, щоб:

* виявляти і ставити під сумнів несталі практики в рамках будь-якої системи освіти;

* шляхом діалогу допомогти учням зрозуміти свій власний погляд на сталий розвиток у галузі фізичної культури і спорту та визнати існування альтернативних його напрямів.

Компетентність: учитися бути.

1) на основі цілісного підходу майбутній фахівець – це людина, яка:

* знає й приймає різні дисципліни, культури і погляди, враховуючи знання і світогляд корінних народів у галузі фізичної культури і спорту;

2) враховуючи передбачення змін, майбутній фахівець:

* професійною діяльністю в галузі фізичної культури та особистим прикладом прагне зробити позитивний внесок в життя інших людей та їх соціальне і природне середовище як на місцевому, так і на глобальному рівні;

* готовий робити продумані дії навіть у невизначених ситуаціях.

3) для реалізації перетворень:

* готовий оскаржити припущення, що лежать в основі несталої практики в галузі фізичної культури і спорту (яка стосується техногенних, екологічних, економічних, соціальних ризиків);

* сприяє організації й налагодженню освітнього процесу та є його учасником;

* має розвинене критичне мислення;

* надихає молодь на творчість та інновації;

* працює з учнями так, щоб сприяти формуванню позитивних взаємовідносин [12, 8].

Згідно роз'яснень ЄЕК ООН, щоб викладачі могли набути й успішно використовувати у своїй професійній діяльності такі компетентності у сфері освіти для сталого розвитку, необхідно, щоб: усі заклади освіти у своїй діяльності керувалися принципами сталого розвитку; заклади освіти, які займаються підготовкою викладачів, інтегрували компетентності у сфері освіти для сталого розвитку у свої освітні програми, а на їх основі були розроблені навчальні плани; викладачі мали розширені можливості для підвищення своєї кваліфікації, в т.ч. з питань сталого розвитку, незалежно від того, в яких закладах освіти вони працюють; під час атестації викладачів обов'язково враховувалося володіння компетентностями для сталого розвитку і створювалися сприятливі умови для розвитку і практичного їх використання [12, 4-6]. Зрозуміло, що реальне здійснення вище вказаних положень можливе за умов існування і співпраці системи суб'єктів місцевого, національного і міжнародного рівня, які беруть участь у здійсненні освіти для сталого розвитку; за підтримки курсу сталого розвитку суспільства на державному рівні та всебічної підтримки стратегії освіти для сталого розвитку. На жаль, на даному етапі розвитку Україна не пішла цим шляхом і наведені вище компетентності не можуть бути сформовані в повному обсязі. Але, на нашу думку, викладачі, які зацікавлені в питаннях сталого розвитку, можуть керуватися викладеними положеннями щодо компетентностей у сфері освіти для сталого розвитку і використовувати їх у виборі напряму своєї професійної діяльності.

Висновки. Європейська концепція освіти для сталого розвитку не знайшла широкої підтримки в освітніх колах України. В законі України «Про освіту» метою освіти визнано підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору. Сучасна система освіти України орієнтована на концепцію Нової української школи (НУШ). Ідеї та основні підходи сталого розвитку є складовою частиною концепції НУШ. Проте вона передбачає значно менший масштаб, ніж концепція Освіти для сталого розвитку, і спрямована тільки на формальну освіту молоді.

Компетентності у сфері освіти для сталого розвитку, запропоновані ЄЕК ООН для підготовки працівників освіти, мають 39 позицій. Ці компетентності можна наповнити відповідним змістом для підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту до освітньої діяльності з питань сталого розвитку. На даному етапі розвитку системи освіти в Україні, наведені компетентності не можуть бути сформовані у повному обсязі внаслідок недостатньої підтримки освіти для сталого розвитку в нашій країні.

Перспективною подальших досліджень є виокремлення й обґрунтування компетентностей майбутніх фахівців фізичної культури і спорту у сфері освіти для сталого розвитку з позицій концепції Нової української школи та стандартів вищої освіти України.

References

1. Законодавство України. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 23.02.2020).
Pro osvitu : Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII. [On education: Law of Ukraine dated 05.09.2017 № 2145-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

2. Коренева І.М. Освіта для сталого розвитку: реалії України. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*, 2018, Вип. 36. С. 19–25. URL : http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/5601/1/%D0%92%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA_36_2018_%D0%93%D0%9D%D0%9F%D0%A3.pdf (дата звернення: 21.02.2020).
Koreneva, I. M. (2018). Osvita dlia staloho rozvytku: realii Ukrainy [Education for Sustainable Development: The Realities of Ukraine]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka – Bulletin of Glukhiv National Pedagogical University named after Alexander Dovzhenko*, 36, 19–25. Retrieved from http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/5601/1/%D0%92%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA_36_2018_%D0%93%D0%9D%D0%9F%D0%A3.pdf
3. Міністерство освіти і науки України. Освітні програми. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi> (дата звернення: 23.02.2020).
Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Osvitni prohramy [Educational programs. Ministry of Education and Science of Ukraine]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>
4. Нова школа. Простір освітніх можливостей. МОН України, 2016. URL : http://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/Anonces/2016/nova_shkola_proekt.pdf (дата звернення: 23.02.2020).
Nova shkola. Prostir osvitynih mozhlyvostey MON Ukrainy [New school. The space of educational opportunities]. (2016). Retrieved from http://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/Anonces/2016/nova_shkola_proekt.pdf
5. Пометун О. І. Педагогічні засади освіти для сталого розвитку в українській школі. *Український педагогічний журнал*, 2015, № 1. С. 171–182. URL : <http://uej.undip.org.ua/upload/iblock/da3/da3aca9257a947a778b592276cdf1a7b.pdf> (дата звернення: 21.02.2020).
Pometun, O. I. (2015). Pedahohichni zasady osvity dlia staloho rozvytku v ukrainiskii shkoli [Pedagogical principles of education for sustainable development in the Ukrainian school]. *Ukrainskyi pedahohichni zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal*, 1, 171–182. Retrieved from <http://uej.undip.org.ua/upload/iblock/da3/da3aca9257a947a778b592276cdf1a7b.pdf>.
6. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975 (дата звернення: 23.02.2020).
Rekomendatsiia 2006/962/IeS Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady YeS «Pro osnovni kompetentsii dlia navchannia protiahom usoho zhyttia» vid 18 hrudnia 2006 roku [Recommendation 2006/962 / EC of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on core competences for lifelong learning]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975
7. Стандарт вищої освіти України за спеціальністю 017 «Фізична культура і спорт» галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. К. : МОН, 2019. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/017-fizichna-kultura-i-sport-bakalavr.pdf> (дата звернення: 21.02.2020).
Standart vyshchoi osvity Ukrainy za spetsialnistiu 017 «Fizychna kultura i sport» haluzi znan 01 «Osvita/Pedahohika» dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity. [Higher Education Standard of Ukraine for Speciality 017 «Physical Culture and Sports» Knowledge Field 01 «Education / Pedagogy» for pre-school (bachelor) higher education level]. (2019). Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/017-fizichna-kultura-i-sport-bakalavr.pdf>.
8. Цыгура Г. О. Формування знань з реалізації цілей сталого розвитку у майбутніх фахівців фізичної культури і спорту. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*, 2018, Вип. 154. Т. II. С. 88–93. URL : <http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/226/1/20.pdf>.
Tsyhura, H.O. (2018). Formuvannia znan z realizatsii tsilei staloho rozvytku u maibutnikh fakhivtsiv fizychnoi kultury i sportu [Formation of knowledge for implementation of sustainable development strategy for future faculties of physical culture and sports]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni T. H. Shevchenka – Bulletin of Chernihiv Taras Shevchenko National Pedagogical University*. Issue 154, Volume II, 88–93. Retrieved from <http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/226/1/20.pdf>
9. Цыгура Г. А. Нормативно-правовые возможности реализации целей устойчивого развития специалистами физического воспитания и спорта в Украине. *Физическая культура и спорт в современном мире: к 70-летию факультета физической культуры: сборник научных статей*, 2019. С. 559–565. URL : <https://conference.gsu.by/ru/node/168>.
Tsyhura, H. O. (2019). Normativno-pravovyye vozmozhnosti realizatsii tcelei ustoichivogo razvitiia spetsialistami fizicheskogo vospitaniia i sporta v Ukraine [Legal and regulatory possibilities to realize the goals of sustainable development by specialists of physical education and sports in Ukraine]. *Fizicheskaiia kultura i sport v sovremennom mire: k 70-letiiu fakulteta fizicheskoi kultury: sbornik nauchnykh statei – Physical culture and sports in the modern world: to the 70th anniversary of the Faculty of Physical Culture: collection of scientific articles/editorial books*, 559–565. Retrieved from <https://conference.gsu.by/ru/node/168>

10. Chen, X.C., Niu, J., Nakagami, K., Zhang, Q., Qian, X.P., & Nakajima, J. (2018). Green sports supporting a low-carbon society: inspiration from Japan. *International Journal of Global Warming*, 14 (1), 61–80. URL : <http://doi.org/10.1504/IJGW.2018.10009445>
11. Lynch, T. (2016). United Nations Sustainable Development Goals: Promoting health and well-being through physical education partnerships. *Cogent Education*, 3. UNSP 1188469. URL : <http://doi.org/10.1080/2331186X.2016.1188469>
12. UNECE Learning for the future: Competences in Education for Sustainable Development (Geneva, April 7–8, 2011). ECE/CEP/AC.13/2011/6. URL : http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/esd/6thMeetSC/Learning%20for%20the%20Future_%20Competences%20for%20Educators%20in%20ESD/ece.cep.ac.13.2011.6%20ADVANCED%20COPY.pdf
13. UNECE Strategy for Education for Sustainable Development adopted at the High-Level Meeting of Environment and Education Ministries (Vilnius, March 17-18, 2005). CEP/AC.13/2005/3/Rev.1. URL : <https://digitallibrary.un.org/record/545239>

Tsyhura H.

ORCID 0000-0002-2998-7537

ResearcherID AAC-3508-2019

Ph.D. in Agricultural Sciences, Associate Professor, Doctoral student of Department of Pedagogy, Psychology and Methods of Physical Education T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» (Chernihiv, Ukraine) E-mail: zygura.g@ukr.net

COMPETENCES OF FUTURE PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS SPECIALISTS IN EDUCATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE LIGHT OF UNECE RECOMMENDATIONS

***The purpose of the work** is to clarify the competences content of the future specialists in physical education and sports in the field of education for sustainable development, in accordance with the recommendations of the UNECE Expert Group, and to analyse the possibility of their formation under the conditions of the modern education system in Ukraine.*

***Methodology.** The work was performed on the basis of a competent approach to the training of the graduate of the general secondary educational institution and professional training of the future specialist of physical culture and sports; and a holistic approach to sustainable development educational activities. General methods of analysis, systematization and generalization of information have been used.*

***Scientific novelty.** For the first time, the content of competences in the field of education for sustainable development, proposed by the UNECE expert group for education workers training, has been adapted to the training of future specialists in physical culture and sports.*

***Conclusions.** The European concept of education for sustainable development has not been widely supported in Ukrainian educational circles. The Law of Ukraine «On Education» proclaims the purpose of education as raising the educational level of citizens to ensure the sustainable development of Ukraine and its European choice. The modern Ukrainian educational system is oriented towards the concept of the New Ukrainian School (NUS). Ideas and basic approaches to sustainable development are an integral part of the NUS concept. However, it is much smaller than the concept of Education for Sustainable Development and is aimed only at formal education for young people. The competences in the field of education for sustainable development, proposed by UNECE for education workers training, have 39 positions. These competencies can be filled with relevant content to prepare future physical education and sports professionals for sustainable development education. At this stage of development of the education system in Ukraine, these competences cannot be formed in full due to lack of educational support for sustainable development in our country. The prospect of further research is to identify and substantiate the competences of future specialists in physical education and sports in the field of education for sustainable development from the standpoint of the concept of the New Ukrainian School and the standards of higher education of Ukraine.*

***Keywords:** education for sustainable development, competences, future specialists in physical education and sports.*

Стаття надійшла до редакції 02.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор С. В. Гаркуша

УДК 378.091.212:159.922.7:159.943:001.11

Яготін Р. С.ORCID 0000-0002-8342-5156
Resercher ID R-9142-2018*Кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри фізичної культури та спорту
Одеської національної академії харчових технологій
(Одеса, Україна) E-mail: iagotin.rodion@gmail.com***Дегтяренко Т. В.**

ORCID 0000-0003-4462-8863

*Доктор медичних наук, професор,
професор кафедри біології і охорони здоров'я
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського
(Одеса, Україна) E-mail: matanya@ukr.net*

ВИЗНАЧЕННЯ СТАНУ ПСИХОМОТОРИКИ СТУДЕНТІВ ВІДПОВІДНО ДО НОРМАТИВНИХ ТАБЛИЦЬ

Авторами розроблено нормативні таблиці, які оцінюють стан психомоторні якості студентської молоді і представлено шляхи їх впровадження на заняттях з фізичного виховання. **Мета роботи.** Розробити та представити нормативні таблиці, що характеризують психомоторні якості студентської молоді в контексті запровадження індивідуалізованої оцінки їх психофізичного стану.

Методологія. Реалізація індивідуалізованої оцінки фізичного і психофізіологічного стану студентської молоді передбачає диференціальну діагностику розвитку психомоторних здібностей. Концептуально дослідження стану психомоторики містить такі основні складові: визначення індивідуально-типологічних властивостей нервової системи і певних нейродинамічних функцій, оцінку перцептивно-когнітивних функцій, здібностей до швидкодії, витривалості та координованості; виявлення особистісних якостей відносно ефективного самоконтролю руховою діяльністю, рівня вольового зусилля та психомоторної надійності. Принципові положення теорії оцінок дозволяють сформулювати поетапність визначення стану психомоторики та алгоритм конструювання нормативних таблиць, що мають бути придатними для використання у студентській молоді.

Наукова новизна полягає у розробці нормативних таблиць придатних для оцінки психомоторних якостей студентів на заняттях з фізичного виховання, що дозволяє реалізувати індивідуалізований підхід до визначення їх психосоматичного стану.

Висновки. Розробка та впровадження в практику роботу викладачів ЗВО нормативних таблиць, що характеризують психомоторні якості студентської молоді може бути використано для визначення адаптивних можливостей організму в умовах негативного впливу зовнішніх та внутрішніх чинників. Визначення індивідуалізованого особливостей стану психомоторики може бути застосовано для прогнозування можливих психофізіологічних відхилень у студентів різних спеціальностей.

Перспективним напрямом подальших досліджень цієї проблематики вбачаємо у широкому впровадженні в освітній процес з фізичного виховання розроблених нормативних таблиць, які оцінюють стан психомоторики у студентів різних спеціальностей як важливішої складової їх психосоматичного здоров'я.

Ключові слова: психомоторика, фізичне виховання, нормативні таблиці, студенти.

Постановка проблеми. Актуальність роботи. Якість організації і медико-педагогічного контролю занять з фізичного виховання безпосередньо залежить від ефективності визначення комплексу психофізичних характеристик рухової діяльності людини [1, 67–69; 2, 58]. Провідною складовою таких комплексів є оцінка стану психомоторики особи. Зокрема, як відомо, психомоторика, відображаючи спроможність людини управляти власними рухами, що передбачає використання низки сенсорних, моторних і когнітивно-розумових здібностей. Такі здібності визначаються ефективністю його самоконтролю і саморегуляції рухової діяльності; спроможністю коректування рухів за основними

параметрами управління ними (час, простір, зусилля, темп, ритм); виразним запам'ятовуванням і відтворенням рухів; високою реактивністю і оперативністю аналізу власних розумових дій; рівнем вольового зусилля і максимальних моторних виявів. Фізична активність суттєво впливає на розвиток психічних процесів, що лежать в основі запам'ятовування та уваги [8, 465; 10, 7].

Відомо, що на прогрес у засвоєнні нових рухових дій впливає об'єктивна кількісна та якісна інформація про індивідуальний рівень розвитку психомоторних (рухових) здібностей. У діючих програмах із фізичного виховання в закладах вищої освіти не достатньо використовуються комплексні системи оцінювання психофізичного стану студентів, що не дозволяє використовувати цільове планування здоров'язбережувального ефекту та керувати процесом індивідуальної рухової сфери сучасної молоді [7, 5].

Вчені вважають, що диференційована оцінка стану психомоторики у студентів дозволить викладачам фізичного виховання ефективніше використовувати сучасні засоби та методи навчання необхідні для забезпечення високого рівня професійної підготовки майбутніх фахівців [2, 56].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі дослідження психомоторики присвячено значну кількість наукових праць і навчальної літератури [3; 5; 7]. Фундаментальним узагальнюючим є підручник Е. П. Ильїна (2003). Проблемам психомоторних здібностей спортсменів присвячено роботи Г. Коробейнікова, В. Лізогуба, М. Макаренка, В. Озерова, Л. Сергієнка. Питання управління психомоторними здібностями в спортивній діяльності студентів описано в науково-методичних працях А. Босенко, Ж. Козіної, С. Єрмакова, В. Пліска та ін. Доцільність використання надійних методів контролю стану здоров'я молоді за об'єктивними психофізіологічними параметрами, включаючи і психомоторними якості обґрунтовано в наукових трудах таких вчених як Т. Дегтяренко, О. Малхазов, В. Никандров, І. Мантрова та ін.

Проте, досі не достатньо досліджено питання оцінки стану психомоторики студентів, які навчаються в закладах вищої освіти за різними спеціальностями, оскільки не встановлено нормативні діапазони, які б визначали ступінь їх психофізичної пристосованості до фізичних навантажень.

Мета роботи: розробити та представити нормативні таблиці, що характеризують психомоторні якості студентської молоді в контексті запровадження індивідуалізованої оцінки їх психофізичного стану.

Методологія. Реалізація індивідуалізованої оцінки фізичного і психофізіологічного стану студентської молоді передбачає диференціальну діагностику розвитку психомоторних здібностей. Концептуально дослідження стану психомоторики передбачає такі основні складові: визначення індивідуально-типологічних властивостей нервової системи і певних нейродинамічних функцій, оцінку перцептивно-когнітивних функцій, здібностей до швидкодії, витривалості та координованості; виявлення особистісних якостей відносно ефективного самоконтролю руховою діяльністю, рівня вольового зусилля та психомоторної надійності [4; 5] Принципові положення теорії оцінок дозволяють сформулювати поетапність визначення стану психомоторики та алгоритм конструювання нормативних таблиць, що мають бути придатними для використання студентською молоддю [1, 67–70; 13, 52–57].

Наукова новизна полягає у розробці нормативних таблиць, придатних для оцінки психомоторних якостей студентів на заняттях з фізичного виховання, що дозволяє реалізувати індивідуалізований підхід до визначення їх психосоматичного стану.

Результати досліджень. Комплексному психофізіологічному дослідженню підлягали студенти закладів вищої освіти (n=200, 100 юнаків і 100 дівчат) вікової групи 17–18 років, які навчалися на 1-му курсі Одеської національної академії харчових технологій. Психомоторні якості у зазначеного контингенту визначалися з використанням апаратно-програмного обладнання НС-Психотест [6].

Реалізація індивідуалізованого підходу до критеріальної оцінки адаптованості студентів до фізичних навантажень [7; 22–32; 13, 55–57] передбачала дослідження стану психомоторики студентів за такими показниками:

- тривалість латентного періоду простої зорово-моторної реакції (ПЗМР);
- тривалість латентного періоду складної зорово-моторної реакції (СЗМР),
- рівень сенсомоторного збудження (СМ збудження);
- сенсомоторна точність (СМ точності);
- швидкість провідної руки;
- коефіцієнт функціональної асиметрії (КФА);
- активність мислення.

Важливим чинником вдосконалення психофізичного стану студентської молоді є впровадження програмно-нормативного забезпечення на заняттях з фізичного виховання. Принциповими вимогами до такого забезпечення є: незначна тривалість тестування і доступність програмного обладнання; можливість багаторічного вистежування динаміки параметрів, що визначаються; здатність надавати оперативну інформацію про психофізичний стан; надійність, валідність і об'єктивність [1, 68; 3, 25]

Реєстрацію параметрів проведено з використанням описової статистики, а саме: достатня чисельність вибірки (n), значення середнього арифметичного (M), стандартне відхилення (σ), помилка середньої арифметичної (m) і коефіцієнт варіації (V).

Розрахунок нормативних діапазонів показників психомоторики студентів здійснювалося таким чином: $M + 1,5\sigma$ і вище – 1 бал; $M + 0,5\sigma \dots M + 1,5\sigma - 2$ бали; $M \pm 0,5\sigma - 3$ бали; $M - 0,5\sigma \dots M - 1,5\sigma - 4$ бали; $M - 1,5\sigma$ і нижче – 5 балів [13].

Аналіз отриманих, в результаті тестування, даних дозволив сформувати нормативні діапазони, що визначали рівень розвитку психомоторних якостей студентської молоді. Співставлення отриманих індивідуальних оціночних значень з нормативними діапазонами по кожному з тестів, дозволяє визначити сумарний бал успішності виконання завдань та запропонувати рівні адаптованості особи до фізичних навантажень.

Розроблені нормативні діапазони, що визначають стан психомоторики студентів 1 курсу (17–18 років), окремо для юнаків і дівчат представлено у таблиці 1 і таблиці 2.

Таблиця 1

Нормативні діапазони стану психомоторики студентів 1 курсу

Тести	Оцінка				
	Погано	Не задовільно	Задовільно	Добре	Відмінно
ПЗМР, мс	>341	340–301	300–261	260–220	<220
СЗМР, мс	>471	470–431	430–391	390–351	<350
СМ збудження, мс	<(22,1) >22,1	(18,1)–(22) 18,1–22	(14,1)–(18) 14–18	(14)–(10,1) 10,1–14	(10)–10
СМ точність, мс	<39	38–33	32–26	25–19	>18
Швидкість провідної руки, разів	<5,6	5,7–6,2	6,3–6,8	6,0–7,4	>7,5
КФА, у.о.	>11,1	11,0–9,1	9,0–7,1	7,0–5,1	<5
Швидкість дії, с	>496	495–401	400–306	305–211	<210

Таблиця 2

Нормативні діапазони стану психомоторики студенток 1 курсу

Тести	Оцінка				
	Погано	Не задовільно	Задовільно	Добре	Відмінно
ПЗМР, мс	>361	360–321	320–281	280–240	<240
СЗМР, мс	>501	500–461	460–421	420–381	<380
СМ збудження, мс	<(22,1) >22,1	(18,1)–(22) 18,1–22	(14,1)–(18) 14–18	(14)–(10,1) 10,1–14	(10)–10
СМ точність, мс	<39	38–33	32–26	25–19	>18
Швидкість провідної руки, разів	<5,8	5,9–6,4	6,5–7,0	7,1–7,6	>7,7
КФА, у.о.	>11,1	11,0–9,1	9,0–7,1	7,0–5,1	<5
Швидкість дії, с	>496	495–401	400–306	305–211	<210

На нашу думку, комплексний індивідуальний підхід, який містить визначення стану психомоторики реалізує як оцінку психофізичного стану особи, так і індивідуалізацію медико-педагогічного контролю в процесі засвоєння навчальної дисципліни «Фізичне виховання».

Необхідність врахування особливостей психомоторики студентів засвідчують і провідні фахівці з теорії і практики фізичної культури та спорту [10, 7; 11, 1530]. Отримані нами результати узгоджуються з дослідженнями інших вчених, в яких тестування психомоторних реакцій молоді має практичний характер [9, 215–217; 12, 239]. Маємо погодитися з думкою вчених про тісний взаємозв'язок між своєчасним контролем стану психомоторики особи і якістю й тривалістю засвоєння нею нових рухових дій [12, 14, 333].

На нашу думку, в сучасних наукових дослідженнях не достатня увага приділяється вивченню гендерних особливостей стану психомоторики. Враховуючи, що в юнаків встановлені вірогідно кращі показники швидкісних якостей відносно дівчат, доцільним є розробка нормативних таблиць з врахуванням гендерних особливостей.

Отже, розроблені нормативні таблиці, які є частиною комплексного підходу до організації занять з фізичного виховання, дозволяють визначати поточний стан психомоторики студентів, розподіляти їх на окремі академічні групи та надавати індивідуальні рекомендації, а їх сутність скерована на оптимізацію освітнього процесу в закладах вищої освіти.

Висновки. Розробка та впровадження в практику роботи викладачів закладів вищої освіти нормативних таблиць, що характеризують психомоторні якості студентської молоді може бути використано для визначення адаптивних можливостей організму в умовах негативного впливу зовнішніх та внутрішніх чинників.

Визначення індивідуалізованого особливостей стану психомоторики може бути застосовано для прогнозування можливих психофізичних відхилень у студентів різних спеціальностей, що дозволить вдосконалити освітній процес з фізичного виховання в закладах вищої освіти.

Перспективним напрямом подальших досліджень цієї проблематики вбачаємо у широкому впровадженні в освітній процес з фізичного виховання розроблених нормативних таблиць, які оцінюють стан психомоторики у студентів різних спеціальностей як важливішої складової їх психосоматичного здоров'я.

References

1. Дегтяренко Т. В., Яготін Р. С. Доцільність оцінки адаптаційних можливостей та психосоматичного здоров'я студентської молоді за об'єктивними психофізіологічними параметрами. *Наука і освіта*, 2017, № 8. С. 66–71.
Dehtyarenko, T. V., Yahotin, R. S. (2017). Dotsil'nist' otsinky adaptatsiynnykh mozhlyvostey ta psykhosomatychnoho zdoroyu students'koyi molodi za obyektivnymy psykhofiziologichnymy parametramy [Expediency of assessing students' adaptive capacity and psychosomatic health according to objective physiological parameters]. *Nauka i osvita – Science and education*, 8, 66–71.
2. Козина Ж. Л., Барыбина Л. Н., Мищенко Д. И., Цигунов А. А., Козин А. В. Программа «Психодиагностика» как средство определения психофизиологических особенностей и функционального состояния в физическом воспитании студентов. *Физическое воспитание студентов*, 2011, № 3. С. 56–59.
Kozina, J. L., Barybina, L.N., Mishchenko D. I., Tsigunov A. A., Kozin A. V. (2011). «Psykhodyahnostyka» kak sredstvo opredeleniyya psykhofyziologicheskyykh osobennostey y funktsyonal'noho sostoyaniyya v fyzycheskom vospytanyu studentov [Program «Psychodiagnostics» as a means of determining psychophysiological features and functional status in students' physical education]. *Fizicheskoye vospitaniye studentov – Physical education of students*, 3, 56–59.
3. Коробейніков Г., Приступа С., Коробейнікова Л., Бріскін Ю. Оцінювання психофізіологічних станів у спорті: монографія. Л. : ЛДУФК, 2013. 312 с.
Korobeinikov, G., Pustupa, E., Korobeinikova, L., Briskin, Y. (2013). Otsinyuvannya psykhofiziologichnykh staniv u sporti [Evaluation of psychophysiological states in sport]. Lviv, Ukraine : LDUFK.
4. Лизогуб В. С. Індивідуальні психофізіологічні особливості людини та професійна діяльність. *Фізіологічний журнал*, 2010, Т. 56, № 1. С. 148–151.
Lizogub, V. S. (2010). Indyvidualni psykhofiziologichni osoblyvosti lyudyny ta profesiyna diyalnist' [Individual psychophysiological features of a person and professional activity]. *Fiziologichnyy zhurnal – Physiological journal*, Vol. 56, No 1, 148–151.
5. Малхазов О. Р. Психологія та психофізіологія управління руховою діяльністю. К. : Євролінія. 2002. 318 с.
Malhazov, O. R. (2002). Psykholohiya ta psykhofiziolohiya upravlinnya rukhovoyu diyal'nistyuu. [Psychology and psychophysiology of motor activity]. Kyiv, Ukraine : Euroline.
6. Мантрова И. Методическое руководство по психофизиологической и психологической диагностике. Иваново : ООО Нейрософт, 2007. 216 с.
Mantrova, I. (2007). Metodicheskoye rukovodstvo po psikhofiziologicheskoy i psikhologicheskoy diagnostike [Methodical guide to psychophysiological and psychological diagnosis]. Ivanovo, Russia : ООО Neyrosoft.
7. Никандров В. В. Психомоторика. Учебное пособие. С.-Петербург. : Речь, 2014. 104 с.
Nikandrov, V. V. (2014). Psihomotorika [Psychomotor]. Tutorial. St. Pererburg, Russia : Rech.
8. Проніков О. К., Терентьєва Н. О. Взаємовплив фізичних навантажень і розумової працездатності учнів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*, 2018, 3 К (97). С. 461–465.
Pronikov, O. K., Terentyeva, N. O. (2018). Vzayemovplyv fizychnykh navantazhen' i rozumovoyi pratsezdatnosti uchniv [Interaction of physical activity and mental capacity of students]. *Naukovyy chasopys NPU imeni M. P. Dragomanova – Scientific journal of M. P. Dragomanov NPU*, 3 K (97), 461–465.
9. Сергієнко В. М. Система контролю рухових здібностей студентської молоді: теорія і методологія фізичного виховання: монографія. Суми : Сумський державний університет, 2015. 392 с.
Serhiyenko, V. M. (2015). Systema kontrolyu rukhovyykh zdibnostey studentskoyi molodi: teoriya i metodolohiya fizychnoho vykhovannya: monohrafiya [System of control of motor abilities of student youth: theory and methodology of physical education]. Sumy, Ukraine : Sumsky derzhavny universytet.
10. Сергієнко Л., Чекмарьова Н. Психомоторні здібності людини: загальне поняття, класифікація та значення в системі спортивного відбору. *Теорія та методика фізичного виховання*, 2007, № 3, С. 6–9. URL : <https://tmfv.com.ua/journal/article/view/285>
Sergienko, L., Chekmaryova, N. (2007). Psykhomotorni zdibnosti lyudyny: zahal'ne ponyattya, klasyfikatsiya ta znachennya v systemi sportyvnogo vidboru [Abilities of a person: a general concept, classification and meaning in the system of sports selection]. *Teoriâ ta metodika fizičnogo vihovannâ – Theory and methodology of physical education*, 3, 6–9.

11. Degtyarenko T. V., Dolgier E. V., Yagotin R. S., Kodzhebash V. F. (2019). Psycho-motility of a person in the context of its psychophysiological support and genetic determination. *Journal of Physical Education and Sport*, Vol. 19 (3), Art. 221, P. 1526–1531. DOI: 10.7752/jpes.2019.03
12. Plynyska, G., Kozina, Z., Kavatska O., Kostiukevych, V., Goncharenko, V., Bazilyuk, T, Al-Rawashdeh, A. (2016). Impact of the combined use of health-improving fitness methods («Pilates» and «Bodyflex») on the level of functional and psychophysiological capabilities of students. *Journal of Physical Education and Sport*, 16 (1), Art 37, 234–240. DOI: 10.7752/jpes.2016.01037
13. Yagotin, R. S., Degtyarenko, T. V., Bosenko, A. I., Plisko, V. I., & Dolinsky, B. T. (2019). Criterion score of the physical and psychophysiological condition of students in the context of determining their individual adaptability to physical loads. *Physical Education of Students*, 23 (1), 51–57. DOI: 10.15561/20755279.2019.0108
14. Zwierko, T., & Wąsik, J. (2019). Exercise-induced fatigue impairs visuomotor adaptability in physical education students. *Physical Education of Students*, 23 (6), 327–333. DOI: 10.15561/20755279.2019.0608

Yagotin R.

ORCID 0000-0002-8342-5156
Resercher ID R-9142-2018

*Senior lecturer at the Department of Physical Culture and Sport,
Odessa national academy of food technology
(Odesa, Ukraine) E-mail: iagotin.rodion@gmail.com*

Degtyarenko T.

ORCID 0000-0003-4462-8863

*Doctor of Medicine, Professor,
Professor at the Department of Biology and Public Health,
South Ukrainian national pedagogical university
named after K. D. Ushynsky
(Odesa, Ukraine) E-mail: matanya@ukr.net*

DETERMINATION OF STUDENTS PSYCHOMOTOR CONDITION ACCORDING TO THE NORMATIVE TABLES

The authors have developed normative tables that assess the state of psychomotor quality of student youth and presents ways of their implementation in physical education classes.

The purpose of the work. *To develop and present normative tables characterizing the psychomotor qualities of students in the context of introducing an individualized assessment of their psychophysical condition.*

Methodology. *The realization of an individualized assessment of the physical and psychophysiological condition of students involves differential diagnosis of the development of psychomotor abilities. Conceptually, the study of the state of psychomotor has the following main components: determination of individually-typological properties of the nervous system and certain neurodynamic functions, assessment of perceptual-cognitive functions, ability to act, endurance and coordination; revealing of personal qualities concerning effective self-control of motor activity, level of volitional effort and psychomotor reliability.*

Principal provisions of the theory of assessment allow formulating a stepping of determination of the state of psychomotor and an algorithm for constructing normative tables, which should be suitable for use in student youth.

The novelty of science *is the development of normative tables suitable for the assessment of psychomotor qualities of students in physical education classes, which allows to realize an individualized approach to determining the psychosomatic condition of students*

Conclusions. *The development and implementation the normative tables which characterizing the psychomotor qualities of students can be used to determine the adaptive capacity of the organism in the conditions of negative influence of external and internal factors. The definition of individualized features of psychomotor status can be applied to predict possible psycho-physiological abnormalities in students of different specialties.*

Keywords: *psychomotor, physical education, normative tables, students.*

Стаття надійшла до редакції 01.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Б. Т. Долинський

УДК 378.14

Ян Чжуан

ORCID 0000-0002-2238-6819

Аспірант кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(Харків, Україна) E-mail: yangzhuanghnpri@gmail.com

СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-ХОРЕОГРАФА

Педагогічна компетентність є необхідною складовою підготовки майбутнього спеціаліста, адже саме ця складова відображає ступень готовності викладача до роботи з учнями, передачі знань та формуванні умінь на високому професійному та методичному рівні.

Мета роботи. *Разом із тим, вважаємо, що узагальнення підходів щодо педагогічної компетентності як наукової проблеми взагалі та виокремлення педагогічної компетентності вчителів-хореографів недостатньо представлено у науковій літературі, що і є метою нашої публікації.*

Методологія. *Методологічні основи дослідження становлять науковість, об'єктивність та загальні положення педагогіки щодо гуманістичного спрямування освіти. Під час дослідження було застосовано індуктивний та дедуктивний методи з метою узагальнення та аналізу джерел за темою статті.*

Наукова новизна *полягає в узагальненні підходів до визначення професійної компетентності майбутніх вчителів хореографії, виокремленні основних груп компетенцій майбутніх вчителів-хореографів.*

Результати дослідження. *У ході дослідження узагальнено підходи до визначення сутності «компетентність», «педагогічна компетентність» та «педагогічна компетентність майбутніх вчителів хореографії». Установлено, що «компетентність» розглядається у науковій літературі як система знань та умінь, необхідних для здійснення ефективної професійної діяльності; уміння та здатність виконувати професійні обов'язки; реальна здатність досягти мети та результату професійної діяльності тощо. Під «педагогічною компетентністю» розуміють інтегрування відповідного рівня професійних знань, умінь та навичок учителя та його особистісних якостей. Професійну компетентність майбутніх вчителів хореографії можна визначити як сукупність компетентностей, необхідних для успішного виконання професійної діяльності в галузі хореографічного мистецтва, а власне компетентності мають включати загальні, мистецтвознавчі знання, хореографічні вміння, навички та індивідуально-особистісні характеристики.*

Висновки. *Узагальнено підходи до визначення сутності ключових для нашого дослідження понять: компетентність, педагогічна компетентність, виділено основні компетенції, якими має володіти вчитель хореографії.*

Ключові слова: *компетентність, педагогічна компетентність, вчитель-хореограф.*

Постановка проблеми. *Нова парадигма освіти, що утверджується у світі на початку XXI століття, пов'язана, передусім, з переосмисленням ролі вищої освіти в освітньому просторі Китаю, завданнями інформаційного і культурного розвитку у глобальному просторі. У цих умовах одним із головних завдань є формування висококваліфікованих фахівців, які здатні творчо мислити та підходити до організації роботи нестандартно.*

Посилення уваги до підготовки високо кваліфікованих спеціалістів пов'язано також із успішним впровадженням у Китаї стратегії «Один пояс – один шлях», яка відкриває нові можливості для розвитку взаємодії між Китаєм та іншими державами, розповсюдженню китайської культури та посиленню обміну досвідом з представниками інших націй.

Враховуючи той факт, що спортсмени та діячі культури Китаю гідно представляють країну на міжнародних змаганнях та конкурсах, особливу увагу слід приділити подальшому вдосконаленню підготовки педагогічних кадрів країни у цих напрямках, зокрема вчителів-хореографів. Вважаємо, що становленню конкурентоспроможного фахівця, який зможе працювати як у Китаї, так і за його межами, значною мірою сприяє формування його педагогічної компетентності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій засвідчив, що науковці неодноразово зверталися до проблем компетентності та компетенцій. Зокрема, проблематику підготовки педагогів на основі компетентнісного підходу розглядали вчені Н. Бібік, Н. Гузій, І. Драч, І. Єрмаков, В. Кремень, Н. Лосєва, З. Рябова, Т. Сорочан, Т. Ціпан та інші; порівняльний аналіз поняття компетентності у вітчизняній та зарубіжній педагогіці проведено І. Гушлевською; А. Маркова вивчала психологію професіоналізму.

Мета роботи. Разом із тим, вважаємо, що узагальнення підходів щодо педагогічної компетентності як наукової проблеми взагалі та виокремлення педагогічної компетентності вчителів-хореографів недостатньо представлено у науковій літературі, що і є **метою** нашої публікації.

Методологія. Методологічну основу дослідження становлять науковість, об'єктивність та загальні положення педагогіки щодо гуманістичного спрямування освіти. Під час дослідження застосовано індуктивний та дедуктивний методи з метою узагальнення та аналізу джерел.

Наукова новизна полягає в узагальненні підходів до визначення професійної компетентності майбутніх вчителів хореографії, виокремленні основних груп компетенцій майбутніх вчителів-хореографів.

Результати дослідження. Професія вчителя здавна вважається однією із самих складних та відповідальних професій, які існують у суспільстві. Адже саме від особистості вчителя залежить зацікавленість учня предметом, його відношення до дисципліни, що у свою чергу відображується на формуванні менталітету майбутнього покоління.

Причому, висококвалітований педагог має не тільки знати навчальний матеріал на високому рівні, але й володіти методикою викладання, вчитися знаходити індивідуальний підхід до кожного учня та зацікавлювати здобувачів освіти.

У зв'язку з цим постає необхідність чіткого розуміння сутності педагогічної компетентності викладача. Для цього вважаємо за необхідне спочатку розкрити сутність «компетентності».

Аналіз наукової літератури засвідчив, що існують декілька підходів до визначення компетентності:

– система знань та умінь, необхідних для здійснення ефективної професійної діяльності (С. Гончаренко) [7, 149];

– уміння та здатність виконувати професійні обов'язки (А. Маркова) [5, 33];

– система теоретичних та методологічних положень, наукових знань та умінь, відповідні моральні та психологічні якості, без яких фахівець не може ефективно виконувати посадові обов'язки (В. Маслов);

– реальна здатність досягти мети та результат професійної діяльності (І. Гушлевська) [2, 22];

– динамічна категорія, яка дозволяє викладачу ефективно організовувати освітній процес навіть у мінливих соціально-педагогічних умовах. Компетентність включає у себе сукупність однорідних знань та умінь, які належать до широких сфер культури та діяльності та є результатом освіти та самоосвіти особистості, прагненням людини до постійного самовдосконалення, творчим ставленням до роботи (Н. Лосєва) [4, 210].

Сутність педагогічної компетентності є, на нашу думку, більш вузьким, адже воно стосується безпосередньо професії викладача. Разом із тим, і тут у науковій думці немає єдиного підходу до її визначення. Так, В. Синенко розглядає педагогічну компетентність як інтегрування відповідного рівня професійних знань, умінь та навичок учителя та його особистісних якостей, які формуються та проявляються у його професійній діяльності [9]. До критеріїв педагогічної компетентності фахівців науковець відносить глибокі професійні знання та уміння, систему практичних умінь та навичок, які необхідно застосовувати під час організації освітнього процесу. Високий рівень психолого-педагогічних знань також є важливим складником професійної компетентності вчителя [9].

Т. Ціпан дійшла висновку, що педагогічна компетентність проявляється в особистих можливостях викладача, які дозволяють йому самостійно та ефективно здійснювати педагогічну діяльність та вирішувати професійні завдання, які сформульовані як безпосередньо педагогом, так і адміністрацією навчального закладу [10, с. 175].

На думку Н. Сергієнка педагогічна компетентність складається із трьох основних компонентів: знань, умінь та навичок, які мають органічно поєднуватися між собою. Саме тому, педагогічну компетентність науковець визначає як мобільність знань, які поєднуються із гнучкістю методів, що застосовуються під час здійснення професійної діяльності та критичним мисленням [8].

Отже, підсумовуючи, визначимо педагогічну компетентність вчителя як особисті здібності та можливості викладача щодо організації його професійної діяльності, які включають у себе як професійні знання, так і знання з педагогіки та психології.

Відповідно, професійну компетентність майбутніх вчителів хореографії можна визначити як сукупність компетенцій, необхідних для успішного виконання професійної діяльності в галузі хореографічного мистецтва, причому компетенції мають включати в себе самі різні загальні, мистецтвознавчі знання, хореографічні вміння, навички та індивідуально-особистісні характеристики.

У ході наукового пошуку встановлено, що компетентності майбутніх вчителів-хореографів умовно поділяють на три групи:

- *особистісні компетентності*, що мають бути притаманні передовим представникам усіх професій;
- *загальнопедагогічні (професійні) компетентності*, що визначають специфіку професії вчителя, незалежно від спеціальності;
- *спеціальні компетентності* – знання, уміння й навички з предмету (спеціальності), тобто хореографічні.

Особистісні компетентності вчителя-хореографа можна визначити як наявність внутрішньої підсистеми, яка складається із мотивів і потреб особистості, її суспільної спрямованості, індивідуально-психологічних особливостей. Так, мотиви і потреби впливають на ставлення особистості до педагогічної професії, її самооцінку, рівень домагань і надають їм особистісного характеру. Від них залежить усвідомлення особистістю сенсу обраної професії, її значущості. До внутрішньої підсистеми особистісних компетентностей також відносимо компетентності суспільного спрямування особистості вчителя: ставлення до світу, соціуму, стійку систему цінностей, світоглядів, моральних підвалин, які уособлюють одну із найважливіших сторін педагогічної компетентності. Перелічені особистісні компетентності доповнюються значним арсеналом індивідуально-психологічних компетентностей, які безпосередньо залежать від характеру вчителя: цілеспрямованість, ініціативність, комунікабельність, відповідальність, надійність, уважність, працьовитість, спостережливість, сміливість, ввічливість, врівноваженість, адекватність самооцінки.

Професійні (загальнопедагогічні) компетентності вчителя характеризуються наявністю знань: теорії формування і розвитку особистості, педагогічних принципів, особливостей вікової психології, форм і методів освітнього (навчально-виховного) процесу, педагогічної техніки (способів вирішення педагогічних задач і ситуацій, проведення дослідницької роботи), педагогічного спілкування, організації творчої взаємодії з учнями у педагогічному процесі.

Професійні компетентності – це індивідуальні особливості вчителя, що впливають на ефективність та успішність педагогічної діяльності і є стійкими, суттєвими, рівноцінними та вираженими. До таких компетентностей можна віднести: здатність здійснювати програмне та методичне забезпечення освітнього (навчального) процесу; володіння засобами формування системи контролю якості освіти відповідно до вимог освітнього процесу; розуміння основних підходів до розробки індивідуально-орієнтованої стратегії навчання.

Отже, наявність зазначеного комплексу особистісних та професійних компетентностей педагогічного спрямування є основою для набуття спеціальних (хореографічних) компетенцій вчителя у галузі хореографічного мистецтва [3; 6].

До спеціальних компетентностей вчителя хореографа відносять:

– уміння керувати художньо-творчою діяльністю колективу (хореографічного колективу, аматорського театру, студії декоративно-прикладної творчості, студії кіно-, фото- і відеотворчества) з урахуванням особливостей його складу, локальних етнокультурних традицій і соціокультурного середовища. Добираючи зміст курсу, коректно й актуально було б ввести професійно-спеціалізовані компетентності на основі авторського підходу викладача до змісту курсу;

– складання якісного хореографічного тексту. При цьому сутність компетентностей полягає в здатності створення правильного хореографічного тексту, структурування композиції танцю в різних хореографічних формах. Наприклад, на базовому рівні ця компетентність проявляється в уміннях продумувати та надавати матеріал в різних стилях сучасної хореографії. На середньому рівні – це вміння створювати сценарний план хореографічної постановки малих форм (номер, сюїта, одноактний балет). На просунутому рівні – створювати самобутні художньо і соціально значущі постановки, які користуються успіхом у публіки, критично оцінювати результати своєї діяльності;

– здатність побудувати хореографічну композицію. Сутність компетенції полягає в здатності грамотного і професійного володіння прийомами хореографічної композиції, можливістю донести через хореографічний текст і ідею сенс твору, здатність вибудувати просторове і тимчасове розташування виконавців по сцені. На базовому рівні дана компетенція полягає в здатності вибудувати малюнок танцю та засоби його втілення лексику відповідно до ідеї і художнім образом. На середньому рівні – вміння використовувати сценічний майданчик для грамотного розподілу виконавців і тимчасової структури твору. На високому рівні майбутні хореографи використовують прийоми композиції так, що вони стають органічною складовою художнього твору, а це, в свою чергу, є процесом формування даної компетентності;

– застосування в професійній діяльності методів хореографічної педагогіки, постановочної і репетиторської роботи. У практиці студентів-хореографів ця компетенція формується в здатності знати, вміти і володіти основними методами педагогічної роботи в хореографічному колективі, знаходити нові прийоми і методи постановочної роботи;

– творчий підхід до змін в існуючому хореографічному тексті, уміння стилізувати вже існуючий танець, редагувати або реконструювати хореографічний твір. У практиці студентів-хореографів ця компетентність формується через здатність реконструювати раніше створений танцювальний текст, здатність стилізувати його відповідно до певних умов. На базовому рівні дана компетентність

набувається виробленням гарної хореографічної пам'яті, знанням репертуару, умінням відновити і передати виконавцям раніше поставлений хореографічний номер, а також стилізувати хореографічний твір, який вже існує. На високому рівні – критично і творчо підходити до репертуару, відкривати нові грані і художні прийоми у постановку хореографічних творів.

Висновки і перспективи подальших наукових розвідок. Отже, узагальнено підходи до визначення ключових для нашого дослідження понять: компетентність, педагогічна компетентність, виділено основні компетенції, якими має володіти вчитель хореографії. У подальшому плануємо більш детально розглянути спеціальні компетентності вчителя-хореографа.

References

1. Верхоляк А. Характеристика профессиональных компетенций по современному танцу у будущих педагогов-хореографов в ВУЗе. *Наука и Школа*, 2016, № 5. С. 89–95.
Verholyak A. (2016) Charakteristika professionalnyh kompetencij po sovremennomu tancu u buduuyushih pedagogov-horeografov v VUZe [Characteristics of professional competences in choreographers'-to-be contemporary dance at university.]. *Nauka i Shkola. – Science and School*, 5, 89–95.
2. Гушлевська І. Поняття компетентності у вітчизняній та зарубіжній педагогіці. *Шлях освіти*, 2004, № 3. С. 22–24.
Gushlevska I. (2004) Ponyattya kompetentnosti u vitchiznyanij ta zarubizhnij pedagogici [The concept of competence in domestic and foreign pedagogy]. *Shlyah osviti – Way of Education*, 3, 22–24.
3. Курнаторова О. В. Основы социокультурной компетентности будущих специалистов культуры и искусства. *Хореографическое образование на рубеже XXI в.: опыт, проблемы, перспективы развития*. 2005. 46 с.
Kurnatova O. V. (2005). Osnovy sociokulturnoj kompetentnosti budushih specialistov kultury i iskusstva. [Principles of sociocultural competence of specialists-to-be of culture and art]. *Horeograficheskoe obrazovanie na rubezhe XXI v.: opyt, problemy, perspektivy razvitiya – Choreographic education at the turn of the 21st century: experience, problems, prospects for development*.
4. Лосева Н. М. Педагогічна компетентність викладача. *Didactics of mathematics: Problems and Investigations*, 2006. Рр. 209–213.
Losyeva N. M. (2006). Pedagogichna kompetentnist vkladacha [Pedagogical competence of a teacher]. *Didactics of mathematics: Problems and Investigations*, 209–213.
5. Маркова А. К. Психология профессионализма. М. : Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. 312 с.
Markova A. K. (1996). Psihologiya professionalizma [Psychology of professionalism]. Moscow, Russia : Mezhdunarodnyu gumanitarnyy fond «Znaniye».
6. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* : Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук. К. : К.І.С., 2004. С. 16.
Pometun O. I. (2004). Teoriya ta praktika poslidovnoyi realizaciyi kompetentnisnogo pidhodu v dosvidi zarubizhnih krayin [Theory and practice of consistent implementation of the competence approach according to the experience of foreign countries]. *Kompetentnisnij pidhid u suchasnij osviti: svitovij dosvid ta ukrayinski perspektivi – Competent Approach in Modern Education: World Experience and Ukrainian Perspectives*, 16.
7. Професійна освіта: Словник / укладач С. У. Гончаренко та ін.; за ред. Н. Г. Ничкало. К. : Вища школа, 2000. С. 149.
Goncharenko S. U. Nychkalo N. G. (Ed.) (2000). Profesijna osvita. Slovník [Professional Education. Dictionary]. Kyiv, Ukraine : Vyscha shkola.
8. Сергієнко Н. Ф. Професійна компетентність сучасного вчителя. URL : <http://tme.umo.edu.ua/docs/5/11sercmt.pdf>
Sergiyenko N. F. Profesijna kompetentnist suchasnego vchitelya [Professional competence of a modern teacher]. Retrieved from <http://tme.umo.edu.ua/docs/5/11sercmt.pdf>
9. Синенко В. Я. Профессионализм учителя. *Педагогика*, 1999, № 5. С. 45–51.
Sinenko V. Ya. (1999). Professionalizm uchitelya [Teachers' Professionalism]. *Pedagogika – Pedagogics*, 5, 45–51.
10. Ціпан Т. С. Професійна компетентність сучасного вчителя. *Інноватика у вихованні*, 2016, Вип. 3. С. 174–181.
Tsipan T. S. (2016). Profesijna kompetentnist suchasnego vchitelya [Professional Competence of a Modern Teacher]. *Innovatika u vihovanni – Innovation in Education*, 3, 174–181.

Yang Zhuang

ORCID 0000-0002-2238-6819

Ph.D. Student of the Department
of general pedagogy and pedagogy of higher school,
H. S. Skovoroda Kharkiv National University
(Kharkiv, Ukraine) E-mail: yangzhuanghnpu@gmail.com

ESSENCE AND MAIN POINTS OF THE PEDAGOGICAL COMPETENCE OF A CHOREOGRAPHY TEACHER-TO-BE

Pedagogical competence is a necessary component of the specialists'-to-be training, as it reflects the teacher's level of willingness to work with students, transfer knowledge and develop skills at a high professional and methodical level.

The purpose of the article. *However, we believe that generalizing approaches to pedagogical competence as a scientific problem and specifying the pedagogical competence of teacher-choreographers is not elucidated enough in the scientific literature, which is the purpose of our publication.*

Methodology. *The methodological basis of the study is represented by the scientific, objective, and general postulates of pedagogy on the humanistic direction of education. When working on the article, inductive and deductive methods were applied to summarize and analyze scientific literature.*

The scientific novelty *lies in the generalization of approaches how to define the professional competence of choreography teachers-to-be and to identify the main groups of their competences.*

Results of the research. *In the course of the study, we generalized the essence of such notions as «competence», «pedagogical competence», and «pedagogical competence of choreography teachers-to-be». It is found that scientists consider «competence» as a system of knowledge and skills necessary for the pursuit of effective professional activity; ability to perform professional duties; ability to achieve the purpose and result of professional activity, etc. «Pedagogical competence» is understood as the integration of the appropriate level of professional knowledge and skills of the teacher and his/her personal qualities. The professional competence of choreography teachers-to-be can be defined as a set of competences necessary for successful pursuit of professional activity in the field of choreographic art, and the competences should include a variety of general, artistic, choreographic skills, and individual and personal characteristics.*

Conclusions. *Approaches to the definition of the essence of the key concepts for our study are summarized: competence, pedagogical competence, and basic competences that a choreography teacher should possess.*

Keywords: *competence, pedagogical competence, choreography teacher*

Стаття надійшла до редакції 01.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Я. Е. Левченко

РОЗДІЛ 4 ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ОСВІТИ

УДК 378:373.3.091.12.011.3-051

Богданович В. В.

ORCID 0000-0003-3227-8288

Викладач кафедри мистецьких дисциплін
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: volodymyr.bohdanovych@ukr.net

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ В УКРАЇНІ (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

У статті окреслено законодавчі та концептуальні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи в Україні кінця ХХ – початку ХХІ століття. **Метою статті** є дослідження зміни орієнтирів підготовки майбутніх учителів початкової школи зі здобуттям Україною незалежності та педагогічного аналізу позитивних моментів у процесі підготовки. **Методологію дослідження** становлять ідеї, окреслені у наукових працях, основні положення нормативно-правових документів, за якими здійснювалась підготовка майбутніх учителів початкових класів, архівні матеріали, дисертаційні дослідження. **Науковою новизною дослідження** є виокремлення напрямів організації музично-естетичного виховання учнів початкових класів у зазначений хронологічний період: освітній (музично-освітня діяльність загальноосвітніх і музичних навчальних закладів); виховний (музично-освітня діяльність організацій, громадських та музичних товариств); композиторсько-виконавський (музично-освітня діяльність видатних українських композиторів і виконавців); аматорський (діяльність аматорських музичних колективів народно-інструментальної творчості); фольклорний (кобзарське мистецтво).

Зазначено, що заклади загальної середньої освіти (ЗЗСО) ХХІ століття мають реалізовувати ідеї особистісно орієнтованої педагогіки й забезпечувати єдність інтелектуального, фізичного, духовного, естетичного та морального розвитку особистості, її конкурентоздатність на ринку праці. Завданням закладів вищої освіти (ЗВО) є забезпечення початкової школи вчителями, котрі мають музичну освіту, володіють відповідними знаннями, вміннями і навичками здійснювати музично-естетичне виховання, спрямоване на формування всебічно розвиненої особистості здобувача освіти.

Висновки. Проаналізовано підготовку майбутніх учителів початкових класів до музично-естетичного виховання учнів в контексті культурно-історичного розвитку України другої половини ХХ – початку ХХІ століття. У ЗВО відкривалися факультети початкового навчання, або педагогіки і методики початкового навчання, де велася змістовна та ґрунтовна підготовка майбутніх учителів початкових класів до музично-

естетичного виховання учнів. Студенти вивчали теоретичні та практичні дисципліни мистецького напрямку, брали активну участь у художній самодіяльності: були учасниками хорових колективів, оркестрів народних інструментів, ансамблів та багатьох інших творчих об'єднаннях студентів, що несло в собі активну музично-естетичну підготовку.

Ключові слова: *підготовка майбутніх учителів початкової школи, музично-естетичне виховання учнів, заклад вищої освіти, освітній процес.*

Постановка проблеми. *Актуальність роботи.* Розбудова держави, інтеграція її в європейський простір потребують її оновлення в системі освіти України, зокрема, освітнього середовища закладів вищої та загальної середньої освіти.

Культурно-освітній простір відзначається продукуванням і впровадженням у життя принципово нових педагогічних концепцій, систем та навчальних програм. Суттєво змінюється процес виховання учнів початкової школи, що веде за собою зміни в підготовці учителів початкових класів. Вводиться в дію ключова реформа Міністерства освіти і науки України – Нова українська школа, головною метою якої є створення школи, у якій буде приємно навчатись і яка даватиме учням не тільки знання, а й вміння застосовувати їх у житті.

Зміни в системі освіти України висвітлені й окреслені у державних документах таких як: Закон України «Про вищу освіту» (2014), Державний стандарт початкової освіти (2005, 2011, 2018), Закон України «Про освіту» (2017), Концепція розвитку освіти України на період 2015 – 2025 рр. (2014), Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015), Концепція Нової української школи (2016).

Концептуальні основи розвитку загальної середньої освіти «Нова українська школа» передбачають оновлений зміст виховання здобувачів освіти. Але створення нового неможливо без урахування надбань минулого, що супроводжується активізацією історико-педагогічних пошуків, спрямованих на історичний досвід морального виховання, педагогічну спадщину, наукові концепції та погляди вітчизняних і зарубіжних педагогів минулого з метою впровадження їх ідей в освітній процес.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам підготовки майбутніх учителів початкових класів присвячено багато досліджень, в яких розкривається сутність підготовки майбутніх учителів до музично-педагогічної діяльності у галузі середньої та вищої освіти. У них висвітлюються питання художнього виховання майбутніх учителів початкових класів і музики, музично-естетичної підготовки учителів початкових класів, психолого-педагогічної підготовки майбутнього вчителя до організації музично-пізнавальної діяльності учнів початкової школи, формування їх музичної культури, професійно-педагогічного інтересу до музичної народної творчості, самоосвітньої діяльності студентів у вищих закладах педагогічної освіти: (С. Барановська, Б. Брилін, Ж. Володченко, Т. Грищенко, А. Гордійчук, Т. Дорошенко, Н. Згурська, В. Крицький, В. Кузмичова, О. Ляшенко, Л. Масол І. Мостова, Г. Нестеренко, О. Овчарук, А. Омельченко, В. Орлов, Г. Падалка, Л. Побережна, Л. Проців, О. Ростовський, М. Семко, І. Сташевська, Т. Танько, Т. Турчин, Л. Хлебникова, В. Федорчук, С. Чабан, Г. Шевченко, З. Яропуда та ін.). Ці праці визначають особливості окремих напрямів роботи щодо удосконалення музичної освіти і виховання дітей та молоді в сучасних умовах.

Увагу дослідників також зосереджено на вивченні провідних засад історії розвитку національної системи освіти України, що стали значним внеском у її розвиток (Л. Березівська, М. Євтух, І. Зязюн, В. Кремень, О. Проніков, О. Савченко, О. Сухомлинська, Н. Терентьева, М. Ярмаченко та інші).

В останні десятиріччя проведено ґрунтовні дослідження, в яких окреслено музично-педагогічну діяльність українських композиторів М. Леонтовича (Л. Іванова), К. Стеценка (Є. Федотов), С. Людкевича (С. Процик), В. Верховинця (Н. Дем'янка), Н. Вахнянина, В. Матюка, М. Копка (І. Фрайт) та інших. Ці роботи містять багатий фактичний матеріал, дають уявлення особливості музично-естетичного виховання майбутніх учителів початкової школи.

Метою статті є дослідження зміни орієнтирів підготовки майбутніх учителів початкової школи зі здобуттям Україною незалежності та педагогічного аналізу позитивних моментів у процесі підготовки. *Методологію дослідження* становлять ідеї, окреслені у наукових працях, основні положення нормативно-правових документів, за якими здійснювалась підготовка майбутніх учителів початкових класів, архівні матеріали, дисертаційні дослідження з питань підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Науковою новизною є виокремлення напрямів організації музично-естетичного виховання учнів початкових класів у зазначений хронологічний період: освітній (музично-освітня діяльність загальноосвітніх і музичних навчальних закладів); виховний (музично-освітня діяльність організацій, громадських та музичних товариств); композиторсько-виконавський (музично-освітня діяльність видатних українських композиторів і виконавців); аматорський (діяльність аматорських музичних колективів народно-інструментальної творчості); фольклорний (кобзарське мистецтво).

Результати дослідження. Здобуття Україною незалежності в Україні приймаються на державному рівні нові законодавчо-нормативні документи, у яких більша увага приділяється ролі мети

освіти в підготовці майбутніх учителів, розглядається розвиток освіти в світлі соціально-економічних, політичних, культурних вимог наступного століття (Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), 1994); Закон України «Про освіту», 1996; Закон України «Про загальну середню освіту», 1999), розробляються цілі та завдання для кожної ланки освіти: дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої (Закон України «Про професійно-технічну освіту», 2000; Національна доктрина розвитку освіти, 2002; Закон України «Про позашкільну освіту», 2000; Закон України «Про дошкільну освіту», 2001; Закон України «Про вищу освіту», 2002, 2004, 2014; Закон України «Про освіту» 2017) [4].

У 1996 році в Україні в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України створено лабораторію мистецької освіти (керівник – О. Рудницька). О. Рудницька вважала, що випускники консерваторій, художніх і театральних інститутів, вихованці педагогічних факультетів покликані відроджувати та передавати наступним поколінням духовні цінності людства, впливати на процеси виховання особистості засобами мистецтва. Фахівці лабораторії мистецької освіти обґрунтовували основні напрями розвитку культури особистості засобами мистецтва в умовах професійної освіти. Значна увага дослідників була спрямована на розкриття особливостей формування професійної культури студентів засобами мистецтва. Розроблялися критерії педагогічної діагностики ефективності впливів різних видів мистецтва на формування особистісних якостей студентів та визначалися закономірності, принципи та умови використання культуротворчої функції мистецтва в освітньому процесі закладу вищої освіти. 90-ті роки можна називати активним періодом широкого творчого експерименту в музично-естетичному вихованні.

У 90-х р. XX століття діяли дві програми з музики для початкових класів: «Програма з музики середньої загальноосвітньої школи та поурочні методичні розробки 1-4-й класи» автори О. Ростовський, Р. Марченко, Л. Хлебнікова, З. Бервецький та «Програма для шкіл (класів) з поглибленим теоретичним і практичним вивченням музики: 1-11 класи», затверджена Міністерством народної освіти УРСР, автор – заслужений учитель УРСР З. Жофчик. В останній йдеться, що музика є скарбницею людських почуттів, думок, переживань. Духовний світ дитини, яка зуміє сприйняти це багатство, стає значно яскравішим, різностороннім, глибшим.

Поглиблене вивчення музики в ЗЗСО через художні образи музичного мистецтва виховує культуру почуттів дитини, має певний вплив на формування її поглядів та переконань. Враховуючи, що в школах працюють учителі з достатнім музичним досвідом, програми не виключають можливість творчого підходу до планування та вибору певної методики навчання. Крім цього вчителі треба розуміти, що логічна різноманітність видів діяльності є ключем до інтенсивного розвитку дитини в цілому». Аналізуючи дану програму можемо зробити висновок, що підготовка майбутніх учителів початкових класів до музично-естетичного виховання учнів не може бути поверхневою та не змістовною, адже їх професійності в музичному мистецтві вимагає сама початкова школа [3].

Проаналізуємо також програму з музики авторів О. Ростовського, Р. Марченко, Л. Хлебникової та З. Бервецького, за якою працювали школи України – «Програма з музики середньої загальноосвітньої школи та поурочні методичні розробки 1-4-й класи». Зазначена програма з музики, створена під керівництвом О. Ростовського на основі педагогічної концепції Д. Кабалецького, увібрала в себе традиції народної й досягнення сучасної педагогіки, передовий педагогічний досвід учителів. Своім змістом вона істотно відрізнялася від усіх попередніх програм. Йдеться насамперед, про цілеспрямоване використання музичного фольклору у вихованні школярів.

У педагогічних інститутах України велася підготовка майбутніх учителів початкових класів до музично-естетичного виховання учнів використовуючи ці програми. Студентам надавався матеріал для розучування, слухання та вивчення музичних творів з рекомендованого переліку творів в програмах. Це свідчить про зв'язок інститутів зі школами. Відомо, що музична культура людини невід'ємна від культури того народу, до якого вона належить або серед якого живе. В програмі О. Ростовського особлива увага приділяється українській народній музиці, що повинна розкритися дітям як частина життя народу, цілісне явище його духовної культури. Ці слова висловлюють одну з основних ідей автора при складанні програми. Сутність концепції О. Ростовського щодо педагогічного керування процесом музичного сприймання школярів полягає у ставленні до нього як до соціально-педагогічного явища, в якому об'єктивні та суб'єктивні чинники перебувають у нерозривній єдності та взаємозв'язку [5].

Усі зазначені концепції музично-естетичного виховання учнів початкових класів є концептуальними засадами підготовки майбутніх учителів початкових класів при музично-естетичному вихованні учнів. Адже всі зміни, які почали відбуватися в системі виховання учнів початкових класів паралельно пов'язані з професійною підготовкою майбутніх учителів в закладах вищої освіти.

Видрукувана на початку 90-х років XXI століття збірка В. Верховинця «Веснянка» – ігри для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, стала основою інсценізацій, танцювальних рухів під спів пісень на уроках музики. В. Верховинець є одним із основоположників створення дитячого музично-ігрового репертуару. Він заклав міцний фундамент, на якому сформувалася нинішня музична література для дітей молодшого шкільного віку [1, 9].

Працюючи над «Веснянкою», автор поставив перед собою завдання, суть якого полягала у вихованні «фізично здорового, етично стійкого та інтелектуально розвиненого майбутнього члена суспільства». Одним із могутніх засобів досягнення бажаного результату в автора «Веснянки» були рухливі музичні ігри [1, 5].

Згідно із Законом України «Про загальну середню освіту» зміст загальної середньої освіти складається з державних стандартів початкової, базової і повної середньої освіти. Зокрема, державний стандарт початкової загальної освіти розроблений відповідно до пізнавальних можливостей учнів молодшого шкільного віку. Він передбачав всебічний розвиток та виховання особистості через формування в здобувачів освіти бажання і вміння вчитися, повноцінних мовленнєвих, читацьких, обчислювальних умінь й навичок, здорового способу життя. Поряд із функціональною підготовкою за роки початкової освіти учні мають набути достатній особистий досвід культури спілкування та співпраці у різних видах діяльності, самовираження у творчих видах завдань [2]. Базовий навчальний план складався з таких освітніх галузей: мови і літератури, математика, здоров'я і фізична культура, технологія, мистецтво, людина і світ, які побудовані за змістовими лініями [2].

Головна мета освітньої галузі «Мистецтво» полягала у розвитку особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва, здатності до сприймання, розуміння і творення художніх образів, потреби в художньо-творчій самореалізації та духовному самовдосконаленні, формуванні і розвитку в учнів комплексу ключових, міжпредметних і предметних компетентностей у процесі опанування художніх цінностей та способів художньої діяльності шляхом здобуття власного естетичного досвіду.

Для реалізації завдань освітньої галузі «Мистецтво» ЗВО повинні готувати висококваліфікованих фахівців як в галузі початкової освіти, так і в галузі музичного мистецтва. Такий синтез спеціальностей гармонійно поєднаний в підготовці майбутніх учителів початкових класів зі спеціалізацією «Музичне мистецтво». На початку ХХІ століття таких фахівців готували в багатьох ЗВО, проте в сьогоденні це лише два ЗВО в Україні: Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка та Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди.

Акцентуємо увагу на утвердження варіативної освіти. За умови сталих стандартів, варіативна освіта реалізується на рівні навчально-методичного забезпечення у підручниках та інших навчальних матеріалах, до чого необхідно підготувати майбутніх вчителів початкової школи. Зокрема, навчити їх вміти аналізувати та добирати підручники, методичне оснащення педагогічного процесу. Наприклад, відповідно до державних стандартів і нових програм, у 2011 р. почалося створення нового покоління підручників. Для учнів першого класу було складено підручники: «Мистецтво» (авт. Л. Масол, О. Гайдамака, Н. Очеретяна, видавництво «Генеза»); «Музичне мистецтво» (авт. Л. Аристова, В. Сергієнко, видавництво «Освіта»); «Музичне мистецтво» (авт. О. Лобова, видавництво «Школяр»).

Висновки. Проаналізовано підготовку майбутніх учителів початкових класів до музично-естетичного виховання учнів в контексті культурно-історичного розвитку України другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Встановлено, що сучасна початкова школа є варіативною за типами навчальних закладів, методичним забезпеченням і, разом з тим, покликана забезпечити навченість усіх школярів на рівні, визначеному державним стандартом загальної початкової освіти. Винятково важливо повною мірою враховувати суттєві зміни в підготовці учителів початкової школи до музично-естетичного виховання учнів. Студенти вивчали теоретичні та практичні дисципліни мистецького напрямку, брали активну участь у художній самодіяльності: були учасниками хорових колективів, оркестрів народних інструментів, ансамблів та багатьох інших творчих об'єднань студентів, що несло в собі активну музично-естетичну підготовку.

References

1. Верховинець В. М. Весняночка. К. : Музична Україна, 1989. 343 с.
Verkhovynets V. M. (1989). Vesnianochka [Spring time]. Kyiv, Ukraine : Muzychna Ukraina.
2. Закон України «Про загальну середню освіту». *ВВР*, 1999, № 28. Ст. 230. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14> (дата звернення: 21.10.2019).
Zakon Ukrainy «Pro zahalnu seredniu osvitu». *VVR*. [Law of Ukraine «On General Secondary Education»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14>.
3. Програма для шкіл (класів) з поглибленим теоретичним і практичним вивченням музики 1–11 класи. К. : Радянська школа, 1990. 104 с.
Prohrama dlia shkil (klasiv) z pohlyblyenym teoretychnym i praktychnym vyvchenniam muzyky 1–11 klasy [The program for schools (classes) with in-depth theoretical and practical study of music grades 1–11]. (1990). Kyiv, Ukraine : Radianska shkola.

4. Проніков О. К. Історія педагогіки : курс лекцій. К. : Видавничий Дім «Слово», 2015. 440 с.
Pronikov O. K. (2015). Istoriiia pedahohiky: kurs lektzii [History of Pedagogy: Lecture Course]. Kyiv, Ukraine : Vydavnychy Dim «Slovo».
5. Ростовський О. Я. Педагогіка музичного сприймання : навч.-метод. посібник. К. : ІЗМН, 1997. 248 с.
Rostovskiy O. Ya. (1997). Pedahohika muzychnoho spryimannia: navch.-metod. posibnyk [Pedagogy of musical perception: textbook]. Kyiv, Ukraine : IZMN.
6. Савченко О. Я. Теоретичні підходи до визначення якості шкільної освіти. *Шлях освіти*, 2006, № 4. С. 2–6.
Savchenko O. Ya. (2006). Teoretychni pidkhody do vyznachennia yakosti shkilnoi osvity [Theoretical approaches to determining the quality of school education]. *Shliakh osvity – The path of education*, 4, 2–6.

Bohdanovych V.

ORCID 0000-0003-3227-8288

Lecturer at the Arts Department,
Т.Н. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: volodymyr.bohdanovych@ukr.net

**LEGISLATIVE BASIS OF TRAINING
OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS
FOR MUSICAL AND AESTHICAL EDUCATION OF PUPILS
IN INDEPENDENT UKRAINE**

*The article deals with the legislative and conceptual principles for the training of future primary school teachers in Ukraine since its independence. **The purpose** of the article is to investigate changes in the guidelines for the training of future elementary school teachers, with the acquisition of independence of Ukraine and pedagogical analysis of the positive aspects in the training process. **The researching methodology** consists of working with archival materials, dissertation researches, scientific papers, analysis and characterization of the documentary base of training of future primary school teachers. **Scientific novelty** is the study of the current state of development of society, which requires such teacher training, which is focused on the development of the child's personality, self-development, the ability of self-improvement. The role in the implementation of this task is entrusted, including, to elementary school. The National Doctrine for the Development of Education of Ukraine and other applicable documents governing the educational process in general secondary education institutions emphasize the importance of achieving this goal.*

The School of the 21st Century should realize the ideas of personally oriented pedagogy; to ensure the unity of intellectual, physical, spiritual, aesthetic and moral development of the personality, its competitiveness in the labor market; to learn the planning of one's own life strategy, the improvement of personal traits, the orientation in the value system, the definition of life credo and lifestyle. Such ideas will require specialists who can effectively implement them. This raises the problem of providing elementary schools as primary education, teachers who have music education, have the appropriate knowledge, skills and experience to perform musical and aesthetic education aimed at shaping the comprehensive development of the student's personality.

Drawing conclusions, we can say that with the Ukraine's independence, changes were made in primary education, respectively, and as a consequence changes occurred in the training of future elementary school teachers for musical and aesthetic education of students.

Keywords: *preparation of future elementary school teachers, music-aesthetic education of students, institution of higher education, educational process.*

Стаття надійшла до редакції 02.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор О. К. Проніков

УДК 378.147(489)(045)

Граб М. В.

ORCID 0000-0001-8462-8222

Аспірант, викладач Гуманітарно-педагогічного коледжу
Мукачівського державного університету
(Мукачево, Україна) E-mail: grabmariyana96@gmail.com

ВИЩА ОСВІТА ДАНІЇ: ПРАКТИКО-ЗОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД

Останнім часом в Україні спостерігається тяжіння до вивчення досвіду освітніх систем європейських країн. Данія – одна з найбільш економічно розвинутих держав світу з ефективною системою освіти та соціального захисту населення, яка пройшла певний шлях свого історичного становлення під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників.

Мета роботи – проаналізувати особливості вищої освіти в Данії та розкрити її практико-зорієнтований підхід.

Методологія. У процесі написання статті використовувався комплекс методів дослідження: теоретичних (аналіз і синтез, порівняння, систематизація) та емпіричних (аналіз нормативних документів і продуктів діяльності).

Наукова новизна. Автором зацентовано увагу на доцільності та ефективності використання практико-зорієнтованого підходу фахової підготовки майбутніх педагогів Королівства Данії до вітчизняного освітнього середовища. З'ясовано, що система вищої освіти Данії визначається як бінарна, оскільки включає університетський та не університетський сектори: заклади вищою освіти поділяються на три типи (університети, вищі професійні училища та коледжі) і домінує в них не теоретична підготовка майбутніх фахівців, а практико-зорієнтований підхід. Вища освіта безпосередньо фінансується державою, проте закладам дозволено надавати платні додаткові освітні послуги. Аналіз джерел з проблеми дослідження дає підстави стверджувати, що данські студенти в процесі свого навчання вирізняються надзвичайною активністю і спрямованістю, оскільки крім відвідування традиційних лекцій, приймають участь у відкритих дискусіях зі своїми викладачами та однокурсниками, займаються проектною роботою.

Висновки. Система вищої освіти Данії має потужний рівень розвитку і посідає високе місце за низкою показників серед країн Європи і світу. Дослідження відповідної теми дало змогу визначити основні ознаки практичної спрямованості підготовки майбутніх фахівців, зокрема педагогів, які можуть бути ефективно впроваджені у вітчизняну освітню систему.

Ключові слова: Данія, освітня система, фахова підготовка, практико-зорієнтований підхід.

Постановка проблеми. В умовах модернізації освіти та підвищених вимог суспільства до компетентності сучасного педагога необхідним є постійне вдосконалення його професійної підготовки, використання новітніх підходів до організації освітнього процесу у закладах вищої освіти. Інтеграційні процеси, що впливають на розвиток системи вищої освіти, зумовлюють необхідність вивчення досвіду європейських країн з метою доцільного використання в Україні.

Однією з найбільш економічно розвинутих держав світу з ефективною системою освіти та соціального захисту населення є Данія. Високий освітній рівень та потужні демократичні традиції сприяють підняттю її на вищі щаблі розвитку. Сучасна Данія належить до країн з високим рівнем розвитку вищої освіти, яка пройшла певний шлях свого історичного становлення під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. До внутрішніх факторів варто віднести політичні, економічні, соціальні та культурні чинники; моральні цінності, що історично утверджувалися в цій країні; процеси саморозвитку системи освіти. Стосовно зовнішніх факторів, освіта Данії, як країни Європи, не ізольована від тих процесів, які характеризують сучасний європейський освітній простір: глобалізації, інтернаціоналізації, гуманітаризації, гуманізації, демократизації, безперервності, масовості, технологізації тощо. Зазначимо, що саме інтеграція внутрішніх та зовнішніх чинників обумовлюють сучасний стан функціонування системи вищої освіти Данії, як держави загального добробуту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасній педагогічній науці України одним із важливих дослідницьких напрямів є дослідження функціонування вищої освіти за рубежем. На його здійснення спрямовують творчі пошуки науковці Н. Абашкіна, Ю. Бекетова, М. Бершадська, Л. Віннікова, Н. Гайдук, М. Дмитриченко, В. Зубко, О. Карпенко, І. Козубовська, С. Когут, К. Корсак, Т. Кошманова, Н. Лавриченко, Г. Лещук, О. Матвієнко, Н. Микитенко, Н. Ничкало, Н. Пазюра, В. Поліщук, О. Пришляк, Л. Пуховська, А. Сбруєва, Г. Слозанська, С. Сисоєва, В. Семілетко, Г. Товканець та ін.

Розвиток вищої освіти сучасних скандинавських країн, зокрема і Данії, що є складовою частиною європейського освітнього простору, досліджують вітчизняні та зарубіжні науковці: А. Кулікова, Е. Коккерсволд, Р. Лаппен, Р. Лунгстад, О. Огієнко, Я. Петерсон, Р. Расмуссен, А. Роляк [5], Г. Сагач, Н. Шугалій [7] та інші.

Мета роботи – проаналізувати особливості вищої освіти в Данії та розкрити її практико-зорієнтований підхід.

У процесі написання статті використовувався *комплекс методів дослідження*: теоретичних (аналіз і синтез, порівняння, систематизація) та емпіричних (аналіз нормативних документів і продуктів діяльності).

Наукова новизна: зацентровано увагу на доцільності та ефективності використання позитивного досвіду фахової підготовки майбутніх педагогів Данії до вітчизняного освітнього середовища.

Результати дослідження. Ознаками сучасної освітньої модернізації в Данії вважаємо інтернаціоналізацію змісту навчання й відкритість освітньої системи, її інтеграцію в європейський освітній простір; демократизацію; удосконалення фахової підготовки молоді. У цьому зв'язку в країні прийнято низку нормативно-законодавчих документів, серед них: Закон про діяльність закладів середньої освіти, Акт № 459 «Відкрита молодіжна освіта», Наказ Міністерства освіти Данії № 791 про відкриту молодіжну освіту, Закон про професійну освіту та ін.

Аналіз джерел з проблеми дослідження [1; 2; 3; 4; 6] дає підстави стверджувати, що система вищої освіти Данії визначається як бінарна, оскільки передбачає університетський та не університетський сектори. У цій системі університети пропонують програми з поглибленим теоретичним курсом, спрямованим на ґрунтовний науковий пошук, а не університетські заклади – програми професійного навчання високого рівня. В останні роки ці відмінності стають менш відчутними завдяки тому, що, з одного боку, відбувається посилення академічного розвитку не університетського сектору, а з іншого – більша участь університетів у професійно-орієнтованій діяльності [4].

Цінними для нашого дослідження є наукові розвідки О. Карпенко та М. Бершадської, в яких представлено аналітичні матеріали Всесвітньої асоціації університетів щодо розвитку вищої освіти в країнах світу, в тому числі скандинавських [2]. Для аналізу вченими було обрано 43 країни світу і досліджувалися такі освітні показники: 1) охоплення населення у віці 25–64 рр. вищою освітою; 2) індекс освіти (відносні досягнення країни у підвищенні грамотності дорослого населення та збільшення загального показника тих, хто навчається в різних типах навчальних закладів); 3) величина внутрішнього валового продукту на душу населення. Виокремлювалися певні критерії для визначення рівня та місця, з якими пов'язувалася та чи інша держава. З урахуванням одержаних результатів країни були поділені на 3 групи: до першої увійшло 24 країни, до другої – 10, до третьої – 9. У першій групі частка населення з вищою освітою складала переважно від 15 до 30%; індекс освіти від 0,94 до 0,99; величина ВВП на душу населення в загальному – 30335 \$. В інших групах ці показники були нижчими. До першої групи (24 країни) увійшли США, Канада, Австралія, Ізраїль, Великобританія, Японія та інші. За всіма названими показниками до першої групи країн належить і Данія. Кількісні показники цієї країни складають: 1) частка населення з вищою освітою у віці 25–64 р. (у %) – 26; 2) індекс освіти – 0,99; ВВП на душу населення (у \$) – 33570 [2].

Вища освіта у Данії регулюється державою і переважна більшість її ЗВО є державними. Всі вони мають високий ступінь автономії, яка поєднується із жорстким дотриманням національних норм кваліфікації викладачів, ступенів структур і процесу експертизи. Заклади вищої освіти використовують Європейську систему передачі і накопичення кредитів, а по закінченню певної програми студенти одержують дипломи з англomовним додатком. Чимало закладів освіти має міжнародну акредитацію своїх програм. Заклади вищої освіти Данії поділяються на три типи – університети, вищі професійні училища і коледжі. Проаналізуємо їх детальніше.

1. Професійні училища пропонують 2-річні програми професійного навчання в таких галузях як бізнес, технології та інформаційні технології. Вони комбiнують навчання теорії та дослідження із застосуванням отриманих знань на практиці. Зазвичай наприкінці навчання студенти представляють дослідницьку роботу, розробка якої триває 3 місяці.

2. Спеціалізовані коледжі та центри вищої освіти, а також університетські коледжі пропонують розраховані на 3–4 роки програми навчання в галузі бізнесу, освіти, інженерного мистецтва тощо. Теоретичні дослідження, навчання на практиці та дослідницька робота для отримання ступеня бакалавра завжди є невід'ємною частиною програми навчання.

3. Університети мають зобов'язання навчати студентів і проводити дослідження на найвищому міжнародному рівні. Університети в країні є багатопрофільні і вузькоспеціалізовані (педагогіка, машинобудівництво, фармація, сільське господарство, економіка, ветеринарія). Базовий курс навчання в університеті (бакалавр) становить 3 роки, основний (магістр) – 2 роки, додатковий (доктор філософії) – 3 роки. Повний цикл навчання разом із докторантурою мають університети в містах Копенгаген (1479), Орхус (1928), який раніше був цілковито приватним, Одензе (1964), Роскільд (1970), Ольборг (1974). Викладачі закладів університетського рівня зобов'язані вести активну наукову роботу, брати участь в обмінах і міжнародних проектах тощо. Їх поділяють на ад'юнктів (контракт 3 роки) і лекторів (на ставці); доцентів; професорів [2].

Освіта в Данії підпорядкована принципу «навчання для життя». На думку данців навчання має всебічно розвивати особистість, а не перетворювати людину на заручника системи. Знання – для людини, а не людина – для знань. Зазначимо, що саме тому освіта Данії не ставить акцент на теоретичній підготовці, а є більш зорієнтованою на практичну підготовку до професійної діяльності. Університети зобов'язані не лише навчати студентів, а й проводити наукові дослідження, що сприяють формуванню у них практичних навичок. Вища освіта безпосередньо фінансується державою, та закладам дозволено надавати платні додаткові освітні послуги. Частина субвенції обчислюється за нормами на одного студента, кошти на науку та утримання споруд – за іншою методикою. Кошти щороку приходять централізовано, а конкретний розподіл видатків здійснюють ради закладів. Держава фінансує всі заклади незалежно від підпорядкування чи власності на базі законів парламенту про обсяг і розподіл коштів між типами закладів.

Цікавим є той факт, що педагогічна освіта у Данії безкоштовна. Першочергово вона була пов'язана з розповсюдженням християнства в країні. Засади гуманітарно-академічної освіти Данії закладено ще католицькою церквою, а професійно-технічна освіта бере свої початки від ганзейських часів та навчальних осередків гільдій. У XVIII столітті утвердилося розуміння необхідності навчання усього населення. Наприкінці століття данці створили систему підготовки педагогів, що дало змогу розпочати вводити загальну 7-річну освіту з 1814 р. М. Грундвігу країна завдячує більшості демократичних ідей в освіті та принципам свободи і незалежності (його прибічники створили перші недержавні школи), вільного вибору громадянами закладу освіти, рівного доступу тощо. Він був прихильником навчання «для життя», критикував недоліки тогочасної книжкової і схоластичної освіти. Цей гуманістичний імпульс не втрачений і досі, тому система освіти Данії постійно вдосконалюється, маючи на меті як найповнішу реалізацію цих прекрасних цілей і принципів.

Усі програми вищої освіти в Данії вимагають високого рівня володіння англійською мовою. Щоб підтвердити потрібний їй рівень, треба пройти відповідне тестування – IELTS, TOEFL, Cambridge ESOL. Іноземні студенти можуть навчатися як на англійських програмах, так і на програмах, де викладання предметів ведеться датською мовою. Але в першому і в другому варіантах треба довести потрібний рівень володіння відповідною мовою. Вища освіта в Данії для громадян країн ЄС, Прибалтики і скандинавських країн, а також для учасників програм обміну – безкоштовна. Також право на безкоштовну освіту мають ті, в кого є дозвіл на постійне проживання в цій країні або тимчасовий дозвіл, який може бути переведений у постійний, та осіб, у яких принаймні один з батьків є громадянином ЄС, Прибалтики або нордичної країни та працює в Данії. Студенти з інших країн, які за статусом свого громадянства мають право на безкоштовну освіту в Данії сплачують вступний внесок, що стягується при подачі заяви на дозвіл на навчання.

Цікавим для вітчизняних ЗВО є і той факт, що вища освіта в Данії є вузькоспеціалізованою і спрямованою на надання студенту більше практичних навичок, ніж теоретичних. Зазвичай навчальні програми не передбачають вивчення предметів загального профілю. Зазначимо, що викладачі закладів вищої освіти паралельно з викладанням працюють за спеціальністю у місцевих компаніях, серед яких чимало і великих міжнародних. Це дає їм можливість передати своїм студентам досвід практичної діяльності. Чимало освітніх установ Данії мають партнерські домовленості з місцевими компаніями і громадськими організаціями, які пропонують у себе стажування. Відповідно, це сприяє формуванню у майбутніх фахівців професійної компетентності. Датські студенти в процесі свого навчання відрізняються надзвичайною активністю і спрямованістю. Крім відвідування традиційних лекцій, вони приймають участь у відкритих дискусіях зі своїми викладачами та однокурсниками, займаються цікавою проектною роботою, вчать критично мислити.

Навчальний тиждень студента, залежно від типу ЗВО, в середньому складається з 10 годин аудиторної підготовки і 30 годин самопідготовки (сюди включається і проектна робота). Оцінювання роботи студента здійснюється через проведення письмових та усних іспитів. Відповідно до чинного законодавства Королівства, у Данії студенти можуть працювати у навчальний період – до 15 годин на тиждень, і на повну ставку упродовж трьох літніх місяців. По завершенню навчання випускник ЗВО для пошуку роботи може залишитися в країні ще на 6 місяців.

У Данії держава максимально прагне підтримувати ті зрушення у вищій освіті, які вона визначає як такі, що сприяють процвітанню нації. Тобто університетська освітня система прагне орієнтуватися, насамперед, на внутрішній ринок країни, а також на найбільш економічно перспективні спеціальності.

Найбільш перспективними для країни напрямами є: фармакологія, інформаційні технології, ветеринарія, педагогіка, менеджмент, будівництво, сільське господарство, юриспруденція тощо. Вони підтримуються державою, яка виділяє більше фінансів на їх розвиток, ніж на інші. Університети Данії надають можливість одержати академічну професію після закінчення двох років навчання, університетський ступінь бакалавра – після трьох років вивчення базової програми, професійний ступінь бакалавра після 3-4 років навчання, а також ступінь під назвою Candidatus, який є аналогом магістратури і присвоюється після 2 додаткових років навчання.

Найбільш престижними і рейтинговими ЗВО Данії вважаються такі: Копенгагенська бізнес-школа, Копенгагенський університет, Королівський університет ветеринарії та сільського господарства. Більша частина програм передбачає навчання датською мовою, проте багато ЗВО через інтернаціоналізацію також пропонують навчання англійською, німецькою та французькою мовами. До закладів вищої освіти зараховують абітурієнтів без іспитів, ґрунтуючись на загальному балі шкільного атестата, який в обов'язковому порядку повинен бути еквівалентним датському атестату. В іншому випадку абітурієнт повинен попередньо пройти спеціальні підготовчі курси. Всі місця в будь-якому ЗВО діляться за 2 системами квот. Перша квота передбачає поділ між тими кандидатами, хто володіє датським або еквівалентним шкільним сертифікатом. Друга квота припускає розподіл місць між тими абітурієнтами, хто потребує індивідуальної оцінки вищої освіти. Варто зазначити, що заклади вищої освіти Данії орієнтовані на міжнародний ринок і пропонують великий вибір програм та індивідуальних курсів; вони обладнані найсучаснішими бібліотеками, лекційними аудиторіями, лабораторіями тощо.

Висновки. Таким чином, Данія виявляє високий рівень відповідальності за стан вищої освіти на різних рівнях: законодавчому, здійсненні фінансування, участі у міжнародних об'єднаннях, забезпеченні співробітництва вищої школи та підприємницьких структур у науково-дослідницькій діяльності. Система вищої освіти цієї країни, як виявив аналіз наукових джерел, має потужний рівень розвитку і посідає високе місце за рядом показників серед країн Європи і світу. Дослідження дало змогу визначити основні ознаки практичної спрямованості освіти Данії. Потребують подальшого дослідження перспективи впровадження позитивного досвіду практичної підготовки майбутніх педагогів Данії в заклади вищої освіти України.

References

1. Зеленова Т. Г., Бурухин С. Ф. Демократичность – национальное наследие в образовании и жизни Дании. *Образование за рубежом*. URL : http://vestnik.yvspu.org/releases/obrazovanie_za_rubegom/5_1/
Zelenova T. H., Burukhyn S. F. (2019). Demokratichnost – natsyonalnoe nasledye v obrazovanii y zhyznyi Danyu [Democracy is a national heritage in the education and life of Denmark]. *Obrazovaniye za rubezhom – Abroad education*. Retrieved from http://vestnik.yvspu.org/releases/obrazovanie_za_rubegom/5_1/
2. Карпенко О., Бершадская М. Высшее образование в странах мира: анализ данных образовательной статистики и глобальных рейтингов в сфере образования. М. : Издательство СГУ, 2009. 244 с.
Karpenko O., Bershadskaia M. (2009). Vyshee obrazovaniye v stranakh myra: analiz dannukh obrazovatelnoi statystyky y hlobalnykh reitynhov v sfere obrazovaniya [Higher education in the world: analysis of educational statistics and global data in the field of education]. Moscow, Russia : Izdatelstvo SGU.
3. Модернізація системи вищої освіти: соціальна цінність і вартість для України : Монографія. Серія «Модернізація вищої освіти: світоглядно-педагогічні проблеми». К. : Педагогічна думка, 2007. 257 с.
Modernizatsiia systemy vyshchoi osvity: sotsialna tsinnist i vartist dlia Ukrainy: Monohrafiia. Seriia «Modernizatsiia vyshchoi osvity: svitohliadno-pedahohichni problemy [Modernization of Higher Education: Social Value and Value for Ukraine: A Monograph. Series «Higher Education Modernization: Pedagogical Issues] (2007). Kyiv, Ukraine : Pedagogichna dumka.
4. Особенности образовательной системы Дании. URL : Learning.ua <https://learning.ua/blog/201903/osoblyvosti-osvitnoi-systemy-danii/ru/>
Osobennosty obrazovatelnoi systemy Danii [Features of the educational system of Denmark]. Retrieved from <https://learning.ua/blog/201903/osoblyvosti-osvitnoi-systemy-danii/ru/>
5. Роляк А. О. Професійна підготовка вчителів у вищих навчальних закладах Данії : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2011. 20 с.
Roller A. O. (2011). Profesiina pidhotovka vchyteliv u vyshchyykh navchalnykh zakladakh Danii [Teacher training in higher education of Denmark]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kiev, Ukraine.
6. Федотова Е. Е. Допрофессиональная подготовка молодежи в Дании. *Педагогика*, 2001, № 7. С. 93–96.
Fedotova E. E. (2001). Doprofessionalnaia podhotovka molodezhy v Danii [Pre-vocational training of youth in Denmark]. *Pedagogika – Pedagogy*, 7, 93–96.

7. Шугалій Н. Є. Особливості освіти Данії в аспектах забезпечення її якості та участі в європейських процесах. *Теоретичний та науково-методичний часопис*, 2008. С. 244–254.
 Shugaliy N. E. (2008). Osoblyvosti osvity Danii v aspektakh zabezpechennia yii yakosti ta uchasti v yevropeiskyykh protsesakh [Features of Denmark's education in terms of quality assurance and participation in European processes]. *Teoretychnyy ta naukovo-metodychnyy chasopys – Theoretical and scientific-methodological journal*, 244–254.

Hrab M.

ORCID 0000-0001-8462-8222

Ph.D. Student,
 Mukachevo State University
 (Mukachevo, Ukraine) E-mail: grabmaryana96@gmail.com

HIGHER EDUCATION IN DENMARK: A PRACTICAL-ORIENTED APPROACH

Recently in Ukraine there is a tendency to study the experience of the educational systems of European countries. Denmark is one of the most economically advanced country in the world with an effective system of education and social protection for the population, which has gone a long way in its history of being influenced by internal and external factors.

The purpose of the work is to analyze the features of higher education in Denmark and to reveal its practice-oriented approach.

Methodology. *In the process of writing the article a complex of research methods was used: theoretical (analysis and synthesis, comparison, systematization) and empirical (analysis of regulatory documents and products of activity).*

Scientific novelty. *The author focuses on the feasibility and effectiveness of using a practice-oriented approach to the professional training of future teachers of the Kingdom of Denmark in the domestic educational environment. It has been found that the higher education system in Denmark is defined as binary because it involves the university and non-university sectors: the higher education institutions are divided into three types (universities, secondary vocational schools and colleges) and they are dominated not by theoretical training of future specialists, but by a practically oriented approach. Higher education is directly funded by the state, but institutions are allowed to provide paid additional educational services. The analysis of the literature on the problem of research gives reason to claim that the Danish students in their studies are extremely active and focused, because in addition to attending traditional lectures, they participate in open discussions with their teachers and classmates, are engaged in project work.*

Conclusion. *The higher education system of Denmark has a high level of development and is ranked high in terms of performance across Europe and the world. The study of the relevant topic made it possible to identify the main features of the practical orientation of the training of future specialists, in particular teachers, who can be effectively introduced into the national education system.*

Keywords: *Denmark, education system, professional training, practice-oriented approach.*

Стаття надійшла до редакції 03.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, доцент Н. В. Телічко

УДК 37.018.1(510)

Калашник Л. С.

ORCID 0000-0003-3133-3249

Доктор педагогічних наук, професор,
завідувач Центру Міжнародного співробітництва та міжнародної освіти,
професор кафедри східних мов
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(Харків, Україна) E-mail: kalashnik1979@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ІЕРОГЛІФУ ЯК ЗАСОБУ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ В КНР

Питання «громадянськості» та «громадянського виховання» сьогодні є в авангарді педагогічних розвідок щодо їх актуальності. Педагогічні системи світу використовують різноманітні засоби щодо активізації та спрямування процесів, пов'язаних з вихованням громадянськості у мешканців своїх країн, а також для адаптації мігрантів до громадянських традицій певного суспільства: від арт заходів, спрямованих тематичних лекцій та бесід, і до включення в практичну громадсько-культурну діяльність. Китай, використовуючи ієрогліфічну писемність, має додатковий унікальний засіб, який продуктивно використовується в громадянсько-ідеологічному аспекті виховної діяльності в країні. **Метою** даного дослідження є презентувати китайський ієрогліф як засобу зокрема й громадянського виховання в КНР, що базується на понятті «внутрішнього змісту ієрогліфу» та його апелюванні до архитипічних суспільних понять.

Методологічну основу дослідження становлять закони і категорії наукового пізнання; діалектична теорія про взаємозв'язок, взаємозумовленість і цілісність явищ у природі; принципи пріоритету загальнолюдських цінностей, розвитку, науковості, цілепокладання, історизму, детермінізму, діяльності, єдності теорії та практики, які забезпечують об'єктивність у вивченні предметів і явищ існуючої дійсності; принципи та методи системного підходу до пізнання, котрі вимагають вивчати явища, факти, процеси у відношенні та зв'язках з іншими соціальними системами (політичною, економічною, ідеологічною тощо); принципи культурологічного й особистісно-діяльнісного підходів, за яких феномен «ієрогліфу» та «громадянського виховання» розглядаються в контексті розвитку культури і діяльності; лінгвістичного компаративізму та співставлення задля визначення відмінностей у прямому та поієрогліфічному значенні ієрогліфу.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше в Українській педагогічній розвідці ієрогліф розглянуто як засіб виховання в цілому та громадянського зокрема. На основі проведеного дослідження зроблено такі **висновки**: 1) китайські ієрогліфи є унікальним графічним явищем, які, з одного боку, відображають поняття цілком (людина за один погляд охоплює слово цілком), а з іншого – її компоненти самі по собі надають додаткового (найчастіше за все – емоційного) забарвлення до основного поняття; 2) китайський ієрогліф через зображення певним чином кодує ставлення людини та суспільства в цілому до реалії, яку він позначає. Незмінність ієрогліфу унеможлиблює спотворення змісту реалії та позитивного/негативного ставлення до неї, і це відношення не залежить від зміни історичної чи економіко-політичної ситуації в китайському суспільстві, гарантуючи поняття громадянської та ідеологічної наступності; 3) через добір ієрогліфів можна не тільки передавати зміст поняття або фрази, а також і формувати емоційний фон щодо тієї чи іншої суспільної реалії.

Ключові слова: громадянське виховання; ієрогліф; графічна система; ключ ієрогліфу; внутрішній зміст ієрогліфу.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та/або практичними завданнями. Питання «громадянськості» та «громадянського виховання» сьогодні є в авангарді педагогічних розвідок в усьому світі через активізацію міграційних процесів, крос-культурної взаємодії суспільств, культурні та соціальні погляди яких різняться внаслідок релігійних та традиційних уявлень, нівелювання традиційних суспільних особливостей внаслідок геополітичних процесів тощо. Педагогічні системи світу використовують різноманітні засоби щодо активізації та спрямування

процесів, пов'язаних з вихованням громадянськості у мешканців своїх країн, а також для адаптації мігрантів до громадянських традицій певного суспільства: від арт заходів, спрямованих тематичних лекцій та бесід, і до включення в практичну громадсько-культурну діяльність. Китай, використовуючи ієрогліфічну писемність, має додатковий унікальний засіб, який продуктивно використовується в громадянсько-ідеологічному аспекті виховної діяльності в країні. Внаслідок особливості китайської ієрогліфіки як графічної системи та втрати такого поняття, як «внутрішній зміст» системами писемності, які використовують літери, дана стаття може викликати зацікавленість лише як репрезентація унікального китайського досвіду в галузі зокрема громадянського виховання та суспільної педагогіки та психології в цілому.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Оскільки дану статтю можна вважати першою, яка розглядає ієрогліфіку та громадянське виховання як спільну реальію на стику філології та педагогіки, доцільно розділити попередні дослідження з означеної проблематики на суто педагогічні та філологічні. Поняття «внутрішнього змісту ієрогліфу» опосередковано розглядаються в працях К. Жукової (в ракурсі історико-суспільного значення ієрогліфічних графем-ключів), Н. Джун, Н. Кірносолової та В. Панова (нарисово при опису поняття «ключа» в процесі викладання китайської).

Щодо суто педагогічних досліджень, певні аспекти громадянського виховання в Китаї та КНР окреслюються в працях таких українських дослідників як Н. Мартиненко (питання патріотичного – яке, разом з моральним, на сьогодні вважається складовою частиною громадянського виховання молоді в КНР), І. Чепурної (громадянська соціалізація в контексті громадянського виховання в КНР), О. Проскури (певні аспекти організації освітньо-виховного процесу в закладах середньої освіти КНР), К. Шевченко (підготовка бакалаврів у ЗВО КНР), А. Кравцова (певні аспекти національно-патріотичного виховання молоді в країнах Сходу) тощо. Особливою групою публікацій з означеної тематики можна вважати дослідження китайських фахівців: Се Фей (підготовка майбутніх вчителів до відтворення заходів з громадянського виховання), Хань Чжаньянь (громадянське виховання засобами спорту), Чжан Лун (громадянське виховання майбутніх вчителів), Лу Шаньшань (громадянське виховання учнів молодшої школи), Чжань Цан (громадянське та патріотичне виховання суспільства засобами хореографії) та ін.

Метою даного дослідження є презентувати китайський ієрогліф як засіб, зокрема громадянського, виховання в КНР, що базується на понятті «внутрішнього змісту ієрогліфу» та його апелюванні до архитипічних суспільних понять.

Виклад основного матеріалу. Унаслідок особливостей перебігу соціально-історичного процесу в Китаї на сьогодні можна говорити про зрощення понять «моральне», «ідеологічне» та «патріотичне» виховання, які в своєму поєднанні формують поняття «громадянського виховання», що базується на суспільних нормах та традиціях китайського народу, дотриманні соціальних устоїв та регламентах китайського суспільства, повазі законів китайської держави. Наявний стан речей обумовлюється більш широким сприйняттям терміну «громадянськість»: «система ідей, поглядів, уявлень, що містить концептуальне, теоретичне осмислення соціального буття з точки зору інтересів, потреб, мети й ідеалів певних соціальних груп і прошарків, національних утворень, суспільства в цілому» [2, 15]. Говорячи про компоненти цього поняття, традиційно мають на увазі культурні, релігійні, політичні, соціальні, суспільні та інші цінності та переконання [5, 58]. У зв'язку з цим, терміном «громадянське виховання» також позначається «реальний динамічний процес участі конкретної людини в суспільних практиках у періоди дитинства, юності, зрілості, старості з прийняттям і підтримкою однієї або декількох громадянських теорій» [6, 25]. Система громадянського виховання в Китаї базується на цінностях, переконаннях китайського народу, суспільному устрої країни. Вона також включає в себе питання духовного стану нації [8, 1].

Для відтворення заходів громадянського виховання та громадянської соціалізації КНР використовує велику низку засобів: це і пряма пропаганда досягнень китайського суспільства та Держави КНР в галузі економіки, фінансів, спорту тощо. Багато зусиль держава витрачає на формування позитивного іміджу КНР на зовнішній арені через надання гуманітарної допомоги іншим країнам, організацію культурних та спортивних заходів високого рівня, організації глобальних проєктів, які передбачають участь двох та більше країн (яскравий приклад такого Проєкту – «Ініціатива Новий Шовковий Шлях» (Один пояс – один шлях), який на сьогодні об'єднує 129 країн світу). Означені заходи покликані прищепити почуття «свідомого патріотизму» на основі об'єктивних показників. Унікальним засобом громадянського виховання всередині країни, який апелює до емоційного фону китайського суспільства та кожного китайця, є ієрогліф.

На відміну від інших культур світу, які для відображення певної реальії на письмі використовують літери або ієрогліфічну азбуку, китайська мова використовує ієрогліф як мінімальну одиницю мови. Ієрогліф не поділяється на компоненти (як в українській мові слово поділяється на букви, а в японській чи корейській – на склади), його зміст не можна вивести зі змісту складових, що входять до нього. Основне значення ієрогліф передає цілком, а частини, які входять до його складу, можуть лише певним чином надавати відтінок значення, показувати ставлення до предмета чи події, яка відображена ієрогліфом, з боку мовця, місце цієї реальії в соціальній структурі китайського суспільства тощо. Цей феномен має назву «внутрішнього змісту» ієрогліфа і був остаточно втрачений у тих мовах, які використовують ієрогліфи як засіб передачі певного звука чи складу (японська, корейська, тайська тощо).

Саме фактор наявності внутрішнього змісту робить ієрогліф унікальним засобом формування ставлення суспільства в цілому та зокрема кожного китайця до певної соціальної чи громадянської

реалії. Незмінність, сакральність китайського ієрогліфа може вважатися фактором кодування прийдешніх поколінь щодо сприйняття означеної ієрогліфом реалії саме з таким змістовим наповненням. Отже, іншими словами, добір ієрогліфів формує емоційний фон щодо певної соціальної реалії. Наприклад, усі світові революції при перекладі будуть в своїй назві мати ієрогліф 革命 (поієрогліфічний переклад: життя, яке було переміщене зі звичних позицій). Але революційні події, які мали місце в Китаї та завершилися появою нової держави КНР в жовтні 1949 року, будуть передаватися ієрогліфом 解放 – звільнення (рішення, в якому впевнений), але українською також може передаватися як «революція». Можна помітити, що друге слово має явно більш позитивну конотацію.

Самий цей фактор має враховуватися при введенні іноземних (зокрема, українських) реалій до лінгво-соціального простору Китаю. Унаслідок складності добору шляхів адаптації іноземної термінології до вимог китайської мови, найбільш поширеним є засіб передачі змісту запозичених слів засобами ієрогліфіки, нехтуючи при цьому фонетичним звучанням першослова. Якщо етимологія сучасних педагогічних, соціологічних, соціальних, історичних тощо понять, які вживаються в українській, англійській, німецькій та інших літерних мовах, має досліджуватися за допомогою великої маси інформації щодо історичного та лінгвістичного розвитку означених суспільств, то сталість ієрогліфа в китайській мові репрезентує і в сучасних умовах той первинний зміст, який було в нього закладено. А разом з тим спостерігається і сталість емоційного фону, пов'язаного з цією реалією. На практиці можна навести такий приклад. Якщо поняття «холокост» в сучасному лінгвістичному світі належить до таких, що майже однаково звучить в більшості мов і є називним поняттям, то в китайській мові воно передається ієрогліфами 大屠杀 (da tusha) і в промові не має нічого спільного з першословом. У поієрогліфічному перекладі дане слово має значення «велика бійня». Однак через те, що Китай не стикався з холокостом як історико-соціальною реалією, це поняття потребує додаткового пояснення, зокрема того, що воно використовується у зв'язку з подіями Другої Світової війни та здебільшого має відношення до представників єврейської національності. Однак, будь-який китаєць, який побачить цей ієрогліф, від початку буде знати, що ця соціальна реалія має вельми негативне значення та пов'язана з вбивствами (наявність ієрогліфу 杀 – вбивати). Глибоко негативний емоційний фон цього поняття формує компонент 屠, який за Великим китайсько-російським словником за редакцією І.М. Ошаніна, має значення «душегуб», «живодер», «скотобійник» [1]. Тому щось позитивне, в уявленні китайців, поняття «холокост» не може означати.

Також реалізацію феномена певного кодування відношення суспільства до певної реалії або людини через ієрогліф можна спостерігати в традиції надання власних імен в китайському суспільстві. Справа в тому, що ієрогліфи для прізвищ у Китаї є внормованими, але добір ієрогліфів для імен є абсолютно довільним. Зазвичай в іменах відображаються ті очікування, які родина покладає на малюка (来儿 – та, що приведе синів (може надаватися дівчинці, якщо вона народилася в родині, що також хоче синів), 小虎 – тигрєня (давалося хлопчику з побажанням досягти значної посади в армії, оскільки саме тигр був символом служивого люду в Класичному Китаї), його соціальне становище в родині (三牙 – третя красуня (може даватися дівчині, якщо вона народилася третьою в родині), 永东 – вічне життя (тобто надія батьків на велике потомство у сина заради продовження життя родини; зазвичай ці ієрогліфи будуть присутні у дітей, що є довгоочікуваними або народилися в такій родині-клані, що не має значного потомства або там народжуються здебільшого дівчата), або ті риси характеру, які старше покоління воліє бачити в нащадках (兰花 – орхідея (щоб була дівчина така красива як квітка орхідеї), 英雄 – герой (щоб хлопець був благородним та сміливим)) тощо.

Також людина в Китаї може мати декілька імен: одне надається дитині в родині, друге – вчителем у школі, третє – наставником, якщо дитина займається певним видом творчої діяльності тощо. Наприклад, ім'я відомого сучасного каліграфа 梅新林 (Мей Сінлін, де Мей – прізвище, а Сінлін – власне ім'я, що означає «новий ліс», тобто засновник нової родини, в якій має бути багато нащадків. Таке власне ім'я він отримав як побажання мати велику кількість синів, оскільки сам був лише єдиним сином у своїх батьків, які, крім нього, мали 5 доньок). Його «домашнім» ім'ям, яким його назвав дід, було 新楼 (Сінлоу – новий дім, нова будівля – оскільки митець народився вже після 1949 р. і йому випало жити при новому суспільному ладі, тобто «в новому домі»). Творчим псевдонімом, яким каліграф, до речі, підписує свої картини, є 梅发笔 (Мей Фабі, де особисте ім'я має значення «волосяний пензлик», оскільки у своїй творчості митець здебільшого використовує техніку швидкого написання ієрогліфів без відриву пензля від аркуша, так звані «волосяні ієрогліфи») [3, 153].

Щодо використання цього принципу задля потреб громадянського виховання, наведемо приклад першої постати Нової китайської держави – Мао Цзедуна. Його особисте ім'я (泽东 – Цзедун) складалося з двох частин – Цзе Дун. Цзе 泽 мало подвійне значення: перше – «вологий і мокрий», друге – «милість, добро, благодіяння». Другий ієрогліф – «дун» 东 – «схід». Ім'я цілком означало «той, що облагодіє Схід». Також ієрогліф 东 для китайців традиційно має позитивну конотацію, оскільки асоціюється зі сходом сонця та початком нового дня, весною, новим циклом буття та оновленням взагалі.

Неофіційним ім'ям майбутнього лідера нації було «Юнчжи» (咏芝), де «咏» означає матеріальний здобуток, а «芝» – «орхідея» – є також символом добробуту. Тобто, поієрогліфічний переклад неофіційного ім'я Мао Цзедуна також давав вельми позитивний зміст: такий, що несе матеріальний

добробут (Китай впродовж віків не міг похизуватися загальним суспільним матеріальним добробутом, тому фінансове благополуччя було одвічною недосяжною метою китайського суспільства). Позитивну конотацію цього імені підвищує наявність в першому ієрогліфі ключа 永 – вічність. А ієрогліф 芝 підкреслює скромність та витонченість носія цього імені (ці якості традиційно вважалися чеснотами в китайському суспільстві). Також цей ієрогліф робить натяк на просте соціальне походження людини (як орхідеї ростуть у віддалених горах, так і ця людина має невисоке соціальне походження). Таким чином в сприйнятті китайського суспільства ім'я сприймалося таким чином: «скромна та витончена людина незначного походження (або з регіону), яка навечно принесе матеріальний добробут». Звісно, така особистість не могла не сприйматися як від початку позитивна. Також існує інший варіант написання неофіційного імені Мао Цзедуна при збереженні вимови: 种植 – врожай, тобто асоціативно відсилало думки до того, завершувався складний період сіву та росту рослин і наступали ситі часи. Але велике ім'я, хоча й відображало сподівання батьків щодо блискучого майбутнього для свого сина, проте було також і «потенційним викликом долі», тому в дитинстві Мао звали зменшувальним ім'ям – Ши санья (石三鴨 – Третє каченя на ім'я Камінь; тобто, «хай і незграбний, але міцний») [7, 19]. Таким чином будь-який з варіантів ім'я Мао Цзедуна викликав довіру та виключно позитивне сприйняття в китайському суспільстві.

Дещо подібні процеси в європейській та вітчизняній історії можна спостерігати на початку ХХ століття, коли перші особи більшовицької партії робили своїми прізвищами партійні прізвиська задля того, щоб виглядати більш презентабельними та мужніми в очах суспільства. Саме таким чином з'явилися «Сталін» та «Каменев» замість «Джугашвілі» та «Розенфельд». У дещо спотвореному вигляді ця ідея набула розвитку у спробах називати дітей на честь політичних діячів та видатних подій (Сталініна, Ленініна, Електрифікація тощо) задля формування позитивного іміджу родини в ракурсі лояльності існуючому політичному ладу.

Ще однією особливістю китайських ієрогліфів, яка сприяє їх використанню, зокрема як засобу спрямованого громадянського виховання, є їх закінченість як мінімальної значущої частини китайської мови. За один погляд людина охоплює слово-ієрогліф цілком і запам'ятовує також цілком з усіма особливостями, які в це слово-поняття вкладені. Спрацьовує ефект «понятійного» або «кліпового» сприйняття, яке підвищує запам'ятовуваність та незмінність уявлень про певну реалію у подальшому. Основними характеристиками понятійного сприйняття є його цілісність, повнота, лаконічність та завершеність думки, які, за визначенням багатьох сучасних психологів, є більш притаманною для людської психології формою сприйняття інформації [4], ніж друкований літерами текст, оскільки апелює до первинно-символічної системи.

Висновки з дослідження і перспективи подальших наукових розвідок. Китайські ієрогліфи є унікальним графічним явищем, які, з одного боку, відображають поняття цілком (людина за один погляд охоплює слово цілком), а з іншого – її компоненти самі по собі надають додаткового (найчастіше за все – емоційного) забарвлення до основного поняття. Китайський ієрогліф через зображення певним чином кодує ставлення людини та суспільства в цілому до реалії, яку він позначає. Незмінність ієрогліфу унеможливорює спотворення змісту реалії та позитивного/негативного ставлення до неї, і це відношення не залежить від зміни історичної чи економіко-політичної ситуації в китайському суспільстві, гарантуючи поняття громадянської та ідеологічної наступності. Через добір ієрогліфів можна не тільки передавати зміст поняття або фрази, але також і формувати емоційний фон щодо тієї чи іншої суспільної реалії, що і вдало використовується в КНР сьогодні. Подальші наукові розвідки в означеному напрямі мають теоретичний характер та можуть бути пов'язані з питаннями історичної ретроспективи китайської ієрогліфіки, складання українсько-китайського словника понять в галузі громадянського виховання тощо.

References

1. Большой китайско-русский словарь : в 4-х т. / под ред. И.М. Ошанина. М. : Изд-во «Наука», Главная редакция восточной литературы, 1983.
Oshanin I.M. (Ed.) (1983). Bol'shoy kitaysko-russkiy slovar' : v 4-kh t. [Big Sino-Russian Dictionary: in 4 vol.]. Moscow, Russia : Izd-vo «Nauka», Glavnaya redaktsiya vostochnoy literatury.
2. Зиновьев А. А. Идеология партии будущего. М. : Эксмо, 2003. 241 с.
Zinovyev A. A. (2003). Ideologiya partii budushchogo [The ideology of the party of the future]. Moscow, Russia : Eksmo.
3. Калашник Л. С. Система социального пיקлування про дітей-сиріт у КНР : монографія. Харків : ФОП Рогожніков О.В., 2014. 282 с.
Kalashnik L. S. (2014). Sistema sotsialnogo pikluvannya pro ditey-syrit u KNR : monografiya [System of social care for orphans in China: monograph]. Kharkiv, Ukraine : FOP Rogozhnikov O.V.
4. Козлов Н. И. Понятийное мышление. Психологос: энциклопедия практической психологии. URL : <http://www.psychologos.ru/articles/view/ponyatiynoe-myshlenie>.
Kozlov N. I. Ponyatiynoye myshleniye. Psikhologos: entsiklopediya prakticheskoy psikhologii [Conceptual thinking. Psychologist: Encyclopedia of Practical Psychology]. Retrieved from <http://www.psychologos.ru/articles/view/ponyatiynoe-myshlenie>

5. Козловский В. В., Ланге Э., Харбах Х. Современная немецкая социология: 1990-е годы. СПб. : Социологическое общество им. М.М. Ковалевского, 2002. 704 с.
Kozlovskiy V. V., Lange E., Kharbakh X. (2002). *Sovremennaya nemetskaya sotsiologiya: 1990-ye gody* [Modern German sociology: 1990s]. SPb., Russia : Sotsiologicheskoye obshchestvo im. M.M. Kovalevskogo.
6. Парубчак И. О. Идеологическая социализация: роль в социальных процессах государства. *Вестник Поволжской академии государственной службы*, 2013, № 38. С. 24–31.
Parubchak I. O. (2013). *Ideologicheskaya sotsializatsiya: rol' v sotsialnykh protsessakh gosudarstva* [Ideological socialization: a role in the social processes of the state]. *Vestnik Povolzhskoy akademii gosudarstvennoy sluzhby – Bulletin of the Volga Academy of Public Administration*, 38, 24–31.
7. Холлидей Дж., Юн Чжан. Неизвестный Мао / пер. с англ. И.А. Игоревского. М. : ЗАО Центрполиграф, 2007. 845 с.
Kholldidey Dzh., Yun Chzhan. (2007). *Neizvestnyy Mao* [Unknown Mao]. Moscow, Russia : ЗАО Tsentrpoligraf.
8. 英雄董存瑞的故事。 – 中国大百科全书出版社, 2006. 217 页。(Герої Китаю: Новітня Історія. Державне вид-во енциклопедичної та довідкової літератури КНР, 2006. 217 с.)
Heroyi Kytayu: Novitnya Istoriya [Heroes of China: Recent History]. (2006). *Derzhavne vyd-vo entsyklopedychnoyi ta dovidkovoyi literatury KNR*.

Kalashnyk L.

ORCID 0000-0003-3133-3249

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Center for Abroad students' education and international cooperation,
Professor of Oriental Languages Department,
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) E-mail: kalashnik1979@gmail.com*

CHINESE CHARACTERS AS MEANS OF CITIZENSHIP EDUCATION IN CHINA

The issue of «citizenship education» is today at the forefront of pedagogical intelligence as to its relevance. Pedagogical systems of the world use a variety of means to activate and direct all the processes related to the citizenship education of the citizens of their countries, as well as to adapt migrants to the civic traditions of a particular society: from art events to thematic lectures and conversations, and up to inclusion them into practical activities. China, using hieroglyphic writing, has an additional unique tool that is productively used in the civic-ideological aspect of educational activity in the country. The aim of this study is to present the Chinese character as a means of, in particular, civic education in the PRC, based on the notion of the «internal content of the character» and its appeal to archiotypical social concepts. The methodological basis of the study is formed by laws and categories of scientific knowledge; dialectical theory of interconnectedness, interdependence and integrity of phenomena in nature; principles of priority of human values, development, scientific, purpose, historicism, determinism, activity, unity of theory and practice, which ensure objectivity in the study of objects and phenomena of existing reality; principles and methods of a systematic approach to cognition that require the study of phenomena, facts, processes in relation to, and connections with, other social systems (political, economic, ideological, etc.); principles of cultural and personal-activity approaches, under which the phenomenon of «character» and «citizenship education» are considered in the context of culture development and activity; linguistic comparativism and juxtaposition to identify differences in the direct and hieroglyphic meaning of the character.

Scientific novelty of the study is that for the first time in Ukrainian pedagogical literature a character is seen as a means of education in general and citizenship education in particular. On the basis of the research made the following conclusions were made:

1) Chinese characters is a unique graphic phenomenon that, on the one hand, reflects the concept entirely (a person at a glance covers the word entirely), and on the other – its components themselves provide additional (most often – emotional) color to the basic concept;

2) Chinese character, through the image, in some way encodes the relation of a person and society in general to the reality it denotes. The invariance of the character makes it impossible to distort the content of reality and the positive / negative attitude towards it, and this attitude does not depend on the change of historical or economic and political situation in Chinese society, guaranteeing the concept of citizenship and ideological continuity;

3) through the selection of characters it is possible not only to convey the meaning of a concept or phrase, but also to form an emotional background for a particular social reality.

Keywords: *citizenship education; character; graphic system; key of a character; internal meaning of a character.*

Стаття надійшла до редакції 03.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Н. О. Терентьєва

УДК 371.134:371.686+811.111

Конотоп О. С.

ORCID 0000-0002-8451-357X

Кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри мов і методики їх викладання
Національного університету «Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: o.s.konotop@gmail.com

НАВЧАЛЬНО-СТРАТЕГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ЗАРУБІЖНИХ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті наголошується на необхідності формування навчально-стратегічної компетентності у учнівства/студентства. Проаналізовано погляди сучасних зарубіжних науковців на трактування поняття «навчально-стратегічна компетентність». Розглянуто понад 10 дефініцій терміну «навчально-стратегічна компетентність» у контексті сучасних зарубіжних науково-методичних досліджень, встановлено відсутність його єдиного формулювання.

Метою цієї роботи є розгляд тлумачення терміну «навчально-стратегічна компетентність» у сучасних зарубіжних науково-методичних дослідженнях.

Методологічною основою статті є сучасні психологічні, педагогічні і методичні теорії та положення, що розкривають концептуальні підходи щодо проблематики формування навчально-стратегічної компетентності у учнівства/студентства.

Наукова новизна полягає в аналізі проблеми дефініції терміну «навчально-стратегічна компетентність» у сучасних зарубіжних науково-методичних дослідженнях.

Висновки. Зарубіжні науковці визначають навчально-стратегічну компетентність як здатність особистості використовувати вербальні й невербальні комунікативні стратегії у процесі спілкування з метою: 1) компенсації труднощів комунікації; 2) досягнення цілей і завдань комунікації; 3) підвищенні ефективності процесу комунікації; 4) запобігання зриву у комунікації. Встановлено, що навчально-стратегічна компетентність може розглядатися у двох значеннях: широкому і вузькому. Аналіз сучасної зарубіжної науково-методичної літератури з дослідження навчально-стратегічної компетентності виявив відсутність єдиного погляду серед науковців на структуру і зміст навчально-стратегічної компетентності. Отже, перспективами подальших досліджень вважаємо визначення структури і зміст навчально-стратегічної компетентності, вимог до рівня володіння навчально-стратегічної компетентності певним контингентом учнів/студентів.

Ключові слова: навчально-стратегічна компетентність, англомовна комунікативна компетентність, англійська мова.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Входження вітчизняної освіти у світовий та європейський простір, перехід до інформаційного суспільства, вимагають від учнів/студентів сформованості умінь працювати в умовах постійного потоку наукової інформації, здатності до самостійної роботи, самонавчання, самоконтролю та об'єктивної самооцінки власної навчальної діяльності, рефлексії тощо. У сучасних вимогах до мовної підготовки учнів/студентів значно зростає роль умінь здобувати інформацію з різних джерел, засвоювати, поповнювати та оцінювати її, застосовувати різні способи пізнавальної і творчої діяльності [1].

До складу іншомовної комунікативної компетентності (ІКК) сучасні науковці відносять мовну, мовленнєву, лінгвосоціокультурну та навчально-стратегічну компетентності (Н. Ф. Бориско, С. Ю. Ніколаєва, Т. І. Олійник, В. В. Черниш, Л. В. Шерстюк та ін.). Розробники моделі ІКК визначають її різні складові, але в усіх сучасних дослідженнях виокремлено стратегічну компетентність як її невід'ємну складову (L. F. Bachman, E. Berard, M. Breen, M. Canale, C. N. Candlin, J. A. van Ek, S. Savington, M. Swain та ін.), адже навчально-стратегічна компетентність (НСтК) пронизує всі складники міжкультурної комунікативної компетентності.

Отже, проблема формування НСтК у процесі вивчення іноземної мови є вкрай важливою. Актуальність цього питання також зумовлюється ще й тим, що серед науковців немає згоди щодо

визначення поняття «НСтК». Отже, *метою* цієї статті є розгляд тлумачення терміну «НСтК» у сучасних зарубіжних науково-методичних дослідженнях.

Виклад основного матеріалу. Термін «НСтК» уперше описано у роботах М. Canale та М. Swain ще на початку 80-х років [5]. НСтК була визначена ними як «досконале володіння стратегіями вербального та невербального спілкування, які можуть бути задіяними, щоб компенсувати зрив у ньому, викликаний наявними умовами ситуації спілкування, що його обмежують, або недосконалою компетентністю співрозмовників в одній або декількох сферах комунікативної компетентності, і задля підвищення ефективності процесу спілкування» [5, 16]. Першими НСтК стали досліджувати зарубіжні науковці (L. F. Bachman, E. Berard, M. Breen, M. Canale, C. N. Candlin, J.A. van Ek, S. Savington, M. Swain та ін.), які не виокремлюють у структурі НСтК окремо навчальну і стратегічну компетентність. У табл. 1 представлено різні погляди на поняття «НСтК» у зарубіжній науковій літературі в хронологічному порядку.

Таблиця 1

**Сутність трактування поняття «навчально-стратегічна компетентність»
у сучасній зарубіжній дидактичній та методичній літературі**

№	Рік	Трактування поняття «НСтК»	Дослідник
1.	1980	досконале володіння стратегіями вербального та невербального спілкування, які можуть бути задіяними, щоб компенсувати зрив у ньому, викликаний наявними умовами ситуації спілкування, що його обмежують, або недосконалою компетентністю співрозмовників в одній або декількох сферах комунікативної компетентності, і задля підвищення ефективності процесу спілкування [5, 30–31]	M. Canale, M. Swain
2.	1981	здатність мовця обирати ефективні засоби реалізації комунікації.... вимірюється не рівнем коректності, а рівнем успіху й ефективності [14, 285–295]	S. Tarone
3.	1983	розширив попереднє визначення стратегічної компетентності від 1981 року: оволодіння вербальними та невербальними стратегіями з метою (а) компенсувати зриви у спілкуванні через недостатню компетентність або обмеження виконання, і (б) посилення риторичного ефекту висловлювань [6]	M. Canale
4.	1986	здатність вирішувати проблеми під час комунікативних актів, проблеми, які виникають через недостатність лінгвістичних та прагматичних знань [11, 180]	G. Kasper
5.	1988	здатність застосовувати комунікативні стратегії, для підтримки каналу комунікації і взаємодії між співрозмовниками та ведення розмови відповідно до намірів мовця [9]	L. Duquette
6.	1991	здатність висловитися під час труднощів у спілкуванні або маючи обмежене знання мови [7]	M. Celce-Murcia, Zoltán Dörnyei and Sarah Thurrell
7.	1992	здатність використовувати невербальні та вербальні стратегії для заповнення (компенсації) прогалів у комунікації [10, 89]	J.A. van Ek
8.	1994	здатність вирішувати проблеми спілкування, незважаючи на неадекватне володіння мовним та соціокультурним кодом [13]	L. Mariani
9.	1996	сукупність метакогнітивних компонентів або стратегій, які можуть розглядатися як виконавчі процеси вищого порядку, які забезпечують функцію когнітивного управління у використанні мови, а також інших пізнавальних дій. Використання мови включає актуальні знання та афективні схеми користувача [...]. Те, що робить можливим використання мови, – це інтеграція всіх цих компонентів, оскільки користувачі мови створюють та інтерпретують дискурс ситуативно відповідними способами [4, 70]	L. Bachman, A. Palmer
10.	2010	майстерність вербальних та невербальних комунікативних стратегій, які можуть бути зумовлені двома основними причинами: а) компенсацією зриву через обмеження умов фактичного спілкування (наприклад, неможливість згадати щось) або недостатньою компетентністю в одній або кількох інших сферах комунікативної компетентності; і б) посиленням ефективності спілкування (наприклад, спланувати сповільнення для риторичного ефекту) [12]	A. Mei, S.S. Nathalang

У двох ключових документах Ради Європи з мовної політики і освіти, які розміщені на сайті <https://www.coe.int/web/education> – Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання (ЗЄР) (2003) та Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume with New Descriptors (CEFR) (2018) НСтК визначається пріоритетним напрямком освіти. Для позначення НСтК автори (ЗЄР) (2003) та CEFR (2018) використовують англомовний термін «strategic competence». Укладачі CEFR (2018) володіння мовою розглядають як здатність здійснювати комунікацію, спираючись на загальні та комунікативні компетентності (мовленнєві, соціолінгвістичні та прагматичні) активуючи відповідні комунікативні стратегії [3, 32].

На основі аналізу понад 10 дефініцій терміну «НСтК», які надано сучасними зарубіжними науковцями, зробимо висновки, що практично всі зарубіжні науковці визначають НСтК як здатність особистості використовувати вербальні й невербальні комунікативні стратегії у процесі спілкування з метою: 1) компенсації труднощів комунікації; 2) досягненні цілей і завдань комунікації; 3) підвищенні ефективності процесу комунікації; 4) запобіганні зриву у комунікації.

Також НСтК можна трактувати як у широкому (лінгводидактичному), так і вузькому (лінгвометодичному) сенсі. У широкому значенні – це здатність визначати загальну мету власної пізнавальної, навчальної діяльності з предмета, планувати свою навчальну діяльність з метою досягнення поставленої мети, виконувати сплановані дії та операції, реалізовувати сплановані стратегії, оцінювати отримані результати навчальної чи будь-якої іншої діяльності [2, 51]. У вузькому сенсі НСтК розглядається як здатність особистості аналізувати мовні й позамовні сутності, явища, закономірності, зіставляти, порівнювати, групувати, узагальнювати, виділяти головні й другорядні ознаки, властивості, моделювати мовні й позамовні елементи, уявляти предмети й за допомогою мовних виражальних засобів описувати їх, явища, дії, події, компенсувати виявлені недоліки в усній та письмовій мовній діяльності, робити припущення щодо способу розв'язання навчальних завдань, добирати докази для підтвердження чи спростування власних і чужих висловлювань, використовувати власний і чужий (опосередкований) досвід та критично оцінювати свої вчинки і вчинки інших людей [2, 51].

Вивчення і аналіз ключових документів Ради Європи ЗЄР (2003) та CEFR (2018) засвідчив важливість формування НСтК у учнів/студентів під час формування ІКК. Формуючи іншомовну комунікативну компетентність, перед учителем/викладачем стоїть завдання допомогти учням/студентам оволодіти певними комунікативними стратегіями, які дозволять їм успішно здійснювати різні види комунікативної мовленнєвої діяльності: сприймання (рецептивні стратегії), продукування (продуктивні стратегії), інтеракцію (інтерактивні стратегії), медіацію (посередницькі стратегії).

Висновки. Аналіз сучасної зарубіжної науково-методичної літератури з дослідження НСтК виявив відсутність єдиного погляду серед науковців на структуру і зміст НСтК, неточність уживання низки термінів «стратегія навчання», «стратегія оволодіння іноземною мовою», «стиль діяльності», «індивідуальний стиль», «когнітивний прийом», відсутність вимог до рівня володіння відповідним контингентом НСтК у освітньо-нормативних документах. Перспективами подальших досліджень вважаємо визначення структури і зміст НСтК, вимог до рівня володіння НСтК певним контингентом учнів/студентів.

References

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с. Nikolayeva S. Yu. (Ed.). (2003). *Zahalnoyevropeyski Rekomendatsiyi z movnoyi osvity: yuvchennya, vykladannya, otsinyuvannya* [Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment]. Kyiv, Ukraine : Lenvit.
2. Рябоконт В. В. Формування діяльнісної (стратегічної) компетентності в учнів на уроках української мови в основній школі: дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького. 2016. 227 с. Ryabokon', V. V. (2016). *Formuvannya diyal'nisnoyi (stratichnoyi) kompetentnosti v uchniv na urokakh ukrayinskoyi movy v osnovniy shkoli* [Formation of activity (strategic) competence in students at the Ukrainian language lessons in primary school]. *Candidate's thesis*. Cherkasy, Ukraine: Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy.
3. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume with New Descriptors, 2018. 235 p.
4. Bachman, L. and Palmer, A. (1996). *Language testing in practice*. Oxford: Oxford University Press. 377 p.
5. Canale, M., Swain, M. (1980). *Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing*. Applied Linguistics. Vol. 1. Pp. 1–47.
6. Canale, M. (1983). *From communicative competence to communicative language pedagogy*. In: J. C. Richards and R. Schmidt (eds.) *Language and Communication*. London : Longman. Pp. 2–27.

7. Celce-Murcia, M., Dörnyei, Z. & Thurrell, S. (1995). Communicative competence: A pedagogically motivated model with content specifications. *Issues in Applied Linguistics*, 6 (2), Pp. 5–35.
8. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment. Council of Europe. Cambridge University Press, 2001. 260 p.
9. Duquette, L. (1988). La créativité dans les pratiques communicatives in A.M. Boucher, A.M. Duplantine, R. Leblanc, *Pédagogie de la communication dans l'enseignement d'une langue étrangère*. Bruxelles : De Boeck-Wesmael.
10. Ek, J. A. van., Trim, L. M. *Threshold level cambridge*. Great Brirain : CUP, 1992. 173 p.
11. Kasper G. *Repair in Foreign Language Teaching* (1986). *Learning, Teaching and Communication in the Foreign Language Classroom*. Aarhus : Aaibus University Press, Pp. 23–39.
12. Mei A., Nathalang, S. S. (2010). Use of Communication Strategies by Chinese EFL Learners. *Chinese Journal of Applied Linguistics* (Bimonthly). Volume 33. Number 3. Pp. 110–125.
13. Mariani L. (1994). Developing Strategic Competence: Towards Autonomy in Oral Interaction *Perspectives*. *Journal of TESOL-Italy*, Volume XX. Number 1. (2019, September 18). Retrived from <http://www.learningpaths.org/papers/papercommunication.htm>
14. Tarone S. (1981). Some Thoughts on the notion of Communication Strategy. *TESOL Quarterly*, 15. Pp. 285–295.

Konotop O.

ORCID 0000-0002-8451-357X

*Ph.D. in Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Languages and Methods of Teaching,
T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: o.s.konotop@gmail.com*

STRATEGIC COMPETENCE IN THE CONTEXT OF MODERN FOREIGN SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL RESEARCH

The article emphasizes the need to develop strategic competency. The views of modern foreign scientists on the essence and content of the interpretation of the concept of «strategic competence» are analyzed. Over 10 definitions of the term «strategic competence» have been considered in the context of modern foreign scientific and methodological researches.

***The purpose** of this work is to consider the interpretation of the term «strategic competence» in contemporary foreign scientific and methodological research.*

***The methodological basis** of the article is the philosophical, psychological, pedagogical theories and propositions that reveal the conceptual approaches to the investigated problems.*

***The scientific novelty** is to obtain an analysis of the problem of the definition of the term «strategic competence» in contemporary foreign scientific and methodological research.*

***Conclusions.** Foreign scholars define strategic competence as the ability of the individual to use verbal and non-verbal communicative strategies in the process of communication in order to: 1) compensate communication difficulties; 2) achieve communication goals and objectives; 3) improve the efficiency of the communication process; 4) prevent communication disruption. It has been established that strategic competence can be considered in two ways: broad and narrow. Analysis of modern foreign scientific and methodological literature on the study of strategic competence revealed the lack of a unified view among scientists on the structure and content of strategic competence. Therefore, the prospects for further research are to determine the structure and content of strategic competence, requirements for the level of strategic competence.*

Keywords: *strategic competence, English-speaking communicative competence, English.*

Стаття надійшла до редакції 02.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор О. П. Биконя

Доктор історичних наук, доцент кафедри теорії і методики початкового навчання
Тираспольського Державного Університету,
провідний науковий співробітник
Інституту Історії Міністерства Просвіти, Культури та Досліджень
(Кишинів, Республіка Молдова) E-mail: walentkonstant@yahoo.fr

МЕТОДЫ И МОДЕЛИ ПОДХОДОВ НА УРОКЕ ИСТОРИИ (ПРИМЕР МОЛДАВИИ)

Дослідження стосується проблеми загальної та вітчизняної історії в дидактичному процесі шкільної Республіки Молдова. Встановити смислові межі вітчизняної історії дуже важко. У 1812 році, коли Російська імперія анексувала цю територію, не сформувалась ще національна свідомість. Це з'явиться лише у XIX столітті, але процес, який розпочався на території молдавської країни, не розгорнувся в Бессарабії. У 1918 році в цьому регіоні не сформувалась національна свідомість, оскільки російська влада не дозволила процес її формування. Така ситуація зберігається до сьогодні, і лише час покаже, якою буде національна свідомість у Бессарабії. З часом виникли більш парадоксальні ситуації.

Мета статті – розглянути ситуацію, що склалася навколо історії Молдови, її проблеми, які перешкоджають вільному розвитку історичної науки та реалізації окремих її аспектів в шкільній програмі, щоб виховати у молодого покоління гордість за свою країну, культуру, минуле та майбутнє. Здійснено окреслення проблем у викладанні історії, що перешкоджають визначенню національної історії, та запропоновано моделі, за допомогою яких ці перешкоди можна подолати.

Методологію дослідження складає об'єктивний підхід до вивчення історичних явищ; використано дедуктивний та індуктивний методи, методи синтезу, типології та емпіричний підхід до досліджуваної проблеми шляхом деталізації, узагальнення, аналогії та ін. Дослідження ґрунтувалося на принципі об'єктивності та неупередженості.

Наукова новизна: вперше була досліджена тема, яка дотепер була визначена в інших тематичних рамках. Запропоновано новий підхід із оригінальними висновками, який повинен сприяти подальшому використанню вітчизняної історії як частини світової історії на історії, запропоновано вихід із цієї ситуації.

В якості **висновку** зазначимо, що викладання національної історії має багато труднощів в Республіці Молдова. І з цієї причини існує також проблема інтеграції національної історії до загальної. Однак національна історія має багато славних етапів, і викладання їх в закладах освіти може принести бажані результати для створення моделей виховання молодого покоління в дусі славних сторінок нашого історичного минулого.

Ключові слова: Республіка Молдова, історія, Бессарабія, національна та загальна історія, національна свідомість.

История – как школьный предмет, который занимается изучением фактов и событий прошлого определяет их конечное целое, и в конечном итоге формирует сегодняшнюю реальность. Объяснение сегодняшней реальности без внимательного и всеобъемлющего познания их истоков, то есть истории тоже невозможно. Поэтому, изучение истории – это не самоцель. Но с другой стороны, история – это то, что специалисты в этой области (историки) преподносят на обсуждение через свои исследования. Поэтому историки пытаются описать, объяснить или осмыслить прошедшее время. В то же время, подходы, теории, объяснения очень часто разнятся в главных пунктах – то, что и делает историю прежде всего непредсказуемой, так как часто она зависит от нового документа, гипотезы или же просто переосмысления прошлых событий. Но это и делает историю особенно привлекательной, а историков превращает в искателей новых ощущений [4, 4-5]. Все это, однако, немного отделяет историческую науку от школьного предмета. Как любой школьный предмет, история должна руководствоваться точными определениями, истиной в последней инстанции. Что, в принципе, невозможно, если речь идет об истории, или, вернее сказать, почти невозможно. Потому что история это и непредсказуемость, и противоречивость личностей, событий и особенно результатов тех или иных деяний. Очень трудно объяснить, почему проекты, реформы, помыслы рушились, если в самом начале поставленные цели были самыми благородными. Но именно поэтому история притягивала и будет и далее притягивать умы людей

в поисках объяснений того или иного события. Независимо от эпох или методов и независимо от основной цели работы историка, история – это всегда человеческая конструкция, написанная в конкретную эпоху и зависящая от теоретических и идеологических влияний. История – это и создание национального самосознания через поиск исторических примеров. История – это то, что делает возможным оправдание любого деяния, тем более что ничего из того, что сегодня происходит, или произойдет в ближайшем будущем, не является новостью на все 100 %.

Что-то когда-то в том же русле уже происходило, но даже самые жестокие уроки истории, не привели к тому, чтобы приверженцы неонидей отказались бы от них. Принцип «мы пойдем другим путем» всегда служил оправданием тем, которые по-новому включались в ход исторических событий и пытались что-то изменить, применив старые методы. Откуда и появилась высказывание, что история никого ничему не научила.

Цель статьи состоит в рассмотрении ситуации, которая сложилась вокруг истории Молдовы, тех проблем, которые препятствуют свободному развитию исторической науки и использованию этой науки в школьной программе с целью воспитания у молодого поколения гордости за свою страну, культуру, прошлое и будущее; нахождении проблем в преподавании истории, которые препятствуют самому определению национальной истории и предложение моделей, с помощью которых эти препятствия могут быть преодолены.

Методология. Объективный подход к исследованию исторических феноменов. В статье использованы дедуктивный и индуктивный методы, методы синтеза, типологии, эмпирический подход к исследованию проблемы путем детализации, обобщения, аналогии и др. Основу исследования составил принцип объективности и беспристрастности.

Научная новизна. В первый раз была исследована тема, которую до сих пор определяли в другие тематические рамки; предложен новый подход с оригинальными выводами, который должен содействовать в дальнейшем использовании национальной истории как части всеобщей истории на уроке истории, и предложен своеобразный выход из создавшегося положения.

В отличие от вымышленного повествования, вид повествования, называемый историей, создается не интеллектуальной интуицией, а основан на источниках: письменных документах, устной истории, предметах и так далее. Интерпретируя все эти следы человеческой деятельности, история стремится реконструировать различные грани прошлого. Со временем историки изменили свой подход к интерпретации прошлого и взгляду на прошлые факты или события, переоценивая свои источники и подходы к ним. Поэтому на одни и те же темы ведутся и, по всей видимости, будут вестись дискуссии. Добавим, что это прерогатива и школьного предмета и науки, известной как история [10].

Одна из самых щекотливых тем истории – это качественные определения разных исторических факторов, сравнений эпох, личностей или достижений того или иного народа, той или иной личности. Но ведь и в других дисциплинах есть подобные определения. Ведь есть же такие понятия как: лучшее произведение, величайший поэт или политический деятель. Хотим мы того или нет, но сравнения были, есть и будут – между деятелями культуры, политическими деятелями, историческими личностями и т. д. Такие же сравнения относятся и к понятию «мы и они» в культурном и цивилизационном отношении. Одна из самых популярных дискуссий на всех уровнях – это дискуссия относительно сравнения в достижениях разных культур и цивилизаций с нашей культурой. И именно история подает эти примеры. Пример Молдавии не исключение. И речь здесь идет об исторической Молдавии, или, как обычно ее определяют, Молдавском княжестве времен самого выдающегося молдавского господаря – Стефана Великого (1457–1504) [8].

Молдавское княжество возникло во второй половине 14 века. К концу 14 века, то есть уже в 1392 году молдавский господарь Роман именовал себя «господарь от планины и до моря» (от гор и до моря) [5, 3-4]. Это означало тогда, что уже в этот период молдавское княжество достигло своих границ: на севере оно граничило с польским королевством, на востоке – с Днестром, на западе – с Карпатскими горами, на юго-западе – с Валахией, на юге – с Черным морем. После некоторых потерь на юго-востоке (Османская Империя захватила Буджак с Белгородом и Килию в конце 15 века), позднее – после 1538 – была образована Бендерская рая, а после 1713 Хотинская рая. На остальной территории правил молдавский господарь. Позднее вмешались Австрийская Империя и Российская. Так, в 1775 году Австрийская Империя аннексировала Буковину, а Российская Империя – территорию между Прутом и Днестром, которую называли Бессарабией. Молдавское княжество времен Стефана осталось автономным, под турецким сюзеренитетом, только территория на западе от реки Прут со столицей в Яссах. Автономная Молдавия объединилась в 1859 году с Валахией, и была образована Малая Румыния. В свою очередь, Бессарабия после объединения с Румынией в 1918 году, в 1940 повторно была аннексирована уже Советским Союзом. На большей части этой территории, вместе с регионом на левой стороне Днестра, была образована Молдавская Советская Социалистическая Республика, которая уже в 1991 году наряду с другими союзными республиками стала независимым государством.

Таким образом, преподавание национальной истории в школах Республики Молдова сталкивается с некоторыми проблемами методологического характера. Хотя это мягко сказано. С самого образования Советской Молдавии эта проблема носит глубоко политический характер. Итак, что такое в условиях Республики Молдовы «национальная история», где она начинается и где она заканчивается? И далее,

исходя из решения этой весьма нелегкой проблемы, можем подойти к проблеме принципов преподавания всеобщей истории.

Каковы же истоки и в чем заключаются проблемы с определением национальной истории в Республике Молдова? Коренное население молдавского княжества разговаривало тогда на румынском языке. Из-за наследия государства, которое просуществовало почти 500 лет с середины 14 века до середины 19 века, язык местного населения кроме «румынского» назывался еще и «молдавским». Это название укоренилось во второй половине 18 – первых десятилетиях 19 века [1]. Именно тогда Бессарабия, территория между Днестром и Прутом, принадлежащая Молдавскому государству, была аннексирована Россией в 1812 году. Новое название «бессарабцев» местное население так и не приняло, а сохранило за собой название «молдаван». Во времена революции 1917 года большинство населения считало себя «молдаванами» и язык – молдавским. Такая же ситуация наблюдалась и в 1988–1991 годах во время нового всплеска национального движения. Использование в повседневности понятия «молдавского языка» и «молдавской идентичности» не может быть приравнено к национальному сознанию. Для этого нужно нечто больше. В то время, когда Бессарабия была отторгнута от Молдавского княжества в 1812, в Молдавии еще не существовало национального сознания. С этого времени в Молдавии, разделенной на две части, процессы пошли в две разные стороны. В Молдавском княжестве со столицей в Яссах начался процесс формирования национального сознания, в котором формирования румынского государства путем объединения с Валахией и Трансильванией, играло главную роль. Такие же политические течения возникли и в Валахии, и в Трансильвании. Ничего подобного не могло возникнуть в Бессарабии, то есть восточной части средневекового молдавского княжества. С одной стороны, население Бессарабии не участвовало в процессе формирования «румынской нации», с другой стороны, сам процесс формирования национального сознания в этой части бывшего молдавского княжества был остановлен в 1812 году. Местное население считало себя «молдаванами», как и жители бывшего молдавского княжества, которое после 1859 года перестанет существовать после объединения с Валахией и возникновения Малой Румынии. Российские власти постарались, чтобы в крае не возникло ничего подобного национальному сознанию, потому что главный принцип национального сознания заключается в формировании национального государства [2]. Понятно, что в данном случае это поставило бы под вопрос сам принцип существования Российской Империи. Поэтому, центральные власти способствовали проведению очень жесткой национальной политики, при которой национальные принципы должны были всяческим образом быть подавлены в зародыше. Подобные притеснения были присущи всем окраинам Российской Империи.

В крае существовала духовная семинария, которая со временем станет главным учебным заведением Бессарабии. Почти вся политическая элита Бессарабии в 1917 году училась в теологической семинарии. За 22 года, с 1918 по 1940 и потом по 1944 год, сделан огромный вклад в формировании румынского национального сознания у жителей Бессарабии. Как часть исторической Молдавии, отторгнутой в 1812 году от Молдавского княжества, Бессарабия возвращалась в нормальное русло своего национального развития. Но этот период был слишком мал для формирования национального сознания, а население Бессарабии и дальше считало себя только «молдаванами».

Послевоенный период придал новую особенность этой проблеме. Депортации 1941, 1945–46 и 1949 годов, голод 1946–1947 годов и бегство из региона в 1944 году большей части интеллигенции опять изменило суть национальной проблемы в Бессарабии. После образования МССР был предложен новый тип молдавской советской национальности, суть которой заключалось в наследии молдавского средневекового государства, и в тоже время, отличии от румынской национальной идеи. Принцип, по которому разделяли «молдаван» и «румын», зависел от того, родилась какая-то личность в молдавском княжестве до 1859 года или после. То есть, если классик румынской литературы, Михай Еминеску родился в 1850 году, то его наследие приравнено в Кишиневе к «молдавской классической литературе». И то, что в момент объединения Молдавии и Валахии ему было 9 лет, не играло особого значения. То же можно сказать и об И. Крянгэ или Михаиле Когэлничану и Василе Александри. Тот факт, что они были отчасти и политическими деятелями времен образования Румынии, особенно Когэлничану и Александри, никого не беспокоил. Понятно, что и признание общности «молдаван» и «румын» не входило в «планы Москвы». А вот существование «молдавской нации» части советского народа в рамках государственной идеологии было как нельзя кстати.

После начала процесса распада Советского Союза, глубокие реформы, которые начались с 1989 года в области национальной культуры, вызвали в Республике Молдова разговоры о принадлежности местного населения к румынской культуре, румынскому языку и румынской истории. В школе, фактически без предварительной подготовки, стали изучать «Историю Румын». С языком проблем было меньше, потому что в принципе, произошел переход с кириллицы на латиницу, а сам язык вместо «молдавского» стал называться «румынским». В условиях, когда в Молдавии не существовало румынского национального сознания начало изучения «Истории румын» означало продолжения эпопеи – так думали многие – изучаем все время чужую историю. До сих пор была История Советского Союза, сейчас История Румын. Проблема отягощалась еще и бескомпромиссностью двух позиций. И те, кто утверждал, что они «молдаване», и те, кто придерживался прорумынских настроений, не хотели принять факт, что у каждой из сторон была «своя правда». Вопрос стоял в следующем: ты или «молдаван» или

«румын». И только через 20 лет появилось выражение: «молдаван» значит «румын». Основа этого принципа состоит в том, что часть молдаван, которые объединились с валахами в 1859 году, считают себя и молдаванами и румынами, как представители большей общности, которая объединяет всех тех, кто говорит на румынском языке.

Попытки поменять ситуацию, тяготение к румынскому национальному сознанию – изучение в школе Истории Румын и преподавание «румынского языка» – опять внесли свой вклад в изменение сознание местного населения. Однако, несмотря на такие реальности, существует некая реакция отторжения этих идей, а большая часть населения считают себя и дальше «молдаванами», а не «румынами». То же происходит с названием языка. Исследование этих процессов может внести вклад в лучшее понимание процессов, связанных с национальной идеей в Независимой Молдавии, равно как и предугадать возможные сценарии для дальнейшего развития страны. Молдавская модель неопределенности может послужить примером в исследовании других подобных ситуаций, и может быть отправной точкой в изучении территорий, республик и стран, которые обрели независимость сравнительно недавно, в общем, и на постсоветском пространстве в частности [2].

Изучение в школе истории в постсоветское время, исходя из выше изложенного, сильно политизировалось, а принципы, которых придерживались и те, и другие, в принципе просты и сходятся к единому: Объединение Молдавии с Румынией или нет. Из изложенного можно сделать вывод: в общем пострадала историческая наука, которая, вместо того чтобы объединять, как это очень часто бывает, разъединила. Проблема объединения должна перейти в плоскость перспективы, не имеющей ничего общего с изучением общего достояния людей, которые говорят на одном языке. С другой стороны, если определить принадлежность к этой группе лиц, то мы сможем действительно гораздо больше обогатить себя, если речь пойдет, скажем, о достоянии 27 миллионах жителей, а не приблизительно 10, тем более, что половина отождествляет себя с этим общим достоянием.

Возвращаясь к проблеме соотношения национальной и всеобщей истории, должны сделать несколько выводов. Как и любая другая история, наша история обладает всеми понятиями, которыми можно охарактеризовать прошлое. С самого начала необходимо дать общую качественную оценку нашему прошлому. Именно эта оценка должна быть в умах учеников, когда они заканчивают школу. Равно как именно эти качества должны создать общую картину нашего прошлого, своего рода общий вывод: у нас есть история. И эта история не лучше и не хуже, чем у других. В этой истории у есть взлеты и падения, но у кого их не было. Взгляд на прошлое должен быть по всей вертикали событий, а не на каком-то жизненно важном участке. Взлеты были обусловлены общим поднятием духа и особой волей к достижению цели. Именно поэтому то, что обычно не возможно себе представить, произошло именно тогда и именно у нас. Уважение к представителям других культур и народов само собой разумеется, потому что у них есть те же взлеты и падения, и нередко нашим предкам приходилось сотрудничать с предками других наций.

Историческая география – следующий фактор, который мы должны учитывать в определении нашего прошлого, особенно если речь идет о соотношении национальной и всеобщей истории. Несмотря на то, что границы государств постоянно менялись, принципы взаимодействия на большом географическом пространстве играли всегда огромную роль, а иногда даже главную и определяющую. Торговые пути, центры взаимодействия, центры экономического притяжения, их возникновение и исчезновение – все это играло большую роль в истории взаимодействия на местном и всеобщем уровне.

История румын, к которой принадлежат и молдаване, очень богата на разного рода события и очень часто находилась в эпицентре международных событий, начиная с археологических находок, где самое значимое явление – Трипольско (Кукутенская) культура. Можем продолжить тем, что первые исторические упоминания относительно предков молдаван – гето-даков – исходят от самого родителя истории Геродота. Впоследствии, другие источники более поздних историков будут писать о тех же гето-даках.

Процесс колонизации имел большое значение для развития греческой цивилизации, но не только. Появлением вблизи варварских народов они принесли огромный вклад в развитии цивилизации этих народов, а в случае гето-даков к появлению государственных образований. Геты упомянуты в труде Геродота [9]. Эти образования создавались по тем же принципам, что и у других античных народов. Это была своего рода ценная реакция, борьба за выживание. А конкуренцию наращивали именно греческие колонии, которые нуждались в сельскохозяйственной продукции, а главное, в рабах. Столкновение дакийского государства с Римом привело к неизбежным войнам, которые закончились завоеванием Дакии Римом и началом процесса романизации. Так, территория на севере от Дуная стала частью цивилизованного мира. Сам отрезок существования римской провинции Дакия относительно короток – с 106 года по 275 год, что привело к новым дискуссиям относительно роли и характера римского нахождения на севере Дуная. После эвакуации армии и администрации, территория на севере от Дуная осталась под правлением кочевников. Начался период, которого прозвали «темным тысячелетием». А в источниках этого времени о местном населении ничего и никто не писал (или почти ничего). То, что сохранилось, с трудом можно отнести к упоминаниям о местном населении, и в лучшем случае историки, вернее летописцы средневековья, лишь намекали о существовании кого-либо, кроме воинов, рыцарей кочевников этого времени [6].

И только в конце первого тысячелетия и в начале второго встречаются редкие упоминания о влахах или волохах. Так германские, а потом и славянские племена и народы, называли романизированные народы. Венгерские племена захватили Трансильванию в начале второго тысячелетия, в том числе и территорию разных политических образований. Сначала захват этих территорий татарами-монголами, а потом и образование собственно Валахии и Молдавии привнесли включение этого пространства в круговорот событий Центральной и Восточной Европы.

Еще античные авторы писали о нравах местного населения, в данном случае гето-даков, что, по сути, являлось своеобразным стереотипом по отношению к одному из варварских народов, к которым как греки, так и римляне относились с пренебрежением. В данном случае встает вопрос об объективности этих авторов. Как известно, история пишется на основе в основном письменных источников. Но как быть в случае, когда очевиден субъективный и предвзятый подход у тех же историков античности. Именно тут очень важен критический анализ источников для более точного определения исторических реальностей [6].

Определение качественных подходов к историческим событиям важно с разных точек зрения. Еще с античности сформировалась своеобразная классификация самых эпохальных исторических событий, которые задали тон и сформировали модели классического восприятия истории, например то, что подает будущим поколениям пример мужества, доблести, чести и достоинства.

В свою очередь, Молдавия и Валахия противостояли турецкому нашествию на Европу. На их территории происходило огромное количество битв против турок, часть из которых закончились победой господарей этих княжеств. Именно это дало возможность представить румынской историографии свою собственную модель доблести и чести. Несколько господарей в этом отличились: Мирча чел Бэтрын (Старый) победил турок в битве при Ровине; Янку де Хунедоара Корвин¹ – в осаде Белгорода в 1456 году; Влад Цепеш (он же Дракула) – в выдающейся ночной битве 1462 года. Штефан чел Маре (Штефан Великий) отметился во время войны с Османской Империей 1473–1486 года, победив несколько раз и фактически оставшийся непобедимым, окончив свое правление после 47 лет господства в 1504 году. И конечно же Михай Витязул (Храбрый), который правил в Валахии между 1593 и 1601 году и известный выигранной битвой при Калугарени в 1595 году. Все они составляют своеобразный Пантеон румынской славы.

То же можно сказать и о культурных достижениях. Монастыри, построенные несколько столетий тому, являются символами духовности и православия народа. Они стали со временем центрами культурного развития Валахии и Молдавии. Здесь находились школы, и больницы, а монахи занимались рукописным мастерством. Часть из этих рукописей содержат изумительные по смыслу миниатюры. Некоторые в наше время особенно ценны и находятся в ведущих библиотеках Запада. Так, в свое время была хорошо известна школа миниатюр митрополита Анастасия Кримки [7]. Со временем появлялись и развивались целые школы, которые пропагандировали искусство как продолжение достояний византийской культуры. Иногда разные влияния, появившиеся на Западе, органично включались в румынскую культуру, сделав ее своеобразной и оригинальной. Одно из таких своеобразных явлений – внешние фрески буковинских монастырей, написанные в середине и в конце 16 века. Самые известные: Осада Константинополя (Молдовица, Хумор) и Судный день (Воронец). Эту последнюю фреску называют еще Сикстинской капеллой Востока.

Преподавание истории в школе включает в себе огромное количество методов и подходов. Эта дисциплина позволяет найти оригинальные подходы в решении самых неожиданных проблем. Несмотря на разные комплексы, которые доминируют порой в нашем восприятии прошлого, в том же прошлом можно найти то, что может изменить наш подход к нам самим и к нашей культуре в целом.

References

1. Arvinte, Vasile, Român, românesc, România, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2008.
2. Ciobanu, Ștefan, Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă. Chișinău, 1923.
3. Constantinov, Valentin, Conștiința etnică și conștiința națională. Basarabia și enigmele identitare, «Marea Unire de la Marea Neagră». Volum omagial dedicat centenarului Marii Uniri a românilor și împlinirii a 140 de ani de la Unirea Dobrogei cu România, Constanța, 2018, Pp. 545–551.
4. Constantinov, Valentin, Didactica istoriei, Chișinău, ed. UST, 2009.
5. Documenta Romaniae Historica, seria A. Moldova, vol.I (1384–1448), volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, București, Ed. Academiei, 1975.
6. Fontes Historiam Dacoromaniae pertinentes (Izvoare privind istoria României), ed. de Vladimir Iliescu, Virgil C. Popescu, Gheorghe Ștefan, București, Ed. Academiei, 1964.

¹ Хотя он правил венгерским королевством как губернатор, его сын был одним из лучших королей в истории Венгрии, принадлежность к румынскому этносу дало возможность румынским историкам включить его в свою историю.

7. Gorovei, Ștefan S., *Anastasiu Crimca. Noi contribuții*, în «Mitropolia Moldovei și a Sucevei», LV (1979), № 1–2, Pp. 144–159.
8. Gorovei, Ștefan S., Székely, Maria Magdalena, *Princeps Omni Laude Maior. O istorie a lui Ștefan cel Mare*, Mănăstirea Putna, 2005.
9. Herodot, *Istoriei*, vol. I–II, traducere și studio introductive de A. Piatcowski, București, 1961.
10. Константинов, В. Историческая наука и школьная дисциплина. Соприкосновения и различия в начале 21 века. Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, Серія Педагогічні науки, 2019, Вип. 1 (157), С. 72–76.
Konstantynov, V. (2019). Istorycheskaya nauka i shkol'naya distsyplina. Soprikosnoveniya i razlichia v nachale 21 veka [Historical science and school discipline. The touches and differences at the early 21st century]. *Visnyk Natsional'noho unyversytetu «Chernihiv's'kyi kolehium» imeni T.H. Shevchenka, Seriya Pedagogichni nauky – Bulletin of the T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium», Series Pedagogical Sciences*, 1 (157), 72–76.

Konstantynov V.

ORCID 0000-0001-9578-1134

*Doctor of Historical Sciences,
Associate Professor at the Department of Theory and Methods
of Primary Education, Tiraspol State University,
Leading Researcher, Institute of History,
Ministry of Education, Culture and Research (Science) of Moldova
(Chișinău, Republic of Moldova) E-mail: walentkonstant@yahoo.fr*

METHODS AND MODELS OF APPROACHES IN THE HISTORY LESSON (MOLDAVIAN EXAMPLE)

The study deals with the problem of general and national history in the didactic process of schools in the Republic of Moldova. It is very difficult to establish the semantic boundaries of national history. In 1812, when the Russian Empire annexed this territory, no national consciousness was formed. It would only appear in the 19th century, but the process that began in the territory of the Moldavian country did not take place in Bessarabia. In 1918, national consciousness was not formed in the region, as the Russian authorities did not allow the process of its formation. This situation persists to this day, and only time will tell what national consciousness will be in Bessarabia. Over time, more paradoxical situations arose.

***The purpose** of the article is to look at the situation surrounding the history of Moldova, those problems that hinder the free development of historical science and the implementation of certain aspects of it in the school curriculum, in order to educate the young generation with pride for their country, culture, past and future. The problems of teaching history that impede the definition of national history have been outlined and models have been proposed to overcome these obstacles.*

***The methodology** of the study is an objective approach to the study of historical phenomena; deductive and inductive methods, synthesis methods, typologies and an empirical approach to the problem under investigation are used by way of detailing, generalization, analogy, etc. The study was based on the principle of objectivity and impartiality.*

***Scientific novelty:** a topic has been explored for the first time and has so far been identified in other thematic frameworks. A new approach with original conclusions is proposed, which should facilitate the further use of national history as part of world history on history, and a solution to this situation is proposed.*

***Conclusion.** Teaching of national history has many difficulties in the Republic of Moldova. And for this reason, there is also the problem of integrating national history into the general. However, national history has many glorious stages, and teaching them in educational institutions can bring the desired results to create models of upbringing for the younger generation in the spirit of glorious pages in our historical past.*

***Keywords:** Republic of Moldova, History, Bessarabia, national and universal history, national consciousness.*

Стаття надійшла до редакції 03.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор О. К. Проніков

УДК 378.1

Парфенюк Т. Ю.

ORCID 0000-0001-9806-5731

Кандидат педагогічних наук (доктор філософії),
викладач іноземних мов (англійська, німецька)
Сумського вищого училища мистецтв і культури ім. Д. С. Бортянського
(Суми, Україна) E-mail: parfeniuk_tania@ukr.net

АНАЛІЗ НАУКОВИХ ДЖЕРЕЛ З ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ АВСТРАЛІЇ У ПРАЦЯХ УКРАЇНСЬКИХ ПЕДАГОГІВ І ЗАРУБІЖНИХ ДОСЛІДНИКІВ

*Переорієнтація освіти на її конкурентоспроможність, спрямованість на вивчення цілісної картини змін, формування системного мислення відбувається через радикальне вивчення конкретних передумов розвитку освіти та їх змісту. Реформа освіти – неперервний історичний процес, в якому об’єктивно виокремлюються певні етапи. Освітні системи усього світу знаходяться в стані радикальних змін. Це і спонтанний розвиток, і цілеспрямовані реформи. Останні найчастіше не призводять до бажаних результатів, що пояснюється в значній мірі тим, що між різними точками зору, між філософськими, науковими обґрунтуваннями, інтелектуальним забезпеченням соціотехнічної практики в сфері освіти немає спадкоємного взаємозв’язку, відсутня рефлексія, і, в значній мірі, спостерігається невизначеність інтересів і цінностей, що стоять за цілями реформування. Чільне місце серед концептуальних ідей та поглядів на аналіз наукових джерел з даної тематики посідають зміни в освітній реформі в Австралії, яка є «носієм перетворень», які викликають національний інтерес. Звідси – необхідність вивчення проблеми розвитку вищої освіти в Австралії, ціннісних орієнтирів перетворень і розробки методології їх використання як засад трансформації системно-утворюючих елементів освіти в Україні. Проте, незважаючи на широкий спектр досліджень, пов’язаних із розвитком освіти, недостатньо приділяється уваги принципово аналітичним соціально-філософським та соціологічним засадам розвитку вищої освіти, пов’язаним із новою картиною світу, із сутнісними характеристиками сучасного світового розвитку і місцем людини в сучасному світі. В усьому світовому суспільстві вважається також винятково важливим, але недостатньо вивченим питання про дослідження наукових джерел з проблеми розвитку вищої освіти в Австралії, що стає метою даної статті. Тому, провідним завданням є з’ясувати стан розробленості проблеми. **Теоретико-методологічна основа складає:** методологічні положення порівняльної педагогіки, що окреслюють орієнтири дослідження освітнього феномену в контексті політичних, економічних, соціальних процесів, взаємозв’язку регіональних і національних тенденцій розвитку вищої освіти глобалізаційного простору (А. Василюк, С. Корешкова, Н. Лавриченко, М. Лещенко, А. Максименко, О. Матвієнко, А. Сбруєва); передумови формування політики вищої освіти, що формують принципово нові засади розвитку системи вищої освіти (Дж. Даукінс, Е. Денісон, Г. Левін, Дж. Локк, Л. Маглен). **Наукова новизна одержаних результатів** полягає в тому, що вперше здійснено аналіз сучасних теоретичних підходів до розуміння особливостей розвитку австралійської системи вищої освіти в процесі її модернізації. Вивчення стану дослідженості проблеми, що розкриває зміст реформування системи вищої освіти Австралії, дозволяє дійти **висновку**, що окреслене у статті може стати в нагоді як вітчизняним дослідникам-компаративістам, так і практикам-освітянам.*

Ключові слова: вища освіта, аналіз наукових джерел, проблеми розвитку вищої освіти, теоретичні підходи, концептуальні ідеї.

У другій половині ХХ – на початку ХХІ століття в провідних країнах світу відбуваються цілеспрямовані спроби реформування освітніх систем, що стало наслідком потужних соціальних рухів, геополітичних змін. Вони мали забезпечити, на думку реформаторів, викорінення тоталітарної свідомості, відтворення демократичних практик і цінностей. У цьому контексті актуальним є вивчення модернізації вищої школи, що спостерігається у розвинених країнах світу, оскільки вони, у другій половині ХХ століття стали найдинамічнішою ланкою системи освіти, що охопила значну частину молоді. Реформи, що інтенсивно проводяться у розвинених країнах, мають за мету передусім посилити

демократичність, відкритість, гнучкість, варіативність, конкурентоспроможність і ринкову відповідність системи вищої освіти.

Успішне вирішення завдання європейської інтеграції передбачає залучення фахівців з порівняльної педагогіки. Відновлення незалежності створило передумови для інтеграції освітньої системи України в міжнародний освітній простір, викликавши також підвищені вимоги до ґрунтовності якості порівняльно-педагогічних досліджень і публікацій. З кожним роком збільшується кількість науковців, які вивчають окремі країни і регіони, питання розвитку вищої освіти України та Європи – Н. Авшенюк, А. Василюк, Л. Даниленко, А. Данилюк, Т. Левченко, М. Лещенко, А. Сбруєва. Серед науковців, які також займаються цією проблематикою, виокремлюємо праці Н. Абашкіної, О. Бочарової, В. Кременя, Н. Лавриченко, А. Максименка, О. Матвієнко та інші.

Економічна й культурна глобалізація як процес «розширення, поглиблення й прискорення всесвітньої взаємозалежності» [1, 5] розпочала нову еру у розвитку вищої освіти, котра завжди вирізнялася відкритістю на міжнародній арені, насамперед, завдяки своїй знаннєвій сутності, що не визнає юридичних обмежень і територіальних кордонів. Вища освіта значно трансформувалася під впливом глобалізації, перетворившись на своєрідний центр змін, котрий завдяки всесвітній мережевій взаємодії університетів й академічному обміну поступово змінює соціальний, економічний й культурний характер життя суспільства. Н. Авшенюк наголошує, що вища освіта й наука розглядаються ключовими елементами процесу формування глобального середовища, що продукують знання й технології, створюють транскордонні асоціації та стали спільноти однодумців [1, 5]. Більшість сегментів ринку освітніх послуг формуються відповідним попитом і регулюються правилами організації й ведення бізнесу, зокрема, залежністю від споживчого попиту, орієнтацією на ефективність управління й адміністрування ЗВО. Н. Авшенюк підкреслює, що у результаті нових потреб людини в освіті, цільових установок міжнародних організацій, формування світового ринку праці, а також державних цілей зближення національних систем освіти, у глобальному суспільному просторі уже сформувалася практика надання транснаціональних освітніх послуг, яка швидкими темпами набуває ознак єдиного світового освітнього простору.

Саме тому освітня реформа є головним засобом її вирішення серйозним дієвим фактором підвищення інноваційно-інтелектуального потенціалу країни. Л. Даниленко наголошує, що в основу нової соціально-гуманітарної політики нашої держави покладено розуміння того, що інвестування в людину – не збитковий процес, а навпаки – найбільш перспективний. Соціальний капітал є фундаментом економічного і політичного розвитку держави, а міцні зв'язки соціальної солідарності – передумовою національної могутності. Провідні теми, які піднімалися дослідницею це: тенденції становлення теорії управління ЗСО (заклади середньої освіти) у ринкових умовах; теоретико-методологічні засади менеджменту освітніх інновацій як складової теорії управління інноваційними процесами; а також пріоритетні напрями та перспективи розвитку менеджменту освітніх інновацій в Україні [3].

Серед сучасних чинників розвитку суспільства на перший план виходить людський капітал, якісною характеристикою якого є рівень знань, що стає ключовим елементом у забезпеченні постіндустріального розвитку будь-якої країни. Неодмінною умовою забезпечення такого інтелектуального рівня в Україні є відповідність вітчизняної системи вищої освіти сучасним економічним умовам українського суспільства, які можуть сприяти або гальмувати її розвиток. Ці умови мають неоднозначний вплив на розвиток системи вищої освіти і потребують постійного дослідження взаємозв'язків між економічною трансформацією та системою вищої освіти. Отже, для прийняття адекватних рішень та ефективного процесу реформування системи вищої освіти важливо постійно враховувати зміну економічних умов [9].

Проблеми розвитку освіти, їх власне педагогічні, соціокультурні й політико-економічні компоненти, є аспектом вивчення новітньої доби, а саме: другої половини ХХ – початку ХХІ століть. Вирішальним є виявлення більш широких й триваліших тенденцій – міждержавного, континентального і навіть глобального масштабу. Принципово новим для освіти ХХІ століття, поряд із глобалізацією й демократизацією освітянських процесів, є і ринковизація освіти. Однією з дослідниць, що працює в цьому напрямі є Н. Авшенюк, яка присвячує свою увагу проблемі забезпечення якості транснаціональної вищої освіти, котра актуалізувалася в умовах посилення ринкової орієнтації вищої освіти й активізації ролі комерційних провайдерів, що пропонують свої послуги в міжнародному масштабі. Авторка аналізує досвід міжнародних організацій та університетів провідних англосовітських країн щодо розробки і запровадження процедур гарантування якості вищої освіти у транснаціональному вимірі її розвитку [1].

У світовій педагогічній науці відповідні дослідження нині актуалізувалися у зв'язку з посиленням інтересу до глобального розвитку освітньої галузі. На тернах вітчизняної компаративістики А. Василюк займається дослідженням проблеми теоретичної основи нової освіти (досвід Польщі), що враховує сучасні європейські реалії і національні пріоритети. Дослідниця підкреслює головні ознаки нової парадигми, а саме: скерованість системи освіти на пріоритети особистості, на широку демократизацію та децентралізацію, сучасна освіта має слугувати не державі, а передусім громадянам, творцям суспільства. Представлене А. Василюк уявлення польських науковців щодо моделі сучасної освіти спрямоване на формування освіченості внутрішньо зрілої особистості (відкритої до інших людей і світу), підготовленої

до участі в побудові сучасного громадянського суспільства. Дослідниця визначила тенденції реформування шкільної освіти Польщі XX – початку XXI ст.; виокремила й охарактеризувала основні етапи реформування шкільної освіти Польщі; розробила інтегративну (діагностико-прогностичну) модель реформування освіти; конкретизувала теоретичні засади підготовки, проведення та аналізу шкільних реформ, сучасні наукові уявлення про етіологію реформ, стратегію й алгоритм їх впровадження [2].

Багато уваги відома українська компаративістка М. Лещенко приділяє вивченню шведського досвіду колаборативного підходу до післядипломного навчання педагогів на базі загальноосвітніх навчальних закладів, що полягає у створенні партнерських умов взаємодії учителів з учнями в ході колективної проектної діяльності. Вивчення шведського досвіду освіти показало, що зусилля шведських освітніх менеджерів спрямоване на практичне оволодіння учителями й учнями ІКТ (інформаційно-комунікативні технології) компетентностями в реаліях природного навчального процесу, який носить, водночас, дослідницький і прагматично-орієнтований характер [9].

О. Матвієнко займалася розробкою нагальних проблем реформування сучасної середньої освіти не лише у глобальному, але й у регіональному та континентальному європейському контексті в кінці XX століття. Вітчизняна компаративістка охарактеризувала динаміку змін у структурі обов'язкової освіти на всіх її рівнях; проаналізувала теоретичні принципи й практичні рішення розбудови систем неперервної освіти, її глобальний та європейський контекст; поглиблено дослідила загальну характеристику дискретних тенденцій у розбудові західноєвропейського освітнього простору [6, 4–7].

В умовах інтеграційних процесів, що відбуваються сьогодні в світі, шляхи розв'язання яких можливі за умови достатнього знання систем вищої освіти різних зарубіжних країн. Ідея створення європейського освітньо-наукового простору примусила всі країни-учасниці визначити ряд завдань у всьому комплексі політичних, економічних, соціальних, культурних питань, у тому числі й у галузі вищої освіти. В контексті сказаного цінним є дослідження А. Максименко. Він проаналізував розвиток теорії і практики становлення системи університетської освіти Франції, розкрив суспільно-політичні, соціально-економічні й історико-педагогічні передумови еволюції галузі; визначив провідні тенденції розвитку і динаміку реформування французької університетської освіти; місце і роль держави в забезпеченні та здійсненні освітньої політики щодо перспективи творчого застосування досвіду зарубіжних країн, щодо розбудови системи вищої освіти в умовах адаптації діяльності українських університетів вимогам Болонського процесу [5, 3–7].

У сучасному світі очевидною стала істина, що поступ у будь-якій галузі людської діяльності можливий лише за умови опанування найвищих здобутків людської культури. Інформаційні технології, розвиток засобів масової інформації уможливають швидкий та оперативний обмін як загальнокультурним, так і педагогічним досвідом між різними країнами світу. За таких обставин суттєво зростає роль порівняльно-педагогічних досліджень, які дають змогу вивчати глибинну природу педагогічних явищ у контексті соціальних, політичних і культурних умов їх існування.

Особливий інтерес для України мають система вищої освіти високорозвинених країн, зокрема Австралії, де вища освіта – одна з найкращих, і країна є одним із лідерів постачання освітніх послуг іноземним студентам в умовах транснаціоналізації вищої освіти. В Україні дослідженню сучасних проблем модернізації австралійської вищої освіти присвячені праці Л. Голуб, С. Корешкової, Н. Пасько, А. Сбруєвої, Г. Слосанської. Зокрема, Л. Голуб досліджує австралійські підходи до розвитку школи як полікультурного освітнього середовища.

Стратегічні напрями модернізації освіти і науки, значущість цих сфер у суспільному розвитку країни вмотивовані як об'єктивними тенденціями загальносвітового розвитку, так і тісно пов'язаними внутрішньодержавними процесами. Один з таких напрямів знайшов втілення в дослідженні С. Корешкової, яка розглядає інновації у вищій інженерній освіті Австралії, зокрема, відповідність змісту навчання потребам економіки, активне впровадження найсучасніших інформаційних технологій; гнучке й варіативне навчання, можливість організації високого рівня практичної підготовки; активну реалізацію нових підходів до підвищення професійної кваліфікації інженера. Н. Пасько досліджує вимоги до створення та діяльності австралійських університетів. Цікавим та актуальним для України є досвід Австралії стосовно формування системи соціальної роботи, що став предметом дослідження Г. Слосанської, яка акцентувала увагу на професійній підготовці соціальних працівників. Саме Г. Слосанська займалася дослідженням професійної підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах Австралії [10, 3–5]. Питання інтеграції вищої освіти порушено в роботах А. Сбруєвої. Вона розкрила загальні тенденції реформування сучасних освітніх систем; систематизувала провідні контекстуальні чинники розвитку освіти в кінці XX – на початку XXI століття; займалася вивченням основних напрямів розвитку системи австралійської професійної освіти, а також узагальнила тенденції розвитку системи вищої освіти.

У результаті аналізу праць вітчизняних учених виявлено, що увага, головним чином, акцентується на науково-теоретичному обґрунтуванні процесів професіоналізації, інтернаціоналізації, забезпеченні якості та реформуванні структури вищої освіти високорозвинених країн.

Проблема реформування вищої освіти Австралії завжди була в центрі уваги видатних австралійських державних діячів: Дж. Даукінса, Р. Мензиса, М. Фрейзера, Дж. Чифлі. Фундаментальними

дослідженнями в галузі реформування австралійської вищої освіти є роботи провідних науковців: А. Олсена, Д. Девіса, М. Епла, С. Маргінсона і М. Консідена.

Роберт Мензис (англ. Robert Menzies, 20 грудня 1894 – 15 травня 1978) – австралійський державний і політичний діяч, 12-й прем'єр-міністр Австралії. Роберт Мензис був прем'єр-міністром Австралії впродовж 18 років, 5 місяців і 12 днів (з 26 квітня 1939 – по січень 1966, враховуючи постійні зміни в уряді). Це зонайдовший в історії Австралії термін перебування однієї людини на прем'єрському посту. Хоча в свій перший термін він допустив багато політичних прорахунків і помилок, Р. Мензису все-таки вдалося відновити свій авторитет в суспільстві в 1943 році. Завдяки ефективній політиці протягом свого другого терміну Р. Мензис до цих пір залишається одним з найавторитетніших прем'єр-міністрів в історії Австралії. Він також здійснив значний внесок до розвитку вищої освіти в Австралії і столиці країни, в місті Канберра. Університети, створені в післявоєнний період, окрім нарощування потужної наукової бази, велику увагу приділяли підготовці викладачів. Австралійський національний університет в Канберрі (заснований в 1946 році, з автономним Інститутом наукових досліджень) в 1951 році запропонував запровадити Державні Гранти на освіту. Тільки завдяки працям Р. Фрейзера і його найближчих послідовників створено та впроваджено таку освітню політику, яка змогла, так би мовити, з однаковою легкістю врахувати майже всі без винятку вимоги до системи вищої освіти Австралії й, отже, могла забезпечити і справді забезпечила наступне покоління «споживачів освітніх послуг» загальноприйнятими пропозиціями австралійської університетської освіти [7].

Джозеф Бенедикт Чифлі (22 вересня 1885 – 13 червня 1951) австралійський політик і 16-й прем'єр-міністр Австралії був одним з найвпливовіших прем'єр-міністрів. Під час Другої світової війни британський уряд прийняв Вестмінстерський акт 1931 року, що надав деяким домініонам, включаючи Австралію, законодавчу автономію. У післявоєнній Австралії запанував дух оптимізму й упевненості. Лейбористський уряд на чолі з прем'єр-міністром Джозефом Б. Чифлі запропонував нові плани економічного розвитку країни. У період 1946–1949 років розроблено законодавство, орієнтоване на підвищення добробуту, розвиток системи охорони здоров'я, турботу про осіб похилого віку, допомогу безробітним і непрацевдатним. Важливого значення набула широкомасштабна імміграційна програма, що дозволила заповнити нестачу робочої сили в період післявоєнного економічного буму. Відбулося впровадження «соціального контракту», дерегламентація, мікроекономічна реформа, корпоратизація і приватизація, які склали низку заходів щодо трансформації австралійських освітньо-бізнесових структур на світовий конкурентоспроможний рівень ринкових відносин, модернізація вищої освітньої сфери (менший рівень державного втручання і більший рівень ринкових впроваджень в новий процес управління). Всі ці зміни, а саме особливості розвитку вищої освіти Австралії в кінці ХХ століття вивчали австралійські дослідники С. Маргінсон і М. Консіден [11].

Джон Малькольм Фрейзер – австралійський політик від Ліберальної партії, 22 прем'єр-міністр Австралії, прийшов до влади у 1975 році після уряду Уїтлема, обстоював перехід від навчальних до робочих програм, що дозволить молоді швидше адаптуватися до сучасних умов праці.

Функціонування системи вищої освіти Австралії й освітні цілі зафіксовано законодавством країни. Система вищої освіти Австралії є найдецентралізованішою. Урядові документи щодо завдань і шляхів реформування системи вищої освіти Австралії, в яких представлений ґрунтовний аналіз модернізації системи вищої освіти, проведення і впровадження реформ, досліджувалися провідними діячами в освітній політиці Австралії, а саме: Джоном Даукінсом (з 1987 до 1991 року Міністр з питань Освіти, Науки та Підготовки); Бренданом Нельсоном (з 2001 до 2006 року Міністр з питань Освіти, Науки та Підготовки.); Ізабель Джулі Бішоп (з 24 січня 2006 року до 3 грудня 2007 року Міністр з питань Освіти, Науки та Підготовки); Джулією Гіллард (з 2007 року до 24 червня 2013 року Міністр з питань Освіти, Зайнятості та Професійних відносин Австралії) та Пітером Коліером (з 2013 року Міністр з питань Освіти, Зайнятості та Професійних відносин Австралії).

Такі австралійські науковці як Д. Девіс, М. Епл, А. Олсен досліджували проблеми приватизації щодо зміни міжнародного статусу системи вищої освіти Австралії. Саме завдяки цій групі дослідників, які опікувались вивченням сутності освітніх перетворень з науково-педагогічної точки зору, політика системи вищої освіти Австралії стала професійною, а предмет її інтересу перетворюється на наукову роботу. І так триває протягом останніх років ХХ ст. – початку ХХІ століття, відтоді як науковий інтерес до вищої освіти вперше почав набувати інституційної форми, і дотепер, коли попит на «освітній товар» став питанням престижу ЗВО Австралії.

Питання фінансування освітньої сфери Австралії, вимоги сучасного ринку праці, ринкових відносин та їх роль у реформуванні системи австралійської вищої освіти знайшли своє відображення в дослідженнях зарубіжних вчених С. Болла, Б. Колдвела, Б. Левіна, П. Хілі. Вони наголошували, що потрібно забезпечувати високі стандарти австралійської освіти та професійної підготовки, проводити реформи, які сприяють підготовці кваліфікованих фахівців для світової економіки, а також розробити нову схему оплати за освіту вб'є ринкових цін.

Окремо слід згадати огляд стану вищої освіти в Австралії або так званий звіт Бредлі, який підготувала група дослідників, на чолі з професором Денісом Бредлі на замовлення уряду Австралії. Звіт

Бредлі містить оцінку вищої освіти Австралії і надав рекомендації щодо подальшого її розвитку на період до 2020 року [12].

Висновки. Вивчення стану дослідженості проблеми розкриває зміст реформування системи вищої освіти Австралії, що може стати в нагоді як вітчизняним дослідникам-компаративістам, так і практикам-освітянам. В роботах видатних вітчизняних і зарубіжних діячів висвітлено багатий досвід реформаторських перетворень в кінці ХХ – на початку ХХІ століття. *Перспективами подальших досліджень* вбачаємо окреслення перспектив впровадження окремих ідей австралійських закладів освіти, зокрема вищої, у роботу вітчизняних ЗВО.

References

1. Авшенюк Н. М. Болонський процес як регіональний вимір інтернаціоналізації вищої освіти. Київ : Вища школа, 2005. 8 с.
Avsheniuk, N. M. (2005). Bolonskyi prozes yak regionalnyi vymir internatsionalisatsiyi vyshchoyi osvity [The Bologna Process as a Regional Dimension for the Internationalization of Higher Education]. Kyiv, Ukraine : Vyshcha Shkola.
2. Василюк А. В. Шкільні реформи у Польщі : історія і сучасність : монографія. Ніжин, 2007. 340 с.
Vasilyuk, A. V. (2007). Shkilni reformy u Polchshi: istoria i sutchasnist': monohrafiya [School Reforms in Poland: History and Modernity: monograph]. Nizhin, Ukraine.
3. Даниленко Л. І. Управління інноваційною діяльністю в загальноосвітніх навчальних закладах : монографія. Київ, 2004. 358 с.
Danilenko, L. I. (2004). Upravlinnya innovatsijnoju diyalnistju v zagalnoosvitnikh navchal'nyh zakladakh: monohrafiya [Management of innovative activity in general educational institutions: monograph]. Kyiv, Ukraine.
4. Корешкова С. П. Вища освіта Австралії – лідер у наданні освітніх послуг. Черкаси : Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2010. 70 с.
Koreschkova, S. P. (2010). Vyshcha osvita Avstraliyi – lider u nadanni osvitnikh poslug [Higher Education in Australia – a leader in the provision of educational services]. Cherkasy, Ukraine : Vydavnytstvo TCHNU im. B. Hmelnytskogo.
5. Максименко А. П. Університетська освіта Франції: становлення і розвиток у ХІХ–ХХ століттях : монографія. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2007. 200 с.
Maksymenko, A. P. (2007). Universytets'ka osvita Frantsiyi: stanovlennya i rozvytok u XIX–XX stolittyah: monohrafiya [French university education: formation and development in the XIX–XX centuries: monograph]. Kyiv, Ukraine : Vyd. tsentr KNLU.
6. Матвієнко О. В. Стратегії розвитку середньої освіти у країнах Європейського Союзу : монографія. Київ, 2005. 381 с.
Matviyenko, O. V. (2005). Stratehiyi rozvytku serednioyi osvity u krayinakh Yevropeyskoho Soyuzu: monohrafiya [Strategies for the development of secondary education in the countries of the European Union: monograph]. Kyiv, Ukraine.
7. Menzies R. International education. URL : http://www.international.edu.ru/analitics/analytic_articles/ (Last accessed: 21.07.2014).
8. Пасько Н. А. Вимоги до створення та діяльності австралійських університетів. Наукові праці ДонНТУ. Серія: педагогіка, психологія і соціологія, 2012, Вип. 11, С. 25–38.
Pas'ko, N. A. (2012). Vymohy do stvorennya ta diyal'nosti avstraliys'kykh universytetiv [Requirements for the establishment and activity of Australian universities]. *Naukovi pratsi DonNTU. Seriya: pedahohika, psykholohiya i sotsiolohiya – DonNTU scientific works, Series: Pedagogy, Psychology and Sociology*, 11, 25–38.
9. Сбруєва А. А. Тенденції реформування середньої освіти розвинених англomовних країн в контексті глобалізації (90-ті рр. ХХ – початок ХХІ ст.) : монографія. Суми : ВАТ «Сумська обласна друкарня». Видавництво «Козацький вал», 2004. 500 с.
Sbruyeva, A. A. (2004). Tendentsiyi reformuvannya seredn'oyi osvity rozvynenykh anhlovnykh krayin v konteksti hlobalizatsiyi (90-ti rr. XX – pochatok XXI st.): monohrafiya [Trendsreforming secondary education in developed English-speaking countries in the context of globalization (90s – beginning of the 21st century): monograph]. Sumy, Ukraine : VAT «Sums'ka oblasna drukarnya». Vydavnytstvo «Kozats'kyu val».
10. Слозанська Г. І. Професійна підготовка соціальних працівників у вищих навчальних закладах Австралії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2011. 20 с.
Slozans'ka, H. I. (2011). Profesiyna pidhotovka sotsial'nykh pratsivnykiv u vyshchyykh navchal'nykh zakladakh Avstraliyi [Vocational training for social workers in Australia's higher education institutions]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ternopil, Ukraine.

11. Marginson S., Considine M. (2004). National and Global Competition in Higher Education. Monash University. Australia. 28 p.
12. HECS (Higher Education Contribution Scheme). *University of South Australia*. URL : <http://w3.unisa.edu.au/fees/domestic/commonwealthsupported/hecs/help.asp>[www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/Publications_Achieve/hecs] (Last accessed: 03.08.2014).

Parfeniuk T.

ORCID 0000-0001-9806-5731

Ph.D. in Pedagogical Sciences

Foreign language teacher (English, German)

*Sumy Higher School of Art and Culture named after D.S. Bortniansky,
(Sumy, Ukraine) E-mail: parfeniuk_tania@ukr.net*

ANALYSIS OF SCIENTIFIC RESOURCES ON THE PROBLEMS OF HIGHER EDUCATION DEVELOPMENT IN AUSTRALIA IN THE WORKS OF UKRAINIAN AND FOREIGN RESEARCHERS

The reorientation of education to its competitiveness, the focus on the study of a whole picture of changes, the formation of systemic thinking occurs through a radical study of specific prerequisites for the development of education and their content. Education reform is a continuous historical process that objectively identifies certain stages. Educational systems around the world are in a state of radical change. These are both spontaneous development and purposeful reform. The latter often does not lead to the desired results, which is largely explained by the fact that there are different points of view between philosophical, scientific grounds, intellectual support of the social-technical practice in the field of education.

A prominent place in the conceptual ideas and views on the analysis of scientific sources on this subject are the changes in educational reform in Australia, which is the «carrier of transformations» that are of national interest. That's why there is the need to analyze scientific sources on the problem of the development of higher education in Australia, to define the values of transformations and to develop a methodology for their use as a basis for the system-forming elements of education in Ukraine.

*However, despite the wide range of studies related to the development of education, insufficient attention is paid to the fundamentally analytical socio-philosophical and sociological principles of higher education related to the new picture of the world, with the essential characteristics of modern world development and the place of man nowadays. The issue of research into the scientific sources of higher education in Australia, which is the focus of this article, is also considered to be extremely important but not sufficiently studied throughout the world. Therefore, **the leading task** is to find out the state of development of the problem. **Theoretical and methodological basis** is: methodological provisions of comparative pedagogy, which outline the orientations of the study of educational phenomenon in the context of political, economic, social processes, interconnection of regional and national tendencies of higher education development of the globalization space (A. Vasilyuk, S. Koreshkova, N. Lavretchenko, M. Leshchenko, A. Maksimenko, O. Matvienko, A. Sbruyeva); the prerequisites of the formation of higher education policy that forms a fundamentally new basis for the development of the higher education system (J. Dawkins, E. Denison, G. Levin, J. Lock, L. Maglen). **The scientific novelty** of the obtained results is that for the first time an analysis of modern theoretical approaches to understanding the peculiarities of the development of the Australian higher education system in the process of its modernization has been carried out. Studying the state of the problem, which reveals the content of reforming Australia's higher education system, **concludes** that the article may be useful to both domestic comparative researchers and educational practitioners.*

Keywords: *higher education, analysis of scientific sources, problems of higher education development, theoretical approaches, conceptual ideas.*

Стаття надійшла до редакції 03.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, доцент М. А. Бойченко

УДК 37(091) – 051 Чавдаров: 373.3/ .5.014.3 (477)

Проніков О. К.

ORCID 0000-0001-5329-635X

Доктор педагогічних наук, професор,
 професор кафедри педагогіки, психології та методики фізичного виховання
 Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
 (Чернігів, Україна) E-mail: olexandrpronikov@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ С. Х. ЧАВДАРОВА І НОВА УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА

Стаття присвячена аналізу наукової діяльності старійшини українських педагогів, доктора педагогічних наук, професора, член-кореспондента АПН РРФСР Сави Христофоровича Чавдарова, який у 20-50-х рр. ХХ століття заклав підвалини змісту вітчизняної початкової освіти. **Мета і завдання роботи** – схарактеризувати й окреслити педагогічні погляди С. Х. Чавдарова на розвиток початкової школи в Україні та їх актуальність для Нової української школи. **Методологічну основу** дослідження становлять: закони і категорії наукового пізнання; об'єктивний історичний підхід до аналізу педагогічних процесів розвитку освіти і педагогічних поглядів С. Х. Чавдарова; взаємозумовленість соціально-педагогічних явищ, необхідність їх вивчення в конкретних історичних умовах; положення нормативно-законодавчої бази України; історико-педагогічні дослідження відомих українських учених, у яких аналізуються питання теорії та історії розвитку вітчизняної педагогічної думки; архівні джерела.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у визначенні й систематизації педагогічних поглядів С. Х. Чавдарова, які вплинули на формування змісту Концептуальних засад розвитку середньої освіти «Нова українська школа». Акцентовано увагу, що вони визначають сучасні підходи в освітньому процесі до здобувачів освіти початкової школи та були сформульовані з урахуванням накопиченого вітчизняного та світового педагогічного досвіду. Зроблено **висновок**, що С. Х. Чавдаров бачив і помічав нове, прогресивне в педагогіці та педагогічній практиці. Він формулював наукову проблему, залучаючи до її розв'язання колег й став знаковою постаттю у вітчизняній педагогічній науці. Актуальність його педагогічних ідей та поглядів на зміст освітнього процесу в початковій школі підтверджено в Концептуальних засадах розвитку середньої освіти «Нова українська школа».

Ключові слова: С. Х. Чавдаров, освітній процес, здобувачі освіти, нова українська школа.

Постановка проблеми. Прийняття Закону України «Про освіту» (2017) [6], забезпечило створення сучасної системи освіти, яка дозволяє здобувати її всім категоріям населення України й сприяє істотному зростанню інтелектуального, культурного, духовно-морального потенціалу суспільства та особистості. Документом, який проголошує збереження цінностей дитинства, необхідність гуманізації навчання, особистісного підходу, розвитку здібностей учнів, створення навчально-предметного середовища, що в сукупності забезпечують психологічний комфорт і сприяють вияву творчості дітей, є Концептуальні засади реформування середньої освіти «Нова українська школа» (2016) [4]. Однією з умов успішного проведення освітніх реформ в Україні є використання накопиченого досвіду, зокрема, педагогічних ідей видатного українського вченого С. Х. Чавдарова.

Актуальність досліджуваної проблематики полягає в популяризації педагогічних поглядів видатного вченого Сави Христофоровича Чавдарова, який приділяв багато уваги питанням початкової освіти, створенню підручників та методичних посібників для вчителів з української мови. Без його педагогічної діяльності важко уявити історію вітчизняної педагогіки та зміст початкової освіти. Усе своє життя С. Х. Чавдаров присвятив школі, розвитку народної освіти та педагогічної думки в Україні. Науково-педагогічна спадщина, залишена С. Х. Чавдаровим, є актуальною в сучасних умовах розвитку освіти. Вона цікава та різнобічна, сповнена цінних порад і рекомендацій.

Мета і завдання дослідження – схарактеризувати та окреслити погляди С. Х. Чавдарова на розвиток початкової школи в Україні та їх актуальність для Нової української школи.

Аналіз досліджень і публікацій. Педагогічні ідеї С. Х. Чавдарова в наукових статтях аналізували відомі українські вчені. Зокрема, А. М. Алексюк [1; 2], Л. С. Бондар [3], К. Ф. Присяжнюк [5] та В. І. Чепелев [14] досліджували життєвий шлях педагога, визначаючи його внесок у скарбницю вітчизняної освіти. О. В. Сухомлинська, використовуючи листування С. Х. Чавдарова та В. О. Сухомлинського, вивчала їх співпрацю в розвитку вітчизняної школи й становленні Василя Олександровича як вченого [9].

У дисертаційному дослідженні «Проблеми теорії та історії педагогіки в спадщині С. Х. Чавдарова» та чисельних статтях О. К. Проніков проаналізував життєвий шлях та педагогічні ідеї

видатного вченого-педагога. В його працях доведено, що педагогічні погляди видатного педагога охоплювали всі аспекти освітнього процесу в школі та підготовки майбутнього вчителя [7; 8; 9].

Результати дослідження. С. Х. Чавдаров був автором перших підручників з української мови для початкової школи та фундаментального навчального посібника «Педагогіка» для педагогічних інститутів. Важливе наукове значення мало створення вченим монографій «Методика викладання української мови у початковій школі» (1937) та «Методика викладання української мови у середній школі» (1939). Обидві праці затверджено Народним Комісаріатом освіти УРСР як підручники для студентів та посібники для вчителів. Вони витримали кілька видань у передвоєнні та повоєнні роки. Багато часу і зусиль професор С. Х. Чавдаров віддав теорії педагогіки. За його редакцією виходить підручник «Педагогіка» (1940) для вищих навчальних закладів, що стало важливою подією в історії вищої педагогічної освіти в Україні. Сава Христофорович є автором наукового дослідження «Принципи радянської дидактики», а також багатьох праць, присвячених проблемам виховання підростаючого покоління та історії педагогіки [11; 12; 13].

Невтомна наукова діяльність С. Х. Чавдарова, постійний зв'язок зі школою, вчителями, глибоке розуміння завдань вітчизняної освіти, стали тією основою, на якій формувалася своєрідна серцевина педагогічної спадщини вченого – проблема вчителя і, зокрема, початкової школи. Головне завдання вчителя, на думку С. Х. Чавдарова, – вчити й виховувати дітей [11].

Особливу увагу С. Х. Чавдаров приділяв питанням початкової освіти, створенню підручників та методичних посібників для вчителів. Десяткам тисяч педагогів С. Х. Чавдаров відомий насамперед як автор підручників «Українська мова» для 1–3 класів – перших стабільних підручників з української мови в історії української школи, які витримали понад 30 перевидань [8, 57].

Учений-педагог багато працював над удосконаленням методики викладання української мови в школах. У 1934 році вийшов посібник «Як викладати українську мову у початковій школі» (у співавторстві з П. Волинським), розроблений відповідно до стабільного підручника. У 1936 році на допомогу вчителям було видано брошуру «Переказ у школі», в якій розкрито роль переказу у навчальному процесі, проаналізовано учнівські перекази, визначено їх види, дано поради вчителям щодо організації роботи учнів над переказом у 1–2, 3–4 і старших класах семирічної школи [7, 89].

Основою, на якій формувалася педагогічна спадщина вченого, був його постійний зв'язок зі школою, вчителями, глибоке розуміння завдань освіти. Серцевиною цього процесу була особистість вчителя, особливо початкової школи. Головне завдання вчителя, на думку С. Х. Чавдарова, вчити, розвивати й виховувати дітей. Турбота про те, щоб у процесі навчання давати дітям знання основ наук, формувати їхні розумові здібності та пізнавальну активність, завжди була в полі зору С. Х. Чавдарова. Поділяючи педагогічні погляди К. Д. Ушинського та А. С. Макаренка, вчений-педагог справедливо вимагав, щоб учителі початкових класів на ґрунті здобутих учнями знань розвивали їхню спостережливість, пам'ять, увагу, фантазію, рішуче боролися з формалізмом у навчанні. На запитання, чи в достатній мірі у школі вчать спостерігати, він відповідає: «На жаль, ні. Цьому заважає ухил до вербального навчання». Він стверджував, що потрібно більше використовувати наочні засоби викладання, зокрема: показ картин, реальних предметів, навчальні екскурсії, у процесі навчання ознайомлювати дітей з явищами навколишньої дійсності» [11, 18].

Першочерговим завданням школи С. Х. Чавдаров вважав піклування про те, щоб навчити дітей учитися. Школа, на його переконання, покликана виховувати ініціативних, людей, здатних самостійно здобувати і постійно поповнювати знання. Фундамент цих умінь закладається на етапі початкового навчання. Вчитель, підкреслював С. Х. Чавдаров, «зобов'язаний формувати в учнів потребу здобувати знання самостійно, а не одержувати «готові рецепти». Вихованці не повинні повторювати слова педагога чи книжки, а вдумливо шукати відповіді на питання поставлені вчителем. Такий підхід до вирішення проблеми сприятиме вихованню школярів, які вміють, мислити і висловлювати власні думки» [11, 20].

У цьому зв'язку С. Х. Чавдаров радив педагогам формувати в учнів раціональні прийоми праці. Необхідно постійно допомагати дітям порадами: з чого починай підготовку до виконання домашнього завдання, як правильно читати, запам'ятовувати вивчений матеріал, перевіряти готовність до усної відповіді, планувати свій час. Вчений нагадував своїм учням та колегам слова з «Правил поведінки» видатного чеського педагога Я. А. Коменського: «Немає нічого дорожчого за час: той, хто загубив час, той загубив життя» [11, 48].

Правильно організована діяльність молодших школярів сприяє глибшому засвоєнню навчального матеріалу, кращій організації вільного часу та виховної роботи. Саме тут учитель має змогу зайнятися розвитком нахилів та здібностей учнів, зокрема фантазії. Вона, на думку С. Х. Чавдарова, відіграє велику роль у житті і діяльності людини, бо без неї не було б науки, мистецтва, руху вперед. «Вчитель початкової школи буде розвивати фантазію своїх дітей тільки тоді, – наголошував учений, – коли організує добрі умови для повсякденного збагачення їх уявлень, постійного розширення кругозору, а також тоді, коли він планомірно керує процесом переробки дитячих вражень і оформлення їх у слові, малюнку, трудовій діяльності. Важлива щоб діти навчилися описувати побачене і почуте» [11, 18].

«Правила для учнів» С. Х. Чавдаров називав «кодексом моралі наших учнів» [12, 23]. З огляду на це, він давав учителям ряд рекомендацій. Починати треба із знайомства зі школою, її кабінетами, бібліотекою. Педагог повинен викликати в учнів інтерес до знань, навчання, розповідати їм про шкільні традиції. Неабияку роль тут відіграють бесіди з молодшими школярами на моральні теми.

Також С. Х. Чавдаров зазначав, «потрібно, щоб учитель не просто розповідав про ті або інші вимоги, а й показував, як їх виконувати, був прикладом для учнів» [13]. У першому класі, рекомендує С. Х. Чавдаров, «...дітей треба навчити, як входити у клас, виходити з нього, сидіти за партою, тримати ручку, та ін. Бо згодом деякі вчителі про це забувають. Ось чому ми часто бачимо десятикласників, які не вміють виконувати навіть прості педагогічні вимоги. Тому, одним з найважливіших завдань класовода, як справедливо наголошував учений, є постійний контроль за виконанням «Правил для учнів», доки вони не стануть нормою поведінки дітей» [13].

Виклики часу зумовили розроблення Концептуальних засад реформування середньої освіти «Нова українська школа» – документа, в якому враховано та осучаснено педагогічні ідеї та рекомендації С. Х. Чавдарова. «Нова українська школа» проголошує збереження цінностей дитинства, необхідність гуманізації навчання, особистісного підходу, розвитку здібностей учнів, створення навчально-предметного середовища, що в сукупності забезпечують психологічний комфорт і сприяють вияву творчості здобувачів освіти [4].

Провідна мета освітньої реформи – підвищення якості освіти. Найважливішими чинниками, які забезпечують якість початкової ланки загальної середньої освіти є: повне і своєчасне охоплення навчанням усіх дітей молодшого шкільного віку; різнобічне використання досягнень дошкільного періоду; осучаснення та оздоровлення освітнього середовища; впровадження методик особистісно і компетентісно зорієнтованого навчання, виховання і розвитку молодших учнів; технологічність методик навчання; моніторинговий супровід освітнього процесу; адекватна підготовка педагогічних кадрів.

Які ж проблеми вітчизняної системи освіти та її основоположної ланки – початкової освіти – стали поштовхом для прийняття реформаторських рішень? Зазначимо, що практично все населення нашої держави – продукт системи вітчизняної освіти. Виокремимо п'ять фактів які, на нашу думку, свідчать про необхідність змін у системі шкільної освіти України.

1. Якщо ми поглянемо на найповніший на сьогодні рейтинг систем середньої освіти, то Україна посідає лише 38 позицію з-поміж 76 країн світу. Це дослідження проводила Організація економічної співпраці і розвитку, й у його результаті було визначено прямий зв'язок між освітою та економічним зростанням країн.

2. В Україні не всі діти мають рівний доступ до освіти, про що свідчать результати ЗНО. Майже 2/3 здобувачів освіти із сільської місцевості складають тестування з історії України, української мови та математики на початковий та середній рівні, тобто від 1 до 6 балів за 12-бальною шкалою. Випускники міських ЗЗСО, майже 2/3 учнів, отримують високий та достатній результат – від 7 до 12 балів.

3. ЗЗСО, до останнього часу, були однією з найменш реформованих сфер в Україні й орієнтувалися на накопичення знань – hard skills. Але у сучасному світі дедалі більше необхідними стають «м'які» навички – soft skills.

4. Дослідження фахівців Світового банку «Навички для сучасної України» (листопад 2015 р.) свідчить, що українські роботодавці мають потребу в додаткових когнітивних та соціально-емоційних навичках своїх працівників.

5. За даними досліджень, проведених у Гарвардському та Стенфордському університетах, тільки 15 % кар'єрного успіху забезпечує рівень професійних навичок, натомість як інші 85 % – це «м'які» (soft) навички.

Тому, Концептуальні засади реформування середньої освіти «Нова українська школа» визначають новий зміст освіти, заснований на формуванні необхідних для успішної самореалізації в суспільстві 11 ключових компетентностей: 1) вільне володіння державною мовою; 2) здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; 3) математична компетентність; 4) компетентності у галузі природничих наук, техніки та технологій; 5) інноваційність; 6) екологічна компетентність; 7) інформаційно-комунікаційна компетентність; 8) навчання впродовж життя; 9) громадянські та соціальні компетентності; 10) культурна компетентність; 11) підприємливість та фінансова грамотність [4].

Спільними вміннями для всіх компетентностей є: уміння читати і розуміти прочитане; уміння висловлювати думку усно і письмово; критичне і системне мислення; здатність логічно обґрунтовувати позицію; ініціативність; творчість; уміння вирішувати проблеми; оцінювати ризики; уміння конструктивно керувати емоціями; застосовувати емоційний інтелект; здатність до співпраці в команді.

Також Концептуальні засади реформування середньої освіти «Нова українська школа» визначають в освітньому процесі сучасні підходи до здобувачів освіти в початковій школі. Їх сформульовано з урахуванням накопиченого вітчизняного та світового педагогічного досвіду.

1. У межах запровадження компетентісного підходу створюється нова система вимірювання й оцінювання результатів навчання. Зокрема, змінено зміст ЗНО.

2. Педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками. Учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними та зацікавленими співниками, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат. Школа має ініціювати нову, глибшу залученість родини до побудови освітньої траєкторії дитини. Важливо забезпечити неупереджене та справедливе ставлення до кожного учня, подолати будь-яку дискримінацію.

3. Умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно. Суттєвих змін зазнає процес і зміст підготовки вчителя. На допомогу вчителю створено освітній портал із методичними та дидактичними матеріалами: Нова українська школа (<http://nus.org.ua/>). Уряд, Верховна рада України та місцеві органи самоврядування мусять приділити велику увагу матеріальному стимулюванню вчителя. Учителю надано академічну свободу. Він може готувати авторські навчальні програми, самостійно обирати підручники, методи, стратегії, способи і засоби навчання, активно виражати власну фахову думку.

4. *Орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм.* На практиці має реалізовуватися принцип дитиноцентризму. Освітній процес нової школи має бути організовано за моделлю поваги до прав здобувачів освіти та демократії. Нова школа плекає українську ідентичність.

5. *Наскрізний процес виховання, який формує цінності.* Ключові компетентності й наскрізні вміння створюють «канву», яка є основою для успішної самореалізації учня як особистості, громадянина і фахівця. Поняття «освіта», «освітній процес» у їхньому сучасному розумінні означають навчання, виховання і розвиток. Виховний процес – невід’ємна складова всього освітнього процесу, що орієнтується на загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні та соціально-політичні. Формування характеру можливе лише через наскрізний досвід.

6. *Нова структура школи, яка дає змогу добре засвоїти новий зміст і набути компетентності для життя.* Закон «Про освіту» передбачає три рівні повної загальної середньої освіти: початкова освіта (4 роки), базова середня освіта (5 років) та профільна середня освіта (3 роки), яку здобувають у ліцеї або закладах професійної освіти залежно від обраної учнем освітньої траєкторії. Загальна тривалість навчання в Новій українській школі збільшиться до 12 років. Таким чином, зі школи випускатиметься повнолітня, повністю підготовлена та відповідальна за власне життя людина.

7. *Нове освітнє середовище.* Упровадження нових підходів потребує формування якісно нового освітнього середовища для дитини. Це стосується не тільки зміни формату стосунків між учнем, батьками та вчителем, а й організації простору та класу: крім класичних варіантів буде використано новітні, наприклад мобільні робочі місця, які легко переорієнтовувати для групової роботи [5].

Висновки. Професійно-педагогічна діяльність С. Х. Чавдарова характеризується тим, що він завжди бачив і помічав нове, прогресивне в педагогіці та педагогічній практиці. Висував і формулював наукову проблему, залучаючи до її розв’язання колег, аспірантів та студентів. Він став знаковою постаттю у вітчизняній педагогічній науці. Педагогічні ідеї С. Х. Чавдарова знайшли своє втілення в Концептуальних засадах розвитку середньої освіти «Нова українська школа». Наукова спадщина С.Х. Чавдарова потребує подальшого глибокого аналізу та досліджень.

References

1. Алексюк А. М. Невтомний розвідник педагогічних глибин. *Радянська школа*, 1967, № 8. С. 32–34.
Alexyuk A. M. (1967). Nevtomnyy rozvidnyk pedahohichnykh hlybyn [Atireless scout of pedagogical depths]. *Radyanska shkola – Soviet school*, 8, 32–34.
2. Алексюк А. М. С. Х. Чавдаров – заслуженный діяч науки УРСР. *Педагогіка*, 1967, Вип. 5. С. 14–16.
Alexyuk A. M. (1967). S. X. Chavdarov – zasluhenyy diyach nauky URSR [S. X. Chavdarov – Honored Worker of Science of the USSR]. *Pedahohika – Pedagogy*, 5, 14–16.
3. Бондар Л. С. Внесок С. Х. Чавдарова у розвиток теоретичних основ радянської дидактики. *Історія педагогіки у структурі професійної підготовки вчителя: Серія соц. педагогічна*, 2002, Вип. 3, Т. 1. С. 16–19.
Bondar L. S. (2002). Vnesok S. X. Chavdarova u rozvytok teoretychnykh osnov radyanskoyi dydaktyky [The contribution of S. X. Chavdarov to the development of theoretical foundations of Soviet didactics]. *Istoriya pedahohiky u strukturi profesynoyi pidhotovky vchytelya: Seriya sots. pedahohichna – History of pedagogy in the structure of teacher training. Avg. soc. pedagogically*, Vol. 3, T. 1, 16–19.
4. Концептуальні засади реформування середньої освіти. Нова українська школа. Міністерство освіти і науки України. 2016. URL : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>. (дата звернення: 18.02.2020).
Kontseptual'ni zasady reformuvannya seredn'oyi osvity. Nova ukrayinska shkola. Ministerstvo osvity i nauky Ukrayiny [Conceptual principles of secondary education reform. New Ukrainian School. Ministry of Education and Science of Ukraine. 2016]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukraine-shkola-compressed.pdf>.
5. Присяжнюк К. Ф. Все життя – школі. Про педагога-методиста С. Х. Чавдарова. *Радянська школа*, 1959, № 10. С. 13–14.
Prisyajnyuk K. F. (1959). Vse zhyttia – shkoli. Pro pedahoha-metodysta S. X. Chavdarova. [All life - school. [About the teacher-methodologist S. Hr. Chavdarov]. *Radyans'ka shkola – Soviet school*, 10, 13–14.
6. «Про освіту». Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Законодавство України. Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 18.02.2020).
Pro osvitu. Zakon Ukrayiny vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII. Zakonodavstvo Ukrayiny [The Law of Ukraine «On Education» from 05.09.2017 № 2145-VIII. The legislation of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
7. Проников А. К. Проблемы теории и истории педагогики в наследии С. Х. Чавдарова. *Дис. ... канд. пед. наук* : 13.00.01. Киев. 1983. 212 с.
Pronikov A. K. (1983). Problemi teorii i istorii pedagogiki v nasledii S. KH. Chavdarova [Problems of theory and history of pedagogy in the heritage of S. Chavdarov]. *Candidate's thesis*. Kyiv, Ukraine.
8. Проніков О. К. Старійшина українських педагогів. *Початкова школа*, 1981, № 9. С. 56–59.
Pronikov O. K. (1981). Stariyshyna ukrayins'kykh pedahohiv [The elder of Ukrainian educators]. *Pochatkova shkola – Elementary School*, 9, 56–59.
9. Проніков О. К. Проблеми теорії педагогіки в творчій спадщині С. Х. Чавдарова. *Радянська школа*, 1982, № 8. С. 89–92.

- Pronikov O. K. (1982). Problemy teoriiy pedahohiky v tvorchiy spadshchyni S. X. Chavdarova [Problems of the theory of pedagogy in the creative heritage of S. H. Chavdarov]. *Radyans'ka shkola – Soviet school*, 8, 89–92.
10. Сухомлинська О. В. О. Сухомлинський та С. Х. Чавдаров: наукові та особистісні стосунки. *Радянська школа*, 2003, № 1. С. 64.
Suhomlinskaya O. V. (2003). V. O. Sukhomlyns'kyu ta S. X. Chavdarov: naukovi ta osobystisni stosunky [Sukhomlinskyi and S. X. Chavdarov: scientific and personal relations]. *Radyans'ka shkola – Soviet school*, 1, 64.
11. Чавдаров С. Х. Виховна робота в початковій школі. *На допомогу вчителю початкової школи. Збірник статей*. Київ–Львів, 1945. С. 89.
Chavdarov S. X. (1945). Vychovna robota v pochatkoviy shkoli [Educational work in elementary school]. *Na dopomohu vchytel'evy pochatkovoyi shkoly. Zbirnyk statey – To help the elementary school teacher. Collection of articles*. 89.
12. Чавдаров С. Х. Радянська освіта, 1945, 20 липня.
Chavdarov S. X. (1945). *Radyans'ka osvita – Soviet education*. July, 20.
13. Чавдаров С. Х. Педагогіка. Підручник для студентів педвузів під редакцією проф. С. Х. Чавдарова. Київ, 1941.
Chavdarov S. H. (1941). *Pedagogy*. Kyiv, Ukraine.
14. Чепелєв В. І. Видатний учений-педагог. *Радянська освіта*, 1967, 16 серп.
Chepelev V. I. (1967). Vudatnyu uchenyu-pedahoh [The outstanding scientist-teacher]. *Radyans'ka osvita – Soviet education*, August, 16.

Pronikov O.

ORCID 0000-0001-5329-635X

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Pedagogy, psychology and methods of physical education,
Т.Н. Шевченко National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: olexandrpronikov@gmail.com

PEDAGOGICAL IDEAS S.KH. CHAVDAROV AND THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

The article is devoted to the analysis of the scientific activity of the elder of Ukrainian teachers, doctors of pedagogical sciences, professor, corresponding member of the Academy of Pedagogical Sciences of the Russian Federation for Social Development, Savva Khristoforovich Chavdarov, who in the 20-50s. The twentieth century laid the foundation for the content of primary education in institutions of general secondary education. The purpose and objectives of the work is to characterize and educate S.Kh. Chavdarov on the development of elementary schools in Ukraine and their relevance to the New Ukrainian School. The methodological basis of the study is: laws and categories of scientific knowledge; an objective historical approach to the analysis of pedagogical processes of the development of education and pedagogical views of S.Kh. Chavdarov; the interdependence of socio-pedagogical phenomena, the need to study them in specific historical conditions; provisions of the regulatory framework of Ukraine; historical and pedagogical research of famous Ukrainian scientists, which analyze the theory and history of the development of domestic pedagogical thought; archival sources. The scientific novelty of the obtained results lies in certain pedagogical views of S.Kh. Chavdarov, which influenced the formation of the content of the Conceptual Foundations for the Development of Secondary Education «New Ukrainian School». It is emphasized that they determine modern approaches in the educational process to applicants for primary school education and were formulated taking into account the accumulated domestic and world pedagogical experience. The main goal of educational reform is to improve the quality of education. The most important officials who ensure the quality of the elementary level of general secondary education are: complete and timely enrollment in education of all children of primary school age; versatile use of the achievements of the preschool period; modernization and improvement of the educational environment; introduction of methods of personally and competently oriented training, education and development of primary schoolchildren; manufacturability of teaching methods; monitoring support of the educational process; adequate training of teaching staff.

Conclusions. The professional and pedagogical activity of S. Kh. Chavdarov is characterized by the fact that he always saw and noticed a new, progressive in pedagogy and pedagogical practice. He put forward and formulated a scientific problem, attracting colleagues, graduate students and students to its solution. He became an iconic figure in Russian pedagogical science. The pedagogical ideas of S.Kh. Chavdarov were embodied in the Conceptual Framework for the Development of Secondary Education «New Ukrainian School».

Keywords: S.Kh. Chavdarov, educational process, applicants for education, new Ukrainian school.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор **Н. О. Терентьєва**

Доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки, психології та методики фізичного виховання
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: nataterentyeva@gmail.com

ЗНАЧУЩІСТЬ АДАПТИВНОСТІ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

Метою статті визначено окреслення потенціалу засобів музейної педагогіки (музейно-освітньої та культурно-соціальної діяльності) для підвищення якості підготовки високопрофесійних фахівців для різних сфер господарства, зокрема й освітньої. *Методологічну основу* становлять такі підходи: акмеологічний, діяльнісний, культурологічний, історико-цивілізаційний; *принципи*: інтеграції освіти і культури, взаємозв'язок теорії і практики, єдності історичного і логічного, детермінізму; *та методи*: теоретичні (загальнонаукові – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення) та експериментальні (спостереження, екскурсії). **Наукова новизна** статті полягає в окресленні потенційних можливостей засобів музейної педагогіки та їх адаптивних можливостей до умов, в яких опиняються люди сучасного нестабільного суспільства.

Зазначено, що XXI століття зміни ідеологічних пріоритетів передбачає, окрім їх заперечення, збереження історико-культурних цінностей. Особливу роль в цьому процесі відіграють музейні комплекси як соціально-культурні центри. Наголошено на особливостях діяльності музейного педагога та потенційних можливостях регіональних музейних комплексів та віртуальних екскурсій.

Зроблено такі **висновки**: музейні комплекси як соціально-культурні центри є складовою територіальних громад, їх діяльність сприяє збереженню історичної пам'яті та культурного надбання нації; музейно-освітня комунікація є провідною функцією та компетентністю музейного педагога; зростає роль віртуальних екскурсій музейними комплексами у побудові освітнього процесу та підвищенні якості майбутніх підготовки фахівців; засоби музейної педагогіки не втратили своєї значущості та потенційних можливостей доцільного застосування для підвищення якості і ефективності освітнього процесу підготовки кадрів вищої кваліфікації. Перспективами подальших досліджень вбачаємо окреслення потенціалу регіональних музейних комплексів для підвищення якості освітнього процесу й професійної підготовки фахівців та окреслення можливостей засобів музейної педагогіки в умовах діджиталізації освітнього простору.

Ключові слова: музейна педагогіка, засоби музейної педагогіки, музейний педагог, віртуальні екскурсії, музейно-освітня та культурно-соціальна діяльність.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та/або практичними завданнями. Не зважаючи на постійні структурні реформації освітньої сфери підготовка фахівців для закладів освіти не завжди відбиває суспільні очікування та бачення високопосадовців. Завдання закладів вищої освіти врахувати нагальні потреби вітчизняного сьогодення та регіональні особливості, світові тренди та міграційні особливості, кон'юнктурні швидкозміни та збереження традиційного бачення підготовки високопрофесійної еліти, спроможної тримати високу планку держави на світовому рівні. Реалізуючи на практиці задекларовані у державних документах вимоги до якості освіти в цілому, і фахівців освітньої сфери, зокрема, викладачі мають не забувати про нові технології та людські якості, які дозволяють викликати зацікавленість у студентської молоді в майбутній професійній діяльності та підвищенні фахової майстерності. З нашої точки зору, професорсько-викладацький склад закладів вищої освіти має залучати для досягнення зазначеного не лише новітні засоби, а й адаптувати та осучаснювати традиційні, які не втратили свого потенціалу для розвитку особистості майбутнього та діючого фахівця як для освітньої сфери, так і інших галузей господарства. Одним з таких напрямів вбачаємо засоби та потенціал музейної педагогіки.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Потенціал засобів музейної педагогіки та історичні аспекти її розвитку та трансформації розкрито в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних авторів, серед яких зазначимо Т. Белохвастову (обґрунтування педагогічних засад діяльності

музею як соціально-культурного центру, визначення актуальних проблем музейної педагогіки) [4], А. Закса (окреслення історичних етапів становлення і розвитку радянських музеїв) [5], Р. Маньковську (музезнавство в Україні) [6], Е. Мастеницю та Л. Шляхтину (визначення сутності музейної педагогіки та основних векторів її сучасного розвитку з виокремленням магістральних напрямів, окреслення музейно-педагогічної думки Росії, соціальної адаптації в контексті культурно-освітньої діяльності музеїв) [7], Е. Медведєву та М. Юхневич (окреслення базових форм культурно-освітньої діяльності музеїв) [8], І. Свіницького (музейницька справа та діяльність музеїв) [11], Н. Філіпчук (педагогічно-просвітницька діяльність музеїв в різні історичні періоди) [13], та ін.

Метою статті визначаємо окреслення потенціалу засобів музейної педагогіки (музейно-освітньої та культурно-соціальної діяльності) для підвищення якості підготовки високопрофесійних фахівців для різних сфер господарства, зокрема й освітньої.

Процедура теоретико-методологічного та/або експериментального дослідження із зазначенням методів дослідження. Методологічну основу дослідження становлять такі підходи: акмеологічний, діяльнісний, культурологічний, історико-цивілізаційний; принципи: інтеграції освіти і культури, взаємозв'язок теорії і практики, єдності історичного і логічного, детермінізму; та методи: теоретичні (загальнонаукові – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення) та експериментальні (спостереження, екскурсії).

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Музейна педагогіка увійшла до освітнього процесу як окреме поняття на початку ХХ століття у Німеччині (А. Лихтварк, А. Рейхвен, Р. Фройденталь), яке передбачало напрям музейної діяльності, орієнтований переважно на роботу з учнями. Музейна педагогіка розглядалась і як особливий інструмент реалізації освітнього потенціалу, «своєрідний засіб адекватного реагування на культурно-освітні вимоги суспільства на різних етапах його розвитку» [7], що підтверджує її інтегративний та міждисциплінарний характер.

ХХІ століття як століття зміни ідеологічних пріоритетів передбачає, окрім їх заперечення, збереження історико-культурних цінностей. Звернення до загальнокультурних та національних цінностей передбачає залучення індивіда до культурно-історичного простору, що сприяє усвідомленню себе як суб'єкта культури. Особливу роль в цьому процесі відіграють музейні комплекси з їх соціокультурними функціями.

Проте потенціал музеїв як соціально-культурних центрів застосовувався у давніх цивілізаціях для підготовки державних діячів, служителів різних культів та хранителів знання, оскільки стародавні бібліотеки у своєму складі мали не лише власні рукописні фонди, а й предмети, які було привезено з інших міст і країн і які виконували роль сучасних музейних експозицій. Звісно, це були не широкодоступні матеріали, проте у процесі підготовки правлячої еліти відігравали значну роль, сприяючи не лише формуванню й розширенню світогляду, а й усвідомленню й розумінню цивілізаційних відмінностей. Зазначимо, що певну соціально-культурну та музейно-освітню роль відігравали у Давньому Єгипті храмові та палацові школи, у Давній Індії – так звані культурні центри (медицини, мистецтва, астрономії, природознавства, торгівлі, магії), у країнах Міжріччя – бібліотеки, архіви, книгозховища, зокрема у Вавілоні – культові споруди «зіккурати» та ін., в епоху еллінізму – центр науки і мистецтв Мусейон (Александрія). Усі храми виконували функцію соціально-культурних та просвітницьких центрів із педагогічною складовою діяльності, оскільки при них діяли школи різних типів (наприклад, у Давній Греції, Академія (Платон) біля храму героя Академа, Лікей (Аристотель) біля храму Аполлона Лікейського, Кіносарг (Антисфен) біля святилища Геракла), що сприяло створенню специфічного багатофункціонального музейного простору.

В Україні колекції реліквій, рукописів, старовинних речей та творів мистецтва збиралися та зберігалися з давніх-давен у князівських та гетьманських палацах, церквах і монастирях, зокрема, у помешканнях митрополитів. Старовинні предмети, зокрема й освітнього характеру, збирали також вельможі-меценати, діячі науки та мистецтва. Залишилися відомості про колекції князів Острозьких, Заславських, Чарторийських, Потоцьких, та ін. Старовинними книжками обдаровував освітні заклади та церкви Іван Мазепа. Збиранням старовинних предметів і навіть археологічними дослідженнями займався митрополит Петро Могила. Відшукував старовинні книжки та рукописи видатний український культурно-освітній і церковний діяч Феофан Прокопович.

Однією з найвідоміших у ХІХ століття була приватна колекція Василя Тарновського у Чернігові, яка стала основою для створення музею; Олександра Ханенка в Києві, Катерини Скаржинської на хуторі Круглик біля Лубен та ін.

Сучасна система освіти має у своєму ресурсі засобів підготовки освіченої та розвиненої особистості потенціал вітчизняних і зарубіжних музеїв, виставок, постійних і тимчасових експозицій, особливо враховуючи можливість відвідати їх дистанційно, у зручний час та з різномовним супроводом. Звичайно, не втрачають своєї ресурсної значущості і традиційні музейні комплекси, проте зауважимо, що доцільність та якість представлених експозицій не завжди відіграє вирішальну роль для зацікавлення відвідувачів (у нашому випадку – учнівської та студентської молоді) щодо її огляду та подальших вмотивованих візитів. Зацікавленість у власній діяльності працівників музейних комплексів доволі часто спричиняє додаткову мотивацію до вивчення тих чи інших питань та використання потенціалу засобів музейної педагогіки у власній професійній діяльності, оскільки передбачає емоційну складову. Хоч

відзначити влучне втрапляння на презентацію експозиції державного історико-культурного заповідника «Трипільська культура» в с. Легедзине Тальнівського району Черкаської області, присвячену трипільській культурі, яку проводив керівник розкопок трипільських поселень. Саме завдяки особистості дослідника відбулось сприйняття цієї величної культури та подальше відвідування її центрів, де представлено постійні та змінні експозиції.

Особливого значення набуває діяльність так званого музейного педагога – фахівця, який володіє сукупністю компетентностей, що дозволяють його активно та інтерактивно взаємодіяти з музейною аудиторією, налагоджуючи музейно-освітню комунікацію. Будучи фахівцем з різних галузей та активно проводячи дослідження, він постійно підвищує кваліфікацію, набуваючи паралельно досвіду комунікації з різними групами цільової аудиторії – відвідувачами музейних комплексів у вигляді екскурсій-гри, екскурсій-прогулянки, екскурсій-дослідження, екскурсій-відкриття, екскурсій-занурення

Звичайно, у кожної людини, а у освітянина особливо, є свій досвід відвідування музеїв – краєзнавчих (за графіками), шкільних, у закладах вищої освіти, під відкритим небом та на спеціально визначених і створених територіях, в історичних будівлях та комплексах, з офіційними / освітянськими делегаціями – в рамках офіційних запланованих програм, але найбільш цікавими є ті, які обираєш сам або які становляться несподіваними знахідками.

У рамках викладання авторської навчальної дисципліни за вибором студентів «Музейна педагогіка» (2011 – 2013 рр.) [12] пропонувалось завдання відвідати музеї (за власним вибором студента та за вибором викладача). Оскільки це були студенти міста Київ, вибір музеїв та виставок був набагато ширшим порівняно зі студентами іншими регіонів України. Та будь-який регіон має свою історію і соціально-культурний потенціал, який значно міг би збагати освітньо-професійну підготовку молоді у вітчизняних закладах освіти. І одну з провідних ролей у розбудові місцевих центрів музейно-освітньої та культурно-соціальної діяльності мають відіграти територіальні громади, які одним із аспектів власної спроможності мають урахування «історичних, географічних, соціально-економічних, природних, екологічних, етнічних, культурних особливостей розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць» [10, п. 3]. Саме ці ресурсні можливості і дозволять територіальним громадам реалізовувати інформаційно-просвітницьку, організаційну, методичну та інші види діяльності, залучаючи молодь до вивчення та збереження історико-культурної спадщини регіону й надаючи можливість розширення регіональної компоненти підготовки майбутніх фахівців.

Так і регіон, де працює автор статті, володіє колосальним історико-культурним потенціалом музейних комплексів, які доцільно використовувати для підготовки майбутніх фахівців та підвищення кваліфікації працюючих. Використання засобів музейної педагогіки Чернігівщини та Новгород-Сіверщини для підготовки фахівців за різними спеціальностями у Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка не потребують глобальних фінансових витрат, а переважно бажання та творчого підходу до викладання загальноосвітніх та професійно-орієнтованих навчальних дисциплін для здобувачів освітнього рівня бакалавр та магістр. Це, зокрема можливості міста Чернігів, передмістя та потенціал музею власне університету.

Зростає роль віртуальних екскурсій музеями, музейними комплексами, історичними будівлями, в яких розміщено працюючі установи, театрами, університетами тощо. У 2019 році до топу 10 найкращих музеїв світу, які можна відвідати он-лайн, увійшли: Британський музей (The British Museum, UK); Музей сучасного мистецтва (MoMA, USA); Смітсоніан (Smithsonian Institution, USA); Лувр (Louvre, F); Музей мистецтв метрополітену (The MET, USA); Гуггенхайм (Guggenheim, USA); Галерея Уффізі (Le Gallerie Degli Uffizi, I); Амстердамський музей Rijksmuseum (Ruks Museum, NI); Музей Гетті (Getty, USA); Музей Ван Гога (Van Gogh Museum, NI) [1]. Зрозуміло, що віртуальні екскурсії пропонують набагато більше історико-культурних та музейних комплексів. Україна також долучається до віртуалізації екскурсій музеями та музейними комплексами. 4 роки тому вітчизняні музеї вперше увійшли до Топ-20 музеїв світу – це Скансен (Чернівці) та Панорама і музеї Львова [2]. У 2017 році Google разом з Міністерством культури України створили 3-D тури музеями просто неба в рамках проекту «Автентична Україна». Наразі пропонувано екскурсії такими музейними комплексами: Національний музей народної архітектури та побуту України (Київ), Музей народної архітектури і побуту у Львові «Шевченківський гай» (Львів), Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини (Переяслав-Хмельницький), Закарпатський музей народної архітектури та побуту (Ужгород), Центр народознавства «Мамаєва Слобода» (Київ), Запорізька Січ – Національний заповідник «Хортиця» (Запоріжжя), Резиденція Богдана Хмельницького (Чигирин) [14].

Особливого значення набувають віртуальне відвідування музейних комплексів для людей з особливими потребами та для організації занять в умовах карантину та самоізоляції (в якій опинився світ навесні 2020 року внаслідок пандемії коронавірусу COVID-2019). Освітній проект «На урок» в рамках організації дистанційного навчання під час карантину пропонує школярам «8 варіантів незабутньої віртуальної екскурсії»: Версальський палац (Франція); Галерея Уффіці (Італія); Національний музей Кореї (Кореї); Національний музей антропології (Мексика); Музей музичний інструментів у Хамамуці (Японія); Музей відкриттів у Ньюкасл-апон-Тайні (Белика Британія); Національний музей Військово-повітряних сил США (США); Українські музеї он-лайн [3]. Таким чином, засоби музейної педагогіки є

гнучкими і мають значний потенціал для адаптації до умов, в яких опиняються люди сучасного нестабільного суспільства.

Висновки з дослідження і перспективи подальших наукових розвідок. Зазначене дозволяє дійти таких висновків: – музейні комплекси як соціально-культурні центри є складовою територіальних громад, їх діяльність сприяє збереженню історичної пам'яті та культурного надбання нації; – музейно-освітня комунікація є провідною функцією та компетентністю музейного педагога; – зростає роль віртуальних екскурсій музейними комплексами у побудові освітнього процесу та підвищенні якості майбутніх підготовки фахівців; – засоби музейної педагогіки не втратили своєї значущості та потенційних можливостей доцільного застосування для підвищення якості і ефективності освітнього процесу підготовки кадрів вищої кваліфікації.

Перспективами подальших досліджень вбачаємо окреслення потенціалу регіональних музейних комплексів для підвищення якості освітнього процесу й професійної підготовки фахівців та окреслення можливостей засобів музейної педагогіки в умовах діджиталізації освітнього простору.

References

- 10 найкращих музеїв світу, які можна відвідати он-лайн. Освіторія. URL : <https://osvitoria.media/news/10-najkrashhyh-muzeyiv-svitu-yaki-mozhna-vidvidaty-onlajn/>
10 naykrashchykh muzeyiv svitu, yaki mozhna vidvidaty on-layn. Osvitoriya [10 The 10 best museums in the world to visit online. Education]. Retrieved from <https://osvitoria.media/news/10-najkrashhyh-muzeyiv-svitu-yaki-mozhna-vidvidaty-onlajn/>
- 20 віртуальних екскурсій музеями України та світу. Digest: Амбасадор твого розвитку. URL : <https://melni.me/20-virtualnyh-ekskursij-musejamy-ukrayiny-ta-svitu/>
20 virtual'nykh ekskursiy muzeyamy Ukrayiny ta svitu. Digest: Ambassador tvoho rozvytku [20 virtual tours of museums of Ukraine and the world. Digest: Your development ambassador]. Retrieved from <https://melni.me/20-virtualnyh-ekskursij-musejamy-ukrayiny-ta-svitu/>
- 8 варіантів незабутньої віртуальної екскурсії. На урок: освітній проєкт. URL : <https://naurok.com.ua/post/8-variantiv-nezabutno-virtualno-ekskursii>
8 variantiv nezabutno'oyi virtual'noyi ekskursiyi. Na urok: osvitniy proekt [8 options for an unforgettable virtual tour. Lesson learned: educational project]. Retrieved from <https://naurok.com.ua/post/8-variantiv-nezabutno-virtualno-ekskursii>
- Белофастова Т. Ю. Педагогічні засади діяльності музею як соціально-культурного центру: автореф. дис. ... канд. пед. наук. К., 2003. 22 с.
Vylofastova T. Yu. (2003). Pedagogichni zasady diyal'nosti muzeyu yak sotsial'no-kul'turnoho tsentru [Pedagogical foundations of the museum as a socio-cultural center]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv, Ukraine.
- Закс А. Б. Из истории экспозиционной мысли советских музеев. М., 1970. 136 с.
Zaks A. B. (1970). Iz istorii zkspozitsionnoy mysli sovetskikh muzeyev [From the History of Soviet Museums Exhibitional Thought]. Moscow, Russia.
- Маньковська Р. В. Музеєзнавство в Україні. К., 2000. 140 с.
Man'kov's'ka R. V. (2000). Muzeeyeznavstvo v Ukrayini [Museum Studies in Ukraine]. Kyiv, Ukraine.
- Мастеница Е. М., Шляхтина Л. М. Проблемное поле музейной педагогике: понятие, сущность, векторы современного развития. URL : http://www.bvahan.com/museologypro/muzeevedenie.asp?li2=3&c_text=14
Mastenitsa Ye. M., Shlyakhtina L. M. Problemnoye pole muzeynoy pedagogiki: ponyatiye, sushchnost', vektory sovremennogo razvitiya [The problem field of museum pedagogy: concept, essence, vectors of modern development]. Retrieved from http://www.bvahan.com/museologypro/muzeevedenie.asp?li2=3&c_text=14
- Медведева Е. Б., Юхневич М. Ю. Музейная педагогика как новая научная дисциплина. Культурно-образовательная деятельность музеев. М. : ИПРИКТ, 1997. 210 с.
Medvedeva Ye. B., Yukhnevich M. YU. (1997). Muzeynaya pedagogika kak novaya nauchnaya distsiplina. Kul'turno-obrazovatel'naya deyatel'nost' muzeyev [Museum pedagogy as a new scientific discipline. Cultural and educational activities of museums]. Moscow, Russia : IPRIKT.
- Мезенцева Г. Г. Музеєзнавство. К. : Вища школа, 1980. 120 с.
Mezentseva H. H. (1980). Muzeeyeznavstvo [Museum Studies]. Kyiv, Ukraine.
- Методика формування спроможних територіальних громад. Постанова КМУ «Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад» № 214 від 08.04.2015 із змінами 2017 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-p> (дата звернення 29.04.2019)
Metodyka formuvannya spromozhnykh terytorial'nykh hromad. Postanova KМУ «Pro zatverdzhennya Metodyky formuvannya spromozhnykh terytorial'nykh hromad» № 214 vid 08.04.2015 iz zminamy 2017 roku [Methodics of the capable territorial communities formation. CMU Resolution «On Approval of the Methodology for the Formation of Capable Territorial Communities» No. 214 dated April 8, 2015 with changes in 2017]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-p>

11. Свінцицький І. Про музеї і музейництво. Нариси і замітки. Львів, 1920. 147 с.
Svintsits'kyu I. (1920). Pro muzeyi i muzeynytstvo. Narysy i zamitky [About museums and museums. Essays and notes]. Lviv, Ukraine.
12. Терентьєва Н. О. Музейна педагогіка: робоча навчальна програма для студентів ОКР бакалавр. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю.А., 2013. 28 с.
Terentieva N. O. (2013). Muzeyna pedahohika: robocha navchalna prohrama dlya studentiv OKR bakalavr [Museum pedagogy: a working educational program for Bachelor of Arts students]. Cherkasy : Vydavets Chabanenko Yu.A.
13. Філіпчук Н. О. Музейна педагогіка і виховання нації. *Молодий вчений*, 2018, № 3 (55). С. 137–142.
Filipchuk N. O. (2018). Muzeyna pedahohika i vykhovannya natsiyi [Museum pedagogy and education of the nation]. *Molodyy vchenyy – Young scientist*, 3, 137–142.
14. Google запустив 3-D тури музеями України просто неба Укрінформ. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/2268816-google-zapustiv-3dturi-muzeami-ukraini-prosto-neba.html>

Terentieva N.

ORCID 0000-0002-3238-1608

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at Pedagogics, Psychology and Methodic of Physical Education Department,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: nataterentyeva@gmail.com

THE IMPORTANCE OF ADAPTABILITY MUSEUM PEDAGOGY MEANS TO IMPROVE THE QUALITY OF TRAINING

The purpose of the article is to determine the potential of museum pedagogy (museum and educational, cultural and social activities) to improve the quality of highly professional specialists' training for various spheres of economy, including educational ones. The methodological basis consists of the following approaches: acmeological, activity, culturological, historical and civilizational; principles: integration of education and culture, interaction of theory and practice, unity of the historical and the logical, determinism; and methods: theoretical (general scientific – analysis, synthesis, comparison, generalization) and experimental (observations, excursions). The scientific novelty of the article is to determine the potential of the means of museum pedagogy and their adaptive capabilities to the conditions in which people of a modern unstable society are found.

It is noted that the twenty-first century, as the age of changing ideological priorities, implies, in addition to their objection, preservation of historical and cultural values. Museum complexes as socio-cultural centres play a special role in this process. The peculiarities of the museum teacher's activity and potential opportunities of regional museum complexes and virtual excursions are distinguished.

The following conclusions are made: museum complexes as socio-cultural centers are an integral part of the territorial communities, their activities contribute to the preservation of the historical memory and cultural heritage of the nation; museum and educational communication is a museum teacher's leading function and competence; the role of virtual excursions by museum complexes in building educational process and improving future specialists' training quality is increasing; the means of museum pedagogy have not lost their importance and potential for useful application to improve the quality and efficiency of the educational process of higher qualification personnel's training. To determine the potential of regional museum complexes to improve the quality of the educational process and specialists' professional training, and to determine the possibilities of museum pedagogy in conditions of the educational space digitalization are of further research.

Keywords: museum pedagogy, means of museum pedagogy, museum pedagogue, virtual tours, museum-educational and cultural-social activity.

Стаття надійшла до редакції 02.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України М. Б. Євтух

РОЗВИТОК МОРСЬКОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ (1991 – 2013)

У статті розглянуто розвиток морської освіти України, починаючи із часів незалежності. Досліджено зміни у системі морської освіти від лінійного навчання до комунікативно-компетентнісного. Розкрито взаємозв'язок між національною освітою та міжнародною морською освітою. Це все зумовило значні зміни у системі морської освіти. **Метою статті** є висвітлення розвитку змісту морської освіти в Україні та сучасних підходів. **Методологія.** Завдяки інтеграції України у світовий освітній та професійний простір та переорієнтації національної системи навчання та сертифікації моряків на стандарти та вимоги міжнародної морської галузі, з'явилась необхідність впровадження у навчальний практичну підготовку та процес компетентнісного підходу, що є результатом діяльності морських закладів освіти, визначених переліком компетентностей відповідно до освітньо-кваліфікаційних характеристик фахівця. Зважаючи на зміни в сучасній системі освіти, необхідно звернути увагу на розвиток вищої освіти в Україні загалом та морської освіти зокрема. У статті окреслено основні аспекти становлення освіти, вплив суспільства на передачу знань та вплив цих знань на розвиток суспільства.

Наукова новизна. Перехід закладів вищої морської освіти є відносно на початковому рівні, тому існує необхідність детально вивчити структуру переходу від традиційної до сучасної методики, використовуючи технології, задані попитом на ринку праці. **Висновки.** На державному рівні поставлено завдання створити освітнє та навчальне середовище для морської галузі в регіоні та систем управління морськими ресурсами. Нова нормативна база та підвищення технологічного рівня експлуатації суден призвели до змін у навчальних програмах морських закладів освіти. Аналіз звітної документації морських закладів освіти послужив підставою для висновку, що в цей період діяльність викладачів спрямована на підвищення рівня наукового викладання спеціальних дисциплін, технологізацію освітнього процесу (створення навчальних центрів). Завдяки інтеграції України у світовий освітній і професійний простір та переорієнтації національної системи навчання й сертифікації моряків на стандарти та вимоги міжнародної морської галузі, необхідністю впровадження в освітній процес стає плавальна практика, що відповідає освітньо-кваліфікаційним характеристикам морського фахівця.

Ключові слова: незалежна Україна, освіта, морська освіта, міжнародні конвенції, плавальна практика.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Україна – морська держава, яка славиться великою морською історією. Із давніх часів морських флот відігравав значну роль в економіці держави. Часи змінюються, та роль морського флоту для України залишається однією з головних. Світова морська промисловість стрімко розвивається в технічному обладнанні, що посилює необхідність підготовки якісного фахівця. Такий розвиток спричиняє потребу в удосконаленні підготовки під час навчання майбутніх фахівців морської галузі.

Морська освіта має забезпечити якісну підготовку майбутніх випускників з урахуванням міжнародних вимог та стандартів. Напрями реформування підготовки морських фахівців визначають такі документи: Закон України «Про освіту», «Про вищу освіту», Морська доктрина України на період до 2035 року. Вдосконалення національної системи морської освіти відповідає вимогам та стандартам Міжнародної морської організації (ІМО). Джерелом науково-педагогічних досліджень розвитку навчання в морських закладах освіти України є історико-педагогічний досвід їх діяльності з часу незалежності України.

На виконання положень зазначених державних документів спрямовано накази Міністерства освіти і науки України, зокрема «Про порядок уведення в дію переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах», яким затверджувалися складові галузевих стандартів вищої освіти (освітньо-кваліфікаційні характеристики, освітньо-професійні програми та засоби

діагностики рівня освітньо-професійної підготовки випускників закладу вищої освіти) для всіх рівнів. Зазначимо, що освітньо-кваліфікаційна характеристика випускника закладу вищої освіти – галузевий нормативний документ, в якому узагальнено зміст освіти, тобто відтворено цілі навчання та професійної підготовки, визначено місце фахівця в структурі морської галузі, вимоги до його компетентності та інших соціально важливих властивостей і якостей. Освітньо-кваліфікаційна характеристика фахівця відображає соціальне замовлення на його підготовку з урахуванням аналізу професійної діяльності та вимог до змісту морської освіти з боку держави та окремих роботодавців. Цей документ визначає галузеві кваліфікаційні вимоги до соціально-виробничої діяльності випускників закладу з певних спеціальностей певного освітньо-кваліфікаційного рівня та державні вимоги до властивостей та якостей особи, яка здобула певний освітній рівень відповідного фахового спрямування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про науковий інтерес до проблеми розвитку морської освіти таких учених як С. Водотика, Є. Сінкевич. Дане питання згадується в контексті історіографічних конструкцій півдня України в працях Ф. Турченка; підготовки фахівців для Чорноморського флоту у роботах Д. Афанасьєва, Л. Бескровного, Ф. Веселаго, Л. Герганова та ін. Окремі аспекти формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх фахівців морської галузі окреслюють С. Буценко, С. Козак, М. Кулакова, О. Попова, І. Сокол, Л. Ступіна, В. Чернявська та ін.

Метою статті є окреслення розвитку змісту морської освіти в Україні та сучасних підходів до його реалізації.

Виклад основного матеріалу. Розвиток морської освіти в Україні має багату історію і різнофакторну періодизацію. Загальний рівень підготовки фахівців періодично визнавався недостатнім для якісної роботи у морі. Можливо через те, що пріоритет у навчанні надавався універсальній підготовці, що є замалим для набуття професійних навичок та якостей під час здобуття освіти. Система підготовки передбачала освіту широкого профілю з подальшою спеціалізацією й перепідготовкою під час проходження морської служби. Великого значення надавали ідеологічній та технічній складовим підготовки.

Період розвитку морської освіти, який охоплює початок 90-х років ХХ століття й до теперішнього часу, характеризується привертанням уваги до гуманітарних знань. В. Горський і В. Топалов у працях «Культура безпеки в судноплавстві» та «Управління судовими екіпажами» зазначають, що судові офіцери повинні звертати увагу на здоров'я і безпеку членів екіпажу, підтримувати взаємоповагу, атмосферу ввічливості та взаємодопомоги, дотримання норм поведінки. Це вміння свідчить про ефективне управління судовим персоналом. Розвивалось уміння взаємодіяти з іншими людьми, знаходити та вміти практично застосувати правильне швидке рішення з будь-якої ситуації [2]. Тож, постала необхідність відійти від лінійного навчання до вивчення всієї різноманітності знань, умінь та навичок у професійній освіті майбутніх фахівців морської галузі.

Серед головних вирізняють такі здатності: аналізувати механізми функціонування соціальних інститутів суспільства, проектувати стратегії свого життя з урахуванням інтересів і потреб інших людей, соціальних груп відповідно до соціальних норм; продуктивно співпрацювати з різними партнерами в групі та команді, виконувати різні ролі й функції в колективі, бути ініціативним, підтримувати стосунки з іншими; конструктивно розв'язувати конфлікти, брати на себе відповідальність за прийняті рішення та їх виконання; спільно визначати цілі діяльності, планувати, розробляти й виконувати соціальні проекти і стратегії індивідуальних та колективних дій; визначати мету комунікації, застосовувати ефективні стратегії спілкування залежно від ситуації, вміти емоційно налаштовуватися на спілкування з іншими; критично ставитися до соціальної інформації, розповсюджуваної засобами масової інформації [1].

Під час плавальної практики майбутні фахівці морського флоту відповідно до своїх функціональних обов'язків повинні бути здатними порозумітися як з членами екіпажу, так і з пасажирами-іноземцями, представниками портової влади, у разі потреби – взаємодіяти з правоохоронними органами інших країн; спілкуватися під час рейсу з громадянами, які мають відмінні соціальні традиції, мовну культуру тощо.

Серед життєвих навичок, що сприяють соціальному здоров'ю, дослідники називають навички ефективного спілкування (уміння слухати, чітко висловлювати свої думки, відкрито виражати свої почуття – без тривоги та звинувачень; уміння просити про послугу або допомогу), навички співчуття (уміння розуміти почуття, потреби і проблеми інших людей; уміння зважати на почуття інших людей, допомагати та підтримувати), навички розв'язування конфліктів на основі толерантності та за допомогою конструктивних переговорів, а також навички спільної діяльності й співробітництва (уміння бути «членом команди», визнавати внесок інших у спільну роботу, адекватно оцінювати свої здібності та свій внесок у спільну діяльність. Поняття «професійна компетентність» є центральним поняттям відновлення та модернізації освітнього процесу. Воно є значно ширшим професійних знань, умінь і навичок, не є їхньою сумою, тому що містить поєднання знання, операційно-технологічну діяльність та мотивацію [1].

Саме плавальна практика обумовлює успішність професійної, міжособистісної, рольової взаємодії морських фахівців в професійному середовищі, а ефективність вирішення багатьох проблем професійної діяльності залежать від рівня сформованості його умінь взаємодіяти з іншими людьми. Сучасний

освітній процес набуває нового характеру, стає дискурсивним, постає необхідність спілкування між собою під час здобування знання. Розвиваються навички самостійної роботи при здобутті нових знань. Саме це дозволяє якнайкраще здійснювати критичну оцінку навколишнього середовища під час практики [4; 5; 7].

Освітньо-кваліфікаційна характеристика містить вимоги до практичних, інструментальних, загальнонаукових і професійних компетентностей, а також перелік виробничих функцій, типових задач діяльності та зміст умінь і компетентностей, якими мають володіти випускники. Оскільки компетентності формуються не тільки в освітньому процесі, а й під час плавальної практики, саме види та зміст умінь визначають зміст освіти (у вигляді змістових модулів освітньо-професійних програм підготовки фахівців). Усе це обумовлює розподіл навчального часу, обсяг навчальних дисциплін і форм державної атестації, що визначено відповідними нормативними документами [4].

Сучасний період реформування системи морської освіти розпочався з проголошенням незалежності України і був названий імітаційно-поновлюваним. Стан морської освіти визначають продуктивні досягнення минулого. Протягом 1991–1995 рр. вирішувалось питання щодо майбутнього Чорноморського флоту. Відбулося різке скорочення не лише кількості суден та прибережної економіки України, а й морських фахівців професійно-технічних училищ та технічних коледжів. На початку 90-х рр. економіка України характеризувалася відсутністю конкуренції та ринкових відносин, низькою самодостатністю (що стосувалося і морського транспорту), деградацією відносин власності, деформованою структурою виробництва, спотвореною мотивацією до роботи. Ці та інші фактори суттєво вплинули на дії окремих суб'єктів господарювання та трансформаційні процеси, що відбулися в перші роки незалежності й спричинили певні наслідки. Це сприяло початку нового періоду морської та освітньої політики. Морська освіта суверенної країни має бути орієнтована на сучасні європейські стандарти на тлі відродження національних традицій, які відтворено в новій законодавчій базі [7].

У 1998 році прийнято Закон України «Про професійну освіту», який окреслював загальні підстави існування, управління та організації професійно-технічної освіти, системи закладів та організації освітнього процесу. Визначено зміст та предмети професійної освіти, упорядковано фінансові й економічні відносини. Цей закон трактував поняття «професійно-технічна освіта» як складні педагогічні та організаційні заходи управління, спрямовані на забезпечення знань, умінь та навичок громадян у обраній ними галузі професійної діяльності, розвиток компетентності та професіоналізму, освіти загального та професійного рівня «культури» [6]. Він визначав правові, організаційні та фінансові засади функціонування та розвитку системи професійної освіти.

Галузевий закон України «Про транспорт» (1994) визначав основи роботи галузі. Кодекс комерційного судноплавства (1995) дав тлумачення основних понять і категорій. Оскільки судноплавство в морі здійснюється суднами, то логічно трактувати судноплавство як використання суден у морі. Кодексом торгового судноплавства окреслено діяльність, пов'язану з використанням суден для перевезення вантажів, пасажирів, багажу та пошти, риболовлі та інших морських дій, розвідки, буксирувальних, криголамних та рятувальних операцій, прокладки кабелів, інших економічних, наукових та культурних цілей. Морською доктриною України визначено тривалість морських кордонів та площу водного простору країни. Розвідка та експлуатація ресурсів Світового океану потребують виявлення та законодавчого закріплення національних інтересів у цій галузі та встановлення пріоритетів їх реалізації [3]. Таким чином окреслено перелік фахівців, необхідних для вирішення професійних завдань.

Міжнародною морською організацією (ІМО) визначено основні напрями розвитку морської судноплавства. Основними документами, які окреслюють вимоги до підготовки моряків, є Міжнародна конвенція про стандарти навчання, сертифікації та нагляд за мореплавцями (1978) та Міжнародний кодекс підготовки та сертифікації моряків. Дотримання вимог цих документів дозволяє морякам держав-підписантів працювати без обмежень на будь-якому судні світу [5]. У 2010 році Поправки до цих двох документів (так звані «Манільські поправки») визначили нові посади командування та екіпажу, а отже, і нові компетентності морських фахівців (зокрема щодо знання англійської мови) та вимоги до підвищення кваліфікації. Прийнято поправки, що стосуються діяльності навчальних центрів – використання навчальних курсів і програм, в результаті яких капітани та командні працівники (штурмани, інженери та електрики, матроси) повинні володіти необхідними компетентностями [8]. До процесу підготовки офіцерського складу додатково впроваджується менеджмент (здатність керувати персоналом та керувати судовими системами такими як паливо, нафта, баластні води та інші), охорона навколишнього середовища.

Манільські правки містять мінімальні вимоги до компетентностей морських фахівців – штурманів та суднобудівників для виконання професійних функцій на трьох рівнях: служба (для звичайного персоналу); експлуатація (для помічників і механіків вартових); управління (для капітанів та офіцерів) [8].

З моменту проголошення незалежності в Україні національний спосіб побудови системи освіти передбачав приведення професійної освіти у відповідність до вимог ринкової економіки. На це спрямовано основні положення Концепції професійної освіти України, яка визначила стратегічні напрями її розвитку. Концепція окреслила мету, принципи, цілі та пріоритетні напрями розвитку

професійної (технічної) освіти; систему професійної (технічної) освіти з такими компонентами: зміст освіти, процес професійної підготовки, управління навчальною системою, діяльність викладачів, науково-методичне та інформаційне забезпечення системи, що функціонує, освітні та економічні засади розвитку системи освіти.

Висновки. Окреслені окремі події періоду 1991–2013 рр. у розвитку морської освіти дозволяють констатувати:

– вивчення джерельної бази дозволило встановити, що розвиток національної системи морської освіти відбувався на новому рівні синтезу продуктивного досвіду минулого, сучасних інновацій (технічних, управлінських, педагогічних) та національних традицій;

– вивчення державних документів періоду незалежності засвідчило, що південь України є високоефективною територією промислового комплексу, пов'язаного з розвитком морського та річкового транспорту, суднобудування та ремонту суден;

– підвищення технологічного рівня експлуатації суден спричинило зміни у навчальних програмах морських закладів освіти завдяки підтримці стійкого ядра у вигляді: загальної та спеціальної підготовки, навчальної, технологічної та плавальної практики;

– аналіз звітної документації морських закладів освіти засвідчив, що в окреслений період діяльність викладачів спрямована на підвищення рівня наукового викладання спеціальних дисциплін, технологізацію освітнього процесу й створення навчальних центрів;

– становлено підвищення рівня самостійності провідних закладів освіти не лише у визначенні змісту варіативної складової навчальної програми, а в матеріальному, науково-методичному забезпеченні.

Перспективами подальших досліджень визначено окреслення можливостей плавальної практики щодо формування у майбутніх морських фахівців комплексу професійних та соціально-комунікативних компетентностей.

References

1. Діденко О. В. Особливості впровадження компетентнісного підходу у професійну підготовку майбутніх офіцерів у ВНЗ. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, 2014, Вип. 3. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2014_3_6.pdf3
Didenko O. V. (2014). Osoblyvosti vprovadzhennia kompetentnysnoho pidkhdou u profesiinu pidhotovku maibutnykh ofitseriv u VNZ [Features of implementation of a competent approach in the professional training of future officers in higher education institutions]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy – Bulletin of the National Academy of State Border Guard Service of Ukraine*, 3. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2014_3_6.pdf3
2. Кузьменко В. В. Економічна безпека та сталий розвиток: регіональний аспект: монографія. Донецьк : ДонНУет, 2008. 145 с.
Kuzmenko, V. V. (2008). Ekonomichna bezpeka ta stalii rozvytok: rehionalnyi aspekt: monohrafiia [Economic security and sustainable development: regional aspect: monograph]. Donetsk, Ukraine : DonNuet.
3. Про затвердження Морської доктрини України на період до 2035 року: Постанова КМУ від 7 жовтня 2009 р. № 1307. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-%D0%BF>
Pro zatverdzhennia Morskoï doktryny Ukrainy na period do 2035 roku (2009). [On approval of the Maritime Doctrine of Ukraine for the period up to 2035]. Ukraine : Postanova KМУ № 1307. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-%D0%BF>
4. Про затвердження Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах: наказ Міністерства освіти України від 02.06.1993 р. № 161. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0173-93/ed19930602>
Pro zatverdzhennia Polozhennia pro orhanizatsiiu navchalnoho protsesu u vyshchykh navchalnykh zakladakh [On Approval of the Regulation on the Organization of the Educational Process in Higher Educational Institutions]. (1993). Ukraine : nakaz Ministerstva osvity Ukrainy № 161. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0173-93/ed19930602>
5. Про приєднання України до Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року: Закон України від 01.11.1996 № 464/96-ВР. URL : <http://ukraine.uapravo.net>
Pro pryiednannia Ukrainy do Mizhnarodnoi konventsii pro pidhotovku i dyplovuvannia moriakiv ta nesennia vakhty 1978 roku [On the Accession of Ukraine to the International Convention on the Training and Certification of Seafarers and Watchkeeping of 1978]. (1998). Ukraine : Zakon Ukrainy № 464/96-VR. Retrieved from <http://ukraine.uapravo.net>
6. Про професійно-технічну освіту: Закон України № 103/98-ВР від 10.02.1998. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua>
Pro profesiino-tekhnichnu osvitu [On Vocational Education]. (1998). Ukraine: Zakon Ukrainy № 103/98-VR Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua>

7. Солодовник А. О. Розвиток фізико-математичної підготовки у морських навчальних закладах України (1944–2012 рр.): дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01. Тернопіль, 2018. URL : <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/11454/1/Solodovnyk.pdf>
Solodovnik A. O. (2018). Rozvytok fizyko-matematychnoi pidhotovky u morskyykh navchalnykh zakladakh Ukrainy (1944–2012 rr.) [Development of physical and mathematical training in the maritime educational establishments of Ukraine (1944–2012)]. *Doctor's thesis*. Ternopil, Ukraine. Retrieved from <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/11454/1/Solodovnyk.pdf>
8. The Manila Amendments to the Seafarers' Training, Certification and Watchkeeping (STCW) Code, 3 August 2010 STCW/CONF. 2/34. URL : [http://www.imo.org/en/OurWork/HumanElement/Training Certification/ Documents/34.pdf](http://www.imo.org/en/OurWork/HumanElement/Training%20Certification/Documents/34.pdf)

Tokuieva A.

ORCID 0000-0001-9433-5095

Assistant at English Language Department for Navigators,
Kherson State Maritime Academy
(Kherson, Ukraine) E-mail: allo4ka2016a@gmail.com

MARINE EDUCATION DEVELOPMENT OF UKRAINE (1991–2013)

*The article deals with the development of maritime education in Ukraine since independence. Changes in the marine education system from linear training to communicative competence have been investigated. The relationship between national education and international maritime education has been revealed. This has all led to significant changes in the maritime system. **The purpose** of the article is to highlight the development of the content of maritime education in Ukraine and modern approaches. **Methodology.** Due to the integration of Ukraine into the world educational and professional space and the reorientation of the national system of training and certification of seafarers to the standards and requirements of the international maritime industry, it became necessary to introduce into the practical training and competency approach resulting from the activities of maritime educational institutions identified by the list of competencies according to the educational and qualification characteristics of the specialist. Given the changes in the current education system, it is necessary to pay attention to the development of higher education in Ukraine in general and maritime education in particular. The main aspects of the formation of education, the influence of society on the transfer of knowledge and the impact of this knowledge on the development of society are highlighted in the article.*

Scientific novelty. The transition from higher education to maritime education is relatively basic, so there is a need to study in detail the structure of the transition from traditional to modern methods, using technologies set by demand in the labor market. **Conclusions.** At the state level, the task was to create an educational and training environment for the maritime industry in the region and marine resource management systems. New regulations and technological improvements in the operation of vessels have led to changes in the curricula of maritime schools. Analysis of the reporting documentation of maritime educational institutions has led to the conclusion that during this period the activity of teachers was aimed at increasing the level of scientific teaching of special disciplines, technologicalisation of the educational process (creation of training centers). Due to the integration of Ukraine into the world educational and professional space and the reorientation of the national system of training and certification of seafarers to the standards and requirements of the international maritime industry, the necessity of introduction into the training process was a navigation practice, which is in accordance with the educational and qualification characteristics of a marine specialist.

Keywords: independent Ukraine, education, maritime education, international conventions, swimming practice.

Стаття надійшла до редакції 03.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, доцент **І. Я. Жорова**

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- Анточ Д. І.* доктор психологічних наук, доцент кафедри психопедагогіки та дошкільної освіти Тираспольського Державного Університету (переміщений у м. Кишинів)
- Арабаджи А. Ю.* викладач кафедри фізичного виховання Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»
- Арабаджи Т. Д.* кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичного виховання Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»
- Білик В. Г.* кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри медико-біологічних та валеологічних основ охорони життя та здоров'я Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова
- Богданович В. В.* викладач кафедри мистецьких дисциплін Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
- Воеділова О. М.* кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, психології та методики фізичного виховання Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
- Гаркуша С. В.* доктор педагогічних наук, професор, декан факультету фізичного виховання Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
- Граб М. В.* аспірант, викладач Гуманітарно-педагогічного коледжу Мукачівського державного університету
- Дегтяренко Т. В.* доктор медичних наук, професор, професор кафедри біології і охорони здоров'я Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського
- Дороніна О. В.* аспірант Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, викладач кафедри англійської мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
- Дорошенко Т. В.* доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри мистецьких дисциплін Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
- Євтух М. Б.* доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України, головний науковий співробітник відділу історії та філософії освіти Інституту педагогіки НАПН України
- Жара Г. І.* кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри біологічних основ фізичного виховання, здоров'я і спорту Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
- Задоя С. Ю.* аспірант кафедри педагогіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
- Закревський А. М.* кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри неонатології Харківської медичної академії післядипломної освіти
- Ілюшко О. В.* аспірант кафедри спорту Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
- Калашник Л. С.* доктор педагогічних наук, професор, завідувач Центру Міжнародного співробітництва та міжнародної освіти, професор кафедри східних мов Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
- Конотоп О. С.* кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мов і методики їх викладання Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

- Константинов В. О.** доктор історичних наук, доцент кафедри теорії і методики початкового навчання Тираспольського Державного Університету (переміщений у м. Кишинів), провідний науковий співробітник Інституту Історії Міністерства Просвіти, Культури та Досліджень Молдови
- Кравчук К. В.** аспірант кафедри спорту Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
- Кравчук Т. В.** студентка 4 курсу факультету фізичного виховання Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
- Кривошишина О. А.** доктор психологічних наук, професор, професор кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
- Лаврінченко Л. І.** кандидат історичних наук, доцент кафедри педагогіки та психології Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського
- Левчук В. Г.** кандидат філософських наук, доцент, директор Інституту післядипломної освіти та заочного (дистанційного) навчання Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
- Лі Сінъзе** аспірант кафедри початкової, дошкільної та професійної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
- Літвінова А. М.** кандидат педагогічних наук, доцент кафедри валеології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
- Лю Чжицян** аспірант кафедри початкової, дошкільної та професійної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
- Мехед К. М.** аспірант кафедри математики та економіки Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
- Мехед О. Б.** кандидат біологічних наук, доцент, завідувач кафедри біології Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
- Мисліцькі В. Ф.** доктор педагогічних наук, доцент кафедри психопедагогіки та дошкільної освіти Тираспольського Державного Університету (переміщений у м. Кишинів)
- Носко М. О.** доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України, ректор Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
- Носко Ю. М.** кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
- Оленев Д. Г.** кандидат педагогічних наук, доцент, викладач кафедри теорії, методики та організації фізичної підготовки і спорту Національного університету оборони України
- Парфенюк Т. Ю.** кандидат педагогічних наук (доктор філософії), викладач іноземних мов (англійська, німецька) Сумського вищого училища мистецтв і культури імені Д. С. Бортнянського
- Проніков О. К.** доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, психології та методики фізичного виховання Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
- Пронікова І. В.** кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри природничо-математичних дисциплін та інформаційно-комунікаційних технологій в освіті Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського
- Сагач О. М.** кандидат історичних наук, доцент кафедри педагогіки та психології Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського
- Сарієнко В. В.** кандидат педагогічних наук, доцент кафедри природничо-математичних дисциплін та інформатики у початковій освіті ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

- Сарієнко В. К.* кандидат педагогічних наук, доцент кафедри природничо-математичних дисциплін та інформатики у початковій освіті ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
- Скорик Т. В.* кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мистецьких дисциплін Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
- Степаненко М. І.* доктор філологічних наук, професор, ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка
- Субботенко І. Ю.* аспірант кафедри мов і методики їх викладання Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
- Сулаєва Н. В.* доктор педагогічних наук, професор, декан психолого-педагогічного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка
- Терентьєва Н. О.* доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, психології та методики фізичного виховання, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
- Тимченко Г. М.* кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри валеології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
- Токуєва А. О.* аспірант кафедри педагогіки й менеджменту освіти КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»
- Цзи Фенлай* аспірант кафедри початкової, дошкільної та професійної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
- Цигура Г. О.* кандидат сільськогосподарських наук, доцент, докторант кафедри педагогіки, психології та методики фізичного виховання Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
- Чайченко В. Ф.* кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та методики початкового навчання Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова
- Яготін Р. С.* кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри фізичної культури та спорту Одеської національної академії харчових технологій
- Ян Чжуан* аспірант кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

INFORMATION ABOUT AUTHORS

Antoci D. – Ph.D. in Psychological Sciences, Associate Professor at the Department of Psycho-Pedagogy and Preschool Education, Tiraspol State University (Chişinău, Republic of Moldova)

Arabadzhy A. – Lecturer at the Department of Physical Education, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (Kharkiv, Ukraine)

Arabadzhy T. – Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Physical Education, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (Kharkiv, Ukraine)

Bilyk V. – Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Medical Biological and Valeological Fundamentals of Health and Safety, National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)

Bohdanovych V. – Lecturer at the Arts Department, T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» (Chernihiv, Ukraine)

Chaychenko V. – Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Pedagogy and Methods of Primary Education, National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)

Degtyarenko T. – Doctor of Medicine, Professor, Professor at the Department of Biology and Public Health, South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky (Odesa, Ukraine)

Doronina O. – Ph.D. Student, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Lecturer, V.N. Karazin Kharkiv National University (Kharkiv, Ukraine)

Doroshenko T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of Arts Department, T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» (Chernihiv, Ukraine)

Harkusha S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Physical Education, T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» (Chernihiv, Ukraine)

Hrab M. – Ph.D. Student, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)

Illyushko O. – Ph.D. Student of Sports Department, T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» (Chernihiv, Ukraine)

Ji Fenlai – Ph.D. Student of the Primary, Preschool and Professional Education Department, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Kharkiv, Ukraine)

Liu Zhijian – Ph.D. Student of the Primary at Preschool and Professional Education Department, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Kharkiv, Ukraine)

Kalashnyk L. – Doctor of Pedagogical Science, Professor, Head of the Center for Abroad students` education and international cooperation, Professor at Oriental Languages Department, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Kharkiv, Ukraine)

Konotop O. – Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Languages and Methods of Teaching, T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» (Chernihiv, Ukraine)

Konstantinov V. – Doctor of Historical Sciences, Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Tiraspol State University; Leading Researcher, Institute of History, Ministry of Education, Culture and Research (Science) of Moldova (Chişinău, Republic of Moldova)

Kravchuk K. – Ph.D. Student of the Sports Department, T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» (Chernihiv, Ukraine)

Kravchuk T. – 4th year Student of Physical Education Faculty, T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» (Chernihiv, Ukraine)

Kryvopyslyna O. – Doctor of Psychological Sciences, Professor, Professor at the Department of Practical Psychology and Pedagogy of the Educational and Research Institute of Psychology and Social Security, Lviv State University of Life Safety (Lviv, Ukraine)

Lavrinenko L. – Ph.D. in Historical Sciences, Associate Professor at Psychology and Pedagogy Department, Chernihiv Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education of K. D. Ushynskiyi (Chernihiv, Ukraine)

Litvinova A. – Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor at Valeology Department, V. N. Karazin Kharkiv National University (Kharkiv, Ukraine)

Li Sinje – PhD Student at the Primary, Preschool and Professional Education Department, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Kharkiv, Ukraine)

Levchuk V. – Ph.D. in Phylosophical Sciences, Associate Professor, Director of the Institute of Postgraduate Education and Distance Education, V. N. Karazin Kharkiv National University (Kharkiv, Ukraine)

Mekhed K. – Ph.D. Student at the Department of mathematics and economics, T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» (Chernihiv, Ukraine)

Mekhed O. – Ph.D. in Biological Sciences, Associate professor, Head of the Biology Department, T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» (Chernihiv, Ukraine)

Misliŭchi V. – Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Psycho-Pedagogy and Preschool Education, Tiraspol State University (Chiŭinau, Republic of Moldova)

Nosko M. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Full member (academician) of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Rector of T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» (Chernihiv, Ukraine)

Nosko Yu. – Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of preschool and primary education, T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» (Chernihiv, Ukraine)

Oleniev D. – Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Lecturer at the Department of Theory, Methodology and Organization of Physical Training and Sports, National University of Defense of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Parfeniuk T. – Ph.D. in Pedagogical Sciences, Foreign language teacher (English, German), Sumy Higher School of Art and Culture named after D. S. Bortniansky (Sumy, Ukraine)

Pronikov O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Pedagogy, psychology and methods of physical education, T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» (Chernihiv, Ukraine)

Pronikova I. – Ph.D. in Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Natural Sciences and information and communication technologies in education, Chernihiv Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education of K. D. Ushynskiyi (Chernihiv, Ukraine)

Sahach O. – Ph.D. in Historical Sciences, Associate Professor at Psychology and Pedagogy Department, Chernihiv Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education of K. D. Ushynskiyi (Chernihiv, Ukraine)

Sarienko V. – Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Natural and Mathematical Disciplines and Informatics in Primary Education, Donbass State Pedagogical University (Sloviansk, Ukraine)

Skoryk T. – Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate professor, Associate professor at Arts Department, T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» (Chernihiv, Ukraine)

Stepanenko M. – Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Rector of the Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University (Poltava, Ukraine)

Subbotenko I. – Ph.D. Student of the Department of languages and methods of their teaching, T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» (Chernihiv, Ukraine)

Sulaieva N. – Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Dean of the Faculty of Psychology and Pedagogy, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (Poltava, Ukraine)

Terentieva N. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at Pedagogics, Psychology and Methodic of Physical Education Department, T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» (Chernihiv, Ukraine)

Tokuieva A. – Assistant at English Language Department for Navigators, Kherson State Maritime Academy (Kherson, Ukraine)

Tsyhura H. – Ph.D. in Agricultural Sciences, Associate Professor, Doctoral student of Department of Pedagogy, Psychology and Methods of Physical Education, T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» (Chernihiv, Ukraine)

Tymchenko A. – Ph.D. in Biological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at Valeology Department, V. N. Karazin Kharkiv National University (Kharkiv, Ukraine)

Voiedilova O. – Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor at Pedagogy, Psychology and Methodology of Physical Education Department, T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» (Chernihiv, Ukraine)

Yagotin R. – Senior lecturer at the Department of Physical Culture and Sport, Odessa national academy of food technology (Odesa, Ukraine)

Yang Zhuang – Ph.D. Student of the department of general pedagogy and pedagogy of higher school, H. S. Skovoroda Kharkiv National University (Kharkiv, Ukraine)

Yevtukh M. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Full member (academician) of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Chief Research Fellow at the Department of History and Philosophy of Education of the Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Zadoya S. – Ph.D. Student, Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named after Gregory Skovoroda (Pereyaslav-Khmelnytsky, Ukraine)

Zakrevskyy A. – Ph.D. in Medical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at Neonatology Department, Kharkiv Medical Academy of Post-Graduate Education (Kharkiv, Ukraine)

Zhara H. – Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Biological Bases of Physical Education, Health and Sports, T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» (Chernihiv, Ukraine)

З М І С Т

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

<i>Дороніна О. В.</i> ФЕНОМЕН ТРЕТЬОГО ВІКУ: ТЕРМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ	3
<i>Євтух М. Б., Скорик Т. В.</i> АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ УСПІШНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ	8
<i>Кривошишина О. А.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПОЧУТТЯ САМОТНОСТІ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ	14
<i>Мехед К. М.</i> ГЕЙМІФІКАЦІЯ НАВЧАННЯ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	19
<i>Носко М. О., Жара Г. І.</i> КОМПЕТЕНТНІСТЬ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ ВЧИТЕЛЯ ЯК СКЛАДОВА ОСВІТНІХ СТАНДАРТИВ	23
<i>Степаненко М. І.</i> НОВИЙ УЧИТЕЛЬ У ПАРАДИГМІ ВИКЛИКІВ СУСПІЛЬСТВА ХХІ СТОЛІТТЯ	32

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

<i>Анточ Д. І.</i> ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ТА ВІДНОСИНИ: ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ У ПІДЛІТКОВОМУ ТА МОЛОДІЖНОМУ ВІЦІ	38
<i>Кравчук К. В., Кравчук Т. В., Ілюшко О. В.</i> БІОМЕХАНІЧНІ ПОКАЗНИКИ СТАТОДИНАМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ТІЛА ВОЛЕЙБОЛІСТОК НА ЕТАПІ ПОЧАТКОВОЇ ПІДГОТОВКИ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАЛЬНО-ТРЕНУВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ	46
<i>Лавріненко Л. І.</i> СТВОРЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В СУЧАСНОМУ ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	50
<i>Мисліцкі В. Ф.</i> ОЦІНЮВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ – ДЕЗИДЕРАТ ДИДАКТИЧНИХ КАДРІВ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ	55
<i>Пронікова І. В.</i> МОДЕРНІЗАЦІЯ ЗМІСТУ ШКІЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (2012-2019 рр.)	62
<i>Сарієнко В. В., Сарієнко В. К., Чайченко В. Ф.</i> МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ ПРИ ВИВЧЕННІ ВЕЛИЧИН У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	69
<i>Субботенко І. Ю.</i> ЧУТТЄВИЙ ДОСВІД В КОНТЕКСТІ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ ПРАКТИК У РОБОТІ З УЧНЯМИ	76

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

<i>Арабаджи А. Ю., Тимченко Г. М., Арабаджи Т. Д.</i> ТЕХНОЛОГІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАНЯТЬ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ВРАХУВАННЯ ДИНАМІКИ ПУЛЬСОМЕТРІЇ	81
<i>Білик В. Г.</i> КОНЦЕПЦІЯ ПРИРОДНИЧО-НАУКОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	87
<i>Дорошенко Т. В.</i> ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ МОТИВАЦІЇ ДО МИСТЕЦЬКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	93
<i>Задоя С. Ю.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА-БАНДУРИСТА ДО РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ УЧНІВ.....	100
<i>Лі Сінъзе, Цзи Фенлай</i> ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СМАКУ ЯК СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ: КОНТЕКСТ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА	105
<i>Лю Чжицянь</i> М'ЯКІ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТРУКТУРІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ.....	110
<i>Мехед О. Б.</i> ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ ТА ОСНОВ ЗДОРОВ'Я ДО СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З МЕТОЮ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ	115
<i>Носко М. О., Гаркуша С. В., Воеділова О. М.</i> АНАЛІЗ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ.....	120
<i>Носко Ю. М.</i> ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ІЗ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ВИКЛАДАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ.....	130
<i>Оленів Д. Г.</i> ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ ЗВО У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ	136
<i>Сагач О. М.</i> УМОВИ ТА ЧИННИКИ НЕПЕРЕРВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ ВЧИТЕЛІВ.....	141
<i>Сулаєва Н. В.</i> ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НУШ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ	147
<i>Тимченко Г. М., Літвінова А. М., Левчук В. Г., Закревський А. М.</i> ТЕХНОЛОГІЇ СТВОРЕННЯ ВІДКРИТИХ ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ ТА ВІДЕОСЕРВІСІВ НАВЧАННЯ ОСНОВ ЗДОРОВ'Я	153

Цигура Г. О. КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ В СФЕРІ ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ РЕКОМЕНДАЦІЙ ЄЕК ООН	162
Яготін Р. С., Дегтяренко Т. В. ВИЗНАЧЕННЯ СТАНУ ПСИХОМОТОРИКИ СТУДЕНТІВ ВІДПОВІДНО ДО НОРМАТИВНИХ ТАБЛИЦЬ	168
Ян Чжуан СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-ХОРЕОГРАФА	173

ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ОСВІТИ

Богданович В. В. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ В УКРАЇНІ (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)	178
Граб М. В. ВИЩА ОСВІТА ДАНІЇ: ПРАКТИКО-ЗОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД	183
Калашник Л. С. ВИКОРИСТАННЯ ІЄРОГЛІФУ ЯК ЗАСОБУ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ В КНР	188
Конотоп О. С. НАВЧАЛЬНО-СТРАТЕГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ЗАРУБІЖНИХ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	193
Константинов В. О. МЕТОДИ И МОДЕЛИ ПОДХОДОВ НА УРОКЕ ИСТОРИИ (ПРИМЕР МОЛДАВИИ)	197
Парфенюк Т. Ю. АНАЛІЗ НАУКОВИХ ДЖЕРЕЛ З ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ АВСТРАЛІЇ У ПРАЦЯХ УКРАЇНСЬКИХ ПЕДАГОГІВ І ЗАРУБІЖНИХ ДОСЛІДНИКІВ	203
Проніков О. К. ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ С.Х. ЧАВДАРОВА І НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА	209
Терентьева Н. О. ЗНАЧУЩІСТЬ АДАПТИВНОСТІ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ	214
Токуєва А. О. РОЗВИТОК МОРСЬКОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ (1991 – 2013)	219
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	224
INFORMATION ABOUT AUTHORS	227

CONTENT

<i>Doronina O.</i> THIRD AGE PHENOMENON: TERMINOLOGICAL ASPECTS.....	3
<i>Yevtukh M., Skoryk T.</i> ACMEOLOGICAL APPROACH TO FUTURE TEACHER'S PROFESSIONAL SUCCESS FORMATION.....	8
<i>Kryvopyshyna O.</i> PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF CREATIVE PERSON LONELINESS FEELING DEVELOPMENT	14
<i>Mekhed K.</i> GAMIFICATION IN EDUCATION AS AN INNOVATIVE MEANS OF REALIZING THE COMPETENCY APPROACH AT HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS	19
<i>Nosko M., Zhara H.</i> TEACHER'S INDIVIDUAL HEALTH PRESERVATION COMPETENCE AS A COMPONENT OF EDUCATIONAL STANDARDS.....	23
<i>Stepanenko M.</i> THE MODERN TEACHER IN THE PARADIGM OF THE TWENTY-FIRST CENTURY SOCIETY CHALLENGES.....	32
<i>Antoci D. I.</i> VALUE ORIENTATIONS AND ATTITUDES: SPECIFIC OF MANIFESTATION AND RELATIONSHIP AT ADOLESCENCE AND YOUTH AGES.....	38
<i>Kravchuk K., Kravchuk T., Illyushko O.</i> THE VOLLEYBALL PLAYERS BIOMECHANICAL INDICATORS OF STATIC DYNAMIC STABILITY AT THE INITIAL PREPARATION STAGE BECAUSE OF THE TRAINING EFFECTIVENESS.....	46
<i>Lavrinenko L.</i> CREATING A HEALTHY ENVIRONMENT IN A MODERN PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTION.....	50
<i>Misliŭchi V.</i> EVALUATION OF CHILDREN'S LINGUISTIC COMPETENCES - DESIDERATUM OF PRE-SCHOOL AND PRIMARY SCHOOL TEACHERS.....	55
<i>Pronikova I.</i> MODERNIZATION OF THE CONTENT OF SCHOOL ECONOMIC EDUCATION IN UKRAINE (2012-2019).....	62
<i>Sarienko V., Sarienko V., Chaychenko V.</i> LINGUISTIC FEATURES OF USING TERMINOLOGY WHILE STUDYING VALUES AT PRIMARY SCHOOL	69
<i>Subbotenko I.</i> SENSITIVE EXPERIENCE IN THE CONTEXT OF ART-THERAPEUTIC PRACTICES IN WORKING WITH STUDENTS	76
<i>Arabadzhy A., Tymchenko A., Arabadzhy T.</i> PHYSICAL EDUCATION TRAINING TECHNOLOGIES USING INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES TO CONSIDER THE PULSOMETRY DYNAMICS	81

Bilyk V. CONCEPT OF FUTURE PSYCHOLOGISTS' SCIENCE PREPARATION IN UKRAINIAN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS.....	87
Doroshenko T. FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS' FORMATION OF MOTIVATION FOR ARTISTIC AND PEDAGOGICAL WORK.....	93
Zadoya S. THEORETICAL BASICS OF PREPARING FUTURE BANDURA TEACHERS FOR THE DEVELOPMENT OF PUPILS' CREATIVE POTENTIAL.....	100
Li Sinje, Ji Fenlai FORMATION OF AESTHETIC TASTE AS A COMPONENT OF FUTURE TEACHERS TRAINING: THE CONTEXT OF THE INFORMATION SOCIETY.....	105
Liu Zhijian SOFT COMPETENCES IN THE STRUCTURE OF FUTURE TEACHERS TRAINING.....	110
Mekhed O. TRAINING OF FUTURE BIOLOGICAL AND HEALTH BASICS TEACHERS FOR SOCIAL AND PEDAGOGICAL ACTIVITIES AIMED TO PUBLISH A HEALTHY WAY OF LIFE.....	115
Nosko M., Harkusha S., Voiedilova O. THE ANALYSIS OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL INVESTIGATIONS OF THE PROBLEM HOW TO FORM PERSON'S HEALTHY LIFESTYLE.....	120
Nosko Yu. INNOVATIVE TECHNOLOGIES ON THE PROBLEM OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER'S PROFESSIONAL TRAINING TO TEACH PHYSICAL EDUCATION.....	130
Oleniev D. FORMATION OF HEALTH-SAVING COMPETENCE OF STUDENTS OF TECHNICAL INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION IN THE PROCESS OF PHYSICAL EDUCATION.....	136
Sahach O. CONDITIONS AND FACTORS OF CONTINUOUS PROFESSIONAL TEACHERS' GROWTH.....	141
Sulaieva N. TRAINING OF FUTURE TEACHERS FOR THE NEW UKRAINIAN SCHOOL IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF HIGHER PEDAGOGICAL INSTITUTIONS.....	147
Tymchenko A., Litvinova A., Levchuk V., Zakrevskyy A. TECHNOLOGIES OF CREATION THE OPEN EDUCATIONAL RESOURCES AND VIDEO SERVICES FOR LEARNING THE BASICS OF HEALTH.....	153
Tsyhura H. COMPETENCES OF FUTURE PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS SPECIALISTS IN EDUCATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE LIGHT OF UNECE RECOMMENDATIONS.....	162
Yagotin R., Degtyarenko T. DETERMINATION OF STUDENTS PSYCHOMOTOR CONDITION ACCORDING TO THE NORMATIVE TABLES.....	168
Yang Zhuang ESSENCE AND MAIN POINTS OF THE PEDAGOGICAL COMPETENCE OF A CHOREOGRAPHY TEACHER-TO-BE.....	173

<i>Bohdanovych V.</i> LEGISLATIVE BASIS OF TRAINING OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR MUSICAL AND AESTHICAL EDUCATION OF PUPILS IN INDEPENDENT UKRAINE	178
<i>Hrab M.</i> HIGHER EDUCATION IN DENMARK: A PRACTICAL-ORIENTED APPROACH	183
<i>Kalashnyk L.</i> CHINESE CHARACTERS AS MEANS OF CITIZENSHIP EDUCATION IN CHINA	188
<i>Konotop O.</i> STRATEGIC COMPETENCE IN THE CONTEXT OF MODERN FOREIGN SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL RESEARCH.....	193
<i>Konstantinov V.</i> METHODS AND MODELS OF APPROACHES IN THE HISTORY LESSON (MOLDAVIAN EXAMPLE)	197
<i>Parfeniuk T.</i> ANALYSIS OF SCIENTIFIC RESOURCES ON THE PROBLEMS OF HIGHER EDUCATION DEVELOPMENT IN AUSTRALIA IN THE WORKS OF UKRAINIAN AND FOREIGN RESEARCHERS.....	203
<i>Pronikov O.</i> PEDAGOGICAL IDEAS S.KH. CHAVDAROV AND THE NEW UKRAINIAN SCHOOL	209
<i>Terentieva N.</i> THE IMPORTANCE OF ADAPTABILITY MUSEUM PEDAGOGY MEANS TO IMPROVE THE QUALITY OF TRAINING	214
<i>Tokuieva A.</i> MARINE EDUCATION DEVELOPMENT OF UKRAINE (1991-2013).....	219

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Друкується за рішенням вченої ради
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Вип. 7 (163) / Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка ; голов. ред. М. О. Носко. Чернігів : НУЧК, 2020. 236 с. (Серія: Педагогічні науки)

Видання з 2019 р. є правонаступником фахових видань України «Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка» (1998–2010) та «Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка» (2010–2019). Зміна назв видання була викликана змінами офіційної назви ЗВО.

Публікації розміщуються в міжнародних репозитаріях даних *Zenodo* та *OpenAIRE*.

Наукове видання індексується в *Google Scholar*.

*За зміст публікацій, достовірність результатів досліджень відповідальність несуть автори.
Abstracts представлено в авторській редакції.*

Комп'ютерна верстка
та макетування

О. Клімова

*Редакційно-видавничий відділ НУЧК імені Т. Г. Шевченка,
14013, м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53,
тел. 65-17-99
nuchk.tipograf@gmail.com*

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 23743-13583 ПР від 06.02.2019 р.*

Підписано до друку 05.03.2020 р. Формат 60x84 1/8. Друк на різнографі.
Обл. друк. арк. 26,07. Ум. друк. арк. 27,44. Наклад 150 прим.